

FARS EDEBİYATINDA ŞEM‘ U PERVÂNE

Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA

Doktora Tezi
Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY
2016
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FARS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA

FARS EDEBİYATINDA ŞEM‘ U PERVÂNE

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

ERZURUM-2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

...../..../2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim-Öğretim Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “**Fars Edebiyatında Şem‘ u Pervâne**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/ sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY danışmanlığında, Fatma KOPUZ ÇETİN-KAYA tarafından hazırlanan bu çalışma **30** / **12** / 2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nimet YILDIRIM

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selami BAKIRCI

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. **30** / **12** / 2016

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
HİKÂYE	1
I. KAHRAMANLARI İNSAN OLAN AŞK HİKÂYELERİ.....	4
A. Leylâ ve Mecnûn.....	4
B. Yûsuf ve Züleyhâ.....	7
C. Vîs u Râmîn	11
D. Selâmân u Absâl	13
E. Hüsrev/Ferhâd ve Şîrîn	15
F. Vâmık u Azrâ.....	19
G. Şeyh-i San‘an	21
II. SEMBOLİK AŞK HİKÂYELERİ.....	25
A. Gül ü Bülbül.....	25
B. Mihr u Müşterî	28
C. Şem‘ u Pervâne	30

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEM‘ VE PERVÂNE

1.1. MAZMUN OLARAK ŞEM‘ VE PERVÂNE	33
1.1.1. Şem‘	33
1.1.2. Pervâne	59
1.2. FARS EDEBİYATINDA ŞEM‘ U PERVÂNE	63
1.2.1. Mâşuk/Âşık Olarak Şem‘	81
1.2.2. Âşık Olarak Pervâne.....	85
1.3. TASAVVUFÎ/İRFANÎ AÇIDAN ŞEM‘ U PERVÂNE.....	89
1.4. TEMSİLÎ AÇIDAN ŞEM‘ U PERVÂNE	101

İKİNCİ BÖLÜM

FARS EDEBİYATININ SEÇKİN ŞAİRLERİNDE ŞEM‘ U PERVÂNE

2.1. GAZEL ŞAİRLERİNDE ŞEM‘ U PERVÂNE.....	107

2.1.1. Sa‘dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292)	107
2.1.1.1. Bostân	109
2.1.1.2. Gülistân	112
2.1.1.3. Gazeller	113
2.1.2. Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352)	122
2.1.3. Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390)	158

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUFİ ŞAİRLERDE ŞEM‘ U PERVÂNE

3.1. SENÂÎ-Yİ GAZNEVÎ (Ö. 525/1131)	170
3.2. ATTÂR (Ö. 618/1221)	181
3.2.1. Muhtârname	181
3.2.2. Dîvân	240
3.2.3. Mantiku’t-tayr	263
3.2.4. Musîbetname	268
3.2.5. İlâhinâme	272
3.2.6. Esrârname	278
3.3. MEVLÂNÂ (Ö. 672/1273)	280
3.3.1.1. Mesnevî	281
3.3.1.2. Dîvân-ı Kebîr	294

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİVANLARDA TESPİT EDİLEN ŞEM‘ U PERVÂNE ŞİİRLERİ

4.1. MANZUME OLARAK GAZEL VEYA KASİDE TÜRÜNDE ŞEM‘ U PERVÂNE	327
4.1.1. Menûçihri (ö. 432/1040-41)	327
4.1.2. Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376)	329
4.1.3. Seyf-i Fergânî (ö. 705/1305)	333
4.1.4. Bîdil-i Dihlevî (ö. 1133/1720)	335
4.1.5. Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676)	337
4.1.6. Mucîruddîn-i Beylekânî (VI/XII)	343
4.2. MANZUME OLARAK MESNEVÎ TÜRÜNDE	347
4.2.1. Nâsır-ı Buharâî (VIII/XIV)	347
4.2.2. Kâsım-ı Envâr (VII/XIV)	352

4.2.3. Ehlî-yi Şîrâzî'nin (ö. 942/1534) Şem' u Pervâne Mesnevisindeki Olay ve Kahramanlar	357
4.2.3.1. Şem' u Pervâne	365
4.2.3.2. Münâcât	367
4.2.3.3. Bir Münacat Daha.....	368
4.2.3.4. Yüce Peygambere Naat.....	369
4.2.3.5. Emirü'l Müminîn'e Naat	370
4.2.3.6. Kitabın yazılış sebebi.....	371
4.2.3.7. Sultan Yakup'a övgü	373
4.2.3.8. Emir Azam Şah Kulu Bey'e övgü	375
4.2.3.9. Aşkın vasfı	376
4.2.3.10. Şem' u Pervâne hikâyesinin başlangıcı	377
4.2.3.11. Şem'in meclise gelişi	379
4.2.3.12. Pervâne'nin Şem'i görmesi ve ona âşık olması	380
4.2.3.13. Pervâne'nin âşık olması.....	382
4.2.3.14. Şem'in iki hizmetçisi ve Şem'in Pervâne'ye mesajı hakkında.....	384
4.2.3.15. Pervâne'nin cevap vermesi	385
4.2.3.16. Şem'in Pervâne'ye nazlanması.....	386
4.2.3.17. Pervâne'nin Şem'le ağlaması	388
4.2.3.18. Pervâne'nin Şem'e hikâye anlatması.....	390
4.2.3.19. Şem'in aşkıta Pervâne'ye yardım etmesi.....	391
4.2.3.20. Rüzgâr'ın Şem' ve Pervâne arasına ayrılık atması	394
4.2.3.21. Rüzgâr'ın Pervâne'yi Şem'den uzaklaştırması.....	396
4.2.3.22. Şem'in Fanus'a gitmesi	397
4.2.3.23. Pervâne'nin Şem'in meclisinden uzak düşmesi	399
4.2.3.24. Pervâne'nin deliye dönmesi ve çöle düşmesi	400
4.2.3.25. Şem'in ayrılığından dolayı Pervâne'nin ağlaması.....	403
4.2.3.26. Pervâne'nin geceyi geçirmesi	406
4.2.3.27. Pervâne'nin yakarışı	407
4.2.3.28. Bir meleğin Pervâne'ye gaipten müjde vermesi	409
4.2.3.29. Pervâne'nin ayrılığından dolayı Şem'in ağlaması	411
4.2.3.30. Şem'in hastalanması ve kaderden şikâyet etmesi.....	412
4.2.3.31. Anber ve Kâfûr'ın Şem'in halinden haberdar olması.....	415
4.2.3.32. Şem'in hizmetkârlarına sırrını söylemesi	416

4.2.3.33. Kâfûr'un Şem'e nasihatte bulunması.....	418
4.2.3.34. Şem'in Kâfûr'a hitabı ve ondan yardım dilemesi.....	419
4.2.3.35. Anber'in Şem'e teselli ve çare araması	420
4.2.3.36. Anber'in ateşe koku saçması ve Pervâne'nin haberdar olması	422
4.2.3.37. Şem'in, Anber'in huzurunda yakarması ve Pervâne'ye kavuşmak için yalvarması.....	424
4.2.3.38. Şem'in Pervâne'ye elçi göndermesi	426
4.2.3.39. Şem'in, Fanus'un perdesinden çıkması ve Pervâne'yi aramak için Nur'un peşine düşmesi	429
4.2.3.40. Nur'un, Pervâne'ye Şem'in tarafını göstermesi	430
4.2.3.41. Şem' ve Pervâne'nin birbirine kavuşması ve Pervâne'nin kendini feda etmesi	431
4.2.3.42. Şem'in Pervâne için yas tutup canını sevgiliye feda etmesi.....	434
4.2.3.43. Kitabın bitişi	436
SONUÇ.....	439
ŞEM' U PERVÂNE'NİN FARŞÇA METNİ.....	443
KAYNAKÇA	485
DİZİN	501
ÖZGEÇMİŞ.....	508

ÖZET**DOKTORA TEZİ****FARS EDEBİYATINDA ŞEM‘ U PERVÂNE****Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA****Danışman: Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY****2016, 508 Sayfa****Jüri: Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY****Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER****Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ****Prof. Dr. Nimet YILDIRIM****Prof. Dr. Selami BAKIRCI**

Bu çalışmada Fars edebiyatında şem‘ ve pervânenin, başlangıçtan günümüze kadar kullanım şekli, hangi manaları içerdiği ve hangi şairler tarafından kaleme alındığı, mazmun olarak nasıl değerlendirildiği incelenmiştir. Çalışma, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Üç ana başlık halinde tertip edilen giriş bölümünde hikâye türü tanımlanıp çeşitli aşk hikâyeleri ve temsili bir aşk hikâyesi olan Şem‘ u Pervâne hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde önce mazmun olarak şem‘ ve pervâne ayrı ayrı ele alınmış, şem‘in ve pervânenin çeşitli terkiplerle birlikte hangi anlamlarda kullanıldığı incelenmiş; şem‘ u pervâne mesnevilerinde şem‘ ve pervânenin üstlendiği roller mâşuk olarak şem‘, âşık olarak pervâne başlıkları altında değerlendirilmiş; şem‘ u pervâne hikâyesi tasavvufi ve temsili açıdan incelenmiştir.

İkinci bölümde Fars edebiyatının gazel türündeki seçkin şairleri; Sa‘dî-i Şîrâzî, Hâcû-yi Kirmânî ve Hâfız-ı Şîrâzî’nin şiirlerinde; üçüncü bölümde Fars edebiyatının seçkin sufi şairleri; Senâî-yi Gaznevî, Attâr-i Nişâbûrî ve Mevlânâ Celâleddîn’in eserlerinde şem‘ ve pervâne incelenmiştir.

Son bölümde ise manzume olarak gazel, kaside ve mesnevi türünde tespit edilen şem‘ ve pervâne şiirleri; Ehlî-yi Şîrâzî’nin Şem‘ u Pervâne mesnevisi Türkçeye çevrilmiş, mesnevideki kahramanlar ve olay örgüsü değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Fars edebiyatı, şem‘ ve pervâne, âşık, mâşuk, tasavvuf, temsil, Ehlî-yi Şîrâzî.

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****CANDLE and MOTHS in PERSIAN LITERATURE****Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA****Advisor: Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY****2016, 508 Pages****Jury: Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY****Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER****Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ****Prof. Dr. Nimet YILDIRIM****Prof. Dr. Selami BAKIRCI**

In this study, from beginning until today usage of candle and moth, the meaning that candle and moth includes and from which poets indited, how interpreted as a metaphor was examined. This study consist of entry and four sections. In the entry section which is arrenge in three main titles, story type was defined, about various love stories and candle and moth which is a allegorical love story was informed.

In the first section firstly, candle and moth apart from each other was under debated, usage of candle and moth with some subortinatives was investigated; in the mathnawi of candle and moth the role of candle and the role of moth under the title of candle as a lover, moth as a beloved was interpreted; story of candle and moth from mystical and allegorical perspective was analyzed.

In the second section in the poems of important poets of Persian literature like Saadi-e Shirazi, Hajo-e Kermani, Hafez-e Shirazi; in the third section in the Works of important mystic poets of Persian Literature like Senayi-e Gaznavi, Attar-e Nishapuri, Mawlana, candle and moth was studied.

In the last section, in the poem type like ghazal, ode and mathnawi, candle and moth poems which were identified; Mathnawi of Candle and Moth from Ahli-e Shirazi translated into Turkish and heroes and plot were evaluated.

Keywords: Persian literature, candle and moth, lover, beloved, mysticism, allegory, Ahli-e Shirazi.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, genel çerçevede Fars edebiyatında Şem‘ u Pervâne hikâyesinin tarihsel süreci, hikâye türü ve meşhur aşk hikâyeleri, mazmun olarak şem‘ ve pervânenin çeşitli terkiplerle oluşturduğu farklı manaları örnek beyitlerle birlikte verilmiş; edebiyattaki yaygın kullanımlarıyla mâşuk olarak şem‘ ve âşık olarak pervâne değerlendirilmiş; şem‘ u pervâne mazmunları tasavvufî ve temsili açıdan incelenmiştir.

Çalışmanın temel amacı, Türk edebiyatında da örnekleri bulunan Şem‘ u Pervâne mesnevisinin Fars edebiyatında ortaya çıkışı, bu mazmunları ilk kullanan şair ve yazarlar; şem‘ ve pervânenin hangi anlamlarda kullanıldığı, bahsi geçen mazmunlar arasındaki anlam ilişkisi, tasavvufî ve temsili olarak neleri ihtiva ettiği, tarihsel süreç içerisinde geçirdiği anlam değişiklikleri hakkında tespitlerde bulunup bilgi vermektir.

Çalışma bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde hikâye, aşk hikâyeleri ve sembolik aşk hikâyeleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde şem‘ ve pervâne ayrı ayrı incelenmiş; Fars edebiyatında şem‘ ve pervâne hikâyesini tasavvufî yorumla kaleme alan ilk kişi olarak bilinen Hallâc-ı Mansûr ile başlayarak klasik dönem şairlerinden Rûdekî, Dakîkî, Firdevsî, Ferruhî-i Sîstânî, Ebû Saîd-i Ebu’l-Hayr, Esedî-i Tûsî, Katrân-ı Tebrîzî, Mes‘ûd-i Sa‘d-i Salmân, Emir Muizzî, Abdülvâsî-i Cebelî, Seyyid Hasan-ı Gaznevî, Enverî, Hâkânî-i Şîrvânî; çağdaş dönem şairlerinden Pervîn-i İ‘tisamî, İ‘mâd-i Horasânî, Reşid-i Yâsemî, Meliku’s-şuarâ Bahâr, İrec Mirza gibi şairler başta olmak üzere birçok şairin şiirlerinde başlangıçtan günümüze söz konusu mazmunların değişim süreci değerlendirilmiş; tasavvufî ve temsili çerçevede incelenmiştir.

İkinci bölümde genel olarak Fars edebiyatında gazel türünün önemli isimlerinden Sa‘dî-i Şîrâzî, Hâcû-yi Kirmânî ve Hâfız-ı Şîrâzî’nin şiirlerinde tespit edilen şem‘ ve pervâne ile ilgili beyitler Türkçeye tercüme edilerek değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde sufi şairlerden Senâî-yi Gaznevî, Ferîdüddîn Attâr ve Mevlânâ’nın eserlerinde söz konusu mazmunlarla ilgili beyitler tespit edilerek incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise bu konuda Menûcihrî, Selmân-ı Sâvecî, Seyf-i Fergânî, Bîdil-i Dihlevî, Sâib-i Tebrîzî, Nâsır-ı Buharâî başka olmak üzere çeşitli şairlerin manzume olarak gazel veya kaside türünde şem‘ ve pervâne ile ilgili yazdığı bazı

şiiirleri tespit edilip Türkçeye çevrilmiştir. Yazılmış nadir eserlerden olan Ehlî-yi Şîrâzî'nin *Şem' u Pervâne* mesnevisi Türkçeye çevirilerek hikâyedeki olay örgüsü ve kahramanlar değerlendirilmiştir.

Yukarıda ana hatları verilen çalışma elde edilen bulgular ve tespitler neticesinde sonuç bölümü ile tamamlanmış; çalışmanın sonunda metinde geçen özel isimler, yer isimleri ve eser isimlerinin yer aldığı Dizin eklenmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde; lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi boyunca hiçbir zaman değerli bilgi, destek ve yardımını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY başta olmak üzere tüm bölüm hocalarıma şükran duygularımı ifade etmeyi bir borç bilirim.

Erzurum-2016

Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA

KISALTMALAR

Abd.	: Anabilim Dalı
AKM Yay.	: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
A.�.	: Atatürk �niversitesi
byy.	: Basım yeri yok
�ev.	: Çeviren
D�A	: Diyanet Vakfı �sl�m Ansiklopedisi
ed.	: Editör
G��	: Gümüşhane �niversitesi
haz.	: Hazırlayan
h�.	: Hicri �emsi
H�.	: Hazreti
��EF	: �stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MEB yay.	: Milli Eēitim Bakanlıēı Yayınları
mkd.	: Mukaddime
msh.	: M�sahhih
n�r.	: Ne�reden
�.	: Ölüm
S.	: Sayı
��.	: �ehin���� yıl
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
ter.	: Tercüme eden
thk ve ter.	: Tahkik ve tercüme
tsh.	: Tashih eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜBAR	: Türklük Bilimi Araştırmaları

GİRİŞ

HİKÂYE

Sözlükte “anlatmak, nakletmek, aktarmak, tekrar etmek; benzetmek, taklit etmek” anlamlarında mastar olan hikâye, isim olarak da kullanılır. Türkçede son zamanlarda ortaya çıkan öykü kelimesi de Arapçadaki “taklit etmek” anlamının karşılığı olan öykünmekten türetilmiştir.¹ Edebî tür olarak; gerçek veya tasarlanmış, yaşanmış ya da yaşanabilir olayları ayrıntıları ile anlatan düzyazı, öyküdür.² Olağanüstü hadiselerin konu edildiği destan türüyle benzer yönleri bulunması sebebiyle hikâye en eski edebî türler arasında yer alır. Ancak geçmiş çağlarda, gerek Doğu gerekse Batı kültüründe hikâye bağımsız bir edebi tür olarak görünmemekte; masal, fabl, menkıbe, kıssa, hatta fıkra ve latife gibi diğer türlerle karışmaktadır. Bundan dolayı Doğu dillerinde olduğu kadar Batı dillerinde de bu tür modern özelliklerini kazanıncaya kadar değişik adlarla anılmıştır.³

Zamanla yön değiştiren ve daha işlenmiş bir dil ve üslûba bürünen tarih, siyer, menkıbe, efsane, kıssa, latife gibi anlatıma dayalı pek çok klasik eser bazen hikâye adıyla anılmış, bazen de hikâye denilebilecek bir esere bu isimlerden biri verilmiştir. Olay anlatımına dayanan manzum veya mensur birçok eser ya hikâye olarak nitelendirilmekte ya da söz konusu isimlerden biriyle anılmaktadır. Bu terim karmaşası adı geçen türlerin birbirine yakın veya en azından birbiriyle ilişkili bir durumu göstermesinden kaynaklanmaktadır. Yani hikâyeler de tıpkı destan vb. türlerde olduğu gibi zaman zaman mucize, menkıbe, keramet veya hayal ürünü olaylarla bezenmiş, hatta bu çeşit motiflerle kaynaşmış olabilir. Bu durumda söz konusu eserlerin az çok farklı adlarla anılması tabiidir.⁴

Hikâye türünün Doğu ve Batı milletlerinde benzer bir gelişme süreci göstermesi dikkat çekicidir. Başlangıçta Yunan destanlarının, daha sonra Tevrat ve İncil’deki kıssaların Batı hikâyeciliğine kaynaklık etmesi gibi Doğu hikâye geleneğinde de Hint ve cahiliye devri Arap hikâyelerinin, nihayet *Kur’ân-ı Kerîm*’deki kıssaların tesiri görülmektedir. Dünya edebiyatlarının klasik dönemlerinde diğer edebî türlerden gittikçe uzakla-

¹ Hüseyin Yazıcı, “Hikâye”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 479.

² Şerif Aktaş-Osman Gündüz, *Yazılı ve Sözlü Anlatım* (19. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2014, 339; *Türkçe Sözlük*, (11. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010, 1864.

³ Hüseyin Yazıcı, “Hikâye”, 479.

⁴ Hasan Kavruk-İskender Pala, “Hikâye/Divan Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 491.

şarak bağımsız bir tür özelliği kazanan hikâye örflerin, duyguların ve karakterlerin çok defa bir macera vakasıyla anlatılması şeklinde görülür.⁵

Fars edebiyatının İslâmî döneminde, önceleri “destan, kıssa, şikâyet, sergüzeşt, termece, hasbihal, sâniha, vâkıa, hâdis, hadîs, nâdire, mâcera, nakl” gibi adlarla manzum ve mensur hikâyeler yazılmıştır. Büyük bir bölümü hikâyeden çok roman olarak tanımlanabilecek çapta ve nitelikte olan bu hikâyelerin konuları çoğunlukla *Kur’ân-ı Kerîm*’den, eski İran, Hint ve Yahudi kaynaklarından alınmıştır.⁶

Fars edebiyatında bilinen en eski mensur hikâye, Ferâmerz b. Hudâdâd b. Abdullah Kâtib el-Ercânî’nin 585’te (1189) yazdığı, Çin imparatorunun kızının sarayında cereyan eden olayları konu alan *Semek-i ‘Ayyâr* adlı eseridir. Firdevsî’nin taklitçilerinden Ebû Tâhir Muhammed-i Tarsûsî (XII. yüzyıl), eski İran efsanelerine dayanan hikâyelerinin yanı sıra Dâryûş ile İskender’den bahseden *Dârâbnâme*’yi telif etmiştir. Tâceddin Muhammed b. Sadreddin tarafından 572’de (1176-77) Delhi’de yazılan *Besâtînü’l-üns* de Farsça ve Arapça beyitlerle süslenmiş bir hikâye kitabıdır.⁷

Hamzanâme adıyla bilinen *Kıssa-i Emir Hamza*, Hüseyin Vâiz-i Kâşifî’nin *Kıssas u Âsâr Hatim-i Tâ’î* ismiyle yeniden kaleme aldığı *Kıssa-i Hâtim-i Tâ’î*, Şeyh Mu‘în el-Miskîn tarafından Yahudi efsanesine dayanılarak telif edilen *Mu‘cizât-ı Mûsevî*, bin bir gece hikâyelerinden alınan *Kıssa-i Seyfû’l-mülûk* ve *Bedi’ü’l-cemâl* adlı eserler en eski İran hikâyeleri arasında yer alır. *Behrâm-ı Gûr Şâhzâd-i Periyân-i Hüsn*, *Gül ü Sanavber*, *Mihr ü Mâh*, *Dâstân-i Mes‘ud Şâh*, *Kıssa-i Gittûârâ*, *Kârnâme (Kâristân)*, *Mikâ vu Raca Menûher*, *Melik Muhammed vü Şâh-i Keşmîr*, *Melik Muhammed vü Gîtî-efrûz*, *Melik Muhammed vü Şehrbânû*, *Rengîn-bâhâr*, *Âsâr-ı ‘İsmet*, *Hüsn-ârâ*, *Süleyman ü Sîmurg*, *Âzâdbaht Şâhzâde-i Mısrî* ve *Hezâr Giysû* gibi ilk İran halk hikâyelerinin bazıları Hint, bazıları da İran kökenlidir.⁸

Ahlakî amaçlarla kaleme alınan bu halk hikâyelerinin bazılarının konuları bin bir gece hikâyelerinde olduğu gibi birbirine bağlıdır. Şemsuddin Muhammed b. Ali Dekâyikî-i Mervezî’nin (VII./XIII. yüzyıl) *Bahtiyârname*’si, Zahîrüddîn Muhammed b. Ali Zâhîrî Kâtib-i Semerkandî’nin Pehlevî dilinden Yeni Farsça’ya yapılan tercüme

⁵ Hüseyin Yazıcı, “Hikâye”, 480.

⁶ Mehmet Kanar, “Hikâye/Fars Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 485.

⁷ Kanar, “Hikâye/Fars Edebiyatı”, 485.

⁸ Kanar, “Hikâye/Fars Edebiyatı”, 485.

esas olarak 556'da (1161) kaleme aldığı *Sindbâdnâme*'si ile Ziyâeddîn Nahşebî'nin, *Sindbâdnâme*'nin yeni bir versiyonu olarak 730'da (1330) yazdığı elli iki hikâyeyi ihtiva eden *Tûtînâme*'si bu türdeki eserlerin en önemlileridir. Ahlakî hikâyelerin toplandığı hikâye mecmualarının en önemlisi, Sanskrit-Buda kaynaklarına dayanan ve Abdullah b. Mukaffa (ö. 142/759) tarafından Pehleviceden Arapçaya tercüme edilen *Kelîle ve Dimne*'dir. Bu eserin Rûdekî tarafından yapılan manzum Farsça tercümesi kaybolmuştur. Ebû'l-Meâlî Nasrullâh-i Şîrâzî Gazneli sultanı Behrâm Şâh'ın emriyle bu eseri 538'de (1144) Arapçadan tekrar Farsçaya çevirmiştir. *Kelîle ve Dimne*, Hüseyin Vâiz-i Kâşifî tarafından *Envâr-ı Süheylî* adıyla yeniden kaleme alınmıştır. *Kelîle ve Dimne*'nin taklitlerinden biri olan, X veya XI. yüzyılda Merzüban b. Rüstem b. Şervîn tarafından Tabeistan lehçesiyle yazılan *Merzübânnâme*'nin iki ayrı versiyonu vardır. Bunlardan Sa'deddin Verâvînî-i Azerbâyecânî'nin 1210-1225 yılları arasında yazdığı eser yine *Merzübânnâme* adını taşımaktadır. Diğerisi ise Anadolu Selçuklu vezirlerinden Muhammed b. Gâzi-i Malatyevî'nin XII. yüzyıl sonlarında telif ettiği *Ravzatü'l-'ukûl*'dür. Farsça eski hikâye kitaplarının bir bölümü aynı konu çerçevesinde yazılmış hikâyelerin bir araya getirilmesinden oluşur. Bu gruptaki eserlerin en önemlisi, Hüseyin b. Es'ad-ı Dihistânî'nin 1253-1258 yılları arasında Arapçadan Farsçaya çevirdiği Kâdî Ebû Ali et-Tenûhi'nin *el-Ferec Ba'de's-şidde*'sidir. Aynı eserin Muhammed Avfî (ö. 629/1232) tarafından 620'de (1223) yapılan Farsça çevirisi günümüze ulaşmamıştır. Bu grupta muhtemelen Hint kökenli olan *Güşâyîšnâme*'nin yanı sıra *Hazân u Bahâr*, *Sirâcü'l-münîr*, *Mecma'u'n-nükûl*, *Tacü'l-kısas*, *Mecma'u'l-hasenât*, *'Acâ'ibü'l-kısas*, *Kısas-ı Enbiyâ-i Kirâm*, *Tezkiretü'l-enbiyâ* ve *'l-ümem*, *Ehfasu'l-ahvâl*, *Zübdetü'l-'ulûm* gibi hikâye kitapları yer alır. Muhammed Avfî tarafından telif edilen, farklı konularda 2113 hikâyenin yer aldığı *Cevâmi'u'l-hikâyât ve Levâmi'u'r-rivâyât* adlı eseri, hikâyelerin toplandığı mecmuaların başında yer alır. Bunu Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin *Letâyifü't-tavâiyf* adlı eseri takip eder.⁹

“Makâme” tarzı olarak bilinen, içine manzum parçaların serpiştirildiği mensur hikâyeler Arap edebiyatında Bediuzzamân el-Hemedânî, İbn Nâkıyâ, Harîrî, Ebu't-Tâhir el-Eşterkûnî ve Kadî Hamîdüddîn'in *el-Makâmât*'lerinde en güzel örneklerini bulmuş, Fars edebiyatında Sa'dî'nin *Gülistân*'ı ile doruk noktasına ulaşmış ve daha son-

⁹ Kanar, “Hikâye/Fars Edebiyatı”, 486.

ra *Gülistân* örnek alınarak *Ma'denü'l-cevâhir*, *Mahbûbü'l-kulûb*, *Debistân-ı Hired*, *Nigâristân*, *Müfferihu'l-kulûb* ve *Perîşân* gibi eserler kaleme alınmıştır.¹⁰

I. KAHRAMANLARI İNSAN OLAN AŞK HİKÂYELERİ

A. Leylâ ve Mecnûn

Asıl adı Kays-i Âmirî olan Mecnûn, Leylâ'nın âşığıdır. Şark edebiyatında âşık timsalidir. Mecnûn'un aşkına dair Arap, İran ve Türk edebiyatında sayısız hikâyeler yazılmıştır.¹¹ İslamî edebiyatta mesnevi konusu olan bir aşk hikâyesidir. Hikâye kahramanlarının gerçek kişilikler olduğu sanılmaktadır. Bir rivayete göre Mecnûn, şair Kays b. Mulevvaha'l-Âmirî'nin (ö. 698) lakabıdır¹² ve bu hikâye onun şiirlerinin yorumundan doğmuştur. Ancak onun Emevî ailesinden olup amcasının kızını seven bir genç olduğunu ileri sürenler de vardır. Leylâ ve Mecnûn bir Arap hikâyesi olmasına rağmen hikâye ilk defa bir bütünlük içinde ve mesnevi şeklinde İran'da ele alınmıştır.¹³ İran edebiyatında bu iki âşığın hikâyeleri diğer âşıklardan daha çok yansıma bulup işlenmiş ve Leylâ “şairlerin sevgililerinin simgesi” haline gelmiştir.¹⁴ İran şairlerinin eserlerinde çeşitli vesilelerle Leylâ ve Mecnûn adları zikredilmiş ve şiirlere konu olmuştur. Bu isimlere ilk defa Menûçihri (ö. 432/1041)¹⁵ ile Baba Kûhî-i Şîrâzî'nin (ö. 442/ 1050) divanlarında rastlanmaktadır. Bu şairler muhtemelen, Leylâ ve Mecnûn adlarını halk arasındaki sözlü rivayetlerden veya anonim bir Leylâ ve Mecnûn hikâyesinden almışlardır. Leylâ ve Mecnûn adlarına Enverî ve Hâkânî-i Şîrvânî¹⁶ divanlarında da rastlanır.¹⁷

Halk arasında yaygın olmasına rağmen bu aşk hikâyesi Nizâmî-i Gencevî'ye kadar (ö. 608/1211-12) şairler tarafından müstakil olarak ele alınmamıştır. Şirvanşahlar'dan Ahsitân b. Menûçihri,¹⁸ Nizâmî'den konuyu manzum olarak kaleme almasını

¹⁰ Kanar, “Hikâye/Fars Edebiyatı”, 486.

¹¹ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü* (Haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013, 288.

¹² İsmail Durmuş, “Leylâ ve Mecnûn”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 159.

¹³ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri sözlüğü* (25. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul 2015, 289.

¹⁴ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü* (1. Baskı), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008, 488.

¹⁵ Menûçihri-i Damgânî, *Divân-i Menûçihri-i Damgânî* (haz. Seyyid Muhammed Debîrsiyâkî), (7. Baskı), Tahran 1370 hş., 123, 132.

¹⁶ Hâkânî-i Şîrvânî, *Divân-i Hâkânî-i Şîrvânî* (haz. Ziyaeddin Seccâdî), (10. Baskı), Tahran 1391 hş., 144.

¹⁷ Tahsin Yazıcı, “Leylâ ve Mecnûn/Fars Edebiyatı”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 160.

¹⁸ Nizâmî-i Gencevî, *Leylâ ve Mecnûn* (çev. A. Naci Tokmak), (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2013, 9.

isteyince Nizâmî, dört aydan az bir süre içinde yaklaşık beş bin beyitlik bir mesnevi yazmış, Arap kökenli olan hikâyeye hükümdarın hoşuna gitmesi için bir İranlı havası vermeye çalışmıştır. Arap kaynaklarındaki malzemeyi kullanmakla beraber çöl ve bedevi hayatıyla ilgili olayların çoğunu şehirlerde geçmiş gibi göstermiştir. Nitekim eser, Leylâ ve Mecnûn (Kays) çölde hayvan otlatırken değil okulda okudukları sırada başlar. Mecnûn'u savunan Nevfel bir Arap emiri olmayıp bir İran prensidir. Ayrıca Nizâmî hikâyeye Zeyn ve Zeynel adında iki şahıs eklemiştir.¹⁹

Hikâye kısaca şu şekildedir; Leylâ ve Kays henüz çocukken birbirlerini görür ve o anda âşık olurlar. Gönülleri aşk ateşi ile yanmaya başladıktan sonra her gün birbirlerini görmek için buluşurlar. Bir süre bu görüşmeler devam eder. Görüşemedikleri her an onlar için azap gibidir. Ancak bir süre sonra buluşmaları etraftakilerin dikkatini çeker ve bir takım dedikodular çıkmaya başlar. Bir zaman sonra Leylâ'nın annesi bu dedikodulardan haberdar olur, kızını uyarıp nasihatte bulunur. Ancak gönlünü Kays'a kaptıran Leylâ bu nasihatleri dinlemez, kendini Kays'ı görmekten alıkoyamaz. Dedikodular iyice artınca Leylâ'nın annesi çareyi kızını eve kapatmakta bulur ve nitekim Leylâ'yı eve hapseder. Bu şekilde Leylâ'nın keder dolu günleri başlar. Kays da Leylâ'yı göremeyince bir şeylerin ters gittiğini anlar ve Leylâ'nın evinin etrafında dolaşır, sevdiğini evin bahçesinde görünce önce sevinir ancak bir süre sonra kederli halini farkeder ve endişelenir. O andan itibaren Kays için de zor günler başlar. Her gün Leylâ'yı görmeye gider lakin bazen görür bazense göremez. Leylâ'yı görememenin sıkıntı ve kederiyle işten güçten el etek çeker, yüreğine gam dolar. Kendini dağlara ovalara atar. Ailesi Kays'taki bu kederi fark edince durumu öğrenirler. Oğullarının mutluluğu ve kendine gelmesi için Leylâ'yı istemeye karar verirler. Kays bu haberle büyük bir sevinç yaşar. Ancak Leylâ'nın babası, Kays'ın kendini ovalara, çöllere atıp kendi kendine konuştuğu, aklını yitirdiği, mecnun olduğu dedikoduları sebebiyle kızını vermeye yanaşmaz. Kays'ın babası bu durumdan rahatsız olup iddiaları kabul etmese de Leylâ'yı Kays'a vermezler. Leylâ evde hasret ateşiyle yanarken Kays da ayrılık kederiyle bir daha yıkılır ve üzüntüyle çölleri mesken tutar, akli başından gider ve artık herkes ona Mecnûn diye hitap eder.²⁰ Leylâ, babasının ısrarıyla İbn Selâm ile evlendirilir. Kays bunu duyunca dünyası başına yıkılır, tamamen çaresiz kalır. Çöllere düşer ve hayvanlarla dostluk kurar, nitekim bu hususta Ahmed

¹⁹ Tahsin Yazıcı, "Leylâ ve Mecnûn/Fars Edebiyatı", 160.

²⁰ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri sözlüğü*, 289.

Gazzâlî'nin *Sevânih* adlı eserinde Mecnûn'un birkaç gün yemek yemediği, bir ceylanın onun kapanına düştüğü ancak ona ikramda bulunup serbest bıraktığı; bu olay üzerine kendisine neden böyle bir şey yaptığı sorulduğunda "Ondaki bir şey Leylâ'ya benziyor, cefaya gerek yoktur" diye cevap verdiği nakledilir.²¹ Her an Mecnûn'un aşkına sadık kalan Leylâ ise kocasına teslim olmaz ve neticede aşkının kederiyle ölür.²² Başka bir deyişe göre ise, Leylâ, Mecnûn'un aşkına sadık kalmak için bir yalan uydurur ve kocasına, çocukluğundan beri bir cin tarafından sevildiğini, eğer ona el sürerse cinin her ikisini de öldüreceğini söyler. Bir müddet sonra Mecnûn'un intizarları sonucu İbn Selâm ölür. Serbest kalan Leylâ Mecnûn'u aramaya çıkar. Çöllerde ovalarda yana yakıla Mecnûn'u arar ve çölde onu bulur; ancak Mecnûn onu tanımaz ve vuslata gücü olmadığını bildirir. Bütün maddi varlıklarla ilgisini kesmiş ve manevi bir aşk ile sarhoş gezer olmuştur.²³ Mecnûn'un aşkı ilahî aşka dönüştüğü için Leylâ'ya ilgi göstermez. Bu sebeple Leylâ üzüntüsünden ölür. Ardından Mecnûn da onun mezarı üzerinde ölür ve onun yanına gömülür.²⁴

Aşklarının ilahî aşka dönüşü, dünyanın faniliği ve ölüm gibi konular esere tasavvufî bir nitelik kazandırmış, yer yer zikredilen gazeller de eserin etkinliğini artırmıştır.²⁵ Fars tasavvuf edebiyatında Leylâ ilahî aşkı, Mecnûn insanoğlunun kararsız ruhunu simgelemektedir. Mecnûn insanı yıpratıcı dertleri ve sıkıntıları nedeniyle aklını kaybetmiş, aşk ve delilik çöllerinde şaşkın şaşkın dolaşmaktadır. Hakk'a kavuşmak için tüm gücüyle vuslat yolunda aşk vadisine düşmüş, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan yüce makam sahibi Rabbin makamına ulaşmak için canını ortaya koymaktadır; ama ten kafesini terk etmedikçe bu makama asla ulaşamayacaktır. Nizâmî, hikâyeyi bu şekilde tamamladıktan sonra Şirvanşâh'a yazdığı mesnevi ile kitabı bitirmektedir.²⁶

Nizâmî'den itibaren büyük ilgi gören *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisi birçok şair tarafından ele alınmışsa da hiçbiri onun seviyesine ulaşamamıştır. Nizâmî'den sonra bu alanda yazılan en başarılı eser, Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin 698'de (1299) kaleme aldığı

²¹ Ahmed el-Gazzâlî, *Sevânih* (haz. Kâsım-ı Keşkûlî), (2. Baskı), İntişârât-i Sâlis, Tahran 1388 hş., 35.

²² Sîrûs Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât* (1. Baskı), Neşr-i Mitra, Tahran 1385 hş., 573.

²³ Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri sözlüğü*, 289.

²⁴ Nizâmî-i Gencevî, *Leylâ ve Mecnûn* (çev. A. Naci Tokmak), 269.

²⁵ Tahsin Yazıcı, "Leylâ ve Mecnûn/Fars Edebiyatı", 160.

²⁶ Nizâmî-i Gencevî, *Külliyât-i Hekîm Nizâmî-i Gencevî* (tsh. Vahîd Destgirdî), (3. Baskı), İntişârât-i Behzâd, Tahran 1390 hş., 417; Nizâmî-i Gencevî, *Leylâ ve Mecnûn* (1. Baskı), Ketâb-i Âbân, Tahran 1391 hş., 149; Nizâmî-i Gencevî, *Leylâ ve Mecnûn* (çev. A. Naci Tokmak), 270; Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 488.

hamsesi içindeki *Mecnûn u Leylî*'sidir. Şeyh Nizâmeddin Evliyâ ile Delhi sultanına ithaf edilen mesnevi Nizâmî'nin eserinden daha kısadır ve 2660 beyittir; genellikle bir Hint şehzadesinin macerası niteliğini taşır. Eserde tasavvufî konulara hiç yer verilmemiştir.²⁷ Dihlevî'nin eserini Abdurrahmân-ı Câmî'nin 889'da (1484) yazdığı *Leylâ vü Mecnûn*'u takip etmiştir. Arapça aslına daha yakın olan bu mesnevi Câmî'nin *Heft Evrenğ*²⁸ adı altında topladığı yedi mesnevisinin altıncısını oluşturur. Burada Leylâ ve Mecnûn okulda değil bir yaylada tanışırlar. Mecnûn'un ölümü de farklı şekilde anlatılmıştır. Bir bedevî Mecnûn'u ararken onu çölde kucağında bir ceylân yavrusu olduğu halde ölmüş olarak bulur ve durumu Leylâ'ya bildirir. Leylâ da Mecnûn'un mezarına gelir ve onun üzerinde ölür. Câmî, eserde bağımsız biçimde yer verdiği tasavvufla ilgili parçalar dışında konuyu tamamıyla bir aşk macerası olarak kaleme almıştır.²⁹ Bir diğer *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi Câmî'nin yeğeni Hâtifi'ye (ö. 927/1521) aittir. Hâtifi de eserinde bazı değişiklikler yapmıştır. Diğer mesnevilerde Mecnûn'un Leylâ'ya kavuşması için gayret gösteren Nevfel, Hâtifi'nin eserinde Leylâ'ya âşık olur ve Mecnûn'u öldürmek üzere hazırlattığı zehirle kendisi ölür. Mecnûn da çölde ölür. Kumlar üzerinde bulunan cesedi hacdan dönen hacılar tarafından defnedilir. Hâtifi, Mecnûn'u deli olarak değil, ermiş bir kişi olarak tanıtır.³⁰

İran edebiyatında *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi yazan diğer şairler ise şunlardır: Mektebî-yi Şîrâzî, Misâlî-yi Kâşânî, Nizâmeddin Ahmed Süheylî, Sevdâî, Hilâlî-yi Cağatâyî/Esterâbâdî, Derviş Alî-yi Gîlânî, Kâsımî-yi Gunâbâdî, Kâsım Han Bedahşânî, Sa'deddin Rehâî-yi Hâfî, Ya'kûb-i Sarfî-yi Keşmîrî, Mîr Cumle-i İsfahânî, Nâmî-yi İsfahânî, Sabâ-yi Kâşânî. Bunların dışında müellifleri bilinen, ancak günümüze kadar gelmeyen eserler de bulunmaktadır.³¹

B. Yûsuf ve Züleyhâ

Fars ve Türk edebiyatları yanında Keşmir, Afgan ve Urdu edebiyatlarında da *Yûsuf ve Züleyhâ*, *Kıssa-i Yûsuf*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Yûsuf ile Zelihâ* gibi adlarla mesnevi şeklinde kaleme alınan Yûsuf peygamberin Züleyhâ ile olan hikâyesi, Tevrat ve İncil'de

²⁷ Tahsin Yazıcı, 160.

²⁸ Abdurrahman-ı Câmî, *Heft Evrenğ* (tsh. Murtaza Muderris-i Gîlânî), (2. Baskı), Neşr-i Ahûrâ, Tahran 1386 hş., 750-910.

²⁹ Tahsin Yazıcı, "Leylâ ve Mecnûn/Fars Edebiyatı", 160.

³⁰ Tahsin Yazıcı, "Leylâ ve Mecnûn/Fars Edebiyatı", 160.

³¹ Tahsin Yazıcı, "Leylâ ve Mecnûn/Fars Edebiyatı", 160.

yer almış, *Kur'ân-ı Kerîm*'de³² de “ahsenü'l-kasas” (kıssaların en güzeli) diye nitelendirilen Yûsuf suresinde anlatılmıştır.³³ Kur'ân'daki hikâyeden esinlenip *Yûsuf ve Züleyhâ* hikâyesini yazan şairler, güzellik tasvirlerinde monotonluktan sıyrılamamış olsalar da olayların işlenişindeki detaylarda adeta yarışmışlardır. O kadar ki hikâyeye kendi inanış, muhayyile ve zekâlarının ürünü olarak ilave ettikleri dinî, ahlâkî, felsefî ve ictimai fikirlerle örnek aldıkları metinden daha detaylı bir eser oluşturmuşlardır. Tevrat, İncil ve Kur'ân'da sadece dinî, felsefî ve ahlâkî mahiyette yer alan bu hikâye, edebiyat sahasına geçtikten sonra bed'î bir aşk ve sevda hikâyesi haline dönüşmüştür.³⁴

Aslı bir İbranî menkıbesi olan hikâye, önce Tevrat'ta sonra da *Kur'ân-ı Kerîm*'de yer almıştır. Tevrat'ın Tekvîn bölümünde, Kur'ân'da ise Hz. Yûsuf adıyla anılan on ikinci surede geçmektedir. Hikâye, Mekke'de 111 ayet olarak nazil olan Yûsuf Suresi'nin 4. ayetiyle başlayıp 101. ayetinde son bulmaktadır.³⁵

Dinî kaynaklı Doğu edebiyatı ürünü olan *Yûsuf ve Züleyhâ* mesnevisi Fars edebiyatında da işlenen bir konudur. Farsça eserlerde *Yûsuf ve Züleyhâ* hikâyesine yapılan telmih ve atıflar ilk defa X. yüzyılda Ferruhî-i Sîstânî, Muncîk-i Tirmizî, Ebû Hanîfe İskâfî gibi Horasan üslubu şairlerinin methiyelerinde görülür. Yûsuf'un ve diğer kahramanların başından geçenler, şairlerin kendi zamanlarındaki bazı olaylar ve kişilerle ilişkilendirilmiş, böylece anlatım zenginliği kazanmıştır. XI. Yüzyıl şairlerinden Katrân-ı Tebrîzî'nin³⁶ divanında bu hikâyeye yirmiden fazla atıf yapılmış, Nâsır-ı Hüsrev, Hâkânî-i Şîrvânî ve Nizâmî-i Gencevî gibi şairler hikâyeye sembolik yaklaşımlarla yeni bir anlatım kazandırmıştır.³⁷

Yûsuf ve Züleyhâ'ya ait sembollerin dinî şiir türünde daha çok kullanıldığı görülmektedir. Senâî ve Ferîdüddîn Attâr gibi mutasavvıf şairler eserlerinde hikâyedeki sahra, kuyu, zindan, Mısır ve Züleyhâ gibi kavramlara tasavvufla ilgili mecazi ve sembolik anlamlar yüklemişlerdir. Şairler çeşitli edebî kurgular da ekleyerek Kur'ân'daki bu

³² *Kur'ân Kerîm*, Yûsuf, 3-102.

³³ Hanife Koncu, “Yûsuf ve Züleyhâ”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 38.

³⁴ Hâlîde Cemîl Dolu, “Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, VI, Mayıs, 1952, 420.

³⁵ İsmet Şanlı, “Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Bilinmeyen İki Türkçe Şerhi”, *Turkish Studies*, 5/1, 2010, 1328.

³⁶ Katrân-ı Tebrîzî, *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî* (tsh. Muhammed Nahcivânî), (1. Baskı), İntişârât-i Kaknûs, Tahran 1362 hş., 3, 4, 40, 73, 134, 145, 158, 225, 230, 279, 283, 287, 322, 342, 373, 476, 507, 508, 516.

³⁷ Rıza Kurtuluş, “Yûsuf ve Züleyhâ/Fars Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 40.

hikâye etrafında birçok manzum eser meydana getirmişlerdir. Fars edebiyatında *Yûsuf ve Züleyhâ* hikâyesinin müstakil bir eserde ele alınması İslam sonrası Fars şiirinin ilk dönemlerine kadar uzanır. Araştırmalarda kırk iki adet Farsça manzum *Yûsuf ve Züleyhâ* yazıldığı tesbit edilmiştir.³⁸

Hikâyenin mevcut ilk örneği Firdevsî'ye (ö. 411/1021) ait olduğu iddia edilen mesnevidir. Müellifinin kim olduğu hususunda ihtilaflar olan bu eser Ethé'ye göre başka hiçbir İranlı şairin kullanmadığı mütekarip bahrinin kullanılması sebebiyle Firdevsî'ye aittir.³⁹ Firdevsî'ye nisbet edilen *Yûsuf ve Züleyhâ* mesnevisi bu hikâyelerin en eskisi olmakla birlikte, Lutf Ali Beg Âzer, Rıza Kuli Han Hidâyet ve Edward G. Browne gibi yazarlar eserin Firdevsî'ye ait olduğunu ileri sürerken Muctebâ Minovî ve Saîd-i Nefisî gibi araştırmacılar Firdevsî'ye nisbetini şüphe ile karşılamaktadır. İlk defa Alman şarkiyatçı Carl Hermann Ethé'nin bulup yayımladığı bu eseri, Baron Oktokar de Schlechta Wssehrd manzum olarak Almancaya çevirmiştir. İngilizceye de iki çevirisi yapılmıştır. 6500-9000 beyit arasında değişen versiyonları bulunan mesnevinin mukaddimesinde şair, kendisinden önce *Yûsuf ve Züleyhâ* mesnevisi yazan Ebu'l-Mueyyed-i Belhî (IV/X yy.) ve Bahtiyârî adlı şairlerin isimlerini zikreder.⁴⁰ Aynı şekilde Köprülü de Ebu'l-Mueyyed-i Belhî ile Bahtiyârî-i Ahvâzî'nin kaleme aldıkları *Yûsuf ve Züleyhâ* mesnevilerinden sonra Firdevsî'nin de *Yûsuf u Zelihâ* adlı bir mesnevi yazdığını dile getirmektedir.⁴¹ Ancak bu eserler günümüze ulaşmamıştır.⁴² Nitekim bu hususta Kanar, Firdevsî'ye ait olduğu iddia edilen *Yûsuf ve Züleyhâ* mesnevisinin yeni bulunan bir nüshasının önsözünde Alparslan'ın oğlu Şemseddîn Ebu'l-Fevâris Togan Şah'ın (ö. 465/1072) övülmesi, dilinin terim ve terkipler bakımından Sâ mânî dönemi Farsçasından farklı oluşu ve üslubunun *Şahnâme*'den oldukça geri olması, eserin Firdevsî'ye ait olmadığı hususundaki şüpheleri ortadan kaldırdığını ileri sürmektedir.⁴³

Farsça manzum *Yûsuf ve Züleyhâ* hikâyesinin günümüze kadar gelen en önemli versiyonu Abdurrâhmân-ı Câmî'ye aittir. Câmî'nin *Heft Evrenğ*'deki yedi parçadan biri olan *Yûsuf ve Züleyhâ* mesnevisi bu hikâyenin Fars edebiyatındaki en meşhur örneğidir.

³⁸ Kurtuluş, "Yûsuf ve Züleyhâ/Fars Edebiyatı", 40.

³⁹ Dolu, 111, 120.

⁴⁰ Kurtuluş, "Yûsuf ve Züleyhâ/Fars Edebiyatı", 40.

⁴¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (haz. Orhan Köprülü), Ankara 2011, 167.

⁴² Kurtuluş, "Yûsuf ve Züleyhâ/Fars Edebiyatı", 41.

⁴³ Mehmet Kanar, "Firdevsî", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 127.

Mesnevi *Heft Evreng*⁴⁴ içinde ve ayrıca müstakil olarak defalarca basılmıştır. Mesnevinin Türkiye kütüphanelerinde birçok nüshasının bulunması Türk şairlerin Molla Câmi'den çok etkilendiklerini göstermektedir. Molla Ferruh Hüzeyin Nâzım Herevî'nin 4500 beyitlik *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi Câmi'nin bir taklididir. Lutf Ali Beg'in yazdığı *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi yaklaşık 8000 beyittir.⁴⁵

Câmi'den sonra yazılan Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde olduğu gibi bu hikâyede de Câmi ile benzerlikler oldukça fazladır. İlk mesnevilerden biri de Mes'ûd-i Kûmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sıdır. Şu'le-i Gulpâyigânî'nin 5000, Cevherî-yi Tebrîzî'nin 1321, Şihâb-ı Turşîzî'nin 1100 beyit olan mesnevileri günümüze ulaşmıştır. Kaynaklarda A'mâk-ı Buhârî, Mes'ûd-i Herevî, Âzer-i Tûsî, Tezhûrî-yi Ebherî, Mucî-yi Bedehşânî, Sâlim-i Tebrîzî, Evhaduddîn-i Belyânî, Nâmî-yi İsfahânî, Şevket-i Kâçâr, Hâzık-ı Herevî, Nâzım-ı Herevî, Kâtib-i Belhî'nin Yûsuf ve Züleyhâ ile ilgili çalışmaları olduğu kaydedilmekle birlikte bunların zamanımıza kadar gelip gelmediği bilinmemektedir.⁴⁶

Kur'ân âyetlerinden ve müfessirlerin rivayetlerinden hareketle kaleme alınan Yûsuf ve Züleyhâ mesnevisi kısaca şöyledir: Ken'an ilinde yaşayan Hz. Ya'kûb'un on iki oğlu vardır. Bunların küçük kardeşleri Yûsuf bir gece rüyasında on bir yıldız ile ay ve güneşin kendisine secde ettiğini görür. Rüyasını anlatınca babası, kardeşlerine bundan söz etmemesini tembih eder, çünkü kardeşleri Yûsuf'u kıskanmaktadır. Babası Yûsuf'u ne kadar sakınsa da kardeşleri onu bir gün kırlara çıkarıp eğlendirme bahanesiyle babalarından alarak bir kuyuya atarlar ve gömleğini kana bulayarak dönüşte babalarına Yûsuf'un kurt tarafından parçalandığını söylerler. Korktuğu şeyin başına geldiğini gören Ya'kûb, oğlunun hasretiyle o kadar acı çeker ki yaşadığı yer "beytü'l-ahzân, kulbe-i ahzân" diye anılmaya başlar. Bir müddet sonra ağlamaktan gözlerine perde iner. Mısır'a gitmekte olan bir kervan kuyunun yakınında konaklar, su almak üzere gönderilen kişi kuyunun başına gelip kovağını suya daldırınca Yûsuf kovaya yapışarak kuyudan çıkar. Kervandakiler onu yanlarına alarak Mısır'a vardıklarında köle diye satılığa çıkarırlar. Güzelliği bütün şehre yayılan Yûsuf'u Mısır azizinin karısı Züleyhâ satın alır, ergenlik yaşına gelince de ona âşık olur. Yûsuf ise Allah korkusuyla ona karşılık vermez. Züleyhâ'nın kölesine âşık olduğunu duyan Mısır'ın asil kadınları onu kınayınca

⁴⁴ Abdurrâhmân-ı Câmi, *Heft Evreng*, 578-748.

⁴⁵ Kurtuluş, "Yûsuf ve Züleyhâ/Fars Edebiyatı", 41.

⁴⁶ Kurtuluş, "Yûsuf ve Züleyhâ/Fars Edebiyatı", 41.

Züleyhâ kadınları evine davet eder. Önlerine meyve tabakları, yanında keskin birer bıçak koydurur ve Yûsuf'u içeri çağırır. Yûsuf'un güzelliği karşısında şaşkına dönen kadınlar meyve yerine ellerini keserler. Fakat Yûsuf'tan kâm alma isteğinden vazgeçmeyen Züleyhâ bir gün, kendisinden kaçan Yûsuf'un peşine düşer ve tam yakalayacağı sırada gömleğini arkadan yırtar. Olayı öğrenen kocası gerçek suçlunun Züleyhâ olduğu anlaşıldığı halde dedikodulardan çekinerek Yûsuf'u zindana attırır. Yûsuf zindanda iken peygamberliğe erer ve kendisine rüya tabiri bilgisi verilir. Mısır sultanının gördüğü bir rüyayı tabir edince zindandan çıkarılır ve ülkenin malî işleriyle görevlendirilir,⁴⁷ otuz yaşında iken maliye veziri olur.⁴⁸ Sultanın rüyasından hareketle aldığı tedbirler sayesinde yedi yıl süren bolluk zamanında erzak biriktirip ardından gelen yedi yıllık kıtlık döneminde ülkeyi sıkıntıdan kurtarır. Bu sırada kardeşleri erzak almak için Mısır'a gelince onunla karşılaşılır. Yûsuf, anne bir kardeşi olan Bünyamin'i yanında alıkoyup diğer kardeşleriyle gömleğini babasına gönderir. Ya'kûb gömlekten Yûsuf'un kokusunu alınca onun yaşadığını anlar ve gömleğin gözlerine sürülmesiyle tekrar görmeye başlar. Daha sonra Yûsuf bütün ailesini Mısır'a davet eder. Ya'kûb da ailesiyle beraber Mısır'a gider. Yûsuf'u selamlamak üzere hepsi önünde eğilir, böylece onun rüyası da gerçekleşmiş olur.⁴⁹

C. Vîs u Râmîn

Tarihi çok eski olan aşk mesnevilerinden biri de *Vîs u Râmîn*'dir. İslâmiyet'ten önceki zamanlarda Merv'den Hemedân'a kadar geniş bir alanda hayat bulan bu hikâye Pehlevî dilinde söylenip yazılmıştır. Fahreddîn Es'ad-i Gurgânî tarafından 1040-1050 tarihleri arasında nazmedilmiştir.⁵⁰ Aşk ve aşka dair konuları *Vîs u Râmîn* mesnevisinde ele alan ilk şairlerden biri Fahreddîn Es'ad-i Gurgânî'dir.⁵¹ Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in muasırı olan Fahreddîn Es'ad-i Gurgânî'nin şiirinin güzel olduğu ve *Vîs u Râmîn* mesnevisinin onun eserlerinden olduğu belirtilmektedir.⁵² Şair, Pehlevîce olan hikâyeyi

⁴⁷ Koncu, "Yûsuf ve Züleyhâ", 39.

⁴⁸ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (11. Baskı), TDVY, Ankara 2009, I, 297.

⁴⁹ Koncu, "Yûsuf ve Züleyhâ", 39.

⁵⁰ Sadettin Eğri, "Vîs u Râmîn Mesnevilerinde Kahramanların Özellikleri ve Aşk Anlayışları", *İlmi Araştırmalar*, XII, İstanbul 2001, 96; Fahreddîn Es'ad-i Gurgânî, *Vîs u Râmîn* (tsh. Magalî Tudevâ, Aleksandır Gevasaryâ), (1. Baskı), İntişârât-i Mînâ, Tahran 1349 hş., 13.

⁵¹ Nasrullâh-i Purcevâdî, *Can Esintisi* (çev. Hicabi Kırlangıç), (1. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 1998, 155.

⁵² Hamdullâh Mustevfî, *Tarih-i Gozide* (haz. Abdülhüseyin Nevâî), (5. Baskı), İntişârât-i Emir Kebîr, Tahran 1387 hş., 743.

Farsçaya aktarmıştır. Gurgânî'den önce bu konunun ele alınıp İran edebiyatında değerlendirilip değerlendirilmediği konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Her ne kadar bazı kaynaklarda Nizâmî-i Arûzî-yi Semerkandî'nin de *Vîs u Râmîn* destanını nazmettiği⁵³ ve aynı adı taşıyan bir mesnevisinden bahsedilirse de bu esere henüz rastlanmamıştır.⁵⁴ Nitekim Şafak, birkaç mesnevi yazmış olsa da Nizâmî-i Arûzî'nin günümüze ulaşan yegâne eserinin *Çehâr Makale* olduğunu dile getirmektedir.⁵⁵

Fahreddîn Es'ad-i Gurgânî'nin *Vîs u Râmîn* mesnevisi, tevhîd, naat, dönemin sultanına övgüden oluşan yedi şiir ve akabinde yüz on başlık altında kaleme aldığı mesnevilerden oluşur.⁵⁶ Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: Merv şehriyârı Mu'bit Menigan'ın Zerd adlı bir öz kardeşi, Râmîn adlı bir üvey kardeşi vardır. Zerd, şâhın veziri ve başkumandanıdır. Mu'bit bir eğlence esnasında Şehrû'yu görüp âşık olur. Şehrû ise kendisinin evli olduğunu, yaşının ilerlediğini, artık dost ve şehvet aramadığını söyleyerek ona oğlu Veyrû'dan bahseder. Mu'bit üzülür. Şehrû, eğer bir kızı olursa ona vereceğini vad eder. Sonra kocası Kârûn'dan bir kızı olur ve çocuğa Vîs adını koyarlar. Râmîn o sırada Huzân'da dayısının yanında yaşamaktadır. Nihayet Vîs ile Râmîn büyürler. Şehrû Vîs ile kendi oğlu Veyrû'yu nikâhlar. Mu'bit ise Şehrû'ya mektup yazıp sözünü hatırlatır. Red cevabı alınca da ordusunu toplayıp üzerlerine yürür. Veyrû kaçır. Mu'bit bu sefer Vîs'e mektup yazıp kendisiyle evlenmek istediğini bildirir. Üzgün olan Vîs onu reddeder. Bu arada Mu'bit'in kardeşleri Zerd ile Râmîn de Vîs'in aşkına tutulurlar. Râmîn ağabeyi Mu'bit'e artık yaşlandığını ve bu sevdadan vazgeçmesini söyler. Aynı zamanda Zerd Vîs'in annesini para ile ikna etme yolunu dener. Ancak Mu'bit Vîs'i zorla Merv'e getirir. Vîs, Râmîn'i görür görmez ona âşık olur. Mu'bit Kuhistân'a gidince Vîs ile Râmîn uzun geceler başbaşa kalırlar. Mu'bit bu durumu haber alınca Horasan'a döner. Vîs ile Râmîn de dadılarıyla beraber Rey'e kaçarlar. Mu'bit onları yakalatıp ateş mahkemesi kurdurur. Vîs kurtulsa da Râmîn zindana atılır. Bir müddet sonra ikisi yine buluşurlar. Bu sefer Mu'bit, Râmîn'e Gurâb valiliğini verip onu ülkeden ve Vîs'ten uzaklaştırır. Gurâb'a giden Râmîn orada Gül adlı bir dilbere tutulur ve evlenir. Ancak Vîs'i unutamaz. Vîs ise onun ayrılığı ile hasta düşer. Râmîn Gül'den sıkılıp Merv'e geri döner. Vîs, Râmîn'i isyana teşvik eder. Ancak Zerd erken davranıp Mu'bit avda bulundu-

⁵³ Devletşâh-i Semerkandî, *Şair Tezkireleri* (çev. Necati Lugal), (1. Baskı), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, 104.

⁵⁴ Eğri, 96.

⁵⁵ Yakup Şafak, "Nizâmî-i Arûzî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 183.

⁵⁶ Fahreddîn Es'ad-i Gurgânî, 7, 8, 9, 10.

ğu bir sırada ülkeyi ele geçirir. Mu‘bit Râmîn ile savaşa karar verse de sahrada bir yabancı domuzu tarafından öldürülür. Râmîn buna hem üzüldür hem sevinir. Düğün dernek kurulur, Vîs ile evlenirler. Râmîn tahta çıkar. Ancak Vîs kısa süre sonra ölür. Râmîn ise artık evlenmeyip ülkeyi adaletle yönetir.⁵⁷

D. Selâmân u Absâl

Klasik Fars ve Türk edebiyatlarında alegorik mesnevi konusu olan bir aşk hikâyesidir. Huneyn b. İshak (ö. 260/873) tarafından Yunancadan Arapçaya tercüme edilen Yunan kaynaklı bu aşk hikâyesinin aslı bulunamamıştır.⁵⁸ Bu isimleri ilk kez dile getiren kişi İbn Sinâ’dır (ö. 1037). *Risale-yi Hay b. Yekzan* adlı eserinde insanın anasız babasız vücuda gelmesinin mümkün olduğunu söyleyerek Selâmân ve Absâl adlı iki bilge kişiden bahseder.⁵⁹

Nasîruddîn-i Tûsî, İbn Sinâ’nın *el-İşârât ve’t-Tenbihât* adlı eserini şerh ederken Selâmân ve Absâl ile ilgili cümleleri açıklamak ve bu cümlelerde adı geçen düşünürün, halledilmesini istediği remiz veya remizlerin nelerden ibaret olduğunu daha iyi anlamak ve anlatmak için bizzat İbn Sinâ tarafından kaleme alındığına kanaat getirdiği Selâmân u Absâl hikâyesini araştırmıştır.⁶⁰ Bu hikâyeye göre Selâmân ve Absâl Genceli iki kardeş olup aklın derecelerini sembolize ederler. Başlarından geçen olaylarda da felsefik düşünceler anlatılır.⁶¹

Eski Yunan’da Eflâtun’dan önce vuku bulan veya o zamanlarda ortaya çıktığı düşünülen sembolik bir aşk olayını konu alan bu tercümeğe göre ateş ve su tufanının çok öncesinde Herkül’ün oğlu, dünyanın ve sır ilimlerinin hâkimi olan Hermânus adında bir kral vardı. Çocuk sahibi olmak isteyen ancak kadınlardan hoşlanmayan Hermânus’a filozof İklıkoulas adam otunu verir. Dokuz ay sonra bu ottan bir çocuk doğar ve adını Selâmân koyarlar. Hikâyenin bundan sonraki kısımları mesnevide anlatılan şekli ile aynıdır. Ancak efsanenin sonunda Selâmân ile Absâl’ın trajik aşk maceraları yedi altın levha üzerine yazılır ve Selâmân’ın atalarına ait bir ehram içine konur. Su ve ateş tufanından sonra ilahî hâkim Platon bunları görmek istese de krallar buna izin vermez. O da

⁵⁷ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 474, 475.

⁵⁸ Erdoğan Uludağ, “Selâmân u Ebsâl”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 345.

⁵⁹ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 388.

⁶⁰ Lâmi‘î Çelebi, *Salâmân ve Absâl* (haz. Erdoğan Uludağ), (1. Baskı), Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2013, 27.

⁶¹ Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 388.

öğrencisi Aristo'ya vasiyette bulunup bu yedi levhayı okumasını ister. İskender'in fetihleri sırasında Aristo bu hikâyeyi ortaya çıkarır.⁶²

Tercümenin bir kısmı British Museum'da kayıtlıdır, bir diğer nüshası da Köprülü Kütüphanesi'nde bir mecmua içindedir.⁶³

İbn Sînâ'nın müstakil bir *Selâmân u Absâl* yazıp yazmadığı konusunda ilim dünyasında bazı tereddütler vardır. Bu tereddütlerin nedeni ise İbn Sînâ'ya atfedilen eserin özgün metninin elde bulunmayışındır. Filozofun *Selâmân u Absâl* adlı eserinden bahseden ilk kişi, Nasîruddîn-i Tûsî'dir (ö. 1274). Tûsî, İbn Sînâ'nın *İşârât*'ını şerh ederken hem *Selâmân u Absâl* hem de *Hay bin Yakzân* risalelerini yorumlar. Tûsî'nin *Şerh-i İşârât*'ında *Selâmân u Absâl*'in özetlenmiş bir metni de bulunduğuna göre, ihtiyat payını göz önünde tutarak, İbn Sînâ'nın eserinin varlığına dair kuşkulardan vazgeçebiliriz. Kaldı ki, şair Molla Câmi'ye dair bir biyografi hazırlayan İranlı edip ve bilgin Ali Asgar, İbn Sînâ'nın *İşârât*'ını Nasîruddîn-i Tûsî'den başka Fahreddîn-i Râzî'nin de şerh ettiğini bildirerek, şairin eserindeki hikâyenin aslını onlardan aldığını söyler. Hikâye, İbn Sînâ'dan sonra tasavvufî, kelâmî, felsefî ve edebî bir konu olarak gelişmeye devam eder.⁶⁴ *Selâmân u Absâl* hikâyesi Câmi'ninkinden altmış dört yıl sonra Nüvîdî-yi Şîrâzî⁶⁵ tarafından tekrar mesnevi tarzında nazmedilmiştir. Nüvîdî'nin hikâyesinin kaynağı İbn Sînâ'nın kaleme aldığı *Selâmân u Absâl*'in Tûsî tarafından *Şerhu'l-İşârât*'ta özeti aktarılan rivayettir.

İskenderiye mektebi aracılığı ile Yunancadan Arapçaya ve Doğu edebiyatına intikal eden hikâye, Câmi'nin anlatımı ile kısaca şu şekildedir: Eski Yunan krallarından birisi, yanında bulunan bir bilgenin nasihatleriyle adaletle ve güzellikle hüküm sürmektedir. Fakat kadınları da kendinden uzaklaştırmaktadır. Bununla birlikte kendisine bir vâris bırakmayı düşünen bu hükümdar yanında bulunan bilge ile müşavere eder ve bir kadına sahip olmadan bir çocuk sahibi olmanın yolunu öğrenir. Çocuk doğunca adını *Selâmân* koyarlar. Ancak doğal olarak bu çocuğa bir sütannesi gereklidir. Ona gözleri kamaştıran bir güzellikte olan *Absâl* isminde bir genç kadın seçerler. Çocuk büyür, mükemmel bir tahsil görür, faziletli bir genç olur. On dört yaşına girdiği zaman dadısı

⁶² Erdoğan Uludağ, "Selâmân u Ebsâl", 345; Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 388.

⁶³ Erdoğan Uludağ, "Selâmân u Ebsâl", 345.

⁶⁴ Ziya Avşar, "Evrensel Bir Hikâye: Salamân u Absâl ve Kökeni", *Turkish Studies*, 2/4, 2007, 185.

⁶⁵ M. Nazif Şahinoğlu, *Nuvîdî-yi Şîrâzî ve Salâmân u Absâl*'i, Türdav Ofset Tesisleri, 1981.

Absâl bu çocuğa âşık olur ve onu kandırmaya çalışır. Nihayet arzusunda başarılı olur, Selâmân'ı kandırır. Şehvetin bütün sırlarını genç delikanlıya öğretir. Babası olan kral ve dostu ona nasihat etseler de tesir etmez. Bu nasihatlerden sıkılan Selâmân sonunda Absâl'ı alarak Neşe adasına gider.

Kralın dünyada olup bitenleri uzak mesafeden gören bir aynası vardır. Bu ayna sayesinde âşıkların saklandıkları yeri bulur. Kral sahip olduğu telkin kudreti ile Selâmân'ı Absâl'a yaklaştırmaktan men eder. Tesir altında kalan âşıklar birlikte ölmeye karar verirler, adada bulunan bir çöle çekilirler. Orada bir ateş yakıp alevlerin ortasına atılırlar. Fakat kralın cazibesi kuvvetiyle alevler sadece şehvet ve etten ibaret olan Absâl'ı yakar. Ruhtan ibaret olan Selâmân kurtulur. Son derece ızdırıp çeken ve kederlenen Selâmân, Absâl'ın ölümüne yas tutar. Bu sırada bilge yetişir ve onu teselli eder. Nihayet kalbinden, nefsin şehvet arzusunu ve nedametini çıkarmaya muvaffak olur; Selâmân'da saf ve mücerred olan aklın hâkim olduğunu görür, bunun üzerine kral da tahtını huzurlu bir şekilde Selâmân'a terkeder.⁶⁶

Hikâye, ruhun vücut yani mânânın madde egemenliğinden nasıl kurtulacağını tasavvufî niteliklerle anlatır. Padişâh (akl-ı evvel), bilge (feyz-i bâlâ), Selâmân (ruh), Absâl (beden), ateş (riyâzet) gibi alegorik öğeler ilahî uğurda çekilen ızdırabı dile getirmek için birer araçtır.⁶⁷

Fars edebiyatında Selâmân u Absâl hikâyesini irfanî açıdan değerlendirerek bir mesnevi şeklinde kaleme alan ilk kişi Abdurrâhmân-ı Câmî'dir. Bu hikâye *Heft Evreng* adlı mesnevilerden oluşan eserinin içerisinde *Mesnevî-yi Selâmân* adıyla yer almaktadır.⁶⁸

E. Hüsrev/Ferhâd ve Şîrîn

Edebiyatta ilk defa *Şahnâme*'de II. Hüsrev dönemi anlatılırken özet olarak geçilip siyasal mücadeleler temelinde yer alan bu hikâyeye asıl şeklini vererek başlı başına klasik bir konu haline getiren kişi VI./XII. yüzyılın ünlü şairlerinden Nizâmî-yi Gencevî'dir. Mesnevi tarzında ölümsüzleştirdiği bu hikâye yüzyıllar boyunca çok sayıda şair tarafından işlenip çoğaltılmıştır. Bazı farklı ayrıntılarla kaleme alınmış olsalar da bu

⁶⁶ Asaf Hâlet Çelebi, *Molla Câmî* (2. Baskı), Hece Yayınları, Ankara 2012, 57, 58.

⁶⁷ Erdoğan Uludağ, "Selâmân u Ebsâl", 346; Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 388.

⁶⁸ Abdurrâhmân-ı Câmî, *Mesnevî-yi Heft Evreng*, 311-364.

manzumeler hep Nizâmî'den ilham alınarak yazılmıştır. Bazı şairler de bu hikâyeden etkilenecek yeni aşk hikâyeleri yazmıştır.⁶⁹ Her ne kadar Firdevsî'nin *Şâhnâme* adlı eserinde *Hüsrev u Şîrîn* bulunsun da; Firdevsî ile Nizâmî'nin *Hüsrev u Şîrîn*'i arasında farklılık vardır. Örneğin *Şâhnâme*'de Ferhâd yoktur ve Şîrîn Meryem'e zehir içirir ve onu öldürür.⁷⁰

Mesneviler ve halk hikâyeleriyle Karagöz ve orta oyununda işlenmiş klasik aşk macerası olan Ferhâd ü Şîrîn, Nizâmî-yi Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn*'inden çıkmış ve zamanla müstakil hale gelmiş klasik bir mesnevi konusudur.⁷¹

Bir aşk macerasının asırlar boyunca ilgi görmüş ve sevilmiş hikâyesi olan *Hüsrev ve Şîrîn*'in aslı Sâsânî hükümdarı Pervîz'in hayatından⁷² alınmış olup *Şîrîn ü Hüsrev*, *Şîrîn ve Pervîz*, *Ferhâd ve Şîrîn*, *Ferhâdnâme* gibi adlarla da bilinmektedir.⁷³

Pervîz'in, Behrâm'ın ölümünden sonra tahtta otuz sekiz yıl kaldığı,⁷⁴ altından tahtı olduğu, onu Taht-i Takdîs olarak adlandırdığı, tacında yüz tane incinin olduğu, Şebdîz adında hiçbir padişapta olmayan bir atının olduğu yazılır. Pervîz'in yediği her yemekten atına da verdiği, atı öldüğünde kefenlenmesini ve onun için mezar yapılmasını ve bir kayaya onun resminin nakşedilmesini emrettiği aktarılır. Yine Pervîz'in Şîrîn adında, bütün Anadolu'daki cariyelerin en güzeline sahip olduğu, Pervîz'in emir vererek onun resminin de o kayaya yapılmasını istediği, öldüğünde o cariyeye için yas tuttuğu dile getirilir. Pervîz'in Anadolu'ya, Türkistan'a ve bütün dünyaya onun gibi birisini getirmeleri için kişiler gönderdiğinden bahsedilmektedir. Bu cariyenin Ferhâd'ın kendisine âşık olduğu cariyeye olduğu ve Pervîz'in Ferhâd'ı cezalandırdığı ve onu dağ kazmaya gönderdiği yazılır.⁷⁵

⁶⁹ Mehmet Kanar, "Nizâmî-i Gencevî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 183; Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 393.

⁷⁰ Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât*, 276; Ebu'l Kâsım-ı Firdevsî, *Şâhnâme* (Moskova Baskısı), (2. Baskı), İntişârât-i Kitâb-i Âbân, Tahran 1384 hş., 1790.

⁷¹ Nurettin Albayrak, "Ferhad ve Şîrîn", *DİA*, Ankara 1995, XII, 388.

⁷² Hândmîr, *Habîbü's-siyer* (tsh. Muhammed-i Debîrsiyâkî), (4. Baskı), İntişârât-i Hayyam, Tahran 1333 hş., I, 251.

⁷³ Mustafa Erkan, "Hüsrev ve Şîrîn", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 53.

⁷⁴ Hamdullâh Mustevfî, *Tarih-i Gozide*, 124.

⁷⁵ Muhammed-i Taberî, Ebu Ali Bel'amî, *Tarih-i Taberî-Bel'amî* (msh. Azîzullâh Alîzâde), (1. Baskı), İntişârât-i Firdovs, Tahran 1389 hş., 635; Muhammed b. Cerîr-i Taberî, *Târih-i Bel'amî* (ter. Ebu Ali Bel'amî; tsh. Meliku's-şuara Bahar, Muhammed Pervîn Gunâbâdî), (1. Baskı), İntişârât-i Hermes, Tahran 1386 hş., 950.

Hüsrev ve Şîrîn, Sâsânî döneminin son hikâyelerinden biridir. *Mehâsîn ve'l-ezdâd ve Gururu Ahbâr-i Mulûk-i Furs-i Seâlibî* gibi bazı kitaplardaki rivayetlere göre, Hüsrev'in Ermeni kölesi Şîrîn'e âşık olması Hürmüz döneminde gerçekleşmekle birlikte Nîzâmî'nin *Hüsrev ve Şîrîn*'inde Şîrîn Ermeni prensidir. Bu sebeple hikâyenin dördüncü yüzyıldan sonra birtakım değişikliklere uğrayarak Nîzâmî'ye ulaştığını veya Nîzâmî'nin bizzat o değişiklikleri yaptığını söylemek mümkündür.⁷⁶ *Reşîdî, Burhân-ı Katî ve Nefîsî* gibi bazı sözlüklerde Ermenistan melikesi Mihîn Bânû'nun ismi Sumirâ olarak yazılmıştır; ancak bir baskıda isim Şemîrâ olarak da ele alınmıştır.⁷⁷

Hüsrev ve Şîrîn hikâyesi kısaca şu şekildedir: Çocuğu olmayan İran hükümdarı Hürmüz'ün duaları ve adakları sonunda doğan oğlu Hüsrev, güngörmüş, ülkeler dolaşmış, maharetli bir ressam olan nedimi Şâpûr'dan, Ermen melikesi Mihîn Bânû'nun Şîrîn adında dünyalar güzeli bir yeğeni ve onun da Şebdîz adında bir atının olduğunu öğrenir. Duyduklarıyla Şîrîn'e âşık olan Hüsrev, onu istemek için Şâpûr'u Ermen diyarına gönderir. Şâpûr, Hüsrev'in resimlerini yapar ve Şîrîn'in görebileceği yerlere koyarak dikkatini çekmek ister. Şîrîn de Hüsrev'e âşık olur. Şâpûr, Şîrîn'e Hüsrev'i bulması için Medâin'e gitmesini söyler. Şîrîn erkek kıyafeti giyip avlanmak bahanesiyle atı Şebdîz'le Medâin yolunu tutar. Diğer taraftan Behrâm-i Çûbîn'in entrikası yüzünden babasıyla arası açılan Hüsrev, Şîrîn gelecek olursa onu bir köşkte ağırlaması talimatını verir ve Ermen ülkesine yönelir. Ters yönde yollarına devam ettiklerini bir süre sonra fark ederler. Şîrîn, Mihîn Bânû'dan izinsiz ayrıldığı için Ermen'e dönemez ve Medâin'de Hüsrev'in dönüşünü beklemeye başlar. Şîrîn'in Medâin'de olduğu öğrenilince Şâpûr, onu alıp Ermen'e götürmesi için görevlendirilir. Babasının Çûbîn tarafından tahttan indirildiğini öğrenip Medâin'e giden Hüsrev, Çûbîn'in tertipleri ve ordusu karşısında tutunamayıp Ermen'e geri döner. Ermen'e ulaşan Şîrîn, Hüsrev'i göremeyince yine ava çıkar ve bu kez karşılaşırlar. İki sevgili günlerini av ve içki âlemleriyle geçirmekteyken Hüsrev Şîrîn'den vuslat ister ancak Mihîn Bânû'nun öğüdü ve yemin ettirmesi yüzünden Şîrîn reddedip önce tacını ve tahtını kurtarması gerektiğini söyler. Çare bulmak için Bizans diyarına gider, orada kendisini karşılayan Rum kayseri, Hüsrev'i kızı Meryem ile evlendirir ve tahtını kurtarması için bir orduyla Medâin'e gönderir. Zorlu bir savaştan sonra Hüsrev yeniden tahta oturur. Meryem ile yaptığı gönülsüz evlilik ona Şîrîn'i

⁷⁶ Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât*, 276.

⁷⁷ Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât*, 277.

unutturmaz. Bu arada Mihîn Bânû ölmüş, yerine Şîrîn Ermen melikesi olmuştur ve Hüsrev'in aşkıyla yanmaktadır. Hüsrev Şâpûr ile hasrete dayanamadığını ve görüşmek istediğini Şîrîn'e iletir. Fakat Şîrîn, başkasıyla evli olduğu için talebi geri çevirir. Ferhâd burada hikâyeye dâhil olur. Şîrîn, çocukluğundan beri taze sütle beslendiği ve zamanla süt bulmakta zorlandığı için Şâpûr'dan buna bir çare bulmasını ister. Şâpûr da arkadaşı Ferhâd'ı getirir. Bir ay içinde sarp kayalar arasından su yolu açıp Şîrîn'in köşkünün önünde yaptığı havuza ve çeşmeye otlaklardan taze süt akıtmaya başlar. Ferhâd, Şîrîn'in sesini duyduğu ilk anda ona âşık olur. Yaptığı işin mükâfatı olarak Şîrîn'in kendisine verdiği mücevherleri kabul etmez; aşkının ıstırapıyla dağlara düşer ve aşkı kısa zamanda herkes tarafından duyulur. Durumu öğrenen Hüsrev, Ferhâd'ı kıskanır, bu sevdadan vazgeçmesi için ona para ve servet teklif eder. Razi edemeyince, başarılı olması durumunda Şîrîn'den uzak duracağına söz vererek Ferhâd'dan baştan sona sert kayadan oluşan Bîsutûn dağına delip ordunun geçebileceği bir yol yapmasını ister. Ferhâd, Şîrîn'in aşkıyla her kazma vuruşunda dağın bir parçasını indirir. Şîrîn ve atı Şebdîz'in tasvirlerini kayalara işleyen Ferhâd'ın yaptığı iş dillere destan olur. Neredeyse dağın diğer tarafına ulaşmasından korkan Hüsrev Ferhâd'ı aradan çıkarmanın yollarını arar. Bu sebeple ona Şîrîn'in öldüğü haberini ulaştırır. Duyduğu haberle yıkılan Ferhâd derin bir acıyla hemen can verir. O sırada Hüsrev'in eşi Meryem de ölür. Bir süre sonra Hüsrev ile Şîrîn büyük bir düğünle evlenir. Hüsrev'in Meryem'den doğan ve tahtın varisi olan kötü ruhlu oğlu Şîrûye Şîrîn'e göz koymuştur. Gayesine ulaşmak için babası Hüsrev'i bir gece öldürtür ve Şîrîn'e haber göndererek kendisi ile evlenmeye zorlar. Şîrîn bu teklifi kabul etmiş gibi görünür. Hüsrev'in tabutu merasimle türbeye götürülür ve tek başına türbeye giren Şîrîn, hançerini kullanarak tabutun başında ona sarılmış bir şekilde can verir.⁷⁸

İran edebiyatında bu aşk macerası üzerinde mesnevi yazarların sayısı otuzdan fazladır. Nizâmî'nin *Penc Genc* adlı hamsesinin ikinci kitabı olarak 576'da (1180) tamamladığı *Hüsrev u Şîrîn*'i şu eserler takip etmiştir: Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin *Şîrîn u Hüsrev*'i (1299); Türk asıllı olup 770'te (1368-69) Azerbaycan ve Şîrvân'da bulunan Ârîfî'nin *Ferhâdnâme*'si; Hâce Şehâbeddîn'in ölümü sebebiyle yarım kalan *Hüsrev u Şîrîn*'i; Âhî-i Meşhedî ve Kâsımî'nin *Hüsrev u Şîrîn*'leri; Vahşî-i Bâfkî'nin (ö. 991/1583) yazmaya başladığı ancak çok sonra Visâl-i Şîrâzî (ö. 1262/1846) tarafından tamamlanan *Ferhâd u Şîrîn*'i; Urfî-yi Şîrâzî'nin *Ferhâd u Şîrîn*'i; Şeref-i İsfahânî, Kev-

⁷⁸ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 394, 397.

serî ve Şâpûr'un *Hüsrev u Şîrîn*'leri; Âsaf Han, Şerîf Kâşî ve Hindistan Türk Hükümdarı Cihan Şâh döneminde yazan Vaslî'nin *Hüsrev u Şîrîn*'i; Şâh Abbas Safevî devri şairi Bezmî'nin *Şîrîn u Ferhâd*'i; Rûhülemîn Şehristânî, Meşrikî ve İbrahim Edhem'in *Hüsrev u Şîrîn*'leri; Evrengzîb devri şairi Hızrî'nin *Hüsrev u Şîrîn*'i; aynı dönemde Fevkî'nin *Ferhâd u Şîrîn*'i; Nâmî, Şihâb-i Turşîzî, Ayânî ve Şu'le'nin (XIX. yüzyıl) *Hüsrev u Şîrîn*'leri.⁷⁹

F. Vâmık u Azrâ

Adını başkahramanlarından alan, Doğu edebiyatlarına ait bir aşk hikâyesi olan Vâmık ve Azrâ'nın aslı Helenistik dönemde (I. yüzyıl) yazılmış *Mètiokhos kai Parthenopè* adlı Yunanca mensur bir aşk romanına dayanır. Bu isimlere ilk defa II. yüzyılda Kıptîce, Yunanca ve Arapça bir papirüste rastlanmış, daha sonra Asî nehri kıyılarında Daphne'de yapılan kazılarda üstünde Mètiokhos ve Partenhopè adlarının yazılı olduğu, birbiriyle konuşma halindeki bir kadınla bir erkeğin tasvir edildiği II. yüzyıla ait bir mozaik bulunmuş, ayrıca Amerika'da ortaya çıkan, Zeugma-Belkıs'tan çalınmış bir mozaikte bir seki üstünde sırt sırta oturmuş bir kadınla bir erkeğin tasvirinin üstünde aynı adların yazılı olduğu görülmüştür. Mètiokhos ve Partenhopè arasında geçen aşk hikâyesi, milattan önce IV. yüzyılda Anadolu sahillerinde eskiden İyonya'ya bağlı (Ionia) Sisam (Samos) adasında başlar. Eserin ve kahramanlarının İslamî edebiyatlardaki versiyonları Vâmık ve Azrâ adlarını taşır.⁸⁰

Bazıları bu aşk hikâyesinin İran asıllı efsanevi anlatımlardan olduğu görüşünü savunurken, kimileri ise Arap kaynaklı olduğu kanısındadır. Arap kökenli olduğunu savunanlara göre Vâmık ve Azrâ hikâyesi özgün olarak ilk kez Sehl b. Hârûn tarafından kaleme alınmıştır.⁸¹ Nitekim Vâmık ve Azrâ hikâyesi hakkında detaylı bir eser tertip eden Muhammed Şefî de hicri üçüncü yüzyılın başlarında fakih ve şair olan Sehl b. Hârûn'un Vâmık u Azrâ hikâyesini kaleme aldığını söylemektedir.⁸² İbn Nedîm de *el-Fihrist*'te dönemin tanınmış fikir adamı ve şairi olan Sehl b. Hârûn'un eserleri arasında Vâmık u

⁷⁹ Mustafa Erkan, "Hüsrev ve Şîrîn", 54.

⁸⁰ A. Naci Tokmak, "Vâmık ve Azrâ", *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 503.

⁸¹ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 707.

⁸² Muhammed Şefî, *Mesnevî-yi Vâmık u Azrâ-yi Unsurî*, Lahor 1966, 4.

Azrâ'nın olduğunu dile getirmektedir. Ancak ilk olarak Arapça yazılan ve Farsça tercümelere kaynaklık eden bu eser bugün kayıptır.⁸³

Hikâyenin Arap kökenli bir hikâye olup Farsçaya Arapçadan çevrildiği sonucu çıkarılabilir. Ancak bu hikâyenin *Salamân ve Absâl*, *Yusûf ve Züleyhâ* hikâyeleri gibi yabancılardan alındığı ve asıllarının Yunanca olduğu da iddia edilmiştir.⁸⁴ Bazı kaynaklarda da Vâmık'ın, Çin şehzadesi Azrâ hanıma âşık olan Yemen şehzadesinin adı olduğu ve bu hikâyenin aslının Yunan olduğu yazılıdır.⁸⁵ Çeşitli kaynaklarda eserin Yunanca dan Süryanice ve Pehleviceye yahut Süryaniceden Pehleviceye ve Arapçaya çevrildiğine dair rivayetler varsa da eserin bu dillerden biriyle yazılmış bir nüshasına günümüze kadar rastlanmamıştır.⁸⁶ İranlı tezkirecilerin kaydettiğine göre hikâye ilk defa Sâsânîler'den I. Enûşîrvân zamanında (531-579) kaleme alınmış ve bir nüshası Horasan Emiri Abdullah b. Tâhir'e (ö.230/844) sunulmuştur. Ancak emir, ateşperestler tarafından yazıldığı ve müslümanların Kur'ân ve hadis dışında kitap okumamaları gerektiği düşüncesiyle kitabı suya attırmış ve ülkesinde özellikle ateşperestlere ait kitapların yakılarak yok edilmesini emretmiştir.⁸⁷ Fakat bu bilgiler ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü eğer Sâsânîler döneminde yazılıysaydı adının Arapça olmaması gerekirdi. Buradan hareketle eserin İranlıların İslamiyet'i kabul etmesinden sonra kaleme alındığını kabul etmek daha doğru bir yaklaşımdır. Bu fikri Devletşâh da teyit etmektedir.⁸⁸

Vâmık u Azrâ hikâyesi bir şekilde İran edebiyatına girmiş, önem kazanmış ve aynı konuda birçok hikâye yazılmıştır. Bugün elde bulunan Vâmık u Azrâ nüshası Gazneli Mahmud'un meliku's-şuarâsı Unsurî'nin (ö. 431-1039/40)⁸⁹ "feûlün feûlün feûlün feûl" vezninde yazdığı Farsça bir eserdir. Ancak günümüze sadece sözlüklerde şevâhid olarak nakledilen birkaç beyti ulaşan eserin bazı bölümleri bir tesadüf sonucu bulunmuştur. Pakistanlı araştırmacı Muhammed Şefî', kendisine hediye edilen *el-Kitâbü'l-Muhtasar min Kitâbi'l-Vakf* adlı eserin kapağının iç kısmına eski kâğıtların yapıştırıldığını görmüş, kâğıtları söküp okuduğunda eserin Unsurî'nin *Vâmık u Azrâ*'sının bölümleri oldu-

⁸³ Gönül Ayan, *Lâmi'î Vâmık u Azrâ İnceleme-Metin* (1. Baskı), AKM Yay., Ankara 1998, 4.

⁸⁴ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 707.

⁸⁵ Şemîsa, *Ferheng-i Telmihât*, 676.

⁸⁶ Tokmak, "Vâmık ve Azrâ" 503.

⁸⁷ Tokmak, "Vâmık ve Azrâ" 503; Ayan, 2.

⁸⁸ Tokmak, "Vâmık ve Azrâ" 504, Muhammed Şefî, 3.

⁸⁹ Zebihullah Safâ, *Tarih-i Edebiyyât der İran* (12. Baskı), İntişârât-i Firdovs, Tahran 1387 hş., I., 561.

ğunu anlamıştır.⁹⁰ Muhammed Şefî‘ kayıp olan eserin ele geçirdiği 372 beyitlik kısmını sözlüklerde kaydedilmiş 141 beyitle birleştirerek 513 beyit halinde yayımlamıştır.⁹¹

Eserin özeti şöyledir: Krutis adasının hükümdarı Mildiates’in oğlu Vâmık üvey annesinin kendisini zehirleyeceğini öğrenince Tûfân (Teofanos) ile birlikte gemiye biner; Sisam adasına, adanın yöneticisi olan akrabası Akos oğlu Polycrates’in (metinde Filikrat) yanına gider. Deniz kıyısında Hera Tapınağı’nın önünde Polycrates’in kızı Azrâ ile karşılaşır ve iki genç birbirine âşık olur. Bir süre sonra Azrâ’nın annesi kocasına durumu haber verince Vâmık huzura çıkar. Hükümdar onu bir dizi sınavdan geçirecek sarayda ona bir yer gösterir. Başka bir gün Vâmık’ın savaş yeteneğini sınamak için onu bu konuda çok mahir olan Azrâ ile karşılaştırmak ister, fakat Vâmık bunu kabul etmez. Vâmık sarayın bahçesinde dolaşırken Azrâ ile karşılaşır. Bu arada Vâmık ile Azrâ birbirine yaklaşır, zaman zaman bir araya gelerek içki içerler. Azrâ’nın hocası Filatos gençlerin buluştuklarını annesine haber verir. Bir gece Azrâ, Vâmık’ın odasına gidince onu izleyen hocası Azrâ’yı kınayarak olup biteni babasına bildirir. Bunun üzerine Polycrates kızının Vâmık’la görüşmesini yasaklar. Azrâ buna çok üzülür, annesine Vâmık’tan ayrı kalamayacağını, onunla evlenmediği takdirde kendini öldüreceğini söyler. Babası da Azrâ’yı Vâmık’a vermeyi kabul eder. Muhammed Şefî‘’in neşrettiği hikâyedeki konu burada sona ermektedir. Hikâyenin geri kalan kısmı büyük ihtimalle Unsurî’nin eserini veya kaynağını gören Ebû Tâhir-i Tarsûsî’nin kaleme aldığı sanılan *Dârâbnâme*’de şöyle devam eder: Azrâ’nın annesi ölünce babası kızını Vâmık’la evlendirmekten vazgeçer. Bu arada adaya saldıran düşmanlar Polycrates’i esir alıp öldürürler. Ülkeyi ele geçiren hükümdar Vâmık ve Azrâ’yı da yakalatır. Hükümdar veya yanındakilerden biri Azrâ’ya sahip olmak isteyince Azrâ bunu kabul etmez ve esir olarak satılır. Sakız adası dâhil birçok Yunan adasında esir tüccarlarının elinde kalır. Neticede Eflâtun’un öğrencisi filozof Hirankalis’in eline geçer. İki yıl sonra bir gece Azrâ başından geçenleri efendisine anlatıp bir kral kızı olduğunu söyleyince Hirankalis kendisini azat ederek Vâmık’a götürmeye söz verir. Azrâ’nın dört yıl süren esaret hayatı mutlu bir şekilde sona erer.⁹²

G. Şeyh-i San‘an

⁹⁰ Tokmak, “Vâmık ve Azrâ” 504; Muhammed Şefî, 4.

⁹¹ Tokmak, “Vâmık ve Azrâ”, 504.

⁹² Tokmak, “Vâmık ve Azrâ”, 504.

Şeyh-i San‘ân hikâyesi ilk olarak, büyük İranlı mutasavvıf Ferîdüddîn Attâr (Hicri VI-VII. yüzyıl) tarafından yazılmış olan *Mantuku’t-tayr* mesnevisindeki hikâyelerden biri olarak karşımıza çıkar.⁹³ Ferîdüddîn Attâr’ın *Mantuku’t-tayr*’da anlattığı Şeyh-i San‘ân kıssası, tasavvufî açıdan oldukça öğretici ve dikkat çekicidir. Doğu edebiyatlarında, sevgili ve aşk için her şeyi feda etmenin sembollerinden biridir. Fars ve Türk Edebiyatında şairler şiirlerinde, sevgilisine kavuşabilmek için elindeki tüm maddî-manevî makamları terk etmesi, içki içmesi ve zünnâr bağlaması gibi hususları dolayısıyla Şeyh-i San‘ân kıssasına telmihte bulunmaktadır.⁹⁴ Şeyh Abdürrezzâk olarak da bilinen Şeyh-i San‘ân’ın tarihte yaşamış gerçek bir kişi olup olmadığı bilinmediği gibi ona nispet edilen hikâyenin de gerçekten yaşanmış bir olay mı yoksa bir kurgu mu olduğu şu anki bilgilere göre kesin olarak bilinmemektedir.⁹⁵ Ahmet Talat Onay, Şeyh-i San‘ân yahut Şeyh-i San‘ânî’nin, San‘anlı âlim ve muhaddislerin meşhurlarından olup 211’de (826) vefat eden Ebûbekr Abdürrezzâk b. Hümâm b. Nâfi olduğunu dile getirir.⁹⁶ Ancak bu şahsın Şeyh-i San‘ân ile bir bağlantısı olup olmadığı üzerinde kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte,⁹⁷ XIII veya XIV. yüzyılda yaşamış olması muhtemel Ahmedî, Yûnus Emre ve XVI. yüzyıl şairi Ziyâî’nin metinlerinde de Abdürrezzâk isminin geçmesi, Şeyh-i San‘ân’ın Abdürrezzâk es-San‘ânî ile olan ilişkisinin çok eskiye dayandığını göstermektedir.⁹⁸

Abdûlbâki Gölpınarlı *Yunus Emre ve Tasavvuf* adlı eserinde bir beyti açıklarken Şeyh-i San‘ân hikâyesinin ortaya çıkışı ile ilgili şöyle söylemektedir: “...anlıyoruz ki bu hikâye daha önce de yazılmıştır. *Nefahât*’ta Şeyh Hammâd’dan⁹⁹ bahsedilirken Şam bilginlerinden Abdullah, İbn-i Sakka ve Abdulkadir-i Geylânî’nin Bağdat’ta, zamanın kutbunu ziyarete gittikleri anlatılır. İbn-i Sakka, yolda, “Ona cevap veremeyeceği bir soru sorayım da görsün” der. Abdullah, “Ben de bir murat isteyeceğim, bakalım ne diyecek” der. Abdulkadir de “Tanrı’ya sığınırım ondan bir şey istemekten” der. Kutupla

⁹³ Müberra Gürgendereli, *Mostarlı Ziyâî Şeyh-i San‘an Mesnevisi* (1. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, 4; Attâr-i Nîşâbüri, *Mantuku’t-tayr* (tsh. Muhammed Rıza Şefî’i Kedkenî), (7. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1388 hş., 286-302.

⁹⁴ Yusuf Babür, “Şeyh-i San‘ân Kıssasına Dair”, *Turkish Studies* 8/13, Ankara 2013, 510.

⁹⁵ Sadık Yazar, “Mütercimi Belirsiz Bir Şeyh-i San‘ân Mesnevisi”, *Turkish Studies*, 5/4, Ankara 2010, 1572.

⁹⁶ Onay, *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 394.

⁹⁷ Ali Akyüz, “Abdürrezzâk es-San‘ânî”, *DİA*, İstanbul 1988, I, 298.

⁹⁸ Babür, 513.

⁹⁹ Abdurrâhmân-i Câmî, *Nefahâtü’l-uns* (tsh. Muhammed Duabedî), (6. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1386 hş., 510, 511.

buluşunca Kutub, İbn-i Sakka'ya "Görüyorum der, senden bir küfür alevidir, yükseliyor"; Abdullah'a ise, "Şu dünyaya gark olacaksın, edebe riayet etmedin" der. Abdulkadir'i ağırlayıp, "Bu ayağım bütün Tanrı velilerinin boynunda diyeceksin" der. Bu olmuş yahut olmamış olay anlatıldıktan sonra İbn-i Sakka'nın âşık olup Hristiyanlığı kabul ettiği kaydedilir. Acaba, Şeyh-i San'ân hikâyesi, bu olaydan mı doğdu?"¹⁰⁰ diye sorar.

Şeyh-i San'ân ve hikâyesi Doğu edebiyatlarında ve özellikle Fars ve Türk edebiyatlarında şiirlere konu edilmiştir. Şeyh-i San'ân hikâyesi kısaca şöyledir:

Zamanın yüce ve üstün pirllerinden olan Şeyh-i San'ân elli yıl şeyhlik yapmış, gece gündüz riyazette bulunan, sırların kendisine ayan olduğu, elliye yakın Hac vazifesi yerine getirmiş, bütün ömrünce umreye gitmiş bir zattır. Sünneti terk etmeyen, kıldığı namazın, tuttuğu orucun haddi olmayan Şeyh birkaç gece rüyasında haremnden göçüp, Rum ülkesinde yurt edinip durmadan bir puta secde ettiğini görür. Bunun üzerine Şeyh, müridlerine rüyanın manasını anlamak için Rum ülkesine gitmesi gerektiğini söyler. Dört yüz dervişi ile beraber yola çıkar. Rum ülkesine varıp, yüce bir kapının önünden geçerken Şeyh Hristiyan bir kızı görüp ona âşık olur. Kız peçesini açtığında Şeyh bütün kemiklerine kadar yandığını hisseder ve tamamıyla elden ayaktan kesilip ele avuca sığmaz bir hal alır. Hristiyan kızın sevdasıyla imanını kaybedip Hristiyan olunca dervişler bu duruma çok şaşırıp üzürlüler. Ne kadar öğüt verirlerse de işe yaramaz. Dervişler düzelmesi için Kâbe'ye gitmeyi teklif etseler de Şeyh kabul etmez. Çünkü bir kez Hristiyan kıza âşık olmuştur. Şeyh'e söz geçiremediklerini ve Şeyh'in iyileşemeyeceğini anlayan dervişler ondan ümit keserler. Şeyh, kıza ne kadar yalvarsa da kız vuslatı kabul etmez. Ancak şart koşar, "Ya puta secde edersin, ya Kur'ân'ı yakarsın, ya şarap içersin yahut imanından geçersin" der. Şeyh şarap içmeyi kabul eder. Kur'ân'ı ezbere bilen mahir Şeyh Muğların meclisinde şarap içince her şeyi unuttur. Kız, şarap içmeyi bırakıp kıza sarılmak isteyen Şeyh'e "Âşığım diye davaya kalkışıyorsan zülfüm gibi kâfirliğe ayak bas, çünkü takva ile aşk uyuşmaz, eğer dediğimi yapmazsan buradan uzaklaş" der. Tamamen kendisinden geçen Şeyh rüsva olup Hristiyanlığı kabul eder. Şeyh sonra kiliseye gidip zunnar kuşanır. Kendisinden istediği her şeyi yapan Şeyh, kızdan vuslat diler ve daha fazla sabrının kalmadığını söyler. Kız ise mehrinin çok ağır olduğunu, altın gümüş olmadıkça mümkün olmadığını dile getirir. Elinde hiçbir şeyi olmayan Şeyh, ne

¹⁰⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf* (1. Baskı), İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2008, 151.

gönlünün ne canının kaldığını, dostlarının dahi kendisine düşman kesildiğini, yalnız cennete gitmektense onunla cehenneme gitmeyi tercih ettiğini söyler. Bunun üzerine ay yüzlü kız Şeyh'in haline acır, son bir sınav olarak bir yıl durup dinlenmeden domuzlarına bakmasını ister. Şeyh buna itiraz etmez ve bir yıl domuz çobanlığı yapar. Şeyh'in bu tutkunluğunu görenler onu terk etmeye karar verir ve onu kınayarak yanından ayrılırlar. Şeyh, onlara “Benim canım ateşler içindeyken nereye gidecekseniz gidin” der. Mekte'ye giden dervişler her ne kadar Şeyh'in durumundan bahsetmeseler de Şeyh'e teslim olmuş dirayetli bir dostu Şeyh'in halini sorar ve dervişler, Şeyh'in başından geçenleri anlatır. Şeyh'in Hristiyan bir kıza âşık olduğunu, şarap içtiğini, zunnar bağladığını, puta secde ettiğini, Hristiyan olduğunu ve domuz çobanlığı yaptığını söylerler. Bunları duyan derviş hayretlere düşer, ciğerine gam dolar ve Şeyh'i o halde bırakıp gelen dervişlere “Siz vefakârlıkta ne ersiniz ne de avrat, insana kara gün dostu gerek, dost böyle günde işe yarar, ona yardım etmeyi her şeyden üstün tutmadınız” der ve dervişlerin yaptığının münafıklıktan başka bir şey olmadığını dile getirir. Devamla şeyhlerinin düzelmesi için Tanrı'ya dua etmedikleri için onları azarlar. Sonrasında hepsi Şeyh'e dua etmek için kırk gün kırk gece uyumadan itikâfa girerler. Kırk birinci gece derviş rüyasında Şeyh'ini bağdan kurtardım diyen Hz. Peygamber'i görür. Bütün dervişler domuz çobanı olmuş Şeyh'in bulunduğu yere giderler. Dervişlerin tekrar geldiklerini, Tanrı'ya yalvarmalarını gören Şeyh zunnarı belinden çözer, başındaki Hristiyan külahını atar, gönlünü Hristiyanlıktan temizler. Derviş apaydın şeyi kapkara yapmaya gücü yeten Tanrı'nın, bunca günaha karşı tövbe nasip ettiğini söyler. Şeyh tekrar hırkasını giyerek Hicaz'a doğru yola düşer. Hristiyan kız da gördüğü rüyanın etkisiyle, Şeyh'in ve dervişlerin peşine düşer ve “Ey herkesin yardımına yetişen Tanrı! Aciz bir kadını, dine girdim, imana geldim, beni dinsiz bırakma” diye yalvarır. Şeyh'in gönlüne, kızın Hristiyanlıktan vazgeçtiği, sevgilisiyle yine hemdem olması, derdine derman olması ilhamı gelir. Bunun üzerine Şeyh ve dervişler kızın yanına giderler, perişan haldeki kızı gören Şeyh ona Müslümanlığı telkin eder. Sonunda kız doğru yolu bulup hakikatten haberdar olur ve oracıkta canını teslim eder.¹⁰¹

Ferîdüddîn Attâr'ın aynı isimli eserini esas alan Gülşehrî, *Gülşennâme* olarak da bilinen *Mantıku't-tayr* adlı mesnevisinde tevhid mahiyetindeki girişten sonra tıpkı

¹⁰¹ Attâr-i Nîşâbü'rî, *Mantıku't-tayr* (tsh. Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî), (7. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1388 hş., 286-302; Ferîdüddîn Attâr, *Mantık Al-Tayr* (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), (11. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, 83-107.

Ferîdüddîn Attâr gibi kuşların hikâyelerini anlatmaya başlar. Gülşehrî, esas konuya sadık kalmakla beraber eserini Attâr'ın *Esrarnâme*'si ile Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, *Kâbüsnâme*, *Kelîle ve Dimne* gibi kaynaklardan aldığı hikâye ve fıkralarla zenginleştirir.¹⁰² *Şeyh-i San'an* da bu hikâyelerden birisidir. Hikâyenin anlatımında küçük farklılıklar görülmesine rağmen ana hatlarıyla Attâr'ın hikâyesindeki konuya bağlı kalmıştır.¹⁰³ Ali Şir Nevâî tarafından Attâr'ın *Mantiku't-tayr* adlı eserine nazire olarak 1498'de yazılan *Lisânü't-tayr*'da *Şeyh-i San'ân* kıssası "Hikâyet" başlığıyla kaleme alınmıştır.¹⁰⁴ Attâr'ın *Mantiku't-tayr*'ı, Gülşehrî'nin *Mantiku't-tayr*'ı ve Ali Şir Nevâî'nin *Lisânü't-tayr* adlı eserinde *Şeyh-i San'ân* kıssası mesneviler içerisindeki hikâyelerden biri olarak yer almaktadır. Mostarlı Hasan Ziyâî ise aynı konuyla ilgili olarak *Kıssa-i Şeyh Abdurrezzâk* adını vererek müstakil bir mesnevi yazmıştır.¹⁰⁵

II. SEMBOLİK AŞK HİKÂYELERİ

A. Gül ü Bülbül

Hem Doğu hem Batı edebiyatlarında eskiden beri yazılan, gül ile bülbül arasındaki aşkı anlatan mesnevi tarzında temsili/alegorik bir hikâyedir. Doğu edebiyatlarında geçmişte daha eskiye dayanan hikâye klasik İran edebiyatında *Gül ü Mül*, *Gül ü Sanavber*, *Gül ü Nevrûz*, *Gül ü Hürmüz* gibi adlarla kaleme alınmıştır. *Gül ü Bülbül* konulu en eski hikâyenin Ferîdüddîn Attâr'a (ö. 618/1221) nisbet edilen *Bülbülnâme* adlı mesnevi olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰⁶ Aynı zamanda Attâr'a nisbet edilen *Bülbülnâme* adlı mesnevinin Attâr'dan yaklaşık iki asır sonra yani hicri sekizinci yüzyılın sonları ile dokuzuncu yüzyılın başlarında yazıldığı da iddia edilmektedir.¹⁰⁷ Nitekim bu hususta Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî, *Muhtârname*'nin önsözünde Attâr'a ait böyle bir mesneviden bahsetmez.¹⁰⁸ Aynı şekilde Bediuzzamân Furûzânfer de Attâr'ın eserleri ile ilgili hazırladığı çalışmasında Attâr'a ait eserlerin arasında *Bülbülnâme*'yi zikretmez.¹⁰⁹

¹⁰² Mustafa Özkan, "Gülşehrî", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 251.

¹⁰³ Gürgendereli, 4.

¹⁰⁴ Gürgendereli, 6.

¹⁰⁵ Gürgendereli, 6.

¹⁰⁶ Nezahat Öztekin'den aktaran Mustafa Özkan, "Gül ü Bülbül", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 222.

¹⁰⁷ Ali Gîlânî-yi Pûmenî, *Bulbulnâme* (tsh. Nasrullâh-i Purcevâdî), Tahran 1383 hş., 5.

¹⁰⁸ Attâr Nişâbüri, *Muhtârname* (tsh. Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî), (5. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1386 hş., 33.

¹⁰⁹ Bediuzzamân Furûzânfer, *Şerh-i Ahvâl u Nakd u Tahlîl-i Âsâr-i Şeyh Ferîduddîn Muhammed Attâr-i Nişâbüri* (1. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1388 hş., 68.

Nitekim Nasrullâh-i Purcevâdî'nin tashih ettiği Ali Gîlânî-yi Pûmenî'ye ait *Bûlbûlnâme* adlı eserin önsözünde Attâr'a nisbet edilen *Bûlbûlnâme*'nin, Attâr'dan yaklaşık iki yüzyıl sonra yaşamış başka bir şaire ait olduğu, bir yazma nüshasının Ayasofya'da bulunduğu, ancak yazarı hakkında bir bilginin olmadığı yazılıdır. *Nüzhetu'l-ahbâb* adlı bir diğer mesnevi de tıpkı *Bûlbûlnâme* gibi Attâr'a nisbet edilmektedir ancak bu mesnevinin de Attâr'dan sonra kaleme alındığı ve bu iki mesnevinin yazarlarının henüz bilinmediği dile getirilmektedir. *Bûlbûlnâme* adlı üçüncü bir mesnevinin, hicri onuncu yüzyılın ortalarında yaşayan Ali Gîlânî-yi Pûmenî'ye ait olduğu ve Kahire'deki Dâru'l-kütüb Kütüphanesi'nde bulunan tek yazma nüshasının tashih edilip basıldığı yazılmaktadır.¹¹⁰

Gül ve Bülbul motifi İran edebiyatından Arap edebiyatına girmiş, oradan da Doğu kültürünün Avrupa'ya geçişinde önemli iki kapı olan İspanya ve Sicilya yoluyla Batı'ya ulaşmıştır.¹¹¹

Fars edebiyatında gül kelimesi genellikle kırmızı gül anlamında kullanır, bunun yanında nadir de olsa gül yerine “kırmızı gül” tamlaması da kullanılır. Gül iki açıdan vefasız ve itimatsız olarak bilinir. Birincisi birkaç günden fazla taze kalmaması; ikincisi, hakiki âşığı bülbul olmasına rağmen gülün ilkbaharda esen ve gülün açmasını sağlayan saba rüzgârıyla ilgilenmesidir.¹¹²

Ötüşü güzel, kuşların âşığı;¹¹³ aklını başından alan aşkından dolayı sarhoş olma özelliğiyle bilinen bülbul, güzelliğe taparcasına tutkun olanları ve aşkı meslek edinenleri simgeler. Onun işi gece gündüz aşktır; aşkın sarhoşluğundan kendi varlığını yokluğunu hissetmez. *Hezâr âvâ, hezâr âvâz, hezâr destân, şebaheng, Zendbâf, Zendlâf, andelîb, morg-i çemen, morg-i seher, morg-i şebhân* adlarıyla da bilinen bülbul Fars edebiyatında daha çok güzel sesiyle öne çıkar ve bu yüzden *hoşhân, âteşzebân, Dâvûd-lahn, nevâ-sâz, şühzebân, şûrîde, bîderd, bitâlî* adlarıyla anılır.¹¹⁴

Bülbul şakımlarıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden bir âşığın timsalidir. Bülbul güle âşık kabul edildiği için na-

¹¹⁰ Pûmenî, *Bulbulnâme*, 5.

¹¹¹ Özkan, “Gül ü Bülbul”, 222, 223.

¹¹² Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât*, 1043.

¹¹³ Onay, *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 97.

¹¹⁴ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 185.

sıl âşık maşuksuz olamazsa, bülbül de gülsüz olamaz. Gülün dikenleri nasıl bülbülün ciğerini delerse, maşukun eziyetleri de âşığın bağrını deler.¹¹⁵

Tasavvuf edebiyatında güzel taç yaprakları ve dikenleriyle ilâhî cemâli ve celâli en mükemmel şekilde yansıtan gül, şevk sahibi ruhun simgesi olan ve gülü sevmeye yazgılı bülbül ile ikili oluştururlar. Gül nazlıdır, bülbül ise niyaz halindedir. Gül bazen Allah'ın güzelliğinin, bazen de Hz. Muhammed'in simgesidir. Güzeli koktuğu için Hz. Muhammed'in terine de gül denmiştir.¹¹⁶

Sa'dî-i Şîrâzî; *Bülbül-i Hezârdestân*, *Andelîb-i Şîrâz* ve Tâlib-i Âmulî; *Bülbül-i Âmulî* gibi bülbül nitelemeleriyle anılırken birçok şairin dizelerinde de bülbül şairlik anlamına gelir. Şairlerin dizelerinde bülbül; âşık, delicesine seven, şiddetli sevdaya tutulmuş anlamlarında kullanılırken gül de sevgili olarak tasvir edilir.¹¹⁷

Ali Gîlânî-yi Pûmenî, *Bülbül-nâme* adlı mesnevisinde hikâyeye şöyle başlar: Şair bahar mevsiminde bahçeye gider, bülbülün güle âşık olduğunu, gül ile konuştuğunu ve gülün de ona cevap verdiğini söyler. Bu karşılıklı konuşmalardan bir süre sonra bülbül gülden ümidini keser, sonbahar mevsiminin gelişiyle gülün ömrü ve bülbülün âşıklık günleri sona erer. Hikâyede çeşitli mazmunlar kullanılır. Gülün ömrünün kısalığı, gülün alınyazısı, gülsuyu çıkarmak için yakılan ateşin içine düşmesi, diken ile birlikte oturması, bülbüle cefa ve eziyette bulunması, âşığın yani bülbülün derdi ve gülden ayrı düşmesi, sabrı, çabalayıp didinmesi ve sonunda sevgilisinden ümidini kesmesi anlatılır. Hikâye iki kişinin dilinden aktarılır ve mazmunlar çeşitli şekillerle tekrar edilir. Şairin görüşü, hikâyeyi yazma şekli tamamen irfanî ve sufiyânedir. Elest ahdi ve ona gösterilen vefa, seyr u sülûkta pîr ve mürşidin gerekliliği, dünyadan el çekmek, hakiki sevgiliye gönül bağlamak, nihayet gönül gözü ile dünyada sevgilinin yüzünü müşahade etmek gibi bazı irfanî mazmunlara işarette bulunur.¹¹⁸

Bülbül seher vaktinde gülü karşısına alarak öter. Gül, onun için yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Adeta bülbül o kitabı okur. Bülbülün bütün neşesi gül ile kaimdir. Gülden ayrı olunca inleyişler içinde kalır. Gülü görünce mest olur. Gül, naz; bülbül,

¹¹⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 77.

¹¹⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005, 149.

¹¹⁷ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 185.

¹¹⁸ Pûmenî, *Bulbulnâme*, 7.

niyaz için yaratılmış gibidir. Bülbul bütün bu niyazlarıyla bir destan yazmaktadır. Bu destanın içinde gözyaşı ve ciğer kanı vardır. Hikâye elem, acı, cevri ü cefa ile doludur.¹¹⁹

B. Mihr u Müşterî

Doğu edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn, Yûsuf ve Züleyhâ, Hüsrev ve Şîrîn gibi klasik aşk konularının sıkça ele alınması şairleri farklı konu arayışlarına yöneltmiş ve sembolik, alegorik veya temsilî hikâyeler kurgulanmasına fırsat tanımıştır. Bu tür mesneviler arasında anlatımları, konuları, kahramanları ve olay örgüleri bakımından birbirine benzeyen Mihr u Müşterî ve Mihr u Mah'lar da önemli bir yer tutmaktadır. Çok eski devirlerden beri yıldız adlarının kişilere verilmesinde veya yıldızların kişileştirilmesinde kozmik cisimlerin, insanların ve devletlerin talihine etki ettiğine dair inanış yanında, onların eskiden tanrı addedilişi de önemli rol oynamıştır. Nitekim bu tür mesnevilerin hemen hepsinde Bedr, Behrâm, Esed, Keyvân, Nâhid, Cevzâ, Zühâl, Utârid, Bercis gibi gök cisimlerinin adları kahramanların adı olarak kullanılmıştır.¹²⁰

Fars ve Türk edebiyatlarında klasik bir mesnevi konusu olan Mihr u Müşterî hikâyesi kısaca şöyledir: İstahr'da Şâpûr adlı bir hükümdar ve ona yakın bir veziri vardır. İkisinin de çocuğu olmamaktadır. Ava çıktıkları bir gün dağda bir derviş onlara bir tılsım verir ve çocukları olacağını müjdelir. Gerçekten her ikisinin de birer oğlu olur. Şâpûr Mihr, vezir de Müşterî adını koyar. Yaşları biraz ilerleyince her iki çocuk da aynı mektebe giderler. Bu sırada aralarında sonsuz bir sevgi bağı kurulur. Hâib'in oğlu Behram bu sevgiyi sezer ve muallim aracılığıyla padişaha duyurur. Padişah öfkelenir ve çocuklara ayrı yerlerde ders verilmesini emreder. Mihr ile Müşterî bu hale çok üzülürler. Müşterî'nin arkadaşı olan köle Bedr onu teselli etmektedir. Bedr, Mihr'in mektuplarını Müşterî'ye ulaştırır. Mektuplardan biri Behram'ın eline geçer ve onlara yeni bir tuzak kurma hazırlığına başlar. Mektup ele geçince Mihr, Müşterî ile Bedr'in ülkeden kaçmalarını teklif eder. Ancak Behram bunu öğrenip padişaha haber verir. İkisi yakalanıp cellada teslim edilir, padişahın yakını Behzad araya girerek Müşterî ile Bedr'i kurtarır ve İstahr'ı terk ederler. Mihr ise hapse atılır ve sürekli Müşterî'yi düşünür, bir ressam onun resmini yaptırır. Putperestlik, sûretperestlik ediyorum diye kendini kınayıp sızlar. İçinden bir ses ona "Sûretten kaç, mana âlemine sefere çık, puttan geç Tanrı'ya

¹¹⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 77.

¹²⁰ A. Azmi Bilgin, "Mihr ü Müşterî", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 28-29.

yönel” diye seslenir. Bu düşünceler içindeki Mihr, Müşterî’yi bulmak için, Esed, Cevher ve Sebük-pây adlı arkadaşlarını yanına alarak Hindistan’ın yolunu tutarlar. Ertesi gün oğlunu göremeyen Şah Şâpûr, Behram’ın onların peşinden gitme talebini kabul eder ve Behram yanına bir kervan alarak İsfahan’a doğru yola çıkar. Her ikisi de yolculuklarında birçok sıkıntı ve belaya uğrarlar. Bedr ile birlikte İsfahan’a doğru daha önce yola çıkan Müşterî, oradan Irak’a gider. Eşkıya yollarını keser, birçok sorun yaşarlar. Yol uzayıp sıkıntılar arttıkça Müşterî, Mihr’i özlemeye başlar. Mihr de Müşterî’yi bulmak için Hindistan’a giderken tüccarların bulunduğu bir gemiye biner. Fırtına çıkar ve gemi batar. Bir kayıkla yollarına devam ederler. Mihr, Şeref’le birlikte Harezm’e gitmeye karar verir. Harezm padişahı Keyvan’ın Nâhid adında çok güzel bir kızı vardır. Keyvan, Mihr’in bilgisi, güzelliği ve yeteneklerine hayran olur ve kızı Nâhid’ı ona vermek ister. Mihr ise Müşterî’yi bulmadıkça bu evliliğin olamayacağını dile getirir. Keyvan, Mihr’i sarayında ağırlar ve bir süre orada kalır. Öte yandan Müşterî Kıpçak çölünden Harezm’e gitmeye karar verir; Mihr’i orada bulabileceğini düşünür. Harezm’e yaklaştıklarında dinlenmek için durdukları sırada Behram onları bulur. Her ne kadar Behram Müşterî’yi alıp götürmek için uğraşsa da başarılı olamaz. Çünkü ellerinden bağlanıp sürüklenen Mihr’i gören Mihrab durumu Şah Keyvan’a bildirir. Şah Keyvan Behram ve adamlarını yakalatır, Mihr ve arkadaşlarını saraya götürür. Mihr ile Müşterî sarayda birbirlerini görünce çok sevinirler. Behram ise üzüntüsünden bir hafta sonra ölür. Mihr ile Nâhid evlenir ve hep birlikte ülkelerine dönerler. Şah Şapur Müşterî’den özür diler, Behram’ı lanetler. Şah Şapur bir törenle şahlık tacını Mihr’e giydirebilir ve Müşterî’yi de ona vezir tayin eder. Bir süre sonra Şah Şapur hastalanarak ölür, on gün sonra da karısı ölür. Beş yıl sonra Müşterî ve Mihr de hastalanırlar ve her ikisi de aynı akşam ölürlər. Aynı gün Nihâd da ölür. Gördükleri bir rüya üzerine altı gün içinde arkadaşları da ölürlər. Hepsinin gömüldüğü bahçeye Ravzatu’l-uşşâk “âşıklar cenneti” adı verilir. Bir ay sonra Mihr ile Müşterî’nin kabri üzerinde iki servi biter. Mihr öldüğünde dört yaşındaki oğlu kalır. Adı Şapur’dur. On dört yaşına gelince padişahlık tacını giyer ve ülkeyi adaletle yönetip mamur eder.¹²¹

¹²¹ Meliha Anbarcıoğlu, “Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr u Mâh ve Mihr u Müşterî Mesnevileri” *TTK Belleten*, XLVII/188, Ankara 1984, s.1159; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 318.

İlk olarak XIV. yüzyılda yaşayan İranlı Şair ‘Assâr-ı Tebrîzî (ö. 784/1382)¹²² 748 ya da 778’de (1347 veya 1377) tamamladığı¹²³ mesnevisine *Mihr u Mûşterî* adını vermiştir. ‘Assâr-ı Tebrîzî’den etkilenerak ilk *Mihr u Mâh* mesnevisini 905’de (1499) yazan Hintli şair Cemalî-i Dihlevî’dir. Mahlasını Şeyh Burhaneddîn Râzî’den alan şair *Mihr u Mâh*’ı 1065 (1654) yılında yazmıştır. Zâhir Kirmânî, Hüseyinî-yi Kazvinî, Akilhân Râzî¹²⁴ ve Muhammed Şerif Bedayî-i Neseffî’nin de *Mihr u Mâh*’ları vardır.¹²⁵

C. Şem‘ u Pervâne

Doğu edebiyatlarında tasavvufî aşkın anlatıldığı alegorik, sembolik hikâyeler arasında yer alan Şem‘ u Pervâne hikâyesinde, geceleri ışığın etrafında dönen pervânenin klasik Doğu şiirinde âşığı temsil ettiği ve muma yani Şem‘ e âşık olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Pervânenin mum ışığı etrafında her seferinde ona yaklaşıp döndükten sonra kendini aleve atıp yok etmesi, sevdiğiyle vuslata ermek şeklinde düşünülmüş ve bu düşünce şairler için orijinal bir ilham kaynağı haline gelmiştir. Şem‘in yansarak ışık vermesi, pervânenin de bu ışık çevresinde dönüp durması âşık ile mâşukun durumuna benzetilmiştir.¹²⁶

Şem, âşık olunanı yani mâşuğu, pervâne de âşığı simgeler. Gezegenlerin güneş etrafında dönmesi gibi, pervâne de şem‘ yani mum ateşinin etrafında döner. Sonunda pervâne ateşle bütünleşip ateş olur. Yani seven sevdiğine kavuşur.¹²⁷ Ortalık kararınca gördüğü ışığa doğru koşan pervâne, gözleri kamaştığı için kendini muma, şem‘e, ateşe bakmaktan alamaz ve nihayet ateşe çarparak kanatları ve tüm bedeni yanar.¹²⁸

Şem‘ ile Pervâne’nin alegorik/temsîlî aşk hikâyesi tasavvufî yorumla ilk defa Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922) tarafından *Kitabü’t-tavasin*’de¹²⁹ anlatılmıştır. Daha sonra pervâne hikâyesini Ahmed Gazzâlî *Sevanihu’l-‘uşşâk*’ta¹³⁰ nesir halinde ele almış; pervâneyi âşık, ateşi mâşuk olarak değerlendirmiş, böylece eserine âşıkane bir özellik

¹²² Hayyâmpûr, *Ferheng-i Sohenverân* (1. Baskı), İntişârât-i Telâye, Tahran 1368 hş., II, 637.

¹²³ Safâ, *Tarih-i Edebiyât der İran*, III, 1024.

¹²⁴ Akilhân Râzî, *Divân-i Akilhân Râzî* (tsh. Muhammed-i Emîn), Yeni Delhi, 1388 hş., 49.

¹²⁵ Anbarcıoğlu, 1151, 1189.

¹²⁶ Sadık Armutlu, “Şem ve Pervâne”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 495.

¹²⁷ Ethem Cebecoğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (5. Baskı), Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009, 444.

¹²⁸ Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, 333.

¹²⁹ Hallâc-ı Mansûr, *Tavasin* (Çev. Yaşar Günenç), (6. Baskı), Yaba Yayınları, İstanbul 2012, 20.

¹³⁰ Ahmed Gazzâlî, 31.

kazandırmıştır. Aynülkudât el-Hemedânî *Temhidât*¹³¹ adlı eserinde pervâne ve ateş temsiline yer verirken pervânenin aşkını evrensel bir aşka dönüştürmüştür. İran edebiyatında Rûzbihân-i Baklî, Necmeddîn-i Dâye, Senâî, Nâsır-ı Buharâî, Kâsım-ı Envâr gibi şairler de aynı konuyu işlemişlerdir.¹³²

Şem‘ ve pervâne kelimeleri önce gazel ve kasidelerde birer mazmun olarak kullanılmış, daha sonra müstakil eserler içinde 100 beyti aşmayacak şekilde ve mesnevi tarzında Şem‘ u Pervâne şiirleri yazılmıştır. Bu şiirlerde Pervânenin Şem‘e olan aşkı, vuslata ermek için kendini ateşe atarak canını feda etmesi temsili/alegorik tarzda işlenmiştir.¹³³ Hikâyeyi bir mesnevi içerisinde ilk defa Ferîdüddîn Attâr *Mantıku’t-tayr*¹³⁴ adlı eserinde müstakil şekilde ele almıştır. Sa‘dî-i Şîrâzî *Bostân*’ın¹³⁵ üçüncü bölümünün sonunda aynı hikâyeye kısaca yer vermiştir. Attâr ve Sa‘dî’nin Şem‘ u Pervâne’lerinde kullandıkları mazmun ve motifler daha sonra yazılan mesnevilerde büyük ölçüde geliştirilerek işlendiği gibi müstakil Şem‘ u Pervâne hikâyelerine de kaynaklık etmiştir.¹³⁶

Şem‘/ateş ve pervâne hikâyesi sufi şairler ve yazarlar arasında hicri altıncı yüzyılın başlarından itibaren âşıkâne bir hikâye şeklinde ortaya çıkmakta ve şairlerin şiirlerinde parça parça da olsa göze çarpmaktadır. Hicri dokuz ve onuncu yüzyıllardan itibaren hikâye, birkaç âşıkâne mesnevi şeklinde tertip edilip “Şem‘ u Pervâne” ismiyle kaleme alınmaktadır. Kaynaklarda Şeyh Abdullâh-i Şebisterî, Emînuddîn-i Nazlâbâdî, Kemâleddîn-i Tâşkendî, Mevlânâ Hakî-yi Belhî, Mevlânâ Rûhî-yi Yâzerî ve sonrasında da Ehlî-yi Şîrâzî’nin yazdığı şem‘ u pervâne mesnevileri olduğu yazılmaktadır.¹³⁷

Şem‘ u Pervâne hikâyesinin bağımsız bir mesnevi halinde ilk defa IX. (XV.) yüzyılın sonlarına doğru yazıldığı anlaşılmaktadır. Tasavvufî eserler başta olmak üzere Şem‘ u Pervâne mesnevilerinde alegoriye sıkça başvurulmuş, şem‘ ilahî nura, o nura kavuşup yok olmak isteyen sâlik de pervâneye benzetilmiş; çeşitli sembollerle tasavvu-

¹³¹ Aynülkudât el-Hemedânî, *Temhidât* (tsh. Afif-i Useyrân), (9. Baskı), İntişârât-i Menuçihri, Tahran, 1370 hş., 118, 148, 196, 210, 362.

¹³² Sadık Armutlu, “Şem ve Pervâne”, 495.

¹³³ Mehmet Kanar, *Fehmî ve Şebisterî’den Şem‘ ve Pervâne* (2. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2009, 27.

¹³⁴ Attâr-i Nîşâbûrî, *Mantıku’t-tayr*, 415, 424.

¹³⁵ Sa‘dî-yi Şîrâzî, *Külliyât-i Sa‘dî* (tsh. Nizâmeddîn Nûrî), (8. Baskı), İntişârât-i Kitab-i Âbân, Tahran 1376 hş., 224.

¹³⁶ Sadık Armutlu, “Şem ve Pervâne”, 496.

¹³⁷ Nasrullâh-i Purcevâdî, *Zebân-i Hâl der İrfân ve Edebiyyât-i Fârsî* (2. Baskı), İntişârât-i Neşr-i Nov, Tahran 1393 hş., 887.

fun özüne ilişkin anlatımlar zenginleştirilmiştir. Bunlar arasında Ehlî-i Şîrâzî'nin¹³⁸ 894'te (1489) yazdığı kırk bölüm ve 1001 beyitlik *Şem' u Pervâne*'si zikredilebilir.¹³⁹ Akilhân Râzî'nin (ö. 1108/1696)¹⁴⁰ kaleme aldığı ve Demîr-i Hemedânî (XVI. yy) tarafından yazılan *Şem' u Pervâne* mesnevileri de vardır.¹⁴¹

Şem' ve pervâne hikâyesi kısaca şöyledir: Bir gece pervâneler meclis kurup toplanırlar ve uzaktan gördükleri mumu, ışığı araştırmaya koyulurlar. Fakat ne ile karşılaşacaklarından emin olmadıkları için aralarından birinin istedikleri mumu bulmasını ve onun hakkında diğerlerine haber vermesini isterler. Nihayet aralarından bir pervâne bu işi üstlenir ve mumu bulmaya gider. Pervâne kanat çırparak uzaklaşır ve uzaktan bir köşk görür. Köşkün içinde nur gibi ışıldayan bir mum olduğunu fark eder. Bu uzaktan gördüğü mumun ışığıyla yetinir ve mecliste arkadaşlarının yanına döner. Görebildiği ve anlayabildiği kadarıyla pervânelere mumu anlatır. Meclisteki ulu pervâne bu pervâneyi kınar, mumdan hiç haberin olmamış diyerek azarlar. Başka bir pervâne bu işe baş koyar, öne atılıp muma yönelir. Mumun ışığını görünce biraz daha yaklaşır ve etrafında dolaşmaya başlar. Çevresinde kanat çırparak döner ve mumun sıcaklığını, hararetini hisseder. Arkadaşlarının yanına dönüp gördüklerini, hissettiği sıcaklığı anlatır. Fakat ulu pervâne yine “Azizim bu da mumun nişanesi değildir, sen de diğeri gibisin, mumu nasıl anlatabilirsin?” der. Bu sözlerin üzerine başka bir pervâne ayağa kalkar ve kanat çırparak salına salına muma doğru yol alır. Mumu görüp sıcaklığını hisseden pervâne sarhoş gibi mumun etrafında dönmeye başlar. Kendini mumun sıcaklık saçan şulesinden, aydınlık veren nurundan alamayan pervâne, canından vazgeçerek bedenini ateşe atar. Ateş, pervâneyi tepeden tırnağa kadar sarar ve yok eder. Pervâne büsbütün ateş kesilir ve ateşin rengine bürünür. Diğerlerini kınayan pervâne, uzaktan bu olaya şahit olup pervâne'nin nura döndüğünü görünce “İşte sadece o pervâne bu işi tam olarak yaptı, bu işin hakikatinden ancak o pervâne haberdardır” der. Onca pervânenin içinde hakikat bilgisine erişen pervâne sonuncu pervânedir. Candan ve cisimden feragat etmedikçe hakikatten ve canandan haberdar olunmaz diyerek mesneviyi bitirir.

¹³⁸ Ehlîyi Şîrâzî, *Külliyât-i Eş'ar-i Ehlî-yi Şîrâzî* (nşr. Hamîd Rabbânî), (2. Baskı), İntişârât-i Kitâbhâne-i Senâî, Tahran, 1343 hş., 571-620.

¹³⁹ Armutlu, “Şem ve Pervâne”, 496.

¹⁴⁰ Akilhân Râzî *Dîvân-i Akilhân Râzî*, 49.

¹⁴¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 428.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEM‘ VE PERVÂNE

1.1. MAZMUN OLARAK ŞEM‘ VE PERVÂNE

1.1.1. Şem‘

Şem‘, yani mum aydınlanmak için yakılan bir maddedir; silindir gövdesi fitilin etrafında yer alan iç yağı, balmumu veya parafinden oluşur.¹⁴² İçyağı, kireç ve sülfürik asitle karıştırılmış, yakmak için ortasına fitil yerleştirilmiş bir cisimdir.¹⁴³ Aydınlatma vesilesi olan¹⁴⁴ ve ışık kaynağı olarak kullanılan mum,¹⁴⁵ aydınlanmak için yapılan her şey anlamında Arapça bir kelimedir.¹⁴⁶

Farsça’da mum denir; sarı ve kırmızı renkte bir maddedir; onun sarısı ve kırmızısı tekrar eritilip soğuk suya dökülüp ay ışığında asılarak beyazlatılır. Tıpta da kullanılır. En iyi türü, rengi kırmızı olan ve buruna bal kokusu gelen mumdur.¹⁴⁷ Sıradan mum türleri iç yağı mumu olarak; güzel ve hoş koku saçması için yapılan özel çeşitleri ise kâfur mumu olarak adlandırılır. Mumun konulduğu kaba şamdan yani mumluk denir.¹⁴⁸

İrfânî manada şem‘, salikin gönlünü tutuşturan ilahî nurun ışığıdır; aynı zamanda müşahede ehlinin kalbini yakan ve onu aydınlatan nurdur.¹⁴⁹ İrfan nuru, tecelli, hüviyet-i zat¹⁵⁰ anlamlarında kullanılmakla beraber tasavvuf edebiyatında şem‘ sevgiliyi temsil

¹⁴² İsmâilpûr, “Şem u Pervâne”, *Ferhengnâme-i Edeb-i Farsî* (ed. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 911; Muhammed-i Mu‘în, *Ferheng-i Farsî* (8. Baskı), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1371 hş., II, 2076; Seyyid Muhammed-i Ali Da‘î el-İslam, *Ferheng-i Nizâm*, Tahran 1363 hş., III, 461; Ali Ekber Nefîsî, *Ferheng-i Nefîsî*, Tahran 1355 hş., III, 2080; *Dairetü’l-Maarif-i Farsî* (ed. Komisyon, Ğulamhuseyn-i Mesâhib), (6. Baskı), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran, 1391 hş., II, 1495.

¹⁴³ Hasan Amîd, *Ferheng-i Farsî* (1. Baskı), İntişârât-i Ferhengnûma, Tahran 1388 hş., 709.

¹⁴⁴ Cemşîd Salihpûr, *Ferheng-i Camî‘-i Farsî be Turki-yi İstanbûlî* (8. Baskı), İntişârât-i Cengel, Tahran 1385 hş., I, 695; Hasan Enverî, *Ferheng-i Rûz-i Sohen* (3. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran, 1383 hş., 761.

¹⁴⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 427.

¹⁴⁶ Ziya Şükûn, *Gencine-i Ğüftâr Ferheng-i Ziya* (2. Baskı), MEB yay., İstanbul 1996, II, 1328.

¹⁴⁷ Ali Ekber Dihhuda, *Lugatnâme* (2. Baskı), İntişârât ve Çâp-i Dânişgâh-i Tahran, Tahran 1377 hş., XVI, 597.

¹⁴⁸ İsmâilpûr, “Şem‘ u Pervâne”, 912.

¹⁴⁹ Seyyid Ca‘fer-i Seccâdî, *Ferheng-i Istilâhât u Ta‘birât-i İrfânî* (10. Baskı), İntişârât-i Tehûrî, Tahran, 1393 hş., 510; Seyyid Sâdık-i Goherîn, *Şerh-i Istilâhât-i Tasavvuf* (1. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1388 hş., VII, 36; Cebecioğlu, 603; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 331.

¹⁵⁰ Kaplan Üstüner, *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2014, 305.

etmekte,¹⁵¹ bazen de sevgilinin yanağı, yüzü, vuslatı ve güzelliği şem'e benzetilmektedir.¹⁵²

Şem', çeşitli kelimelerle oluşturduğu terkiplerde kinaye yoluyla "ay, güneş, sevgili" anlamlarının yanı sıra "ilâhî nur, mürşid-i kâmil, Kur'ân, Hz. Muhammed" gibi tasavvufî manalarda da kullanılmıştır.¹⁵³ Şem', sanat ve edebiyatta çeşitli anlamlar taşımakla birlikte Fars edebiyatında شب افروز - جان سوز - نیم سوز: gece aydınlatan, can yakan/canını yakan, yarı yanmış" gibi birtakım ekler alarak türemiş kelime olarak veya teşbihlerle birlikte sıkça kullanılmıştır.¹⁵⁴

Şem' Fars edebiyatında çeşitli kelimelerle terkip olarak kullanılmıştır. Bunlar:

شمع آجین کردن şem'-i âcîn kerden: Özellikle Kaçar döneminde mahkumların pazı ve göğüsleri üzerinde açılan gözlere mum dikilip yakıldığı bir işkencedir.¹⁵⁵

شمع آسمان / شمع آسمانی şem'-i âsumân/şem'-i âsumânî: Güneş veya aydan kinayedir.

آنک از فروغ مشعله رای انورش پروانه ضیا طلبد شمع آسمان

Onun parlak görüşünün nurlu ışığından

Işık pervânesi gökteki güneşi arzular. (İbn-i Yemîn)¹⁵⁶

ز شمع عارضت عکسی چو در دست همام آمد ز شمع آسمان دیدن دو چشم خویشتن بستم

Senin mum gibi olan yanağından Humâm'ın eline bir yansıma gelince,

İki gözümü de kapattım gökteki güneşten, (ona bakmadım). (Humâm-ı Tebrîzî)¹⁵⁷

گرفت این شب دیجورم از ستاره ملال فروغ شعشعه شمع آسمانی کو

Bu karanlık gecem sönük yıldızdan dolayı karardı,

Nerede gökteki ayın görkemli parıltısı? (Hâcû)¹⁵⁸

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 255.

¹⁵² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 426.

¹⁵³ Armutlu, 496.

¹⁵⁴ İsmâîlpûr, 912.

¹⁵⁵ Seyyid Muhammed-i Ali Da'î el-İslam, 461.

¹⁵⁶ İbn-i Yemîn, *Dîvân-i Eş'ar-i İbn-i Yemîn* (tsh. Huseyn Ali Bâstânîrâd), *İntişârât-i Senâî*, Tahran, 1118 hş., 494.

¹⁵⁷ Rahîm-i Afîfî, *Ferhengnâme-i Şi'rî* (1. Baskı), *İntişârât-i Surûş*, Tahran 1372 hş., II, 1601.

تو آن شمعى كه جان پروانه توست كه را پرواى شمع آسمانى است

Sen, ruhun pervâne olduğu mumsun;

Gökteki aya (pervâne olacak) güç kimde var? (Humâm-ı Tebrîzî)¹⁵⁹

شمع آفتاب şem‘-i âfitâb: Işık saçan, parlak güneş; güneş gibi mum.

ز روی دوست دل دشمنان چه در یابد چراغ مرده کجا شمع آفتاب کجا

Düşmanların kalbi sevgilinin yüzünden ne anlar?

Sönmüş kandil nere, güneş gibi olan mum nere? (Hâfız)¹⁶⁰

شمع اصحاب شدن şem‘-i eshâb şoden: Dostlara rehberlik edip onları irşad etmek; dostların mumu, rehberi olmak.

آنان كه محیط فضل و آداب شدند در جمع کمال شمع اصحاب شدند

ره زین شب تاریک نبردند برون گفتند فسانه‌ای و در خواب شدند

Erdemde ve edepte engin olanlar,

Kemalde dostlara ışıktuttular.

Bu karanlık gecede yol almadılar,

Bir masal okuyup uykuya daldılar. (Hayyâm)¹⁶¹

شمع الهی şem‘-i ilâhî: Kur‘ân ve İslam şeriatından kinayedir.

شمع الهی ز دل افروخته درس ازل تا ابد آموخته

Gönlünde ilahî mumu yakmış (Kur‘ân‘la aydınlanmış),

Ezel dersini sonzuza dek öğrenmiş. (Nizâmî)¹⁶²

شمع انجم şem‘-i encum: Güneş ve aydan kinayedir; yıldızlar gibi olan mum.

¹⁵⁸ Hâcû-yi Kirmânî, *Külliyât-i Eş‘ar-i Hâcû-yi Kîmânî* (tsh. Ahmed Sehîlî-yi Hânsârî), (1. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran, 1391 hş., 280.

¹⁵⁹ Affî, II, 1602.

¹⁶⁰ Muhammed Reza Berzger-i Hâlikî, *Şâh-i Nebât-i Hâfız* (4. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1382 hş., 4.

¹⁶¹ Ali Asgar-ı Halebî, Muhammed Alî-yi Furûğî, Kâsım-ı Ganî, *Hayyâm Hayatı, Felsefesi ve Gerçek Rubâîleri* (çev. Hasan Çiftçi, Orhan Başaran), (1. Baskı), İstanbul 2002, 167; Hayyâm, *Rubâîhâ-yi Hayyâm* (haz. İsmâîl Miskîn), (1. Baskı), Neşr-i Emîrhânî, Tahran, 1384 hş., 29.

¹⁶² Behrûz Servetyân, *Şerh-i Mahzenu‘l-Esrâr* (1. Baskı), İntişârât-i Mehtâb, Tahran 1389 hş., I, 134.

تا برای مدد نور در این صفه خاک شمع انجم را از طارم نیلی لگن است

Bu toprak sofayı aydınlatmak için yıldızlar gibi olan muma (güneşe)

Leğen olmuştur gökyüzü. (Mucîruddîn-i Beylekânî)¹⁶³

ای ذات تو از صفات ما پاک کنه تو برون ز حد ادراک

هم از تو منیر شمع انجم هم از تو بلند قصر افلاک

Ey zatı bizim sıfatlarımızdan münezzeh olan!

Senin özün idrakin ötesindedir.

Güneşin nuru da sendendir,

Ulu saray gibi olan gökyüzü de. (Câmî)¹⁶⁴

شمع بد şem'-i bed: İyi olmayan mum; kötü ve çirkin niyetten kinayedir.

چون بر آید صبحدم نور خلود وانماید هر یکی چه شمع بود

جوق پروانه دو دیده دوخته مانده زیر شمع بد پر سوخته

می تپد اندر پشیمانی و سوز می کند آه از هوای چشم دوز

Sabah vakti sonsuzluk nuru ortaya çıkınca,

Her birinin ne mumu olduğu görünür.

İki gözünü yummuş birçok pervâne,

O kötü mumun altında kalarak kanadını yakmış.

Pişmanlık ve ateş içerisinde çırpınıyor;

Göz diktiği hevesinden dolayı ah ediyordu. (Mevlânâ)¹⁶⁵

شمع براتی şem'-i berâtî: Şaban ayının on beşinci gecesinde mezarlarda yakılan mum.

¹⁶³ Mucîruddîn-i Beylekânî, *Dîvân-i Mucîruddîn-i Beylekânî* (tsh. Muhammed Âbâdî), (1. Baskı), İntişârât-i Müessesesi-i Tarih ve Ferheng-i İran, Tebriz 1358 hş., 32.

¹⁶⁴ Ali Asgar Hikmet, *Mutezemmin-i Tahkikât der Târîh-i Ahvâl ve Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hatimu'-ş-şuârâ Nureddîn Abdurrâhmân-i Câmî* (1. Baskı), Çâphâne-i Bank-ı Millî-yi İran, Tahran 1320 hş., 238.

¹⁶⁵ Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî, *Mesnevi-i Mânevî* (tsh. Kıvamuddîn Hurremşâhî), (9. Baskı), İntişârât-i Dûstân, Tahran 1386 hş., 659.

برات آمد برات آمد بنه شمع براتی را خضر آمد خضر آمد بیار آب حیاتی را
ز تو جانم براتی خواست از رنج یکی شمعی فرستادش براتی را

*İlham geldi ilham geldi, berat mumunu koy;
Hızır geldi Hızır geldi, hayat suyunu getir.*

*Canım senden sıkıntı ile bir ilham istedi,
Bir mum ona ilham gönderdi. (Mevlânâ)¹⁶⁶*

شمع به کوران فروختن şem‘ be kûrân furûhten: Körlere mum satmak; gereksiz, boş iş yapmaktan kinayedir.

دزد هوات کرده سیه دل چنان که تو از رای تیره شمع به کوران فروخته

*Hırsız gibi heva ve hevesin senin kalbini karartmış;
Öyleki sen karanlık görüşünden dolayı boş işler yapmışsın. (Seyf-i Fergânî)¹⁶⁷*

شمع بی لگن şem‘-i bî-leğen: Mutlak nurdan kinayedir.

جامه ازرق کرد زان پس مرد و زن صورتش دیدند شمعی بی لگن
می شد و صحرا ز نور شمع مرد چون بهشت از ظلمت شب گشته فرد

*Sonra, kadın ve adam matem elbisesi giydi,
Onun yüzünü mutlak bir nur olarak gördüler.*

*(Misafir) gidiyordu ve ova adamın mumunun ışığı ile
Karanlıktan sıyrılıyordu cennet gibi. (Mevlânâ)¹⁶⁸*

شمع تجلی şem‘-i tecelli: Tûr dağında Hz. Musa’ya gösterilen tecelliden kinayedir.

هر سر مزگان ما شمع تجلی می شود چون در آن رخسار آشنای می بینیم ما

*Bizim kirpiğimizin her bir ucunda tecelli mumu vardır;
Tıpkı o ateş renkli yanakta gördüğümüz gibi. (Sâib)¹⁶⁹*

¹⁶⁶ Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Mevlevî, *Divân-ı Şems-i Tebrîzî* (tsh. Azîzullâh Kâsib) (5. Baskı), Neşr-i Muhammed, Tahran 1386 hş., 32.

¹⁶⁷ Seyf-i Fergânî, *Dîvân-i Seyf-i Fergânî* (tsh. Zebihullah Sâfâ), (2. Baskı), İntişârât-i Firdovs, Tahran 1392 hş., 43.

¹⁶⁸ Mevlânâ, *Mesnevî*, 787.

پرتو شمع تجلی بر دل ما شعله زد این همه نور ضیا زان روشنایی یافتیم

Tecelli mumunun parlaklığı gönlümüzü yaktı;

Bütün bu nuru ve ziyayı o aydınlıktan bulduk. (Ubeyd-i Zâkânî)¹⁷⁰

شمع جان şem‘-i cân: Mum gibi ışık saçan canın can nurundan kinayedir.

در یکی گفته بکش باکی مدار تا عوض بینی نظر را صد هزار
که ز کشتن شمع جان افزون شود لیلی ات از صبر تو مجنون شود

Birinde demişti “Bakışını, yerine yüz bin görmek için

Söndür, sakın korkma”

Çünkü söndürmekle can mumun artar çoğalır,

Senin Leylâ’n senin sabrınla Mecnûn olur. (Mevlânâ)¹⁷¹

شمع جمال şem‘-i cemâl: Parlak çehre ve yüzden kinayedir.

شب که از شمع جمالش دیده ام روشن شود مردمک در دیده من قدر خاکستر نداشت

Onun parlak çehresiyle gözümün aydınlandığı gece,

Gözümdeki gözbebeğinin kül kadar değeri kalmadı. (Kelîm-i Kâşânî)¹⁷²

خانه در کوی و صالت داشتم دیده بر شمع جمالت داشتم

Evim senin vuslat mahallende idi;

Gözümse senin ışıldayan çehrende. (Câmî)¹⁷³

شمع جمع şem‘-i cem‘: Sevgili ve dostluk meclisinden saçılan aydınlıktan kinayedir.

چشم خدا بر تو ای بدیع شمایل یار من و شمع جمع و شاه قباایل

Allah’ın nazarı üzerine olsun ey eşsiz görünürlü,

¹⁶⁹ Sâib-i Tebrîzî, *Dîvân-i Sâib-i Tebrîzî* (tsh. Cihangîr Mansûr), (6. Baskı), İntişârât-i Negâh, Tahran 1389 hş., I, 161.

¹⁷⁰ Ubeyd-i Zâkânî, *Külliyât-i Ubeyd-i Zâkânî* (tsh. Pervîz Atabekî), (5. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1391 hş., 266.

¹⁷¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 37.

¹⁷² Kelîm-i Kâşânî, *Dîvân-i Kelîm-i Kâşânî* (tsh. Huseyn-i Pertov-i Beydâyî), (2. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1391 hş., 84.

¹⁷³ Abdurrahmân-i Câmî, *Mesnevi-yi Heft Evreng*, 357.

Benim yârim, meclisin mumu ve kabilelerin şahı. (Sa'dî)¹⁷⁴

آن میر مجلسی که تو را شمع جمع کرد پروانه داده است به آوارگی مرا

*Seni topluluğun mumu yapan o meclis emiri,
Benim avareliğime izin verdi. (Ehlî-yi Şîrâzî)¹⁷⁵*

مقام دلگشایش جمع جمع است جمال جانفزایش شمع جمع است

Onun gönül açıcı makamı meclisin toplanması;

Onun cana can katan cemâli ise meclisin aydınlığıdır. (Şeyh Mahmud-i Şebisterî)¹⁷⁶

şem'-i cem' şoden/gešten: Mum gibi ışıldamak, dostluk ve muhabbet mahfiline parlaklık vermekten kinayedir.

شمع جمع آنگهی توانی شد کافکنی سیم در پریشانی

*Perişanlık içinde para dağıttığın vakit
İşte o zaman topluluğun mumu olabilirsin. (İbn-i Yemîn)¹⁷⁷*

شمع هر جمع مشو ورنه بسوزی مارا یاد هر قوم مکن تا نیروی از یادم

*Her topluluğun mumu olma, yoksa yakarsın bizi;
Her kavmi anma da hatırımdan çıkma. (Hâfız)¹⁷⁸*

هر جاکه شمع جمع شدی سوختم ز رشک بهر خدا که روی به هر انجمن مکن

*Meclisin aydınlığı olduğun her yerde kıskançlıktan yandım;
Allah için her topluluğa yönelme. (Hilâlî)¹⁷⁹*

شبی کز روی آشنایک مجلس را برافروزی

تو شمع جمع خواهی گشت و من پروانه خواهم شد

¹⁷⁴ Ferruh Niyâzkâr, *Şerh-i Gazeliyyât-i Sa'dî* (1. Baskı), İntişârât-i Hermes, Tahran 1390 hş., 849.

¹⁷⁵ Ehlî-yi Şîrâzî, 8.

¹⁷⁶ Şeyh Mahmud-i Şebisterî, *Gulşen-i Râz* (tsh. Samed Muvahhid), (2. Baskı), İntişârât-i Tehûrî, Tahran 1386 hş., 84.

¹⁷⁷ İbn-i Yemîn, 541.

¹⁷⁸ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 728.

¹⁷⁹ Hilâlî, *Dîvân-i Hilâlî-yi Çağâtâyî* (tsh. Said-i Nefîsî), (3. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1375 hş., s. 144.

*Ateş renkli yüzünle meclisi aydınlattığın gece;
Sen meclisin mumu olmak istiyorsun bense pervâne. (Hilâlî)¹⁸⁰*

شمع چگل şem‘-i Çigil: Güzel yüz ve sevgiliden kinayedir. Türkistan’da güzellikle-ri ile bilinen bir yer olan Çigil, Çigil güzeli.

شمع در پیش جهانی زن و مرد شده نظاره آن شمع چگل

*Dünyada kadın erkek herkesin huzurundaki mum,
O Çigil mumunu seyretmeye koyuldu. (Mucîruddîn-i Beylekânî)¹⁸¹*

صفای خلوت خاطر از آن شمع چگل جویم فروغ چشم و نور دل از آن ماه ختن دارم
سوختم در چاه صبر از بهر آن شمع چگل شاه ترکان فارغ است از حال ما کو رستمی

*Gönlümün sefasını o Çigil mumunda ararım;
O Hoten ayından göz aydınlığım ve gönül nurum var benim.*

*O Çigil mum için yandım sabır kuyusunda;
Türklerin şahı bizim halimizden habersizdir, Rüstem nerede! (Hâfız)¹⁸²*

آخر شب دوش بی تو ای شمع چگل بگذشت و گذاشت در غم خوار و خجل
تو فارغ و من به وعده تا روز سپید در بند تو بنشسته و بر خاسته دل

*Ey Çigil mumu! Dün gece de sensiz geçti gitti,
Beni hor ve mahcup olarak gam ve keder içinde bıraktı.*

*Sen rahatsın bense gün ağarana kadar seni bekleyerek,
Senin zincirinde oturmuş, heyecanlanmışım. (Enverî)¹⁸³*

شمع چهارم şem‘-i çeharom: Dördüncü gökteki güneşten kinayedir.

فرو میرد شبش شمع چهارم به روزش کشته آید شمع انجم

*Geceleri dördüncü gökteki güneş batıyor,
Gündüzleri yıldızlar gibi mum sönüyor. (Attâr)¹⁸⁴*

¹⁸⁰ Hilâlî, 51.

¹⁸¹ Mucîruddîn-i Beylekânî, 229.

¹⁸² Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 750, 1036.

¹⁸³ Muhammed b. Muhammed-i Enverî, *Dîvân-i Enverî* (tsh. Pervîz Bâbâyî), (1. Baskı), İntişârât-ı Negâh, Tahran 1376 hş., 692.

شمع حق پُف کردن şem‘-i Hak pûf kerdn: İlahi nuru söndürmek.

شمع حق را پُف کنی تو ای عجز
هم تو سوزی هم سرت ای گنده پوز
کی شود دریا ز پوز سگ نجس
کی شود خورشید از پُف منطمس

*Ey acuze! Hakk'ın mumuna üflüyorsun;
Ey ağzı kokan, sen hem kendini hem de ruhunu yakıyorsun.*

*Köpeğin ağızıyla kirlenir mi hiç deniz?
Üflemeyle söner mi hiç güneş? (Mevlânâ)¹⁸⁵*

شمع خاور şem‘-i haver: Doğunun mumu, güneşten kinayedir.

مشعل مه به دم سرد فرو می کشتم
شمع خاور ز دل سوخته بر می کردم

*Meşale gibi ayı soğuk nefesimle söndürüyor;
Doğunun mumunu yanık gönlümle yakıyordum. (Hâcû)¹⁸⁶*

بامدادان که ز خلوتگه کاخ ابداع
شمع خاور فکند بر همه اطراف شعاع

*Sabah vakti ibdâ sarayının ıssızlığından;
Doğunun mumu her yana ışık saçtı. (Hâfız)¹⁸⁷*

باد از روی تو نار شمع خاور عاریت
باد از روی تو نور ماه انور مستعار

*Güneşin ateşi senin yüzünden ödünç olsun;
Ayın ışığı, tüm ışıkları senin yüzünden ödünç alsın. (Vahşî-i Bâfkî)¹⁸⁸*

شمع ختن şem‘-i Hoten: Güzel yüz ve sevgiliden kinayedir. Hoten, Türkistan'da güzel yüzlüleriyle meşhur bir şehirdir.

شمع ختنش گویم و دانم که خطا نیست
جز شمع ختن، شمع ختن را چه توان گفت

Ona "Hoten mumu" derim ve bilirim ki hata değildir;

¹⁸⁴ Afîfî, II, 1603.

¹⁸⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 891.

¹⁸⁶ Hâcû-yi Kirmânî, 397.

¹⁸⁷ Muhammed Reza Berzger-i Hâlîkî, 683.

¹⁸⁸ Vahşî-i Bâfkî, *Dîvân* (tsh. Huseyn Azerân), (11. Baskı), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1391 hş., 455.

Güzel yüzlü sevgiliye “Hoten mumu”ndan başka ne denir ki? (Mucîruddîn-i Beylekânî)¹⁸⁹

شمع خدا : şem‘-i Huda: Allah Teâlâ’nın kulların yolunu aydınlattığı kandildir.

هر که بر شمع خدا آرد پفو شمع کی میرد بسوزد پوز او

Her kim Hakk’ın mumuna üflerse ağzı yanar;

Mum nasıl söner? (Mevlânâ)¹⁹⁰

دل من شمع خدای است، چه چیزی تو چو پر از شمع فروزنده یکی خاری؟

Benim gönlüm Hakk’ın mumudur, sen de nesin?

Yanan mumun huzurunda kanat gibi bir dikensin/tozsun. (Nâsır-ı Husrev)¹⁹¹

شمع خلوت سحر بودن کسی şem‘-i halvet-i seher bûden-i kesî: Bir kişinin yaşamının son nefesi olmaktan kinayedir.

تو همچو صبحی و من شمع خلوت سحر

تبسمی کن و جان بین که چون همی سپرم

Sen sabah gibisin, bense seher vaktindeki halvet mumuyum;

Bir tebessüm et ve canımı nasıl saçıyorum bir bak! (Hâfız)¹⁹²

شمعدان چرخ şem‘dan-i çerh: Gökyüzünden kinayedir.

چون لعل آفتاب بر آمد ز کان چرخ

بفورخت شمع مشرقی از شمعدان چرخ

Yakut güneş, feleğin madeninden çıkınca;

Doğunun mumu gökyüzünü aydınlattı. (Hâcû)¹⁹³

شمع خزاین ملکوت şem‘-i hezâin-i melekût: Melekler âleminin mumu, Allah’tan kinayedir.

¹⁸⁹ Mucîruddîn-i Beylekânî, 215.

¹⁹⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, 891.

¹⁹¹ Nâsır-i Husrev, *Dîvân-i Nâsır-i Hüsrev* (haz. İntişârât-i Peyâm-i Adalet), (1. Baskı) Tahran 1389 hş., 82.

¹⁹² Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 760.

¹⁹³ Hâcû-yi Kirmânî, 18.

دل تا به خانه ایست که هر ساعتی در او شمع خزاین ملکوت افکند ضیا

Gönül öyle bir evdir ki melekût âleminin mumu (Allah)

Her an nur saçır kapısına. (Hâkânî)¹⁹⁴

شمع دل/جان افروز şem'-i dil/şem'-i can-efrûz: Gönül aydınlatan mum anlamında kullanılmakla birlikte güzel sevgiliden kinayedir.

یارب این شمع دل افروز ز کاشانه کیست؟

جان ما سوخت بپرسید که جانانه کیست؟

Ya Rab! Bu gönül aydınlatan mum kimin sarayındandır?

Bizim canımızı yaktı sorun bakalım kimin yâridir. (Hâfız)¹⁹⁵

فانس وار ما از شمع دل فروزی آتش ز سینه سر زد دود از درون بر آمد

Gönül aydınlatan mumdan dolayı bizde fanus gibi

Sineden ateş, içeridense duman yükseldi. (Vahşî-i Bâfkî)¹⁹⁶

از رشک خانه سوز تو ای شمع جان فروز آخر نشست بر سر خاکستر آفتاب

Ey cana aydınlık veren mum! Senin sarayı aydınlatmanı kışkandığı için,

Güneş sonunda külün üzerine oturdu, perişan oldu. (Muhteşem-i Kâşânî)¹⁹⁷

شمع دل کسی بودن şem'-i dil-i kesî bûden: Bir kimsenin sevgilisi, sevgi ve muhabbet sebebi olmaktan kinayedir.

شمع دل کس نیم، پس چه سبب همجو شمع مرده نفس می زخم بر لب این خاکدان

Kimsenin sevgilisi değilim, o halde neden bir mum gibi

Sönük bir şekilde bu çöplükte nefes alıyorum. (Mucîruddîn-i Beylekanî)¹⁹⁸

¹⁹⁴ Hâkânî-yi Şîrvânî, *Dîvân-i Hâkânî-yi Şîrvânî* (tsh. Ziyaeddin Seccâdî), (10. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1338 hş., 3.

¹⁹⁵ Bahâeddin Hurremşâhî, *Hâfızâme* (1. Baskı), İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1373 hş., 353.

¹⁹⁶ Vahşî-i Bâfkî, 270.

¹⁹⁷ Muhteşem-i Kâşânî, *Dîvân-i Mevlânâ Muhteşem-i Kâşânî* (tsh. Muhammed Girkânî), (1. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1368 hş., 171.

¹⁹⁸ Mucîruddîn-i Beylekanî, 171.

شمع دل نشستن şem‘-i dil nişesten: Gönül kandilinin sönmesi, akılsız kalmaktan kinayedir.

شمع دل دمسازم بنشست چو او بر خاست و افغان ز نظر بازان بر خاست چو او بنشست

Gönlümün mumu söndü o kalktığında;

O oturunca seyre dalanlardan feryat yükseldi. (Hâfız)¹⁹⁹

شمع دیده افروختن şem‘-i dîde efrûhten: Gözün aydınlanmasından kinayedir.

پس از چندین شکیبایی شبی یارب توان دیدن

که شمع دیده افروزیم در مهراب ابرویت

Bunca sabırdan sonra bir gece olsun görür müyüm Rabbim;

Kaşlarının mihrabındaki göz aydınlığı olan mumu? (Hâfız)²⁰⁰

شمع ذوالجلال şem‘-i zülcelâl: Hz. Muhammed’den kinayedir.

باز در معراج شمع ذوالجلال می شنود آواز نعلین بلال

Celâl sahibi mum (Hz. Muhammed) Miraç gecesinde;

Bilâl’in nalînlerinin seslerini duyuyordu. (Attâr)²⁰¹

شمع رخ şem‘-i ruh: Güzel yüz, sevgili ve mâşuktan kinayedir.

پیش شمع رخس چو پروانه سوختن اختیار باید کرد

Onun güzel yüzünün huzurunda

Bir pervâne gibi yanmayı seçmek gerekir. (Fahreddîn-i Irâkî)²⁰²

بی سر و قدت کار طرب راست نگرده بی شمع رخت عیش مرا نور نباشد

Senin servi boyun olmadan sevinç, neşe tam olmaz;

Güzel yüzlü sevgili olmadan bizim eğlencemizin nuru olmaz. (Selmân)²⁰³

¹⁹⁹ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 72.

²⁰⁰ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 256.

²⁰¹ Attâr-i Nîşâbûrî, *Mantuku’t-tayr*, 247.

²⁰² Fahreddîn-i Irâkî, *Külliyât-ı Fahreddîn-i Irâkî* (tsh. Nesrin Muhteşem), (3. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran, 1372 hş., 152.

²⁰³ Selmân-ı Sâvecî, *Külliyât-i Selmân-ı Sâvecî* (tsh. Abbas Ali Vefâyî), (1. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran, 1389 hş., 311.

شمع رخسار şem‘-i ruhsâr: Parlak ve güzel yüzden kinayedir.

هر کسی با شمع رخسارت به وجهی عشق باخت

زین میان پروانه را در اضطراب انداختی

Herkes senin yüzünün mumuna âşık oldu;

Aralarından pervâneyi ıstıraba attın. (Hâfız)²⁰⁴

شمع روز روشن şem‘-i rûz-i rûşen: Güneşten kinayedir.

چون شمع روز روشن از ایوان آسمان ناگه در افتاد به دریای بی کران

Güneş gökyüzünden ansızın

Uçsuz bucaksız denizlere düştüğünde... (Enverî)²⁰⁵

شمع زRANDODE فیروزه لگن şem‘-i zerândûde-i firûze-legen: Güneşten kinayedir.

پیوسته ز پروانه رأی تو برد نور این شمع زRANDODE فیروزه لگن را

Firuze leğendeki bu altın yazdırlı mum (güneş)

Nurunu, senin görüş pervanenden (izin) alır sürekli. (İbn-i Yemîn)²⁰⁶

شمع زمرد لگن şem‘-i zumurrud-legen: Güneşten kinayedir.

خادم عیشخانه کو تا بگشدد چراغ را

زانکه زبانه می زند شمع زمردین لگن

Eğlence evinin hizmetçisi nerede, kandili söndürsün!

Çünkü zümrüt leğen içindeki mum gibi olan güneş alev alev yükseliyor. (Hâcû)²⁰⁷

ساغر سیمین شکست ساقی زرین قدح پیکر پروانه سوخت شمع زمرد لگن

Altın kadehli sakî, gümüş kadehi kırdı;

Zümrüt leğenli mum (güneş), pervânenin vücudunu yaktı. (Hilâlî)²⁰⁸

²⁰⁴ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 968.

²⁰⁵ Enverî, 295.

²⁰⁶ İbn-i Yemîn, 3.

²⁰⁷ Hâcû-yi Kirmânî, 18.

²⁰⁸ Hilâlî, 205.

شمع سان şem‘-sân: Mum gibi yakıcı. (Daha iyi aydınlatması için yarısı yanmış mumun fitilini keserler.)

شمع سان گشته به عشق تو گرفتار کلیم

آتش شوق تواش تا دم مردن باقی است

Senin mum gibi yakıcı aşkına tutuldu Kelîm;

Ölüm anına dek senin şevk ateşinde kalacaktır. (Kelîm-i Kâşânî)²⁰⁹

آن کس که گشت باعث سوز فراق ما

یارب سرش به مجلس او شمع سان بُرند

Bizim ayrılık ateşimizin sebebi olan kişi; Ya Râb! Onun meclisinde

Daha iyi aydınlatsın diye başını keserler mum gibi. (Vahşî-i Bâfkî)²¹⁰

شمع سپهری şem‘-i sipihr/şem‘-i sipihrî: Gökyüzü mumu; güneşten kinayedir.

مهره عمرم ربود شعله آسمان گشت چراغ دلم شمع سپهر الامان

Okkabaz felek, ömrümün pulunu çaldı;

Güneş ise gönül kandilimi söndürdü el aman! (Mucîruddîn-i Beylekânî)²¹¹

شمع سحرى şem‘-i seher/şem‘-i sehergehî: Seher mumu; güneşten kinayedir.

ای دم مشکین صبح شمع سحر برفروز تا نباشد دمی باد دماغ چراغ

Ey sabah vaktinin misk kokulu nefesi!

Tutuştur güneşi de kandilin isli havası olmasın bir an dahi. (Selmân)²¹²

چون برگ خزان دیده و چون شمع سحرگاه از عمر مرا نیم نفس بیش نمانده است

Hazan yaprağını ve güneşi görünce;

Benim yarım nefeslik bile ömrüm kalmamıştır. (Sâib)²¹³

²⁰⁹ Kelîm-i Kâşânî, 63.

²¹⁰ Vahşî-i Bâfkî, 271.

²¹¹ Mucîruddîn-i Beylekânî, 171.

²¹² Selmân-i Savecî, 340.

شمع سحرگهی اگر لاف ز عارض تو زد خصم زبان دراز شد خنجر آبدار کو

Güneş senin yanağından söz ettiyse;

Düşmanın dili uzadı, keskin hançer nerede? (Hâfız)²¹⁴

شمع سخن şem‘-i suhen: Tatlı, gönül okşayıcı şiirden kinayedir.

گوش سخا را ادب آموز کن شمع سخن را نفس افروز کن

Sabanın kulağına edep öğret;

Tatlı sözün nefesini parlat. (Nizâmî-yi Gencevî)²¹⁵

حق پرستم ولی به شمع سخن مجلس افروز می پرستانم

Hakk perestim, lakin mum gibi (tatlı) sözle;

Şaraba tapanların meclisini de aydınlatırım. (Tâlib-i Âmulî)²¹⁶

شمع سر بریده şem‘-i ser-burîde: Işık vermesi için yanmış fitilin ucunun kesildiği mum.

در دست افتادم چون مرغ پُر بُریده

در پیشیت ایستادم چون شمع سر بُریده

Kanadı kırık kuş gibi eline düşmüşüm;

Başı kesilmiş mum gibi huzurunda durmuşum. (Hâkânî)²¹⁷

شمع سر گرفته şem‘-i ser-girifte: Tutuşturmak üzere yanmış kısmının kesildiği mum anlamında olmakla birlikte sevgiliden kinayedir.

آن شمع سر گرفته دگر چهره بر فروخت وین پیر سالخورده جوانی ز سر گرفت

Ucu kesilen mum yeniden yüzünü aydınlattı;

Bu yaşlı pîr yeniden gençlik buldu. (Hâfız)²¹⁸

²¹³ Sâib-i Tebrîzî, *Dîvân-i Sâib-i Tebrîzî* (tsh. Muhammed Kahramân), (1. Baskı), İntişârât-i İlmi ve Ferhengî, Tahran, 1387 hş., II, 1059.

²¹⁴ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 932.

²¹⁵ Nizâmî-yi Gencevî, *Hamse-i Nizâmî* (tsh. Sâmiye Basîr-i Mujdehî), (2. Baskı), İntişârât-i Dûstân, Tahran, 1383 hş., 32.

²¹⁶ Tâlib-i Âmulî, *Külliyât-i Eş‘ar-i Tâlib-i Âmulî* (tsh. Tâhirî Şehâb), (2. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1391 hş., 764.

²¹⁷ Hâkânî-yi Şîrvânî, 660.

şem‘-i saadet pertov: Kendisinden mutluluğun ve iyi talihin saçıldığı sevgiliden kinayedir.

دولت صحبت آن شمع سعادت پرتو باز پرسید خدا را که به پروانه کیست؟

O saadet ışıklı mumun sohbet talihi;

Allah için sorun kimin izni ile dir? (Hâfız)²¹⁹

şem‘-i şeb efrûz: Geceyi aydınlatan mum; güzel yüzlü sevgiliden kinayedir.

گویا عزم ندارد که شود روز امشب یاد آید ز در آن شمع شب افروز امشب

Ya gündüz olmasını istemiyor bu gece

Ya da o güzel yüzlü sevgili kapıdan içeri giriyor bu gece? (Hâcû)

من از عشق تو ای شمع شب افروز بدین روزم که می بینی بدین روز

Ey geceyi aydınlatan güzel yüzlü sevgili!

Senin aşkından dolayı gördüğün gibi böyledir günlerim benim. (Nizâmî)²²⁰

şem‘-i şeb-hîzân: Güzel yüz ve sevgiliden kinayedir.

هزاران شب به سر بردند با هم شمع و پروانه

تو هم ای شمع شب خیزان شبی با ما به پایان بر

Şem‘ ve pervâne binlerce gece birlikte vakit geçirdiler;

Ey güzel yüzlü sevgili, sen de bir geceyi benimle geçir. (Kelîm-i Kâşânî)²²¹

şem‘-i şeker-leb: Sevgili ve mâşuktan kinayedir.

سوختم از غم و روشن نشد این نکته هنوز که شب آن شمع شکرلب به شبستان که بود؟

Yandım gamla kederle; lakin o sevgilinin

Kimin hareminde olduğu meselesi aydınlanmadı henüz. (Kemâl-i Hucendî)²²²

²¹⁸ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 232.

²¹⁹ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 187.

²²⁰ Hekîm Nizâmî-yi Gencevî, *Külliyât-i Hekîm Nizâmî-yi Gencevî* (tsh. Vahîd Destgiri), (3. Bas-kı), İntişârât-i Behzâd, Tahran, 1390 hş., 187.

²²¹ Kelîm-i Kâşânî, 230.

شمع صبحگاهی *şem‘-i subh, şem‘-i subh-dem, şem‘-i subhgâhî*: Sabah güneşinden kinayedir.

چو شمع صبحدم شد ز مهر او روشن که عمر در سر این کار و بار خواهم کرد..
من و شمع صبحگاهی سزد ار به هم بگیریم که به سوختیم و از ما بت ما فراغ دارد

*Sabah güneşi gibi ayan oldu bana,
Sevgimden dolayı ömrümü bu işlere harcayacağım.*

...

*Ben ve sabah güneşi birlikte ağlarsak yaraşır bize;
Biz yandık fakat sevgilimiz bizden fariğdir. (Hâfız)²²³*

غلط بوده ست شمع صبح را پرتو نمی باشد شرابی چون شفق از مشرق مینا برون آمد

*Şarap, şafak gibi kadehten döküldüğü vakit;
Sabah güneşinin ışıltısının olmaması kusurdur. (Sâib)²²⁴*

شمع صفت *şem‘-sıfet*: Mum gibi, mum türü anlamındadır.

آرزو می کنم شمع صفت پیش وجودت که سراپای بسوزند من بی سر و پا را

*Senin vücudun karşısında ben hakiri mum gibi
Baştan ayağa yakmalarını arzu ederim. (Sa‘dî)²²⁵*

داغ تو مرا شمع صفت سوخت کجایی مگذار که با اشک ندامت بنشینم

*Senin ateşin beni mum gibi yaktı, neredesin?
Pişmanlıkla gözyaşı dökmeme izin verme. (Vahşî-i Bâfkî)²²⁶*

شمع طارم نه پنجره *şem‘-i târum-i noh pencere*: Güneşten kinayedir.

گر چراغ دل ما از نفیس سرد بمرد شمع این طارم نه پنجره پروانه ماست

*Her ne kadar bizim gönül kandilimiz soğuk nefesle sönse de
Gökteki güneş bizim pervânemizdir. (Hâcû)²²⁷*

²²² Afîfî, II, 1605.

²²³ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 349, 301.

²²⁴ Sâib-i Tebrîzî, III, 1525.

²²⁵ Sa‘dî-yi Şîrâzî, *Külliyât-i Sa‘dî*, 321.

²²⁶ Vahşî-i Bâfkî, 304.

شمع طراز şem‘-i Taraz: Güzel yüz ve sevgiliden kinayedir. (Güzelleriyle meşhur olmuş Taraz şehri sakinleri)

قصه پرسیدند از آن شمع طراز گفت نتوانم نمود این قصه باز

O Taraz mumuna olup biteni sordular;

“Anlatamam bu hikâyeyi” dedi. (Attâr)²²⁸

سوی شاهنشاه بردنش به ناز تابسوزد بر سر شمع طراز

Taraz mumunun başucunda yanması için;

Onu özenle yüce şahın yanına götürdüler. (Mevlânâ)²²⁹

تا روی ترا دیدم ای شمع طراز نه کار کنم نه روزه دارم نه نماز

چون با تو بوم مجاز من جمله نماز چون بی تو بوم نماز من جمله مجاز

Ey güzel Taraz mumu! Senin yüzünü gördüğüm zaman,

Ne iş yaparım, ne oruç tutarım ne de namaz kılarım.

Seninle olduğum zaman, benim mecazım tastamam namazdır;

Sensiz olduğum vakit ise namazım tamamen mecazdır. (Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr)²³⁰

شمع طرب şem‘-i tereb: Mutluluk saçan kandil.

یاد باد آنکه رخت شمع طرب می افروخت وین دل سوخته پروانه ناپروا بود

Hatırlıyorum yüzünün mutluluk mumunu yaktığını;

Bu yanan gönül pervasız pervâne idi. (Hâfız)²³¹

دانی ز جهان چه طرف بر بستم هیچ وز حاصل ایام چه در دستم هیچ

شمع طربم ولی چو بنشستم هیچ آن جام جمم ولی چو بشکستم هیچ

Bilir misin bu dünyadan ne kazanç sağladım? Hiç!

Bu günlerin mahsulünden elimde ne kaldı? Hiç.

²²⁷ Hâcû-yi Kirmânî, 166.

²²⁸ Attâr-i Nîşâbûrî, *Mantıku't-tayr*, 411.

²²⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 26.

²³⁰ Rubâînî Ebû Sa'îd'e ait olduğu aktarılır. Abdurrâhmân-i Câmî, *Nefehatu'l-uns*, 309.

²³¹ Muhammed Reza Berzger-i Hâlıkî, 506.

Mutluluk mumuyum, fakat eriyip tükenince, hiç!

Cem'in kadehiyim, fakat kırılınca, hiç! (Hâkânî)²³²

آتش سر زد و شد شمع طرب خانه دل مرغ جان آمد و گرد سر او پر زد و رفت

Bir ateş yaktı ve gönül evi mutluluk mumuna döndü;

Can kuşu geldi, onun başında kanat çırpıp gitti. (Muhteşem-i Kâşânî)²³³

شمع طور şem'-i Tûr: Tûr'da Hz. Musa'ya görünen tecelliden kinayedir.

ای شمع طور از آتش حسنت زبانه ای عالم به دور زلف تو زنجیر خانه ای

Ey (sevgili)! Tûr ateşi senin güzellik alevinden bir kıvılcımdır;

Âlem senin zülfünün etrafında bir hapishanedir. (Sâib)²³⁴

شمع ظفر şem'-i zafer: İlahî nur ve hakikat ışığından kinayedir.

هر که را پر سوخته زان شمع ظفر بدهدش آن شمع خوش هشتاد پر

Kimin kanadı o hakikat nuru ile yandıysa;

O güzel mum kendisine seksen kanat verir. (Mevlânâ)²³⁵

شمع فلک şem'-i felek: Güneşten kinayedir.

می بر زند ز مشرق، شمع فلک زبانه ای ساقی صیوحی، درده می شبانه

Güneş doğudan ışık saçıyor;

Ey sabah şarabı sunan saki, doldur gece meyini. (Sa'dî)²³⁶

چو دل پروانه شمع تو گردید بشد شمع فلک پروانه دل

Gönül, senin mumuna (yanağına) pervâne olunca,

Güneş, gönle pervâne oldu. (Şems-i Mağribî)²³⁷

²³² Hâkânî-yi Şîrvânî, 712.

²³³ Muhteşem-i Kâşânî, 379.

²³⁴ Sâib-i Tebrîzî, VI, 3375.

²³⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 658.

²³⁶ Sa'dî-yi Şîrâzî, 501.

²³⁷ Şems-i Mağribî, *Dîvân-ı Şems-i Mağribî* (haz. Seyyid Ebû Tâlib Mîr Âbidînî), (3. Baskı), İn-tişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1393 hş., 144.

زرفشان شمع فلک مجلس فیروزه لگن عکس رخسار قمر پرتو پروانه ماست

*Güneş mavi leğen (gökyüzüne) meclisine altın saçandır;
Ayın yanağının aydınlığı pervânemizin nurundandır. (Nesîmî)²³⁸*

شمعِ فلکی şem‘-i felekî: Aydan kinayedir.

مشک ختنی هر دم در زلف تو آویزد شمعِ فلکی هر شب پیش قمرت میرد

*Huten miski her an senin zülfüne asılır;
Güneş her gece senin mehtap yüzün karşısında ölür (batar). (Hâcû)²³⁹*

شمعِ کافوری şem‘-i kâfûrî: Kâfûr kokusunun karıştırıldığı mum olmakla birlikte aydan kinayedir.

تیره روزیم ولی شب همه شب می سوزد

شمع کافوری مهتاب به ویرانه ما

*Günü kararmışız, fakat gece; bütün gece boyunca yanıyor;
Kâfûr mum olan mehtap viranemizde. (Sâib)²⁴⁰*

شب وصلش فراغی از فروغ صبحدم دارد

چه حاجت روز روشن را به نور شمع کافوری

*Onun vuslat gecesinde sabah vaktinin aydınlığından bir ışıltı vardır;
Lakin parlak bir günün ayın ışığına ne ihtiyacı vardır? (Selmân)²⁴¹*

شمعِ کافوری şem‘-i kâfûrî-yi şeb-i tâb-i kamer: Ay anlamındadır.

شب مهتاب ز سوز دل پر آتش من

شمع کافوری شب تاب قمر آب شود

*Mehtaplı gecede benim ateş dolu kalbimin alevi ile
Gökyüzündeki ay eriyip gider. (Hâcû)²⁴²*

²³⁸ İmâduddîn-i Nesîmî, *Zindegî ve Eş‘âr-i İmâduddîn-i Nesîmî* (haz. Yedullah Celâlî-i Pinderî), (2. Baskı), Neşr-i Ney, Tahran 1382 hş., 141.

²³⁹ Hâcû-yi Kirmânî, 382.

²⁴⁰ Sâib-i Tebrîzî, I, 277.

²⁴¹ Selmân-ı Sâvecî, 405.

şem‘-i kes efrûhte ne-hâsten: Bir kimsenin huzurunu, değerli ve güzel olmasını istememekten kinayedir.

زانکه هر بدبختِ خرمن سوخته می نخواهد شمع کس افروخته

Harmanı yanmış her talihsiz;

Kimsenin mumunun yanmasını istemez. (Mevlânâ)²⁴³

şem‘ koşten: Mumu söndürmekten kinayedir.

چون گرانی به پیش شمع آید خیزش اندر میان جمع بگش

ور شکرخنده ای ست شیرین لب آستینش بگير و شمع بگش

Eğer can sıkıcı biri mumun huzuruna gelirse;

Kalk ve mecliste mumu söndür.

Eğer (o gelen) tatlı gülüşlü ve şeker dudaklı ise

Yeninden tut ve mumu söndür. (Sa‘dî)²⁴⁴

در یکی گفته مگش این شمع را کاین نظر چون شمع آمد جمع را

Birinde, bu mumu söndürme çünkü bu bakış

Topluluğun mumu gibidir demişti. (Mevlânâ)²⁴⁵

şem‘-i kuşte: Sönmekten kinayedir.

همچو شمع کشته گیرد زندانی را به سر

جامه فانوس اگر گردد کفن پروانه را

Fanus elbisesi pervâne için kefen olursa,

Sönmüş bir mum gibi yeniden canlanır. (Sâib)²⁴⁶

şem‘-i gerdûn: Güneşten kinayedir.

با فروغ آفتاب روی تو شمع گردون کمتر از پروانه ای ست

²⁴² Hâcû-yi Kirmânî, 505.

²⁴³ Mevlânâ, *Mesnevî*, 597.

²⁴⁴ Sa‘dî-i Şîrâzî, 92.

²⁴⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 37.

²⁴⁶ Sâib-i Tebrîzî, 113.

*Senin yüzündeki güneşin parlaklığı karşısında,
Gökyüzündeki güneş bir pervânenen daha acizdir. (Baba Efzal)²⁴⁷*

نوری که شمع گردون از عکس اوست روشن

در نقطه دل ما چون ناپدید کردی؟

*Güneşin dahi onun yasımasıyla parlaklık bulduğu nuru
Kalbimizin içinde nasıl oldu da sakladın? (Evhadî-i Merâgî)²⁴⁸*

شمع گشتن şem‘ gešten: Mum halini almak, kıvılcım gibi ve yakıcı olmak; ünlenmek, güzelleşmek.

اول چراغ بودی آهسته شمع گشتی آسان فرا گرفتم در خرمن اوفتادی

*Önce kandil idin, yavaş yavaş muma döndün;
Önce basite aldım, harmanımı tutuşturdun. (Sa‘dî)²⁴⁹*

شمع گیتی فروز şem‘-i gîti furûz: Güneş ve gözden kinayedir.

چو پیراهن شب بدرید روز پدید آمد آن شمع گیتی فروز

*Gün gecenin gömleğini yırttığında,
Aydınlık veren güneş aşikâr oldu. (Firdevsî)²⁵⁰*

بگفتا حکایت کن ای نیکبخت که چون سهل شد بر تو این کار سخت؟

که بر کردت این شمع گیتی فروز؟ بگفت ای ستمکار آشفته روز...

به روی من این در کسی کرد باز که کردی تو بر روی او در فراز

*Ey iyi talihli! Anlat bakalım,
Bu zor iş senin için nasıl kolaylık buldu*

Bu güneşi senin için kim tutuşturdu?

“Ey günü perişan sitemkâr

²⁴⁷ Afîfî, II, 1606.

²⁴⁸ Evhadî-yi Merâgî, *Dîvân-ı Evhadî-yi Merâgî* (tsh. Sa‘id-i Nefîsî), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran, 1340 hş., 379.

²⁴⁹ Sa‘dî-i Şîrâzî, 515.

²⁵⁰ Ebu’l Kâsım-ı Firdevsî, II, 1391.

...

“Bu kapıyı bana açan,
Senin yüzüne kapı kapadığın kişidir” dedi. (Sa‘dî)²⁵¹

شمع لايزالی، لم یزل **şem‘-i lâ yezâlî/ şem‘-i lem yezel:** Allah’tan kinâyedir.

چه خواهد کرد شمع لايزالی فلک را وین دو شمع سرنگون را

*Allah, (güneş ve aydan) iki mumu olan
 Bu tepetaklak feleği ne yapacak? (Mevlânâ)²⁵²*

از حسن خورشید ازل عالم چنین زیباستی

وز نور شمع لم یزل این دیدها بیناستی

*Ezel güneşinin güzelliğiyle âlem böyle güzeldir;
 Allah’ın nuru ile bu gözler görmektedir. (Feyz-i Kâşânî)²⁵³*

شمع لگن زندگی **şem‘-i legen-i zindegî:** Hayata ışık verenden kinayedir.

نطق که شمع لگن زندگی ست زنده به لعل سخن آرای توست

*Hayata ışık veren söz,
 Senin güzel konuşan lâl (dudakar)ınla diridir. (Muhteşem-i Kâşânî)²⁵⁴*

شمع مرده **şem‘-i morde:** Sönmüş mum.

غو غای روز بینی چون شمع مرده باش

چون خلوت شب آمد چون شمع بر فروز

*Günün kavgasını gördüğün zaman sönmüş mum gibi ol;
 Gece halvet olduğunda mum gibi ıstık saç. (Mevlânâ)²⁵⁵*

شمع مزار **şem‘-i mezâr:** Mezarda yakılan mum.

²⁵¹ Sa‘dî-i Şîrâzî, 205.

²⁵² Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 87.

²⁵³ Molla Muhsin Feyz-i Kâşânî, *Dîvân-ı Eş‘ar-i Molla Muhsin Feyz-i Kâşânî* (haz. A‘zam Cûzdânî, Nîlûfer Gulâmî), (Pdf), (ty), 312.

²⁵⁴ Muhteşem-i Kâşânî, 387.

²⁵⁵ Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 473.

عجز طاقت همه دم شاهد معدومی ماست

نفس سوخته یک شمع مزار است اینجا

Sabır eksikliği her an bizim yok oluşumuzun göstergesidir;

Yakıcı ah bir mezar mumudur burada. (Bîdil-i Dihlevî)²⁵⁶

شمع مشرقی/شمع مشرق şem‘-i meşrikî/şem‘-i meşrik: Güneşten kinayedir.

آسمان دید اینکه من خوش خوش همی سوزم چو عود

شمع مشرق بر زمین زد مجمر شب بر گرفت

Gökyüzü benim tütsü gibi güzelce yandığımı görünce,

Güneşi yere çaldı, kömür (gibi) kara geceyi alıp başlattı. (Mucîruddîn-i Beylekânî)²⁵⁷

چون لعل آفتاب بر آمد ز کان چرخ

بفروخت شمع مشرقی از شمعدان چرخ

Kızıl güneş feleğin madeninden yükselince,

Güneş felek şamdanından ışık saçtı. (Hâcû)²⁵⁸

شمع ملت şem‘-i millet: Kadı ve din liderinden kinayedir.

آن دو خصم از واقعه خود واقفند قاضی مسکین چه داند زان دو بند...

گفت خصمان عالمند و علتی جاهلی تو لیک شمع ملت

O iki düşman kendi olaylarından haberdardır;

Zavallı kadı o iki düğümü nasıl bilsin.

...

Düşman olanlar bilir fakat illetlidirler;

Cahil olan sensin ancak milletin mumusun. (Mevlânâ)²⁵⁹

²⁵⁶ Bîdil-i Dihlevî, *Dîvân-ı Bîdil-i Dihlevî* (tsh. Ekber Bihdârvend), (2. Baskı), İntişârât-i Negâh, Tahran, 1386 hş., I, 139.

²⁵⁷ Mucîruddîn-i Beylekânî, 213.

²⁵⁸ Hâcû-yi Kirmânî, 18.

²⁵⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 274.

شمع نشانندن şem‘ nişânden: Mumun bir yerde bulunması anlamının yanında mumun sönmesi ve eğilmesinden kinayedir.

چون شمع به هر جا که نشانند نشینم

با هیچ کسم گفت و شنو بر سر جا نیست

Nereye mum koyarlarsa orada otururum;

Bir kimseyle konuşmam uygun olmaz. (Kelîm-i Kâşânî)²⁶⁰

ز مجلس شمع را ساقی بیر در گوشه ای بنشان

که امشب ماه خواهد کرد ما را مجلس افروزی

Saki meclisten mumu götür bir köşeye koy;

Çünkü bu gece bizim meclisimizi ay aydınlatacak. (Selmân)²⁶¹

شمع وار şem‘ vâ: Mum gibi aydınlatmak, yanmak veya ağlamak.

اشک نیاز ریخته چشم تو شمع وار وز نور روضه نبوی شمعدان شده

Senin gözüün mum gibi niyaz gözyaşı dökmüş;

Nübüvvet bahçesinin nurundan şamdan yapmış. (Hâkânî)²⁶²

هر که به شب شمع وار در نظر شاهدهست باک ندارد به روز کشتن و آویختن

Her kim geceleri bir güzelin karşısında mum gibi olursa;

Gündüz ölmekten ve asılmaktan korkmaz. (Sa‘dî)²⁶³

شمع وش şem‘ veş: Mum gibi yanmak ve erimek.

وہ کہ در عشق چنان می سوزم کہ به یک شعله جهان می سوزم

شمع وش پیش رخ شاهده یار دم به دم شعله زنان می سوزم

Ah aşkta öyle yanıyorum ki

Bir şule ile tüm cihanı yakıyorum.

²⁶⁰ Kelîm-i Kâşânî, 67.

²⁶¹ Selmân-ı Sâvecî, 406.

²⁶² Hâkânî-yi Şîrvânî, 402.

²⁶³ Sa‘dî-i Şîrâzî, 488.

*Mum gibi yârin yanağının huzurunda
Anbean ateş saçarak yanıyorum. (Sa'dî)²⁶⁴*

شمع وصال şem'-i visâl: Hakikat ışığından ve Allah nurundan kinayedir.

از نظر چون بگذری تو از خیال کشته باشی نیمشب شمع وصال

*Görüş ve hayalden vazgeçersen;
Gece yarısı hakikat ışığını söndürmüş olursun. (Mevlânâ)²⁶⁵*

شمعهای سرنگون şem'hâ-yi sernegûn: Yıldızlardan kinayedir.

زین شمعهای سرنگون زین پرده‌های نیلگون

خالق عجب آید برون تا غیبه‌ها گردد عیان
*Şu başaşağı dönmüş kandillerin ışığından, şu masmavi perdelerin ardından
Gizli şeyleri açığa vurmak için halk şaşılacak hale gelmekte. (Mevlânâ)²⁶⁶*

شمع هدی şem'-i hüdâ: Hz. Muhammed'den kinayedir.

حق برای جان آن شمع هدی می فرستد امت او را فدی
*Allah, o yol gösteren mum Hz. Muhammed'in canı hürmetine
O'nun ümmetine ihsanda bulunmaktadır. (Attâr)²⁶⁷*

شمع هفت چرخ şem'-i heft çerh: Güneşten kinayedir.

بل شمع هفت چرخ گدازان شده چو موم

از بس که تف رسد ز نفسهای بی مَرش

*Belki güneş dahi mum gibi erimiştir
Onun hararetle gelen sayısız nefeslerinden. (Hâkânî)²⁶⁸*

شمع هو şem'-i hû: Hakikat ışığı ve ilahî nurdan kinayedir.

خود ضمیرم را همی دانست او زانکه سمعش داشت نور شمع هو

²⁶⁴ Sa'dî-i Şîrâzî, 465.

²⁶⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, 37.

²⁶⁶ Mevlânâ, *Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems*, 673.

²⁶⁷ Attâr-i Nîşâbûrî, *Mantuku't-tayr*, 246.

²⁶⁸ Hâkânî-i Şîrvânî, 218.

O bizzat benim kalbimdekini biliyordu;

Çünkü onun kulağının hakikat ışığından nuru vardı. (Mevlânâ)²⁶⁹

شمع یهودی وش، شمع انگوری
üzüm mumu şaraptan kinayedir.

شمع کافوری به عالم شهرتی دارد ولی

گر ز من کس راست پرسد شمع انگوری به است

Âlemde kâfûr mumunun bir şöhreti vardır ancak,

Bana sorulursa üzüm mumu (şarap) daha iyidir. (Mesîh-i Kâşî)²⁷⁰

1.1.2. Pervâne

Sözlükte “ışık etrafında dönerek uçan küçük kelebek” anlamına gelen pervâne kelimesi terim olarak bazı belge türlerini ve bunları hazırlayan kişiyi ifade eder. Belgeleri hazırlayan makama ise pervânegî adı verilir.²⁷¹ Önemli hüküm ve ferman anlamına da gelmektedir.²⁷² Bunun dışında pervâne; uçan, siyah, duman renkli, arıdan büyük, geniş ve uzun kanatları olan; yaz mevsimlerinde kandil ve mum etrafında dolaşp kandilin sıcaklığı ile yanan,²⁷³ kendisine dokunulduğunda toz şeklinde parmağa yapışan, kırmızı, sarı, siyah ve beyaz gibi metalik renklerle kaplı geniş kanatlı, pûlekbâlân “پولک بالان” (lepidoptera) sınıfına dâhil bir böcektir.²⁷⁴ Pervâne kelimesi; hâcip, ferman götüren, ulak, delil, rehber, komutan, müzikte mâhur, rast ve hümâyün makamlarından bir bölüm, mum ışığı, lamba ışığı; padişah fermanı, hüküm, hüküm-nâme, cevaz, icazet, izin, izin belgesi, pasaport, geçiş izni, berat, havale, ulak, delil anlamlarına da gelir.²⁷⁵

Çeşitli lügat kitaplarında pervâne sözcüğü “gece uçan bir haşere” olarak tanımlanır.²⁷⁶ *Lugât-i Furs*’ta, “Kendini kandilin veya mumun üzerine atarak yakan, uçan bö-

²⁶⁹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 525.

²⁷⁰ İsmâîlpür, 912.

²⁷¹ Muharrem Kesik, “Pervâne”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXVI, 244.

²⁷² Hâce Nizâmülmülk-i Tûsî, *Siyâsetnâme* (haz. Hubert Darke), (8. Baskı), İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, Tahran 1387 hş., 118.

²⁷³ Ali Ekber Dehhuda, VII, 246.

²⁷⁴ *Dâiretu'l-Ma'arif-i Farsî*, I, 534.

²⁷⁵ Muhammed-i Muin, I, 761, 762.

²⁷⁶ Celâl Metînî, “Şem‘ u Pervâne”, *İrânşinâsî*, Zimistân, S. 4, 1373 hş., 780-794.

cek”²⁷⁷; *Burhân-ı Katı*’da “Kelebek dedikleri kanatlı böcektir ki daima şem‘ ile uğraşır. Hükm-i şâhî ve fermân-ı pâdişâhiye dahi denir. Karakulak tabir olunan canvere dahi derler.”²⁷⁸ *Lugâtnâme*’de²⁷⁹ ise “Siyah renkli, kırmızı arıdan daha büyük, yaz mevsiminde kandilin etrafından dönen, bazen kandilin sıcaklığıyla yanan, geniş ve uzun kül renginde kanatları olan uçan bir böcek”; *Cihângîrî*, *Ferheng-i Ânendîrâc*, *Ferheng-i Zefân Gûyâ*, *Ferheng-i Nefîsî* gibi bazı sözlüklerde de pervâne geceleri mum veya kandilin etrafında dönen bir böcek şeklinde tanımlanmıştır.²⁸⁰

Aslanın önünden giderek yoldan çekilmeleri için diğer hayvanlara seslenen ve karakulak denilen bir hayvana verilen isme de pervâne, pervâne “پروانک” denilmiştir. Siyahgûş “سیاه گوش” da denilen karakulak tıpkı pervâne gibi aslanın etrafında dolaştığı için pervâne adını almıştır.²⁸¹ *Burhân-ı Katı*’da benzer ifadelerle “karakulak tabir olunan canverdir ki daima arslanın önünde çavuş gibi haykırarak gider. Sair canverler onun avazını işitince arslan geleceğini bilip bir tarafa çekilirler”.²⁸² şeklinde tanımlanır.

Tasavvufî anlamda ise pervâne; sevgili yolunda aşkın, vefanın ve candan vazgeçmenin sembolüdür.²⁸³ Şem‘in âşığı olan pervâne²⁸⁴ tıpkı Mecnûn gibi karşılaştığı tüm zorluklara göğüs geren, isyan etmeyen; sevgiliden gelen tüm cefaları ve eziyetleri memnuniyetle karşılayan, sesini çıkarmayan bir âşık olarak nitelenir. Tasavvufî açıdan bu karakter mutlak varlığa ulaşmak için yola çıkan sâlik, tarikat ehlinin simgesi haline gelmiştir.

Fars şiirinde Hicrî dördüncü asırdan itibaren kullanılan pervâne kelimesi, günümüzden bir asır öncesine kadar daima gece uçan, ışık etrafında dönen pervâne anlamında kullanılmıştır. Gündüz uçup çiçeklerin üzerine konan renkli kanatlı kelebek kastedilmemiştir. Asırlar önce Buhara ve Semerkand’dan Fars Körfezi’ne, Hindistan’dan Orta Asya’ya kadar geniş bir bölgeye yayılmış Fars şiirinde pervâne kelebek anlamında kullanılmamıştır.

²⁷⁷ Esedî-i Tûsî, *Lugât-i Furs* (tsh. Fethullah-i Muctebâî, Ali Eşref Sadıkî), (1. Baskı), İntişârât-i Harezmi, Tahran 1365 hş., 217.

²⁷⁸ Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı* (haz. Müsrel Öztürk, Derya Örs), (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009, 595.

²⁷⁹ Ali Ekber Dihhudâ, 246.

²⁸⁰ Celâl Metînî, 782.

²⁸¹ Ziya Şükûn, I, 466.

²⁸² Mütercim Âsım Efendi, 595.

²⁸³ Seyyid Cafer Seccâdî, 214.

²⁸⁴ Onay, 334.

Aynı zamanda Fars şiirinde “pervâne ve gül”den ya da sadece kelebek anlamındaki “pervâne”den söz edildiğine de rastlanmamıştır. Her ne kadar şairler defalarca çeşitli çiçeklerden, bitkilerden, bağ ve bahçelerden söz etmiş olsalar ve bu imkânlar pervâne ve gül tasvirini oluşturmaya elverişli olsa da pervâne kelimesi kelebek anlamında kullanılmamıştır. Bunun nedeni şiirin kelimelere, mazmunlara kazandırdığı anlam ve manadır. Bülbül bahçede gül dışındaki ağaçların dallarına da konar, ancak “gül ve bülbül” anlatımında bülbül sadece “gül”ün dalına konar. Tıpkı bunun gibi “pervâne” de Fars şiirinde “şem” ile kullanılmış, kelebek manasında kullanılmamıştır.²⁸⁵

Pervâne, Fars edebiyatında çeşitli kelimelerle terkip olarak kullanılmıştır:

پروانگی pervânegî: Pervânelik hali ve işi, ruhsat, icazet, izin.

قطب چو شمع صبح تیره و ثابت قدم از پی پروانگی نعلش * به گردش دوان *

Kutup yıldızı (lider kişi) karanlık sabahın mumu gibi ve kararlı bir şekilde Mumun peşindeki pervâne gibi etrafında koşarak döner. (Mucîruddîn-i Beylekânî)²⁸⁶

من ز شمع عشق او نان پاره ای می خواستم گفت بنویسید توقیعش پی پروانگی

Onun aşk mumundan bir parça ekmek istedim

Pervânelik için ona ferman yazınız dedi. (Dîvân-ı Kebîr)²⁸⁷

پروانه آتش بودن pervâne-i âteş bûden: Âşık olmak, fedakârlık yapmaktan kinayedir.

آن دل که همیشه در طرب داشت شتاب وان دیده که بد رخ تو وی را محراب

در هجر توای نوش لب تلخ جواب پروانه آتش است و پیمانۀ آب

Her zaman eğlence peşinde koşmakta olan gönül

Senin yüzünün kendisine mihrab olduğu göz

Ah senin ayrılığında, acı cevaplı dudağın lezzeti

Ateşin pervânesi ve suyun kadehidir. (Mucîruddîn-i Beylekânî)²⁸⁸

²⁸⁵ Celâl Metînî, 785.

*Eserde شمع olarak not düşülmüştür.

*Eserde روان olarak not düşülmüştür.

²⁸⁶ Mucîruddîn-i Beylekânî, 169.

²⁸⁷ Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 1042.

pervâne-cân: Pervâne gibi ateşten korkmayan kişiden kinayedir.

الصلا پروانه جانان قصد آن آتش کنید چون بلی گفتید اول در روید اندر بلا

*Haydi! Ey korkusuz pervâneler, ateşe yöneliniz,
Başlangıçta “Belâ”²⁸⁹ dediniz, belâyâ giriniz. (Dîvân-ı Kebîr)²⁹⁰*

pervâne-hû: Pervâne gibi ateşten korkmayan ve kendini feda eden kişiden kinayedir.

شمع بود آن مسجد و پروانه او خویشتن در باخت آن پروانه خو

*O mescit mum, diğeri de pervâne idi
Pervâne gibi kendi canını feda etti. (Mesnevî)²⁹¹*

pervâne dâden: İzin, icazet vermek.

دل بر بوسه پروانه داد ستد جان که این حق پروانگی ست

*Gönlümü çaldı, bir buseye izin vermekle,
Canımı aldı ama bu pervâneni hakkı. (Emîr Hüsrev)²⁹²*

pervâne-dil: Pervâne gibi perişân, kararsız ve divâne olan kişiden kinayedir.

صفت شمع به پروانه دلی باید گفت کاین حدیثی ست که با سوختگان در گیرد

*Mumun halini bir pervâne gönüllüye anlatmak lazım;
Çünkü bu ancak (bağrı) yanıkların anlayacağı bir hadisedir. (Kemâl-i Hucendî)²⁹³*

pervâne-sıfet: Pervâne gibi kendini kaybetmiş perişân kişiden kinayedir.

پروانه صفت سوختم و شمع ندیدم خون در تن من شعلگی بال و پر م کرد

²⁸⁸ Mucîruddîn-i Beylekânî, 385.

²⁸⁹ Yüce Allah'ın ruhları huzurunda toplayarak kendilerine hitaben: “elestu bi-rabbikum”, “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” Şeklindeki soruya ruhların: “Belâ” evet demeleri hadisesine işaretir.

²⁹⁰ Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 102.

²⁹¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, 470.

²⁹² Afîfî, I, 377.

²⁹³ Afîfî, I, 377.

Pervâne gibi yandım lâkin mumu görmedim

Bedenimdeki kan bana alevden kol kanat yaptı. (Ebu'l Hasan-ı Ferâhânî)²⁹⁴

pervâne-meşreb: Kararsız, pervâne gibi divane, perişan ve âşık olan kişiden kinayedir.

در انتظار صحبت پروانه مشربان چون شمع تا به صبح به یک پا ستاده ای

Pervâne gibi âşıkların sohbetini beklemede

Mum gibi sabaha dek tek ayak üstünde kalmışsın. (Sâib)²⁹⁵

pervâne-veş: Pervâne gibi olan kişiden kinayedir.

کو چنان شمعى که بزم عشق در جوش آورم

وز جنون پروانه وش آتش در آغوش آورم

Aşk meclisini coşturmam için hani bir mum, var mı?

Divânelikten pervâne gibi ateşi kucaklamam için hani bir mum, var mı? (Feyzî)²⁹⁶

1.2. FARS EDEBİYATINDA ŞEM‘ U PERVÂNE

Şem‘ ve pervâne, edebiyatta ve özellikle şiirde sık kullanılan ve zamanla birer kavram şekline dönüşen kelimelerdendir. Şair ve edipler bu iki kelimedden yerine göre, hem gerçek anlamlarını hem mecazî anlamlarını kasetmişlerdir. Bu bağlamda sadece İran edebiyatında değil, Arap ve Türk edebiyatları başta olmak üzere birçok edebiyatta özellikle de şiirde kullanılmıştır. Ayrıca bu iki sözcük şiir, nesir ve halk kültüründe deyim ve atasözlerinde de kendine yer bulmuştur.²⁹⁷ Görüldüğü üzere şem‘ ve pervâne hem gerçek hem mecazî olarak özellikle şiir türünde birlikte veya ayrı şekilde geniş bir çerçevede kullanılmış ve ilgi görmüştür.

Tarih boyunca Farsça şiir söyleyen şairler kendi zevk ve ilgilerine göre çeşitli varlıkları hal dili ile konuşturmuşlardır. Bu bağlamda aşk mezhebine gönül vermiş sufi şairler âşıkâne mazmunlarla ilgi kurabildikleri bir takım eşya, bitki ve hayvanlara ilgi

²⁹⁴ Affi, I, 377.

²⁹⁵ Sâib-i Tebrîzî, VI, 3368.

²⁹⁶ Affi, 378.

²⁹⁷ Hasan Çiftçi, “Şem‘ (Mum) ile Pervâne (Kelebek) ve İlgili Farsça, Türkçe Atasözleri ve Örnek Şiirler”, *Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*, (IV), 33, 2004, 33.

göstermişlerdir. Kendi irfânî ve âşıkane duygularını bu varlıkların diliyle beyan etmişlerdir. Tabiat âlemindeki varlıklar arasında en çok pervâne ve şem‘, gül ve bülbül âşıkane duyguların aktarımında uygun görülmüştür.²⁹⁸ Şem‘ u Pervâne’nin Fars şiirinin temsilî hikâyelerinden olduğunu dile getiren Celâl Metînî, şem‘ ve pervânenin Hicrî dördüncü yüzyıldan sonra defalarca kullanılıp tekrar edildiğini; İran, Maverâünnehir, Hindistan ve Orta Asya’da Fars dilini kullanan şairlerin şem‘ ve pervâne aşkını çeşitli şekillerde konu edindiklerini ifade eder.²⁹⁹ Yukarıda dile getirildiği gibi bu hikâyeyi tasavvufî olarak yorumlayıp kaleme alan ilk kişi Hallâc-ı Mansûr’dur (ö. 309/922)³⁰⁰, lâkin eserinde şem‘ ve pervâne kelimelerinin yerine Arapça “فراش ve مصباح/ferrâş ve misbâh” yani “kelebek ve kandil” kelimelerini kullanmıştır.³⁰¹

“... pervâne sabaha kadar mumun etrafında döner, arkadaşlarının yanına gelir ve onlara bu yüce ilişkiden söz eder. Sonra vuslat özlemiyle kendini ateşin içine atar. Ateşin ışığı, hakikatin bilgisidir; sıcaklığı ve harareti hakikatin gerçekliğidir, o ateşte yok olmak ise hakikatin ta kendisidir.

Ona ateşin ışığı ve sıcaklığı yetmedi. Sonunda kendini ateşin içine attı. Bu sırada arkadaşları, gördüklerini anlatması için onun gelmesini bekledi. Ancak pervâne yanıp kül olmuştu, ne bir şekli kalmıştı ne de bedeni.”³⁰²

İran edebiyatında en fazla örnek alınıp taklit edilen şairlerden birisi olan Rûdekî (ö. 329/941)³⁰³ Muhammed Sâdık Nâzım-ı Tebrîzî’nin Rûdekî’ye ait olduğunu iddia ettiği bir gazelde şöyle söyler:³⁰⁴

چو عارض بر فروزی می بسوزد چو من پروانه بر گردت هزارا

Sen öfkелendiğin zaman

Senin etrafında ben pervâne gibi binlercesini yakar.

²⁹⁸ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 871.

²⁹⁹ Celâl Metînî, 789.

³⁰⁰ Süleyman Uludağ, “Hallâc-ı Mansûr”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 377.

³⁰¹ Hüseyin b. Mansûr Hallâc, *Tavâsîn* (thk. ve ter. Atîk er-Rahmân-ı Osmânî), (1. Baskı), Matbuât-ı Semen Âbâd, Lahor 2008, 69.

³⁰² Hüseyin b. Mansûr Hallâc, *Tavâsîn*, 69, 70; Hallâc-ı Mansûr, *Tavâsîn* (çev. Yaşar Günenç), 20, 21.

³⁰³ Mürsel Öztürk, “Rûdekî”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 185.

³⁰⁴ Saîd-i Nefîsî, *Muhît-i Zindeğî ve Ahvâl u Eş‘ar-i Rûdekî* (1. Baskı), İntişârât-ı Ahûrâ, Tahran 1382 hş., 274.

Hicri dördüncü yüzyılın büyük şairlerinden Dakîkî (ö. 366/976[?]) bir şiirinde şöyle der:³⁰⁵

جهان آفریننده یزدان تویی خداوند دین و دل و جان تویی
به تو روشنی دیده روز را همان شمع ماه شب افروز را

*Cihanı yaratan Yaratıcı sensin,
Dinin, gönlün ve canın sahibi sensin.
Geceyi aydınlatan ayın mumu gibi
Gündüzün gözü seninle aydındır.*

Fars edebiyatının en önemli şairlerinden Firdevsî (ö. 411/1020) ünlü eseri *Şahnâme*'de şem' kelimesini kullanmış, lâkin şem' u pervâne temsili çerçevesinde ele almayıp daha ziyade "öncü, lider, etrafına aydınlık saçan ve güç sahibi kişi" anlamlarında övgü unsuru olarak kullanmıştır. Nitekim Sultan Mahmud'u öven şiirinde şöyle der:³⁰⁶

چنان دید روشن روانم به خواب که رخشنده شمع بر آمد ز آب

*Aydın ruhum rüyada gördü,
Işıldayan bir mumun sudan çıktığını.*

Keykavûs'un padişahlığı ve Mâzenderân'a gidişini anlattığı manzumesinde ise şöyle der:³⁰⁷

بمازندان آتش افروختند بهر جای شمع همی سوختند

*Mâzenderân'da ateş yaktılar,
Her yerde bir mum tutuşturdular.*

Fars edebiyatının önemli kaside şairlerinden Ferruhî-i Sîstânî (ö. 429/1037-1038) *Dîvân*'ında Sultan Mahmud'dan sonra Sultan Muhammed'in tahta geçişini anlatan kasideinde şem'den bahseder ve şöyle der:³⁰⁸

³⁰⁵ Dakîkî-i Tûsî, *Dîvân* (haz. Muhammed Cevâd Şerîet), (2. Baskı), İntişârât-i Esâtîr, Tahran 1373 hş., 159.

³⁰⁶ Ebu'l Kâsım-ı Firdevsî, 24.

³⁰⁷ Ebu'l Kâsım-ı Firdevsî, 212.

شمع داریم و شمع پیش نهیم گر بکشت آن چراغ مارا باد
گر برفت آن ملک بما بگذاشت پادشاهی کریم و پاک نژاد

*Rüzgâr bizim kandilimizi söndürdüyse,
Mumumuz var, mum tutalım yolumuza.
Eğer o sultan gittiyse, bıraktı bize
Yüce ve soylu bir padişah.*

Hicri beşinci yüzyılın önemli mutasavvıf şahsiyetlerinden olan Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr (ö. 440/1049) da *Esrâru't-Tevhîd*'de ve kendisine nispet edilen *Rubâîler*'inde şem' ve pervâneneden bahseder.³⁰⁹

هران شمعی که ایزد بر فروزد کسی کش تف کند سبابت بسوزد

*Yaratıcı'nın yaktığı her bir muma,
Her kim üflerse bıyığı yanar.*

آن روز که آتش محبت افروخت عاشق روش سوز ز معشوق آموخت
از جانب دوست سر زد این سوز و گداز تا در نگرفت شمع، پروانه نسوخت

*Muhabbet ateşinin yandığı gün,
Âşık, yanma usûlünü mâşuktan öğrendi.
Bu yanıp yakılma sevgiliden ortaya çıktı
Mum alevlenmedikçe pervâne de yanmadı.³¹⁰*

زان می خوردم که روح پیمانه اوست زان مست شدم که عقل دیوانه اوست
دودی بمن آمد آتشی با من زد زان شمع که آفتاب پروانه اوست

*Ruhun kendisine kadeh olduğu şaraptan içtim,
Aklın kendisine divâne olduğu şeyle mest oldum.
Güneşin kendisine pervâne olduğu o mumdan,*

³⁰⁸ Ferruhî-i Sîstânî, *Dîvân-i Hekîm Ferruhî-i Sîstânî* (tsh. Muhammed-i Debîrsiyâkî), (6. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1380 hş., 41.

³⁰⁹ Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr, *Esrâru't-tevhîd* (haz. Hüseyin Bedreddîn), (2. Baskı), İntişârât-i Senâyî, Tahran 1389 hş., 382.

³¹⁰ Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr, *Rubâîyyât-i Hazret-i Sultan Ebû Saîd Ebu'l-Hayr* (nşr. Seyyid Kurban Ali Bismil), (byy), 1349 hş., 33.

*Bana bir duman geldi ve canıma ateş düşürdü.*³¹¹

Esedî-i Tûsî (ö. 465/1073) *Gerşasbnâme* adlı eserinde şem‘ u pervâne temsîlî çerçevesinde olmasa da şem‘ e ve pervâneye şu şekilde yer verir:³¹²

درفشنده شمعیت این جان پاک فتاده درین ژرف جای مغاک

Bu temiz can inci saçan bir mumdur

Bu derin (ve karanlık) çukura düşmüş.

ستاره چو گل گشت و گردون چو باغ چو پروانه پروین و مه چون چراغ

Yıldız, gül gibi oldu felekse bahçe

Ülker yıldızı pervâne, ay ise kandil gibi.

Azerbaycan’da Farsça şiir söyleyen ilk kaside şairlerinden olan Katrân-ı Tebrîzî (ö. 482/1089’dan sonra)³¹³ şiirlerinde şem‘den ve pervânedan bahseder:

گل چو شمع افروخته بلبل بر آن دلسوخته گل ز گلبن با نوا شد بلبل از گل با نوا

Gül, mum gibi yanınca bülbül ona vuruldu

*Gül, gül dalında açınca bülbül, gülden dolayı ötmeye başladı.*³¹⁴

Şiirinde şem‘ u pervâne hikâyesine değinen şairler arasında Mes‘ûd-i Sa‘d-i Salmân (ö. 515) da vardır.³¹⁵ Mes‘ûd-i Sa‘d bir rubâîsinde şöyle der:

در آرزوی بوی گل نوروزم در حسرت آن نگار عالم سوزم

از شمع سه گونه کار آموزم می گیرم و می گدازم و می سوزم

Nevruz gülünün kokusunun arzusundayım

O âlemi yakan güzelin hasretindeyim

Şem‘den üç şey öğrenmişim:

*Ağlıyor, eriyor ve yanıyorum.*³¹⁶

³¹¹ Ebû Saîd-i Ebu’l-Hayr, *Esrâru’t-Tevhîd*, 19.

³¹² Esedî-i Tûsî, *Gerşasbnâme* (tsh. Habîbe Yagmâyî), (3. Baskı), İntişârât-i Dunya-yi Ketâb, Tahran 1393 hş., 37.

³¹³ Adnan Karaismailoğlu, “Katrân-ı Tebrîzî”, *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 59.

³¹⁴ Katrân-ı Tebrîzî, *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî* (tsh. Muhammed-i Nahcivânî), (1. Baskı), Çâphâne-i Ferdîn, Tahran 1362 hş., 19.

³¹⁵ İsmâîlpûr, “Şem u Pervâne”, *Ferhengnâme-i Edeb-i Farsî* (ed. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 913.

Hicri altıncı yüzyıl şairlerinden Emir Muizzî (ö. 518-521/1124-1127) ³¹⁷
Dîvân'ında şem' ve pervâneye şu şekilde yer verir:

گر چه در فرقت تو زار و نزاریم چو شمع

از پی سوزش و از بهر گذار آمده‌ایم

Her ne kadar senin ayrılığında mum gibi ağlayıp inlesek de

*Onun uğrunda yanmak için, erimek için gelmişiz.*³¹⁸

گر نور مه و روشنی شمع تراست پس سوزش و کاهش من چراست

گر شمع تویی مرا چرا باید سوخت و ماه تویی مرا چرا باید کاست

Eğer ayın nuru ve mumun aydınlığı senin ise

Öyleyse benim bu yanıp tükenişim niçindir?

Eğer mum sen isen, neden benim yanmam gerekir?

*Eğer ay sen isen, neden benim eksilmem gerekir?*³¹⁹

چشمی دارم ز اشک پیمانه عشق جانی دارم ز سوز پروانه عشق

هر روز منم مقیم در خانه عشق هشیار همه جهان و دیوانه عشق

Gözyaşından dolayı aşk kadehi olan bir gözüm var,

Yanan bir canım var aşka pervâne olan!

Aşk hanesinde her gün mukîm olan benim

*Bütün dünya akıllı, aşkın divânesi benim.*³²⁰

Hicri altıncı yüzyıl saray şairlerinden olan Abdülvâsî-i Cebelî (ö. 555/1160)
Dîvân'ında şem' ve pervâneyi şu şekilde kullanır:

تو شمع سرایی و منم سوخته شمعی تو ماه سمایی و منم کاسته ماهی

Sen saray mumusun, bense yanmış bir mum

³¹⁶ Mes'ûd Sa'd-i Salmân, *Dîvân-i Mes'ûd Sa'id* (tsh. Pervîz Bâbâyî, mkd. Reşîd-i Yâsemî), (1. Baskı), İntişârât-i Negâh, Tahran 1384 hş., 594.

³¹⁷ Adnan Karaismailoğlu, "Muizzî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 98.

³¹⁸ Emîr Muizzî, *Dîvân-i Emîr Muizzî-i Nişâbûrî* (tsh. Muhammed Rıza Kanberî), (2. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1393 hş., 675.

³¹⁹ Emîr Muizzî, 693.

³²⁰ Emîr Muizzî, 703.

*Sen gökyüzünde dolunaysın bense incelmış bir ay.*³²¹

ز آمدن نوبهار باغ چو بتخانه شد گشت رخ گل چو شمع باد چو پروانه شد

İlkbaharın gelişiyile bahçe puthane gibi oldu

*Gülün yanağı mum; rüzgâr ise pervâne gibi oldu.*³²²

Fars edebiyatının önemli şairleri arasında bulunan Eşref lakablı Seyyid Hasan-ı Gaznevî'nin (ö. 556/1161[?])³²³ manzumelerinde şem' ve pervâneyi bir arada kullandığı görülür:

تا جهان را شمع رویش گشت شاهد خانه

هر که جانی داشت خود را بر روخش پروانه کرد

Onun mum gibi olan yüzü, cihanın güzellik evi olduğu için

*Her kim bir can sahibi ise kendini onun yüzüne pervâne eyledi.*³²⁴

از گریه اگر یکدم سر بر کنمی من چون شمع بسی آتش بر سر کنمی من

Ağlamaktan bir an olsun vazgeçersem eğer

*Mum gibi birçok ateş saçarım ben.*³²⁵

Fars edebiyatının en büyük kaside şairlerinden Enverî (ö. 585/1189)³²⁶ *Dîvân*'ında şem' ve pervâneye değinir:

در هجر همی بسوزم از شرم خیال در وصل همی بسوزم از بیم زوال

پروانه شمع را همین باشد حال در هجر نسوزد و بسوزد ز وصال

Ayrılıkta yanıyorum hayalin utancı ile

Vuslatta yanıyorum biter korkusu ile

Mumun pervânesinin de hali işte böyledir,

*Ayrılıkta yanmaz ancak vuslattan dolayı yanıp tutuşur.*³²⁷

³²¹ Abdülvâsî-i Cebelî, *Dîvân-i Abdülvâsî-i Cebelî* (tsh. Zebihullâh Safâ), (2. Baskı), Müessesesi-İ İntişârât-İ Emîr Kebîr, Tahran 2536 şş., 595.

³²² Abdülvâsî-i Cebelî, 656.

³²³ Mürsel Öztürk, "Eşref-i Gaznevî", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 474.

³²⁴ Seyyid Hasan-i Gaznevî, *Dîvân-i Seyyid Hasan-i Gaznevî* (tsh. Muhammed Takî Muderris-i Rezevî), (1. Baskı), İntişârât-İ Esâtîr, Tahran 1328 hş., 274.

³²⁵ Seyyid Hasan-i Gaznevî, 161.

³²⁶ Abdülkadir Karahan, "Enverî, Evhadüddîn", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 267.

چون شمع روز روشن از ایوان آسمان ناگه در افتاد به دریای بی کران

Parlak gün mumu (güneş) gökyüzü eyvanından

*Sonsuz denize düştü ansızın.*³²⁸

Fars edebiyatının önemli kaside şairlerinden olan Hâkânî-i Şîrvânî (ö. 595/1199)³²⁹ şiirlerinde şem‘den ve pervâneden bahseder:

عادل غضنفری تو و پروانه تو من پروانه در پناه غضنفر نکوتر است

Sen adil gazañfersin ve bense senin pervânen

*Pervâne gazañferin yanındañken daha güzeldir.*³³⁰

راهب که دست داشت ز صد نور بر جهان شمع شیش ز چوب صنوبر نکوتر است

Yüzlerce nur ile dünyayı elinde tutan rahib

Onun gece mumu, çam ağacıyla daha güzeldir.

بل شمع هفت چرخ گدازان شده چو موم از بس که تف رسد ز نفسهای بیمرش

Onun sayısız nefeslerinden öyle bir hararet gelir ki

*Yedi felek mumu (güneş) dahi erir mum gibi.*³³¹

Hicri altıncı yüzyıl önemli şairlerden olan Zahîr-i Fâryâbî (ö. 598/1201)³³² şiirlerinde şem‘ ve pervâneyi şu şekilde kullanır:

گل خزان گردد و خاموش شود شمع اگر بلبل گلشن و پروانه محفل باشم

Ben eğer gül bahçesinin bülbülü, mahfilin pervânesi olursam

*Gül hazana döner, mum ise söñüp gider.*³³³

شمعی ست چهره تو که هر شب ز نور خویش

³²⁷ Enverî, 691.

³²⁸ Enverî, 295.

³²⁹ Tahsin Yazıcı, “Hâkânî-i Şîrvânî”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 168.

³³⁰ Hâkânî-i Şîrvânî, 76.

³³¹ Hâkânî-i Şîrvânî, 218.

³³² Mehmet Atalay, “Zahîr-i Fâryâbî”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 87.

³³³ Zahîr-i Fâryâbî, *Dîvân-i Zahîr-i Fâryâbî* (tsh. Seyyid Muhsin Âsârcüyî), (1. Baskı), İntişârât-i Senâyî, Tahran 1388 hş., 252.

پروانه عطابه مه آسمان دهد

Senin yüzün öyle bir mumdur ki her gece kendi nuruyla

*Gökteki aya bağış fermanını (pervânesini) verir.*³³⁴

Ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte Hicri yedinci yüzyıl İranlı meşhur sufi, âlim ve şairlerden olan Rûzbihân-i Baklî (ö. 606/1209)³³⁵ aşk ve muhabbeti, tasavvuf nazariyelerinin kaynağı olarak değerlendirdiği düşüncelerini bir araya getirdiği *Abheru'l-Aşıkîn* adlı eserinde kurbiyyet leğenindeki güzellik mumunun etrafında dönen ve onun vuslatında yanıp yok olan pervânenin bahseder.³³⁶ Bir rubâîsinde şöyle der:³³⁷

ای ترک! ترا شمع جهان خوانم من وصل تو حیات جاودان خوانم من
چال زنج ترا زلفین ترا از مشک رسن، ز سیم کان خوانم من

Ey güzel sevgili! Sana cihanının mumu diye seslenirim ben,

Senin vuslatına sonsuz yaşam derim ben.

Senin çene çukuruna gümüş madeni ve

Senin iki zülfüne misk kokulu siyah ip derim ben.

Fars edebiyatında hamse türünün öncüsü olarak değerlendirilen Nizâmî (ö. 611/1214)³³⁸ *Hamse*'sinde şem' ve pervâneye değinir:

ز عشقت سوزم و می سازم از دور که پروانه ندارد طاقت نور

Senin aşkınla yanıp yakılıyorum uzaktan uzağa

*Çünkü pervânenin dayanma gücü yoktur nura.*³³⁹

در این غم بد دل پروانه وار که شمع صبح روشن کرد کارش

Pervâne gibi olan gönlü kederdeydi

*Sabahın mumu onun işini aydınlattı.*³⁴⁰

³³⁴ Zahîr-i Fâyâbî, 68.

³³⁵ Nazif Hoca, "Baklî", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 545.

³³⁶ Rûzbihân-i Baklî, *Abheru'l-Aşıkîn* (tsh. Henry Corbin, Muhammed-i Muin), (3. Baskı), İn-tişârât-i Menûçihr, Paris-Tahran 1366 hş., 123.

³³⁷ Rûzbihân-i Baklî, 131.

³³⁸ Mehmet Kanar, "Nizâmî-i Gencevî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 183.

³³⁹ Nizâmî-i Gencevî, *Hamse*, 187.

³⁴⁰ Nizâmî-i Gencevî, *Hamse*, 210.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Hicri altıncı yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bilinen Mucîruddîn-i Beylekânî³⁴¹ *Dîvân*'ında şem' den bahseder:

شمع ختنش گویم و دانم که خطا نیست جز شمع ختن شمع ختن را چه توان گفت؟

*Ona Hoten mumu diye seslenirim ve bilirim ki bu hata değildir,
Hoten mumuna, Hoten mumundan başka ne denebilir?*³⁴²

ای بسا روز که من پیش خیال تو چو شمع تا به شب مرده و شب تا به سحر سوخته ام

*Ah nice günle! Senin hayalinin huzurunda mum gibi
Gece vaktine dek öldüm, seher vaktine dek yandım.*³⁴³

Fars edebiyatının mutasavvıf şairleri arasında bulunan Fahrreddîn-i Irâkî (ö. 688/1289)³⁴⁴ şiirlerinde şem' ve pervâneye işaret eder:

پیش شمع رخسار چو پروانه سوختن باید اختیار کرد

*Onun mum gibi yüzünün huzurunda
Yanmayı tercih etmeli bir pervâne gibi.*³⁴⁵

دل در طلب هر دو جهان می بازد وز هر دو جهان سود و زیان می بازد

مانده پروانه که بر شمع زند بر عین تو جان خود چنان می بازد

*Gönül her iki âlemi arzularken (iki âlemi de) kaybeder
Ve her iki âlemin faydasını da zararını da kaybeder
Kendini muma vuran bir pervâne gibi
Senin gözünün önünde canını feda eder.*³⁴⁶

Hicri sekizinci yüzyılın başlarında yaşayıp *Dîvân*'ı günümüze ulaşan Seyf-i Fergânî (ö. 705/1305)³⁴⁷ eserinde شمع redifli bir gazel söylemiştir. Şem' ve pervâneye de işaret etmektedir:

³⁴¹ Mucîruddîn-i Beylekânî, 3.

³⁴² Mucîruddîn-i Beylekânî, 215.

³⁴³ Mucîruddîn-i Beylekânî, 230.

³⁴⁴ Orhan Bilgin, "Fahrreddîn-i Irâkî", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 84.

³⁴⁵ Fahrreddîn-i Irâkî, 76.

³⁴⁶ Fahrreddîn-i Irâkî, 224.

³⁴⁷ Nimet Yıldırım, "Seyf-i Fergânî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 27.

همچو پروانه می زخم پر و بال گرچه آن شمع از نظر دوراست

Kolumu kanadımı çırpıyorum pervâne gibi
*O mum gibi güzelim, gözümde uzak olsa da.*³⁴⁸

عقای عقل بنده چو پروانه چراغ پر سوخته ز پرتو شمع جمال تست

Akılın ankası, kandilin pervânesi gibi köledir
*Senin cemâlinin mumunun parıltısı ile kanadı yanıktır.*³⁴⁹

شمع رخساره تو می طلیم همچو پروانه روشنایی را

Senin mum (gibi) yanığını arzulamaktayım
*Tıpkı aydınlığı arayan pervâne gibi.*³⁵⁰

Hicviyeleri ile tanınmış İranlı şair ve edip Ubeyd-i Zâkânî (ö. 772/1370'ten önce)³⁵¹ şiirlerinde şem' ve pervâneyi şu şekilde kullanır:

پرتو شمع تجلی بر دل ما شعله زد این همه نور و ضیا زان روشنائی یافتیم

Tecelli mumunun nuru bizim gönlümüze kıvılcım attı
*Tüm bu nuru ve ziyayı o aydınlıktan bulduk.*³⁵²

گهی چون شمع می افروز از عشق چو پروانه گهی می سوز از عشق

Bazen mum gibi ısıldayıp parla aşk ile
*Bazense pervâne gibi yanıp tutuş aşk ile.*³⁵³

Hicri sekizinci yüzyılda yaşayan, Fars edebiyatının önemli kaside şairlerinden Selmân-ı Savecî (ö. 778/1377)³⁵⁴ *Dîvân*'ında *Cemşîd u Hurşîd* adlı âşıkane mesnevisini şem'in dilinden konuşarak kaleme almış ve چو شمع redifli bir gazel söylemiştir. Şem'e ve pervâneye işaret etmektedir:

³⁴⁸ Seyf-i Fergânî, *Dîvân-i Seyf-i Fergânî* (tsh. Zebîhullâh-i Sâfâ), (2. Baskı), İntişârât-i Firdovs, Tahran 1392 hş., 211.

³⁴⁹ Seyf-i Fergânî, 246.

³⁵⁰ Seyf-i Fergânî, 404.

³⁵¹ Hasan Çiftçi, "Ubeyd-i Zâkânî", *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 16.

³⁵² Ubeyd-i Zâkânî, *Dîvân-i Ubeyd-i Zâkânî* (tsh. Pervîz Atâbekî), (5. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1391 hş., 266.

³⁵³ Ubeyd-i Zâkânî, 285.

³⁵⁴ Selmân-ı Sâvecî, 17.

چون تو را شمع صفت با همه کس رویی هست

من که پروانه ام ای شمع! ز من روی متاب

Sen mum sıfatlı olduğun için herkese yönelirsin
*Ben ki pervâneyim ey mum! Benden yüz çevirme.*³⁵⁵

من از شوق تو چون پروانه می سوزم چرا یک شب

دلت بر من نمی سوزد، نه آخر شمع عشاقی؟

Senin şevkinle pervâne gibi yanıyorum ben,
*Sen ki âşıkların mumusun neden bana bir gece bile acımıyorsun?*³⁵⁶

ایا شمع جمع و چراغ ملوک چو پروانه تا چند تابم دهید؟

Acaba meclisin mumu ve meliklerin kandili
*Pervâne gibi ne zamana dek yakacaksınız beni?*³⁵⁷

Ne zaman ve nerede doğduğu, ne kadar yaşadığı ve kaç yılında vefat ettiği bilinmeyen Hâfız ile görüşüp görüşmediği kesin olmayan Hicri sekizinci yüzyıl şairlerinden Nasır-i Buharâî³⁵⁸ *Hidayetnâme* adlı mesnevisinde bir pervâne ile gönül sahibi bir kişinin karşılıklı konuşmasını nakleder. Gönül sahibi kişi aşkta çok zor bir müşkülünün olduğunu ve pervânenin bu sorunu çözebileceğini, çünkü aşk ateşinde kanat çırttığını söyler. Bunun üzerine pervâne, gece vakti mecliste mum yakıldığında onun derdine çare olması için meclise gelmesini ister. Gece vakti geldiğinde mum yakılır.³⁵⁹ Bir pervâne uzaktan raks ederek şem'e yaklaşır ve onun etrafında dönmeye başlar ve şu beyitleri söyler.³⁶⁰

پدید آمد از دور پروانه ای برقص آمده همچو دیوانه ای
 بسی گشت در زیر و بالای شمع ببوسید هر دم سرا پای شمع

³⁵⁵ Selmân-ı Sâvecî, 247.

³⁵⁶ Selmân-ı Sâvecî, 409.

³⁵⁷ Selmân-ı Sâvecî, 459.

³⁵⁸ Nasır-i Buharâî, *Dîvân-i Eş'ar-i Nasır-i Buharâî* (haz. Mehdi Direhşân), (1. Baskı), Bonyâd-i Nîkûkârî-yi Nûriyânî, Tahran 1353 hş., 5.

³⁵⁹ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 885.

³⁶⁰ Nasır-i Buharâî, 429.

چو یارش بخواند و کرشمه نمود در آتش در انداخت خود را چو دود
 سراسر وجود خودش بر فروخت چو عودی بر آن شمع خوش بسوخت
 ندانی بر آمد که ای زنده دل جوان بخت فرخنده دل
 ره عشق بازی همین است و بس به تحقیق اسرار ناصر برس

*Uzaktan ortaya çıktı bir pervâne
 Raks ederek gelmiş sanki bir divâne
 Mumun altında üstünde ziyadesiyle dolandı
 Öptü her an mumu baştan aşağı
 Ona yârim deyip işve yaptığında
 Duman gibi attı kendini ateşin ortasına
 Aydınlandı tüm vücudu baştanbaşa
 Bir od ağacı gibi hoş hoş yandı mum huzurunda
 Bir ses yükseldi, ey diri gönül!
 Ey bahtı güzel ve kutlu gönül!
 Aşk oyununun yolu işte budur ve kâfidir!
 Nasır'ı sırlarını ara bul.*

Hicri dokuzuncu yüzyıl, İranlı önemli âlim ve şairlerden olan Abdurrâhmân-i Câmi (ö. 898/1492)³⁶¹ şiirlerinde şem‘ ve pervânenin şu şekilde bahseder:

همچو پروانه گو بمجلس جمع هستی خود فنا کند در شمع

*Toplantı meclisinde bir pervâne gibi
 Mumda yok eder tüm varlığını ve benliğini.*³⁶²

دران روشنی خلق جمع آمدند چو پروانگان سوی شمع آمدند

*O aydınlıkta toplandılar
 Pervâneler gibi muma doğru geldiler.*³⁶³

³⁶¹ Ömer Okumuş, “Câmi, Abdurrâhmân”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 94.

³⁶² Abdurrâhmân-i Câmi, *Mesnevî-i Heft Evrenç*, 219.

³⁶³ Abdurrâhmân-i Câmi, *Mesnevî-i Heft Evrenç*, 988.

Hicri onuncu yüzyıl Fars edebiyatının önemli şairlerinden Vahşî-i Bâfkî (ö. 991/1583)³⁶⁴ *Dîvân*'ında şem' ve pervâneye işaret eder:

پروانه ام و عادت من سوختن خویش

تا پاک نسوزم دلم آسوده نگردد

*Pervâneyim ben, kendimi yakmak âdetimdir,
Tamamen yanmadıkça gönlüm huzur bulmaz benim.*³⁶⁵

پروانه بر آتش زند از بهر تو خود را

ای شمع تو هم حرمت پروانه نگه دار

*Kendini senin için ateşe vurur pervâne
Ey mum! Sen de hürmet göster pervâneye.*³⁶⁶

Kaside ve mersiyeleri ile meşhur Muhteşem-i Kâşânî de (ö. 996/1588)³⁶⁷ şiirlerinde şem' ve pervâneye yer verir:

آتشی سرزد و شد شمع طرب خانه دل

مرغ جان آمد و گرد سر او پرزد و رفت

*Bir ateş yaktı ve gönül evi mutluluk mumuna döndü
Can kuşu geldi, onun başının etrafında kanat çırpı ve gitti.*³⁶⁸

همایون طایران باغ حسن از شعله حسنت

بر آتش پر زنان پروانه شمع جمال تو

*Güzellik bahçesinin kutlu kuşları senin hüsnünün kıvılcımıyla,
Senin cemâl mumunun pervânesi gibi kanat çırparak ateşe (gittiler).*³⁶⁹

³⁶⁴ Derya Örs, "Vahşî-i Bâfkî", *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 449.

³⁶⁵ Vahşî-i Bâfkî, *Dîvân-i Vahşî-i Bâfkî* (haz. Hüseyin Âzerân), (11. Baskı), Müessesesi-i İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1391 hş., 260.

³⁶⁶ Vahşî-i Bâfkî, 279.

³⁶⁷ Rıza Kurtuluş, "Muhteşem-i Kâşânî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 77.

³⁶⁸ Muhteşem-i Kâşânî, 379.

³⁶⁹ Muhteşem-i Kâşânî, 644.

Daha ziyade Farsça şiirler söyleyen, Hint üslubunun temsilcilerinden olan Azerî şair Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676[?])³⁷⁰ *Dîvân*'ında şem' ve pervâneye yer verir:

پرده شرم است مانع در میان ماه و دوست

شمع را فانوس از پروانه می سازد جدا

Hayâ perdesi ay ile sevgilinin arasında engeldir,

*Mumu pervânedan ayrı düşürse fanustur.*³⁷¹

شمع و گل چون بلبل و پروانه شیدای تواند

ای بهار زندگی آخر تو شیدای که ای؟

Mum ile gül sana âşıktırlar bülbül ile pervâne gibi,

*Ey hayatın baharı! Ya sen kimin âşığsın peki?*³⁷²

Fars edebiyatında Hint üslubunun önde gelen temsilcilerinden biri olan Bîdil (ö. 1133/1720)³⁷³ şiirlerinde şem' ve pervâneye işaret eder:

به هر جا می روم از حسرت آن شمع می سوزم

جهان آتش بود پروانه‌ی از بزم بیرون را

Her yere gidiyorum, o mumun hasretiyle yanıyorum

*Pervâne meclisin dışına çıkınca tüm cihan ateşe döner.*³⁷⁴

تا نمی سوزیم بیدل پر فشانیه‌ها بجاست مشرب پروانه ایم آتش به جان انداخته

Tamamen yanmadıkça bu çırpınışlar yerindedir ey Bîdil!

*Cana ateş sıçramış pervâne meşrebliz.*³⁷⁵

Görüldüğü üzere Fars şiirinde “şem' u pervâne” temsilî hicri dördüncü yüzyıldan itibaren çeşitli şekillerde defalarca kullanılmıştır. Fars edebiyatında şairlerin, kendilerinden önce yaşayan şairlerin kullandıkları “şem' ve pervâne” temsilîni bir yere kadar

³⁷⁰ Cengiz Sadıkoğlu, “Sâib-i Tebrîzî”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 541.

³⁷¹ Sâib-i Tebrîzî, I, 4.

³⁷² Sâib-i Tebrîzî, VI, 3243.

³⁷³ Revân Ferhâdî, “Bîdil”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 134.

³⁷⁴ Bîdil, I, 141.

³⁷⁵ Bîdil, II, 1286.

devam ettirdikleri, önceki şairlerin tasvirlerini taklit ettikleri görülmektedir.³⁷⁶ Bununla birlikte Şem‘ ve Pervâne’den bahseden şairler sadece klasik dönem şairleri değildir, aynı zamanda bir grup çağdaş şair de şiirlerinde geleneksel şiirin etkisinde kalarak aynı temsîlî takip etmişlerdir.

Çağdaş İran edebiyatının en ünlü kadın şairlerinden sayısız kıtası olan Pervîn-i İ‘tisâmî (ö. 1320/1941)³⁷⁷ şiirlerinde “gül” ile ilgili birçok şiir söylemiş olmasına rağmen hiçbirinde güllerin üzerine konan “pervâne”den yani “kelebek”ten söz etmez.³⁷⁸

پـر خـود سـوختـم و دـم نـزدم گـر چـه پـیرایـه پروانـه پـر اسـت ...
پـر پروانـه ز یـک شـعلـه بسـوخت مـهلت شـمع ز شـب تـا سـحر اسـت

*Her ne kadar pervânenin süsü ziyneti kanadı olsa da
Kendi kanadımı yaktım ve ses çıkarmadım asla*

...

*Pervânenin kanadı bir kıvılcım ile yandı
Mumun yanma mühleti ise geceden sabaha kadardı.*³⁷⁹

Pervîn’den birkaç asır önce yaşamış Urî-yi Şîrâzî (ö. 999 hş.) de “gül” redifli uzun kasidesinde bir kez dahi “pervâne”den (kelebek) söz etmez.³⁸⁰

İ‘mâd-i Horasânî (ö. 1329/1950) de şiirlerinde defalarca “pervâne” kelimesini tek başına kullanmış olmasına rağmen bu mazmunu önceki şairlerin “şem‘ u pervâne” temsîlî çerçevesinde kaleme alır.³⁸¹

عشق آتش بود و خانه خرابی دارد
پیش آتش دل شمع و پر پروانه یکست

*Aşk ateştir ve evi harabeye çevirir
Ateşe göre mumun gönlü ve pervânenin kanadı birdir.*³⁸²

³⁷⁶ Celâl Metînî, 782, 788.

³⁷⁷ Saime İnal Savi, “Pervîn-i İ‘tisâmî”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 246.

³⁷⁸ Celâl Metînî, 789

³⁷⁹ Pervîn-i İ‘tisâmî, *Dîvân-i Kasaîd u Mesneviyyât u Temsîlât u Mukattiât-i Pervîn-i İ‘tisâmî* (5. Baskı), Sâzmân-i Mustakîl Çâphâne-i Dovlet-i İran, Tahran 1962, 204.

³⁸⁰ Celâl Metînî, 789.

³⁸¹ Celâl Metînî, 789.

Yirminci yüzyıl İran edebiyatı şairlerinden Reşid-i Yâsemî'nin (ö. 1330/1951)³⁸³ *Dîvân*'ında "Pevâne ve Gül" adlı bir şiiri bulunmaktadır:

بگل گفت پروانه ای در چمن که با من بگوی
که داده ترا و نداده بمن چنین رنگ و بوی

Çemendeki güle dedi bir pervâne

Haydi bana söyle

Sana kim vermiş de bana vermemiş

*Bu rengi ve kokuyu böyle.*³⁸⁴

Meliku'ş-şuarâ Bahâr (ö. 1330/1951) bir beytinde "pervâne (kelebek) ve gül"den şöyle bahseder.³⁸⁵

خواهی ار با کس در آمیزی به رنگ او در آی
بین چسان هم رنگ گل پروانه دارد بال را

Eğer bir kimse ile bir olmak istersen onun rengine gir

*Bak da gör pervânenin nasıl da gül renginde kanadı var.*³⁸⁶

Şair yukarıdaki beyitte yine de şem' ve pervâne temsilîne yakın bir manada şiirini söylemiştir. Nitekim pervânenin kanadının ateşte yanması, ateşin ve gülün kırmızı, kızıl renkte olması ve kanadının yanarak ateş ile aynı renge bürünmesi şem' ve pervâne temsilîne mana olarak yakındır. Şair bir gazelinde şöyle söyler:

به جای شمع بر افروخت در چمن گل سرخ بجای شهپر پروانه بال بلبل سوخت

Mum yerine kırmızı gül alevlendi çemende

*Bülbülün kanadı yandı pervânenin kanadı yerine.*³⁸⁷

³⁸² i' mād-i Horasanî, *Dîvân-i i' mād-i Horasanî*, (mkd. Mehdi Ehevân-i Sâlis), (4. Baskı), İntişârât-i Câvidân, Tahran 1372 hş., 68.

³⁸³ Reşid-i Yâsemî, *Dîvân-i Reşid-i Yâsemî*, (mkd. Celâleddin Humâyî), (1. Baskı), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1364 hş., 4.

³⁸⁴ Reşid-i Yâsemî, 31.

³⁸⁵ Celâl Metînî, 788.

³⁸⁶ Meliku'ş-şuarâ Bahar, *Dîvân-i Eş'ar-i Meliku'ş-şuarâ Bahar* (haz. Azîz Mehdî, Dâmûn Selâhî), (4. Baskı), İntişârât-i Nigâh, Tahran 1391 hş., 1011.

³⁸⁷ Meliku'ş-şuarâ Bahar, 1016.

بلبل ز شوق گل و پروانه از سودای شمع هریکی سوزد به نوعی در غم جانانه ای

Gülü'n aşkıyla bülbul, mumun sevdasıyla pervâne
*Her biri yandı bir şekilde bir sevgili kederinde.*³⁸⁸

Çağdaş İran edebiyatı şairlerinden İrec Mirza'nın (ö. 1343/1964), şiirlerinde pervâneyi kelebek manasında kullandığı ancak yine aynı şiirde şem' den bahsettiği görülmür:

چه بیش و کم شود از پرتو شمع که بر یک شخص تابد یا به یک جمع
 اگر پروانه ای بر گل نشیند گل از پروانه آسبیی نبیند

Bir kişiyi ya da bir meclisi aydınlatınca
Parlaklığından bir şey kaybetmez mum
Bir kelebek bir gülün üzerine konarsa
*O kelebekten bir zarar görmez gül.*³⁸⁹

همچو دو پروانه خوش بال و پر داده عنان بر کف باد سحر

Hoş kanatlı iki kelebek gibi
*Dizginlerini seher yelinin eline vermiş.*³⁹⁰

Rehî-i Mu'ayyerî (ö. 1347/1967) ise şiirlerinde şem' ve pervâne temsili dışında "pervâne"yi kelebek anlamında kullanmaz:

در چمن پروانه ای آمد ولی ننشسته رفت با حریفان قهر بیجای توام آمد به یاد

Çimenliğe bir kelebek geldi fakat konmadı gitti
*Dostlara yaptığın yersiz kahrın aklıma geldi.*³⁹¹

هر خنده ما شمع صفت مایه اشکی است با گریه سرشتند تو گویی گل ما را
 پروانه پر سوخته را بیم شرر نیست از برق چه اندیشه بود حاصل ما را؟

³⁸⁸ Meliku's-şuarâ Bahar, 1053.

³⁸⁹ İrec Mirzâ, *Dîvân-i Eş'ar-i İrec Mirzâ*, 12.

³⁹⁰ İrec Mirzâ, 61.

³⁹¹ Rehî-i Mu'ayyerî, *Mecmua-yi Eş'ar-i Rehî-i Mu'ayyerî* (haz. Pervîn Kâîmî), (4. Baskı), Neşr-i Peymân, Tahran 1389 hş., 47.

*Bizim mum gibi her gülüşümüz gözyaşı kaynağıdır
Sanırsın bizim toprağımızı ağlayarak yoğurmuşlardır.*

*Kanadı yanık pervânenin kıvılcımdan korkusu yoktur
Şimşekten ne korkumuz olur bizim?*³⁹²

Yukarıdaki örnek beyitlerde görüldüğü üzere Fars şiirinde Hicri dördüncü yüzyıldan yaklaşık Hicri on üçüncü yüzyıla kadar “kelebek” anlamında kullanılmış “pervâne”ye rastlanmaz. Tabiat şairi Menûçihri-i Damgânî’nin dahi “pervâne”yi kelebek manasında kullandığı görülmemektedir.³⁹³

Fars şairlerinin asırlarca “gül ü bülbül” temsilini geliştirip yaşatmalarına, çeşitli çiçek türlerinden, bağ ve bahçelerden bahsetmelerine ve bu unsurların “pervâne (kelebek) ve gül” hakkında hayalî bir tasvir oluşturmaları için uygun bir ortam meydana getirmesine rağmen “kelebek” manasında pervânenen bahsetmedikleri görülmektedir.³⁹⁴ Bu bağlamda şairlerin geleneksel şiir temsillerine büyük anlamda bağlı kalıp bu temsilleri devam ettirdikleri, şairlerin şiirlerini tertip ederken tercih ettikleri nazım türlerinin “şem‘ ve pervâne” temsiline, yalnız şem‘ veya pervâneye olan bakışlarını etkilediği ortaya çıkmaktadır. Kasidelerde genel anlamda memduh için dile getirilen övgü unsuru olarak şem‘in kullanıldığı, gazel ve mesnevi türlerinde ise şem‘ u pervâne temsiline bağlı bir şekilde âşıkane ve irfanî olarak daha çok ele alındığı göze çarpmaktadır.

1.2.1. Mâşuk/Âşık Olarak Şem‘

Şem‘ u Pervâne temsilî hikâyelerinde asıl kahramanlar, fedakârlıkta bulunan ve canını feda eden bir âşık rolündeki pervâne ve onun mâşuğu olan ateş veya şem‘dir.³⁹⁵ Şem‘, pervânenin uzaktan gördüğü ve kendisine âşık olup cezbisine kapıldığı mâşuktur. Geceyi aydınlatıp ışıyla âşıkları çevresine toplayan, o olmadan meclisin kurulmadığı bir sevgili, bir mâşuktur. Şem‘ her akşam vaktinden sabahın ilk ışıkları ışıyana kadar meclisi aydınlatmaya ve âşıkları söyletmeye devam eder. Uzaktan onu görüp âşık olan bîçare pervâne ise raks ederek şem‘e yaklaşır, parlaklığının çekiciliğinden ve nurunun

³⁹² Rehî-i Mu‘ayyerî, 47.

³⁹³ Celâl Metînî, 786.

³⁹⁴ Celâl Metînî, 787.

³⁹⁵ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 881.

güzelliğinden kendini alamaz ve etrafında dönmeye başlar. Öyle bir hale gelir ki kanadını yakar, nihayet kendini ateşe atar ve bedeni tamamen şem‘in ateşinde yanar.

Özetle bu şekilde seyreden hikâyede şem‘ mâşuğun, pervâne de ona kavuşma arzusunda olan âşığın sembolüdür. Lakin şem‘in birtakım fiziksel özelliklerinden hareketle âşık olarak değerlendirildiği de görülmektedir.

Nitekim “Mum dibine ışık vermez” deyiimi, feragatı ve fedâkarlığı ifade eder. Âşıktaki aşk ateşini yakan ve tutuşturan mâşuktur. Âşığın yanması için önce mâşuğun yani mumun yanması şarttır. Zira mum yanmayınca pervâne de yanmaz.³⁹⁶ Bu ifadeye göre mumun âşık olarak da değerlendirilmesi söz konusudur.

Birinci manada şem‘in mâşuk anlamında kullanıldığı açıktır. Ancak Hicri altıncı ve yedinci yüzyıl şairlerinin şiirlerinde şem‘ farklı bir açıdan değerlendirilmiş ve şem‘ hal dili ile bu farklı bakışları beyân etmiştir. Örneğin şem‘in baştan ayağa kadar kendini yakması ve tükenip ölünceye dek ağlaması mevzuuna çeşitli şiirlerde işaret edilmiştir. Attâr’ın *Muhtârnâme* adlı eserinde bu mevzu üzerinde söylenmiş birçok rubâî şem‘in hal dili ile kaleme alınmıştır. Bu rubâîlerden birinde Attâr, şem‘in yanıp ağlamasını kendi aslından yani baldan ayrı düşmesinin bir neticesi olarak görmektedir.³⁹⁷

شمع آمد و گفت: بر تن لاغر خویش می افشانم اشک ز چشم تر خویش
چون از سر خویش از عسل دور شدم بنگر که چه آمد به سرم از سر خویش

*Mum geldi ve dedi: “Ben şu cılız bedenime
Gözyaşlarımı saçıyorum yaşlı gözlerimden
Kendim baldan ayrı düştüğüm için
Bak, ne hal geldi başıma kendi yüzümden.”*

Aynı şekilde Evhadüddîn-i Kirmânî’nin rubâîlerinden birinde şem‘in yanağının sarılığı da yine aynı ayrılığa bağlanmaktadır:

شمعی که مبارز است و تمکین دارد بر پشت لگن ز چابکی زین دارد
گفتم که چرا زرد رخی؟ گفت مرا فرهاد دلم فراق شیرین دارد

Cengâver ve temkinli olan mumun

³⁹⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 255.

³⁹⁷ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 881.

Şamdanın üstünde kıvraklık eyeri vardır

“Yanağın neden sarı?” dedim

“Gönlümün Ferhâd’ı Şîrîn’in ayrılığındandır” dedi.³⁹⁸

Şem‘ u pervâne temsilî hikâyesinde şem‘i her ne kadar mâşuk olarak değerlendiresek dahi kendi aslından yani baldan ayrı düşmesi sebebiyle aynı zamanda âşık olarak da değerlendirilmektedir.

Aslından ayrı düşmek ve ayrılık derdi ile ağlamak âşıklık mefhumunun unsurlarından sayılmaktadır. Şem‘in kendisinin ayrılık derdi ile gözyaşı döktüğü, yandığı ve eriyip yok olduğu hususu ilgi çekmeye başladığı andan itibaren şem‘, şair ve yazarların eserlerinde âşık olarak ilgi görmeye başlamıştır. Pervânenin âşıklığı bir tabiat fenomeni olarak arifâne ve sufiyâne bir algılayışla ele alınırken şem‘in âşıklığı ise şairlerin tahayyülünün ürünü olmuştur.³⁹⁹

Âşığın özelliklerinden olan “sarı yanak, uykusuz gece ve ağlayan göz” unsurları şem‘de açık bir şekilde gözlemlenebildiği için şem‘ birçok şairin şiirinde yanıp eriyen, sabaha kadar uyumayan, sürekli ağlayan, ağlamaktan yüzü yanağı sararmış bir âşık olarak yer almıştır.

گر چه در فرقت تو زار و نزاریم چو شمع از پی سوزش و از بهر گداز آمده ایم

Her ne kadar senin ayrılığında ağlayıp inlesek de mum gibi

Yanmanın peşine düşmüşüz, erimek için gelmişiz.⁴⁰⁰

احتراز از دود من می کن که هر شب تا به روز

در بن محراب ها سوزان و گریانم چو شمع

Benim dumanımdan sakınıp uzak dur; çünkü her gece sabaha kadar

Mihrapların huzurunda yanıp ağlıyorum mum gibi.⁴⁰¹

تو شمع نیکوانی و هر شب مرا چو شمع

³⁹⁸ Evhadüddîn-i Kirmânî, *Rubâiler* (çev. Mehmet Kanar), (1. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 1999, 180.

³⁹⁹ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 883.

⁴⁰⁰ Emîr Muizzî, 675.

⁴⁰¹ Selmân-ı Sâvecî, 361.

جز سوختن صنعت و جز گریه کار نیست

*Sen güzellik mumusun, benimse her gece mum gibi
Yanmaktan başka bir hünerim, ağlamaktan başka bir işim yoktur*⁴⁰²

در آرزوی بوی گل نوروزم در حسرت آن نگار عالم سوزم
از شمع سه گونه کار آموزیم می گریم و می گدازم و می سوزم

*İlkbahar gülünün kokusunun arzusundayım
Âlemi yakan o bakışın hasretindeyim
Mumdan üç şey öğrendik
Ağlıyorum, eriyorum ve yanıyorum.*⁴⁰³

با ناله همی چو ابر بهمن گریم هر لحظه همی هزار دامن گریم
با روشن دل تیره شبان من گریم چون شمع ز دل ز دیده بر تن گریم

*Behmen bulutu gibi sürekli hüüngür hüüngür ağlıyorum
Her an binlerce etek dolusu gözyaşı döküyor, ağlıyorum
İşildayan gönülle karanlık gecelerimde ağlıyorum
Mum gibi bedenime gönülden gözden ağlıyorum.*⁴⁰⁴

Nizâmî'nin kaleme aldığı *Leylâ ve Mecnûn* adlı hikâyesinde de mum âşıklık simgesi olarak kullanılmıştır.

لیلی نه که صبح گیتی فروز مجنون نه که شمع خویشتن سوز

*Leylâ değil, geceyi aydınlatan bir sabah,
Mecnûn değil, kendini yakan bir mum.*⁴⁰⁵

چون شمه به زهر خنده می زیست شیرین خندید و تلخ بگریست

*Mum gibi acı gülüşler içinde yaşıyor,
Tatlı tatlı gülüyor, acı acı ağlıyordu.*⁴⁰⁶

⁴⁰² Abdolvâsi Cebelî, 476.

⁴⁰³ Mes'ûd Sa'd-i Selmân, 594.

⁴⁰⁴ Mes'ûd Sa'd-i Selmân, 595.

⁴⁰⁵ Nizâmî-yi Gencevî, *Hamse*, 329.

Yukarıdaki örnek beyitlerde görüldüğü üzere şem‘in mâşuk ve âşık olarak ele alındığı şiirler çoktur.

Fars şiirinde olduğu gibi Divân şiirindeki aşk oyununun da iki ana kahramanı bulunur: Âşık ve Mâşuk. Leylâ ve Mecnûn, Ferhâd ile Şîrîn, Vâmık ve Azrâ gibi aşk hikâyelerinde yer alan kahramanlar nasıl her şairde benzer özelliklere sahiplerse, âşık ve mâşuk de öyle anonim birer tiptir. Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin bir anlatıcısı olduğu gibi, âşık ve mâşuk arasındaki hikâyenin de bir anlatıcısı vardır. Bu anlatıcı “Âşık”tır. Şair, “Âşık” tipolojisine bürünerek, her şeyi onun gözüyle görür, onun dilinden anlatır. Yazılan her şiir, bu büyük anonim hikâyeye eklenmiş yeni bir epizot niteliğindedir. Bu hikâyelerin dekoru genellikle “meclis”tir. Açık havada “bahçe”de, kapalı mekânlarda “meyhane”de kurulan bir meclis. Âşık rolündeki anlatıcı, hikâyesini genellikle böyle bir meclis dekoru önünde anlatır. Bu hikâyelerin merkezindeki diğer kahraman sevgilidir. Onun dışındaki her şey sevgiliyi anlatmak için onun emrine verilmiş gibidir.⁴⁰⁷

Yukarıda dile getirildiği gibi âşık ve mâşuk ilişkisi şem‘ ve pervâne hikâyelerinde de aynı şekilde ele alınmış; şem‘ hem mâşuk hem âşık; pervâne ise âşık olarak değerlendirilmiştir.

1.2.2. Âşık Olarak Pervâne

Zebân-ı Hâl der İrfan ve Edebiyyât-i Farsî adlı eserde pervâne, “Bülbül’ün öğretmeni” olarak nitelendirilmektedir. Aşk mezhebinde sufilerin aşkıta kemâle ermenin merhaleleri hakkında dile getirdikleri noktalardan birisi, âşığın aşkıta ulaştığı mertebe ve bu mertebede söz söyleme, konuşma yetisini kaybetmesidir. Sa‘dî *Gülüştân*’da bu manayı şu şekilde kaleme almıştır:⁴⁰⁸

عاشقان کش تگان معشوقند بر نیاید ز کش تگان آواز

Âşıklar, mâşukların öldürdükleridir

*Ölmüşlerden ses çıkmaz.*⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Nizâmî-yi Gencevî, *Hamse*, 343.

⁴⁰⁷ Cemal Kurnaz, “Vuslat Yolculuğu”, *Turkish Studies*, 5/3, Ankara 2010, 448, 449.

⁴⁰⁸ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 879.

⁴⁰⁹ Sa‘dî-i Şîrâzî, 18.

Sa'dî'nin burada işaret ettiği şey pervâne ve onun ateşte yanmasıdır. Çünkü bu beyitten sonra başka bir beyitte bülbüle, âşıklığı ve aşkı yanıp ses çıkarmayan pervâne-den öğrenmesi gerektiğini söyler:⁴¹⁰

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز کان سوخته را جان شد و آواز نیامد
این مدعیان در طلبش بیخبرانند کانرا خبر شد خبری باز نیامد

*Ey seher kuşu! Pervâneden öğren aşkı,
O yanmışın canı çıktı da sesi çıkmadı.
Bu iddiacılar onu arzulamada habersizdirler
Haberdâr olandan da bir haber çıkmadı.*⁴¹¹

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere bülbülün, aşkı pervânedan öğrenmesi gerektiği, pervânenin ateşte yanıp yok olduğu ve sesinin çıkmadığı, hakiki âşık olduğu vurgulanır. Sevgiliyi arzulayan ve âşık olduğunu iddia edenlerin aslında hakikatten haberdâr olmadıkları, aşkın hakikatinden haberdâr olanın ise artık sesinin çıkmadığı yani sevgilide fenâya erdiği ifade edilir.

Bülbül veya seher kuşu aşkın başlangıç mertebesinde olan, ağlayıp inleyen ve fer-yat eden bir âşığın göstergesidir. Pervâne ise yüreği söz ile dolu ancak konuşmaya dahi gücü olmayan bir âşığın göstergesidir. Nitekim bu hâli Ahmed Gazzâlî *Sevânih* adlı eserinde şu şekilde dile getirmiştir:⁴¹²

عشقی به کمال و دلبرایی به کمال دل پر سخن و زبان ز گفتن شده لال
زین نادره تر کجا بود هرگز حال من تشنه و پیش من روان آب زلال

*Kemâle ermiş bir aşk ve bir dilruba
Gönül söz ile dolu fakat dil konuşmaktan lâl.
Bundan daha narin olan nerededir? Yoktur asla!
Ben susamışım ve önümde ab-ı zülâl.*⁴¹³

⁴¹⁰ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 879.

⁴¹¹ Sa'dî-i Şîrâzî, 18.

⁴¹² Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 879.

⁴¹³ Ahmed el-Gazzâlî, *Sevânih*, 47.

Görüldüğü üzere pervâne âşığın sembolüdür. *Şem‘ u Pervâne* mesnevilerinde de pervânenin üstlendiği rol şem‘e, ateşe âşık olmaktır. Uzaktan şem‘i, ateşin ışığını gören pervâne ona âşık olur ve onun cezbesine kapılır.

Mum hem yakıcı hem saflaştırıcıdır; hem nâr hem nurdur. Ancak bu yolculukta mum, pervâneyi ışığı ile aydınlatarak, pervânede ilahî olana karşı zaten var olan gizli tutkuların açığa çıkmasını sağlamakta; bu nedenle yakıcılığından ziyade aydınlatıcı özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Mum, için için yanarken kendi nefisini arındırdığı gibi, ışığı ile de pervâneye, saflığın ve temizliğin eşsiz bir örneğini sunmaktadır. Yolculuk sırasında pervâneyi önce büyüleyen ve ilahî olana yaklaştıran ateş, daha sonra onun benliğini yakan ve yok eden bir unsur hâline dönüşmektedir. “Yakmak” fiili, yakarken olgunlaştıran ve kişiyi kemâle erdiren bir olguyu anlatmaktadır. Mumun alevi; içten kendisini, dıştan pervâneyi yakabilecek bir güce sahiptir.⁴¹⁴

Dıştaki alev, pervâneyi yutan, dengeyi bozan yıkıcı bir güç olarak görünse de; pervânenin alev ile birleşerek var olanla bütünleşmesi ve içselleşmesi ateşi olgunlaştırıcı bir güç olarak karşımıza çıkarır.⁴¹⁵

Gücünü ilahî olandan alıp etrafına yansıtmakla görevlendirilmiş olan mumun bu semavî alevi, pervânenin hayallerine ve beklentilerine yeni ufuklar açmaktadır. Kendi alevinde, tükeninceye kadar, varlığını sürdürmeye çalışan ve gerçeğe ulaşabilmek için ne şekilde mücadele edilmesi gerektiğinin en güzel örneğini veren mum karşısında pervâne hayranlığını gizleyememektedir. Pervânenin aleve beslediği bu hayranlık, ona geçmişteki hatıralarının kapılarını birer birer açmakta ve o bu hatıralarını hayallerle süslemektedir. Alev karşısında tefekküre dalan pervâne, bir süre sonra alevin titreyişinin, ilahî olanın karşısındaki acziyet ve sonluluk nedeniyle olduğunu anlayacak ve aleve duyduğu hayranlık neticesinde o da titremeye başlayacaktır.⁴¹⁶

Ateşin karşı konulamaz cazibesine kapılan pervâne, vecd halinde mumun etrafında, dışarıdan içeriye, başka bir ifadeyle zahirden batına doğru dairesel hareketlerle dönmeye başlar. Adeta raks eder. Bu dönüş, gerçeği kavrayan ve ona ulaşmaya çalışanın, kendi iradesi dışında meydana gelen bir dürtü; bir tür aşkınlık işaretidir ve ancak

⁴¹⁴ Gamze Demirel, “Şem ve Pervânenin İçsel Yolculuğuna Dair Felsefî Bir Yaklaşım”, *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları*, 3/5, Ankara 2006, 139.

⁴¹⁵ Demirel, 140.

⁴¹⁶ Demirel, 138.

vecd halindeki varlıkta ortaya çıkar. Kendini bulmak, tanımak ve çözümlenmek, öz benliğine yeniden dönmek ve kendini gerçekleştirmek için hatırlatıcı unsurlar üzerinde odaklanmak gerekir. Pervâne, mumun zıyasına odaklanarak onda yok olmayı başarır. Onda yok olması aslında başka bir şekilde ve başka bir kimlikle var olması demektir.⁴¹⁷

Pervâne, mumun zıyasına olan aşkını ulvileştirebilmek için derin bir içsel tatminle, ben-sen ikilemini yitirerek, hiçbir beklentisi olmadan kendisini aşkına adar ve kendini ateşe atarak saflığa ulaşır.⁴¹⁸

Alev; gökyüzüne, pervâne ise ona geçmiş yaşantısını hatırlatan semavî ışığa (şem'e) doğru yönelir. Zira cismin hareket yönü aşağıya ve yere doğrudur. Ruhun hareket yönüyse yukarı ve göğe doğrudur.⁴¹⁹ Mumun alevindeki dikeylik, pervânenin ruhunda da yükselme hissini uyandırır; bu his, onun ilahî olana daha fazla yaklaşmasına vesile olur. Pervâne, mumun kılavuzluğunda, yönünün çemberden merkeze; yani ilahî olana, gökyüzüne doğru olması gerektiğini öğrenir. Bir süre sonra ise bu düşüncesi artık hayal olmaktan çıkar ve o güçlü bir istekle yanması gerektiğini düşünür.⁴²⁰ Bu bağlamda pervâne tamamen ateşin cezbesine kapılarak kendini ateşin saflığına bırakır ve fenâyâ ulaşır.

Şem' u Pervâne temsili hikâyelerinde pervâne ise âşık olan kahramanı simgeler. Ateşi uzaktan görür ve zıyasıyla kendisinden geçer ve nihayetinde Şem'in ateşinde fenâyâ erer.

چیسٔ عاشق را جز آن کاتش دهد پروانه وار

اولش قُرب و میانه سوختن، آخر فنا

Âşıktan başka pervâne gibi kendini ateşe atan kimdir, nedir!

*Başı yakınlaşma, ortası yanma ve sonu fenâ olan!*⁴²¹

ز شوق پرتو رویت که شمع انجمن است مرا ز غیر چو پروانه نیست پروائی

Senin meclisin mumu olan yüzündeki ışıltının şevkinden dolayı

⁴¹⁷ Demirel, 138.

⁴¹⁸ Demirel, 140.

⁴¹⁹ Purcevâdî, *Can Esintisi*, 208.

⁴²⁰ Demirel, 138.

⁴²¹ Hakânî, 2.

*Benim için pervâne gibi güçlü olmaktan başka bir şey yoktur!*⁴²²

کسی از شمع در این جمع نپرسد آخر کز چه رو سوخته پروانه بی پروا را

*Bu mecliste muma sormaz kimse,
O korkusuz pervâneyi neden yaktın diye!*⁴²³

چو من به داغ بتان سوخت هر که یک چندی

هوس کند که دگر باره بیشتر سوزد

به پای شمع فتد چون که سوخت پروانه

که شعله ای چو بیابان رسد دگر سوزد

*Bir kez daha, daha fazla yanmaya heveslenen herkes
Güzel sevgililerin ateşiyle benim gibi yandı.
Mumun ayağına düştü, pervâneyi yaktı
Bir kıvılcım çöle varınca diğerini yakar.*⁴²⁴

چشمی دارم ز اشک پیمانه عشق جانی دارم ز سوز پروانه عشق

هر روز منم مقیم در خانه عشق هشیار همه جهان و دیوانه عشق

*Gözyaşından dolayı aşk kadehi olan bir gözüm var,
Yanan bir canım var aşka pervâne olan!
Aşk hanesinde her gün mukîm olan benim,
Tüm cihanın akıllısı, aşkın divânesi benim.*⁴²⁵

1.3. TASAVVUFÎ/İRFANÎ AÇIDAN ŞEM‘ U PERVÂNE

İrfanî düşüncede yaratılış sebebinin aşk olduğu “*Küntü kenzen mahfiyyen...*” ifadesiyle başlayan “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye âlemleri yarattım*” anlamındaki hadis-i kudsîye bağlanır. Bu görüşe göre vücûd-i mutlak olan Allah, aynı zamanda mutlak kemâl ve cemâl sahibidir. Mutlak güzellik ise gizli kalma-

⁴²² Ubeyd-i Zâkânî, 230.

⁴²³ Furûğî-i Bistâmî, *Dîvân* (tsh. Seyyid Vahîd Simnânî), (1. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1388 hş., 13.

⁴²⁴ Hilâlî, 210.

⁴²⁵ Emîr Muizzî, 703.

yıp görünmek ve sevilme ister. Allah kendi gizliliğindeyken, daha zaman ve mekan var edilmemişken, güzelliğini görecektir göz ve sevecek gönül de yoktu. Bu sebeple gizli bir hazine olan mutlak varlık kendi güzelliğini görmek ve göstermek için kâinatı yaratmıştır. Tasavvuf düşüncesinde yaratılışın sebebinin aşk olması buradan gelmektedir. Allah kendi hüsnünü temaşa ederken âşık, güzel olan da hakikatte kendisi olduğu için mâşuktur. Bu sebeple sevilen ve seven diye iki ayrı varlık tasavvur edilemez. Âşık, mâşuk ve aşk hepsi birdir.⁴²⁶

Mutasavvıflar kesret âlemini, mutlak varlık olan Allah'ın tecelli ettiği ayna mesa-besinde görmüşler ve bunu şiirlerinde sık sık benzetme konusu yapmışlardır. Aslında Allah'ın kendi varlığını, yarattıklarının bilip algılamasının ötesinde, kendi zatını yarat-tıklarının gözünden seyrettiği yaygın düşüncesi dillendirilmiştir. Yani seyreden de O, seyredilen de O; mâşuk da O, âşık da O denilmiştir.⁴²⁷

Bu hususta XIX. Yüzyıl Türk edebiyatı şairlerinden Yenişehirli Avni Bey'in (ö. 1883)⁴²⁸ konuyu özetleyen beyitleri vardır:

*Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledin
Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temâşâ eyledin*

...

*Çünkü sen âyine-i kevne tecellâ eyledin
Öz cemâlin çeşm-i âşıktan temâşâ eyledin.*⁴²⁹

Tasavvuf tarihinde aşkı ilk defa ıstırap ve elem şeklinde anlayan ve bu tarzda tarif eden Hallâc, *Tavâsîn*'de ilahî aşkı pervâne ve mum misaliyle anlatmıştır. Pervânenin mum ışığını görmesi ilme'l-yakîn, ona yaklaşıp hararetini hissetmesi ayne'l-yakîn, ateşin içinde yanıp kül olması hakka'l-yakîndir. Aşkın en son gayesi yana yakıla yok ol-maktır.⁴³⁰ Şem' u pervâne hikâyesinin ana kahramanları olan şem' mâşuğu, mutlak var-lığı temsil ederken, pervâne mâşuğuna kavuşmak, mutlak varlığa ulaşmak için seyrü sülûkta yol alan sâliktir. Bu bağlamda pervâne tıpkı bir sâlik gibi, tasavvufta insanı

⁴²⁶ Kaplan Üstüner, XIV. ve XV. Yüzyıl Divanlarında Tasavvuf, *TÜBAR*, sayı 24, 2008, 281.

⁴²⁷ Ali Yıldırım, "Antakyalı Münif'in Benzer İki Gazelinin Düşündürdükleri", *Çukurova Üniversi-tesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, 2007, 1.

⁴²⁸ Mehmet Çavuşoğlu, "Avni Bey, Yenişehirli", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 123.

⁴²⁹ Yenişehirli Avni Bey, *Dîvân* (haz. M. Kayahan Özgül), (1. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, 99.

⁴³⁰ Süleyman Uludağ, "Aşk/Tasavvuf", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 12.

Hakk’a ulaştıran tavır, amel, ibadet, fiil, hareket ve davranış tarzları manasına gelen sülûkta yol alır.⁴³¹

Şem‘ u pervâne mesnevisinde yer alan pervâne sembolü Kur’ân ve hadislerde de yer almaktadır: “*O gün insanlar çırpınıp yayılan pervâneler gibi olacak*”⁴³² ayetinde insanlar uçuşan pervânelere benzetilmiştir. Ayette geçen “فَرَّاش” kelimesi pervâne-ler/kelebekler anlamına gelmektedir. “Yayılmış pervâneler” tabiri pervânelerin, ateşin etrafında çırpınıp sonunda yanarak yere düşmesini ifade eder.⁴³³ Aynı şekilde Hz. Peygamber’in “Ben sizi cehennemden korumak için bileğinizden tuttuğum halde siz pervâneler gibi kendinizi ateşe atıp duruyorsunuz” dediği nakledilir.⁴³⁴

Şem‘in kaynağı da Kur’ân temelli kaleme alınmıştır. Necmeddîn-i Râzî’nin (ö. 654/1256)⁴³⁵ *Mirsâdu’l-‘ibâd* adlı eserinde Kur’ân nurunun ya da kalpte tecelli eden imanın, kandil ve şem‘ gibi sembollerle ifade edildiği görülmektedir.⁴³⁶ Nitekim Nûr suresinin 35. Ayetinde şu ifade vardır: “Allah, yerin ve göklerin nurudur (aydınlatıcısıdır). O’nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba bir billur içindedir, o billur da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki doğuya da batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan çıkan yağdan tutuşturulur. (Bu öyle bir ağaç ki) yağı neredeyse kendine ateş değmese bile ışık verir. (Bu ışık) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruyla hidayete erdirir. Allah insanlara (işte böyle) misal verir; Allah her şeyi bilir.”⁴³⁷

İmam Gazzâlî de (ö. 505/1111)⁴³⁸ *Mışkatu’l-envâr ve İhyâ’u Ulûmi’d-dîn* adlı eserlerinde pervâne ve ateşten bahsetmiştir. Nitekim *Mışkatu’l-envâr*’da; “Pervâne ateşin etrafında döner, onu kendisine doğru çeken şey ateşin parlaklığıdır. Kandili, nura açılan bir pencere zannederek kendini ateşe atar ve karanlığın ortaya çıktığı her an aynı şeyi yapar. Eğer pervânenin görüp anlayan ve kaydeden bir ruhu olsaydı bir daha aynı derde dūçar olmamak için kandilden gördüğü sıkıntı ve zarara tekrar yönelmez-

⁴³¹ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 127.

⁴³² *Kur’ân-ı Kerîm*, Kâria/4.

⁴³³ Sadık Armutlu, “Kelebeğin Ateşe Yolculuğu, Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem‘ ü Pervâne Mesnevileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, 879.

⁴³⁴ İmâm Gazzâlî, *İhyâu ‘Ulûmi’d-dîn* (çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975.

⁴³⁵ Mehmet Okuyan, “Necmedd’in-i Dâye”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 496.

⁴³⁶ Necmeddîn-i Râzî, *Misadu’l-i‘bâd* (haz. Muhammed Emîn-i Rîyâhî), (15. Baskı), İntişârât-İ İlmî u Ferhengî, Tahran 1391 hş., 301.

⁴³⁷ *Kur’ân-ı Kerîm*, Nur/35.

⁴³⁸ Mustafa Çağrıçı, “Gazzâlî”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 489.

di.”⁴³⁹ *İhyâ’u Ulûmi’d-dîn*’de ise insanoğlunun; şehvetlerin ve heveslerinin peşinden koşmasını pervânenin ateşin üzerine atılmasına benzetmiştir. O ışığın ardında, kendisini farkında olmadan şehvet bataklığında gömülü bulur ve bu da sonu olur. Yine Gazzâlî’nin, keşke insanoğlunun sonu da pervâne gibi olsaydı: “Çünkü pervânenin sonu yanıp kurtulmaktır. Ama insanoğlu, şehvetlerinin peşinden gitmekle, nefsinin esiri olmakla ya uzun müddet ya da ebedî olarak cehennem ateşinde yanar” dediği aktarılır.⁴⁴⁰

Fars edebiyatı şairleri, pervâneyi ateşin âşığı olarak görüp değerlendirdikleri andan itibaren pervâne ve ateş ya da şem‘den bahsetmeye başlamışlardır. Ahmed Gazzâlî (ö.520/1126), *Sevânih* adlı eserinde pervâne ve onun ateşe doğru kanat çırpmasına ve onun yanışına tasavvufî nazarla ve âşıkane bir üslupla bakan, pervâneyi mâşuğun vuslatına yani ateşe kavuşmayı isteyen bir âşığın temsîlî olarak gören ilk sufi şahsiyettir.⁴⁴¹ Elbette konuyu irfanî olarak ele alırken Hallâc’ın tesirinde kalmıştır. Fakat Ahmed Gazzâlî’nin hikâyesinde pervâne ve ateş kendi hal dilleri ile konuşmazlar. Görünüşe göre şem‘/ateş ve pervâneyi hal dili ile ele alan ilk yazar *Ravzâtu’l-farikîn* adlı eserin müellifidir.⁴⁴² Müellifi bilinmeyen eser Hicri altıncı yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmış dinî eserlerden biridir. Bu kitapta ateş, kendisinin iki özelliği olan aydınlatma ve yakmayı hal dili ile kaleme alır.⁴⁴³ Söz konusu eserde müellif, şem‘ u pervâne hikâyesine şu cümle ile başlar: “پروانه شمع را با شمع کاری بیفتاد” “Mumun pervânesinin muma bir işi düştü” müellifin bu cümleden maksadı pervânenin, mumun ateşine âşık olması veya muma âşık olduğu iddiasını öne sürmesidir. Sonrasında da “Böyle bir iddiada bulunan kişi selâmet ehlinde olamaz. Ateş hem aydınlığa sahiptir hem de yakıcı bir özelliğe. Selâmette olan kişiler ateşin aydınlığının peşindedirler yani ilim talebindedirler, lakin âşık ise hararetin ve yanmanın peşindedir” der ve bu durum eserde şu şekilde geçer:⁴⁴⁴

Şem‘in iki sıfatı vardır: Işık ve sıcaklık. Işığın kanaat eden kavim selâmet elbisinde dururlar.

Pervâne dedi: “Aşk ve selâmet bir arada olmaz”. Işıktan ayrıldı.

⁴³⁹ Muhammed-i Gazzâlî, *Mişkâtü’l-envâr* (ter. Seyyîd Nasır-i Tabatabayî, mkd. Ebu’l-âlâ Afîfî), (1. Baskı), İntişârât-i Movlâ, Tahran 1389 hş., 38.

⁴⁴⁰ Sadık Armutlu, “Kelebeğin Ateşe Yolculuğu, Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem‘ ü Pervâne Mesnevileri”, 883.

⁴⁴¹ Süleyman Uludağ, “Ahmed el-Gazzâlî”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 70.

⁴⁴² Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 871, 872.

⁴⁴³ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 178.

⁴⁴⁴ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 872.

Işık dedi: “ İşi bırakmak olmaz, işe dönmek vardır. Ne maksada ulaşabilirsin ne de geri dönebilirsin.”

Pervâne dedi: “Aşk nasihat kabul etmez, bari onun yanmış olayım. Onun için yanmış olursam bu şeref bana kâfidir.”

Metinde görüldüğü üzere müellif konuyu irfânî bir şekilde ele almış, pervâneyi âşık, şem‘i mâşuk olarak değerlendirip aralarındaki ilgiliye aşk çerçevesinde bakmıştır.

Belirtildiği gibi Ahmed Gazzâlî *Sevânih* adlı eserinde konuyu işlemiş, “azık/gıda” ve “gıdalanmak/beslenmek” gibi yeni bir mefhuma yer vermiştir. *Sevânih*’in 39. Bölümünde hem âşığın azığından hem mâşuğun azığından, ayrıca pervânenin ve ateşin gıdasından bahseder:⁴⁴⁵

“Aşkın hakikati ortaya çıkınca âşık, mâşuğun gıdası olur, mâşuk âşığın değil. Çünkü âşık, mâşuğun kursağına sığabilir, lakin mâşuk âşığın kursağına sıgmaz. Âşık, mâşuğun zülfünde tek bir tel olabilir, ama âşık tüm gücüyle hareket etse de mâşuğun bir tek telini kıpırdatamaz ve ona bir mesken sağlayamaz. Ateşe âşık olan pervânenin gıdası aydınlıktan uzak olmasındadır. Işığın öncü kolu ve en uzağa ulaşan parıltısı onu hoşça karşılar ve davet eder. Pervâne kendi gayret kanadıyla ateşe özlem duyarak uçar, ateşe ulaşmak için kanat çırpır. Ona varınca uçuş biter ve artık ateşin onda (pervâne-de) ilerleyişi başlar. Artık pervâne için azık gerekmez, çünkü kendisi ateşe azık olmuştur.

*Pervâne bir anda mâşuğun bizzat kendisi olmuştur. Onun kemâle ermesi budur. Pervânenin bütün uçuş ve kanat çırpınışları bu bir tek an içindir. Bir anlık ateşlik vasfi pervâneyi hoş karşılar, ama çok geçmeden onu kulluğun kapısına atar...”*⁴⁴⁶

Ahmed Gazzâlî’nin *Sevânih* adlı eserinin şerhi olan *Âyât-i Husn u ‘İşk Şerh-i Sevânihu’l-Uşşâk* isimli kaynakta şem‘ ve pervânenin aşk hikâyesi irfanî boyutuyla değerlendirilmiştir. Pervâne uzaktan şem‘i görüp ondan haber getirir, şem‘e biraz yaklaşıncı hararetini hissedip önce biraz kolunu kanadını yakar ve kendinden geçer sonra da bütün vücudunu ateşte yakar. Pervâne, ateşte son bulunca artık şem‘den haber gelmez.⁴⁴⁷

Bu hususta Sa’dî, *Gülistân* adlı eserinde şöyle der:

⁴⁴⁵ Armutlu, Kelebeğin Ateşe Yolculuğu, 884.

⁴⁴⁶ Ahmed Gazzâlî, *Sevânih*, 44, 45.

⁴⁴⁷ Haşmetullâh Riyâzî, *Âyât-i Husn u ‘İşk Şerh-i Sevânihu’l-Uşşâk*, 58.

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

*Ey seher kuşu! Pervâneneden öğren aşkı,
O yanmışın canı gitti de sesi çıkmadı.*

Burada güle olan aşkı ile bilinen, dertli dertli aşk kederini şakıyan bülbüle nisbetle mâşuk tarafından uğradığı cefaya ve zulme boyun eğmesi, sesini çıkarmaması, ateşin verdiği tüm acılara katlanması manasının dışında pervânenin; şem‘in ateşinde yanıp yok olduğuna, ondan geriye hiçbir şeyin kalmadığına, tamamen mâşuğun rengine büründüğüne işaret edilmekte ve hakka‘l-yakîn makamına erişen pervâneye vurgu yapılmaktadır. Nitekim pervâne, mertebe mertebe şem‘e yaklaşmış ve şem‘de fenâyâ ulaşmıştır. Bu bağlamda *Şerh-i Sevânihu‘l-uşşâk*‘ta dile getirildiği üzere pervânenin sesinin çıkarmaması sadece cefaya boyun eğmesinden değil aynı zamanda ulaştığı hakka‘l-yakîn makamının neticesindendir.

İrfanî bir temsil olarak pervâne ve onun ateşte yanması hikâyesini Hallâc‘tan sonra da Ahmed Gazzâlî ihya edip eserlerinde kaleme almış, sonra da Aynülkudât Hemedânî de hikâyeyi irfanî bir temsil çerçevesinde ele almış ve kendi irfanî manalarını bu temsil yoluyla beyan etmiştir.⁴⁴⁸

Kelâm âlimi, mutasavvıf ve şair olan Aynülkudât el-Hemedânî (ö.525/1131)⁴⁴⁹ şem‘ ve pervâne temsilini irfanî olarak değerlendirerek Kur‘ân‘daki bazı ayetlere işarette bulunmuştur. Kâria suresinin dördüncü ayetinde geçen “*O gün insanlar dağılmış pervâneler gibi olurlar*”⁴⁵⁰ ve Kamer suresinin yedinci ayetindeki “*...dağılmış çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar*”⁴⁵¹ ifadelerini kullanarak kabirlerinden çıkan bu pervâneler ve çekirgeler senin sîretin ve suretin olur der.⁴⁵² Ahmed Gazzâlî‘den esinlenerek pervânenin, gıdasını ve kuvvetini ateşe duyduğu aşktan aldığını, ateşsiz duramayacağını, ateşte ise tüm varlığının yok olacağını dile getirir. “*Aşk ateşi pervâneyi öyle sarar ki pervâne tüm âlemi ateş olarak görür, ateşe kavuştuğunda ise kendini ateşin ortasına*

⁴⁴⁸ Nasrullâh-i Purcevâdî, Pervâne ve Ateş I, *Neşr-i Dâniş*, Tabistan 1382 hş., 6.

⁴⁴⁹ Süleyman Uludağ, Nurettin Bayburtlugil, “Aynülkudât el-Hemedânî”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 280.

⁴⁵⁰ *Kur‘ân-ı Kerîm*, Kâria/4.

⁴⁵¹ *Kur‘ân-ı Kerîm*, Kamer/7.

⁴⁵² Aynülkudât el-Hemedânî, *Temhîdât*, (tsh. Afif-i Useyrân), (9. Baskı), İntişârât-i Menûcihr, Tahran 1392 hş., 144.

atar. Artık ateş ile ateş olmayanın ne olduğunu ayırt edemeyecek duruma gelir. Çünkü aşkın kendisi tamamen ateştir” der ve şu mısraları dile getirir:

اندر تن من جایی نماند ای بت بیش الا همه عشق تو گرفت از پس و پیش
گر قصد کنم که بر گشایم رگ خویش ترسم بعشقت اندر آید سر نیش

*Ey güzel sevgili! Bedenimde artık bir yer kalmadı,
Önümü ardımı tamamıyla senin aşkın kapladı.
Eğer damarımı kesip açmaya yeltenirsem,
Korkarım neşterin ucunda senin aşkın belirir.*

Devamında şöyle der: Pervâne, kendisini ateşin içine attığı zaman yanar ve bütünüyle ateş olur. Bu durumda kendinden nasıl haberdar olur? Kendinde, kendi benliğinde olduğu sürece aşkı göremez. Aşkta, mâşuğa sirayet ettiği vakit âşığı kendine çeken ve onu tüketen bir kuvvet vardır. Aşk ateşi pervâneye güç verir ve onu besler. Pervâne de ateşin kendine âşık olduğu zannına kapılır. Mumun mâşuğu da tıpkı bu şekilde kendini ortaya çıkarır. Mâşuk olan mum ateşi onunla yanmaya başlar ta ki hepsi mum ve ateş olsun. Ne aşk ne pervâne kalır, takatsiz ve kuvvetsiz kalan pervâne şöyle söyler:

ای بلعجب از بس که ترا بلعجیبست جان همه عشاق جهان از تو غمیست
مسکین دل من ضعیف و عشق تو قویست بیچاره ضعیف کش قوی باید زیست

*Ey harika olan! Bütün harika şeyler sendendir
Âlemin bütün âşıklarının canı senin kederindedir
Benim zavallı gönlüm zayıf, senin aşkınsa kuvvetlidir
Bu bıçare zayıfın yaşaması için kuvvet gereklidir.⁴⁵³*

Şem‘in sıfatlarından haber gelmesi ilme‘l-yakîn, pervânenin kanadının yanması ayne‘l-yakîn ve pervânenin tamamen yanıp yok olması ise hakka‘l-yakîndir. Pervâne aşk ateşinde yandığı vakit hakka‘l-yakîn mertebesine ulaşır ve ondan geriye ateşten başka bir haber, iz kalmaz. Nitekim pervâne, ilk iki aşamada yani ilme‘l-yakîn ve ayne‘l-yakîn mertebelerinde gördüklerini ve olan biteni anlatır. Lakin hakka‘l-yakîn ma-

⁴⁵³ Aynülkudât el-Hemedânî, 100, 101.

kamı, görüş ve cereyan eden olayları anlatma makamı değildir. Aşk makamı huzurunda fenâ olmak makamıdır.⁴⁵⁴ Hâfız'ın şu beyti bu konuya işaret etmektedir:

هر قطره ای در این ره صد بحر آتشین است دردا که این معما شرح و بیان ندارد

Bu yoldaki her bir damla yüzlerce ateş denizidir,

Ne yazık ki bu muammanın şerhi beyânı yoktur.

Âşığın, pervânenin, sâlikin karşılaştığı zorlukların; çektiği sıkıntıların, yaşadığı cefaların ve bu yolculukta ulaştığı son mertebenin tanımlanmasının şerhi ve beyânının söz konusu olmadığı; hakka'l-yakîne ulaşan kişiden, sevgiliden ve makamın kendisinden bir haberin ve bilginin olmadığı dile getirilmektedir.

Bu husuta Attâr'ın *Mantıku't-tayr* adlı eserinin Fakr Vadisi adlı bölümünde de konu aynı çerçevede ve açık bir şekilde ele alınmıştır:

در مضییی طالب شمع آمدند	یک شبی پروانگان جمع آمدند
کو خبر آرد ز مطلوب اندکی	جمله می‌گفتند می‌باید یکی
در فضاء قصر یافت از شمع نور	شد یکی پروانه تا قصری ز دور
وصف او بر قدر فهم آغاز کرد	بازگشت و دفتر خود باز کرد
گفت او را نیست از شمع آگهی	ناقدی کو داشت در جمع مهی
خویش را بر شمع زد از دور در	شد یکی دیگر گذشت از نور در
شمع غالب گشت و او مغلوب شد	پر زنان در پرتو مطلوب شد
از وصال شمع شرحی باز گفت	بازگشت او نیز و مشتی راز گفت
همچو آن یک کی نشان دادی تو نیز	ناقدش گفت این نشان نیست ای عزیز
پای کوبان بر سر آتش نشست	دیگری برخاست می‌شد مست مست
خویشتن گم کرد با او خوش به هم	دست درکش کرد با آتش به هم
سرخ شد چون آتشی اعضای او	چون گرفت آتش ز سر تا پای او

Bir gece pervâneler daracık bir yerde toplandılar

Mum aramaya koyuldular

⁴⁵⁴ Haşmetullâh Riyâzî, 58, 59.

Hepsi “Bize bir kişi gerekir ki
 Aradığımız şeyden biraz haber getirsin” dediler
 Bir pervâne uçup gitti, uzaktan bir köşk gördü
 Köşkün içinde de nur gibi bir mum vardı
 Döndü ve defterini açtı
 Anladığı kadar mumu anlatmaya başladı
 Mecliste ulu bir pervâne vardı
 O, mumdan haberdar değildir dedi
 Başka bir pervâne muma atıldı, kendini muma vurdu
 Uzağından şöyle bir döndü dolaştı
 Kanatlarını çırparak dileğine kavuştu
 Mum galip pervâne mağlup oldu
 Geri döndü, o da bir miktar sır söyledi
 Mumun vuslatından bahsetti
 Ulu pervâne yine dile geldi: “Azizim bu, mumun nişanesi değildir
 Sen de diğeri gibisin, nereden haber vereceksin ki?”
 Derken başka bir pervâne kalktı
 Mest olmuş bir şekilde ateşe atıldı
 Ateşe sarıldı ve onu kucakladı
 Kendini ateşte güzelce yok etti
 Ateş pervâneyi tepeden tırnağına sardı, yaktı
 Bütün azası ateş kesildi, kıpkızıl oldu
 Ulu pervâne, mumun o pervâneyi nurlandırıp
 Kendi rengine boyadığını görünce
 “İşte bu pervâne gerekeni yaptı
 Kim ne bilsin, mumdan yalnız onun haberi var” dedi.

Manzumede görüldüğü üzere, şem’i görmek, ona ulaşmak, onun hakkında bilgi edinmek için yola çıkan üç pervâne vardır. Bu pervânelerin her biri söz konusu üç mer-tebeye işaret etmektedir: Köşkün içinde bulunan, etrafına ışık saçan, ziyası ile dikkati

cezbeden şem‘i uzaktan görüp ona biraz yaklaşıp haber getiren ilk pervâne ilme‘l-yakîn makamını temsil eder. Pervânelerin toplandığı meclise dönüp öğrendiklerini anlatan birinci pervânedan sonra bir diğer pervâne yola çıkar. Şem‘e ve ateşine biraz daha yaklaşıp sıcaklığını, hararetini, yakıcılığını hissedip geri dönen pervâne ise aynel-yakîn mertebesini işaret etmektedir. Üçüncü ve son pervâne ise şem‘e daha fazla yaklaşıp etrafında dönen, dönerken ziyasının cezbesine kapılan, nihayet bu büyük cezbe neticesinde kolu kanadı ve tüm bedeni yanıp tamamen ateşin rengine bürünerek kendisinden geriye bir şey kalmayan, mâşukunda fenâya ulaşan pervânedir. Bu son pervâne ise tüm hakikati ile şem‘den haberdar olan ancak bir haber getiremeyen hakka‘l-yakîn makamındaki pervâne yani sâliktir.

Şem‘ ve pervâne hikâyesinin irfanî açıdan ana teması seyr-i sülukta yol alan sâlikin yolculuğudur. Sâlikin bekâsı maşuğun aşkında fenâ olmaya yönelmektir. Kendi bekâsı aşkta yok olunca kendi benliği de son bulur. Kendini mumum alevine atan, bekâdan pervâneliğe ulaşmak ve mumun alevinde fenâya ermek için yanan pervâne gibi aşk vadisine girer ve tavafa başlar.⁴⁵⁵

Hicri sekizinci yüzyılın önemli mutasavvıf şairlerinden olan Şeyh Mahmud-i Şebüsterî (ö.720/1320)⁴⁵⁶ irfanî çerçevede şem‘ ve ateş ile ilgili şu beyitleri söyler:⁴⁵⁷

که در هر صورتی او را تجلی است	شراب و شمع و شاهد عین معنی است
ببین شاهد که از کس نیست پنهان	شراب و شمع، ذوق نور عرفان
بود شاهد فروغ نور ارواح	شراب اینجا زجابه، شمع، مصباح
شرابش آتش و شمعش شجر شد	ز شاهد بر دل موسی شرر شد
ولی شاهد همان آیات کبراست	شراب و شمع جان آن نور اسراست

Şarap, mum ve sevgili, mana gözüdür

Çünkü herbir suretin, O’nun tecellisidir.

Şarap ve mum irfan nurunun zevkidir,

Bir de sevgiliye bak! Kimseden saklı değildir.

⁴⁵⁵ Haşmetullâh Riyâzî, 139.

⁴⁵⁶ Adnan Karaismailoğlu, “Şebüsterî”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 400.

⁴⁵⁷ Şemseddîn Muhammed-i Lâhîcî, *Şerh-i Gulşen-i Râz* (tsh. Muhammed Rıza Berzger-i Halikî, İffet Kirbâsî), (11. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1393 hş., 37.

*Şarap burada sırça, mum ise lambadır,
Güzel sevgili ise ruhlar nurunun ışığıdır.*

*Sevgiliden Musa'nın kalbine bir kıvılcım düştü,
Şarap ona ateş, mum ise ona ağaç oldu.*

*Can şarabı ve mumu o İsra nurudur,
Ancak sevgili o yüce ayetlerdir.*

İlme'l-yakîn, kuşku ve şüphe taşımayan delilin verdiği kesinlik; aynе'l-yakîn, müşahede ve keşfin verdiği kesinlik; hakka'l-yakîn ise müşahedeyle amaçlanan bilginin kalpte gerçekleşmesidir.⁴⁵⁸ Yukarıda da dile getirildiği gibi irfanî açıdan şem' ve pervâne hikâyelerinde pervâne; seyrü sülûk yolculuğundaki sâlik, sevgiliye ve vahdete ulaşmak isteyen âşıktır. Şem' ise ulaşılmak istenen, maksud; bazen bir mürşid bazen de ilahtır. Bu bağlamda şem' ile pervânenin duruş ve davranışlarının, bu seyrin üç mertebesini açıklama ve soyut bir hali somutlaştırarak ifade etmede sıkça kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu içsel yolculuğu daha anlaşılır kılmak adına şair ve ediplerin, şem' ile pervânenin birbirleri ile olan ilgisini kaleme aldığı görülmektedir.

Şem' u Pervâne'nin irfanî çerçevede değerlendirilmesi dışında, Benî Uzre kabilesine mahsus, iffetli aşkı anlatan ve uzrî aşk olarak bilinen başka bir aşk çeşidi vardır.

Arap kabileleri geleneğinde bazı sıfat ve erdemler, içlerinde yetişen şahsiyetler sebebiyle belli kabilelere nisbet edilmiştir. Cömertliğin Tay, yiğitliğin Abs, çokluğun Tağlib, deliliğin Benî Âmir b. Sa'saa'ya atfedilmesi gibi aşk da Benî Uzre'ye nisbet edilmiştir. Benî Uzre, Yemen asıllı bir kabiledir. En meşhur oğulları Kebîr, Âmir ve Rifâa'dır. Benî Hür, Kebîr b. Uzre kolundan olup Cemîl ile sevgilisi Büseyne, Urve b. Hizâm ile sevgilisi Afrâ da bu koldandır. Benî Uzre mensupları Hicaz'ın kuzeyinde Vâdilkurâ, Tebük ve Teymâ'dan Kızıldeniz kıyısındaki Eyle'ye kadar uzanan bölgede otlak ve sulak yerlerde yaşamış, ziraat ve hayvancılıkla uğraşmışlardır.⁴⁵⁹

“Uzrî hub, Uzrî hevâ, Uzrî aşk, afif aşk” gibi tabirlerle anılan ve bu kabileye nispet edilen aşk, şiddetli tutkudan çok iffetli ve temiz aşkı ifade eder. Afif aşkın İslâmiyet'in ilk iki asrında ortaya çıkması ve gelişmesinde şüphesiz dinin zinadan, fuhuştan

⁴⁵⁸ İbn Arâbî, *Futuhât-ı Mekkiyye/Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (çev. Ekrem Demirli), (1. Baskı), Litera Yayıncılık, İstanbul 2015, 368.

⁴⁵⁹ Durmuş, “Uzrî Aşk”, 259.

uzak durma ve iffetini korumakla ilgili öğretilerinin etkisi olmuştur. Fakat Câhiliye döneminde de bu tür aşkın örneklerine rastlanması sebebiyle cismanî vuslatın aşkı kirlettiğine dair anlayışın bu tür aşkın gelişimindeki etkisini göz ardı etmemek gerekir. Bununla birlikte İslamî öğretinin öngördüğü kadın erkek ilişkileri bunun gelişmesine imkân vermiş, bu tür aşk İslam'ın ilk döneminde ve Emevîler devrinde gelişme kaydetmiş, uzrî âşıkların çoğu bu asırda yaşamıştır.⁴⁶⁰

Uzrî aşk konusunda efsane haline gelen Leylâ ile Mecnûn hikâyesi dünya edebiyatını etkilemiş, bu konuda eski dönemlerden itibaren Türkçe, Farsça ve diğer bazı dillerde eserler yazıldığı gibi Kerem ile Aslı, Arzu ile Kamber, Tâhir ile Zühre, Âşık Garib ile Şah Sanem gibi birçok halk hikâyesi ve aşk şiirinin ortaya çıkmasında esin kaynağı olmuştur. Aynı şekilde İngiliz edebiyatında Shakespeare'in Romeo Julliet'ini Leylâ ile Mecnûn hikâyesinden esinlenerek yazdığı kaydedilir.

Uzrî aşk ile Leylâ ve Mecnûn aşkı İslam tasavvufunu da etkilemiş, bu isimler tasavvufî aşkın anlatımında sembol haline gelmiştir. Diğer bir ifadeyle uzrî aşk İslâm tasavvuf hareketinin başlangıcını ve çekirdeğini oluşturmuştur. Tasavvuf ehli V. (XI.) yüzyıldan sonra Leylâ ile Mecnûn kıssasına önem vermiş ve bu hikâyede insan ruhunun sırlarına dair en üstün anlatımı bulmuş, süflî aşktan arınan nefsin Allah'a dönüşüne ve O'nun zâtına yaklaşmasına ilişkin en yüce remizleri görmüş, iffetin en yüksek derecesindeki aşkı, Allah aşkını ve O'na kavuşma şevkini bu hikâye ile sembolleştirmiştir. Fars ve Türk şairlerinin yazdığı, binlerce beyitten meydana gelen Leylâ ile Mecnûn kıssaları tasavvufun yanı sıra tarikatların sırları ve sembollerine medar olmuştur. Bu bağlamda uzrî âşıkların ortak yanları, ölünceye kadar sadece tek kadına vefalı ve sadık birer âşık olarak aşkları uğrunda çektikleri ıstırapları iffet ölçüsü dahilinde şiirlerinde dile getirmeleridir.⁴⁶¹

Uzrî aşk ile ilgili verilen bilgilere göre şem' u pervâne hikâyesini değerlendirmeye çalışırsak; iffetli bir aşk çerçevesinde birbirine kavuşamayan hatta vuslatı arzu dahi etmeden sevgilisini çok seven âşığın ve onu kendisine meftun eden mâşuğun herhangi bir canlı veya sembolleştirilmiş birer nesne olmamaları; şem' u pervâne hikâyesinde ise kahramanların nitelikleri, vuslatı arzulamaları ve sonunda birbirlerine kavuşmaları sebebiyle, şem' u pervâne hikâyesinin uzrî bir aşk hikâyesi olarak nitelendirilmesi güç

⁴⁶⁰ Durmuş, "Uzrî Aşk", 260.

⁴⁶¹ Durmuş, "Uzrî Aşk", 261.

görülmektedir. Ancak tasavvuf tarihinde aşkı ilk defa ıstırap ve elem şeklinde anlayan ve bu şekilde tarif eden Hallâc, *Kitâbü't-Tavâsîn*'de ilahî aşkı pervâne ve mum misaliyle anlatmıştır. Pervânenin mum ışığını görmesi “ılme'l-yakîn”, ona yaklaşıp hararetini hissetmesi “ayne'l-yakîn”, ateşin içinde yanıp kül olması “hakka'l-yakîn” dir. Aşkın en son gayesi yana yakıla yok olmaktır.⁴⁶² Bu bağlamda pervâne, marifet arayışındaki bir sâlik gibi vahdeti arayan, vuslata yani şem'e ulaşmak isteyen âşığın irfanî yolculuğunu hikâye etmektedir.

Ancak bütün bunlarla birlikte; mesnevi, kaside, gazel gibi çeşitli nazım türlerinde kaleme alınmış tüm şem' u pervâne şiirleri için tasavvufî veya temsilîdir diyemeyiz. Nitekim şairler şiirlerini kurgularken kendi algı ve hissiyatlarına göre hareket ederler. Bu bağlamda söz konusu mazmunların tasavvufî, temsilî ve âşıkane şekillerde kaleme alındığını söylemek daha doğru olacaktır. Örneğin Attâr *Mantıku't-tayr* adlı eserinde pervânelerin hikâyesini anlattığı mesnevide meseleye irfanî bir nazarla bakarken, Sa'dî'nin *Bostân* adlı eserinde kaleme aldığı bir şiirde konu tamamen âşıkane bir şekilde işlenmiştir.

1.4. TEMSİLÎ AÇIDAN ŞEM' U PERVÂNE

Edebiyatın temel malzemesi “dil”dir. İnsanlar arasındaki iletişimi sağlayan dil, zihnimizdeki düşüncelerin kağıda aktarılmasında veya söze dökülmesinde öğelere sahip, bazı ilkelerle birbirine bağlı olan düzenli bir bütün biçiminde tanımlanır. Bir ayna ya da görüntüleme imkânı sağlayan bir araç kesinliğine sahip olmadığı için dilin zihnimizdekini olduğu gibi aktarması mümkün değildir. Bundan dolayı zihnimizde tasarladığımız ve söylemek istediğimizi tam olarak ifade etmemiz kuramsal açıdan mümkün görünmemektedir.⁴⁶³ Zihnimizdekini olduğu gibi aktarmanın imkânsızlığı sebebiyle edebiyat, yazarın veya şairin kastını doğruya en yakın şekilde aktarabilmek için birtakım söz sanatları ve ifade biçimlerini devreye sokar. Duygu ve düşüncelerimizi onlara yakın bir şeylere benzeterek dile getirmeye çalışmak, zihnimizdekini aslına yakın bir şekilde ifade etme yollarından biridir. Bu metod teşbih olarak da adlandırılır. Sadece

⁴⁶² Süleyman Uludağ, “Aşk/Tasavvuf”, 12.

⁴⁶³ Berat Açı, *Klasik Türk Edebiyatında Alegori* (1. Baskı), Küre Yayınları, İstanbul 2013, 11.

zihinsel süreçlerin ifadesinde kullanılmakla kalmayan, zamanla bir nesnenin daha iyi anlatılabilmesi, tavsif edilebilmesi için de kullanılır.⁴⁶⁴

Bu bağlamda tarih boyunca şair, edip ve yazarlar; şiir, roman, hikâye gibi birtakım edebî türlerle meramlarını beyan ederken, tahayyül, his ve tecrübelerini kelimeye döküp karşı tarafa aktarırken tüm bunları daha açık ve anlaşılır kılmak, soyut varlığı duyularla algılanabilir hale getirmek için somut varlıklara indirgeme yoluna gitmişler; birtakım nesne, sembol, simge, gösterge ve temsillerden faydalanmışlardır.

Sembol, en genel tanımıyla kendisi olmayandır. Yani bir şeyin, kendi anlamı dışında daima başka bir değeri, kavramı, fenomeni tanımlamaya yönelik bir anlam veya anlam dizgeleri olarak kullanılmasıdır. Semboller yerlerine geçtikleri şeyleri tam bir benzeşme yerine gizli bir sezdirme ile raslantısal veya geleneksel bir kabulleniş bağlamında temsil eder. Böylece sembol olarak kullanılan nesne veya işaret kendi varlık alanı dışında yeni ve farklı anlamlarla zenginleşerek daha üst bir anlatım aracı durumuna gelir. İnsanlığın sembolik anlatıma yönelmesi, kaba realitenin sıkıcılığından bunalan insan ruhunun, mevcut olanın ötesinde ifade imkânları arama ihtiyacının bir sonucu sayılabilir.⁴⁶⁵ Kaya Bilgegil'in sembol ile ilgili olarak *“Beş duyu ve üç boyutlu madde ile kısıtlandırılmış insan, muhayyilesinin sınır tanımazlığı ile bunları aşan şeyler tasarlar ve tasarlamış olduğu mücerret kavramları da semboller vasıtası ile ifade imkânına kavuşur. Böylece semboller hislerimizin tanıttığı âlemle, iç dünyamız arasındaki geçişi sağlayan bir üst dil olur”* dediği aktarılır.⁴⁶⁶

Bu anlamda işaret kavramı fizik âleminin bir parçası iken sembol ise mananın beşeri anlamının bir parçasıdır. Yani işaret ve işaretin gösterdiği şeyin her ikisi de fiziksel varlık alanı ile sınırlıdır. Trafik lambası örneğinde olduğu gibi; kırmızı ışık, işaret ve kırmızı ışığın işaret ettiği “dur” uyarısının her ikisi de fiziksel alanın içinde başlayan ve biten unsurlardır. Ancak sembol, bir ucu fiziksel âlemin ötesinde, bir ucu ise fiziksel âlemin içinde olan yani duyu organları ile algılanabilen bir kavramdır. Bu bağlamda Kâbe, bu iki ucu birleştiren, fizikötesi ve fizik âleminde bulunun iki unsuru bir araya

⁴⁶⁴ Açıl, 12.

⁴⁶⁵ Ramazan Korkmaz, *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2014, 287.

⁴⁶⁶ Ahmet Doğan, “Hüsni ü Aşk'ta Sembolik Anlatım”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, 9/1, 88.

getiren bir sembol olarak zikredilebilir.⁴⁶⁷ Bu nedenle soyut olan bir meselenin anlaşılmasında güçlük çıktığı takdirde, anlaşılmasını kolaylaştırmak için düşünürlerin birçoğu mecazlardan yararlanmak yoluna gitmişlerdir.⁴⁶⁸

Bir hakikatin yerine geçen duyusal ve hayalî bir nesne veya mevcut olmayan bir şeyi hayal edebilmek için kullandığımız, doğrudan tecrübe edilebilen herhangi bir şey olan sembol, bir sebebe bağlı olarak duyularımızla algılayamadığımız bir şeye bizi yönlendiren algılanabilir bir şeydir. Yani sembol, doğal bir ilişki aracılığıyla mevcut olmayan veya algılanması imkânsız olan bir şeyi çağrıştıran somut bir işarettir. Semboller, dağınık olay ve gerçekliklere tutarlı bir bütünlük kazandırır ve onları anlaşılır kılar. Tek bir figür veya olay, karmaşık ve anlaşılması güç ilişkileri anlaşılır hale getirip özetler.⁴⁶⁹

Semboller bir toplumu birleştiren ve kenetleyen en önemli faktörler arasındadır. Onlar, toplumun anlam merkezi olup toplumun inanç ve davranışlarına şekil verirken,⁴⁷⁰ edebiyat ve şiire olan yansımaları da kaçınılmaz bir hal alır. Semboller aynı zamanda insan ruhunun bir fenomenidirler. İnsanın manevi hayatını canlı tutan simgelerdir. Bu sebeple J. Chevalier: “*Sembolsüz bir dünya teneffüs edilemez. Böyle bir dünya daha ziyade insanın ve insanlığın manen ölümüne davet çıkarır.*” der.⁴⁷¹

Sembollerin insan ruhunun bir fenomeni olduğunu edebî bir akım haline gelişinden de anlamaktayız. Kısaca söylemek gerekirse; insan, tabiatı gereği sembol kullanmaktan veya hakikati sembolleştirmekten kendini kurtaramaz. İslam’da sembolizmin Kur’ân ile başladığını söylemek mümkündür. Müteşabih ayetler sembolik yorumlara müsait bir görünüm arz ederken, bazı ayet ve hatta sureler doğrudan doğruya sembolizmin kendisi olmaktadır. Örneğin Tebbet suresi sembolik bir suredir. “Ateşin babası” anlamına gelen “Ebû Leheb” aslında bir isim değil, “Abdüluzza” adında başka bir şahsın künyesidir. Gerek kızıl yüzlü oluşundan ve gerekse ateşe girecekleri temsil ettiğinden dolayı kendisine sıfat olarak bu künye verilmiştir.⁴⁷²

⁴⁶⁷ Tahir Uluç, *İbn Arabî’de Sembolizm* (4. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2015, 52.

⁴⁶⁸ Nihat Keklik, “Felsefe Bakımından Metafor”, *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, S. 25, İstanbul 1984, 17.

⁴⁶⁹ Uluç, 40.

⁴⁷⁰ Uluç, 40, 41.

⁴⁷¹ İsmail Yakıt, *Yunus Emre’de Sembolizm, Çıktım Erik Dalına* (1. Baskı), Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, 17.

⁴⁷² Yakıt, 19.

Semboller, temsili eser içerisinde büyük bir önem taşırlar bu anlamda sembol ile temsil birbiri ile alakalıdır. Sembolün tanımını verip açıkladıktan sonra temsil yani alegorinin ne anlam ihtiva ettiği, sembol ile temsil arasındaki farkı, temsil ile birbirine yakın ve birbiri ile bağlantılı diğer sanatlar üzerinde durabiliriz. Sözlükte “benzetmek, benzetmek” anlamındaki müsül kökünden türeyen temsil “benzetmek, benzeri ve dengi olduğunu söylemek” demektir. Belâgat âlimlerinin çoğu temsili teşbihi, temsil gibi gör-seler de temsil, teşbihin dışında temsili istiâre, kinâye ve işaret gibi beyân ilmine ait sanatlarla ilgili kabul edilerek eskiden beri farklı anlayış ve yaklaşımlara konu olmuş, belâgatta bağımsız bir şekilde ele alınmıştır.⁴⁷³ Teşbih ile arasındaki fark ise şu şekildedir: Teşbihte benzeşme yönü ayrıştırılamayacak şekilde birden fazla unsurdan meydana gelen bir tasavvur ise bu tarz teşbihe temsili teşbih adı verilir. Ancak bu teşbihlerin benzeyiş yönlerinin birden fazla olan teşbihlerle karıştırılmaması gerekir. Temsili teşbihlerde benzeme yönü hissi ve somut değil, aklî ve hayalî bir tasavvurdur. Bu bağlamda temsili teşbihlerde benzeyiş yönü vehmî diye adlandırılan ve teville, yoruma dayalı bir özelliktedir.⁴⁷⁴

Abdülkahir el-Cürcânî’nin *Esrârü’l-belâga*’sının ana konularını temsil, istiâre ve kinâye oluşturmaktadır. Cürcânî bu kitabında ilk defa temsil konusuna çok geniş yer vermiş, teşbih, temsil ve istiârenin birbiriyle ilgisini ve farklarını, temsili anlatımın düz anlatıma göre etkisini tahlil ve yorumlarla açıklığa kavuşturmuştur. Ona göre dilde kelime veya kelâmın önce aslî manası olur, daha sonra bundan doğan ikinci derecede bir anlam ortaya çıkar ki kinâye, istiâre ve temsil bu gruba girer. Cürcânî tarafların yani benzeyen ve benzetilenin benzeşmesi esasına dayanan teşbih, temsil ve istiârelerde en önemli meselenin bunlardaki benzerlik noktasının tesbit edilmesi olduğunu söyler. Esasen teşbihle temsilin ayrıldığı nokta da budur. Teşbih benzeme noktası kolayca bilinebilen, üzerinde düşünmeye ihtiyaç duyulmayan türdense bu asıl teşbihtir ve temsili olmayan teşbih olarak da adlandırılır. Buna karşılık benzeme noktası taraflardan birinde veya her ikisinde duyularla algılanmayan soyut nitelikte ise temsil konumunda olup teville ve fikrî gayretle kavranabilen en zor teşbih kategorisine girer. Buna göre teşbih genel, temsil özel bir kategoridir; her temsil teşbihtir, fakat her teşbih temsil değildir.⁴⁷⁵ Temsili

⁴⁷³ İsmail Durmuş, “Temsil”, *DİA*, İstanbul 2011, XXXX, 434.

⁴⁷⁴ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat* (8. Baskı), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010, 132.

⁴⁷⁵ Durmuş, 434.

teşbihler; unsurları arasındaki karşılık, ilk bakışta göze çarpmayacak olan iki tasavvur heyetinden oluşur. Teşbihin taraflarını (yani benzeyen ve benzetileni) teşkil eden bu heyetlerden biri diğerini teyid etmek üzere karşımıza çıkar.⁴⁷⁶

Birbirine yakın üç sanattan biri olan istiâre aklıyla duygular arasında bağlantı kurarak fikir ve hayalleri kuvvetlendirip anlatımı daha etkili hale getirir ve bu yönüyle düz ifadeye tercih edilir. Ayrıca okuyucu veya dinleyicinin tasavvur ve tahayyül imkânını zenginleştirip manaya parlaklık katar. Temsili ve sembolleri kullanarak zihindeki bir şeyi benzer başka bir şeyle, özellikle soyut varlıkları somutlarla değiştirmek suretiyle daha etkili bir anlatım gücü sağlar.⁴⁷⁷

Temsilde sadece benzetilen zikredilir ve benzeyenin ne olduğu anlaşılır. Fakat bazen benzeyen de zikredilir:

Sadece dünyaya bağlanmış kişi, sel güzergâhında ev yapan kişi gibidir.

Burada benzeyen ve benzetilen verilmiştir. Kötü ve sonu belli olan işle meşgul olan, akıbetini göremeyen kişi yaptığı işten bir kâr ve fayda elde edemez anlamını taşımaktadır. O halde temsil, her ne kadar görünen bir anlamı olsa da söyleyenin muradının diğer manaları da aktardığı bir ifade türüdür.⁴⁷⁸

Bütün edebiyatlarda ve edebiyatın bütün alanlarında olduğu gibi Fars edebiyatında da şair, yazar ve edipler ilk dönemlerden itibaren, duyu organları ile bilinip anlaşılmayan birtakım his, duygu, düşünce ve tecrübelerini, sembol, temsil, kinâye, mecaz, teşbih gibi bazı sanatlar ile dile getirmeye, okuyucuya aktarmaya çalışmıştır.

Klasik Fars edebiyatında edipler her ne kadar remizlere işaret etmiş olsalar da onun tekniği hususunda bilgi sahibi değillerdi. Şöyle ki, sembole karşı olan ilgi eksikliği sebebiyle onu istiâre olarak değerlendirmeleri, metinlerin yorumlanmasında birtakım hatalar ortaya çıkarmıştır. Örneğin bazıları Hâfız'ın şiirlerinin yorumlanmasında istiâreye işaret etmekte ve kelimeleri sadece tek anlamlı düşünmektedirler. Halbuki sembol olmaları da imkân dahilindedir. Yani, kelime hem görünen anlamına sahip olur hem de bir veya birkaç farklı yakın anlamı daha kapsayabilir. Aynı şekilde klasik dönem edipleri "sembol"e kinaye demişlerdir. Örneğin Furûzânfer, *Padişah ve Hizmetçi* hikâyesini

⁴⁷⁶ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (2. Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989, 148.

⁴⁷⁷ İsmail Durmuş-İskender Pala, "İstiare", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 317.

⁴⁷⁸ Sîrûs Şemîsa, *Beyân* (3. Baskı), Neşr-i Mitra, Tahran 1393 hş., 243.

açıklarken “*Padişah, kutsal ruh, yüce candan kinâyedir*” der. Devamla, “*Bu şiirde ambar, insan bedeninden kinâyedir ve fare de nefse işaret eder*” der. Ancak kinâyenin tek kelime ile mümkün olduğunu düşünceleri sembol ile karıştırıldığına bir delildir.⁴⁷⁹

Sembol, zahirî ve batınî anlamlara işaret etmesi bakımından ve lafzî karine olması açısından kinâyeye benzerdir, ancak kinâye cümle veya ibaredir, sembol ise genellikle tek kelimedir.⁴⁸⁰ Sembol, temsili bir eserin içinde bir parçadır. Sembolik eser ile temsili (alegorik) eser arasındaki fark şudur: Temsili eser baştan başa farklı bir tek manaya sahiptir, ancak sembolik eserde bir parça, bir bölüm farklı bir mana taşır.⁴⁸¹ Bununla birlikte temsil sanatı, şiiri ve sözü fevkalade bir noktaya taşımakta; teşbih ve istiâre gibi sanatlardan faydalanarak anlama derinlik sağlamaktadır. Bu sebeple eskiden itibaren sanatlı eserlerin tamamında temsil çeşitli şekillerde kullanılmıştır.⁴⁸²

Temsili hikâyelerin kahramanları kişiler (temsili-i gayr-i hayvanî) ya da canlılar (temsili-i hayvanî) olabilir. Gayr-i hayvanî temsil örnekleri; Papağan ve Tüccâr, Papağan’ın yağı dökmesi, Şeyh Ahmed hikâyesi gibi Mevlânâ’nın bu hikâyelerde görünen anlam dışında bir manayı ileri sürdüğü türden *Mesnevî* hikâyeleridir. Ariflerin çoğu bu hikâyeleri temsil çerçevesinde değerlendirip yorumlamışlardır. Vahşî-i Bâfkî de kendi *Ferhâd u Şîrîn* mesnevisini âşıkâne bir temsil olarak kaleme almıştır. Aynı şekilde Attâr’ın *Mantıku’t-tayr* adlı eseri de temsili bir eser olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸³

Çalışmamızda yer verdiğimiz Ehlî-yi Şîrâzî’nin *Şem’ u Pervâne* mesnevisi de temsili bir hikâye olarak kaleme alınmıştır. Sembol, teşbih, kinâye, istiâre gibi sanatları barındıran mesnevinin ana kahramanları şem’ ve pervânedir. Şem’ mâsuğun; pervâne ise âşğın sembolü olarak değerlendirilmiş ve dördüncü bölümde Şem’ u Pervâne mesnevisinin kahramanları ve hikâyedeki olay detaylı olarak verilmiştir.

⁴⁷⁹ Şemîsa, *Beyân*, 241, 242.

⁴⁸⁰ Şemîsa, *Beyân*, 241.

⁴⁸¹ Şemîsa, *Beyân*, 257.

⁴⁸² Mehdî Muhabbetî, *Bedi’-i Nov Huner-i Sâht u Ârâyeş-i Sohen* (2. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1386 hş., 95.

⁴⁸³ Şemîsa, *Beyân*, 244, 245.

İKİNCİ BÖLÜM

FARS EDEBİYATININ SEÇKİN ŞAİRLERİNDE ŞEM‘ U PERVÂNE

2.1. GAZEL ŞAİRLERİNDE ŞEM‘ U PERVÂNE

2.1.1. Sa‘dî-i Şîrâzî (ö. 691/1292)

Hicri yedinci yüzyıldan sonra şairler arasında büyük ilgi gören şem‘ ve pervâneyi hâl dili ile kaleme alan şairler arasında Fars edebiyatının en büyük şairlerinden Sa‘dî de bulunmaktadır. Sa‘dî’nin, hem pervânenin hem şem‘in hâl diliyle söylediği şiirleri vardır. Bu konuda Attâr’ın tesirinde olduğunu söylemek mümkündür. *Bostân* adlı eserinde, pervâneye kendini yakma sebebinin sorulmasını şu şekilde nazmetmiştir:⁴⁸⁴

کسی گفت پروانه را کای حقیر	برو دوستی در خور خویش گیر
رہی رو کہ بینی طریق رجا	تو و مهر شمع از کجا تا کجا؟
سمندر نہای گرد آتش مگرد	کہ مردانگی باید آنگہ نبرد
ز خورشید پنهان شود موش کور	کہ جہل است با آہنین پنجه روز

Birisi pervâneye “Ey hakîr!” dedi,

Git kendine göre bul bir sevgili.

Öyle bir yola git ki ümidin olsun,

Sen neredesin, mumun aşkı nerede?

Semender değilsin, ateşin etrafında dolaşma

Önce mertlik gerekir sonra savaş.

Yarasa güneşten saklanır

*Demir pençeye sataşmak ise cahilliktir.*⁴⁸⁵

Sa‘dî bu konuya birkaç beyitle devam eder ve sonra pervânenin hâl dili ile cevap verir:

نگہ کن کہ پروانہ سوزناک	چه گفت، ای عجب گر بسوزم چه باک؟

⁴⁸⁴ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 876.

⁴⁸⁵ Sa‘dî-i Şîrâzî, *Külliyât-i Sa‘dî*, 223.

مرا چون خلیل آتشی در دل است که پنداری این شعله بر من گل است

*Bu yanmış pervâneye bir bak ne dedi:
Ne garip! Yanarsam eğer neden korkayım?*

*Benim gönlümde ateş vardır Halil gibi
Bendeki bu ateş ise bir güldür sanki.⁴⁸⁶*

Yukarıdaki örnek şiirlerde görüldüğü üzere Sa'dî, pervâneyi şem'e âşık bir tutkun olarak görür. Pervânenin aşkını bülbülün aşkından daha üstün tutar, gerçek âşığın ve hakikatten haberdâr olanın pervâne olduğunu dile getirir.

شبی یاد دارم که چشمم نخفت شنیدم که پروانه با شمع گفت
که من عاشقم گر بسوزم رواست تو را گریه و سوز باری چراست؟

*Hatırlarım bir gece gözüme uyku girmede
Duydum ki pervâne muma şöyle dedi:*

*Ben âşığım, eğer yanarsam yeridir,
Peki ya senin ağlayıp yanman nedendir?⁴⁸⁷*

Yukarıdaki beyitlerle başlayan başka bir şiirinde Sa'dî şem' ve pervânenin ikisini de âşık olarak değerlendirir. Pervâne de şem' de âşıktır. Hatta bu şiirde şem' pervâneyi ateşin huzurundan kaçmakla ve sadece kanadını yakmakla itham edip kendisinin tamamen yanıncaya dek dimdik durduğunu söyler. Şiirlerinde şem' ve pervâneyi bir arada kullanmakla birlikte ayrı ayrı kullandığı da görülmektedir. Sa'dî'nin, genel olarak bu mazmunların geçtiği beyitlerde geleneksel anlamda şem' ve pervâne söyleminden uzaklaşmadığı görülmektedir. Bazen âşığın gözyaşlarını, şem'in eriyip süzülen damlalarına benzetir; bazen de şem' eşi benzeri olmayan bir sevgilidir. Pervâne, onun sadık ve perişan haldeki derbeder âşığıdır. Bazen pervânenin perişanlığı bazense şem'in yanıp erimesi âşığın sembolü olarak kullanılır. Pervâne her zaman âşıktır; şem' ise öncelikle mâşuk olmakla birlikte âşık olarak da değerlendirilmiştir. Sa'dî'nin *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserlerinde şem' ve pervâne ile ilgili kaleme alınmış beyitler aşağıda yer almaktadır.

⁴⁸⁶ Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyât-i Sa'dî*, 223.

⁴⁸⁷ Sa'dî-i Şîrâzî, *Külliyât-i Sa'dî*, 224.

2.1.1.1. Bostân

شب‌ی یاد دارم که چشمم نخفت	شنیدم که پروانه با شمع گفت
که من عاشقم گر بسوزم رواست	تو را گریه و سوز باری چراست؟
بگفت ای هوادار مسکین من	برفت انگبین یار شیرین من
چو شیرینی از من بدر می‌رود	چو فرهادم آتش به سر می‌رود
همی گفت و هر لحظه سیلاب درد	فرو می‌دویدش به رخسار زرد
که ای مدعی عشق کار تو نیست	که نه صبر داری نه یارای ایست
تو بگریزی از پیش یک شعله خام	من استاده‌ام تا بسوزم تمام
تو را آتش عشق اگر پر بسوخت	مرا بین که از پای تا سر بسوخت
همه شب در این گفت و گو بود شمع	به دیدار او وقت اصحاب، جمع
نرفته ز شب همچنان بهره‌ای	که ناگه بکشتش پری بهره‌ای
همی گفت و می‌رفت دودش به سر	همین بود پایان عشق، ای پسر
ره این است اگر خواهی آموختن	به کشتن فرج یابی از سوختن
مکن گریه بر گور مقتول دوست	قل الحمد لله که مقتول اوست
اگر عاشقی سر مشوی از مرض	چو سعدی فرو شوی دست از غرض
فدائی ندارد ز مقصود چنگ	وگر بر سرش تیر بارند و سنگ
به دریا مرو گفتمت زینهار	وگر می‌روی تن به طوفان سپار

Hatırlarım bir gece gözüme uyku girmedi

Duydum ki pervâne muma şöyle dedi:

Ben âşığım, eğer yanarsam yeridir,

Peki ya senin ağlayıp yanman nedendir?

Dedi, “Ah zavallı âşığım benim!

Bal gitti, tatlı yârim benim!

Şîrîn yâr benden ayrılınca,

Ferhâd gibi başıma ateş çıkar benim!”

*Mum söylerken bunları her an bir dert seli
Sararmış yanağında koşarak iniyordu.*

*Ey iddiacı! Aşk senin işin değil,
Çünkü ne sabrın ne de dayanma gücün var.*

*Ham bir alev in huzurundan kaçıyorsun,
Bense tamamen yanıncaya kadar durmuşum.*

*Aşk ateşi senin sadece kanadını yakmışsa
Bir de bana bak! Beni yaktı baştan ayağa!*

*Mum böyle söylenmekteydi gecelerce
Onu görmekten dostlar huzur içinde.*

*Gecenin bir kısmı henüz geçmemişti ki
Ansızın söndürdü onu bir peri çehreli!*

*Başından duman çıkıyor ve söylüyordu
Aşkın sonu budur ey oğul!*

*Öğrenmek istersen işte yol budur,
Ölerek yanmaktan kurtuluş bulursun!*

*Yârin maktulünün kabri başında ağlama
Hamd olsun, onun makbulü buymuş de!*

*Eğer âşık san, başını çekme marazdan,
Sa'dî gibi elini çek garazdan!*

*Bir fedainin başına taş ve oklar yağsa da
Elini çekmez maksuttan asla!*

*Sana demedim mi sakın denize gitme!
Gideceksen eğer bedenini tufana teslim eyle!*

شـنـنـیـدـم کـه مـیـگـفـت و بـا ران دـمـع

فـر و مـیـدو یـدش بـعـار ض چـو شـمـع

*Yanağına gözyaşı yağarken mum gibi,
Şöyle söylediğini işittim.*

نبخشود بر حال پروانه شمع

نگه کن که چون سوخت در پیش جمع

*Mum, pervânenin haline acımadı ancak
Topluluğun önünde nasıl yandı mum, bir bak!*

که بر کردت این شمع گیتیفروز؟ بگفت ای ستمکار آشفته روز

*Ey sitemkâr, sana gün gösteren,
Âlem aydınlatan bu mumu kim yaktı?*

کسی گفت پروانه را کای حقیر برو دوستی در خور خویش گیر
رهی رو که بینی طریق رجا تو و مهر شمع از کجا تا کجا؟

*Birisi pervâneye "Ey hakîr!" dedi,
Git kendine göre bul bir sevgili.
Ümit yolunu göreceğin bir yola git çünkü,
Sen neredesin, mumun aşkı nerede?*

شکر دید و عناب و شمع و شراب ده از نعمت آباد و مردم خراب

*Şeker, hünnap, mum ve şarap gördü;
Köy nimetlerle mamur, halk ise haraptı.*

وجودی دهد روشنایی بجمع که سوزیش در سینه باشد چو شمع

*Sinesinde mum gibi yangını olan kişi,
Varlığı ile aydınlatır meclisi.*

ز مهرش بگردان چو پروانه پشت که مقراض شمع جمالش بکشت

*Pervâne gibi onun aşkına sırtını dön,
Çünkü makas onun güzellik mumunu söndürdü.*

از آن مرد دانا دهان دوختست که بیند که شمع از زبان سوختست

*Bilge olan kişi, mumun dil ile yandığını bildiği için
Kendi ağzını dikmiştir.*

چرا بارفیکان نیایی بجمع که روشن کنی بزم ما را چو شمع

*Neden dostlarla birlikte gelmiyorsun meclise,
Mum gibi aydınlatırsın bizim âlemimizi.*

چو خود را بهر مجلسی شمع تو دیگر چو پروانه گردش مگرد

*Bir güzel, her meclisin mumu olunca,
Sen de artık pervâne gibi dolaşma etrafında.*

2.1.1.2. Gülistân

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

*Ey seher kuşu! Pervâneden öğren aşkı;
O yanmışın canı çıktı da sesi çıkmadı.*

ابلهی کو روز روشن شمع کافوری نهد

زود بینی کش بشب روغن نباشد در چراغ

*Gündüz vakti kâfûr mumunu yakan kişinin
Gece vakti kandil için yağı kalmaz.*

چون گرانی پیش شمع آید خیزش اندر میان جمع بکش

ور شکر خنده ایست شیرین لب آستینش بگير و شمع بکش

*Çirkin biri meclisin ortasına gelip,
Muma engel olursa kalk onu yok etmeye bak!*

*Eğer tatlı gülüşlü şeker dudaklı ise
Yeninden tut, mumu söndür!*

به خنده گفت که من شمع جمعم ای سعدی

مرا از آن چه که پروانه خوشتن بکشد

*Ey Sa'dî! Ben meclisin mumuyum dedi gülümseyerek,
Pervâne kendini öldürürse bana ne gerek!*

2.1.1.3. Gazeller

برخی جانت شوم که شمع افق را

پیش بمیرد چراغدان ثریا

*Senin canına kurban olurum çünkü
Süreyya fanusu göklerin mumu huzurunda ölür.*

آرزو میکنم شمع صفت پیش وجودت

که سرایای بسوزند من بیسر و پا را

*Şekil mumu kendi huzurunda ben perişanı
Baştan ayağa kadar yakmak istiyor.*

امشب که بزم عارفان از شمع رویت روشنست

آهسته تا نبود خبر رندان شاهد باز را

*Ariflerin meclisi senin yüzünün mumu ile aydınlıktır bu gece,
(Aman sus) Sessiz ol ki bozguncu rintlerin haberi olmasın.*

آنک از فروغ مشعله رای انورش پروانه ضیا طلبد شمع آسمان

*Mumun âşığı, onun meclisinde
Mutlu ve mesut pervânedir.*

شمعی بمیان ما برافروز یا شمع مکن که ماهتاست

*Aramızda bir mum yak
Ya da mum yakma çünkü vakit mehtaptır.*

شمع فلک با هزار شمعل انجم پیش وجودت چراغ باز نشستست

*Binlerce nur meşalesi ile felek mumu,
Senin varlığının huzurunda (kandil gibi) sönmüş.*

شاهد که در میان نبود شمع گو بمیر

چون هست اگر چراغ نباشد منورست

*Sevgili meydanda yoksa muma söyle sönsün,
Eğer sevgili varsa kandil olmasa da aydınlıktır.*

شبهه من و شمع می گدازیم اینست که سوز من نهانست

*Geceler boyu ben ve mum birlikte eriyoruz,
Fakat benim yanışam gizlidir.*

بر من که دلم چو شمع یکتاست

پیـراهن غـم چـو شـمع ده توست

*Bendeki gönül mum gibi tektir,
Keder gömleği köy mumu gibi senindir.*

سعدی آتش زبـانم در غـمت سوزان چو شـمع

با همه آتش زبانی در تو گیرایم نیست

*Senin gamında mum gibi yanan, dili ateş gibi keskin olan Sa'di'yim
Bütün bu ateş gibi keskin dilliliğime rağmen sana tesirim yoktur.*

دلی که دید که پیرامن خطر میگشت؟

چو شمع زار و چو پروانه در بدر میگشت

*Mum gibi inleyen ve pervâne gibi kapı kapı dolanan
Tehlikenin çevresinde dolanan gönlü kim gördü?*

انصاف نباشد که من خسته رنجور پروانه او باشم و او شمع جماعت

*İnsaf etmez çünkü ben yaralı yorgun
Onun pervânesi olurum o ise cemaatin mumu.*

هیچکس را بر من از یاران مجلس دل نسوخت

شمع میبینیم که اشکش میرود بر روی زرد

*Meclisteki dostlardan dolayı kimsenin gönlü yanmadı benim kadar,
Sararmış yüzünün üzerinde gözyaşları süzülen mum görüyorum.*

هر که ز ذوقش درون سینه صفا بیست شمع دلش راز شاهدهی نگریزد

*Göğsünde şevkten dolayı seyir olan kişi,
Kendi gönül mumunu bir güzelden ayırmaz.*

مرا بعاقبت این شوخ سیمتن بکشد

چو شمع سوخته روزی در انجمن بکشد

*Sonunda bu gümüş tenli güzel beni öldürür,
Bir gün mecliste öldürür tıpkı yanık mum gibi.*

بخنده گفت که من شمع جمع ای سعدی

مرا از آن چه پروانه خویشتن بکشد

*Gülerek "Ben meclisin mumuyum ey Sa'dî" dedi,
Pervânenin kendisini harab etmesinden bana ne!*

شمع پیشت روشنایی نزد آتش می نماید

گل بدستت خوبرویی پیش یوسف می فروشد

*Mum, ateşin huzurunda parlaklık gösteriyor,
Gül Yûsuf'un huzurunda senin elinle güzel yüzlülük satıyor.*

مجلس یاران بی ناله سعدی خوش نیست

شمع می گیرید و نظاره گیان می خندند

*Dostlar meclisi, Sa'dî'nin inlemesi olmadan hoş değildir,
Mum ağlıyor ve seyredenler ise gülümsüyor.*

شمع جانم را بکشت آن بیوفا جای دیگر روشنایی می کند

*Mum beni öldürdü ama o vefasız,
Başka bir yerde ise aydınlık saçıyor.*

من پروانه صفت پیش تو ای شمع چگل

گر بسوزم گنه من نه خطای تو بود

*Ey Çigil mumu! Senin karşında pervâne gibiyim ben,
Eğer yanarsam günahı boynuma aksi halde senin hatan olur.*

گر بگریم چو شمع معذورم کس نگوید در آتشم مگداز

*Mum gibi ağlıyorsam beni mazur gör,
Yanıyorken kimse bana erime demez.*

شاهد بخوان و شمع بیفروز و می بنه

عنبر بسای و عود بسوزان و گل بریز

*Ey güzel oku, ey mum parla ve şarap doldur,
Anber saç, udu tutuştu ve gül saç.*

چشم خدا بر تو ای بدیع شمایل یار من و شمع جمع و شاه قبایل

*Allah'ın gözü (nuru) senin üzerinde olsun ey eşsiz görünüşlü,
Benim yârim toplumun mumu, kabilelerin şahu.*

خایانی نحو منظوری اقف تا چو شمع از سر بسوزم تا قدم

*Mum gibi baştan ayağa kadar yanayım,
Kendi köşemde durayım diye beni bırakın.*

شمع بخواهید نشست باز نشین ای غلام روی تو دیدن بصبح روز نماید تمام

*Mum sönecek otur ey hizmetkâr!
Sabahleyin senin yüzünü görmek günü tamamlar.*

دعوت بی شمع را هیچ نباشد فروغ مجلس بی دوست را هیچ نباشد نظام

*Davetin ışığı mumsuz olmaz asla,
Meclisin düzeni dostsuz olmaz asla.*

سخن بگوی که بیگانه پیش ما کس نیست بغیر شمع و همی ساعتش زبان بیرم

*Konuş, çünkü bizim aramızda yabancı yoktur
Mumdan başka kimse yoktur, şimdi onun da dilini keseceğim!*

شمع وش پیش رخ شاهد یار دمبدم شعله زنان میسوزم

*Mum gibi sevgilinin güzel yanağının karşısında,
Anbean kıvılcım saçarak yanıyorum.*

دلی چون شمع می باید که بر جانم بیخشاید

که جز وی کس نمی بینم که می سوزد بیالینم

*Canımdaki gönlü mum gibi feda etmek gerek,
Çünkü başucumda ondan başka yanan kimse görmüyorum ben.*

چو روی دوست نبینی جهان ندیدن به

شب فراق منه شمع پیش بالینم

*Sevgilinin yüzünü görmüyorsan kâinatı da görme, daha iyi
Ayrılık gecesinde yastığının yanına mumu koyma.*

چو خلوت با میان آمد نخواهم شمع کاشانه

تمنای بهشتم نیست چون دیدار می بینم

*Halvet gerçekleşince saray mumu istemem,
Ben cennet arzusunda değilim çünkü sevgiliyi görüyorum.*

پروانه بکشتت خویشتن را بر شمع چه لازمست تاوان

*Mumun güce kuvvete ne ihtiyacı var,
Pervâne öldürdü kendini.*

مردست که چون شمع سراپای وجودش

میسوزد آتش نرسیدست بخامان

*Baştan ayağa kadar yandığı için mum ölmüştür,
Fakat ateş ham olanlara ulaşmamıştır.*

یا بگدازم چو شمع یا بکشنم بصبح

چاره همین بیش نیست سوختن و ساختن

*Ya mum gibi eririm ya da sabahla beni öldürürler,
Yanmak ve yakılmaktan daha iyi bir çare yoktur.*

زهد نخواهد خرید چاره رنجور عشق

شمع و شرابست و شید پیش تو نفروختن

*Zahit, aşk hastasının çaresini bilmez,
Aşk hastasının dermanı mum, şarap ve senin huzurunda riyasız olmaktır.*

هر که بشب شمع وار در نظر شاهد یست باک ندارد بروز کشتن و آویختن

*Geceleri bir güzelin nazarında mum gibi olan kişinin,
Gündüzleri ölmekten ve darağacına çıkmaktan korkusu olmaz.*

سوزناک افتاده چون پروانه ام در پای تو

خود نمی سوزد دلت چون شمع بر بالین من

*Yanarak senin ayağına düşmüş bir pervâne gibiyim,
Başucumdaki mum gibi kendini yakmıyor senin gönlün.*

مثال عشق و معشوق شمع و پروانه ست

سر هلاک نداری مگرد پیرامون

*Mum ve pervâne; âşık ile maşuk gibidir,
Yok olma arzusunda değilsen etrafta dolaşma.*

می برزند ز مشرق شمع فلک زبانه ای ساقی صبحی در ده می شبانه

*Alev gibi kırmızı felek mumu doğudan yükseliyor,
Ey sabah şarabı veren saki! Doldur gece şarabını!*

شمع من روز نیامد که شبم بفروزی

جان من وقت نیامد که بتن باز آیی؟

Benim mumum, gecelerimi aydınlatacağın gün gelmedi mi?

Benim canım, bedenime geri döneceğin zaman gelmedi mi?

شمع را باید ازین خانه بدر بردن و کشتن

تا بهمسایه نگوید که تو در خانه مایی

*Mumu bu evden alıp götürmeli ve öldürmeli,
Ta ki komşuya, sen bizim evimizdesin demesin.*

هزار دیده چو پروانه بر جمال تو عاشق

غلام مجلس آنم که شمع مجلس اویی

*Pervâne gibi binlerce göz senin cemâline âşıktır,
Onun meclisinin mumu olduğun meclisin kölesiyim.*

شمع بر کردی چراغت باز نامد در نظر

گل فرادست آمدت مهر از گیا برداشتی

*Mum yaktığında senin gözünde kandil gibi görünmedi
Gülü eline alınca, güle olan muhabbetini kaybettin.*

اول چراغ بویی آهسته شمع گشتی

آسان فرا گرفتم در خرمن اوفتادی

*Önce kandil idin zamanla muma dönüştün,
Kolayca öğrendim (hemen) harmana attın.*

گر تو شاهد با میان آیی چو شمع

مبلغی پروانه ها گرد آوری

*Ey güzel sen! Eğer mum gibi ortaya çıkarsan,
Bir sürü pervâneyi bir araya getirirsin.*

گر شمع نباشد شب دلسوختگان را

روشن کند این غره غرا که تو داری

Gönlü yanmışların gece mumu olmasa bile

Sendeki bu parlak hilal aydınlıktır.

یار گرتنه ام بسی چون تو ندیده ام کسی

شمع چنین نیامدست از در هیچ مجلس

Ey sevgili, tutulup kalmışım, senin gibi bir kimseyi görmemişim,

Hiçbir meclisin kapısından böyle bir mum geçmemiştir.

پرده برانداز شب شمع وار تا بسوزیم بیروانگی

Bir gece mum gibi perdeyi kaldır,

Ta ki hepimiz pervâne gibi yanalım.

بیم آنست دمادم که چو پروانه بسوزم

از تغاین که تو چون شمع چرا شاهد عامی

Senin, mum gibi halkın sevgilisi olman üzüntüsüyle,

Korkarım ki anbean pervâne gibi yanarım.

روان روشن سعدی که شمع مجلس تست

بهیچ کار نیاید گرش نسوزانی

Senin meclisinin mumu olan Sadi'nin aydın ruhu,

Eğer sen tutuşturmazsan hiçbir işe yaramaz.

شبست و شاهد و شمع و شراب و شیرینی

غنیمتست چنین شب که دوستان بینی

Gece, sevgili, mum, şarap ve tatlılıktır,

Dostları gördüğüm böyle bir gece ganimettir.

تو خنده زنان چو شمع و خلقی پروانه صفت در احتراقست

Sen gülümseyen bir mum ve mahlûk gibisin,

Pervâne yaradılışlı ise senin yangınındadır.

نفرورد غم تو روشنائی آنرا که چو شمع سر نینداخت

*Senin gamın aydınlık vermez,
Mum gibi zil zurna sarhoş olmayınca.*

دل می رود و دیده نمی شاید دوخت چون زهد نباشد نتوان زرق فروخت
پروانه مستمند را شمع نسوخت آن سوخت که شمع را چنین میافروخت

*Gönül gidiyor ve belki de hiç bakmıyordu,
Zahitlik olmayınca ikiyüzlülük satılamaz.
Mum, sarhoşların pervânesini yakmadı,
Böyle parlak olmayan mumu yaktı.*

امشب که حضور یار جان افروزست بستم بخلاف دشمنان پیروزست
گو شمع بمیر و مه فرو شو که مرا آنشب که تو در کنار باشی روزست

*Sevgilinin huzurunda can yakılan bu gece,
Bahtım düşmanların aksine muzafferdir.
Söyle mum sönsün ay batsın çünkü benim için
Senin bir köşede olduğun gece gün gibi aydındır.*

آن سست وفا که یار دل سخت منست شمع دگران و آتش رخت منست
ای با همه کس بصلح و با ما بخلاف جرم از تو نباشد گنه از بخت منست

*Benim taş kalpli yârimin vefası gevşektir,
Diğerlerinin mumu ve senin yanağının ateşi benimdir.
Ey herkesle barışıp bizimle ayrı düşen
Senin cürmün olmaz, günah benim bahtımdandır.*

شمع ارچه بگریه جانگدازی می کرد گریه زده خنده مجازی می کرد
آن شوخ سرش را ببریدند و هنوز استاده بود و زبان درازی می کرد

*Mum her ne kadar ağlayarak canını eritse de;
Ağlarken (aslında) gülüyordu.
O güzelin başını kestiler ve hala,*

Dimdik durmuş sözü uzatıyordu.

بان و خطمی شمع و صندل شیر و قیر و نور و ناز

شهد و شکر مشک و عنبر درّ و لؤلؤ نار و سیب

Mumun ban ağacı ve hatmi çiçeği, şekerin sandal ağacı, katran, nur ve naz

Miskin bal özü ve şekeri, incinin anberi, nar ve elmanın incisi.

2.1.2. Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352)

Hâcû-yi Kirmânî'nin şiirlerinde şem' ile pervânenin bir arada ve aynı zamanda ayrı olarak kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel anlamda şem'i mâşuk, pervâneyi âşık olarak değerlendirmesinin yanında şem'i âşık olarak nitelendirdiği beyitler de bulunmaktadır. Âşıkların gönüllerinde taşıdıkları ateş, gözlerinden akıttıkları yaşlar gibi mumun yanıp erimesi ve damla damla balmumu akıtması âşıklık belirtisi olarak değerlendirilmiş ve mum âşık olarak da nitelendirilmiştir. Bazense pervâne ve şem'in ikisinin, pervânenin ateşte yanması ve şem'in gözyaşı dökmesi sebebiyle âşık olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Genel olarak diğer tüm şairlerde de görüldüğü üzere şarap, meze, çerez, kebab, çalgıcı, sâki gibi eğlence meclisinin önemli unsurları arasında şem' de bulunmaktadır. Şair, şem' gibi ateş dilli olmaktan bahseder; burada sözünün keskin, açık ve net oluşuna vurgu yapar. Aynı zamanda ömür şem'inin sönmesi hem sabah vaktinin gelip mumun söndürülmesi hem de ömrün artık tükenmiş olmasına işarettir.

Âşığın yalnız geçirdiği ayrılık gecelerinde olduğu gibi Hâcû da kendisine seslenerek dert ortağının, yanında olan sırdaşının sadece şem' olduğunu söyler. Pervânenin ateşte yanması nasıl kendini feda etmesi olarak değerlendiriliyorsa, mumun da başından vazgeçmesi yani daha iyi ışık vermesi için başının kesilmesi de bir fedakârlık olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda pervâne gibi şem' de canını ve başını feda eden bir âşık olarak kaleme alınmıştır. Hz. Ali'yi överken evliyalar meclisinin mumu olarak nitelendirmiştir.

Hâcû bazen de ateş ile dolu olan gönül kuşunun, o güzel sevgilinin yanağının mumuna pervâne olduğunu dile getirir. Şem'i kendine dost ve sırdaş olarak gören Hâcû'nun ilgili şiirleri aşağıda yer almaktadır.

درفش شمعی خورشید پیکر شه مشرق

ز قلبگاه افق بر کشیده به ثریا

Güneş gibi bedenli mum, doğunun şahı gibi parladı
Ufukların kiblesinden Süreyya yıldızına kadar çizgi çekti.

چو شمع ز سوز دل و آب دیده

رسیده به لب جان و الجسم ذائب

Mum gibiyim gönüldeki ateş ve gözdeki yaş ile
Can dudağa gelmiş, cismim ise erimekte.

داده تو را با وجود لمعه ی راییت

خسرو انجم خراج و شمع فلک باج

Görüş nurunun varlığı ile sana
Haraç meclisinin şahlığını, vergi feleğinin mumunu verdi.

چون لعل آفتاب بر آمد ز کان چرخ

بفروخت شمع مشرقی از شمعدان چرخ

Yakut güneş feleğin madeninden çıkınca;
Doğunun mumu feleğin şamdanından gökyüzünü aydınlattı.

نهند بر سر گردون کلاه شمعی چینی کشند در بر عالم قباى شاهى اسود

Feleğin başına Çin mumunun şapkasını takarlar
Âlemin üzerini şahlık cübbesiyle karartırlar.

ز آنکه گر او به مثل شمع فروزان گردد

طبع او جز به همان دلق مشمع نکشد

Eğer o mum gibi parlak bir hâl alırsa
Onun doğası mumlu hırkadan başka bir şey olmaz.

شمع کافوری گرفته عنبر خادم به دست لؤلؤ لالا فکنده هندوی شب در کنار

Hizmetçi anber, elinde kâfûr mumu tutmuş,

Gecenin karanlığı bir kenarda inci saçmış.

به تاب سیه پروانه و آب دیده شمع

به بانگ مرغ صراحی و جام نوش گوار

Pervânenin yürek ateşi ve mumun gözündeki yaşla,

Bir çöl kuşunun çılgılığı ve lezzetli kadehle...

در جلوه‌گاه مشرقیان شمع شب فروز در بزمگاه مغربیان جام خوشگوار

Geceyi aydınlatan mum doğuluların cilvegâhında,

Lezzetli kadeh ise batılların eğlence meclisinde.

چو شمع فروزان شده دلق شمع ز خونابه‌ی اشک گرم شمع

Bir mumun hırkası, mum gibi ılık saçınca

Gözyaşı kanlı suyla beni mum gibi ısıtır.

ور خصم تو چون شمع ز پروانه زندم سر در فکند پیش تو با دیده‌ی دامع

Eğer senin düşmanın pervânenen bahsederse mum gibi

Senin huzurunda başını keser ağlayan bir gözle.

ویرانه‌ام به صورت و گنج معانیم پروانه‌ام به معنی و شمع منورم

Görünüşte viraneyim fakat manaların hazinesi

Mana olarak pervâneyim fakat aynı zamanda parlak bir mum.

مجمر و شمع و شراب آوردم و نقل و کباب گفتم امشب با سر زلفش به پایان آورم...

شمع را دیدم که با مجمر زبان بیرون کشید گفتم کز خون جگر هر چند پر شد ساغر

Fanus, mum, şarap, çerez ve kebab getirdim,

Bu gece onun zülfünün ucuyla işim biter dedim.

...

Fanusa dil çıkarıp uzatan mumu gördüm,

Kadehimi ciğer kanıyla doldurdu dedi.

اشک مریم ریختم چون شمع و آن گه چون مسیح

پیش این محراب مینا تا سحر کردم قیام

*Mum gibi Meryem gözyaşı döktüm ve sonra Mesih gibi
Şarap kadehinin mihrabında isyan ettim seher vaktine dek.*

من ار در مجلس شاهان چو شمع آتش زبان کردم

به وقت گفتن مدحت شوم همچون لگن الکن

*Şahlar meclisinde eğer mum gibi ateş dilli olursam,
Seni övme vakti geldiğinde leğen gibi tutulur dilim.*

مگر در خلوت باطن ز دل شمعی برافروزی

وگر نی چون توانی بود در شبهای ظلمانی

*Gönül halvetinde yürekten bir mum yakasın,
Aksi takdirde karanlık gecelerde nasıl kalacaksın!*

شمعی که بود مقتبس از نور بوالحسن نام مبارک و رخ میمون او حسن

*Ebu'l-Hasan'ın nurundan alınmış bir mum,
Adı mübarek ve ruhu kutlu Hasan!*

دیده ی مشعله داران شبستان سپهر روشن از شعله ی شمع شبستان تو باد

*Feleğin haremde meşalesi olan göz
Senin haremdeki mumun parıltısı ile aydınlansın.*

شمعی که نور مملکت پادشاه بود ناگه فرو نشست و شبستان و داع کرد

*Padişah mülkünün nuru olan mum
Ansızın söndü ve haremi terketti.*

خصم اگر شمع صفت کرد زبان پیشش تیز

لاجرم سر دلش بین که قضای سر اوست

*Düşman eğer onun karşısında dilini mum gibi sivrileştiriyse
Onun gönül sırrına bak! Bu onun kaderidir kesinlikle.*

پرده بردار که در تاب شود شمع فلک

پسته بگشای که تا آب شود در عدن

Kaldır perdeyi de feleğin mumu parlasın

Dudağını aç da cennet suya kansın.

ای گل باغ هنر و اختر گردون جلال در دریای کرم شمع شبستان کمال

Ey hüner bağının gülü ve celâl feleğinin yıldızı!

Kerem denizinde kemâl hareminin mumu!

غبار دل چه نشیند چو گرد محنت خاست

ز ملک و مال چه خیزد چو شمع عمر نشست

Gönül tortusu nasıl dinsin mihnet tozu kalkınca,

Maldan ve mülkten ne çıkar ömür mumu sönünce!

شب است و لشکریان می زنند کوس نزول

فروغ مشعله ی خیل و شمع لشکر کو

Gece vaktidir, askerler giriş kösünü çalıyorlar,

Süvari meşalesinin ışığı ve ordunun mumu nerede?

گوی ز صدمه ی نفس وی فرو نشست بر قصر لاجورد فلک شمع و مشعله

Lacivert felek sarayındaki mum ve meşale

Söndü sanırsın onun nefesinin çarpmasıyla.

شد کوید ای شمع چگل اردوی جان کریاس دل

چون می کشی چندین مهل در بحر خون مشتاق را

Ey Çigil mum! Gönül sarayının can ordusu senin mahallene gitti,

Çünkü sen âşıkların kan denizinde böyle cevherleri öldürüyorsun.

گیا عزم ندارد که شود روز امشب یاد آید ز در آن شمع شب افروز امشب

گر بمیرم به جز از شمع کسی نیست که او بر من خسته بگیرند ز سر سوز امشب

بی لب لعل و رخت خادم خلوتگه انس گو صراحی منه و شمع میفروز امشب

Sanki bu gecenin ağarıp gün olmaya ve yahut

Geceyi aydınlatan o mumun niyeti yoktur kapıdan girmeye.

Eğer ölürsem, ben yorgun için ateşin başında,

Ağlayan mumdan başka kimse yoktur bu gece.

Dostluk halvetgahının hizmetçisine söyle senin lâl dudağın ve yanağın olmadan,

Sürahi vermesin, mumu yakmasın bu gece.

هم شمع بر فروخته ار چهره هم چراغ

هم نقل ریخته ز لب لعل و هم شراب

Hem mum güzel çehre ile aydınlanmış hem kandil,

Lâl dudaktan hem çerez saçılmış hem badem.

زلف و رخسارت شبستان است و شمع شکر و بادام تو نقل و شراب

Zülfün haremlik, yanağın mumdur,

Senin şekerin ve bademin meze ve şaraptır.

آن خط سبز که از شمع رخت دود بر آورد

دود آهی ست که در آتش روی تو رسیده است

O yeşil göz, yanağının mumundan duman çıkarınca,

Senin yüzünün ateşine ulaşan bir ah dumanı vardır.

این شمع فروزنده ز ایوان که افروخت

وین فتنه ی نو خاسته آياز کجا خاست

Bu parıldayan mum kimin eyvanında yandı,

Ortaya çıkan bu yeni fitne acaba nereden meydana geldi?

گر چراغ دل از نفس سر بمرد

شمع این طارم نه پنجره پروانه ی ماست

Bizim gönül kandilimiz soğuk nefes ile sönerse,

Bu kubbenin mumu, pervânemizin kafesi olamaz.

رخسار تو شمع کاینات است وز قند تو شور در نبات است

Senin yanağın kâinatın mumudur,

Senin şekerinle bitkide heyecan vardır.

پروانه گر چو شمع بسوزد عجب مدار

کان سوختن ز پختن سودای خام اوست

Eğer pervâne yanarsa mum gibi ayıplama,

Çünkü pişmekten dolayı yanması onun ham sevdasıdır.

مجلس مابی تو ندارد فروغ ز آنکه رخت شمع شبستان ماست

Bizim meclisimizin nuru olmaz sensiz,

Çünkü senin yüzün haremimizin mumudur.

قصه ی آتش دل چون به زبان آرم از آنک شمع اگر فاش شود سر دلش بیم سر است

Gönül ateşinin hikâyesini dile getiririm, çünkü

Mum eğer ortaya çıkarsa onun gönül sırrı, baş korkusu olur.

عکس رخ تو در شکن طره ی سیاه از نور شمع در شب دیجور خوش تر است

Senin yanağının siyah kâkülün kıvrımındaki yansıması

Karanlık gecede mum ışığından daha hoştur.

سحرگه ماه عقرب زلف من مست در آمد همچو شمعی شمع در دست

Seher vakti, ben sarhoşun büklüm saçlı sevgilisi

Elinde bir mumla içeri girdi mum gibi.

عکس پروین است یا قندیل مه با شمع مهر

یا چراغ زهره یا روی جهان آرای دوست

Ülker yıldızının yanması, ayın kandili yahut güneş mumu mudur?

Yoksa zührenin çerağı yahut sevgilinin cihanı aydınlatan yüzü müdür?

به جام باده چراغ دلم منور کن

که شمع شادیم از تند باد غم بنشست

Şarap kadehiyle gönül kandilimi parlat,

Çünkü benim mutluluk mumum gam rüzgârının sertliğiyle söndü.

گردن مکش ای شمع گرت در قدم افتد

پروانه ی دل سوخته چون سوخته بال است

*Gönlü yanık pervâne eğer ayağına düşerse,
İsyân etme ey mum! Çünkü kanadı yanıktır.*

عارفان تا که به جز روی تو غیر نبینند

شمع را چون تو به مجلس بنشین بنشانند

*Arifler daha ne zamana kadar senin yüzünden başkasını görmeyecekler
Mumu, oturma meclisinde senin gibi gösterecekler?*

سوز پروانه دگر در دل شمع افکنند

مهر اورنگ به گلچهر خور آیین دادند

*Pervânenin ateşini artık mumun gönlüne attılar
Tahtın mührünü güneş tabiatlı gül yüzlüye verdiler.*

چراغی کز او شمع مجلس فروزد به درد دل دودمانی نیرزد

برافروز شمع دل از آتش شمع که شمع خرد شمعدانی نیرزد

*Meclis mumunun kendisiyle tutuştuğu kandil
Gönül derdi ile dumana değmez.*

*Gönül mumunu, mumun ateşi ile tutuştur
Çünkü küçük mum şamdana değmez.*

باغ را رونقی از سرو روان افروزند

کاخ را زینتی از شمع شبستان دادند

*Bahçeye, salınan servinin canlılığından eklediler,
Saraya, harem mumunun süsünden verdiler.*

بیاکه گر نبود شمع در شب دیجور

رخ چو ماه تو ما را تمام خواهد بود

*Gel, çünkü karanlık gecede mum olmazsa eğer
Senin ay gibi yanağın bizi tamamlayacak.*

آه که شمع دلم بمرد چو خواجه از من دل خسته بس که آه بر آمد

*Ah! Hâcû gibi gönül mumum söndü,
Gönlü yorgun benden çok fazla ah çıktı.*

آن دم که نه شمع و نه لگن بود شمع دل من زبانه زن بود
پروانه ی روی خویش تن شد آن فتنه که شمع انجمن بود

*Mumun da şamdanın da olmadığı an
Benim gönül mumun alevlendi.*

*O fitne güzel meclisin mumu olunca,
Kendi yüzünün pervânesi oldu.*

چون تو ای غتته ای نخواست بر خاسته ای

شمع را شاید اگر پیش رخت بنشانند

*Ey sen! Henüz ortaya çıkan fitne ayaklandığında
Belki senin yanağının karşısında mumu gösterirler.*

ز نور عشق برافروز شمع منظر دل

به حکم آنک مه از مهر می پذیرد نور

*Gönül gözünün mumunu aşk nuru ile yak
Ayın, güneşin nurunu kabul etmesi hükmü ile yak!*

شب و شمع و شراب و ناله ی چنگ لب ساقی و جام نوشگوار

*Gece, mum, şarap ve çengin iniltisi
Sakinin dudağı ve sonsuzluk kadehi.*

خادمه ی عودسوز مطربه ی عودساز

شمع نه و عودسوز چنگ زن و عودساز

*Öd yakan hizmetçi ud çalan çalgıcı
Mum koy, çeng çal ve öd yak.*

شعله فروزان بفروزند شمع پرده نوازان بنوازند ساز
مرغ شد از ناله ی من در خروش شمع شد از آتش من در گداز

*Parlaklık saçan kıvılcım mumu yaktı,
Müzik çalanlar sazın teline vurdu.*

*Bülbül benim inleyişimle heyecan içinde öldü
Mum benim ateşimle eriyerek söndü.*

بنشست ز باد سحری شمع شبستان

ای شمع شبستان من غمزده برخیز

*Haremin mumu seher rüzgârı ile söndü,
Ey ben kederlinin harem mumu! Kalk!*

پیش روی تو چه حاجت که بود شمع به پای

چون به مجلس بنشینم نفی بنشانش

*Senin yüzünün huzurunda mumun ayakta olmasına ne gerek var
Çünkü sen mecliste oturunca onu sürgün ederler.*

چو شمعی فروزنده شمعی به پیشش

چو گل دسته ای دسته ای گل به دستش

*Parıldayan bir mum gibi huzurunda bir mum,
Deste deste gül gibi elinde bir gül.*

دوستان شمع شبستان و پریوش ساقی

ماه خوش نغمه نواساز و حریفان رقاص

*Haremin mumunun dostları ve sakinin peri gibi yüzü,
Hoş nâmeler çalan ay ve rakkasın arkadaşlar!*

چو شمع مجلسم از زانک می کشی شب هجران

چو صبح پرده برافکن که پیش روی تو میرم

*Meclisin mumu gibi beni ayrılık gecesine sürüklüyorsan eğer
Sabah vakti perdeyi kaldır da senin huzurunda öleyim.*

برافروزم از چراغ روان شمع عشق را

ناموس این حدیقه ی انوار بشکنم

*Aşk mumunu can kandili ile yakarım,
Bu nurlar gerçekliğinin kanununu bozarım.*

زین در گرفته ایم به پروانه سوز عشق چون شمع آتش دل از این در گرفته ایم
تا همچو شمع از سرسر در گذشته ایم هر لحظه سوز عشق تو از سر گرفته ایم

*Aşk ateşi ile pervâneye bağlandığımız için
Bu yüzden mum gibi tutulmuşuz gönül ateşine,
Başımızdan tamamen vazgeçtiğimiz için mum gibi.
Her an senin aşk ateşini sahiplendik yeniden.*

شمع بنشست ز باد سحری خیز ندیم

که ز فردوس نشان می دهد انفس نسیم

*Bir seher rüzgârı ile mum söndü, kalk ey nedim!
Çünkü nesim esintileri firdevsi gösteriyor.*

چراغ روی بنشیند شب ار چون شمع بر خیزم

ز مهرم آستین پوشد مه ار دامن برافشانم

*Eğer geceleyin mum gibi kalkarsam ben, yüzün kandili söner,
Eğer eteğimi savurursam ay benim güneşimle elbise giyer.*

تا آن نگار سیمبر شد شمع ایوانی دگر

مردم چو شمع انجمن وز انجمن باز آمدم

*O gümüş bedenli sevgili başka bir eyvanın mumu olduğu vakit
Meclisin mumu gibi öldüm ve meclisten tövbe ettim/geri döndüm.*

ای رخت شمع بت پرستان شمع برون بر از شبستان

بر لب جوی و طرف بستان داد مستان ز باده بستان

Ey senin yüzün! Putperestlerin mumudur, mumu haremden dışarı çıkar

Irmağın kenarında bahçe tarafında sarhoşlara saf şaraptan verdi.

رخ میارای و قرار از دل مشتاق مبر شمع مفروز و ستم بر دل پروانه مکن

Yanağı süsleme ve aşık gönülden huzuru götürme,

Mum yakma ve pervânenin gönlüne sitem etme.

الا ای شمع دلسوزان چراغ مجلس افروزان

به جبهت ماه مه رویان به طلعت شاه عیاران

Ey meclisi aydınlatan gönül yakıcı mum!

Alnın ay yüzlülerin ayı, sima olarak güzellerin şahı!

شمع بنشست ایمه بی مهر بر خیز ناله ی مرغ سحر بر خاست بنشین

Haremin oturan mumu kalk!

Ve sarhoşların ayaklanan fitnesi otur!

زلف سیاهت شام غریبان روی چو ماهت شمع شبستان

Senin siyah zülfin gariplerin akşamı,

Ve senin ay gibi yüzün haremin mumudur.

ای بت یاقوت لب روی مه نا مهربان شمع شبستان دل گلین بستان جان

گر بگشایی نقاب شمع فلک گو متاب ور بنوازی نوا مرغ سحر گو مخوان

Ey yakut dudaklı güzel ve ey acımasız ay!

Gönül haremin mumu, can bahçesinin gülü!

Eğer örtüyü kaldırırsan felek mumuna (güneşe)söyle parlamasın,

Ve bir şarkı tutturursan seher bülbülüne söyle ötmesin!

گر چه ز سر تا قدم در شب حیرت بسوخت

زنده دل آمد چو شمع خواجهی آتش زبان

*Her ne kadar hayret gecesinde baştan ayağa kadar yaksa da
Ateş dilli Hâcû mum gibi dirildi.*

ای رخ تو قبله ی خورشید پرستان

پرتو روی چو مهت شمع شبستان

*Ey güneşe tapanların kıblesi olan yanağın,
Senin ay gibi yüzünün nuru haremde mumudur.*

گرفت این شب دیجورم از ستاره ملال فروغ شعله ی شمع آسمانی کو

*Benim bu karanlık gecemi hüznün yıldızından aldı
Gökyüzü mumunun parlayan ışıltısı nerede?*

در شبستان عبیر فشان زلف شمع کافوری ز رخ بر کرده ای

*Anber saçan haremde zülûf
Kâfûr renkli mumu yanaktan kaldırdın.*

ضرورت است که پشت چو شمع سوزم و ساز

گرم چو شمع بسوزی ورم چو عود بسازی

*Senin huzurunda mum gibi yanıp yakılmam gerekir,
İster beni mum gibi yakarsın ister tütsü gibi eritirsin.*

یا شمع جمع مستان بخرام در شبستان

تا بزم می پرستان از چهره بر فروزی

*Şarap içenlerin meclisini çehrenle aydınlatmak için
Salınarak hareme gelirsın ey sarhoşlar meclisinin mumu!*

چون شدی شمع سراپرده ی مستان خواجه

ز آتش عشق بفرسای و تن و جان بفرزای

Ey Hâcû, sarhoşların otağının mumu olduğun için

Aşk ateşiyle tüken, bedeni ve canı ise artır.

ای شمع چگل دوش در ایوان که بودی

وی سرو روان دی به گلستان که بودی

Ey Çigil mum! Dün gece eyvanda kiminle idin?

Ve ey servi revan! Dün akşam bahçeye kiminle gittin?

قمر در آمد و بنهاد شمع کافوری

برون ستاده دو پیکر به رسم دریانی

Ay içeri girdi ve kâfûr mumunu koydu

İki güzel bekçi gibi dışarıda durdu.

به شعله ای دم آتشفشان برافروزم

چراغ مجلس ناهد و شمع پروین را

Ateş saçan bir nefesin şulesiyle yakıyorum

Nahid meclisinin kandilini ve pervin mumunu.

فتنه برخاسته و باد پرستان در شور

شمع بنشسته و چشم خوش مستان در خواب

Fitne çıkmış ortaya, bade perestler ise coşku ve heyecanda,

Mum sönmüş, sarhoşların sözü ise uykuda.

حیذا شمع که از آتش دل چون مجنون

در هوای رخ لیلی به شب تار بسوخت

Ne mutlu o muma! Gönül ateşinden dolayı,

Leylâ'nın yüzünün arzusunda karanlık geceyi aydınlattı Mecnûn gibi.

شمع را بنگر که با سیلاب اشک هر شبم تا روز بر بالین بسوخت

Bir bak muma, gözyaşı seli ile her gecemi,

Sabaha kadar başucunda aydınlattı.

چون سواد زلف شبرنگ نو آوردم به یاد

از سرم تا پای چون شمع آتش سودا گرفت

*Senin gece renkli zülfünün siyahlığını hatırlayınca,
Baştan ayağa kadar sevda ateşine tutuldum mum gibi.*

پیش رویت شمع تا چند ایستد گو دمی بنشین که مهتابی خوش است

*Senin yüzünün huzurunda daha ne kadar dursun mum,
Bir an otur de, çünkü mehtap hoştur.*

شمع ما مأمول هر پروانه نیست گنج ما محصول هر ویرانه نیست

*Bizim mumumuz her pervânenin arzusu değildir,
Bizim hazinemiz her viranenin harmanı değildir.*

شمع ما شمعی ست کو منظور هر پروانه نیست

گنج ما گنجی ست کو در کنج هر ویرانه نیست

*Bizim mumumuz her pervânenin hedefinde olmayan mumdur,
Bizim hazinemiz her viranenin köşesinde bulunmayan hazinedir.*

آن بناگوش دل افروزست یا مه یا چراغ

کز شب زلف تو چون شمع شبستان تافتست

*O, gönül aydınlatan kulak ardı mı, ay mı yoksa kandil midir?
Senin zülfünün gecesinden haremın mumu gibi parlamıştır.*

به دست توست دلم حال او تو می دانی که سوز آتش پروانه شمع می داند

*Gönlüm senin elindedir onun halini sen bilirsin,
Çünkü pervânenin ateş yangını mum bilir.*

شمع را در آتش و سوز جگر بگذاختند مرغ را با ناله و آه سحر بگذاشتند

*Mumu, ciğer yangını ve gönül ateşinde erittiler,
Bülbülü seher vakti ahı ve inlemesiyle bıraktılar.*

مرغ در راه او پُر اندازد شمع در پای او سر اندازد

*Kuş onun yolunda kanat çırpar,
Mum onun ayağına başını saçar.*

ناز آن سرو قند افراخته چندین که کشد

جور آن شمع دل افروخته چندین که برد

*O yüce şeker servi işte böyle naz yapar,
Gönül aydınlatan o mum işte böyle cefada bulunur.*

روح مجسم اند نه جسم مرو حند نور مصورند نه شمع منورند

*Cisme bürünmüş ruhtur, ruha bürünmüş cisim değil
Şekle bürünmüş nurdur, ışıklı bir mum değil.*

مشک ختنی هر دم در زلف تو آویزد شمع فلکی هر شب پیش قمرت میرد

*Hoten miski her an senin zülfünde asılır
Felek mumu her gece senin ay yüzünün karışında ölür.*

دوشم به شمع روی چو ماهیت نیاز بود

جانم چو شمع از آتش دل در گداز بود

*Canım dün gece ay gibi olan yüzündeki mumu arzulamakta
Yürek yangınından dolayı mum gibi erimekte idi.*

چون تویی نور دل دیده ی صاحب نظران

شمع بیروی تو در مجلس اصحاب چه سود

*Görüş sahiplerinin gözünde gönül nuru sen olduğun için,
Dostlar meclisinde senin yüziün olmadan mumun ne faydası olur.*

سرم به باد رود گر چو شمع از سر سوز حدیث آتش دل بر سر زبان آید

*Mum gibi ateşin başında olursa başım rüzgâra gider(perişan olurum)
Gönül ateşinin hikâyesi dile gelir.*

بابل دلسوز بین از ناله ی مادر خروش

شمع بزم افروز بین از آتش مادر گداز

*Bizim inleyişimizle cûşa gelmiş gönül yakan bülbüle bak,
Bizim ateşimizle erimekte olup meclis aydınlatan muma bak!*

نشست شمع سحر ای چراغ مجلسیان خیز بیار باده و بشنو نوای مرغ سحر خیز

چراغ مجلس مستان ز شمع چهره برافروز ز بهر نقل حریفان شکر ز پسته فروریز

*Seher mumu söndü, ey meclistekilerin kandili kalk!
Şarap getir ve seher vakti kalkan bülbülün sesini dinle,
Sarhoşlar meclisinin kandilini çehrenin mumu ile yak
Dostlara çerez olsun diye dudağından şeker saç!*

مشعل مه به دم سرد فرو می کشتم شمع خاور ز دل سوخته بر می کردم

*Aydın meşalesini soğuk nefesle söndürdüm,
Doğunun mumunu yanık gönülle tutuşturdum.*

آتش دل هر شبی دل خسته و پر سوخته

گرد شمع روش چون پروانه می گردانم

*Gönül ateşi her gece, gönlü yanmış ve kanadı yanmış,
Mumun etrafında pervâne gibi dolaşıyorum.*

شمع مجلس نشست خیز ندیم مه فرو رفت می بیار غلام

*Meclisin mumu söndü, kalk ey sohbet arkadaşı!
Ay batıp gitti ey hizmetçi getir şarabı!*

گفت بی پروانه نتوان یافتن صحبتتم را آنکه شمع خاورم

*Pervâne olmadan sohbetim bulunmaz çünkü
Ben doğunun mumuyum dedi.*

شمع جان را ز قدح در لمعان افکندیم مرغ دل را ز فرح در طیران آوردیم

جام را از جگر سوخته دلخون کردیم شمع را از شرر سینه به جان آوردیم

Can mumunu kadehten aydınlık içine attık,

Gönül kuşunu sevinçten uçmaya götürdük.

Kadehi, yanmış yürekle kana buladık,

Mumu, sinenin kıvılcımı ile cana getirdik.

مشعل خورشید فروزان شمع بر گیر ای ندیم

باد شبگیری بر آمد باده در ده ای غلام

Mumun yakıcı parlak meşalesini al ey nedim!

Akşam rüzgârı esip geçti şarap ver ey hizmetçi!

همچو شمع ار سخن سوز دل آرم به زبان

در نفس شعله زند آتش عشق از دهنم

Eğer mum gibi gönül yangınından bahsedersem,

Aşk ateşiyle ağızımdan kıvılcımlı nefes çıkar.

شمع شبستان بنشست بر خیز و آشوب مستان بر خاست بنشین

Mum sönmüş, ey acımasız ay kalk!

Seher vakti yükselen bülbül sesi, dur!

ماه بز افروز عالم سوز من چون حاضر است

پیش شمع عارضش پروانه می باید شدن

Benim âlemi yakan, meclis aydınlatan ayım gelince

Onun yanağındaki mumun huzurunda pervâne olmak gerekir.

ز بس که آتش دل خورش از جگر پالود

زبان شمع فتاداست از دهان بیرون

Gönül ateşi o kadar çok ki, kanı ciğerden süzüldü,

Mumun dili hayretle ağızından dışarı çıktı.

خادم عشقخانه کو تا بکشد چراغ را

زانک زبانه می زند شمع زمردین لگن

Aşk evinin hizmetçisi nerede ki kandili söndürsün,

Çünkü güneş yalazlanıyor.

دود سینه خواجهوز سوز دل همچو شمع در انجمن مزن

Hâcû! Yürek yangınıyla ortaya çıkan sinedeki dumanı,

Mum gibi anlatma mecliste.

لدار مرا با من دل سوخته بگذار بگذر ز سر شمع و به پروانه رها کن

Sevgilimi ben gönlü yanık ile bırakın,

Mumun başından vazgeç ve pervâneyi rahat bırak.

شمع را قصه ی پروانه ی فرو خوان روشن

باغ را بندگی مرغ سحر خوان برسان

Ölüp giden pervânenin hikâyesini muma

Seher vakti öten kuşun kulluğunu bahçeye ulaştır.

گفتمش پروانه شمع جمال او منم

گفت اینک شمع را روشن ببین پروانه کو

Kendisine, onun cemâlindeki mumunun pervânesi benim dedim,

Şimdi parlak muma bak, peki pervâne nerede dedi.

بر خیز تا ببینی قندیل آسمان را چون شمع صبحگاهی پیش رخت نشسته

Gökyüzünün kandilini görmek için kalk

Çünkü sabah vakti mumu, senin yanağının karşısında oturmuştur.

به جز از شمع کسی بر سر بالینم نیست

که بگرید ز سر سوز بر این حال تباه

Mumun dışında kimse yoktur başucumda,

Ateşin başında bu mahvolmuşun haline kim ağlar?

تفرجی ست که شب باز طره ات همه شب به نور شمع جهانتاب می کند بازی

Senin kâkülünün her gece cihan aydınlatan mumun nuruyla

Oyun oynaması zorluktan bir kurtuluştur.

گر نه چون پروانه سوزی شمع را روشن چه بینی

ورنه زاین پیمانه نوشی شرط و پیمان را چه دانی

Eğer pervâne gibi yanmıyorsan mumu nasıl parlak görürsün,

Eğer bu kadehten içmiyorsan şartı ve ahdi ne bilirsin?

در چمن همچو شمع مجلس ما طوطی آتشین زبان دیدی

Çimende bizim meclis mumumuz gibi

Güzelce konuşan papağanı gördün mü?

ای ز شرم روی چون ماه تو در خوی آفتاب

شمع چون پروانه از مهر رخت در سوز و تاب

ماه را با آفتاب دیده ات دیدن خطا

شمع را پروانه خواندن پیش رخسارت صواب

آفتاب از مهر و ماه طلعتت در تاب و تب

شمع چون پروانه پیش عارضت در اضطراب

با وجود شمع رویت کز قمر پروانه ای ست

آفتاب و ماه شاید گر بماند در حجاب

ماه اگر پروانه اش نبود ز شمع طلعتت

آفتاب آسا سپر بندازد از تیر شهاب

همچو پروانه ز سوز شمع در تاب اوفتد

آفتاب از ماه عارض گر براندازی نقاب

شمع رخسار تو گر پروانه جوید از هوا

آفتاب و ماه را یعنی که افتد بر تراب

ماه اگر پروانه ی نورش دهی از شمع روی

آفتاب خاوری گو تا ابد هرگز متاب

آفتاب روی چون ماهت چو طالع شد ز شرق

شمع چون پروانه مرد از مهر و شد جانش کباب

ز آفتاب و ماه فارغ گردد آفاق از دهد

شمع را پروانه رای شهریار کامیاب

ماه برج کبریا و آفتاب اوج ملک

شمع علم تاب مه پروانه ی گردون جناب

آفتاب شرق و غرب اعظم جلال داد و دین

آنک شد پروانه ی شمع جلالش ماهتاب

شمع خور پروانه شاه مامران مسعود شاه

آفتاب ماه خرگه خسرو مالک رقاب

ماه برج معدلت آن کافتاب تیغ او

شمع را سوزد چو پروانه ز فرط التهاب

آفتاب ماه جاهش می دهد گیتی لقب

شمع مه پروانه می خواند سپهرش در خطاب

ای که شد پروانه ی رای تو شمع اختران

آفتاب و ماه باید سا بیانت را طناب

چون ز شمع دولتت پروانه گیرد آفتاب

چرخ توسن راز ماه نو کند زرین رکاب

شمع بی پروانه ی حکمت ز مجلس محترز
 ماه را بی آفتاب رایت از چرخ اجتناب
 گشته از پروانه ات شمع سپهری مقتبس
 کرده ماه از آفتاب خاطرت نور اکتساب
 کار ماه رایت از پروانه ی رایت باند
 تیغ شمع از آفتاب انتقامت در قراب
 بس که چون پروانه سوزد پیش شمع از تاب دل
 آفتاب از ماه خرگاه تو باشد در عذاب
 ماه را گشت آفتاب احتشامت نور بخش
 شمع را پروانه ی رای تو شد نایب مناب
 ز آفتاب و ماه بردی در جهانبانی سبق
 شمع اقبال تو را پروانه گردیدی به خواب
 گر ز شمع خاطرت پروانه یابد آسمان
 آفتاب و ماه را سازد زر و سیم مذاب
 شمع از پروانه ی بخت تو شد مجلس فروز
 آفتاب از ماه خرگاه تو شد صاحب نصاب
 کم ترین پروانه ی شمع جلالت در جهان
 آفتاب و ماه را بینم ز روی انتساب
 تا نگیرد آفتاب از ماه نور از هیچ وجه
 تا نتابد شمع از پروانه روی از هیچ باب
 در چنان مجلس که باشد شمع را پروانه روح
 آفتاب و ماه بادت باد و جام شراب

و آفتابش شمع عشرتخانه و پروانه ماه

آنک گردد از شراب مدحتت مست و خراب

آفتاب دولتت را ماه ذره تاب به حشر

شمع جاهت را فلک پروانه تا يوم الحساب

*Senin ay gibi yüzünün utancıyla güneş terlemekte
Mum, pervâne gibi senin yanağının aşkıyla yanıp yakılmakta.*

*Ayı, senin gözünün güneşiyle görmek hatadır
Senin yanağının huzurunda muma pervâne demek doğrudur.*

*Güneş, senin yükselen ayının ışığıyla yanıp erimekte,
Mum ise pervâne gibi senin yanağının karşısında acı çekmekte*

*Pervânesi olduğu yüzündeki mumun varlığıyla
Güneş ve ay kalır hicapta.*

*Senin doğan mumuna pervâne değilse ay
Güneş gibi alevli oklardan kaçır.*

*Güneş ay gibi yanaktan örtüyü kaldırırca eğer
Pervâne gibi mumun ateşinden dolayı alevin içine düşer
Pervâne, senin yanağının mumunu ararsa heves içinde
Güneş ve ay toprağa düşer.*

*Ay eğer, yanağın mumundan bir nur verirse pervâneye
Sonsuza dek parlamasın, söyle doğunun güneşine.*

*Senin ay gibi yüzünün güneşi doğudan yükseldiği vakit
Mum pervâne gibi güneşten öldü ve canı kebaba döndü.*

*Eğer ufuklar, muma şehriyârın görüş pervânesini verirse
Güneşten ve aydan kurtuluş bulur.*

*Ay, ululuğun kalesi; güneş mülkün zirvesi
Âlem aydınlatan mum, felek dergâhının pervânesi.*

Doğunun ve batının güneşi, adalet ve din celâlinin yücresi

Mehtab oldu onun celâl mumunun pervânesi.

Pervânenin güneş gibi mumu, Mes'ud Şah'ın memurlarının şahı

Başlar sahibi sultanın otağının güneşi

Ey ki yıldızların mumu senin görüşüne pervânedir

Güneş ve ay ise senin gölgeliğine ihtiyaç duyar.

Güneş senin devletinin mumundan izin aldığı için

Serkeş feleğin üzengisini yeni ay ile altına çevirir.

Ey yıldızların mumu olan senin görüş pervânen

Senin otağının halatı için güneş ve ay gerekir.

Felek mumu senin pervânenle (izinle) aydınlandı

Ay senin hatrının güneşiyle nur kazandı.

Senin fikir ayın, senin düşünce pervânenden yücedir

Mumun kılıcı kınında güneşten senin öcünü alır.

Mumun huzurunda gönül yangınıyla çok yanar pervâne gibi

Güneş azaptadır senin ayının otağından dolayı

Nur bağışlayan ihtişamınla ay güneşe döndü

Senin düşünce pervânenin mumuna vekil oldu.

Büyük sultanlıkta güneşe ve aya galip geldin

İkbal mumunu uykuda pervâneye çevirdin.

Gökyüzü, senin hatır mumundan pervâne (izin) bulursa eğer

Güneşi ve ayı altın ve gümüş gibi eritir.

Mum senin talih pervânenle (ferman) meclisi aydınlattı

Güneş, senin otağındaki ay ile sermaye sahibi oldu

Cihanda, senin celâl mumunun en küçük pervânesi olarak

Yüzüne intisap etmiş güneşi ve ayı görürüm.

Güneş aydan, nur hiçbir taraftan çıkmadıkça

Mum pervâneden, yüzü hiçbir kapıdan parlamadıkça

Böyle bir mecliste pervâne yanaklının mumu kimdir?

Güneş ve ay sana bade ve şarap kadehi nasıl olur?

Senin övgü dolu şarabınla mest ve perişan olunca

Onun güneşi eğlence evinin ve ay gibi pervânesnin mumu olur.

Kıyamete kadar senin bahtının güneşinde ay zerre gibi

Senin makamının mumunun önünde felek pervâne gibidir.

شب مهتاب ز سوز دل پر آتش من شمع کافوری شب تاب قمر آب شود

Mehtaplı gece benim ateş dolu gönül yangınımla

Geceyi aydınlatan ay kâfûr mumu gibi erir.

صبحدم بی تو نخواهم که برآرم نفسی که اگر دم بزنم شمع سحر آب شود

Sabah vakti sensiz bir nefes dahi almak istemem

Eğer nefes alırsam seher mumu erir.

شمع اقبال همایون تو افروخته باد

تابه حدی که از او عقل بشر آب شود

Senin kutlu ikbalinin mumu tutuşup yansın

Ta ki insan aklı onunla eriyinceye kadar.

خستگان تیغ مهر سرمدی مانند شمع

در دل شب دم ز صبح سیم سیمای می زنند

Güneş kılıcının yorgunları her zaman mum gibi

Gecenin ortasında gümüş gibi sabahın simasından bahseder.

کسی که زیر چراغ فلک بود داند که هست نور مه از شمع رای بو اسحق

Felek kandilinin altında olan kişi bilir

Ayın nurunun Ebû İshak'ın görüş mumundan olduğunu.

سیف دین الحق والدنیا امام الخافقین شمع جمج اولیا سر اله المستعان

Hak dininin kılıcı ve iki dünya âleminin imamı

Evliya meclisinin mumu, Müstean'ın sırrı.

تیغ خورشید بر کلک تواس آب مباد شمع ناهید بر طبع تواس تاب مباد

Güneşin kılıcı, senin kamış kaleminin üzerini sulamasın

Nahid mumu, senin mizacının üzerinde parlamasın.

چشمه ی خورشید را بی خاک پایت آب نیست

پیش ماه رایت شمع فلک را تاب نیست

Senin ayağının toprağı olmadan güneş pınarının suyu olmaz

Senin düşünce mumunun karşısında felek mumunun ışığı olmaz.

هیچ یر بی طوق فرمان تو در گردن مباد

بی چراغ دولتت شمع فلک روشن مباد

Boynunda senin fermanının kolyesini taşımayan baş olmasın

Senin devletinin kandili olmadan felek mumu yanmasın!

روشن است این کانک هر دم سوختن از سر گرفت

کار او چون شمع سوزان ز آتش دل در گرفت

Onun her an yanmaya başladığı aşikârdır

Onun işi yanan mum gibi gönül ateşiyle tutuşmaktadır.

شمع مه بین در گداز از حسرت تخت السراج

بارگاه مرشدی ز ایوان کیوان جسته باج

Ayın mumuna bak, lambanın hasretiyle erimektedir,

Mürşidlik dergâhı zühal eyvanından vergi almaktadır.

که شمع جان من از نور حق منور باد دماغ من ز نسیم خرد معطر باد

Benim can mumum Hak nuru ile parlсын

Benim burnuma akıl rüzgarı ile hoş koku gelsin!

دیشب خبرت هست که در مجلس اصحاب تا روز نخفتیم من و شمع جگر تاب...

جز شمع جگر سوز که شد همدم خواجه کس نیست کو او را خبری باشد از این باب

*Dün gece dostlar meclisinde benim ve ciğer yakan mumun
Gün ışıyana kadar uyumadığımız haberi var.*

...

*Hâcû'nun dostu olan ciğer yakan mumdan başka
Bu saraydan haberdâr olan kimse yok.*

چند سوزیم من و شمع شبستان همه شب

چند سازیم چنین بی سر و سامان همه شب

*Daha ne kadar yanalım ben ve haremin mumu her gece
Ne zamana kadar böyle huzursuz olalım her gece.*

به وقت صبح چو آن سر و سیم تن بنشست ز رشک طلعت او شمع انجمن بنشست

*Sabah vaktinde o gümüş tenli güzel kurulup oturduğunda
Meclisin mumu, onun yüzünün kıskançlığından söndü.*

دایم دل پرتاب من از آتش سودا چون شمع جگر تافته در سوز و گداز است

*Benim ateş dolu yüreğim sevda yangınıyla
Ciğeri kederli mum gibi yanıp erimekte.*

دور شو کز شمع عشق آتش به نزدیکان رسد

و آنک او نزدیک باشد گر بسوزد دور نیست

*Uzak dur çünkü aşk mumundan ateş ulaşır yakındakilere
Ona yaklaşan kişi eğer yanarsa uzak değildir.*

مرغ جان را تانسوزد ز آتش دل بال و پر

پیش روی شمع چون پروانه نتوانم نشست...

آتش عشقش دلم را زنده می دارد چو شمع

ورنه زین سان مرده دل در خانه نتوان نشست

*Can kuyusunun kolu kanadı gönül ateşiyle yanmadıkça
Mumun yüzünün huzurunda pervâne gibi duramam?*

...

*Onun aşk ateşi, gönlümü diriltir mum gibi
Yoksa bu şekilde evde gönlü ölü olarak oturamam.*

زنده دل قومی که پیش تیغ عشقت شمع وار

ز آتش دل سر فدا کردند و پای افشرده اند

*Senin aşk kılıcının huzurunda mum gibi olan zinde dil kavim
Gönül ateşiyle başlarını feda ettiler ve dimdik durdular.*

حدیث شمع از پروانه پرسد نشان گنج از ویرانه پرسد
مپرسید از لگن سوز دل شمع وگر پرسید از پروانه پرسید

Mumun hikâyesini pervâneye sorun,

Hazinenin izini viranede arayın.

Mumun gönül yangınını şamdana sormayın,

Eğer soracak olursanız pervâneye sorun.

بنگر ای شمع که پروانه دگر باز آمد از پی دل بشد و سوخته پر باز آمد

Ey mum! Pervâne tekrar geri döndü bak!

Gönlün peşinden gitti ve kanadı yanık döndü bak!

شمع کو مجلس اصحاب منور می داشت بادلی تافته و سوز جگر باز آمد

Dostlar meclisini aydınlatan o mum

Kederli bir gönül ve yürek yangınıyla geri geldi.

بی گلبن وصلت به به گلستان نتوان بود بی شمع جمالت به شبستان نتوان بود

Vuslat gülü olmaksızın gül bahçesi olamaz

Senin cemâlinin mumu olmadan harem olamaz.

همچو شمع به شبستان حرم یاد کنید یا چو مرغ به گلستان ارم یاد کنید

Beni harem odasındaki mum gibi hatırlayın

Ya da İrem bahçesindeki bir kuş gibi.

زبان شمع جگر سوز از آن برند به گاز که از فسرده دلان راز دل نهان نکند

Yüreği yanan mumun dili makasla kesildiği için

Yüreği solmuşlardan gönül sırrı saklanmaz.

کس حال من سوخته جز شمع نداند کو بر سر من همه شب اشک فشاند...
بیرون ز من دلشده و شمع جگرسوز سر باختن پای فشردن که تواند
گر شمع چراغ دل من بر نفروزد شبهای غم هجر به پایان که رساند...
حال جگر ریش من و سوز دل شمع هر که نویسد ز قلم خون بچکاند
از شمع بپرسید حدیث دل خواجو کاندوه دل سوختگان سوخته داند

Bütün gece başucumda gözyaşı döken mumdan başkası bilmez,

Ben yanmışın halini.

Ben âşığın ve ciğer yakan mumun dışında,

Kim başıyla oynar ve dimdik durabilir.

Eğer mum, benim gönül kandilimi yakmazsa

Kederli gecelerde ayrılık nasıl erer sona.

Benim yaralı yüreğimin ve mumun gönül yangınının halini

Yazan herkesin kaleminden kanlar damlar.

چنین که شمع سرافشانند و از قدم ننشست گمان مبر که کسی را ز دست بر خیزد

Mum başını kaldırdığı ve oturmadiği için

Sanma ki bir kimseyi eliyle kaldırır.

گر بر افروخته ای شمع دل از آتش سودا

ترک جان گیر که پروانه به پرباز نماند

Eğer sevda ateşi ile gönül mumunu yakmışsan

Canından vazgeç çünkü pervânenin kanadı kalmaz.

ز دست بنده کی خیزد که با سلطان در آمیزد

که کس با شمع نتواند که بی پروانه بنشیند

*Sultanla dostluk kuran kişi kölelikten kurtulur
Kimse mum ile birlikte pervânesiz oturamaz.*

گر سر نکشم ز آتش دل شمع جگرسوز مانده زر در دهن گاز نیاید

*Gönül ateşinden vazgeçmezsem eğer ciğeri yanan mum
Altın gibi makasın ağzına gelmez.*

نور رویت تاب در شمع شبستان افکند اشکم آتش در دل لعل بدخشان افکند
ای بسا دود جگر کز مهر رویت هر شبی شمع عالمتاب گردون در شبستان افکند

*Yüzünün nuru haremın mumuna kıvılcım attı,
Gözyaşı parıldayan yakut gönle ateş saçtı.
Yüzünün sevgisinden dolayı her gece ciğerin dumanı öyle çoktur ki
Âlemi aydınlatan mum, gökyüzünü hareme fırlattı.*

بی شهد شکر ریزوی از فرط حرارت

چون شمع شبستان دل من در خفقان بود

*Onun şeker saçan balı olmadan hararetin bolluğundan dolayı
Haremdeki mum gibi afakandaydı benim gönlüm.*

بس که می ریزد ز چشمم اشک میگون شمع وار

ز آتش دل خون لعل از چشم ساغر می چکد

*Gözümde mum gibi şarap renkli gözyaşı o kadar çok dökülür ki
Gönül ateşinden dolayı kadehin gözünden kırmızı kan damlar.*

آتشی در سینه دارم کز درون سوزناک

دم به دم چون شمع مجلس دودم از سر می رود

*Bir ateş var sinemde ve o ateşli gönülde,
Anbean meclis mumu gibi baştan dumanım çıkıyor.*

بر فرورد دلم از نکهت انفاس نسیم گرچه شمع از نفس باد صبا بنشیند

Nesim rüzgârının esintilerinin kokusuyla gönlüm yandı
Her ne kadar sabah rüzgarının nefesiyle mum sönse de.

پیش شمع رخ زیبای تو گر جان بدهم نبود عیب که پروانه ز پر نندیشد

Senin güzel yanağının mumumun huzurunda can veririm
Ayıp olmaz çünkü pervâne kanadını düşünmez.

آن رفت که پیوسته ام از روی عبادت محراب روان گوشه ی ابروی شما بود...
 آن رفت که مرغ دل پر آتش خواجهو پروانه ی شمع رخ دلجوی شما بود

O gittiğinde benim gönül mumum hayret gecesinde,
Sizin yüzünüz arzuda yanıp yakılmada idi.

...

O gittiği vakit Hâcû 'nun ateşle dolu gönül kuşu,
Sizin gönül çalan yanağınızın mumuna pervâne idi.

همچو خواجهو تا شود شمع فلک پروانه ات

شمع دل را زنده دار خویشتن را مرده گیر

Feleğin mumu Hâcû gibi senin pervânen olduğu sürece
Gönül mumunu diri tut ve kendini öldür.

ای شمع که فرمود که در مجلس اصحاب اسرار دل سوخته از دل به زبان آر

Ey mum! Buyurmuşsun ki dostlar meclisinde,
Yanık gönlün sırlarını gönülden dile getir.

چه دهد شرح غمت در شب حیرت خواجهو

شمع دل سوخته از آتش خویشش چه خبر

Hayret gecesinde senin gamını anlatmak ne verir Hâcû
Yanmış gönül mumu, kendi ateşinden ne haber!

خواجو مسوز رشته ی جان را از تاب دل

کان شمع شب فروز به ایوان رسید باز

Can bağıni gönül ateşiyle yakma Hâcû
Çünkü gece aydınlatan o mum eyvana tekrar gelir.

رخت شمع شبستان می نهندش لب‌ت لعل بدخشان می نهندش

Senin yanağını haremın mumu zannederler,
Dudağını ise ışıık saçan yakut farz ederler.

به سوز سینه رسند اهل دل به ذوق سماع

که شمع سوخته دل را از آتش است شعاع

حدیث سوز درون از زبان نی بشنو

ولی چو شمع نباشد چه آگهی ز سماع

Ehl-i gönül sema zevkine ulaşır yürek yangını ile
Çünkü ateştendir gönlü yanık mumun ışııkları,
Yürek yangının hikâyesini neyin dilinden dinle,
Fakat semadan ne anlar mum gibi değilse.

همچو پروانه نگر مرغ دل ریش مرا

بال و پر سوخته و ز شمع شبستان محروم

Pervâne gibi benim yaralı gönül kuşuma bak
Yanmış kol kanat ile haremın mumundan mahrum.

شمع دل افروختیم عود روان ساختیم گنج غم اندوختیم با غم دل ساختیم

Gönül mumunu aydınlattık, can odunu yaktık
Gam hazinesini attık, gönül gamı ile dost olduk.

کار ما بی آتش دل در نگیرد ز آنک ما زندگی مانند شمع از جان فشان یافتیم

Bizim işimiz gönül ateşi olmadan başlamaz,

Çünkü biz hayatı mum gibi can saçmada bulduk.

تو شمع جمعی و خواهم که پیش روی تو میرم

تو پادشاهی و آیم که پاسبان تو باشم

*Sen topluluğun mumusun ve ben senin yüzünün karşısında ölmek istiyorum,
Sen padişahsın ve senin hizmetçin olmaya geliyorum.*

از فروغ شمع رخسارم منور کن روان

وز نسیم گلشن و صلم معطر کن مشام

*Ey can! Mumun parlaklığıyla yanağımı aydınlat,
Ey hoş koku! Vuslat gül bahçesinin rüzgârıyla güzel koku saç.*

سوخته ای کو که خون ز دیده ببارد از سر سوزم چو شمع بر سر بالین

*Başımdaki ateşten dolayı başucumda olup
Gözünden kan yağdıran yanmış nerede?*

تحیتی چو فروغ جمال شمع چگل

تحیتی چو خط مشک رنگ لعبت چین

*Çigil mumun cemâlinin parlaklığı gibi bir huzur,
Çin güzelinin misk renkli yüzü gibi bir esenlik.*

گر چو شمع آری حدیث سوز عشقم بر زبان

وصف سیلاب سرشک دیده هم تقریر کن

*Eğer mum gibi benim aşk ateşi hikâyemi anlattırsan
Gözden akan yaş selinin nasıl olduğunu da anlat.*

ای شمع تا به چند زنی آه سوزناک یک دم بساز با دل بریان چنانک من

*Ey mum! Daha ne zamana kadar ateşli ahlâr yükselteceksin,
Bir an olsun benim gibi yüreği yanıklarla birlikte ol!*

سوز سینه چو یک نکته بر زبان آرم زند زبانه چو شمع آتش دلم ز دهن

*Sinedeki yangını bir hikâye gibi dile getirince
Yüreğimdeki ateş ağızımdan mum gibi yalazlanır.*

شمع از جمال ماه پریچهره برفروز قند از عقیق یار شکرلب در آب کن

*Peri yüzlü ayın cemâli ile tutuştur mumu
Şeker dudaklı yârin akiki ile sula şekerî.*

رخسار تو در شکنج گیسو رخشنده چو شمع در شبستان
ای شمع مریز اشک خونین گریه چه دهی به یاد مستان

*Senin yanağın saçın büklümünde,
Haremdeki mum gibi parlaktır.
Ey mum! Kanlı gözyaşı dökme,
Ağlamak sarhoşlara ne hatırlatır (ne fayda)!*

بادل پر آتش و سوز جگر پروانه وار

خویش را در پای شمع می پرستان باخته

*Ateş dolu gönül ve yürek yangını ile pervâne gibi,
Kendini şarap içen mumun ayağında kaybetti.*

از چراغ بوستان افروز شمع زر چکان باده آتش در نهاد لاله ی حمرارزده

*Altın damlatan mumu bahçenin kandili ile yaktı
Ateş renkli şarabı kızarmış lalenin içine saçtı.*

من همچو جام باده و شمع سحرگهی هر دم زدست رفته و از پا در آمده

*Ben tıpkı şarap kadehi ve seher mumu gibi
Her an elden düşmüş ve ayaktan kesilmişim.*

روشن است این کآنک از سودای او در آتشیم

شمع عشقش را کم افتد همچو ما پروانه ای

*Onun sevdası ile ateşte olduğumuz aşikârdır
Bir pervâne onun aşk mumunu bizim gibi azalttı.*

همچو پروانه دلم سوخته ی عشق تو بود

زانک در تیره شیم شمع شبستان بودی

*Benim gönlüm senin aşkına yanmıştır pervâne gibi
Öyle ki gecenin karanlığında sen oldun haremim mumu.*

پروانه وار سوزم و سازم بدین امید کآید شبی که شمع شبستان من شوی
چون شمع پیش روی تو میرم سوز دل هر صبحدم که مهر در افشان من شوی

*Pervâne gibi yanarım ve yetinirim bir ümitle,
Bir gece gelir de haremimde mum olursun diye.
Mum gibi yüzünün karşısında ölüyorum gönül ateşiyle,
Her sabah vakti benim parıldayan güneşim olursun diye.*

به زیر جامه چو زنار بینمت چون شمع چه سود راندن مقراض و خرقه ی عسلی

*Elbisenin altında zunnarı görünce, mum gibi
Makas sürmenin ve baldan hırkanın ne faydası var.*

گر همچو شمع انجمن آتش زنم در جان و تن

عیبم مکن ای سیم تن هذا نصیبی لیلتی...

در مدح سلطان جهان باشم چو شمع آتش زبان

زیرا که از دور زمان هذا نصیبی لیلتی

*Eğer tıpkı meclisin mumu gibi canımı ve bedenimi yakarsam,
Beni ayıplama ey gümüş tenli sevgili, nasibim budur, gecem budur.*

...

*Ateş almış mum gibi cihan sultanımı övmekteyim,
Çünkü feleğin dönüşünden nasibim budur, gecem budur.*

هر چند که شد چو باغ رضوان درو دشت امشب شب خرگه است نی موسم گشت

باز آى كه گر شمع زبان كرد دراز تيغ و كفن آورد كه اينك سر و طشت

*Her ne kadar çöl ve ova Rıdvan bahçesine dönse de
Bu gece çadırda oturma gecesidir, dolaşma zamanı değil
Yine gel çünkü mum çok konuşmuşsa eğer
İşte benim başım ve leğen diye kılıç ve kefen getirdi. (Özür diledi)*

سوز جگر شمع ز پروانه بپرس وز باده پرستان ره میخانه بپرس
سروی تو پرچهره و من دیوانه جانا سخن راست ز دیوانه بپرس

*Mumun ciğer yangınını pervâneye sor
Meyhanenin yolunu şarap içenlere sor
Sen peri yüzlü servisin, bense divâne
Ey sevgili! Doğru sözü pervâneye sor.*

گنج است غم عشقش و دل دیوانه دام است شکنج زلف و خالاش دانه
ما سوخته و ساخته با آتش دل پروانه مثال و شمع را پروانه

*Onun aşkının kederi hazinedir, gönül ise divâne
Zülfünün büklümü tuzaktır, beni ise bir dane,
Biz gönül ateşi ile yanıp yakılmışız;
Pervâne gibi, muma tutulmuş bir pervâne.*

ای چشم تو مخمور و من از چشم تو مست وی جان من از جام لبّت باده پرست
بنشین كه نسیم تو بهاری بر خاست برخیز كه شمع صبحگاهی بنشست

*Ah senin mahmur gözün! Bense senin gözünden dolayı sarhoş!
Benim canım senin dudağının kadehiyle bade perest!
Otur da senin rüzgarınla bir bahar çıksın,
Sen kalk da sabahın mumu sönsün.*

ای شمع دلم یافته از مهر تو نور وی جوهر جان راز جمال تو سرور
ابروی تو پیوسته از آن روی خوش است کز صحبت مستان نبود یک دم دور

Ey mum! Gönlüm senin sevginle nur bulmuş,

*Can cevherinin neşesini senin cemâlinle bulmuş!
 Senin kaşın, o yüzden dolayı güzeldir daima,
 Çünkü sarhoşların meclisinden uzak kalmadı bir an dahi.*

بی روی تو من در آرزویت میرم دور از رویت بر سر کویت میرم
 من شمع و خورشید تویی طره ی شب بردار ز رو که پیش رویت میرم

*Senin yüzün olmadan, senin arzunda ölüyorum,
 Senin cemâlinde uzakta, mahallenin başında ölüyorum.
 Ben mumum, sense güneş! Gece gibi olan kakülü,
 Yüzünden kaldır da yüzünün huzurunda ölüyorum.*

2.1.3. Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390)

Hicri sekizinci yüzyılın en önemli şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî de her ne kadar şem‘ u pervâne hikâyesini konu edinen müstakil bir gazel yazmış olmasa da şiirlerinde şem‘ ve pervâne mazmunlarını kullanmıştır. Bazen sevgilinin yüzünü şem‘e benzetir bazen de bir sevgilinin, kendi âşığını şem‘ yani mum gibi yakıp erittiğini dile getirir. Yanan bir mumu acı çeken, gece boyunca sabaha dek gözüne uyku girmeyen bir âşığa benzettiği beyitleri de vardır. Nitekim “Hâfız’ın gönül derdini yanıp eriyen muma sorun” ifadesinin bulunduğu bir şiiri de bulunmaktadır. Bu anlamda şem‘i yani mumu, hem âşık hem mâşuk olarak değerlendirmiştir denebilir. Hâfız’ın şiirinde dostlar meclisi şem‘in gülen yüzü olmadan kurulmaz, onun olmadığı mecliste safa ve huzur bulunmaz. İnsan karanlıkta ışığa nasıl ihtiyaç duyarsa meclisin güzelliği olan şem‘ de o topluluk için o kadar zarurîdir.

Hâfız, şiirinde kendi âşıklık derecesini anlatmak için mumun dahi pervâne gibi kendi haline ağladığını ifade eder. Genel anlamda sevgilinin güzel yüzünü, etrafına ışık saçması ve aydınlık vermesini ifade ederken mum benzetmesini kullandığı görülmektedir. Sevgilinin ayağında, huzurunda mum gibi ölmekten bahsederken mumu âşık olarak nitelendirir.

Şair, âşıklıkta öyle bir noktaya gelir ki mum gibi ağlamanın ortasında güldüğünü yani mum nasıl yanıp erirken ertafını aydınlatıyorsa tıpkı o halde bulunduğunu dile getirir. Bir gönlün karanlıktan kurtulup feraha ermesi için muhabbet mumunun yanması

gerektiğini vurgular. Genel olarak diğer şairlerde de görüldüğü üzere şarap, meze, sâki, mutrip gibi eğlence meclisi unsurları arasında muma da işaret eder. Âşıklık özelliklerinden ağlayıp sızlamaya ve yanıp erimeye vurgu yapar.

Hâfız'ın ilgili beyitleri aşağıda verilmiştir.

ز روی دوست دل دشمنان چه در یابد؟ چراغ مرده کجا؟ شمع آفتاب کجا؟

Düşmanın gönlü dostun (sevgili) yüzünden ne anlar;

Ölmüş kandil nerede, güneş gibi mum nerede?

سرکش مشو که چون شمع از غیرت بسوزد دلبر که در کف او موم است سنگ خارا

Serkeşlik etme! Avucundaki granit taşını muma çeviren dilber;

Eğer gayrete gelirse seni mum gibi yakar.

سوز دل بین که ز بس آتش اشکم دل شمع

دوش بر من ز سر مهر چو پروانه بسوخت

Gönlümün yanışına bak, gözyaşı ateşimin aşırılığından dolayı;

Mumun gönlü dün gece pervâne gibi benim halime yandı.

ترک افسانه بگو حافظ و می نوش دمی

که نخفتم شب و شمع به افسانه بسوخت

Masal okumayı bırak Hâfız! Bir an olsun şarap iç;

Çünkü gece boyunca hiç uyumadık ve mum efsane ile yandı (boşuna).

شمع اگر ز آن لب خندان به زبان لافی زد

پیش عشاقی تو شب ها به غرامت برخاست

Mum o gülen dudakla bir söz etseydi;

Senin âşıklarının huzurunda gecelerce azap olurdu.

شمع دل دم سازم، بنشست چو او بر خاست

و افغان ز نظربازان، بر خاست چو او بنشست

*O kalkınca dostumun gönül mumu söndü;
Ve o oturunca seyre dalanlardan feryatlar yükseldi.*

ای مجلسیان، سوز دل حافظ مسکین از شمع پرسید که در سوز گداز است

*Ey meclistekiler! Perişan Hâfız'ın gönül yangınıni;
Yanıp erimekte olan muma sorun!*

گو شمع میارید در این جمع، که امشب

در مجلس ما ماه رخ دوست، تمام است

*Söyle bu meclise mum getirmesinler çünkü bu gece;
Sevgilinin yanağı dolunaydır meclisimizde.*

به جانت ای بت شیرین دهن، که هم چون شمع

شبان تیره مرادم فنای خویشتن است

*Ey tatlı dilli güzel! Sana yemin olsun ki;
Karanlık gecelerde kendimi yok etmektir muradım.*

یارب این شمع دل افروز ز کاشانه کیست؟

جان ما سوخت، پرسید که جانانه کیست؟

*Ya Rab! Gönül aydınlatan bu mum kimin sarayındadır;
Bizim canımızı yaktı bir sorunuz, kimin sevgilisidir.*

دولت صحبت آن شمع سعادت پرتو باز پرسید خدا را که به پروانه کیست؟

*Mutlulukla parlayan o mumun sohbet talihi;
Allah için bir kez daha sorun kimin pervânesidir?*

باز آی که بی روی تو ای شمع دل افروز

در بزم حریفان، اثر نور و صفا نیست

*Gel yine! Ey gönül aydınlatan mum, senin yüzün olmadan;
Yoktur dostlar meclisinde nurdan ve safadan eser.*

وفا مجوی ز دشمن، که پرتوی ندهد

چو شمع صومعه افروزی از چراغ کنشت

Düşmandan vefa isteme çünkü ışık vermez;

Havranın kandilinden yaktığın mum gibi.

بر شمع نرفت از گذر آتش دل دوش آن دود که از سوز جگر بر سر ما رفت

Ciğer yangınından dolayı başımızda olan o duman dün gece;

Gönül ateşinden dolayı mumun yanına dahi ulaşmadı.

آن شمع سرگرفته، دگر چهره بر فروخت

واین پیر سال خورده، جوانی ز سرگرفت

Başı kesilmiş mum artık çehresini yaktı/ aydınlattı;

Bu yaşlı ihtiyar yeniden gençlik buldu.

افشای راز خلوتیان خواست کرد شمع

شکر خدا که سر دلش در زبان گرفت

Mum, halvettekilerin sırrını ifşa etmek istedi/ edecekti;

Allah'a şükür ki onun gönül sırrı dilinde kaldı.

پس از چندین شکیبایی شبی یارب توان دیدن

که شمع دیده افروزم در محراب ابرویت؟

Ya Rab! Bunca sabırdan sonra bir gece olsun;

Senin kaşının mihrabında göze aydınlık veren mumu görür müyüm?

کسی به وصل تو چون شمع یافت پروانه

که زیر تیغ تو هر دم سری دگر داد

Senin kılıcının altında her an başka bir başı olan kişi;

Senin vuslatına mum gibi izin buldu.

شبِ ظلمت و بیابان، به کجا توان رسیدن؟

مگر آنکه شمع رویت به رهم چراغ دارد

*Senin yüzünün mumu benim yolumu aydınlatmazsa eğer;
Karanlık gecede çölde nereye gidilir?*

من و شمع صبحگاهی سزد ار به هم بگیریم که بسوختیم و از ما بت ما فراغ دارد

*Ben ve sabah vakti mumu eğer birlikte ağlarsak yaraşır;
Çünkü biz yandık ve sevgilimiz bizden uzaktır/ rahattır.*

گر خودرقیب، شمع است، اسرار از او بیوشان

کآن شوخ سربریده، بند زبان ندارد

*Sen bizzat mumun arkadaşı olsan da sırları ondan gizle;
Çünkü başı kesik o güzelin dilinin bağı yoktur.*

چو شمع صبحدم شد ز مهر او روشن که عمر در سر این کار و بار خواهم کرد

*Onun sevgisinden dolayı ömrü bu işler için geçireceğim;
Sabah kandili gibi aşikâr oldu bana.*

می خواستم که میرمش اندر قدم چو شمع

او خود گذر به ما چو نسیم سحر نکرد

*Onun ayağında mum gibi ölmek istiyorum;
O ise seher rüzgârı gibi bize uğramadı bile.*

دلا، ز نور هدایت گر آگهی یابی چو شمع خندهزنان ترک سر توانی کرد

*Ey gönül! Hidayet nurundan bir haber bulursan;
Gülümseyen mum gibi başını terk edebilirsin.*

میان گریه می خندم که چون شمع اندر این مجلس

زبان آشینم هست لیکن در نمی گیرد

*Ağlamanın ortasında gülüyorum çünkü bu meclisteki mum gibi;
Ateşli bir dilim vardır fakat tutuşmuyor.*

خوش است خلوت اگر یار، یار من باشد نه من بسوزم و او شمع انجمن باشد

*Yar, yar olunca halvet güzeldir;
Ne ben yanarım ne de o meclisin mumu olur.*

آتش رخسار گل، خرمن بلبل بسوخت چهره خندان شمع آفت پروانه شد

*Gülün yanağının ateşi bülbülün harmanını yaktı;
Mumun gülümseyen yüzü pervânenin afeti oldu.*

غنیمتی شمر ای شمع وصل پروانه که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند

*Ey mum! Pervânenin vuslatını ganimet bil;
Çünkü bu muamele sabaha dek sürmeyecek.*

آتش آن نیست که از شعله او خندد شمع آتش آن است که در خرمن پروانه زدند

*Ateş, şulesinden mumun güldüğü ateş değildir;
Asıl ateş pervânenin harmanını yakan ateştir.*

یا باد آن که رخت شمع طرب می افروخت و این دل سوخته پروانه ناپروا بود

*Hatırlarım, senin yanağın eğlence mumunu yaktı;
Bu yanmış gönlüm pervasız bir pervâneydi.*

خیره آن دیده که آبش نبرد گریه عشق تیره آن دل که در او شمع محبت نبود

*Aşk için ağlamaktan kurumayan göz beyhudedir/şaşkındır;
Kendisinde muhabbet mumu olmayan gönül kararmıştır.*

آن کشیدم ز تو ای آتش هجران که چو شمع جز فزونی خودم از دست تو تدبیر نبود

*Ey ayrılık ateşi! Senin yüzünden öyle (ıstırap) çekmişim ki mum gibi;
Senin elinde kendimi yok etmekten başka bir tedbirim yoktu.*

به کوی میکده یارب سحر چه مشغله بود

که جوش شاهد و ساقی و شمع و مشغله بود

Ya Rab! Seher vaktinde meyhane mahallesindeki koşuşturma neydi;

Güzel sevgili, saki ve mum kaynıyordu.

روی بنما و مرا گو که ز جان دل بر گیر

پیش شمع آتش پروانه به جان گو در گیر

Yüzünü göster ve bana canından vazgeç de, cana da söyle;

Mumun huzurundaki aşk ateşi ile yanan pervâne gibi yansın.

بدین سپاس که مجلس منور است به دوست گرت چو شمع جفایی رسد بسوز بساز

Sevgili ile aydınlanan meclise şükürler olsun;

Sana bir eziyet gelse de mum gibi yan tutuş!

پروانه را ز شمع بود سوز دل ولی بی شمع عارض تو دلم را بود گداز

Pervânenin gönül yangını mumdan dolayıdır fakat;

Mum olmadan senin yanağın benim gönlümü eritti.

تو شمع انجمنی یک زبان و یک دل شو

خیال و کوشش پروانه بین و خندان باش

Sen meclisin mumusun, dilin ve gönlün bir olsun;

Pervânenin rüyasına ve çabasına bak ve gül!

تا چندین هم چو شمع زبان آوری کنی؟

پروانه مراد رسید، ای محب، خموش

Daha ne zamana kadar mum gibi küstahlık edeceksin;

Ey âşık! Murat pervânesi geldi, sus!

بامدادان که ز خلوت گه کاخ ابداع شمع خاور فکند بر همه اطراف شعاع

Sabah vakti ibda sarayının halvetgâhından;

Doğunun mumu her tarafa nur saçtı.

در وفای عشق تو مشهور خوبان چو شمع

شب نشین کوی سربازان و رندانم چو شمع

*Senin aşkının vefasında mum gibi iyilerin meşhuruyum;
Geceleri fedailerin ve rintlerin mahallesinde otururum mum gibi.*

روز و شب خوابم نمی آید به چشم غم پرست

بس که در بیماری هجر تو گریانم چو شمع

*Keder ile dolu göğsüme uyku girmez gündüz gece;
Senin ayrılık hastalığında çok ağladım mum gibi.*

رشته صبرم به مقراض غمت ببریده شد

هم چنان در آتش مهر تو سوزانم چو شمع

*Senin gam makasınla kesildi benim sabır ipim;
Aşk ateşinde yanıyorum hala mum gibi.*

گر کمیت اشکِ گلگونم نبودی گرمرو

کی شدی روشن به گیتی راز پنهانم چو شمع

*Gül renkli gözyaşı atım koşmasaydı eğer;
Gizli sırrım cihana nasıl aşikâr olurdu mum gibi.*

در شب هجران مرا پروانه وصلی فرست

ورنه از دردت جهانی را بسوزانم چو شمع

*Ayrılık gecesinde bana bir vuslat pervânesi gönder;
Aksi halde senin derdinle bir cihani yakarım mum gibi.*

بی جمال عالم آرای تو روزم چون شب است

با کمال عشق تو در عین نقصانم چو شمع

*Âlemi süsleyen yüzün olmadan benim günüm gecedir;
Senin aşkının kemâli ile eksigim mum gibi.*

کوه صبرم نرم شد چون موم در دست غمت

تا در آب و آتش عشقت گدازانم چو شمع

Senin aşkının ateşi ve suyuyla eridikçe mum gibi;

Senin gam elinde sabır dağım eridi mum gibi.

هم چو صبحم یک نفس باقی است با دیدار تو

چهره بنما دلبرا تا جان برافشانم چو شمع

Seni görmeme sabah gibi bir nefes kaldı (sadece);

Ey sevgili yüzünü göster! Ta ki canımı saçayım mum gibi.

سرافرازم کن شبی از وصل خود ای نازنین

تا منور گردد از دیدارت ایوانم چو شمع

Bir gece beni vuslatınla yücelt ey nazenin!

Ta ki eyvanım seni görerek aydınlansın mum gibi.

آتش مهر تو را حافظ عجب در سر گرفت

آتش دل کی به آب دیده بنشانم چو شمع؟

Hâfız, senin aşk ateşini başına öyle aldı ki;

Gönül ateşini gözyaşıyla nasıl göstereyim mum gibi?

خوش بسوز از غمش ای شمع، که اینک من نیز هم بدین کار کمر بسته و برخاسته ام

Ey mum! Onun kederi ile güzelce yan, işte ben de;

Bu işe bel bağlamış ve ayaklanmışım!

شمع هر جمع مشو و نه بسوزی ما را یاد هر قوم مکن تا نروی از یادم

Her meclisin mumu olma aksi halde başı yakarım;

Her kavmi anma ki hatırımdan çıkmayasın.

پروانه او گر رسیدم در طلب جان چون شمع همان دم به دمی جان بسپارم

Onun pervânesi bana ulaşırsa can arzusuyla;

İşte o an mum gibi bir nefeste can veririm.

صفای خلوتِ خاطر از آن شمعِ چگل جویم

فروغِ چشم و نور دل از آن ماهِ ختن دارم

*Gönlün halvet sefasını o Çigil mumdan arıyorum;
Göz aydınlığım ve gözümün nuru o Hoten ayındadır.*

تو هم چو صبحی و من شمعِ خلوتِ سحرم

تبسمی کن و جان بین که چون همی سپرم

*Sen sabahsın, bense seher vaktinin halvet mumu;
Bir tebessüm et, canımı nasıl saçıyorum bir bak.*

پروانهٔ راحت بده ای شمع که امشب از آتش دل پیش تو چون شمع گدازم

*Ey mum! Pervâneyi rahat bırak çünkü bu gece;
Gönül ateşiyle senin huzurunda mum gibi eriyeceğim.*

ور چو پروانه دهد دست فراع بالی جز بدان عارض شمعی نبود پروازم

*Pervâne gibi rahatça uçmak nasip olursa eğer;
O mum yanaklıdan başkasına uçuşum olmaz.*

در عاشقی گزیر نباشد ز ساز و سوز استاده ام چو شمع مترسان ز آتشم

*Âşıklıkta yanıp yakılmanın çaresi yoktur;
Mum gibi dimdik durmuşum beni ateşle korkutma.*

طراز پیرهن زر کشم مبین چون شمع که سوزهاست نهانی درون پیرهن

*Mum gibi altın işlemeli gömleğime bakma;
Çünkü gömleğimin içinde gizli yanırlar vardır.*

شب رحلت هم از بستر روم در قصر حورالعین

اگر در وقت جان دادن تو باشی شمع بالینم

*Eğer can verme saatinde başucumdaki mum sen olursan;
Rihlet gecesinde yatağımdan huriler sarayına giderim.*

بیار ای شمع اشک از چشم خونین که شد سوزِ دلت بر خلق روشن

*Ey mum! Kanlı gözden gözyaşı getir;
Çünkü senin gönül ateşin halka ayan oldu.*

بر خود چو شمع خنده زبان گریه می کنم تا با تو سنگ دل چه کند سوز و ساز من

*Kendi kendime gülerek gözyaşı akıtıyorum;
Benim yanıp yakılışım senin taş gönlünle ne yapsın!*

شمع سحرگهی اگر لاف ز عارض تو زد خصم زبان دراز شد خنجر آبدار کو؟

*Seher yeli mumu eğer senin yanağından bahsettiyse;
Düşmanın dili uzadı, keskin kılıç nerede?*

چراغ روی تو را شمع گشت پروانه مرا ز حال تو با حال خویش پروانه

*Mum, senin yüzünün kandiline pervâne oldu;
Senin halin beni kendimden alıp götürdü.*

به مژده جان به صبا داد شمع در نفسی ز شمع روی تو اش چون رسید پروانه

*Mum, müjde için seher yeline can verdi bir nefesle;
Senin yüzünün mumundan ona bir ferman ulaştınca.*

هر کسی با شمع رخسارت به وجهی عشق باخت

ز آن میان پروانه را در اضطراب انداختی

*Senin yanağının mumuna âşık oldu herkes;
Aralarında pervâneyi ıstıraba attın.*

هزار جان مقدس بسوخت زاین غیرت که هر صباح و مسا شمع مجلس دگری

*Her sabah ve akşam başka bir meclisin mumu olduğun için;
Bu kıskançlıktan dolayı binlerce mukaddes can yanıp gitti.*

جدا شد یار شیرینت کنون تنها نشین ای شمع که حکم آسمان این است اگر سازی و گر سوزی

Senin tatlı yârin ayrıldı, şimdi yalnız otur ey mum!

Çünkü feleğin hükmü budur, ister yan ister dayan.

سوختم در چاه صبر از بهر آن شمع چگل

شاه ترکان فارغ است از حال ما، کو رستمی؟

O güzel mum için sabır kuyusunda yandım;

Türklerin şahı halimizden habersiz, Rüstem nerede?

شرح این قصه مگر شمع بر آرد به زبان ورنه پروانه ندارد به سخن پروایی

Bu hikâyenin şerhini belki mum getirebilir dile;

Çünkü pervânenin konuşmaya gücü yoktur.

تو بدین نازکی و سرکشی ای شمع چگل لایق بندگی خواجه جلال‌دینی

Ey Çigil mum! Sen bu kibarlık ve kıvılcım ile

Hâce Celâleddîn'in kulluğuna layıksın.

درودی چو نور دل پارس‌یان بدان شمع خلوت گه پارسایی

Takva halvetindeki muma

Takvalıların gönül nuru gibi selam olsun.

چون شمع نکورویی در رهگذر باد است طرف هنری بر بند از شمع نکورویی

Güzel yüzlü mum, rüzgârın güzergâhında olduğu için;

Güzel yüzlülük mumundan bir hüner kazan.

Şah Ebû İshâk'ı övdüğü kaside

پروانه راحت بده ای شمع که امشب از آتش دل پیش تو چون شمع گدازم

Seher vakti gülün yüz göstermesi nasıl bir haldir;

Sabah vakti şakıyan kuşu tutuşturan nasıl bir ateştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUFİ ŞAİRLERDE ŞEM‘ U PERVÂNE

3.1. Senâî-yi Gaznevî (ö. 525/1131)

Fars edebiyatının birçok şairi gibi Senâî de şiirlerinde şem‘ ve pervâneye şiirlerinde yer vermiştir. Bazen din mumu, nübüvvet mumu olarak Hz. Peygamber’den bahsetmiştir. Âşıklar meclisinde mumdan daha âşık bir kimsenin olmadığını vurgular. Eğer bir kişi nûra ulaşmak istiyorsa o tükenmiş, baştan sona yanan mum gibi olması yani canından vazgeçmesi gerektiğini dile getirir.

Hz. Peygamber’in, Hz. Ömer’i cennetin mumu olarak çağırdığını ifade eder. Hz. Yûsuf’u şeriat mumu, Hz. Ali’yi din mumu olarak nitelendirirken, Bistâmî’yi de zamanın mumu olarak nitelendirir. Âşıklar meclisinin unsurları olan sevgili, şarap, çalgıcının arasına mumu da dahil eder. Allah’ın sözü yani *Kur’ân-ı Kerîm*’i nitelendirirken Kur’ân kelâmının mum gibi aydın ve açık olduğunu dile getirir.

Mumun başının, boynunun kesilmesi gerektiği gibi düşmanın da boynunun vurulması gerektiğine işaret eder. Şiirinde akıllı muma benzettiği de görülmektedir. kişinin bir pervâne gibi kendini ateşe atması gerektiğini yani sevgili yolunda, hakikat yolculuğunda kendisini bu yola adanması gerektiğini söyler. Çünkü gerçek bir pervânenin yani âşığın canını kaybetme korkusu yoktur.

Sevgilisine duyduğu aşktan dolayı mum gibi yandığını söyleyerek yine mumun bir âşık olarak nitelendirildiği görülür. Sevgilinin güzel gözü ve hoş bakışını, meclisi ve şehirleri süsleyen bir mum gibi değerlendirir. Yine gözünden yaşlar akıttığı ve seher vaktine dek yandığı için bir âşık olarak nitelendirilen mum göze çarpmaktadır.

Şairin ilgili beyitleri aşağıda verilmektedir.

شد قوی دست آنچنان انفاص کز روی ستم شمع را نکشد همی بی امر تو باد هوا

İnsaf öyle bir güç kazandı ki sitem ile; senin emrin olmaksızın

Bâd-ı heva, mumu söndürmez.

ز درد فرفت آن ابر حسن و شمع سرای چو ابر و شمعم در چشم و بر سر آتش و آب

O güzellik bulutu ve saray mumunun ayrılık derdinden dolayı;

Gözümde ve başımda ateş ve su, bulut ve mum gibidir.

بر نه قدم ایشمع دین، بر شهپر روح الامین

کروبیانیت بر یمین، روحانیات دست چپ

Ey din mumu! Cebrail'in kanadına adım at;

Sağ tarafında kerrubiyân, sol tarafında ise ruhaniler.

گر از تو نشنیدی صلا، شمع نبوت بر ملا

خورشید بفگندی قبا، ناهید بشکستی قصب

Eğer nübüvvet mumu senden bir çağrı duymasaydı;

Güneş elbisesini atar, nahid neyi kırardı.

صوفیان را ز پی راندن کام قبله شان شاهد و شمع و شکست

Sufilerin kibleşi arzularına ulaşmak için;

Sevgili, mum ve mide olur.

از چراغ و شمع کسرا یاد نامد ز آن سبب

کز جمال خوب رویان نور اندر نور بود

Nur içinde nur olan güzellerin cemâlinden dolayı;

Kimse kandili ve mumu hatırlamadı.

ور درین مجلس شما عاشق تر از شمع و مؤید

پس چو شمع و می قدم در آب و آتش در نهید

Sizin bu meclisinizde mumdan daha âşık ve nazik (yoktur);

O halde mum ve şarap gibi suya ve ateşe adım atın.

می قباى آتشین دارد شما را در بر کشید شمع تاج آتشین دارد شما بر سر نهید

Ateşten gömleği vardır şarabın, onu çıkartın;

Ateşten tacı vardır mumun, onu baş tacı yapın.

هیچ بیچشم دیدی از سر عشق طالب شمع زیـرو آینه دار

*Sen hiçbir körün aşktan dolayı;
Mum ve ayna tutmak istediğini gördün mü?*

روزها چشم و چراغ عالمی گردد چو شمع

هر که پیماید ز دیده قامت شبهای تار

*Karanlık gecelerin boyunu gözle ölçmeye çalışan kişi için;
Günler mum gibi bir âlemin gözü ve kandili olur.*

در اگر خواهی چنین رو نزد آن دریای علم

نور اگر خواهی چنین شو سوی آن شمع تبار

*Eğer istersen o ilim deryasına doğru böylece git;
Eğer nur istiyorsan o tükenmiş mum gibi ol.*

شمع گردون نزد جودش مایه بخلست، بخل

اوج گردون پیش قدرش مایه عارست، عار

*Felek mumu, onun bahşışinin huzurunda cimriliğin mayasıdır;
Gökyüzünün zirvesi onun kudretinin karşısında ayıbın özüdür.*

ز روی دوست دل دشمنان چه در یابد؟ چراغ مرده کجا؟ شمع آفتاب کجا؟

*Karanlık gecelerin boyunu gözüyle ölçmeye çalışan kişi;
Tıpkı bir mum gibi bir âlemin aziz önderi olur.*

شمع جنت خواند عمر را نبی یکبار و بس بو حنیفه را چراغ امتان گفت او سه بار

*Peygamber bir kere Ömer'i cennet mumu diye çağırdı,
Ebû Hanife'ye ise üç kez ümmetin kandili olarak seslendi vesselam!*

ای سنائی تا درین دامی مزن دم جر به عشق

تات چون شمع معنبر روشن و تابان کنیم

Ey Senâî bu tuzakta olduğun sürece aşktan söz etme!

Seni anberli mum gibi tutuşturup parlatıncaya kadar.

خاصه بدر صدر شمع شرع یوسف آنکه هست

چون زلیخا صد هزاران بخت پیر از وی جوان

*Özellikle sadrın bedri, şeriat mumu Yûsuf ki odur;
Züleyhâ gibi yüz binlerce yaşlı bahtlı onunla gençlik buldu.*

شعاع روی مردی بود و شمع وقت بسطامی

نهاد بوی دردی بود و رنگ سالک گریان

*Bistamî insanlığın yüzünü ısıltıları ve zamanın mumu olur;
Dertlinin tabiatı ve ağlayan salikin rengi olur.*

سماع روح عاشق را نه از نقل آورد ناقل

شعاع شمع حکمت را نه از عقل آورد یزدان

*Âşığın ruhunu semasını, rivayet edenden anlatmaz;
Hikmet mumunun ısıltılarını akıl Tanrı'dan getiremez.*

چون نگردی گرد معشوقی که روز وصل او

بر تو زبید شمع مجلس مهر انور داشتن

*Sana yaraşan meclis mumunun ve parlak güneşe sahip olan;
Onun vuslat gününde sevgilinin etrafında nasıl dolaşmazsın?*

ساخته میران این لشکر ز روی مرتبت شمع او باشم خود را ز افسر شاهان لگن

*Bu ordunun emirleri rütbelerinden dolayı;
Şahların tacından kendi korkusuz başlarının mumuna leğen yapmışlar.*

درد دین خود بو العجب دردیست کاندروى چو شمع

چون شوی بیمار بهتر گردی از گردن ددن

*Kendi din derdi çok garip bir derttir, çünkü onda mum gibi;
Hasta olunca boynu vurulduğunda iyileşirsin.*

از جمال حال مردان بی اثر باشد مکان وز شعاع شمع تابان بیخبر باشد لگن

*Yiğitlerin halinin güzelliğinden yerde iz olmaz;
Parlak mumun ışıklarından leğenin haberi olmaz.*

ای امیرالمومنین ای شمع دین ای ابو الحسن ای بیک ضربت ربوده جان دشمن از بدن

*Ey müminlerin emiri, ey din mumu, ey Ebu'l-Hasan!
Ey tek darbeyle düşmanın canını bedeninden alan!*

ای بتیغ تیز رستاخیز کرده روز جنگ وی بنوک نیزه کرده شمع فرعونان لگن

*Ey keskin kılıcı ile savaş gününü mahşere çeviren;
Mızrağın ucuyla firavunların mumunu leğen yaptı.*

شاهد و شمع و شراب و مطرب آنجا بهترست درد ازینجا بر مدار و سینه درد آگین مکن

*Sevgili, mum, şarap ve çalgıcı orada daha güzeldir;
Şarap tortusunu kaldırma gönlünü dertle doldurma.*

حاسدش اندر رحم عمر بخورده چو شمع پوست نبیند بجسم تا نپوشد کفن

*Rahimde onun kıskananın ömrü mum gibi tükenmiş;
Kefen giymedikçe cisminde post görünmez.*

ایستاده ز آن یکی بر پای چون شمع برنگ و آن دیگر دست کرده بر سر زانو لگن

*Biri renkli bir şekilde mum gibi ayakta durmuş (mâşuk);
Diğeri leğende elini dizine vurmuş (âşık) .*

شمع مارا گر لگن کردست چرخ از خاک و خون

هست شمع گفت او را سمع هشیاران لگن

*Felek bizim mumumuz için toprak ve kan ile leğen yapınca;
Onun mum gibi olan sözüne ayıkların kulağı leğen olur.*

شمع دنیا را ببین کز یک زبان در یک زمان

در طریق دین بگوید صد هزار الوان سخن

*Bir zamanda bir dilden olan dünyanın mumuna bak;
Din yolunda yüz binlerce çeşit söz söyler.*

صدق و معنی گرهمی خواهی که بینی هر دوان

سوز دل بنگر یکی مر شمع را اندر لگن

*Eğer doğruluğu ve manayı, her ikisini de görmek istiyorsan;
Leğendeki mum gibi olan gönül ateşine bak.*

نکته رایش اگر شمع شود بودش دایره شمس لگن

*Onu görüş sırrı mum olursa eğer;
Leğendeki güneşin dairesi olur.*

رایت ناصح چون تیغ بدار گردن دشمن چون شمع بزن

*Nasuh sancağını kılıç gibi bil;
Düşmanın boynunu mum gibi vur.*

گرهمی دعوی کنی در مجلس افروزی چو شمع

پس برای جمع همچون شمعیت از خود خورد کو

*Meclis aydınlatmada mum gibi iddiada bulunuyorsan eğer;
O halde meclis için mum gibi kendini tüketen nerede hani?*

شادی کن ازین پیر تو ای شمع جوانان در بار که از اصل تو هم زان دریایی

*Ey genç talihli mum! Bu pîr ile mutlu ol!
İnci saç çünkü senin aslın da o deryadandır.*

نه بینی که پروانه شمع هرگز که بر باطنش چیره گردد و دادی

*Kendi batınında galip gelmiş ve (can) vermiş;
Mum pervânesini görmez misin hiç?*

هر زمان از جان سری روید همی بر تن چو شمع

تامرا از دست خود چون شمع خود گردن زدی

*Kendi mumun gibi benim boynumu vurmak için elinle;
Canımdan her zaman bir baş çıkar bende mum gibi.*

عقل و جان را همچو شمع و مشعله کرد آنگهی

آتش بی باک را در عقل و جان پاک زد

*Akıl ve canı, mum ve meşale gibi yaptı ve sonra;
Korkusuz ateşi akıl ve canda temizledi.*

پروانه ضعیف کند جان فدای شمع تا پیش شمع یک نظرش را سنا بود

*Mumun huzurunda onun bir bakışına senada bulunmak için;
Zayıf pervâne canını feda etti muma.*

چون لاله گر بخندی عمرت کرانه جوید

چون شمع اگر بگرئی حلقهت برید باید

*Lale gibi gülümsersen eğer ömrün boşa gider;
Mum gibi ağlarsan eğer boynunu kesmek gerekir.*

روی تو در هر دلی افروخته شمع و چراغ

زلف تو در هر تنی جان سوخته پروانه وار

*Senin yüzün her gönülde mum ve kandil yakmış;
Zülfün ise her bedende pervâne gibi can yakmış.*

شمع با انوار جانانست و تو پروانه ای دشمن جان و غلام شمع با انوار باش

*Işıklı mum sevgilidir, sen ise pervâne;
Canın düşmanı ve mumun kölesi gibi ışıklı ol.*

کار پروانه ست گرد شمع خود را سوختن

تو نه آخر کمتر از پروانه ای در کار باش

Pervânenin işi mumun etrafında yakmaktır kendini;

Sen bir pervânenen daha az değilsin, bu işe ver kendini.

سالها شد تا از آن آتش چو شمع مرده فرق و زنده افسر مانده ام

Yıllar oldu o mum gibi ateşten dolayı;

Başım ölü, tacı diri kalmışım.

او کلاه عاشقان اکنون همیدوزد چو شمع

ما از آن چون شمع در پیشش بجان ایستاده ایم

O, âşıklık takkesini mum gibi dikeyor;

Bu sebeple biz de mum gibi onun huzurunda canla durmuşuz.

گر ز آتش عشق تو چو شمع از ره تحقیق سوزیم همی خوش خوش تا هیچ نمانیم

Senin aşk ateşinden dolayı mum gibi doğruca;

Güzel güzel yanıyoruz tükeninceye kadar.

همچو مرغ از قفس شکسته شدیم همچو شمع از هوس گدازانیم

Kuş gibi kafesten dolayı kırılmış;

Mum gibi hevesle eriyip tükenmişiz.

ای نگار دلبر زیبای من شمع شهر افروز شهر آرای من

Ey benim sevgilimin bakıştı! Meclis aydınlatan,

Şehri süsleyenim benim.

تو با من و من پویان هرجای ترا جویان

ای شمع نکورویان آخر چه وصالست این

Sen benimlesin fakat ben her yerde seni arayan dalgın;

Ey güzel yüzlülerin mumu! Artık bu nasıl bir vuslattır?

شمع نور فلکی خواهد هر لحظه همی شعله از مشعل روی ضیا گستر تو

Senin ışıktan saçan yüzünün meşalesinden;

Feleğin nur mumu ışıktan ister daima.

در هوای شمع عشق و شمع می پروانه وار

پیشوای خلد و صدر سدره را پرواز ده

*Aşk mumu ve şarap mumu arzusunda pervâne gibi;
Cennetin önderi ve Sidre'nin başköşesine doğru kanat çırp.*

شمع خود خوانی همی ما را و مادر پیش تو

پس ترا پروای جان از چیست گر پروانه ای

*Bize kendi mumum diyorsun ancak biz senin huzurundayız;
O halde sendeki bu can korkusu nedir eğer pervâne isen?*

بروز آرایش مکتب شبانگه زینت معلب

ضیاء روز و شمع شب شکرلب بر کسان خمری

*Mektep süsünün zuhuru, eğlence yerinin ziynet gecesi;
Günün ışığı gecenin mumusun, sarhoşlara şeker dudaklısın.*

ای چشم و چراغ آنجهانی وی شاهد و شمع آسمانی

*Ey bir cihanın gözü ve kandili;
Odur gökyüzünün mumu ve güzeli.*

از جزع عقل عقلی و ز لعل شمع شمعی از خنده جان جانی و ز غمزه جاه جاهی

*Akıl taşıyla akıl, mum lâliyle mumsun;
Canın tebessümüyle can, makam gamzesiyle makamsın.*

جز زلفتان که دارد چون شهد و شمع محفل

از نیش جنگجویی و ز نوش عذر خواهی

*Mahfilde mumu ve balı olan senin zulfünden başkası var mıdır?
Ok gibi kirpiğinle savaşırsın, bal dudağınla özür dilersin.*

از عشق تو ای صنم بشبهای دراز چون شمع بیای باشم و تن بگداز

تا بر نمد صبح بشبهای دراز جان در بر آتشت و دل در دم گاز

*Ey sevgili! Senin aşkınla uzun gecelerde;
Mum gibi ayakta kalmışım ve bedenim erimekte.
Uzun gecelerin sabahında esinti esmedikçe;
Canım ateştedir gönlümse makasın ağzında.*

نادیده ترا جو راه را کردم باز پیوسته شدم با غم و بگسسته ز ناز
دل نزد تو بگذاشتم ای شمع طراز تا خسته دل از تو عذر من خواهد باز

*Seni görmeden senin yoluna yöneldim;
Sürekli kederle dolup nazdan uzaklaştım.
Bu yorgun gönlümün özrünü kabul edinceye dek;
Gönlü sana teslim ettim ey Taraz mumu!*

معشوقه دلم با آتش انباشت چو شمع بر رویم زرد گل بسی کاشت چو شمع
تا روز بیک سو ختم داشت چون شمع بس خیره مرا ز دور بگذاشت چو شمع

*Aşık gönlümü ateşle doldurdum mum gibi;
Yüzüme onlarca sarı gül ekim mum gibi.
Sabaha dek yanmaktayım mum gibi;
Sonra uzaktan kendine hayran bıraktı beni.*

نیکوتری از آب روان اندر باغ زیباتری از جوانی و مال و فراغ
لیکن چه کنم که عشقت ای شمع و چراغ جویان بودست درد ما را از داغ

*Bahçedeki akarsudan daha iyisin;
Gençlik, mal ve serin rüzgârdan daha güzelsin.
Fakat ne yapayım ey mum ve kandil (göz) senin aşkın;
Bizim derdimizi ateşten aramıştır.*

هر چند شدم ز عشق تو خوار و خجل در عشق بجز درد ندارم حاصل
از تو نکنم شکایت ای شمع چگل کین رنج مرا هم از دل آمد بر دل

Her ne kadar aşkından dolayı hakir düşüp utansam da;

*Aşkta dert olmaksızın neticeye varamam.
Senden şikâyet etmem ey Çigil mumu;
Çünkü benim bu sıkıntım yine gönülden gelmiştir.*

ای عهد تو عهد دوستان سرپل از وصل تو هجر خیزد از عز تو ذل
پر مشغله و میان تهی همچو دهل ای یکشنبه همچو شمع و یکروزه چو گل

*Ey senin ahdin, kıymetsiz dostların ahdi;
Senin vuslatından ayrılık çıkar, izzetinden zül.
Ateşle dolu davul gibi içi boş;
Mum gibi bir gece, gül gibi bir gün.*

خشنودی تو بجویم ای مولائی چون باد بزان شوم ز ناپروائی
چون شمع اگر سرم ز تن بربائی همچون قلم آن کنم که تو فرمائی

*Ya Mevlâ! Senin hoşnutluğunu arıyorum;
Rüzgâr gibi korkusuzca esiyorum.
Başım ayrılırsa bedenden mum gibi;
Kalem gibi senin fermanını yazıyorum.*

ای شمع ترا نگفتم از نادانی از شهد جدا مشو که اندر مانی
تا لاجرم اکنون تو و بی فرمانی گریانی و سر بریده و سوزانی

*Ey mum! Sana cahillikten demedim;
Baldan ayrılma tutulup kalırsın.
Sen itaatsizlikten dolayı şimdi çaresiz;
Ağlıyor, başın kesilmiş ve yanıyorsun.*

دشتها عریان همی گردند ز اسباب بهشت

تا همی شمع روان زی خوشه گردان شود

*Güneş başak burcuna gidinceye kadar;
Ovalar cennet güzelliklerinden boştur.*

باز نیلوفر که زاهدرو و صوفی کسوتست

چون دل او سوی شاه و شمع هفت اختر کشد

*Zahid yüzlü, sufi kisveli nilüferin gönlü;
Güneşe ve yedi yıldız mumuna nasıl da gider.*

3.2. Attâr (ö. 618/1221)

Hicri yedinci yüzyılın önemli isimlerinden Ferîdüddîn Attâr hemen hemen tüm eserlerinde şem‘ ve pervâneye değinmiştir. *Mantuku't-tayr* adlı eserinde şem‘ ve pervâne hikâyesini konu bütünlüğü içerisinde bir manzum olarak tasavvufî ve temsili çerçevede kaleme aldığı görülmektedir. Söz konusu mesnevinin konusunu Hallâc’tan aldığı ve görüş olarak da Ahmed Gazzâlî’den etkilendiği açıktır.⁴⁸⁸ Aynı zamanda *Muhtârname* adlı eserinde de şem‘ ve pervâne dilinden söylenen rubâîler bulunmaktadır. Rubâîlerinde de geleneksel şem‘ ve pervâne örgüsü dışına çıkmadığı anlaşılmaktadır. Bu eserleri dışında, şiirlerinde şem‘ ve pervâneyi sıkça kullandığı görülmektedir. Şem‘ ve pervânenin yer aldığı beyitlerde; tükenmenin, perişan bir halde derbeder olmanın, ıstırap içinde acı çekmenin, gözyaşı dökmenin sembolü olarak şem‘in kullanıldığını görmekle birlikte lider, yol gösterici, rehber, etrafına ışık saçan, topluluğu aydınlatan, bulunduğu ortamı güzelleştiren bir sevgili veya övgü unsuru olarak da kaleme alındığı görülmektedir. Bazen kasidelerde memduhın sembolü olarak da kullanılmıştır.

Musîbetname adlı eserinde Attâr, Hz. Peygamber’yi Âdemoğulları’nın efendisi; Hz. Ali’yi de Mustafa’nın gözünün nuru ve evliyalar topluluğunun mumu olarak nitelendirmiştir. Attâr’ın ilgili beyitleri aşağıda verilmiştir.

3.2.1. Muhtârname

آن سالک گرم رو که در شیب و فراز چون شمع فرو گداخت در سوز و گداز
کلی دلش از عالم جزوی بگرفت یک نعره زد و به عالم کل شد باز

*Onca engebede hızla giden
Yanıp yakılmada mum gibi eriyen o yolcu,
Gönül bütünlüğünü parça âleminden aldı.
Bir nara atıp küll âlemine geri döndü.*

⁴⁸⁸ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 872.

آن دم که چو بحر کل شود ذات مرا روزن گردد جمله ذرات مرا
زان می سوزم، چو شمع، تا در ره عشق یک وقت شود جمله اوقات مرا

*Benim zatım küll denizi gibi olduğu an,
Göz göz olur bütün zerrelerim
Tüm zamanlarım bir an oluncaya dek
Yanarım aşk yolunda mum gibi.*

گاه از شادی چو شمع می افروزم گاهی چو چراغی از غمش می سوزم
حیران شده و عجب فرو مانده ام گوید: بمدان آنچه ترا آموزم

*Bazen mutluluktan mum gibi parlıyor,
Bazense kandil gibi gamla yanıyorum.
Hayran olmuş ve garipliğe batmışım,
“Sana öğrettiğimi bilme” dediklerinde.*

با عشق وجود خود بر انداخته به با سوختگی چو شمع در ساخته به
زان پیش که در ششدره افتی، خود را در باز که هر چه هست در باخته به

*Daha iyidir aşk ile kendi varlığını fırlatıp atmak,
Bir yangınla mum gibi eriyip bitmek daha iyidir.
Altı kapıya düşmeden önce kendini kaybet,
Çünkü her şey kaybedince iyidir.*

جان سوخته سر فکنده می باید بود چون شمع، به سوز، زنده می باید بود
کارت به مراد این خدائی باشد ناکامی کش که بنده می باید بود

*Yanmış yüreğin alçak gönüllü olması gerekir,
Mum gibi ateşle yanması gerekir.
Senin için efendilik arzusundan olursa,
Mutsuzluk çek! Çünkü köle olmak gerekir.*

دیرست که جان خویشتن می سوزم وز آتش جان چو شمع تن می سوزم

ای کاش شد آمدم نبودى که مدام تا آمدم از بیم شدن مى سوزم

*Kendi canımı yakıyorum, çok geç artık,
Can ateşiyle bedenimi yakıyorum mum gibi.
Ah keşke bana gelmemiş olsaydın, geldiğin için
Var olma korkusuyla yanıyorum artık.*

از ناز چسود چون بسودى آخر بى شمع شبى چون نغودى آخر
اکنون به کفن در بغونودى در خاک رفتى و تو گویى که نبودى آخر

*Nazdan ne fayda, nasıl bir yararı olur,
Mumsuz bir gecede uyumadın, nasıl olur?
Şimdi ise toprakta uyudun kefenle,
Gittin ve yok olduğunu sanırsın, nasıl olur?*

چون شمع، ز بس سوز خور و خوابم شد و آرام و قرار دل پرتابم شد
از بس که ز دیده ریختم آب چو ابر از دیده ز پیش مردمان آبم شد

*Tıpkı bir mum gibi yanıp yakılmaktan uykum ve sabahım gitti.
Ateş dolu gönlümden huzurum ve rahatım uçup gitti.
Gözümünden öyle yaş döktüm ki bulut gibi
Halkın huzurunda utançtan eridim bittim.*

ما هر ساعت ذخیره جان بنهیم تا آن ساعت که از غم جان برهیم
خود را شب و روز همچو پروانه ز شوق بر شمع همی زنیم تا جان بدهیم

*Can kederinden kurtulacağımız ana dek,
Biz her saat can azığını terk ederiz.
Gece gündüz kendimizi şevkle pervâne gibi
Muma vuruyoruz canımızı verene dek.*

دل با غم عشق پای ناورد آخر چون شمع ز سوختن فرومرم آخر
مى گفت که در وصل در دریا نیست این آب چگونه مى توان خورد آخر

Gönül, aşk kederi ile devam edemez artık,

*Bir mum gibi yanmaktan tükendi artık,
Vuslat incisinin denizde olmadığını söyledi.
Bu su nasıl içilebilir artık?*

عشق تو که همچو شمع می سوخت مرا بی صبری پروانه در آموخت مرا
هجر تو به رایگان گرانم بخريد تا آتش سودای تو بفروخت مرا

*Senin aşkın mum gibi yaktı beni,
Pervânenin sabırsızlığını bana öğretti.
Senin sevda ateşinle yakmak için beni,
Ayrılığın, bedavaya aldı değerimi.*

چون روی تو می نبینم ای شمع طراز چون شمع ز تو سوخته می مانم باز
گر بنشینی با تو بسی دارم کار ور بنیوشی با تو بسی دارم راز

*Senin yüzün gibisini görmüyorum ey Taraz mumu!
Senin yüzünden yanıp kalmışım mum gibi
Eğer oturursan, seninle çok işim var demektir
Eğer dinlersen sana birçok sırrım var demektir.*

دل در سر زلف چون تو حسن افروزی چون شمع دمی نمی زید بی سوزی
برکش سر زلفت که بلایی است سیاه ترسم که به گرد تو در آید روزی

*Gönül zülfün ucunda senin gibi güzellik aydınlatır,
Tıpkı bir mum gibi yanmadan yaşayamaz bir an
Siyah bir belâ olan zülfünün elbisesi,
Korkarım bir gün senin etrafına gelir.*

از درد تو ای ماه دل افروز آخر شب جند آرم چو شمع با روز آخر
دل گرچه بسی بسوخت جز با تو نساخت ای بی معنی وفادر آموز آخر

*Ey gönül aydınlatan güzel! Senin derdinle,
Mum gibi daha ne kadar süsleyeyim geceyi.
Gönül her ne kadar yanmışsa da senden başkasına yanmadı,
Ey vefanın manasından habersiz, bunu öğren artık.*

ای شمع چگل! تا تو برفتی ز برم من کشته هجر تو چو شمع سحرم
دور از تو چنان شدم که در روی زمین گر باز آیی باز نیایی اثرم

*Ey Çigil mum! Yanımdan gittiğin için sen,
Ayrılığınla seher mumu gibi öldüm ben.
Senden uzakta öyle hale geldim ki yeryüzünde,
Geri gelsen de gelmesen de eser kalmadı benden.*

شمع است و شراب و ماهتاب ای ساقی شاهد ز شراب نیم خواب ای ساقی
از خاک مگو وین دل پر آتش نیز بر باد مده بیار آب ای ساقی

*Ey sâki! Mum, şarap ve mehtap vaktidir
Sevgili şarabın etkisiyle yarı uykuludur ey saki
Topraktan söz etme, bu ateş dolu yüreği de
Yele verme, su getir ey saki!*

چون پرتو شمع بر شراب است امشب در طبع دلم میل کباب است امشب
جانا! می ده چه جای خواب است امشب آباد بران چه آن خراب است امشب

*Mumun ışığı şarabın üzerinde olduğu için bu gece,
Gönlümün tabiatından yanmaya meyil vardır bu gece.
Ey sevgili! Ver şarabı, uykuya yer yoktur bu gece
Aferin ona, ne kadar bitkindir bu gece.*

بر آب روان و سبزه ای شمع طراز می در ده و توبه بشکن و چنگ بساز
خوش باش که نعره می زند آب روان می گوید: رفتم که دگر نایم باز

*Ey Taraz mumu! Akarsuya ve yeşilliğe,
Şarap ver, boz tövbeni ve çenk çal.
Mutlu ol, bak akarsu naralar atıyor,
"Gittim ve bir daha geri dönmem" diyor.*

مائیم به عقل ناصواب افتاده دل از شر و شور در شراب افتاده

آزاد ز ننگ و نام سر بر خشتی در کنج خرابات خراب افتاده

*Aklın varlığı ile sevapsız kalan biziz,
Gönlü kötülük ve coşkudan dolayı şaraba düşen biziz,
Hayâ ve isimden azat kerpiç evde
Harabenin köşesinde harap düşen biziz.*

مائیم به میخانه شده جمع امشب داده به سماع مطربان سمع امشب
برخاسته از دو کون و خوش بنشسته با شاهد و با شراب و با شمع امشب

*Biziz meyhanede toplanan bu gece,
Çalgıcıların semasına kulak veren biziz bu gece,
İki cihan el çekmiş; sevgiliyle, şarapla ve mumla
Hoşça oturmuş biziz bu gece.*

بر خیز که ماه می زند خیمه ز شب خورشید همی رود سراسیمه ز شب
شمع آر و شراب و نقل و خندان بنشین کاندلر شکند تمام یک نیمه ز شب

*Kalk! Çünkü ay çadır kuruyor geceye,
Güneşse ayrılıyor geceden şaşkın şaşkın.
Mum, şarap ve meze getir, otur hoşça
Gecenin bir yarısı tamamlanır böylece.*

جانا! می خور که چون گل تازه شکفت بلبل ره خارکش کنون خواهد گفت
تنها منشین و شمع منشان که بسی تنهات به خاک تیره می باید خفت

*Ey sevgili! İç şarabı çünkü açıldığında taze gül,
Dikenli yolu anlatacak bülbül.
Yalnız oturma ve mumu gösterme çünkü
Yalnızlık kara toprakta uyutmalı seni.*

امشب چه شود که لب ببندی ای صبح درد من و یارم نپسندی ای صبح
چون بر سر ما شمع بسی می گرید شاید که تو نیز بر نخندی ای صبح

Ey sabah! Ne olur bu gece sussan,

Sevgilimle benim derdimi beğenmesen.

Mum çok fazla ağladığı için başımızda

Ey sabah, sen de gülümsesen.

صبحا! ندمی تو تا که بندی نکنی یک روز دوی دردمندی نکنی

چون شمع مرا گریه هر شب بس نیست گر هر روزیم ریشخندی نکنی

Ey sabah! Tutsak etmezsen, bir gün olsun

Dertliye deva olmazsan doğmazsın.

Eğer her gün benimle alay etmezsen,

Ağlayışım mum gibi çok olmaz her gece.

بس آب که بگذشته ز سر از تو مراست بس آتش و خون که در جگر از تو مراست

در عشق تو یکتا صفتم لیک چو شمع در هر تویی سوز دگر از تو مراست

Senin yüzünden başımdan geçip giden onca su benimdir,

Senden dolayı ciğerde olan bunca ateş ve kan benimdir.

Senin aşkında bir biricik suretteyim ancak tıpkı bir mum gibi

Senin yüzünden yürekte olan her bir yangın benimdir.

با عشق تو جان خویش در خواهم باخت با گریه بهم خون جگر خواهم باخت

گر می گیرم چو شمع زبینه مراست کز هر اشکی سری دگر خواهم باخت

Senin aşkınla kendi canımı kaybedeceğim kumarda,

Ciğer kanımı birbirine karıştıracağım ağlayışım,

Yakışır bana eğer mum gibi ağlarsam

Çünkü yeni bir baş kaybedeceğim her bir gözyaşıyla.

ای در سر ذره سودا از تو چون ذره هزار بی سر و پا از تو

مردی باید چو شمع دل پر آتش و آنگاه چو شمع پای برجا از تو

Ey başımda zerre zerre olan senin sevdan!

Senin yüzünden binlerce başsız ayaksız kalmışım zerre gibi,

Yüreği ateşle dolu mum gibi bir adam gerekir

İşte o zaman başsız ayaksız olurum mum gibi.

تا چند ز سودای تو در سوز و گداز چون شمع آرم به روز شبهای دراز
تا کی ز تو باز مانم ای شمع طراز مانده طفل تشنه از پستان باز

Ne zamana kadar senin aşkından dolayı uzun gecelerde,

Sabaha dek mum gibi yanıp yakılacağım.

Ey Taraz mumu! Ne zamana kadar ayrı kalacağım senden

Memeden ayrı düşüp susuz kalan çocuk gibi.

خونی که ز تو در جگرم می گردد می جوشد و گرد نظرم می گردد
چون چمع هزار اشک سرگردانی بر رخ ریزم که بر سرم می گردد

Senin yüzünden ciğerime dolan kan,

Kaynıyor ve gözümün etrafına dolanıyor

Mum gibi binlerce perişan gözyaşını

Yanağıma saçıyorum ve başımı sarsıyor.

جان پیش رخت نثار خواهم آورد دل در غمت استوار خواهم آورد
چون شمع سری هزار خواهم آورد پیشت همه در کنار خواهم آورد

Canı, senin yanağının huzuruna saçacağım,

Gönlü, senin gamında sapasağlam yapacağım,

Mum gibi, binlerce baş çıkaracağım

Senin yanında her şeyi bir kenara atacağım.

که عشق توام چو شمع گرینده کند که چون صبحم بال ب پر خنده کند
چون صبح اگرم زنده کنی زنده شوم گردن زدنم پیش رخت زنده کند

Bazen senin aşkın ağlatır beni mum gibi,

Bazense, dudağımı gülücük doldurur sabah gibi

Sabah gibi beni diriltirsen, can bulur dirilirim, çünkü

Senin yanağının huzurunda ölmek bana can verir.

در عشق تو از نفع و ضرر نندیشم چون شمع ز سوز پا و سر نندیشم

چون هیچ دگر نیست مرا جز غم تو تا هست غمت چیزی دگر نندیشم

*Senin aşkında, düşünmem ben kârı ve zararı,
Mum gibi başımın ve ayağımın yanmasını düşünmem.
Bana göre senin gamından başka hiçbir şey olmadığı için
Senin kederin var olduğu sürece başka hiçbir şey düşünmem.*

جان روی دل افروز ترا باید داشت دل ناوک دلدوز ترا باید داشت
چون شمعم ار هزار سر خواهد بود آن چندان سر سوز ترا باید داشت

*Senin gönül aydınlatan yüzüne can verilmeli,
Senin gönül çalan okuna kalp feda edilmeli
Eğer beni binlerce başa çevirecekse mum gibi
Başta bulundurmak gerekir senin ateşini.*

دل شمع تو شد به یک نفس مرده شود ور زنده شود جان به لب آورده شود
اشکی که ز سوز می فشام چون شمع باز از دم سرد بر رخ افسرده شود

*Senin mumun olan gönül, bir nefesle ölür
Eğer yaşarsa, canı dudağa gelir
Mum gibi ateşle saçtığım gözyaşı,
Tekrar soğuk nefesle yanağı soldurur.*

تن جز به هوای تو قدم می زند جان جز به ثنای تو قلم می زند
بیچاره دلم که همچو شمع می همه شب می سوزد و می گرید و دم می زند

*Beden bir yere adım atmaz senin arzundan başka,
Ruh hiçbir şey yazmaz senin övüncünden başka
Çaresiz gönlüm ise bir mum gibi her gece
Yanıyor, ağlıyor ve dem vuruyor.*

ای جان و دلم به جان و دل مولایت از جای شدم ز عشق یک یک جاییت
تو شمع منی و منت پروانه شدم جز سوخته سر می نهم بر پاییت

Ah benim canım ve gönlüm, senin kölenim can-ı gönülden,

*Aşktan dolayı senin için bir bir perişan oldum ben
 Sen benim mumumsun, bense senin pervânen
 Ayağına yanıp yakılmış baştan başka bir şey koymam ben.*

بر خویش بسی چو شمع بگریسته ام تا بی تو چرا به خویش نگریسته ام
 بی سوز تو چون شمع فرو مردم من چون شمع مگر ز سوز می زیسته ام

*Çok fazla ağlamışım kendime mum gibi
 Sensiz olduğum için kendime neden ağlamamışım
 Senin ateşin olmaksızın mum bana emretti
 Meğer ateşle yaşamışım ben mum gibi.*

کارم که چو زلف تو مشوش دارم از دست بشد چگونه دل خوش دارم
 گر چون شمع پای بر آتش چه عجب زیرا که چو شمع سر در آتش دارم

*Senin zülfün gibi karmakarışık işim var,
 Elden gitti, nasıl olsun artık mutlu bir gönlüm?
 Eğer mum gibi ayağım ateşteyse ne garip!
 Çünkü tıpkı mum gibi başım ateştedir benim.*

ای رفته به آسمان نفیرم بی تو یک لحظه قرار می نگیرم بی تو
 تو شمع منی بیا و می سوز مرا کان دم که نسوزیم بمیرم بی تو

*Ey gökyüzüne ulaşmış! Sensiz feryat ederim,
 Bir an bile sensiz huzur bulamam ben,
 Sen benim mumunsun, gel ve beni yak
 Beni yakmadığın o an ben sensizlikten ölürüm ben.*

هر لحظه آتش غم اندازی ورناله کنم در عدم اندازی
 چون شمع اگر زار بگیرم بر خویش در حال سر اندر قدم اندازی

*Her an beni keder ateşine atarsın,
 Eğer inlersem beni yokluğa salarsın,
 Mum gibi eğer kendime ağlarsam
 Derhal başımı ayağıma katarsın.*

از آتش عشق چون تو جان افروزی چون شمع نفس نمی زخم بی سوزی
عمری است که بی تو جان من می سوزد آخر بر من دلت نسوزد روزی؟

*Aşk ateşiyle ruhu aydınlatınca sen,
Nefes alamıyorum mum gibi ateşsiz
Bir ömürdür canım yanıyor sensiz
Artık bir gün olsun gönlün beni yakmaz mı?*

ای کاش هزار موی بشکافتمی وز تو سر یک موی خبر یافتمی
گر عشق رخ تو نیستی آتش صرف چون شمع کی از سوز تو سر تافتمی؟

*Ah keşke binlerce ince mana öğrenseydim,
Bir kıl ucu kadar senden haber bulsaydım
Senin yüzünün aşkı sırf ateş olmasaydı
Mum gibi senin ateşinden nasıl yüz çevirirdim?*

آن دل که چو موم نرمم آمد بی تو از بس که بسوخت شرمم آمد بی تو
تا دیده ام از دور ترا شمع توام زان در دهن آب گرمم آمد بی تو

*Sensizlikten dolayı beni mum gibi eriten o gönül,
Öyle çok yandı ki sensizlikle utandırdı beni
Mumun olurum uzaktan gördüğümde seni
Sensizlikten dolayı ağızımdan sıcak su geldi.*

در راه غم تو جسم و جوهر بنماید ره محو شد و رهرو و رهبر بنماید
من راه چگونه گیرم از سر که چو شمع تاراه به پای برده شد سر بنماید

*Senin kederli yolunda cismim ve cevherim kalmadı,
Yol mahvoldu, yolcu ve yol gösteren kalmadı.
Ben artık yola nasıl devam ederim, çünkü mum gibi
Yol kesilip sona erdi ve baş ayak kalmadı.*

جان بر گره زلف تو آموخته گیر بی روی تو چشم از دو جهان دوخته گیر

دل را که چو پروانه به پای افتادست چون شمع اگر بسر برم سوخته گیر

*Can, senin zülfünün düğümünde takıldı kaldı,
Senin yüzün olmadan, gözü iki cihandan çalıp aldı.
Pervâne gibi ayağa düşmüş gönlümü
Eğer mum gibi kemâle erdirirsem yakıp al.*

از بس ز غم سوختم ای شمع طراز چون شمع ز تو سوخته می مانم باز
کتاه کنم سخن که می نتوان گفت غمهای دلم مگر به شبهای دراز

*Ey Taraz mumu! Kederle o kadar çok yandım ki
Senin yüzünden yanıp kalıyorum mum gibi
Sözü kısa tutayım, çünkü dile getirilemez
Gönlümün sıkıntıları uzayan geceler gibi.*

تا دور فتاده ام از آن نادره کار دل گشت به به صد پاره و صد شد به هزار
من چون شمع که در فراق رخ یار شب می سوزم به روز می میرم زار

*O benzersiz güzelden uzağa düştüğüm için
Gönül yüz parçaya bölündü ve yüzler bine
Ben, sevgilimin yanağının ayrılığında mum gibi
Geceleri yanıyor ve gündüzleri ağlayarak öliyorum.*

دل در غم عشق دلفروزم همه شب وز آتش دل میان سوزم همه شب
هستم چو چراغ مرده تا شب همه روز وز سوز چو شمع تا به روزم همه شب

*Yüreğim, gönül aydınlatan aşkın kederinde her gece
Gönül ateşiyle içimi yakıyorum her gece
Her gün ölmüş kandil gibiyim gece vaktine dek
Ateşten dolayı mum gibi sabaha dek her gece.*

تا آتش عشق او بر افروخت مرا در اشک چو شمع غرقه می سوخت مرا
عمری می گفت رخ به تو بنمایم چون رخ بنمود دیده بر دوخت مرا

Onun aşk ateşi beni aydınlatıncaya dek,

*Gözyaşında yakıyordu beni mum gibi
Bir ömürdür sana yanağımı gösteririm diyor,
Yanağı gösterdiğinde ise gözümü düğümlüyordu.*

در عشق چو شمع مت به سوزم زنده در سوز بروی دلفروزم زنده
امشب همه گرد من در آیند به جمع زیرا که چو شمع تا به روزم زنده

*Aşta tıpkı mum gibi yanarak yaşarım,
Ateşte, gönül aydınlatan sevgilinin yüzü için yaşarım,
Herkes benim etrafımda toplanır bu gece
Çünkü ben mum gibi sabaha dek ayaktaım.*

تا روی به روی دلفروز آوردیم چون شمع گداختیم و سوز آوردیم
بس شب که میان جمع اندوهگنان چون شمع به صد سوز به روز آوردیم

*Gönül aydınlatan yüzüne yöneldiğimizde,
Mum gibi eridik ve yandık.
Dertliler meclisinde çok geceler
Mum gibi yüzlerce ateşle güne ulaştık.*

هر دل که ره چنان جمالی یابد گر خورشیدی بود زوالی یابد
با هجر بساختیم که پروانه ز شمع ناکام بسوزد چو وصالی یابد

*Böyle bir güzelliğe yol bulan her gönül
Eğer aydınlık olursa bir zarar görür.
Ayrılıkla yandım çünkü pervâne
Mumun vuslatına erişinceye dek yanar mutsuzca.*

با دل گفتم که راه دلبر گیرم چون راه به پای شد ز سر در گیرم
و اکنون که چو شمع ره به پای آوردم در سوز بمردم چه ره از سر گیرم؟

*Kalbe, sevgilinin yolunu tuttuğumu söyledim
Yol sona erince en baştan yol aldım
Ve şimdi tıpkı mum gibi yolu tamamladım
Ateşte öldüm tekrar nasıl yola çıkayım?*

امشب به صفت شمع دلفروزم من می‌گیرم و می‌خندم و می‌سوزم من
ای صبح بدم که عمر شب خوش‌کندم زیرا که چو شمع زنده تا روزم من

*Bu gece, mum sıfatıyla gönül aydınlatıyorum ben,
Ağlıyorum, gülüyorum ve yanıyorum ben.
Ey kötü sabahım! Gecenin ömrünü hoş kıl bana
Çünkü mum gibi sabaha kadar yaşarım ben.*

خورشید ز سوز من سراسیمه بسوخت مه را ز طناب آه من خیمه بسوخت
چون شمع تنم بماند دانی که چه بود یک نیمه در اشک رفت و یک نیمه بسوخت

*Güneş benim ateşimle şaşkın şaşkın yandı
Benim ahımın sicimiyle ayın çadırı parladı
Mum gibi bedenim kalır, ne olduğunu bilirsin
Bir yarısı gözyaşıyla gitti diğer yarısı da yandı bitti.*

تا چند ققاز نیک و بد خواهم خورد خونابهٔ خصم بی‌خرد خواهم خورد
بر سفرهٔ سفله ای اگر بنشینم چون شمع بر آن سفره ز خود خواهم خورد

*Ne zamana kadar iyiden ve kötüden tokat yiyeceğim,
Akılsız düşmanın kanlı gözyaşını içeceğim.
Alçağın sofrasında oturursam eğer
O sofrada, mum gibi kendimi tüketeyeğim.*

زین کار که در گردن من خواهد بود آتش همه در خرمن من خواهد بود
با سر نتوانم که زیم زانکه چو شمع سر بر تن من دشمن من خواهد بود

*Benim boynumdaki bu işten dolayı
Ateş benim tüm harmanımı saracak.
Başla nasıl yaşayayım çünkü mum gibi
Bedenimdeki başım benim düşmanım olacak.*

چون عین بریدگی بود دوختنم پس بی‌خبریم به ز آموختنم

چه سود چو شمع اول افروختتم چون خواهد بود آخرش سوختتم

*Ayrılık gözü iki şeyi birbirine kavuşturmam olunca
O halde bilmemek öğrenmekten daha iyidir
Önce mum gibi aydınlanmamdan ne fayda!
Çünkü onun sonu benim yanmam olacak.*

شمع که خوشی میان سوزم بکشند گر بهتر و گر بتر فروزم بکشند
گر شمع نیم چرا به هر جمع مرا شب می سوزند تا به روزم بکشند

*Ateşin içinde iyice yaktıkları mumum ben
İster iyi ister kötü olsun ateşle öldürürler beni
Eğer mum değilsem neden her toplulukta
Geceleri sabaha kadar yakıyorlar beni?*

شمع که غذای من ز من خواهد بود در چنبر حلق من رسن خواهد بود
کس را چه گناه کاین همه سوز و گداز چون شمع مرا ز خویشتن خواهد بود

*Gıdası kendisinden olan bir mumum ben,
Boğazındaki çemberde ip bağlayan bir mum
Kime ne günah olur, çünkü tüm bu yanıp erime
Mum gibi beni kendimden edecek.*

شمع که چنین زار و نزار آمده ام در سوختن و گریه زار آمده ام
از اشک نمیرد آتش من همه شب چون شمع ز آتش اشکبار آمده ام

*Bir deri bir kemik kalmış inleyen bir mumum ben
Ateşe düşmüş ve sızlaya sızlaya ağlayan olmuşum
Benim ateşim sönmüyor gözyaşlarımla
Her gece ateşten gözyaşı döken mum gibi olmuşum.*

گر می سوزم مرا مکن چندین عیب کاتش دارم چو شمع دایم در جیب
زان می سوزم مدام تابو که چو شمع تن را در جان گدازم و جان در غیب

Yanıyorsam eğer, beni bu kadar ayıplama

*Her an mum gibi ateşim var cebimde
Onun için yanıyorum mum gibi daima
Eritiyorum bedeni canda ve canı da yoklukta.*

گفتی چه کنم تا شب من گردد روز وز نور سواد فقر گردم فیروز
یک شمع اندیش هر دو عالم وانگه گر آتش عشق داری آن شمع بسوز

*Benim gecem sabah oluncaya dek ne yapayım dedin
Bense yokluk karanlığının nuruyla muzaffer oldum
Her iki âlemde bir mum düşün ve işte o zaman
Yak o mumu eğer varsa aşk ateşin.*

دانی تو که شمع را چرا افروزند تا کشتش و سوختنش آموزند
چون آتش سوزنده غیب است بسی چیری باید که دایمیش می سوزند

*Mumu ne sebeple yaktıklarını bilirsin,
Onu öldürüp yakıncaya dek öğrettiklerini bilirsin,
Yakıcı ateş bilinmez olduğu için
Onu sürekli yakacak çok şey gerekir.*

ای دل دیدی که هر که شد زنده بمرد جاوید خدای ماند ار بنده بمرد
جان آتش و تن چو موم شمع است مرا چون موم بسوخت آتش سوزنده بمرد

*Ey gönül! Gördün mü yaşayan her şey öldü
Eğer kul ölürse sonsuz Tanrı kalır
Benim canım ateş ve bedenim balmumu gibidir
Mum yanınca parlayan ateş öldü.*

امروز منم عهد مصیبت بسته برخاسته دل میان خون بنشسته
چون شمع تنی سوخته جانی خسته امید گسسته اشک در پیوسته

*Bugün belâ sözüne bağlı olan benim
Kan içine oturmuştur ayaklanmış gönül
Mum gibi bedeni yanmış, ruhu yorgunum
Sürekli gözyaşıyla ümitleri yıkılmış benim.*

مائیم ز غم سوخته خوش خوش چون شمع وز گریه پیوسته مشوش چون شمع
 نایافته نور صدق یک دم چون شمع گم کرده سر رشته در آتش چون شمع

*Kederden dolayı mum gibi güzel güzel yanan biziz,
 Sürekli ağlamaktan mum gibi perişan olan biziz
 Bir an doğruluk nurunu bulamamış mum gibi
 Mum gibi ateşte ipin ucunu kaybetmiş olan biziz.*

در خفیه بسوختم بسی بی آتش هرگز که چنین سوخت کسی بی آتش
 آن می خواهم چو شمع در عمر دراز کز سینه بر آرم نفسی بی آتش

*Ateş olmadan öyle çok yandım ki gizlice
 Asla kimse ateşsizlikten yanmadı böyle
 Ateşsiz bir nefes çıkarmak istiyorum sineden
 Tıpkı bir mum gibi, bu uzun ömürde.*

چون نیست نصیب من بجز غمخواری موجور برای غم شدم پنداری
 چون شمع اگر تنم صد بار یک ذره ز پروانه نجویم یاری

*Gam çekmekten başkası değildir benim nasibim,
 Sanırsın ki gam çekmek için var olmuşum.
 Mum, yüzlerce kez bedenimi yaksa da benim
 Pervâneden bir zerre dahi yardım istemem.*

تا چند روم که این ره کوتاه نیست وز هر سویی که راه جویم ره نیست
 چون شمع میان آب و آتش شب و روز می سوزم و کس ز سوز من آگه نیست

*Daha ne kadar gideyim, bu yol hiç kısa değil
 Yol aradığım hiçbir tarafta yol yoktur
 Mum gibi ateşle su arasında gece ve gündüz
 Yanıyorum ve kimse benim ateşimden haberdar değil.*

پیوسته ز عشق جان و تن می سوزم در درد فراق خویشتن می سوزم

من خام طمع به صد هزاران زاری چون شمع میان پیرهن می سوزم

*Canı ve bedenimi yakıyorum sürekli aşk ile
Yanıyorum kendinden ayrılığın derdiyle
Yüz binlerce iniltiyle ben açgözlü ham
Mum gibi yanıyorum gömleğin içinde.*

سر رفت به باد و من کله می دارم چشمم بشد و گوش به ره می دارم
در گریه و در گداز مانده شمع می سوزم و خویش را نگه می دارم

*Akl rüzgâra takılıp gitti ve sadece başım var benim,
Gözüm elden gitti ve kulağım artık yolda benim,
Ağlamada ve yanıp yakılmada mum gibi
Yanıyor ve kendi kendimi izliyorum.*

چون صبح به خنده یک نفس خرسندم چون ابر به گریه نیست کس ماندم
با خنده و گریه کسم کاری نیست بر خود گریم چو شمع و بر خود خندم

*Bir an gülümseyen sabah gibi mutluyum
Bulut gibi ağlamada benim gibi değil kimse
Kimsenin gülüşü ve ağlayışı ilgilendirmez beni
Kendime ağlar kendime gülerim mum gibi.*

شمع که ز خود نهان فرو می گریم می خندم و هر زمان فرو می گریم
بر گریه من چو هیچ کس واقف نیست خوش خوش به درون جان فرو می گریم

*Kendisinden gizli gizli ağlayan bir mumum ben
Gülüyor ve her zaman eriyip boğuluyorum ben
Benim ağlayışına hiç kimse vakıf değil
Güzel güzel ruhun içine doğru iniyorum ben.*

ما بحر بلا پیش گرفتیم و شدیم قربان گشتن کیش گرفتیم و شدیم
چون شک به پای او فتادیم به درد چون شمع سر خویش گرفتیم و شدیم

Biz belâ denizine kapılıp gittik

*Bu kapılma ve gidiş kurban etti bizi
Gözyaşı gibi dertle onun ayağına düştük
Kendi başımızı aldık ve gittik mum gibi.*

شمع که حریف آتشم می آید وز اشک همه پیش کشم می آید
در سوز مصیبت فراق تو چو شمع بر خویش گریستن خوشم می آید

*Ateşime yoldaş mum geliyor
Döktüğüm bütün gözyaşları ortaya çıkıyor
Senin ayrılığının bela ateşinde mum gibi
Kendime ağlamak hoşuma gidiyor.*

هر لحظه مرا چو شمع سوز افزون شد وز گریه کنارم چو شفق پر خون شد
در عشق کسی درست آید که چو شمع از پای در آمد و به سر بیرون شد

*Arttı benim ateşim her an mum gibi
Kucağım kan dolu şafak gibi oldu ağlamaktan
Aşkta mum gibi sapasağlam olmadı kimse
Ayaktan girip baştan çıkacak şekilde.*

داری سر عشق کار از سر در گیر گر مست نیی خمار از سر در گیر
ور نرم نشد چو موم این رمز ترا چون شمع هزار بار از سر در گیر

*Aşk istiyorsan, işe başla yeniden
Tekrar sarhoş ol eğer sarhoş değilsen
Senin bu remzin mum gibi yumuşamazsa
Binlerce defa mum gibi yan yeniden.*

تا هیچ چو شمعت سر و کار خویش است گردن زدن بهر سرت در پیش است
چه سود به یک پای ستاده چون شمع زیرا که هزار سر چو شمعت بیش است

*Hiç kimsenin senin mumun gibi kendi başı ve işi olmadığı için
Huzurda senin başın için de boynunun vurulması vardır
Ne fayda tıpkı mum gibi tek ayaklı kaldı
Çünkü binlerce baş mum gibi senin huzurundadır.*

گر عباری خشک و ترت سوختنی است ور طیارى بال و پرت سوختنی است
سر در ره عشق باز زیراکه چو شمع تا خواهد بود یک سرت سوختنی است

*Eğer senin her türlü avareliğin yanmaya değer ise
Ve eğer senin kolun kanadının yanmaya değer ise
Başı aşk yolunda feda et çünkü mum gibi
Var olduğu sürece senin bir başın yanmaya değer.*

تا توبه بلای عشق تن در ندهی هرگز نرسی به وصل آن سروسهی
می سوز چو شمع و صبر می کن در سوز آخر چو بسوزی برهی یا نرهی

*Sen, bedenini aşk belâsına atmadığın sürece
Asla o dik serviye ulaşamazsın
Mum gibi yan ve sabırlı ol yanarken
Yandığın vakit sonunda ya kurtulur ya kurtulmazsın.*

گر هست دلت سوخته جان افروز از شمع میان سوختن عشق آموز
شبهای دراز ماهتابی چون روز چون شمع مخفت می گری و می سوز

*Eğer yüreğin gönül aydınlatana yanmış olursa
Ateşin içindeki mumdan aşkı öğren
Gün gibi uzun mehtaplı gecelerde
Uyumamış mum gibi ağla ve yan.*

ای آن که دل زنده تو مرد از تو ناخورده ز صاف عشق یک درد از تو
عمری است که علم شمع می آموزی چه سود که پروانه سیق برد از تو

*Seninle hayat bulan gönül senin yüzünden öldü
Senden, aşkın saflığının bir tortusu içmemiş
Bir ömürdür mum ilmini öğrenmeye çalışıyorsun
Ama ne fayda ki pervâne senden üstün geldi.*

چون شمع به یک نفس فرو مرده مباش در کوی هوس عمر بسر برده مباش

چون شمع فرسوده آمد اندر ره عشق می سوزندش که نیز افسورده مباحش

Mum gibi, bir nefesle ölecek kişi olma
Heves mahallesinde ömrünü boşuna harcama
Aşk yolunda gücü kalmayınca mumun
Tekrar sönmemesi için onu yak tutuştur.

آن را که درین حبس فنا باید مرد چون برق جهنده کم بقا باید مرد
 منشین ز سر پای تا چشم زنی همچون شمع بر سر پا باید مرد

Bu yokluğa hapsolmuş olanı öldürmek gerek
Kalıcı olmayan, yanıp sıçrayan şimşek gibi ölmek gerek
Gözünü açıp kapayınca dek oturma
Senin mum gibi ayağın üzerinde ölmen gerek.

در عشق چو شمع با خطر نتوان زیست چون شمع شدی نیز به سر نتوان زیست
 دل مرده چو مرد بی خبر نتوان مرد در نزع چو شمع در سحر نتوان زیست

Aşkta mum gibi, tehlikeyle yaşanmaz
Mum gibi olduğunda artık başla yaşanmaz
Ölmüş gönül gafil insan gibi ölemez
Can çekişirken seherde mum gibi yaşanmaz.

چون گل به دل افروخته می باید بود چون غنچه به لب دوخته می باید بود
 چون هست و بال ما سخن گفتن ما چون شمع زبان سوخته می باید بود

Gönül aydınlatan gül gibi olmak gerek
Dudak çalan gonca gibi olmak gerek
Bizim sözümüz, varlığımız ve kanadımız olunca
Dili yanık mum gibi olmak gerek.

در عشق چو شمع سوز باید آورد پس روی به دلفروز باید آورد
 در گریه و سوز سر بریدن باری با شمع شبی به روز باید آورد

Aşkta mum gibi yanmak gerek

*O halde gönül aydınlatana yönelmek gerek
 Bir kez olsun ağlama, yanma ve baş vermede
 Mumla birlikte bir gece olsun sabahlamak gerek.*

چون تن زده سر به راه می باید داشت بگشاده زبان نگاه می باید داشت
 چون شمع برون داشت زبان ببریدند در کام زبان نگاه می باید داشت

*Mademki ansızın yola koyulmak gerekir
 O halde konuşmayı günah saymak gerekir
 Mum dilini uzattığında kestikleri için
 Mutlulukta dili ağızda tutmak gerekir.*

در شمع نگر فتاده در سوز و گداز بریده ز انگبین به صد تلخی باز
 شاید که زبانش در دهان گیرد گاز تادر آتش زبان چرا کرد دراز

*Yanıp yakılmaya düşmüş olan muma bak
 Yüzlerce acıyla tekrar baldan kesildi
 Belki ağzında dilini ısırır
 O halde ateşe neden uzatır dili?*

شمعی که ز درد او کسی باز نگفت جان داد که یک سخن به آواز نگفت
 شاید که ببرند زبانش که به قطع تادر دهن گاز نشد راز نگفت

*Derdinden kimseye bir şey söylemeyen mum
 Can verdi ama tek bir kelime bile etmedi
 Onun dilini keserek parçalasalar bile
 Ağzına makas vurmadıkça sır söylemez.*

از دل غم دلفروز می باید دید وز جان چو چراغ سوز می باید دید
 وین از همه سخت تر که مانده شمع سوز شب و مرگ روز می باید دید

*Yürek aydınlatan kedere bakmak gerek gönülden
 Canı, ateş kandili gibi görmek gerek
 Bu hepsinden daha zor olanı ise mum gibi*

Gece yangını ve gündüz ölümünü görmek gerek.

بس شب که چو شمع با سحر باید برد در هر نفسی سوز دگر باید برد
عمری که بدو چو شمع لمیدی نیست هم بر سرپای می بسر باید برد

*Çok geceler, mum gibi sabaha varmak gerek
Her bir nefeste başka bir ateş kazanmak gerek
Kendisinde umut mumu olmayan ömrü
En baştan sona erdirmek gerek.*

شمعی که ز سوز خویش بر بگریست این خنده به سر بریدنش باری چیست
در عشق چو شمع مرده می باید زیست پس در همه کس چو شمع روشن نگریست

*Kendi ateşiyle kendine ağlayan mum için
Bir gülüşün kendisini bitirmesi yük değildir
Aşkta ölmüş mum gibi yaşamak
Herkes parlak mum gibi bakmak gerekir.*

گفتم: شمع! چند گدازی مگداز گفتا: تو خبر نداری از پرده راز
چون نگدازد کسی که او را همه شب بر سر دو موکل بود از آتش و گاز؟

*Ey mum! Ne kadar eriyeceksin, erime dedim
O ise "Senin sır perdesinden haberin yoktur" dedi.
Ateşten ve dudaktan iki meleğin her gece
Kim nasıl erimez başında olduğu halde?*

گفتم: شمع! چون همه شب در کاری از گرمی کار و بار برگی داری
گفتا که درین سوختن و دشواری اشکم بارسست و آتشم سرباری

*"Her gece, iş gücün sıcaklığı hususunda
İltifata sahipsin" dedim ey mum!
"Bu yanma ve zorlukta
Gözyaşım yağmur ve ateşim deve yüküdür" dedi.*

ای شمع سر افراز چه پنداشته ای کز سرکشی خویش سر افراشته ای
در سوختم و بریدن افکندی سر با خویش همانه که سری داشته ای

*Ey yüce başlı mum! Kendi asiliğinle
Başkaldırmayı ne sanmıştın ki?
Yanmada ve baş kesmede öndersin
Sanki kendin bir başa sahip olmuşsun.*

ای شمع! فروختی و لاف آوردی آتش به سر خود گزاف آوردی
در سینه چو من نهفته در آتش عشق از بهر چه سر را به طواف آوردی

*Ey mum! Yaktın ve palavra attın
Ateşi kendi başına boşuna saçtın
Benim gibi aşk ateşinde saklanmış sinede
Ne sebeple başı tavaf ettin?*

چون شمع دمی نبود خوشنود از خویش در سوز برآورد بسی دود از خویش
گفتم که مسوز، گفت: تو بی خبری زان می سوزم تا برهم زود از خویش

*Bir an dahi varlığıyla hoşnut olmadı mum
Ateşteyken çok fazla duman çıktı kendinden
“Yanma” dedim, o ise bana “Senin haberin yok
Bir an önce kendimden kurtulmak için yanıyorum” dedi.*

می پرسیدم دوش ز شمع آهسته کاخر چه خوش آیدت؟ بگو ای خسته!
گفت: آن که مرا به درد من بگذارند تا می سوزم به درد خود پیوسته

*Dün gece muma usul usul sordum
“Ey yorgun düşmüş! Artık senin için güzel olan nedir?”
“Kendi derdimle yanmam için sürekli
Beni derdimle baş başa bırakmalarıdır” dedi.*

شمع از در جمع چون در آمدی گفتم که ترا کار برآمد حالی

گر آتش سوزنده در افتاد به تو شکر ایزد را کان به سر آمد حالی

Mum, meclisin kapısından girdiği vakit

“Senin işin şimdi bitti mi?” dedim.

Eğer yakıcı ateş sana çarparsa

Allah’a şükür ki o hemencecik biter.

آتش همه با شمع جفا خواهد کرد وز سوختنش بی سرو پا خواهد کرد

کردش ز عسل جدا به گرمی آخر وز موم به نرمیش جدا خواهد کرد

Ateş bütün mumlara cefa verecek

Onun yanmasıyla başsız ve ayaksız kalacak

Sonunda onu sıcaklığıyla baldan ayırdı

Onu şefkatiyle mumdan koparacak.

از روغن شمع بوی خون می آید کز پیش عسل تشنه کنون می آید

این طرفه که در مغز وی افتاد آتش روغن همه از پوست بیرون می آید

Mum yağından kan kokusu geliyor

Balın yanından susamış geliyor

Onun içine düşen bu şey ateştir

Yağ ise tüm deriden dışarı fışkırıyor.

ای شمع! ترا نیست ز سوز آگاهی زیرا که ز سوختن بسی می گاهی

می نالم من ز شادی سوز مدام پس عشق در آموز اگر می خواهی

Ey mum! Sen ateşten haberdar değilsin

Çünkü yanarak çok azalmaktasın

Bense sürekli yanmanın mutluluğuyla inlerim

O halde eğer öğrenmek istiyorsan aşkı öğren.

ای شمع! برو که سوختن حد من است مقبول نیی که سوز تو رد من است

تو می سوزی به درد و من می نالم پس سوز نه بر قد تو من است

Ey mum! Git, çünkü yanmak benim haddimdir

*Güzel değilsin çünkü senin yanıșın benim ayak izimdir
 Sen dertle yanıyorsun, bense inliyorum
 O halde ateş senin koynunda değil benim içimdedir.*

ای شمع! ترا ز سوز محروم کنند گر سوز منت تمام معلوم کنند
 فرقی است ز سوزی [که] همه جان سوزد تا آن که به دست خویش از موم کنند

*Ey mum! Seni ateşten mahrum ederler
 Eğer benim ateşim sana tamamen açık olursa
 Tüm canları yakan ateşten farklıdır
 Çünkü mumdan kendi elleriyle yaparlar.*

ای شمع! تویی علی یقین دشمن تو خود را کشتی خون تو در گردن تو
 با آتش سوزنده گرفتی سر خویش تا چند ز سوز گرفتگی کردن تو

*Ey mum! Kendinin tek düşmanı sensin
 Sen kendini öldürdün, kanın kendi boynunda
 Kendi başını yakıcı ateşe attın
 Ne zamana dek yeniden yapacaksın?*

ای شمع! چو از آتش افسر کردی
 تا دست به گردن بلا در کردی
 در سر مکن از خویش و غم خود خور از انک
 بی سر گشتی از آنچه در سر کردی

*Ey mum! Ateşten taç yapınca,
 Belanın gerdanına elini koydun.
 Kendinle ve gamınla birlikte yaşama
 İşte bu yaşadığın şeyle başsız kaldın.*

ای شمع! اگر چه مجلس افروخته ای اما تن نرم نازکت سوخته ای
 تو سر زده در دهان گرفتی آتش نطف اندازی از که در آموخته ای؟

*Ey mum! Her ne kadar meclis aydınlatsan da
Nazik yumuşak bedeni yakmışsın
Sen susmuş ağzına ateş almışsın
Peki ya nefit atmayı kimden öğrendin?*

ای شمع! چو تو هیچ کس آشوقته ندید در سوز یکی مست جگر تفته ندید
هرگز چشمی در همه آفاق چو تو یک سوخته ز سر برون رفته ندید

*Ey mum! Kimse senin gibi perişan görmedi
Ateşte ciğeri yanmış sarhoş bir âşık görmedi
Bütün ufukta hiçbir göz senin gibi
Başta tüten böyle bir ateşi görmedi.*

ای شمع! مگر چنان گمانت افتادست کاتش ز زبان در دل جانت افتادست
هر دم گویی در دلم آتش افتاد این چه سخنی است کز زبانت افتادست

*Ey mum! Yoksa sen ateşin, gönlüne ve canına
Dilinden dolayı düştüğünü mü sanırsın?
Her an gönlüme ateş düştü dersin
Senin dilinden çıkan nasıl bir sözdür?*

از آه دلم کام و زبان می سوزد چه کام و زبان همه جهان می سوزد
ای شمع! اگر بسوزدت تن سهل است زیرا که مرا جمله جان می سوزد

*Gönlümün ahından dolayı dilim ve damağım yanıyor
Dünyanın bütün dili ve damağı nasıl da yanıyor
Ey mum! Eğer senin tenini yakarsa kolaydır
Çünkü benim bütün canımı yakıyor.*

ای شمع! بلا در تو اثر خواهد کرد و اشکت همه دامن تو تر خواهد کرد
سر در آتش نهاده آگاه نیی کاین کار سر از کجا به در خواهد کرد؟

*Ey mum! Belâ seni etkileyecek
Ve gözyaşın bütün eteğimi ıslatacak*

*Baş ateşe düşmüştür, haberin yok
Bu iş nereden baş çıkaracak?*

در شمع نگه کن که جان می سوزد وز آتش دل همه جهان می سوزد
آتش دل اوست بر گرفته ست از خویش بر خود دل گرم او از آن می سوزد!

*Bak, mum nasıl da canını ciğerini yakıyor
Gönül ateşiyle bütün dünyayı yakıyor
Onun gönlü ateştir, kendinden habersizdir
Kendini onun sıcak gönlü için yakıyor.*

شمع است که همچو سرکشی می خندد وز بی خبری در آتش می خندد
پس می گرید جمله شب در غم صبح بر گریه او صبح خوشی می خندد

*Avare gibi gülen o mum
Ateşte, habersizlikten gülüyor
Bütün gece sabah gamında ağlar
Sabah ise onun ağlayışına gülümser.*

شمعی که به یک دو شب فرو می گذرد گه سوخته گه کشته به کو می گذرد
در خنده بی فایده او منگر بنگر چه بلا بر سر او می گذرد

*Bir iki gece yanıp eriyen mum
Bazen yanmış, bazen ölmüş kime gider
Onun faydasız gülüşüne bakıp aldanma
Onun başından geçen nasıl bir belâdır, ona bak.*

ای آتش شمع سوز ناساز مشو در شمع سرافروز و سرفراز مشو
گر شمع ز شهد دور شد آن همه رفت چه بر سر او زنی پیش باز مشو

*Ey mumu yakan ateş, huysuz olma
Mumla parıldayan ve kibirlenen olma
Eğer mum baldan ayrılırsa, hepsi geçer gider
Bak, onun başından nasıl bir belâ geçiyor.*

ای شمع! دمی از دل مضطر می زن می سوز و نفس چو عود مجمر می زن
در صحبت شهد خام بودی می سوز چون محرم او نیامدی سر می زن

*Ey mum! Bir an olsun gönülden ıstırabı at
Yan ve buhurdanın tütüsü gibi nefes al
Bal sohbetinde ham kaldın, yan
Onun mahremine ulaşamadığın için, yan!*

در عشق تو عقل و سمع می باید باخت مردانه میان جمع می باید باخت
من غرقه خون چو لاله سیر آبی سر در آتش چو شمع می باید باخت

*Senin aşkında akli ve işitmeyi yok etmeli
Meclisin ortasında mertçe canı kaybetmeli
Ben suya doymuş lale gibi kana boğulmuş
Başı, mum gibi ateşte kaybetmeli.*

ماتم زده تو جان سرگشته ماست غرقه شده تو دل آغشته ماست
چون شمع به سوز رشته جان سوزم درد دل و سوز عشق سر رشته ماست

*Senin yasını tutan bizim avare canımızdır,
Senin vurgun bizim bulanık gönlümüzdür.
Mum gibi, can zincirinin ateşiyle yanarım,
Gönül ve aşk derdi bizim tek amacımızdır.*

روی تو که عقل ازو خجل می آید ماهی است که بس مهر گسل می آید
دور از رویت چو شمع ازان می سوزم کز شمع رخت سوز به دل می آید

*Akın, kendisinden utandığı yüzün
Çok fazla sevgi saçan bir aydır
Yüzünden uzakta yüzün için yanıyorum mum gibi
Senin yanağının mumundan gönle ateş gelir.*

چون شمع ز سوختن دمی دم نزنم تا دست در آن کمند پر خم نزنم

ور توبه کنم ز عشق تو ننشینم تا همچو سر زلف تو برهم نزنم

*Mum gibi yanmaktan bir an kaçınmam
Kıvrımla dolu o kemende el vurmam
Eğer senin aşkından tövbe eder el çekersem
Zülfünün ucunu birbirine vurmam.*

تا از سر زلفت خبرم می ماند جان بر لب و خون بر جگرم می ماند
من شمع توام که در هوای رخ تو در سوخت تنم تا اثرم می ماند

*Senin zülfünün ucundan bana haber geliyor
Can dudağa ve kan ciğere yerleşiyor
Ben senin mumunum çünkü senin yanağının arzusunda
Benden sadece bir iz kalıncaya dek yanmadayım.*

من شمع توام که گر بسوزم صد بار گویی که ز صد رسیده نوبت به هزار
چون شمع نداریم زمانی بیکار تا می سوزم به درد و می گریم زار

*Yüzlerce kez yanan senin mumun benim
Yüzlerden binlere sıra gelir diyorsun.
Dertle yandığım ve ağladığım sürece,
Mum gibi işsiz bir zamanım yoktur benim.*

بر بوی وصال می دویدم همه سال گفتی بنشانمت ازین کار محال
جانا من برخاسته دل شمع توام گر بنشانی مرا بمیرم در حال

*Bütün yıl senin kokun ve vuslatının peşinden koştum,
O ise "Sana bu işin imkânsız olduğunu gösterdim" dedi.
Ey sevgili! Gönlü tutuşmuş ben senin mumunum,
Eğer bana görünürsen oracıkta hemen ölürüm.*

پیوسته کتاب هجر می خواهم خواند بر بوی وصال اشک می خواهم راند
کار من سرگشته چو شمع افتادست می خواهم سوخت تا که می خواهم ماند

Sürekli ayrılık kitabını okuyacağım

*Vuslat kokusuyla gözyaşı akıtacağım
Benim işim mum gibi derbeder olmuştur
Ömrümün sonuna dek yanacağım.*

در اشک خود از فرفت آن یار که بود غرقه شدم از گریه بسیار که بود
چون کار من سوخته دل سوختن است با سر بردم چو شمع هر کار که بود

*Kendi gözyaşında o sevgilinin ayrılığı yüzünden
Çok fazla ağlamaktan boğulup kalmışım
Yüreği yanmış benim işim yanmak olduğu için
Mum gibi olan her işi bitirdim.*

گفتم: جاننا! عهد و قرارت این است می نشمریم هیچ، شمارت این است؟
گفتا که تو شمع همه شب راز بسوز چون روز در آید همه کارت این است

*“Ey sevgili! Ahdin ve kararın bu mudur?
Hiç saymıyoruz, numaran bu mudur?” dedim.
“Her gece inleyerek yanan mum sensin,
Gündüz olunca bütün işin budur” dedi.*

دل بی غم دلفروز نتوان آورد جان در طلبش به سوز نتوان آورد
گر چون شمع هزار شب بنشانند بی سوز تو شب به روز نتوان آورد

*Kedersiz gönül, gönül aydınlatamaz,
Onun arzusunda can, ateşe getirilemez.
Bana binlerce gece mum gösterilse de
Senin ateşin olmadan gece ve gündüz olamaz.*

دی می گفتم دست من و دامن او چون خون من او بریخت در گردن او
پروانه به پای شمع از آن افتادست تا شمع به اشک خود بشوید تن او

*Dün diyordum ki benim elim ve onun eteği,
Kendi boynuna akıttığı kanım gibidir.
Mum, kendi gözyaşıyla bedenini yıkasın diye*

Kelebek mumun ayağına düşmüştür.

امروز منم فتاده زان دلکش باز خو کرده به اضطرار از او خوش خوش باز
سر رشته بسی جسته و آخر چون شمع سر رشته خود یافته در آتش باز

Bugün, yine o gönül çelenden dolayı düşen benim

Ona zaruretle güzel güzel alışan benim

İpucu çok aramış ve sonunda mum gibi

Ateşte yine kendi ipucunu bulmuş olan benim.

چون نیست امید غمگسارم نفسی پس من چکنم با که برآرم نفسی
تا دور فتاده ام از ان شمع چگل چون شمع سر خویش ندارم نفسی

Sıkıntım bir an dahi ümit bulmayınca

Ben artık ne yapayım, kiminle nefes alayım

O güzel mumdan uzağa düştüğüm için

Mum gibi kendi başımda bir nefesim dahi kalmaz.

ای شمع! کس که چون تو آغشته بود در علت و درد خویش سرگشته بود
خوردی عسل و رشته و دق آوردی بس گرم دماغ تونه از رشته بود

Ey mum! Senin gibi perişan olan kişi,

Kendi illeti ve derdiyle derbeder olur.

Bal yedin ama kanser ve vereme tutuldun

Senin aşırı meczupluğun ipten değildir.

ای شمع جهان فروز! در هر نفسی از پرتو تو بسوخت پروانه بسی
این گرم دماغی از کجا آوردی کس گرم دماغ تر ندید از تو کسی

Ey cihan aydınlatan mum! Her bir nefeste

Çok fazla yandı senin parlaklığınla pervâne

Bu sıcaklığı nereden getirdin böyle?

Kimse senden daha fazla meczupluk görmedi.

ای آتش شمع بر تن لاغر او رحمت کن و بگریز ز چشم تر او
وی داده طلاق او و زو بیریده امشب بتوانی که شوی با سر او

*Ey mum ateşi! Onun zayıf bedeni üzerine
Rahmet et ve onun yaşlı gözünden sakın
O sevgiliden ayrı düşüp kopmuş
Bu gece onun başıyla birlikte olamazsın.*

چون شمع یک آغشته تنها بنمای در سوز به روز برده شبها بنمای
گر بر پهنا برفتی آتش با شمع کی گویندی بدو که بالا بنمای

*Mum gibi bir yalnız perişanı göster
Yanarak nice geceleri gündüze çevireni göster
Eğer mumla ateş o ovaya gitseydi
Nasıl derlerdi yukarıyı göster.*

شمع آمد و گفت: هر دم آتش بیش است و امشب تنم از گریه به روز خویش است
گر می گریم به زاری زار رواست تا غسل کنم که کشتتم در پیش است

*Mum geldi ve dedi "Her an ateş yanındadır
Ve bu gece bedenim ağlamaktan kendi sabahındadır
Eğer bir iniltiyle ağlıyorsam, inlemek revadır
Huzurunda olan ölümünden gusül yaparım."*

شمع آمد و گفت: موسی جمع منم اینک بنگر چو طشت آتش لگنم
همچون موسی ز مادر افتاده جدا وانگاه بمانده آتش در دهنم

*Mum geldi ve "Meclisin Musa'sı benim
Ateş leğeni gibi leğenim, bak
Musa gibi annesinden ayrı düşmüş
Ağzımda bir tek ateş kalan benim" dedi.*

شمع آمد و گفت: جان من می سوزد وز جان تن ناتوان من می سوزد

سوگند همی خورم به جان و سر خویش وز سوگندم زبان من می سوزد

*Mum geldi ve “Benim canım yanıyor,
Candan dolayı benim güçsüz bedenim yanıyor.
Kendi canıma ve başıma yemin ediyorum
Yeminimden dolayı benim dilim yanıyor” dedi.*

شمع آمد و گفت: این چه عذاب است مرا کز آتش و از چشم پر آب است مرا
سر رشته من به دست آتش دادند جان در غم و دل در تب و تاب است مرا

*Mum geldi ve “Bu nasıl bir azaptır bana
Ateş yüzünden su doludur benim gözüm
Benim ipucumu ateşin eline verdiler
Canım kederde ve gönlüm ise ateştedir” dedi.*

شمع آمد و گفت: تا تنم زنده بود جان بر سر من آتش سوزنده بود
شاید که مرا دیده گرینده بود تا از چه ز سر بریدم خنده بود

*Mum geldi ve “Bedenim yaşadığı sürece
Can, başımın üzerinde yakıcı ateş olur.
Muhtemelen benim gözüm ağlayan göz olur,
Çünkü başın koparılınca nasıl güler” dedi.*

شمع آمد و گفت: آمده جانم به لب است با کشتن روزم این همه سوز و شب است
زین آتش تیز در عجب مانده ام تا اشک چگونه می نسوزد عجب است

*Mum geldi ve “Canım dudağıma gelmiştir
Ölümle birlikte benim bütün günüm gecedir
Bu keskin ateşten dolayı şaşkınlıkta kalmışım
Gözyaşının yakmaması gariptir” dedi.*

شمع آمد و گفت: از تن سرکش خویش سر می بینم فکنده در مفرش خویش
هر چند که در مشمّم پیچیده هم غرقه شوم در آب از آتش خویش

Mum geldi ve “Kendi avare bedeninden

*Kendi yaygısına atılmış baş görüyorum
Her ne kadar mumda kıvrılsam da
Kendi ateşimden suda boğuluyorum” dedi.*

شمع آمد و گفت: من به صد جان نرهم و ز آتش سوزنده تن آسان نرهم
از هستی خویش مانده ام در آتش تا نکشندم ز آتش سوزان نرهم

*Mum geldi ve “Ben yüz canla kurtulamam
Yakıcı ateşten dolayı huzurlu bedene varamam
Kendi varlığım sebebiyle ateşte kalmışım
Beni öldürmedikleri sürece yakıcı ateşten kurtulamam” dedi.*

شمع آمد و گفت: در دلم خون افتاد کز پرده ز بیم سوز بیرون افتاد
من در هوس آتش و کس آگه نیست تا در سر من چنین هوی چون افتاد

*Mum geldi ve “Gönlüme kan düştü,
Yanıp yakılma korkusuyla perdeden dışarı çıktı.
Ben ateş arzusundaım ve değildir kimse haberdar,
Benim başıma böyle bir heves nasıl da düştü” dedi.*

شمع آمد و گفت: عزت من بنگر در زیر نهاده شمعدان طشتی زر
چون گوهر شجر اغم آمد آتش افتاد از آن طشت چو گهر با سر

*Mum geldi ve “Benim izzetime bak
Altın leğenin şamdanın altına bırakıp
Gece kandilinin cevheri ateş alınca
O leğenden başla birlikte ateş gibi düştü” dedi.*

شمع آمد و گفت: در دلم خونم سوخت کاتش همه شب درون و بیرون سوخت
این طرفه که آتشی که در سر دارم چون آب ز سرگذشت افزونم سوخت

*Mum geldi ve “Gönlümde kanım yandı
Ateş her gece içimi ve dışımı yaktı.
Başımda bulunan ateşin bu göz kırpması,*

Su gibi çoğalan maceramı yaktı” dedi.

شمع آمد و گفت: هر زمان چون قلمم گاز سر کین سرافکند در قدمم
بسیار به عجز گاز را دم دادم هم در گیرد که آتشین است دمم

*Mum geldi ve “ Her zaman kalem gibi,
Bu kinle ayaklar altına attı makas beni.
Çok kez acziyetle makasa nefes verdim,
Belki tutuşur çünkü ateştedir nefesim” dedi.*

شمع آمد و گفت: چند سرگشته شوم آن اولیتر که با سر رشته شوم
هر چند که بی نفس زدن زنده نیم تا در نگری به یک نفس کشته شوم

*Mum geldi ve “ Ne kadar avare olsam da
İpucuyla birlikte olmam daha öncedir.
Her ne kadar nefessiz yaşayamazsam da
Bir nefesle ölürüm baktığın anda” dedi.*

شمع آمد و گفت: با چنین کار درشت تا کی دارم نهاده بر لب انگشت
آن را که به آتش است زنده که بسوخت و آن را که به بادی بتوان کشت که کشت

*Mum geldi ve “Bu akıl almaz iş ile daha ne kadar
Parmağım dudağımda kalacak şaşkınlıkla
Ateşin varlığı ile yaşayan şeyi yaktı
Ve çöle ekebileceği şeyi ekti” dedi.*

شمع آمد و گفت: چون منم دشمن من کو کس که به گازی ببرد گردن من
گر بکشندم تنم بماند زنده ور زنده بمانم بماند تن من

*Mum geldi ve “Benim düşmanım ben olduğum için
Benim boynumu bir kerpetenle kesen kişi nerededir?
Eğer beni çekerse bedenim yaşar canlı kalır
Eğer ben diri kalırsam bedenim yaşamaz” dedi.*

شمع آمد و گفت: من مجنون باری ننه قدامی ز سوز بیرون باری
چون بر سرم آتش جهان افروز است بالا دارد کار من اکنون باری

*Mum geldi ve “Ben yüce Mecnûn
Bir kez olsun ateşten dışarı adım atmam.
Dünyayı aydınlatan ateş başımın üzerinde olunca
Benim işim artık yücelik sahibidir” dedi.*

شمع آمد و گفت: چند باشم سرکش بر پای بمانده به که تا سوزم خوش
چون هر نفس از کشتن خویش اندیشم بیرون شود از پای به فرقم آتش

*Mum geldi ve dedi “Daha ne kadar avare olayım
Ayak üzerinde kalmışım, hoşça daha ne kadar yanayım
Her nefeste kendi ölümümü düşündüğüm için
Ayaktan başa kadar ateş yükselir bedenimden.”*

شمع آتش را گفت که طبعی که تر است در شیب مرا مسوز چون بالاخواست
آتش گفتش که هست بالای تو راست گرد شیبیت بسوزم آن هم بالاست

*Mum ateşe “Senin tabiatındır ancak
Beni bu iniş çıkışlı engebede yakma” dedi.
Ateş ona “Senin yüceliğin doğrudur fakat
Senin perişanlığını yakarsam o da yükselir” dedi.*

شمع آمد و گفت: نیست اینجا جایم تا آمده ام هست به رفتن رایم
گر چه بنشانند مرا هر روزی بنشاندن هنوز همچنان بر پایم

*Mum geldi ve “Burası benim yerim değildir,
Gitmek için gelmişim ben.
Her gün bana ne gösterirlerse göstereyim
Yine ayağımın üzerindeki gösterirler” dedi.*

شمع آمد و گفت: من نیم قلب مجاز مومی که بود نقره چو قلبش بگداز

گر قلب شود موم همان نقره بود خود موم سر از پای کجا ماند باز

*Mum geldi ve “Ben mecaz kalp değilim
Gümüşten olan mumu onun kalbi gibi erit
Eğer kalp mum olursa bizzat gümüşten olur
Kendi mum (olursa) baştan ayakta geride ne kalır” dedi.*

شمع آمد و گفت: جاودان افتادن به زانکه چو من به هر میان افتادن
از شهد چو موم نقره دور افتادم بر نقره ازین به نتوان افتادن

*Mum geldi ve dedi “Gençlik düştü
Ondan dolayı benim gibi her yere düştü
Gümüş mum gibi baldan uzak düştüm
Gümüş üzerine bundan daha iyisi düşemez.”*

شمع آمد و گفت: بر تن خویشتم دل می سوزد که سخت شد سوختم
با هر که درین واقعه فریاد کنم سر برد و آتشی نهد در دهنم

*Mum geldi ve “Kendi bedenim içinde
İyice zorlaşarak yandı gönlüm
Bu olayı anlattığım herkes ise
Başımı kesti ve ağızma bir ateş koydu” dedi.*

شمع آمد و گفت: من نیم عهد شکن یک ذره نبود بی وفایی در من
آتش بر من همه جهان کرد سیاه من از آتش همه جهان را روشن

*Mum geldi ve “Sözünden dönen ben değilim
Bende bir zerre dahi vefasızlık olmaz
Ateş bana tüm dünyayı kararttı
Bense ateşten dolayı tüm dünyayı aydınlattım” dedi.*

شمع آمد و گفت: هر دم می سوزند پیوسته ز سر تا قدم می سوزند
چون گریه و دلسوزی من می بینند زان فایده ای نیست هم می سوزند

Mum geldi ve “Her an beni yakıyorlar

*Baştan ayağa kadar yakıyorlar beni daima
Benim ağlayışımı ve gönül yanığımı görseler bile
Bunun faydası yoktur, çünkü beni tamamen yakıyorlar” dedi.*

شمع آمد و گفت: نی غم می برسد نه سوختن دمامم می برسد
شب می سوزم که صبح را در یابم چون می بدمد صبح دم می برسد

*Mum geldi ve “Ne gam bana ulaşır
Ne de anbean ateş bana yaklaşır
Sabahı bulmak için gece yanıyorum
Sabah vakti üfleyince nefes bana ulaşır” dedi.*

شمع آمد و گفت: جانم آتشیخانه است وز آتش من هزار دل دیوانه است
من همچو درخت موسی آتش دارم موسی سراسیمه من پروانه است

*Mum geldi ve “Ruhum ateş yuvası gibidir
Benim ateşimden dolayı binlerce gönül divânedir
Tıpkı Musa’nın ağacı gibi benim de ateşim vardır
Benim şaşkın Musa’m ise pervânedir” dedi.*

شمع آمد و گفت: جان نگر بر لب من گردون به خروش آمد از یارب من
وین طرفه که روز شادیم شب خوش کرد در آتش و سوز چون بود خود شب من

*Mum geldi ve “Dudağa gelmiş cana bak
Felek, Ya Rabbi diyerek gürledi.
Şu acayıpliğe bak ki, mutluluk günü gecemi mutlu etti,
Ateşte ve yanmada benim gecem nasıl olur?” dedi.*

شمع آمد و گفت: می برافروزندم تا کشتن و سوختن در آموزندم
هرگز چون شمع سایه نبود کس را از بهر چه می کشند و می سوزندم

*Mum geldi ve “Beni aydınlatıyor
Ölene ve yanana kadar öğretiyorlar bana
Asla kimsenin mum gibi gölgesi olmadığı için*

Neden beni öldürüyor ve yakıyorlar” dedi.

شمع آمد و گفت: چون مرا نیست قرار از پنبه نفس زخم چو حلاج از دار
در واقعۀ خویش چو حلاج من آویخته و سوخته و کشته زار

*Mum geldi ve: “Benim huzurum olmadığı için
Dardaki Hallâc gibi pamuk ipliğiyle nefes alıyorum
Kendi olayımda Hallâc gibiyim
İnleyerek asılmış, yanmış ve ölmüşüm” dedi.*

شمع آمد و گفت: چند از افروختنم وز خامی خود سوختن آموختنم
چون من نزد انالالحق چو حلاج فتوی که دهد به کشتن و سوختنم؟

*Mum geldi ve dedi: “ Ne kadar yanacağım daha,
Kendi hamlığımla yanmayı öğrettin bana.
Ben Hallâc gibi “ene’l-Hak” demediğim için
Ölmem ve yanmam için kim fetva verir?”*

شمع آمد و گفت: از چه دل خوش دارم چون از آتش حال مشوش دارم
آتش سر من دارد و کم باد سرم گر من سر مویی سر آتش دارم

*Mum geldi ve: “Nasıl mutlu olayım ben
Ateşten dolayı perişan bir halim var benim
Eğer birazcık bile ateşe yönelirsem
Ateş bana gelir kasteder” dedi.*

شمع آمد و در آتش سرکش پیوست در آتش سوزان که چنان خوش پیوست؟
پیوند عجب نگر که او را افتاد ببرید از انگبین به آتش پیوست

*Mum geldi ve asi ateşte tutuldu
Yakıcı ateşte nasıl güzelce bağlandı?
Ona düşen bu garip ilgiye bak
Baldan kopup ateşe bağlandı.*

شمع آمد و گفت: مانده ام بی سر و پای سر سوخته پای بسته نی بند و گشای
کس چون من اگر چه پای بر جا نبود از آتتش فرق پای من رفت ز جای

*Mum geldi ve “Elsiz ayaksız kalmışım
Baş yanmış, ayak bağlı, ney açık ve kapalı
Her ne kadar kimsenin ayağı yerde değilse de
Başımdaki ateş yüzünden ayağım yerden kesildi” dedi.*

شمع آمد زار زار و می گفت به راز حال من و آتش است با سوز گداز
من کرده به درد گریه تلخ آغاز بریده ز من یار به شیرینی باز

*Mum ağlaya ağlaya geldi ve sırrı söyledi,
“Benim ve ateşin durumu yanmak ve erimek ile ilgilidir.
Ben dertle acı bir şekilde ağlamayı başlattım
Tatlılıkla sevgiliyi benden tekrar kopardılar.”*

شمع آمد و گفت: کیست گمراه چو من در حلق طناب مانده ناگاه چو من
تا خام رگی چو موم نبود نرود از جهل به ریسمان فرو چاه چو من

*Mum geldi ve dedi “Benim gibi kaybolan
Ansızın sicim halkasında benim gibi kalan kimdir?
Mum gibi ham bir damar olmadıkça gitmeyen
Benim gibi cahillikten dolayı iple kuyuya batan kimdir?*

شمع آمد و گفت: آتش و گازست عظیم زین سرزنش و ازان گدازست عظیم
وین سوختنم که هر شبی خواهد بود گر بیش شبی نیست درازست عظیم

*Mum geldi ve “Ateş ve dumandır yüce olan
Bu inleyiş ve onca erimeden dolayı yücedir.
Benim her gece sürecektir olan bu yangınım,
Eğer bir geceden fazla değilse, uzun olması yücedir” dedi.*

شمع آمد و گفت: مانده در سوز و گداز کار من غم کشته کی آید با ساز

گر چه همه جمع را ز من روشنی است در چشم همه به هیچ می آیم باز

*Mum geldi ve “Ateşte ve erimede kalmışım
Gam çeken benim nasıl düzene girer işim?
Her ne kadar tüm meclis benimle aydınlansa da
Hepsinin gözüne bir hiç olarak gelirim” dedi.*

شمع آمد و گفت: مانده ام بی سر و پا پای اندر بند و سر در آتش همه جا
گاهم بکشند و گه بسوزند به درد یک سوخته سر گشته تر از من بنما

*Mum geldi ve “Başsız ayaksız kalmışım
Ayak zincirde, baş ise her yerde ateşte
Bazen beni öldürür ve bazen de kederle yakar
Benden daha derbeder bir yanmış göster” dedi.*

شمع آمد و گفت: کشته ام هر سحری پس سوخته هر شبی به دست دگری
چون در سرم آتش است و بر پایم بند هرگز نبود کار مرا پای و سری

*Mum geldi ve “Her seher ölmüşüm
Her gece başka bir elde yanmışım
Başımda ateş ve ayağımda zincir olduğu sürece
Benim işim asla el ve ayakla olmaz” dedi.*

شمع آمد و گفت: این کرا تاب بود کز آتش تیز بی خور و خواب بود
آبم کند آتش که به من بسته دلست آتش دیدی که تشنه آب بود

*Mum geldi ve “Bu kimin için parlamış
Keskin ateşten dolayı güneşsiz ve uykusuz kalmıştır?
Gönülle birlikte ateş eritir beni,
Suya susamış ateşi gördün mü?” dedi.*

شمع آمد و گفت: اگر لبم پر خنده است بر خود خندم که چشم من گرینده است
از سر تیزی سرم به پای افکنده است کان سر تیزی ز آتش سوزنده است

Mum geldi ve “Eğer dudağım gülücükle dolu ise

*Gözüm sürekli ağladığı için kendime gülerim
Keskin bir başla ayağa atmış başımı
O keskin baş ateşle yanmıştır” dedi.*

شمع آمد و گفت: بی سرم باید مرد هر لحظه به سوز دیگرم باید مرد
چون مرده یادم ز سرم باید زیست چون زنده بی خواب و خورم باید مرد

*Mum geldi ve “Başsız ölmek gerek
Her an başka bir ateşte ölmek gerek
Düşüncem öldüğü için başımın yanması
Uykusuz yaşadığım için ışığımın ölmesi gerek” dedi.*

شمع آمد و گفت: اگر میسر گردد چندین سوزم ز اشک کمتر گردد
چون در آتش تشنگیم می نکشد زان می گریم تا دهنم تر گردد

*Mum geldi ve “Eğer mümkün olursa
Gözyaşı azaldığı için bu şekilde yanarım
Ateşte susuzluğum sönmediği için
Ağzım ıslansın diye ağlıyorum” dedi.*

شمع آمد و گفت: زود بیرون رفتم نادیده ز عمر سود بیرون رفتم
چون عالم را آتش و دودی دیدم ره پر آتش به دود بیرون رفتم

*Mum geldi ve “Beklenmediği kadar erken
Ömürden fayda görmemiş olarak dışarı çıktım
Âlemi ateş ve duman olarak gördüğüm için
Ateş dolu yolu dumanla dışarı çıktım” dedi.*

شمع آمد و گفت: جان غم کش دارم تن در آتش حال مشوش دارم
می توانم دمی که دل خوش دارم چون سر تا پایم برای آتش دارم

*Mum geldi ve “Gam çeken bir canım var
Ateşin içinde perişan halde bir bedenim var
Bir an huzurlu bir yüreğe sahip olamıyorum*

Çünkü baştan ayağa kadar ateş için varım” dedi.

شمع آمد و گفت: اینهمه بیچارگیم زان است که کس نیست به غم خوارگیم
تا پر شد از آن لقمه آتش دهنم آن لقمه خوشی بخورد یکبارگیم

*Mum geldi ve “Bütün bunlar çaresizliğimdir
Bu yüzden kimse dert ortağım değildir
O ateş lokması ağzımı dolduruncaya dek
O lokma bir seferde beni güzelce yer” dedi.*

شمع آمد و گفت: رخت رفتن بستم در آتش سوزنده به جان پیوستم
چون هر نفسم به گاز سر می فکنند بر پای که سر نهم که گیرد دستم؟

*Mum geldi ve “Senin yüzüne tutulup bağlandım
Yakıcı ateşe canı gönülden bağlanıp kaldım
Her nefeste kerpetenle başımı vurdukları için
Kimin ayağına başımı koyayım ki elimi tutusun?” dedi.*

شمع آمد و گفت: دل گرفت از خلقم کافتاد ز خلق آتشی در فرقم
چون زار نسوزم و نگریم بر خویش آتش بر فرق و ریسمان در حلقم

*Mum geldi ve “Huyumla gönül tutulup kaldı
Ateş tabiatıyla beni ayrılığa atıp fırlattı
İnleyerek yanmadığım ve kendime ağlamadığım için
Başımda ateş ve boğazımda organ vardır” dedi.*

شمع آمد و گفت: این سفر افتاد مرا کز رفتن آن صد خطر افتاد مرا
سر در کنیم تمام گویی که نبرد این کار نگر که در سر افتاد مرا

*Mum geldi ve “Bu yolculuk bana düştü
Onun gidişiyle yüzlerce tehlike bana düştü
Baştaki halatım tamamdır, götürmez sanırsın
Şu işe bak ki yine benim başıma kaldı” dedi.*

شمع آمد و گفت: شهر پر خنده ماست ابر از درد نیز گرینده ماست
چون من ز سر راستی بر پام سر می فکندم که سر افکنده ماست

*Mum geldi ve “Şehir bizimle gülmekte
Bulut da dertten dolayı bizim için ağlamakta
Ben dosdoğru ayakta durduğum için
Bizim utancımız bana boyun eğdirir” dedi.*

شمع آمد و گفت: داد من باید خواست کز آتش سوزنده بماندم کم و کاست
تادر سر من نشست ناگه آتش گویی تو که دل بود که از من برخاست

*Mum geldi ve “Benim adaletimi istemek gerek
Yakıcı ateşten dolayı az ve eksik kaldım
Ansızın ateş benim başıma oturduğunda
Ortaya çıkanın gönül olduğunu sanırsın” dedi.*

شمع آمد و گفت: آمده ام شب پیمای تابو که از آتش برهم در یکجای
آتش چو به پای رفت شد عمر به سر بر گفتمت این حدیث از سر تا پای

*Mum geldi ve “Gece içen olmuşum
Bir anda ateşten kurtulmak için
Ateş ayağa varınca ömür başla gitti
Baştan sona bu olayı sana söyledim” dedi.*

شمع آمد و گفت: سوز من گر دانی چندین بنسوزیم درین حیرانی
چندین چکنی دراز اشک افشانی تا گرد کنم به دست سرگردانی

*Mum geldi ve “Eğer benim yanışımlı biliyorsan
Bu şaşkınlıkta bu şekilde yanmayalım
Böyle gözyaşı saçarak neden uzatıyorsun
Daha ne kadar avarelik eliyle dolanayım” dedi.*

شمع آمد و گفت: یار من خواهد بود پروانه که جان سپار من خواهد بود

اول چو بشویمش به اشکی که مراست آخر لحدش کنار من خواهد بود

*Mum geldi ve “Benim sevgilim olup
Benim için canını verecek pervâne
Önce onu gözyaşıyla yıkayıp
Sonra onun mezarını yanıma alacağım” dedi.*

شمع آمد و گفت: می فروزم همه شب کز سوختن است همچو روزم همه شب
هر چند زبان چرب دارم همه روز از چرب زبانی است سوزم همه شب

*Mum geldi ve “Her gece aydınlatıyorum
Bütün gecenin gün gibi olması yanmamdandır
Her ne kadar, tatlı dilim olsa da her gün
Her gece yanışam yine dilin tatlılığındadır” dedi.*

شمع آمد و گفت: می روم حیران من گه کشته و گه مرده و گه گریان من
بخریده ام این فروختن از جان من می فروشم تا نکم تاوان من

*Mum geldi ve “Şaşkınlıkla gidiyorum ben
Bazen sönük, bazen ölmüş ve bazen ağlayarak
Bu ateşi kendi canımla satın aldım ben
Satmıyorum bedelini alıncaya dek” dedi.*

شمع آمد و گفت: حالتی خوش دیدم خود را که سرافکنده و سرکش دیدم
از هر تر و خشک و دخل و خربی که بود خرجم همه اشک و دخل آتش دیدم

*Mum geldi ve “Hoş bir sarhoşluk gördüm,
Kendimi utangaç ve asi gördüm.
Var olan her ıslak, kuru, kazanç ve zarardan
Zararımı tamamen gözyaşı ve kazancı ateş olarak gördüm.” dedi*

شمع آمد و گفت: اگر تنم غم کش خاست آتش در من گرم رود دل خوش خاست
گرداب بلا بر سر من می گردد گرداب که دیده است از آتش خاست

Mum geldi ve “Eğer bedenim gam çekerse

*Ateş bana sıcaklık verip hoş gönül ortaya çıkardı
Bela girdabı benim başımın üzerinde dolaşıyor
Görülen bu girdap ateşten ortaya çıktı” dedi.*

شمع آمد و گفت: این تن لاغر همه سوخت رفتم که مرا ز پای تا سر همه سوخت
خشکم همه از دست شد و تر همه سوخت اشکی دو سه نم بماند و دیگر همه سوخت

*Mum geldi ve “Bu zayıf beden tamamen yandı
Gittim, beni ayaktan başa kadar yaktı
Bütün kuruluşum elden gitti ve tüm nem yandı
Bir iki damla gözyaşı kaldı, gerisi tamamen yandı” dedi.*

شمع آمد و گفت: جان من پر درد است زین اشک که آتشم به روی آورده است
دی شهادت همی خوردم و امروز آتش تادرد همو خورد که صافی خورده است

*Mum geldi ve “Benim canım, ateşimden ortaya çıkan
Bunca gözyaşından dolayı dertle doludur
Geçen gün bal yiyordum fakat bugünse ateş
Çünkü tortuyu içen saf şarabı içer” dedi.*

شمع آمد و گفت: آن عشقم همه شب در بوتۀ امتحان عشقم همه شب
بر کرده ام آتشی بلند از سر خویش زان روی که دیده بان عشقم همه شب

*Mum geldi ve “Bütün gece aşkı düşünüyorum
Her gece aşk imtihanının dikenliğindeyim
Kendi başımda yüksek bir ateş tutuşturmuşum
O yüzden bütün gece aşkın bekçisiyim” dedi.*

شمع آمد و گفت: بر تن لاغر خویش می افشانم اشک ز چشم تر خویش
چون از سر خویش از عسل دور شدم بنگر که چه آمد به سرم از سر خویش

*Mum geldi ve “Benim şu cılız bedenime
Gözyaşlarımı saçıyorum ıslak bedenimden
Baldan ayrı düştüğüm için*

Kendi başımdan başıma ne hal geldi bir bak” dedi.

شمع آمد و گفت: هر که مردی بودست سوزش چو من از غایت دردی بودست
گر گریم تلخ هم روا می دارم کز شیرینیم پیش خوردی بودست

Mum geldi ve “Mert olan herkes ateşi

Benim gibi derdin çokluğundandır

Acı acı ağlasam da bana revadır

Çünkü sevgilimi benden kopardın” dedi.

شمع آمد و گفت: دامنی تر داری زیرا که نه رهروی نه رهبر داری
من هر ساعت سری دگر در بازم توره نبری به سر که یک سر داری

Mum geldi ve “Islak bir eteğin var

Çünkü ne yol arkadaşın ne de rehberin var

Ben her saat yeni bir baş kaybederim

Sen başla yol almıyorsun çünkü bir başın var.” dedi.

شمع آمد و گفت: آمده ام رنگ آمیز بر چهره ز ابر آتشین طوفان ریز
من از سر عشق می زخم لاف و تو هم تا خود که برد زین دو به سر آتش تیز

Mum geldi ve “Yüzde nice karışık renkle gelmişim

Çehresinde ateş bulutundan tufan saçar

Ben aşkla övünüyorum sürekli, sen de aynı şekilde

Bakalım bu ikisinden kim kendisini yakıcı ateşe götürecektir.” dedi.

شمع آمد و گفت: زاتش افسر دارم هر لحظه به نو سوزش دیگر دارم
تا چند به هر جمع من بی سر و پای در پای افتم از آنچه در سر دارم

Mum geldi ve “Ateşten bir tacım var

Her an onu yeniden yakan bir taş

Daha ne kadar her mecliste başsız ve ayaksız olayım

Başımda olan şeyden dolayı zaten ayağa düştüm.” dedi.

شمع آمد و گفت: انجمنم باید ساخت با سوختن جان و تنم باید ساخت
ما را چو برای سوختن ساخته اند شک نیست که با سوختنم باید ساخت

*Mum geldi ve "Bir meclis ayarlayıp
Canı ve bedenimi yakarak kurmak gerek
Madem bizi yanmak için yaratmışlar
Şüphe yok ki beni yakmak gerek" dedi.*

شمع آمد و گفت: پا و سر باید سوخت هر لحظه به آتش دگر باید سوخت
وقتی که به جمع روشنی بیش دهم گر خواهم و گر نه بیشتر باید سوخت

*Mum geldi ve "Ayağı ve başı yakmak gerek
Her an yeni bir ateş tutuşturmak gerek
Meclise daha fazla aydınlık verdiğim vakit
İstesem de istemesem de daha çok yanmam gerek" dedi.*

شمع آمد و گفت: خویشتن می تابم جان می سوزم به درد و تن می تابم
چون رشته من پیش ز من تافته اند بر تافتن است اصل و من می تابم

*Mum geldi ve "Kendi kendime eğiliyorum
Dertle, canımı yakıyor ve bedenimi büküyorum
Benim ipim benden önce yakıldığı için
Asıl iş parlamaktadır ve ben parlıyorum" dedi.*

شمع آمد و گفت: بنده می باید بود در سوز میان خنده می باید بود
سر می ببرند هر زمانم در طشت پس می گویند زنده می باید بود

*Mum geldi ve "Köle olmak gerek
Ateşin ortasında gülmek gerek
Her zaman leğende benim başımı keserler
Yine de yaşaması gerekiyor derler." dedi.*

شمع آمد و گفت: کار باید کردن تا در آتش بر بفرازم گردن

صد بار اگر سرم ببرند از تن من می خندم روی ندارد مردن

*Mum geldi ve “Çalışmak gerek
Ateşle feleği aydınlatmak için
Yüzlerce kez başımı bedenden koparsalar da
Ben yine gülerim çünkü ölmeye yüz yoktur.” dedi.*

شمع آمد و گفت: تا مرا یافته اند در تافتم به جمع بش تافته اند
کمتر باشد ز ریسمانی که مر است آن نیز در اندرون من بافته اند

*Mum geldi ve “Beni buluncaya kadar
Parlamaktayım halk ise koşuşturmada
Benim ipimden daha kısa olur
O da benim içimde dokunmuştur.” dedi.*

شمع آمد و گفت: اگر خطا سوختمی جز خود دگری را به بلا سوختمی
از خامی خویش زار می باید سوخت گر خام نبودمی کجا سوختمی؟

*Mum geldi ve “Eğer günah beni yaksaydı
Belayla yakardı kendinden başkasını
Kendi hamlığımdan dolayı ağlayarak yanmam gerek
Eğer ham değilsem beni nasıl yakardı?” dedi.*

شمع آمد و گفت: بر نمی باید خاست تا پیش تو سرگذشت بر گویم راست
نی نی که زبان من بسوزد ز آتش گر بر گویم ز سرگذشتی که مر است

*Mum geldi ve “Aşikâr etmemeli macerayı
Senin huzurunda anlatıncaya dek
Hayır, hayır benim dilim ateşle yansın
Eğer anlatırsam, o benim maceramdandır” dedi.*

شمع آمد و گفت: گر بما زد پر باز پروانه ز شوق کس نزد دیگر باز
هر لحظه رهی که می روم چون خامم زان در آتش گرفتاه ام از سر باز

Mum geldi ve “Tekrar bize doğru uçarsa

*Pervâne kimseye kanat vurmaz bundan sonra
Gittiğim yol her an ham olduğum için
Tutulup kalmışım ateşte en baştan” dedi.*

شمع آمد و گفت: در بلا باید سوخت وز آتش سر بر سر پا باید سوخت
من آمده در میان جمعی چو بهشت در آتش دوزخم چرا باید سوخت

*Mum geldi ve “Belâda yanmak gerek
Ateşle baştanbaşa, ayağa kadar yanmak gerek
Meclisin ortasına cennet gibi gelmişim
Cehennem ateşindeyim neden yanmak gerek?” dedi.*

شمع آمد و گفت: سوز پروانه جداست کاو پر سوخت سوز من سر تا پاست
من بنمودم درین میان فرقی راست فرقی روشن جنین که دارد که مر است؟

*Mum geldi ve “Pervânenin yanışı ayrıdır
Ateş onun kanadını yakar beni ise baştan ayağa kadar
Ben bu meyanda doğruca bir baş gösterdim
Aydın bir başa sahip olan kimdir, ben nasıl olurum?” dedi.*

شمع آمد و گفت: کشته بنشینم نیز تا کشته به سوزد تن مسکین نیز
از آتش تیز می زیم جان من اوست وان عمر به سر آمده می بینم نیز

*Mum geldi ve “Ölmüş bir vaziyette otururum
Zavallı bedenimi yakar öldürünceye dek benim
Keskin ateşle yaşıyorum, benim canım onundur
Ve başa gelmiş o ömrü görüyorum ben” dedi.*

شمع آمد و گفت: زخم خوردم بر سر ایام بسی نهاد دردم بر سر
روزم دم سرد گشته شب سوخته درد ای بس که گذشت گرم و سردم بر سر

*Mum geldi ve “Başıma darbe aldım
Derdimi günlerce başımın üzerine koydum
Gündüzüm soğudu gecemse dertle yandı*

Başımdan çok fazla sıcak ve soğuk gelip geçti” dedi.

شمع آمد و گفت: کشته هر روزم شب می سوزم که انجمن افروز
گفتم: هوس سوز در افتد به سرم اکنون باری ز سر در آمد سوزم

*Mum geldi ve “Her günün ölmüşüyüm
Geceleri ise yanıyorum meclisi aydınlatmak için” dedi.*

*Ben ise “Aklıma yanıp yakılma hevesi düştü
Yeniden ateşime takıldı şimdi” dedim.*

شمع آمد و گفت: دولتم دوری بود کان شد مرا پرده زنبوری بود
نوری که از او کار جهان نوز گرفت زان نور نصیب من همه نوری بود

*Mum geldi ve “Şansım bana uzaktı,
Çünkü o bana balarısı perdesi oldu.*

*Dünya işi ondan aldı nurunu
O nurdan benim nasibim hep nurdur” dedi.*

شمع آمد و گفت: چون گرفتم کم خویش باری بکنم به کام دل ماتم خویش
ای کاش سرم می ببریدی هر دم تا بر زانو نهادمی در غم خویش

*Mum geldi ve “Kendi kendime tutulunca
Gönül muradımı matemim yaparım.
Kendi gamımda diz çökmek için
Ah keşke her an başımı kesseler” dedi.*

شمع آمد و گفت: دور بین باید بود در زخم فراق انگبین باید بود
می خندم و باز آب حسرت در چشم یعنی که چو جان دهی چنین باید بود

*Mum geldi ve “Uzağı gören olmalı,
Ayrılık yarasına bal şeker olmalı.
Gülüyardım ancak yine de gözde hasret suyu
Çünkü can verirken böyle olmalı” dedi.*

شمع آمد و گفت: داماً در سفرم می سوزم و می گدازم و می گذرم
 بخت بد من چو رشته در کارم کرد بنگر که ازین رشته چه آید به سرم

*Mum geldi ve "Daima seferdeyim
 Yanıyorum, eriyorum ve ölüyorum
 Benim kötü bahtım işime zincir vurdu
 Bak gör, bu zincirden başıma ne gelir" dedi.*

شمع آمد و گفت: اگر شماری دارم اشک است که پر اشک کناری دارم
 گر سوختن و کشتن من چیزی نیست این هست که روشن سر و کاری دارم

*Mum geldi ve "Eğer bir ölçüm hesabım varsa
 Gözyaşıdır o, çünkü gözyaşıyla doludur kucağım
 Eğer benim yanmam ve ölmem bir şey değilse
 En azından parlak bir başım ve işim vardır" dedi.*

شمع آمد و گفت: اگر بمی باید رفت شک نیست که زودتر بمی باید رفت
 چون در بند است پایم و ره در پیش ناکام مرا به سر بمی باید رفت

*Mum geldi ve "Eğer gitmek gerekiyorsa
 Şüphe yok ki, bir an önce gitmek gerekir.
 Ayağım zincirde ve yol önümde olduğu için
 Rızasız bir şekilde başımla gitmem gerekir" dedi.*

شمع آمد و گفت: کار در کار افتاد در سوختمم گریستن زار افتاد
 از بس که عسل بخوردم از بی خبری در من افتاد آتش و بسپار افتاد

*Mum geldi ve "İş içinden iş çıktı
 Benim yanışıma inleyerek ağlamak düştü
 Habersizce o kadar çok bal yedim ki
 Bana çok ama çok fazla ateş düştü" dedi.*

شمع آمد و گفت: عمر خوش خوش بگذشت دورم همه در سوز مشوش بگذشت

گر آب ز سر در گذرد سهل بود این است بلا کز سرم آتش بگذشت

Mum geldi ve “Ömür güzel güzel geçip gitti,

O perişan ateşten uzakta geçti.

Baştan geçen su her ne kadar kolay olsa da

Başımdan ateşin geçmesi asıl belâdır” dedi.

شمع آمد و گفت: جمع اگر بنشینند بر من دگری به راستی بگزینند

چون گردن راستان بمی باید زد بیچاره کژان! چو راستان این بینند

Mum geldi ve “Meclis eğer biter tükenirse,

Benim yerime kesinlikle bir başkasını seçer.

Mademki doğruların boynunu vurmak gerekir

Zavallı değersizler! Bunu doğruluk gibi görürler” dedi.

شمع آمد و گفت: چون در آمد آتش سر در آتش چگونه باشم سر کش

جانم به لب آورد به زاری آتش کس نیست که بر لبم زند آبی خوش

Mum geldi ve “Ateş geldiği vakit

Baş ateşte iken nasıl asi olurum ben

Ateşin inlemesiyle canım dudağıma gelir ancak

Dudağıma hoş su çarpan kimse yoktur” dedi.

شمع آمد و گفت: خیز و جانبازی بین با آتش سینه سوز و دمسازی بین

هر چند که سر فرازیم می بینی آن سرسری افتاد سراندازی بین

Mum geldi ve “Kalk ve fedakârlığı gör

Sinedeki ateşle birlikte yangına ve dostluğa bak

Görüyorsun ki her ne kadar yüce başlı olsam da

Bak, O serseri sarhoşluk attı ortaya” dedi.

شمع آمد و گفت: گشته ایامم سرگشته روزگار نافر جانم

با آن که بریده اند صد بار سرم شیرینی انگبین نرفت از کامم

Mum geldi ve “Zamanın ölmüşüyüm

*Uğursuz feleğin avaresiyim
Başımı yüzlerce defa kestikleri şey ile
Balın tatlılığı muradımdan hiç gitmedi” dedi.*

شمع آمد و گفت: سوز جان خواهم داشت تا روز مصیبت جهان خواهم داشت
هر اشک که بود با کنار آوردم یعنی همه نقد در میان خواهم داشت

*Mum geldi ve “Can ateşine sahip olup
Musibet gününe kadar dünyayı zapt edeceğim
Kucağıma akıttığım her gözyaşını
Yani her nakdi meydana saçacağım” dedi.*

شمع آمد و گفت: گه دلم مرده شود گه در سوزم عمر به سر برده شود
چون در دهن آب گرم آید بی دوست بر روی ز باد سردم افسورده شود

*Mum geldi ve “Bazen gönlüm ölür,
Bazense ateşim ömür bitirir.
Sevgili olmadan, ağzıma sıcak su geldiğinde
Soğuk rüzgârdan yüzüme savrulur” dedi.*

شمع آمد و گفت: جور عالم برسد وین سوختن و اشک دمام برسد
من در آتش می روم آتش در من چون من برسم آتش من هم برسد

*Mum geldi ve “Âlemin zulmü gelir,
Bu yangın ve gözyaşı anbean gelir.
Ben ateşte yürüyorum, ateş bende
Ateş bana ulaşınca ben de kavuşurum” dedi.*

شمع آمد و گفت: از سر دردی که مراست اشک افشانم بر رخ زردی که مراست
هر چند که اشک من ز آتش خیزد افسرده شود از دم سردی که مراست

*Mum geldi ve “Bendeki baş ağrısından,
Kendi sarı yanağıma gözyaşı akıtırım.
Her ne kadar benim gözyaşım ateşten kalsa da*

Üşür benim soğuk nefesimle” dedi.

شمع آمد و گفت: مانده ام بی خور و خفت وز آتش تیز در بلای تب و تفت
گر چه بنشانند مرا هر سحری هم بر سر پایم که بمی باید رفت

*Mum geldi ve “Yemeden içmeden kesilmiş uykusuz kalmışım,
Yakıcı ateşten dolayı sıcak ve hararet belasına düşmüşüm.*

*Her ne kadar beni her seher söndürseler de
Ayaklarımı düşünüyorum çünkü gitmek gerekir” dedi.*

شمع آمد و گفت: سخت کوشم امشب وز آتش دل هزار جوشم امشب
دی شیر ز پستان عسل نوشیدم شیر از آتش چگونه نوشم امشب

*Mum geldi ve “Bu gece çok azimliyim
Gönül ateşiyle binlerce kez kaynarım bu gece
Dün, bal memesinden süt içtim
Sütü ateşten nasıl içeyim bu gece?” dedi.*

شمع آمد و گفت: جان من می ببرند وز من همه دوستان من می ببرند
ناگفتنی نگفته ام در همه عمر پس از چه سبب زبان من می ببرند؟

*Mum geldi ve “Benim canımı alıp götürüyorlar,
Benden bütün dostlarımı alıyorlar.
Bütün ömür söylenmeyecek bir şey söylememişim
O halde ne sebeple benim dilimi kesiyorlar?” dedi.*

پروانه به شمع گفت: ای در سر سوز هر لحظه مرا به شیوه دیگر سوز
گر کار مرا هیچ سری پیدا نیست پیداست سر کار ترا کمتر سوز

*Pervâne muma “Ey başı ateşte olan,
Her an beni başka bir şekilde yak.
Eğer benim işimin hiçbir ucu açık değilse
Senin işinin önü açıktır, daha az yak” dedi.*

پروانه به شمع گفت: چند افروزی خوش سوزی اگر سوز ز من آموزی
هر لحظه سری دگر بر آری در سوز ای شمع برو که سرسری می سوزی

*Pervâne muma "Ne kadar daha yanarsan
Eğer yanmayı benden öğrendiysen, güzel yakarsın
Her an yeni bir başı ateşle süslersin
Ey mum git! Çünkü baştanbaşa yakıyorsun" dedi.*

پروانه به شمع گفت: از روز نخست چون کشته شوم بر سرت از عهد درست
زنهار به اشک خود بشویی تو مرا شمعش گفتا: شهید را نتوان شست

*Pervâne muma "İlk günden itibaren
Doğru sözle senin başın üzerinde ölünce
Kendi gözyaşınla beni yıkamaktan sakın" dedi.
Mum ise ona "Şehit yıkanmaz" diye cevap verdi.*

پروانه به شمع گفت: عید تو خوش است قربانم کن که من یزید تو خوش است
هم وعده تو خوش و وعید تو خوش است تو شاهد ما و ما شهید تو خوش است

*Pervâne muma "Senin bayramın ne hoştur
Kurban et beni, çünkü senin Yezid'in benim, ne hoş,
Senin müjden de hoştur, tehdidin de
Sen bizim şahidimizsin ve bizse senin şehidin, ne hoş!" dedi.*

پروانه به شمع گفت: یارم باشی گفتا که: اگر کشنه زارم باشی
در رو به میان آتش و پاک بسوز گر می خواهی که در کنارم باشی

*Pervâne muma "Sevgilim ol" dedi
Mum ise "Eğer ağlayarak ölenim olursan
Eğer koynumda olmak istiyorsan
Ateşin içine gir ve tamamen yan" diye cevap verdi.*

پروانه به شمع گفت: من بیش از تو خون می گریم به درد بر خویش از تو

چون تو سر زندگی نداری اینجا در پای تو مردم و شدم پیش از تو

*Pervâne muma "Ben senin yüzünden
Kan ağlıyorum kendi derdimle
Senin burada hayatının başlangıcı olmadığı için
Senin ayağında öldüm ve senden önce gittim" dedi.*

پروانه به شمع گفت: چون خوش افتاد حالی که مرا با چو تو سرکش افتاد
گویند که در سوخته افتاد آتش این سوخته تو چون در آتش افتاد؟

*Pervâne muma "Nasıl mutlu olursun
Benim senin gibi bir asiyle işim olunca
Ateş, yanmış kişiye düşer derler
Senin bu yanmışın ise nasıl düşer ateşe?" dedi.*

پروانه به شمع گفت: کفیر بردیم وز دست تو جان یک ره دیگر بردیم
شمعش گفتا: کنون مترس از آتش کان آتش سینه سوز با سر بردیم

*Pervâne muma "Ettiğimizi bulduk
Senin elinden canı başka bir yola götürdük" dedi.
Mum ise ona "Şimdi ateşten korkma
Çünkü yürek yakan ateşi başla kazandık" diye cevap verdi.*

پروانه به شمع گفت: گرینده مباحش شمعش گفتا: ز من پراکنده مباحش
کاتش بسرم چو اشک در پای افتاد سر می فکنندم که سر افکنده مباحش

*Pervâne muma "Ağlama" dedi.
Mum ise "Benim yüzümden parçalanma,
Çünkü başımdaki ateş gözyaşı gibi ayağa düştü
Benim başımı eğerler, sen alçak gönüllü olma" diye cevap verdi.*

پروانه به شمع گفت: می سوزم خویش شمعش گفتا که نیستی دور اندیش
یک لحظه تو سوختی و رستی از خویش من شب تا روز سوختن دارم پیش

Pervâne muma "Güzelce yanıyorum" dedi

*Mum ise "İleri görüşlü değilsin
Sen bir an yandın ve kendinden kurtuldun
Bense gece sabaha kadar yanıyorum" diye cevap verdi.*

پروانه به شمع گفت: می سوزم زار شمعش گفتا که سوختن بادت کار
زان می سوزی که می پرستی آتش آتش میپرست و کافری دست بدار

Pervâne muma "İnleyerek yanıyorum" dedi.

*Mum ise "Yanmak sana iş olsun
Ateşe taptığın için yanıyorsun
Ateşe tapma ve kâfirlikten el çek" dedi.*

پروانه به شمع گفت: چندی سوزم شمعش گفتا سوختنت آموزم
تو پر سوزی به یک دم و من همه شب می سوزم و می گریم و می افروزم

Pervâne muma "Daha ne kadar yanayım?" dedi.

*Mum ise pervâneye "Sana yanmayı öğretirim
Sen bir anda kanadını yakarsın, ben bütün gece
Yanıyorum, ağlıyorum ve parlıyorum" diye cevap verdi.*

پروانه به شمع گفت: آخر نظری شمعش گفتا: ز من نداری خبری
پروانه شمع دگر من همه شب تو می سوزی از من و من از دگری

Pervâne muma "Sonunda bir bak artık" dedi

*Mum ise pervâneye "Haberin yoktur benden
Her gece başka bir mumun keleşiyim ben
Sen benim için yanıyorsun bense başkası yüzünden" dedi.*

پروانه به شمع گفت: کم سوز مرا شمعش گفتا: شیوه میاموز مرا
شب می سوزم تا برهم روز آخر چون روز آید خود برسد روز مرا

Pervâne muma "Beni az yak" dedi

*Mum ise "Bana yol yordam öğretme
Sonunda sabaha varana dek her gece yanıyorum ben
Gün ulaşır bana gündüz vakti gelince" diye cevap verdi.*

پروانه به شمع گفت: دمسازی من می بینی و می کنی سراندازی من
با این همه گر چه نیست با جان بازی در عشق تو کس نیست به جانبازی من

*Pervâne muma "Benim dostluğumu görüyorsun
Görüyorsun ve beni zil zurna sarhoş ediyorsun
Bütün bunlar her ne kadar fedakârlıkla olmasa da
Senin aşkında benim gibi fedakâr kimse yoktur" dedi.*

پروانه به شمع گفت: غم بیشستی گر سوز من و تورانه در بیشستی
هر چند سر منت نبودست دمی ای کاش که یک دمت سر خویشستی

*Pervâne muma "Çok kederlisin
Benim ve senin ateşini ortaya çıkar
Benim başım bir an senin olmasa da
Ah keşke bir an sen kendi başın olsan" dedi.*

چون شمع جمال خود به پروانه نمود پروانه ز شوق او فرود آمد زود
شمعش گفتا: چه بود؟ آمدم تا جمله تو باشم و نمی یارم بود

*Güzellik mumu kendini pervâneye gösterince
Pervâne onun şevkinden bir anda inişe geçti
Mum ona "Ne oldu?" diye sorunca
"Tamamen sen olayım, sevgilim olmasın diye gelmişim" dedi.*

3.2.2. Dîvân

چون شدم پروانه شمع رخت همچو شمع چندی بگذاری مرا
گرچه با جان نیست بازی در پذیر همچو پروانه به جانبازی مرا...
سر چو شمع باز بر یکبارگی تا کی از ننگ سر افرازی مرا

*Senin yanağındaki mumun pervânesi oldum ben
Mum gibi daha ne kadar seyirci kalacaksın sen
Her ne kadar canla oynamak kabul görmese de*

Canımı pervâne gibi feda ederim ben

...

Mum gibi kes başımı bir anda

Daha ne kadar övünç hayasıyla yaşarım ben.

من چو پروانه جانبا از امشب	تو چو شمعی و جهان از تو چو روز
سر ازین بیش میفر از امشب	همچو پروانه بپای افتادم
عمر شد چند کنی ناز امشب	عمر من بیش شبی تیسست چو شمع
همچو شمع چه نهی گاز امشب	نفسی در رخ من خند چو صبح

Sen mum gibisin ve cihan seninle güne ulaşır,

Ben ise fedakâr bir pervâne gibiyim bu gece.

Tıpkı bir pervâne gibi ayağa düştüm,

Başı daha fazla yükselt bu gece.

Benim ömrüm bir geceden fazla değildir mum gibi

Ömür gitti, ne kadar naz yaparsan yap artık bu gece.

Sabah gibi yüzüme bir gülümser,

Mum gibi beni öldürürsün bu gece.

نه زهره راست فروغی در آسمان امشب	نه شمع راست شعاعی نه ماه را تابی

Ne mumun tam bir ışıltısı ne ayın bir parıltısı

Ne de gökyüzünde zühre yıldızının parlaklığı var bu gece.

دوش کان شمع نیکوان بر خاست	نالاه از پیرو از جوان بر خاست

Güzellerin mumunun ortaya çıktığı dün gece

Cümle yaşlı ve gençlerden feryat yükseldi.

هزاران شب چو شمعی غرقه در اشک	سر خود در کنارم افتادست

Tıpkı bir mum gibi binlerce gece gözyaşına boğuldum

Kendi başımı bir köşeye atıp fırlattım.

در ین مجلس کسی باید که چون شمع بریده سر نهاده بر کنارست

*Bu mecliste baş kesenin yanında olduğu
Mum gibi bir kişi olması gerekir.*

همچو شمعی در فراقیت هر شبی تا سحر عطار گریان خوشترست

*Attâr tıpkı bir mum gibi senin ayrılığında her gece
Seher vaktine dek ağlayarak daha mutlu olur.*

مکن ای شمع خویان ناز چندین که شمع حسن خویان زود میرست

*Ey güzellerin mumu! Yapma bu kadar naz
Çünkü çabuk yok olur sevgililerin güzellik mumu.*

روی تو شمع آفتاب بسست موی تو عطر مشک ناب بسست

*Senin yüzün güneşin mumudur, yeter!
Senin saçın saf misk kokusudur, yeter!*

شمع رویت ختم زیبایی بسست عالمی پروانه سودایی بسست

*Senin yüzünün mumu güzelliğin son derecesidir
Bir dünya pervâne sevdaya tutulmuştur vesselâm!*

همچو شمعی شکر چرا بگذاخت که دلش زان شکر ستان بشکست

*Gönlü, sevgilinin dudağıyla incindiği için
Şeker, bir mum gibi eriyip gitti.*

جهانی جان چو پروانه از آنست که آن ترسا بچه شمع جهانست

*Bir dünya can onun uğruna pervâne gibidir,
Çünkü o Hristiyan çocuk cihan mumudur.*

جایی که شمع رخشان ناگاه بر فروزند

پروانه چون نسوزد کش سوختن یقینست

Işıldayan mumun ansızın alevlendiği yerde

Pervâneyi yakmasa bile onun (mumun) yanması kesindir.

شمع رویت را دلم پروانه ایست لیک عقل از عشق چون بیکانه ایست...
 پر زنان در پیش شمع روی تو جان ناپروای من پروانه ایست

*Benim gönlüm senin yüzündeki muma pervânedir
 Ancak akıl, aşktan dolayı yabancı gibidir*

...

*Senin yüzündeki mumun huzurunda kanat çırpan
 Benim korkusuz canım pervânedir.*

پروانه تست جان عطار ز انست که غرق جان سپاریست

*Attâr'ın canı senin pervânendir
 Can vermeye yönelmesi ondandır.*

تو چو شمع و من چو پروانه با تو بودن بهم مجال نیست...
 گر بسوزیم بند بند چو شمع دمی از سوختن ملالیم نیست

*Sen mumsun ben ise pervâne, ancak yine de
 Seninle birlikte olma imkânım yoktur*

...

*Boğum boğum yansam da mum gibi
 Bir an bile hüznü duymam yanmaktan.*

هر نفسم همچو شمع زار بکش پیش خویش

گر دل پر خون من کشته صد پاره نیست

*Eğer kanla dolu gönlüm yüzlerce parçaya bölünüp ölmemişse
 Kendi kendine tıpkı bir mum gibi inle her nefesimle.*

پروانه شمع عشق شد جان چون سوخته شد ز تو نشان یافت

*Aşk mumunun pervânesi ölüp gitti
 Yanıp tükendiği için senden bir iz buldu.*

بر سر کوی تو عشق آتش دل بر فروخت

شمع دل عاشقانت جمله از آن در گرفت

Senin mahallenin başında gönül ateşinin aşkı alevlendi adeta

Senin âşıklarının gönül mumu tamamen yanıp tutuştu onunla.

سر من همچو شمع باز برید پس بی‌آورد و در کنار نهاد

Başımı yeniden mum gibi kesti

Tekrar getirip bir kenara attı.

چو پروانه دلم در وصل خود سوز

که این دل دود هجران بر نتابد

Gönlü pervâne gibi kendi vuslatında yak

Çünkü bu gönül ayrılık dumanına dayanamaz.

رخش شمعت و عقل ار عقل دارد ز عشق شمع او دیوانه گردد

کسی باید که از آتش نترسد بگرد شمع چون پروانه گردد

Onun yüzü mumdur ve eğer aklın akli varsa

Mumun aşkıyla akıl deliye döner

Ateşten hiç korkusu olmayan kimse

Mumun etrafında pervâne olacak kişi gerekir.

هر سحر از عشق تو بسا که بسوزم

سوز چو من شمع هر سحر که پسندد

Seher vakti senin aşkınla o kadar çok yandım ki

Benim yanıp yakılmam her sabahın mumu kabul edildi.

گریه شمع وقت خنده صبح مسرت را در عذاب می آرد

Sabahın gülümsediği vakitte mumun ağlaması

Sarhoş kişiyi azap ve kedere sürükler.

طاوس فلک هر شب شد سوخته بال و پر

هم شمع رخت سوزد گر بال و پری سازد

Feleğin tavus kuşu her gece yanıp yakıldı kol kanat
Kolu kanadı yakınca senin yanağındaki mum da yanar.

جانی که بر افروزد از شمع جمال تو

میدان که ز پروانه کفر است اگر ترسد

Senin cemâlinin mumu ile alevlenen can
Pervâneden korkmanın küfür olduğunu bilir.

تا که آن شمع جهان پرده برافکند از روی

بس دل و جان که چو پروانه ناپروا شد

O cihan mumu yüzünden perdeyi kaldıracaya dek
Birçok can ve gönül korkusuz pervâneye döndü.

ره به آهستگی چو شمع برو زانکه این ره سپرده باید شد

Bu yolda teslim olmak gerektiği için
Yolu mum gibi yavaşça yürü.

پیش شمع روی چون خورشید تو

صد هزاران جان و دل پروانه شد

Senin güneş gibi yüzünün mumu karşısında
Yüz binlerce can ve gönül pervâne oldu.

گشت فرید در رخت سوخته همچو پشه‌ای

زانکه ز نور شمع تو ره به عیان نمی‌گشدد

Ferîd senin yolunda sivrisinek gibi yanıp tutuştu
Çünkü mumun nurundan dolayı sen gözle görülmezsin.

پروانه بر معنی کی محرم شمع افتد

گر در همه عمر خود از سوختن اندیشد

*Eğer ömrü boyunca yanmaktan endişe duyarsa
Pervâne, mumun sırrının manasına nasıl erişir?*

نهاد شمع و شرابی که شیشه شعله زد از وی چو باد خورد چو آتش به کار آب درآمد
شراب و شاهد و شمع من و ز گوشه مجلس همی نسیم گل و نور ماهتاب درآمد

*Camın kendisiyle alevlendiği şarap ve mumun esası
Rüzgâr gibi çarptı ve ateş gibi suyun işine yaradı.*

*Benim mumum, sevgili ve şarabım meclisin bir köşesinden
Tatlı bir gül esintisi ve mehtap ışığı gibi geldi.*

آن عاشقان که راست چو پروانه ضعیف

از شوق شمع روی تو جانها بداده اند

*O âşıklar ki tıpkı zayıf bir pervâne gibidirler
Senin yüzündeki mumun şevkiyle canlar verdiler.*

آن لحظه که پروانه در پرتو شمع افتد

کفر است اگر خود را بالی و پری داند

*Pervânenin, mumun ısıltısına düştüğü o an
Kendi kolu ve kanadından haberdar olması küfürdür.*

چون تنق از روی آن شمع جهان برداشتند

همچو پروانه جهانی دل ز جان برداشتند

*O cihan mumunun yüzünden çadırı kaldırdıklarında
Bir dünya dolusu gönül, pervâne gibi can verdi.*

کار تو آن است که پروانه وار جان تو بر شمع سرافشان کند
راست چو پروانه به سودای شمع تیز برون تازد و جولان کند

طاقات شمعش نبود خویش را روی به شمع آرد و قربان کند

Senin için tıpkı bir pervâne gibi

Canını muma fedâ etmektir

Pervâne gibi doğruca koşar

Mumun sevdasına ve salına salına dolaşır

Muma karşı takati kalmaz artık

Muma yönelir ve kurban olur.

همچو پروانه به نظاره او شمع سپهر

پر زنان خویش برین گلشن خضرا فکند

Felek mumu, kendini pervâne gibi onu seyretmek için

Kanat çırparak bu yeşil gül bahçesine attı.

دل نظر بر روی آن شمع جهان می افکند

تن به جای خرقه چون پروانه جان می افکند

Gönlü, o cihan mumunun yüzünü seyretmeye fırlattılar

Bedeni, hırka yerine pervâne gibi fedâ ettiler.

پیش شمع رخسار چو پروانه سر بیازند و سرفراز آیند...

گاه چون صبح بر جهان خندند گاه چون شمع در گداز آیند

Onun yanağının mumu karşısında

Başlarıyla oynayıp yücelere erişirler

...

Bazen sabah gibi cihana gülümserler

Bazense mum gibi erimeye dururlar.

گر بسوزی تا سحر هر شب چو شمع تحفه از نقد سحرگاہت دهند

Mum gibi sabah vaktine dek yanıyorsan her gece

Hediye verirler sana seher vaktinde.

از زندگی خویش بمیرند همچو شمع

پس همچو شمع زنده بی خواب و خور زیند

*Hayatlarını sonlandırırlar bir mum gibi
Tekrar mum gibi uykusuz ve güneşsiz yaşarlar.*

آری چو بتافت شمع خورشید گر بود ستاره‌ای نهان بود

*Evet güneş mumu parladığı vakit
Bir yıldız varsa eğer saklanırdı.*

چون بمیرد شمع برهد از بلا نه دگر سوزنده نه گریان بود
هر دم از سر گیر چو شمع و بسوز زانکه سوز شمع تا پایان بود

*Ölünce belâdan kurtulur mum
Artık ne yanar ne de ağlar
Her an yeniden başla ve yan mum gibi
Ta ki mumun yanışı son bulana kadar.*

پروانه تو گشتم تا بر تو سرافشانم

خود چون رخ تو بینم پروای سرم نبود

*Senin pervânen oldum, kendimi san fedâ etmek için
Senin yanağını görür görmez başımda güç takat kalmadı.*

در آتش کی رسد شمع فسرده اگر شب تا سحر سوزنده نبود

*Geceden sabaha dek yanmazsa eğer
Solmuş mum ateşte nasıl olgunlaşır, nasıl kemâle erer.*

جان عطار را ز یک تف عشق همچو شمع مذاب بنماید

*Aşkın bir kıvılcımı ile Attâr'ın canı
Tıpkı bir mum gibi bitti eridi.*

شمع چه می‌کنیم ما، نور رخ تو شمع بس

بـرفـکن از رخ چو مـه، خـیز نقـاب ای پـس

Mumu ne yapalım biz, senin yanağının nuru mumdur, vesselâm!

Ay gibi yüzden kaldırıp at örtüyü artık!

گاه میـمـردم گـهی میـزیـستم در میان سوز چون شمع سحر

Bazen ölüyor bazense yaşıyordum

Ateşin ortasında seher vaktindeki mum gibi

عاشق تو کسی بود که چو شمع نفسی می‌زند به سوز و گداز

آنکه بر جان خویش می‌لرزد کی تواند چو شمع شد جان‌باز

Senin âşığın yanıp eriyerek nefes alan

Mum gibi bir kişi olabilir ancak

Kendi canına titreyen kişi nasıl olur da

Mum gibi canını fedâ eder.

ای روی تو شمع پرده‌راز در پرده‌دل غم تو دم‌ساز

Ey senin yüzün! Sırlar perdesinin mumudur

Gönül perdesindeki gamın ise arkadaştır, dosttur.

تا روز وصال در شب هجر بر آتش غم چو شمع بگداز

Ayrılık gecesinde vuslat sabahına kadar

Keder ateşinde mum gibi yanıp eri.

هر روز تا به شب چو ز عشق تو سوختم هر شب چو شمع زار مرا تا سحر مسوز

جانم که ز آرزوی لب‌ت همچو شمع سوخت چون عود بی‌مشاهده آن شکر مسوز

Her gün gece vaktine kadar senin aşkınla yandığım için

Her gece seher vaktine dek beni mum gibi ağlatıp yakma!

Dudağının arzusuyla mum gibi yanıp eriyen canımı

O şekerin görülmeyen tütsüsü gibi yakma!

چون بسوزی همچو پروانه ز شمع دایمانظارگی نور باش

*Mumdan dolayı pervâne gibi yandığın için
O nuru seyreyle daima.*

ز بس که من سر او دارم از قدم تا فرق

گرم چو شمع بسوزد به سرسری رسدش

*Ben ona o kadar çok ilgi gösteriyorum ki baştan ayağa kadar
Beni mum gibi yaksa da kendisine az gelir.*

تا نسوزد جمله شب شمع زار یک نسیم صبحگاهت نرسدش

*Bütün gece mum gibi yanmadıkça
Bir seher yeli ona ulaşmaz.*

روشنی بایدت چو شمع بسوز پختگی بایدت چو دیگ بجوش

*Mum gibi yanmak için bir aydınlık gerekir sana
Kazan gibi kaynamak için pişmek gerekir sana.*

چو پروانه گرت پر سوزد آن شمع به پهلومیرو از پر میندیش

*O mum pervâne gibi yakarsa seni
Öne atıl ve kanadını düşünme.*

آب حیات است می و من چو شمع مرده دلم بی می ناب ای غلام

*Hayat suyudur şarap ve ben mum gibi
Saf şarap yoksa gönlü ölüyüm ey köle!*

در میانم با غم عشقش چو شمع گرچه چون اشک از کناری مانده‌ام

*Mum gibi içimde onun aşk kederi vardır
Her ne kadar kucağımda gözyaşıyla kalsam da.*

زان به روی تو جهان روشن شد که تورا شمع جهان می‌یابم

Senin yüzünle bütün cihan aydınlandığı için

Seni cihanın mumu olarak bilirim.

شمع‌های عشق از سودای دوست در دل عطار سوزان یافتم

Aşk mumlarını yârin sevdasından dolayı

Yanarken bulmuşum Attâr'ın gönlünde.

می‌پرس از من سخن زیرا که چون پروانه‌ای

در فروغ شمع روی دوست ناپروا شدم

Bana soru sorma çünkü bir pervâne gibi

Sevgilinin yüzündeki mumun parlaklığında çaresiz kaldım.

نه نه تو شمع جانی پروانه توام من

زان با تو پر زخم من کز تو خبر ندارم

Sen can mumusun, bense senin pervânen,

Sensiz kanat çırpığım için senden habersizim ben.

تا نرگست به دشنه چون شمع کشت زارم

چون لاله دور از تو جز خون کفن ندارم

Senin nergisin, hançeriyle beni mum gibi öldürünce

Senden uzakta lale gibi kefen kanından başka bir şeyim kalmaz.

پیوسته پیش حکمت چون سرفکنده‌ام من

زین بیش سر می‌فکن چون شمع در کنارم

Senin hükmünün karşısında süreli utangaç olduğum için

Daha fazla boynumu bükme, mum gibi erimekteyim ben.

همچو شمع می‌سوزم همچو ابر می‌گیریم

همچو بحر می‌جو شمم تا کجا رسد کارم

Mum gibi yanıyor bulut gibi ağlıyorum

İşim nereye varır bilmeden deniz gibi kaynıyorum.

هر شب ز فراق او چون شمع همی سوزم واو بر صفت شمعی هر روز کشد زارم

Her gece onun ayrılığıyla yanıyorum mum gibi daima

Ve o, her gün öldürüyor beni bir mum sıfatıyla.

پروانه او شدم که هر ساعت در جمع چو شمع می‌کشد زارم

Onun pervânesi oldum ve her an

Mecliste mum gibi inleyip durdum.

در میان پیرهن مانند شمع خون خود خندان و گریان میخورم

Mum gibi gömleğin içerisinde kendi kanımı

Gülüp ağlayarak içiyorum.

صد مشعله از جگر بر افروزم صد شمع ز روی یار در گیرم

Ciğerimde yüzlerce meşale yaktım

Sevgilinin yüzüyle yüzlerce mum tutuşturdum.

هر شب صد ره چو شمع کاراز سر زین چشم ستاره بار در گیرم

Her gece mum gibi yıldız yağdıran bu gözle

Yüzlerce defa yeniden işime başlarım.

زنده بی سر از آنم که چو شمع سر خود بر قدمت می میرم

Bir mum gibi başsız bir şekilde yaşarım

Kendi başımı senin ayağına veririm.

در بُن این خاکدان عالم غدار اشک فشان همچو شمع چند گدازم

Bu gaddar dünya çöplüğünde daha ne kadar

Mum gibi gözyaşı saçıp dökerek eriyeceğim.

از بس که چو شمع از غم تو زار بسوزم

گویم نچنانم که دگر بار بسوزم

Senin kederinle ağlaya ağlaya o kadar çok yandım ki mum gibi

Sanki bir kez daha yanacak gibi değilim.

گر تو بکشی چو شمع صد بارم چون آن تو کنی بدان سزا باشم

Beni yüzlerce kez mum gibi öldürürsen sen

Sen yaptığın için ona layığımdır ben.

ز من چو شمع تا یک ذره باقیست نخواهد بود جز آتش مقام

Benden geriye mum gibi bir zerre kalıncaya dek

Ateşten başka hiçbir makam olmayacak!

از در جان در آی تا جانم همچو پروانه بر تو افشانم

Can kapısından içeri gir de

Canımı pervâne gibi sana fedâ edeyim.

گر چو شمع بکشی زار همه روز رواست ور بسوزیم بشب عاشق آن سوختم

Eğer mum gibi öldürürsen beni, hergün ağlamak revadır

Eğer geceleri yakarsan beni, o yangının âşığı olurum.

چون فرید از غم تو سوخته شد نیست عجب

که چو شمع آتش سوزنده دمد از دهنم

Ferîd senin kederinle yanmışsa, garip değildir bu

Çünkü ağzından yakıcı ateş çıkar mum gibi.

بر صفت شمع گرفتست سوز فرق سرم تا بدم چون کنم

Mumun huyundadır ateş

Baştan ayağa kadar ne yapayım.

همچو پروانه پر و بال ز غم تو

گر شبی پرتو آن شمع جمالت بینم

Senin kederinde kol kanat cırparım pervâne gibi

Eğer cemâlindeki o mumun ışığını görürsem.

دلا بیزار شو از جان اگر جانان همی خواهی

که هر کو شمع جان جوید غم جانش نمی بینم

Ey gönül! Eğer sevgili istiyorsan kendi canından nefret et

Çünkü her kim can mumunu ararsa onun can sıkıntısını görmem.

در حالت بیخودی چو عطاریم پروانه شمع نور مشکاتیم

Kendinden geçme halinde Attâr gibiyiz

Fanustaki nûr mumunun pervânesiyiz.

آتش عشقت در آمد گرد دل ما چو شمع از تفت آن بگذاختیم

Senin aşk ateşin gönlün etrafına geldi

Bizse onun ateşiyle eridik mum gibi

بر امید وصل تو پروانه وار خویش تن در آتش است انداختیم

Senin vuslat ümidinle pervâne gibi

Senin ateşine attık kendimizi.

عاقبت چون شمع رویش شعله زد راست چون پروانه یی پر سوختیم

Sonunda yüzüne ateş saldı mum gibi

Biz de kanadımızı yaktık pervâne gibi.

ای بس که چو پروانه پر سوخته از شمع در کوی رجا دامن پندار گرفتیم

Pervâne gibi o kadar çok kanat yaktık ki mumda

Ümit mahallesinde düşüncenin eteğini tuttuk.

بس شب که چو شمع در فراق دل پر آتش بروز برسیدیم

Senin ayrılığında mum gibi nice geceler

Ateş dolu gönülle güne eriştik.

خوش خوش چو شمع ز آتش عشق تو فی المثل

گر جان ما بسوخت بجان باز ننگریم

*Senin aşk ateşinde bizim canımız mum gibi
Yanarsa eğer güzel güzel, canla işimiz olmaz artık.*

در امید و بیم عشقت همچو شمع گاه خندان گاه گریان می زیم

*Senin aşkının ümit ve korkusunda mum gibi
Bazen gülerek bazen ağlayarak yaşarım.*

شمع چون از سینه سوزد نقل از چشم آوریم

باده چون از عشق باشد جام او از جان کنیم

*Mum, sineden dolayı yanınca çerezi gözden çıkarırız
Bade, aşktan olunca kadehi candan yaparız.*

چون شمع سحر گاه دل سوخته هر شب

بی روی تو در سوز و گداز ست چگویم

*Gönlü yanık olan seher vaktinin mumu gibi her gece
Senin yüzün olmadan yanıp yakılmada, ne söyleyeyim!*

ای روی تو شمع بُت پرستان یاقوت تو قوت تنگدستان

*Ey senin yüzün! Mâşukların mumudur
Senin yakutun ise yoksulun kuvvetidir.*

ای روی تو شمع تاج داران زلف تو طلسم بی قراران

*Ey senin yüzün! Padişahların mumudur
Senin zülfün ise huzursuzların tılsımıdır.*

ای روی تو شمع پاکیزان زلف تو کمند سرفرازان

*Ey senin yüzün! Saf âşıkların mumudur
Senin zülfün şerefliğin kemendidir.*

از شوق رخت چراغ گردون چون شمع همی رود گدازان

Felek kandili senin yanağının arzusuyla

Mum gibi erimekte daima.

شمع را زیباست هر ساعت سری گاه گریان گاه خندان باختن

Mumun başı her an güzeldir

Bazen ağlar bazen gülümser.

در پی شمع شریعت شب و روز همچو پروانه به پیمان رفتن

Şeriat mumunun ardında gece gündüz

Pervâne gibi sözünde durmalı.

همچو پروانه پیش آتش عشق حال پیداری خود نهان گفتن

Pervâne gibi aşk ateşinin huzurunda

Kendi aşikâr, hali gizli kalır.

عاشق آنست کو چو پروانه می تواند بترک جان گفتن

Aşık kişi pervâne gibi

Canını terk edebilen kişidir.

صبح علم بر کشید و شمع بر افروخت جام پیایی کن و شراب در افکن

Sabah bayrak çekti ve mum yandı

Kadehleri sırala ve doldur şarabı.

اگر از تشنگی چون شمع مُردم بسیرابی طوفانم میفکن

Eğer mum gibi ölürsem susuzluktan

Beni tufan seline atma.

و امروز درین حادثه دانی بچه مانم

در نزع فرومانده چون شمع سحر من

Bugün bilirsın, bu olayda halim nedir

Sabahım, mum gibi can çekişmededir.

پیش شمع آفتاب روی او عقل را پروانه بی پر بین

*Onun yüzündeki güneş mumunun huzurunda
Kanatsız pervânenin aklına bir bak.*

چند گری ای فرید از عشق رویش همچو شمع

صبح را مژده رسان از پسته خندان او

*Onun yüzünün mum gibi aşkıyla daha ne kadar ağlayacaksın ey Ferîd!
Onun gülümseyen fıstık dudağından sabah müjdesi getir.*

سر باز زن چو شمع بگازی فرید را گر سر دمی چو شمع بتابد ز گاز تو

*Makasla mum gibi Ferîd'in başını kes!
Eğer mum gibi bir an parlayacaksa kes!*

هر شبی چون شمع بی صبح رخت سوز و تقای تا سحر دارم ز تو

*Mum gibi her gece yanağının aydınlığı olmadan
Seher vaktine dek yangınım ve hararetim vardır benim.*

شد بی تو ای شمع چگل دیوانگی بر من سجل

از حد گذشت ای جان و دل دردمن و پرهیز تو

*Ey Çigil mum! Sensizlikte divâne olmak bana hüküm oldu
Ey can ve gönül! Benim derdim ve senin sakınman haddi aştı artık.*

شمع طرب افروخته تا راز شمع آموخته

دل بی جنایت سوخته جان بی گناه آویخته

*Eğlence mumu, mumun sırrını öğreninceye kadar yandı
Yanmış suçsuz gönül günahsız canı tutup astı.*

جانا منم ز مستی سر در جهان نهاده

چون شمع آتش تو بر فرق جان نهاده

*Ey sevgili! Sarhoşluktan avare olmuşum
 Senin ateşini mum gibi başıma taç yapmışım.*

ما همه پروانه‌ پر سوخته تو چو شمع از نور خود یکتا شده

*Hepimiz kanadı yanık pervâneleriz
 Sen ise kendi nurunla bir olmuşsun mum gibi.*

طاوس چرخ پیشیت پروانه وار رفته

وز نور شمع رویت بی بال و پر نموده

*Feleğin tavusu pervâne gibi senin huzuruna gitti.
 Senin yüzündeki mumun nuruyla kolsuz kanatsız kaldı.*

آنجا که آتش تو بالا گرفته در دل

هم شمع جان نهاده هم صبح دل دمیده

*Gönülde senin ateşinin tutuştuğu yerde
 Hem can mumunu yerleştirdi hem gönül sabahını üfledi.*

گر جهان آتش بگیرد پیش و پس نیستم آخر کم از پروانه ای

*Eğer bütün dünya alev alıp yanarsa
 Pervâneneden geri kalmam artık!*

شمع جمع من که هر دم غیب پاک می دهد عطار را پروانه ای

*Meclisin mumuyum ben çünkü her an saf gayb âlemi
 Attâr'a bir pervâne (ferman, izin) verir.*

شعله زد شمع جمال او ز دولتخانه ای

گشت در هر دو جهان هر ذره ای پروانه ای

*Saltanat köşkünden bir kıvılcım saçtı onun cemâlinin mumu
 Her iki cihanda her bir zerre pervâneye dönüştü.*

فغان در بست تا آن شمع جانها بر افکند از جمال خود نقابی

*O canlar mumu cemâline örtüyü kaldırsın diye
Feryat figân ederek ağladı.*

اول بوصل خویش بسی وعده دادیم و آخر چو شمع در غم آنم بسوختی

*Önce kendi vuslatı için bana vaatle bulundu
Sonra mum gibi beni o kederde yaktı*

چون شمع نیم کشته و آورده جان بلب در انتظار وصل چنانم بسوختی

*Beni öldürmedi mum gibi, canımı ağzıma getirdi
Vuslatı beklemede yaktı beni mum gibi.*

من ز شوق چو شمع می گریم تو ز اشکم چو صبح می خندی

*Ben senin arzunla ağlıyorum mum gibi
Sen ise benim gözyaşım ile gülümsüyorsun sabah gibi.*

همچو پروانه سر افشان گر وصل شمع خواهی

همچو خرقة سر در افکن گر سر اسرار داری

*Eğer muma kavuşmayı istiyorsan pervâne gibi feda et canını
Eğer başında sırrın varsa hırka gibi at çıkar başını.*

ترا تا سر بود بر جا کجا داری کله داری

که شمع از بی سری یابد کلاه از نور جباری

*Başın var olduğu sürece nasıl liderlik edersin
Çünkü mum başını feda ederek muhteşem ışık sahibi olur.*

پروانه شبی ز بی قراری بیرون آمد به خواستاری

از شمع سؤال کرد کآخر تا کی سوزی مرا به خواری

در حال جواب داد شمعش کای بی سر و بن خبر نداری

آتش میپرست تا نباشد در سوختنت گریفتاری

تو در نفسی بسوختی زود رستی ز غم و ز غمگساری

من مانده‌ام ز شام تا صبح	در گریه و سوختن به زاری
گه می‌خندم و لیک بر خویش	گه می‌گیریم ز سوکواری
می‌گویندم بسوز خوش خوش	تا بیخ ز انگبین برآری
هر لحظه سرم نه‌ند در پیش	گویند چرا چنین نزاری
شمعی دگرست لیک در غیب	شمعیست نه روشن و نه تاری
پروانه او منم چنین گرم	زان یافت‌هامم مزاج زاری
من می‌سوزم از تو از من	اینست نشان دوستداری
چه طعن زنی مرا که من نیز	در سوختنم به بیقراری
آن شمع اگر بتابد از غیب	پروانه بسی فتد شکاری
تا می‌ماند نشان عطار	می‌خواهد سوخت شمع واری

Bir gece vakti pervâne huzursuzluktan

Hevesli arzulu bir şekilde dışarı çıktı

Sonunda muma sordu

Ne zamana kadar beni ateşle yakacaksın?

Mum ona hemen cevap verdi

Ey başı sonu olmayan! Haberin yoktur senin.

Senin yanağına tutulmadıkça

Ateşe tapma, ateşi besleme.

Bir nefesle yandın hızlıca

Kederden ve gam ortaklığından kurtuldun

Ben akşamdan sabaha kadar

Ağlama ve inleyerek yanmada kalmışım

Bazen gülüyordum fakat bazen de

Yas içinde ağlıyordum kendime

*Balın aslına ulaşınca dek
Her an huzura başımı koyarlar
Neden böyle ağlıyorsun derler
Bir mum daha vardır fakat kayıptır
Parlak ve karanlık olmayan bir mum
Böylesine sıcak olan, onun pervânesi benim
Ağlayıp inleme huyunu böyle kazandım
Ben onun yüziünden yanıyorum, o da benim yüzümden*

*İşte sevmenin nişanesi budur
Neden beni suçluyorsun? Ben de huzurusuzlukta yanmaktayım
O mum, yokluktan parlarsa eğer
Birçok pervâne ona av olur
Attâr'ın küçük bir izi kalıncaya kadar
Yanmak istiyor mum gibi.*

چون شمع در غم تومی سوزم و توفارغ
در من نگه کن آخر ای جان و هم جهانی

*Mum gibi yanıyorum senin kederinde ve sen habersiz
Artık bana bir bak! Ey can ve ey cihan!*

یک ذره اگر شمع وصال تو بتابد
جان بر تو فشانند چو پروانه جهانی

*Senin vuslat mumun bir zerre olsun aydınlanırsa
Pervâne gibi canını sana fedâ eder bir dünya!*

وقت بهار خواهم در نور شمع رویت
من کرده در رخ تو هر لحظه گلفشانی

*Yüzündeki mumun nurunda bahar zamanı
Senin yanağında her an gül saçacağım!*

چون شمع مرا ز عشق میسوز تامی ماند ز من نشانی

*Beni mum gibi aşk ile yak
Benden sadece bir iz kalıncaya dek!*

گر چه چون شمع سوختم ز غمت هر زمانم بزیر گاز کنی

*Her ne kadar senin kederinle mum gibi yansam da
Her zaman beni atarsın makasın altına.*

چون شمع سحر گاهی میسوزم و می گریم

چون صبح برآ آخر تایک سحرم بینی

*Seher vakti mumu gibi bazen yanıyor ve gülüyorum
Sabah gibi ortaya çık da bir seher vakti beni gör.*

چون بیک دم جمله چون شمعی فرو خواهیم مرد

پس چرا چون شمع باید دید چندین تف و تاب

*Hepimiz bir nefesle mum gibi söneceğimiz için
O halde neden mum gibi bunca sıcak ve hararet görmek gerekir.*

شمع چون آتش زد اندر خویش شد بی خواب و خور

لاجرم از روشنایی جمع را جان پرورست

*Mum kendine ateş saçtığı zaman uykusuz ve ışıksız kaldı
Şüphesiz aydınlığıyla topluluğa can kattı.*

از نور شرع شمع بر افروز زانکه عقل

خورشید برج وحدت حق دور دور یافت

*Din nuru ile mum yak çünkü akıl
Güneş, Hak vahdetinin kalesine uzak kalmıştır.*

گر سوز عشق می طلبی سر بنه که شمع

آن دم که سر نیافت درین خطّه سور یافت

Eğer aşk ateşini arzuluyorsan, başını ortaya koy çünkü

Bu diyarda baş bulamadığı an eğlence buldu.

تو خود نشستہ تاکہ کی آید پدید شب

چون شمع جان خویش بسوزی در انتظار

Gece vakti ortaya çıkıncaya dek kendi kendine oturmuşsun

Kendi canını mum gibi bekleyiş içinde yakmak için.

3.2.3. Mantıku't-tayr

باز یحیی را نگر در پیش جمع زار سر بریده در طشتی چو شمع

Meclisin huzurunda leğendeki mum gibi

Zar zar ağlayan başı kesik Yahya'yı gör.

حق برای جان آن شمع هدی می فرستد امت او را فدی

Hak Teâlâ O hidayet mumunun canı için

Onun ümmetine ihsanlar gönderdi.

خواجہ شرع آفتاب جمع دین ظل حق فاروق اعظم شمع دین

Şeriat efendisi, din topluluğunun güneşi

Hakk'ın gölgesi, hak ve batılı ayıran din mumu.

عزم کردند آن جفاکاران بجمع تا ببرند آن گدا را سر چو شمع

O sitemkârların tamamı yoksulun başını

Mum gibi kesmeye karar verdiler.

گفت یارب امشبم را روز نیست یا مگر شمع فلک را سوز نیست

Dedi: Ya Rab! Bu gecemin gündüzü yok mu?

Yoksa felek mumunun ışığı mı kalmadı?

همچو شمع از سوختن خوابم نماند بر جگر جز خون دل آبم نماند

*Mum gibi yanıp yakılmaktan uykum da kalmadı
Gönül kanından başka suyum da.*

همچو شمع از تفت و سوزم می‌کشند شب همی سوزند و روزم می‌کشند

*Bu hararet ve yanısla erimedeyim mum gibi,
Gece yakıyor gündüz öldürüyorlar beni.*

همچو شیران چشم از این آتش بدوز ورنه چون پروانه زین آتش بسوز

*Bu ateşe gözünü yum aslanlar gibi
Ve yahut atıl içine yan tutuş pervâne gibi!*

ای به زر سیمرخ را بفروخته دل ز عشق زر چو شمع افروخته

*Ey altına Simurg'u bile satan,
Gönülde altın sevdasını mum gibi yakan!*

تانسوزی و نسازی همچو شمع دم مزن از پاکبازی پیش جمع

*Mum gibi yanıp yakılmadıkça
Halk önünde temizlikten dem vurma.*

پس چو بر خیزد قیامت پیش جمع از برای او بسوزندم چو شمع

*Sonra kıyamet kopunca mahşer halkının önünde
Onun için beni mum gibi yakıp yandırıyorlar.*

عبرین ده شمع بر افروختند همچو هیزم عود بر هم سوختند

*İki anber mumu yanmakta,
Odun yerine öd ağacı yakılmaktaydı.*

بود آن شب می میان جمع در همچو خورشیدی به نور شمع در

*O gece topluluk içinde
Mum ışıyla aydınlanan bir güneş gibiydi.*

در فراقش شمع دل افروختم تا تو رفتی من ز حیرت سوختم

*Ayrılığında gönül mumunu yakıp yandırdım
Sen gittin gideli ben hasretle yanmadayım.*

یک شبی پروانگان جمع آمدند در مضیفی طالب شمع آمدند

*Bir gece pervâneler bir araya geldiler,
Güçlülle mum aramaya koyuldular.*

جمله می‌گفتند می‌باید یکی کو خبر آرد ز مطلوب اندکی

*Hepsi "Bize bir kişi gerekir ki
Aradığımız şeyden biraz haber getirsin" dedi.*

شد یکی پروانه تا قصری ز دور در فضاء قصر یافت از شمع نور

*Bir pervâne uçup gitti, uzaktan bir köşk gördü
Köşkün içinde de nur gibi bir mum vardı.*

بازگشت و دفتر خود باز کرد وصف او بر قدر فهم آغاز کرد

*Döndü ve defterini açtı
Anladığı kadar mumu anlatmaya başladı.*

ناقدی کو داشت در جمع مهی گفت او را نیست از شمع آگهی

*Mecliste ulu bir pervâne vardı
O, mumdan haberdar değildir dedi.*

شد یکی دیگر گذشت از نور در خویش را بر شمع زد از دور در

*Başka bir pervâne muma atıldı, kendini muma vurdu
Uzağından şöyle bir döndü dolaştı.*

پر زنان در پرتو مطلوب شد شمع غالب گشت و او مغلوب شد

*Kanatlarını çırparak dileğine kavuştu
Mum galip pervâne mağlup oldu.*

بازگشت او نیز و مشتی راز گفت از وصال شمع شرحی باز گفت

*Geri döndü, o da bir miktar sır söyledi
Mumun vuslatından bahsetti.*

ناقدش گفت این نشان نیست ای عزیز همچو آن یک کی نشان دادی تو نیز

*Ulu pervâne yine dile geldi: "Azizim bu, mumun nişanesi değildir
Sen de diğeri gibisin, nereden haber vereceksin?"*

دیگری برخاست می‌شد مست مست پای کوبان بر سر آتش نشست

*Derken başka bir pervâne kalktı,
Mest olmuş bir şekilde ateşe atıldı.*

دست درکش کرد با آتش به هم خویشتن گم کرد با او خوش به هم

*Ateşe sarıldı ve onu kucakladı,
Kendini ateşte güzelce yok etti.*

چون گرفت آتش ز سر تا پای او سرخ شد چون آتشی اعضای او

*Ateş pervâneyi tepeden tırnağa sardı, yaktı,
Bütün azası ateş kesildi, kıpkızıl oldu.*

ناقد ایشان چو دید او را ز دور شمع با خود کرده هم رنگش ز نور

*Ulu pervâne, mumun o pervâneyi nurlandırıp
Kendi rengine boyadığını görünce.*

گفت این پروانه در کارست و بس کس چه داند، این خبر دارست و بس

*"İşte bu pervâne gerekeni yaptı,
Kim ne bilsin, mumun hakikatini yalnızca o anladı" dedi.*

زلف عالم سوز آن شمع طراز کار کردی بر همه عالم دراز

*O Taraz mumunun alem yakan zülfü,
Bütün alemi uzun bir işe düşürdü.*

نعره ای زد جان ببخشید و بمرد همچو شمعی باز خندید و بمرد

*Bir nara attı, can verip öldü,
Bir mum gibi gülümsedi, geçti gitti.*

کی شود پروانه از آتش نفور؟ زان که او را هست در آتش حضور

*Hiç pervâne ateşten bıkar mı?
Onun huzuru zaten ateştedir.*

جمله پروانه دگان روزگار قصه پروانه کردند آشکار

*Uçan bütün canlılar,
Pervânenin yandığını görerek.*

جمله با پروانه گفتند ای ضعیف تابه کی در بازی این جان شریف

*Hep birden dediler: "A zayıf pervâne.
Daha ne kadar bu tatlı canınla oynayacaksın?"*

چون نخواهد بود از از شمعت وصال جان مده بر جهل تا کی زین محال؟

*Zaten mumun vuslatına erişemeyeceksin,
Bilgisizlikle can verme, nereye kadar bu muhal?*

زین سخن پروانه شد مست و خراب داد، حالی آن سالیمن را جواب

*Pervâne bu sözü duyunca sarhoş,
Harap bir halde dedi:*

گفت اینم بس که من بی دلمدام گر درو نرسم درو برسم تمام

*"Evet ona varamasam bile onu arıyor
Soruyorum. Âşığa bu da kafidir."*

در فروغ و نور شمع دلستان جمله شب خفته می بودی ستان

O güzel, mum ışığı altında uyur,

Padişah bütün gece bekçilik ederdi ona.

جمله شب بود تها تا به روز

همچو شمعى در میان اشک و سوز

Bütün gece ta sabaha kadar orada kaldı,

Mum gibi gözyaşı döktü, yandı yakıldı.

بس که خود را چون چراغی سوختم تا جهانی را چو شمع افروختم

Nice zamandır kendimi mum gibi yaktım,

Böylece tüm cihanı mum gibi aydınlattım.

همچو مشکاتی شد از دودم دماغ شمع خلدم تا کی از دود چراغ؟

Beynim, içimin dumanıyla kandil konan yere döndü

Ben sönmeyen mumum, kandil dumanıyla ne zamana kadar uğraşacağım?

شمع دین چون حکمت یونان بسوخت

شمع دل زان علم بر نتوان فروخت

Din mumu Yunan felsefesini yakınca

Gönül mumu o felsefe bilgisiyle aydınlanmaz artık.

گاه می سوزم چو شمع از انتظار گاه می گریم چو ابر نوبهار

Gâh mum gibi bekliyorum, yanıp duruyorum,

Gâh ilkbahar bulutu gibi ağlıyorum.

تو فروغ شمع می بینی خوشی می بینی در سر او آتشی

Sen mumun ışığını görüyorsun, ala

Ama başındaki ateşi görmüyorsun ki!

3.2.4. Musîbetnâme

گفت ای روح الله ای شمع انام هست سیصد سال عمر من تمام

“Ey Allah’ın ruhu, ey halkın mumu!
Benim ömrüm üç yüz yılda sona erdi” dedi.

نیش را در نوش شمع او می نهـد ماه را با مهر جمع او می نهـد

Zehri, mumun panzehirine koyarlar,
Ayı ise onun güneşi sanırlar.

خواجه اولاد آدم اوست و بس شمع جمع هر دو عالم اوست و بس

Âdemoğlunun efendisi O’dur vesselâm,
Her iki alemin topluluk mumu O’dur vesselâm.

در بن چاه لحد، ای شمع دین

می بسم یک موی تو حبل المتین

Ey din mumu! Mezar kuyusunun dibinde,
Senin bir saçını sıkıca bağlarım.

نور چشم مصطفای مرتضی شمع جمع انبیا و اولیا

Seçkin Mustafa’nın gözünün nuru;
Peygamber ve evliyalar topluluğunun mumu.

خواجه دنی و دین شمع کرام خواند ایشان را امیران کلام

Dünyanın ve dinin efendisi, uluların mumu;
Onları kelâmın emirleri diye çağırır.

زین بخیلان در گذر مردانه وار

خویشتن بر شمع زن پروانه وار

Bu cimrileri terket bir cesur yiğit gibi;
Kendini muma vur bir pervâne gibi.

خویش را پروانه کن وز پر مپرس

جان فشان و تن زن و دگر مپرس

*Kendini pervâne eyle, kanadın halini sorma;
Canını saç, bedenini döv parala ve artık bir şey sorma.*

چون ملایک حاضر و جمع آمدند سر به سر پروانه شمع آمدند

*Melekler hazır olup bir araya toplanınca;
Hepsi pervâne oldular muma.*

جمله را چون بود امید یافتن بر همه باید چو شمعی تافتن

*Cümlesi ümit sahibi olunca
Hepsinin mum gibi ışıldaması gerekir.*

شمع بر بالین و پائین باشدت در قدح جلاب مشکین باشدت

*Mum, senin baş ucunda ve ayak ucunda bulunur;
Kadehteteki gülsuyu senin için misk olur.*

عشق را گاهی نوازش باشدت گاه چون شمعی گدازش باشدت

*Onun aşkı seni bazen sevip okşar
Bazense yakıp eritir seni bir mum gibi.*

تابه کی بینی تو زیبایی جمع می نه بینی سوز و تتهایی شمع

*Sen daha ne zamana kadar halkın güzelliğini göreceksin
Şarap doldur ki mumun yanışı ve yalnızlığını göresin.*

این سر رشته چو شمع ای اهل راز اندر آتش کی توانی یافت باز

*Ey sır ehli! Bu ipin ucu tıpkı bir mum gibi
Ateştedir, onu tekrar nasıl bulabilirsin?*

در هوای آن چراغ روزگار می گداخت ز عشق همچون شمع زار

*O felek kandilinin hevesinde
Aşk ile eriyordu perişan mum gibi.*

می بمیری خنده زن چون شمع میر!

زین بشولش تا کی آخر؟ جمع میر!

*Ölüyorsan mum gibi gülümseyerek öl!
Ne zamana kadar böyle şaşkın kalacaksın?*

تا صفات با تو خواهد بود جمع

تو نخواهی بود، بی سوزی چو شمع

*Senin sıfatların kendin ile birleşince
Sen mum gibi ateşsiz olmayacaksın.*

خواجہ گفتا کیست از اصحاب جمع

کو بر افروز دل خلقی چو شمع

*Efendi "Mum gibi halkın gönlünü aydınlatan,
Meclis erbabı hani kimdir?" dedi.*

گفت شیخ گرگانی شمع شرع می شد اندر شاعی با جمع شرع

*Şeriat mumu Şeyh Geregânî dedi ki
Bir caddede din adamlarıyla gidiyordu.*

شمع باشه نیز خوش خوش می گریست

همچو شه جانی بر آتش می گریست

*Mum da güzel güzel ağlıyordu
Şah gibi bir canı ateşte sızlıyordu.*

حس که بشنود این سخن افسرده شد

شمع پنج ادراکش از غم مرده شد

*Bu sözü işitince hisler sönüp gitti,
Onun beş idrak mumu kederle söndü.*

صد دلیل نفی صانع بیش گفت شمع گردون را خدای خویش گفت

Yüz delil ile Tanrı'yı inkâr etti

Gökyüzündeki güneşi kendine Tanrı eyledi.

شمعهای عنبر آتش می فشاند عود، هر دم، دامنی خوش می فشاند

*Güzel kokulu mumlar ateş saçıyor,
Tütsü (dumanı) her an hoşça uzaklaşıyor.*

لاجرم جاوید شمع دین شدی در امانت مرد عالم بین شدی

*Şüphesiz ebedî din mumu oldun,
Eminlikte âlemi gören bir kişi oldun.*

3.2.5. İlâhinâme

چو قرآن بود معشوقش ز آفاق شد آخر پیش قرآن شمع عشاق
اگر چه شمع جنت بود فاروق چو شمع او باخت سر در راه معشوق

*Ufuklarda, onun mâşuğu Kur'ân idi
Âşıkların mumu Kur'ân huzurunda söndü
Her ne kadar Faruk cennetin mumu olsa da
Mâşuğun yolunda başını mum gibi feda etti.*

چو شمعی گر برندم سر چه باک است نیارم سجده بت کان هلاک است

*Mum gibi başımı kesseler de korkum yoktur,
Put a secde etmem sonu helâk olsa da.*

خروشی از میان جمع بر خاست ز هر دل آتشی چون شمع بر خاست

*Meclisin ortasından bir gürültü yükseldi,
Her gönülden bir ateş çıktı mum gibi.*

یکی زیبا پسر او را چنان بود که آن ترسا بچه شمع جهان بود

*Onun çok güzel bir oğlu vardı,
O Hristiyan çocuk cihanın mumuydu.*

که من نادیده او را در فراقش چو شمع جان به لب پر اشتیاقش

*Kendisini görmediğim halde, onun ayrılığıyla
Canım, mum gibi dudağıma geldi arzusuyla.*

دران چل روز و چل شب در تب و تاب

چو شمعی بود یعنی بی خور و خواب

*Kırk gün kırk gece yanıp yakılmada,
Bir mum gibiydi, aşsız ve uykusuz.*

که از چیست این همه ز همت شب و روز؟ جوابش داد آن شمع دل افروز

*Senin gece gündüz bunca zühdün nedendir?
O gönül aydınlatan mum ona cevap verdi.*

که بانگ گاو کردی بر سر جمع سرت باید بریدن چون سر شمع

*Cemaatin huzurunda öküz gibi bağırdın
Şimdi senin başını mumun başı gibi kesmek gerekir.*

اگر عاشق بماند زنده روزی بود چون شمع در اشکی و سوزی

نگیرد کار عاشق روشنایی مگر چون شمع سوزد در جدایی

چو سوز عاشق از صد شمع بیش است چو شمعش روشنی از شمع خویش است

*Âşık eğer bir gün dahi zinde kalırsa
Gözyaşı ve ateşte mum gibi olur.*

*Âşığın işi aydınlığa ermez,
Lâkin ayrılıkta mum gibi yanar.*

*Âşığın yangını yüz mumdan fazladır,
Mum gibi kendi kendine aydınlıktır.*

میان سوز در شوریده جمعی نگه می داشت خود را همچو شمعی

*O heyecan dolu mecliste, ateşin ortasında,
Kendini bir mum gibi tutuyordu.*

چو نام مهترش آخر در آموخت

دلش چون شمع ازان شادی برافروخت

*Onun yüce adını öğrenince
O mutlulukla gönlü mum gibi aydınlandı.*

چنین گفته ست آن شمع دل افروز همه دان یوسف همدان یکی روز

*O gönül aydınlatan mum, her şeyi bilen
Hemedanlı Yûsuf bir gün şöyle dedi.*

ولی هر گه که از وی شمع سازند ز سوزش روشنی جمع سازند

*Ne zaman ondan mum yapacak olsalar,
Onun ateşiyle meclisi aydınlatırlar.*

به غزالی مگر گفتند جمعی که « ملحد خواهدت کشتن چو شمعی »

*Bir grup Gazzalî'ye "Dinsizin biri seni
Mum gibi söndürecek" dedi.*

چنین گفت او که پر سوز است جانم چو شمعی غرقه اندر اشک از انم

*Şöyle söyledi "Canım ateşle doludur,
Bu yüzden mum gibi gözyaşına gark oldum."*

تو آن شمعی که هر دم صد جهان جمع

ز شوق تو چو پروانه ست با شمع

*Sen, her an yüzlerce cihan topluluğunun,
Senin iştîyâkın ile muma pervâne olduğu mumsun.*

چو شمع هر زمان بر سر نهی گاز به دستی هر دم جلوه دهی باز

*Mum gibi her an başımı kesiyorsun makasla,
Her zaman elinle nazlanıyorsun bana.*

به نام آن گبر شمعون بود در جمع

همی سر پیش آتش داشت چون شمع

*Halk arasında ateşperestin adı şem'un idi,
Başı daima ateşin önündeydi mum gibi.*

بتافت از پرده صبح آشنایی چو شمع یافت شمعون روشنائی

*Perdenin ardından âşinalık sabahı aydınlandı,
Şem'un bir mum gibi aydınlık buldu.*

چنان در خواب دید آن شمع ایمان که شمعون بود در جنت خرامان

*O iman mumu rüyasında şöyle gördü,
Şem'un cennette salına salına yürüyordu.*

مگر شبلی چو شمع سر به سر سوز به راه بادیه می رفت یک روز

جوانی دید همچون شمع مجلس به دست آورده شاخی چند نرگس

*Şiblî baştan başa bir mum gibi yanıyordu,
Bir gün çöl yolunda yürüyordu.*

*Meclisin mumu gibi bir delikanlı gördü,
Elinde birkaç dal nergis taşıyordu.*

که چون از شمع سر یابد جدایی سواد جمع گیرد روشنائی

*Mumun başı bedenden ayrılınca
Meclis aydınlığa kavuşur.*

کجا بشنید عزرائیل این راز کشیدش عاقبت چون شمع در گاز

*Azrail bu sırrı işittiği yerde,
Akıbeti makastaki mum gibi olur.*

که هر کونه به امر حق قدم زد چو شمع از سر برآمد تا که دم زد

Her kim Hakk'ın emrine göre adım atmadıysa,

Nefes aldığı sürece mum gibi başından olur.

خطاب آمد که آن شمع فروزان برای خیل موران است سوزان

که تا از نور آن موران گمراه شوند از جایگاه خویش آگاه

Bir nida geldi “ O ılık saçan mum

Karınca sürüsü için vardır.

Yolunu kaybeden karıncalar onun ışıyla,

Nerede olduklarından haberdar olurlar.

ز سوز و اشک عاشق همچو شمع است

ازان در سوز و اشک خویش جمع است

Âşk, yanması ve gözyaşıyla mum gibidir,

Bu sebeple gözyaşı ve ateş onda birdir.

چو حق می بیندت دائم شب و روز

چو شمعی باش و خوش می خند و خوش سوز

Hak, seni gece gündüz gördüğü için

Mum gibi ol, güzelce gülümse hoşça yan!

که دنیی پرده جان تو باشد ولی دین شمع ایمان تو باشد

Dünya senin canına perdedir,

Lâkin din senin imanının mumudur.

خروشی از میان جمع برخاست ز هر دل گوئیا صد شمع برخاست

Meclisten bir haykırış yükseldi,

Sanki her gönülden yüzlerce mum tutuştu.

اگر تو عاشقی مذهب چنین گیر

چو شمع از شوق معشوق چنين مير

*Eğer sen âşık isen, bu yola gir
Mâşuğunun şevki ile böyle öl mum gibi.*

ز يحيى بن المعاذ آن شمع اسلام خطی آمد به سوی مرد بسطام

*İslam mumu Yahya bin Muaz'dan
Bir yazı geldi Bistam pirine.*

خواهد گشت چون پروانه با شمع دو الک بازی و کوس و علم جمع

*Pervânenin mumla olamayacağı gibi
Halka kumarbazı da kös ve sancakla olamaz.*

مگر روح الله آن شمع دل افروز

به گورستان گذر می کرد یک روز

*O gönül aydınlatan mum, Rûhullâh
Bir gün mezarlıktan geçiyordu.*

همه شب خون فشان و نوحه گر بود

چو شمعش هر نفس سوزی دگر بود

*Her gece kan ağlayıp saçıyor, feryad ediyordu,
Mum gibi her bir nefeste yeniden yanıyordu.*

همه شب همچو شمع سوز در بر چو شب بگذشت مرگ روز بر سر

چو شمع از عشق هر دم باز خندم ز چشم پیش برقی باز بندم

چو شمع از عشق جانی زنده دارد میان آب و آتش خنده دارد

*Her gece mum gibi kucağında ateş
Gece geçip gittiğinde başımda ölüm günü
Aşk ile her an yeniden gülümserim mum gibi*

Parıltının karşısında gözümle yeniden bağlanırım

Mum, aşk ile bir an can bulur

Su ile ateş arasında gülümser.

3.2.6. Esrârname

تویی در شب افروز انبیا را تویی شمع حقیقی اولیا را

Enbiyanın gecesini aydınlatan inci sensin,

Evliyanın hakiki mumu sensin.

سپهر دین عمر خورشید خطاب چراغ هشت جنت شمع اصحاب

چه شمعی کافتاب نامبردار طواف او کند پروانه کردار

ازین پرتو که بود آن شمع دین را نمی شایست جز خلد برین را...

چو آهنگ سر شمع هدی کرد به پیش طای طاهاسر فدا کرد

Dinin feleği Ömer, Hattâb güneşi

Sekiz cennetin kandili, ashabın mumu.

Ne mumu! Heybetli bir güneş,

Pervâne gibi onun etrafında tavaf eder.

O din mumundan gelen bu ıstık,

Ancak yüce cennete yaraşır.

...

Hidayet mumuna yönelince,

Tâhâ'nın tâ'sına başını feda etti.

دلایک دم رها کن آب و گل را صلائی عشق در ده اهل دل را

ز نور عشق شمع جان برافروز زبور عشق از جانان در آموز...

چو عود از عشق بر آتش ورد عاشقان ساز چو شمعی می گری و خوش همی سوز

Ey gönül! Bir an olsun kurtul bu sudan kilden

Gönül ehline aşkın salasını oku,

*Can mumunu aşk nuruyla yak
Aşk kitabını sevgiliden öğren,*

...

*Aşk ile ateşte tütsü gibi yan
Mum gibi ağla ve güzel güzel yan!*

ببین آخر که آن پروانه خوش چگونه می زند خود را بر آتش
چو از شمع رسد پروانه را نور در آید پر زنان پروانه از دور

*O güzel pervâneye bak, nihayetinde
Kendini nasıl da atıyor ateşe!*

*Mumdan bir nur erişince pervâneye
Uzaktan kanat çırparak gelir bir pervâne.*

برون شد ابلهی با شمع از در بدید از چرخ خورشید منور
ز جهل خود چنان پنداشت جاوید که بی این شمع نتوان دید خورشید

*Bir ebleh kapıdan mum ile birlikte çıktı
Gökyüzünde ışıldayan güneşi gördü.*

*Kendi cehaletiyle sandı ki
Bu mum olmadan güneş görülemez.*

چه مقصود است چندین رنج بردن

که چون شمع فرو خواهیم مردن

*Bu kadar sıkıntı çekmenin maksadı nedir!
Çünkü bir mum gibi tükeneceğiz.*

مشو چون سایه در دنبال این کار که ناید شمع را سایه پدیدار

*Bu işin peşinde gölge olma
Çünkü mumun gölgesi görünmez.*

مگر سر گشته ای چون شمع با سوز که گلخن تافتی بیچاره تا روز

*Mum gibi yanan bir derbeder,
Bîçare sabaha kadar külhan yakardı.*

به طيبت كردن ار شمعی فروزی
از آن طيبت چو شمعی هم تو سوزی

*İyilik yaparak bir mum yakarsan eğer
O iyilikle sen de mum gibi parlarsın.*

تو آن پیر نکودل را نکودار فروغی نور ایمان شمع ار دار

*O iyi yürekli ihtiyarı hoş tut,
İman nurunun ışığını ona mum yap!*

3.3. MEVLÂNÂ (ö. 672/1273)

Mevlânâ da birçok şair gibi şem‘ ile pervâneyi hem bir arada hem de ayrı olarak sıkça kullanmıştır. Örneğin aklın; bir yol gösterici, aydınlık veren, rehberlik yapan bir mum olarak değerlendirildiği beyitler bulunmaktadır. Gönül, mum yaktığında yani âşık olduğunda güneşin dahi onun ateşinin yanında az kalacağını dile getirir. Hz. Peygamber’in bizzat kendisinin din mumu olduğunu ve O’nun ashabının hakikat yolunda yürüyenlere yol gösteren birer mum olduklarını ifade eder. Genel olarak ifade edildiği şekilde sevgilinin yüzünün parlaklığı ve güzelliği de mum ile nitelendirilir.

Huyu çirkin ve ağır olan kişinin mizacı değiştiğinde tıpkı bir mum gibi parlayıp ışıltı saçacağını; Allah’ı muma benzeterek Hak mumundan başka hiçbir mumun sonsuza dek kalamayacağını; O’na üfleminin, O’nu söndürmeye çalışmanın yersiz bir davranış olduğunu, aksini yapan kişinin hem kendini hem de ruhunu yakacağını dile getirir.

Bir şeyhin, mürşidin rehberlik etmesi, doğru yolu göstermesi açısından muma benzetildiği görülmektedir. Mevlânâ’nın şiirlerinde pervâne, fedakâr bir âşık gibi canını yakmaktan, mumun alevine atılmaktan geri durmaz. Mum, mâşuk olarak görüldüğü gibi âşık olarak da değerlendirilmektedir. Âşıklar meclisinde şarap, bade, çerez, mutrip, sâki gibi bulunması gereken unsurlar arasında mum da zikredilir.

Pervâne gibi hakikat yolunda canı feda etmek gerektiği çünkü Allah'ın insanı din mumunun nuruna yani Hz. Peygamber'in nuruna çağırdığı ifade edilir. Aynı zamanda mum, aşkın kendisine de benzetilmiş; aşk gönülleri aydınlatan, kalplere ferahlık veren bir mum olarak nitelendirilmiştir. Özellikle Dîvân-ı Kebîr'de Şems'i bütün mumların dahi kendisine pervâne olduğu bir mum olarak değerlendirmiştir. Mumun; yıldız ve güneş olarak nitelendirildiği de görülmektedir. Mevlânâ'nın ilgili beyitleri aşağıda *Mesnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr* başlıkları altında verilmiştir.

3.3.1. Mesnevî

سوی شاهنشاه بردندش به ناز تابه سوزد بر سر شمع طراز

Süs mumunun (Taraz güzelinin) başucunda yanması için

Özenle onu padişahın yanına götürdüler.

در یکی گفته مکش این شمع را کین نظر چون شمع آمد جمع را

از نظر چون بگذری و از خیال کشته باشی نیمشب شمع وصال...

که ز کشتن شمع جان افزون شود لیلی ات از صبر تو مجنون شود

Birinde bu mumu söndürme çünkü bu görüş

Meclisin mumu gibidir dedi.

Görüş ve hayalden vazgeçtiğinde

Gece yarısı vuslat mumunu söndürmüş olursun.

Söndürmekle can mumu çoğalır,

Senin Leylâ'n sabrınla Mecnûn olur.

چون چراغی نور شمعی را کشید

هر که دید آنرا یقین آن شمع دید

Bir kandil bir mumun ışığını aldığı zaman,

Onu gören herkes onu mum olarak bilir.

خواه از نور پسین بستان تو آن

هیچ فرقی نیست خواه از شمع جان

*Sen onu ister sonuncu ışıktan al ister can mumundan,
Arada hiç fark yoktur.*

خواه بین نور از چراغ آخرین خواه بین نورش ز شمع غابریل

*İster sonuncu kandilden gör,
İster geçmişlerin mumundan gör nurunu.*

عقل را شو دان و زن این نفس و طمع

این دو ظلمانی و منکر عقل شمع

*Aklı koca ve bu nefis ile tamahı kadın bil,
Bu ikisi karanlık ve inkârdır, akıl ise mum.*

چون دلش آموخت شمع افروختن آفتاب او را نیارد سوختن

*Gönlü mum yakmayı öğrenince,
Güneş (artık) onu yakamaz.*

تا ببینی روی خوب خود در آن

ای تو چون خورشید شمع آسمان

*Onda kendi güzel yüzünü göresin diye
Ey güneş gibi olan gökyüzü mumu.*

چشم اعمش چونکه خور را بر نتافت

اختر او را شمع شد تاره بیافت

*Güneşe dayanamayan kör göze
Yolu buluncaya kadar yıldız mum olur.*

گفت پیغمبر که اصحابی نجوم

رهروان را شمع و شیطان را نجوم

Peygamber; ashabım yıldızlardır

Yolda gidenlere mum ve şeytana taş olurlar dedi.

تو تبار و اصل و خویشم بوده‌ای

تو فروغ شمع کیشم بوده‌ای

Sen soyum, aslım ve akrabam olmuşsun

Sen din mumumun ışıği olmuşsun.

وامداران گِردِ او بُنشسته جمع

شیخ بر خود خوش گدازان همچو شمع

Alacaklılar onun etrafında toplanıp oturdular,

Şeyh kendi kendine mum gibi güzelce eriyordu.

ز ابر گریان شاخ سبز و تر شود

ز آنکه شمع از گریه روشن‌تر شود

Ağlayan bulutla dal yeşerir ve dirilir,

Zira mum da daha çok ağlayarak.

هم در آن دم آن خرک بفروختند لوت آوردند و شمع افروختند

O anda o eşeği sattılar

Yemek getirip mum yaktılar.

هر کجا شمع بلا افروختند صد هزاران جان عاشق سوختند

عاشقانی کز درون خانه‌اند شمع روی یار را پروانه‌اند

Her nerede belâ mumu yakılırsa

Yüz binlerce aşığın canı yanar.

Evinin içinden âşık olanlar,

Sevgilinin yüzünün mumuna pervânedirler.

گفت خصمان عالمند و عاقلی جاهلی تو لیک شمع مأثلی

Hasımlar âlim fakat illetlidirler,

Sen cahilsin fakat milletin mumusun.

ماجرای شمع با پروانه تو بشنو و معنی گزین ز افسانه تو

Sen pervâne ile mumun macerasını dinle,

Ey senem, efsaneden bir mana seç.

چون مزاج زشتی او تبدیل یافت

رفت زشتی از رخس چون شمع تافت

Onun çirkin mizacı değiştiğinde,

Yanağından çirkinlik gitti, mum gibi parladı.

آن شغالان آمدند آنجا به جمع

همچو پروانه به گرداگرد شمع

O çakallar mumun etrafındaki pervâne gibi

Orada bir araya geldiler.

گفت نی من آشنا آموختم من به جز شمع تو شمع افروختم

“Hayır, ben yüzmeyi öğrendim

Senin mumun dışında bir mum yaktım” dedi.

باد قهر است و بلای شمع کُش

جز که شمع حق نمی‌پاید خُش

Kahır rüzgâridir ve mumu söndüren belâdır,

Hak mumundan başkası ebedi kalmaz, sus!

بود شیخی رهنمایی پیش از این آسمانی شمع بر روی زمین

Yol gösteren bir şeyh vardı,

Yeryüzünde semavi bir mumdu.

هفت شمع از دور دیدم ناگهان اندر آن ساحل شتابیدم بدان

نور شعله هر یکی شمعی از آن بر شده خوش تا عیان آسمان

این چگونه شمعه افروختست کین دو دیده خلق از اینها دوختست

Ansızın yedi mum gördüm uzaktan,

Ve o sahilde ona doğru koştum.

Her bir mumun şulesinin nuru

Gökyüzünün zirvesine kadar güzelce yükseldi

Bu parlayan mumlar nasıl mumdur?

Bu iki yaratılmış göz dikilip kalmıştır.

اتصالاتی میان شمعه که نیاید بر زبان و گفت ما

Mumların arasında birleşmeler,

Bizim ne dilimize ne sözüme gelir.

پیشتر رفتم دوان کآن شمعه تا چه چیز است از نشان کبریا

O mumlar Hak işaretiyle nedir diye

Koşarak daha da ileriye gittim.

هفت شمع اندر نظر شد هفت مرد نورشان می شد به سقف لاژورد

Yedi mum görünüşte yedi adama dönüştü,

Işıkları lacivert tavana ulaşıyordu.

شمع از برق مکرر بر شود خاک از تاب مکرر زر شود

Mum tekrar ateşle yükselir,

Toprak tekrar parıltıyla altına dönüşür.

چون زبانه شمع پیش آفتاب نیست باشد هست باشد در حساب

Mum alevi gibi güneşin huzurunda yok,

Fakat hesapta vardır.

شمع مریم را بهل افروخته که بخارا می رود آن سوخته

Meryem'in mumunu yanık bırak,

Çünkü o yanmış Buhara'ya gidiyor.

همچو پروانه شرر را نور دید احمقانه در قتاد از جان بُرید
لیک شمع عشق چون آن شمع نیست روشن اندر روشن اندر روشنی است

*Pervâne gibi alevi nur olarak gördü,
Ahmakça içine düştü ve canından vazgeçti.*

*Fakat aşk mumu o mum gibi değildir,
Aydınlığın içindeki aydınlığın içindeki aydınlıktır.*

شمع بود آن مسجد و پروانه او خویشتن در باخت آن پروانه‌خو

*O mescit mumdu ve kendisi pervâne,
O pervâne yaradılışlı kendi canıyla oynadı.*

آن بُخاری نیز خود بر شمع زد گشته بود از عشقش آسان آن گُبد

*O Buharalı da kendini muma (ateşe) attı,
O üzüntü aşkıyla kolaylık bulmuştu.*

جست از بیم عَسَس شب او به باغ

یار خود را یافت چون شمع و چراغ

*O, gece vakti bekçi korkusuyla bağa girdi,
Kendi sevgilisini mum ve kandil gibi buldu.*

زآنکه نور انبیا خورشید بود نور حسن ما چراغ و شمع و دود

*Peygamberlerin ışıǵı güneş olduğu için
Bizim his ışıǵımız kandil, mum ve dumandır.*

خود ضمیرم را همی دانست او زآنکه سمعش داشت نور از شمع هو

*O, içimdekini her an biliyordu,
Çünkü onun kulağının Hakk mumundan nuru vardı.*

هین مشو پنهان ز ننگ مدعی که تو داری شمع و حی شَعْنَدعی

هين قُمِ اللَّيْلَ كه شمعی ای هُمام شمع اندر شب بُوَد اندر قیام

*Iddiacının yüzslüğünden dolayı saklanma sakın,
Çünkü senin görkemli vahiy mumun vardır.*

*Ey yüce önder, dikkat et, gece vakti kalk! Çünkü
Sen mumsun, mum geceleyin ayakta durur.*

این قلاووزی مکن از حرص جمع پس روی کن تا رود در پیش شمع
شمع مقصد را نماید همچو ماه کین طرف دانهست یا خود دامگاه

*Topluluk hırsıyla bu kılavuzluğu yapma
Arkadan git ki önde mum yürüsün.*

*Mum tıpkı ay gibi bu tarafyemdir veya tuzaktır diye
Gidilecek yeri gösterir.*

نُقل آمد عقلی او آواره شد صبح آمد شمعی او بیچاره شد

*Meze geldi akıl âvâre oldu gitti,
Sabah vakti geldi mum çaresiz kaldı.*

شمع نی تا پیشوای خود کند نیم شمعی نی که نوری گد کند

*Kendine önder yapacak mum yok,
Işık dilenecek yarım mumu (da) yok.*

زانکه هر بدبختِ خرمن سوخته می نخواهد شمعی کس افروخته

*Harmanı yanmış talihsiz kişi,
Kimsenin mumunun yanmasını istemez.*

همچو عارف کز تن ناقص چراغ شمعی دل افروخت از بهر فراغ
تا که روزی کین بمیرد ناگهان پیش چشم خود نهد او شمعی جان
او نکرد این فهم پس داد از غرر شمعی فانی را بفانی دگر

Ârif gibi noksan beden kandilinden,

Rahatlamak için gönül mumunu yakar.

*Ta ki bu (mum) ansızın öldüğü gün,
Kendi gözünün önüne can mumunu koyar.*

*O bunu anlamadı ve aldanarak
Fani bir mumu başka bir fani muma verdi.*

شمع تاجر آنگه است افروخته که بود رهزن چو هیزم سوخته

*Tacirin mumu, yol kesen kişi
Odun gibi yandığında parlar.*

تا چو بجهند از چنین خواب این رده شمع مرده باشد و ساقی شده

*Bu kafile böyle bir uykudan sıçrayıp kalkınca
Mum sönmüş ve saki gitmiş olur.*

آفتاب از ذره کی مدهوش شد شمع از پروانه کی بیهوش شد

*Güneş, zerreden dolayı nasıl şaşkına dönsün
Mum, pervânenen dolayı kendini nasıl kaybetsin?*

جبرئلا گر شریفی و عزیز تو نه‌ای پروانه و نی شمع نیز

*Ey Cebrail, şerefli ve değerli olsan da
Sen ne pervânesin ne de mum.*

شمع چون دعوت کند وقتِ فروز جان پروانه نپرهیزد ز سوز

*Mum tutuştuğunda davet edince
Pervânenin canı yanmaktan sakınmaz.*

خویشتن بر آتشی برمی‌زنند گرد شمع خود طوافی می‌کنند

*Kendini bir ateşe vurur,
Ve kendi ateşi etrafında tavaf eder.*

چون برآید صبحدم نور خلود وانماید هر یکی چه شمع بود

*Sabah vakti sonsuzluk nuru ortaya çıkınca
Her biri ne mumu olduğunu görür.*

هر کرا پر سوخت ز آن شمع ظفر بدهش آن شمع خوش هشتاد پر

*Her kimin kanadı o zafer mumuyla yanmışsa
O güzel mum ona seksen kanat verir.*

جوق پروانه دو دیده دوخته مانده زیر شمع بد پر سوخته

*İki gözünü dikmiş pek çok pervâne,
Kötü mumun altında kalıp kanat yakmış.*

شمع او گوید که چون من سوختم کی ترا بزهانم از سوز و ستم

*Onun mumu, "Ben (de) yanmışım
Nasıl kurtarayım seni yanma ve zulümden" der.*

شمع او گریان که من سرسوخته چون کنم مر غیر را افروخته

*Onun mumu, "Başı yanmış ben nasıl olur da
Başkasını aydınlatırım" diye ağlar.*

شمع مرده باده رفته دلربا غوطه خورد از ننگ کژبینی ما

*Mum sönmüş, şarap bitmiş ey sevgili,
Bizim eğri görüşlülüğümüzden dolayı utanmış.*

فقر فخری را فنا پیرایه شد چون زبانه شمع او بی سایه شد

*Yok olmak "Fakirlik övüncümdür"e süstür
Bu kişi mumun alevi gibi gölgesizdir.*

شمع جمله شد زبانه پا و سر سایه را نبود به گرد او گذر

*Mum baştan ayağa kadar ateştir
Gölge onun etrafından geçmez.*

موم از خویش و ز سایه در گریخت در شعاع از بهر او که شمع ریخت

*Mum, mumu döken kişi için
Kendinden ve gölgesinden ışığa kaçtı.*

این شمع باقی آمد مُقْتَرَضِ نئی شمع شمع فانی عَرَضِ

*Bu baki ışık gereklidir
Geçici fanilik mumunun ışığı değil.*

شمع چون در نار شد کُلّی فنا نئی اثر بینی ز شمع و نئی ضیا

*Mum ateşte tamamen yok olunca
Mumdan ne bir iz ne bir ışık görürsün.*

برخلافِ موم شمع جسم کآن تا شود کم گردد افزون نور جان

*Azalan beden mumunun aksine
Can mumu, can ışığı artar, çoğalır.*

این شمع باقی و آن فانی است شمع جان را شعله ربّانی است

*Bu sonsuzluk ışıktır, o ise fani
İlahî alevin can mumudur.*

او به نور وحي حق عَزَّ و جَلَّ کرد عالم را پُر از شمع و عسل

*O, aziz ve yüce Hakk'ın nuru ile
Tüm âlemi mum ve bal ile doldurdu.*

آتشی بودش نمی دانست چیست لیک چون شمع از تَفِّ آن می گریست

*Ne olduğunu bilmediği bir ateşi vardı
Fakat mum gibi onun sıcaklığıyla ağlıyordu.*

بر امیدِ راهِ بالا کن قیام همچو شمعی پیش محراب ای غلام

*Ey köle, yüce yolun ümidiyle
Mihrabın önündeki mum gibi dik dur.*

اشک می بار و همی سوز از طلب همچو شمع سر بریده جمله شب

*Bütün gece başı kesik mum gibi
Gözyaşı dök ve istekle yan!*

چون شراری کو خورد روغن ز شمع نور افزایش خوردش بهر جمع

*Mumdan yağ yiyen kıvılcım gibi
Yediğiyle meclis için ışık yükseltiyor.*

آن یکی با شمع برمی‌گشت روز گردِ بازاری دلش پُر عشق و سوز

*Biri gündüz vakti pazarda mumla dolaşıyordu
Gönlü aşk ve ateşle doluydu.*

شمع و حلوا با چنان جامه لطیف هدیه آورد و پیامد چون الیف

*Şöyle güzel bir elbiseyle mum ve helva getirdi
Dost gibi geldi.*

جامه ازرق کرد ز آن پس مرد و زن صورتش دیدند شمعی بی‌لگن

*Adam ve kadın matem elbisesi giydi
Onun yüzünü leğensiz bir mum (gibi) gördüler.*

می‌شد و صحرا ز نور شمع مرد چون بهشت از ظلمت شب گشته فرد

*Gidiyordu ve ova adamın mumuyla
Gecenin karanlığından cennet gibi aydınlanmıştı.*

علم و آدابش تمام آموخته در دلش شمع هنر افروخته

*Ona ilmi ve adabı öğretti tamamen
Ve gönlünde hüner mumu yaktı.*

شمع را هنگام خلوت زود گشت ماند هندو با چنان کنگ درشت

*Yalnız kaldığında hemen mumu söndürdü
Hintli öyle kaba ve güçlü kaba adamla kaldı.*

توبه می‌آرند هم پروانه‌وار باز نسیان می‌گشده‌شان سوی کار

*Pervâne gibi tövbe ederler, unutkanlık ise
Onları yine o işe sürükler.*

همچو پروانه ز دُور آن نار را نور دید و بست آن سو بار را

*Pervâne gibi o ateşi uzaktan ılık gibi görür
Ve yükünü o tarafa bağlar.*

بار دیگر بر گمان و طمع سود خویش زد بر آتش آن شمع زود

*Bir kez daha zan ve yarar ümidiyle
Kendini o mumun ateşine atar.*

آن زمان کز سوختن و می‌جهد همچو هندو شمع را ده می‌دهد

*Ateşten geri sıçradığı zaman
Hintli gibi mumu uzaklaştırıyordu.*

شمع روشن بی ز گیراننده‌ای یا به گیراننده داننده‌ای

*Mum, bit tutuşturana olmadan mı parlak?
Yoksa bilen bir tutuşturana mı?*

ننگرید آن پای خود را زشت‌ساز همچو چارق کو بود شمع ایاز

*O çirkin şekilli ayağınıza bakmayın
Ayaz'ın mumu olan çarık gibi.*

چون نمردی گشت جان‌کندن دراز مات شود در صبح ای شمع طراز

*Ölmediğinde can çekişmen uzar
Ey Taraz mumu, seher vaktinde sön!*

انبیاشان تاجری آموختند پیش ایشان شمع دین فروختند

*Peygamberler onlara ticaret öğretiler
Onların önünde din mumu sattılar.*

مرغ جذبه ناگهان پَرْد ز عُش چون بدیدی صبح شمع آنگه بگش

*Cezbe kuşu ansızın yuvadan uçar
Seheri gördüğün vakit mumu söndür.*

روشنی خانه باشی همچو شمع گر فرو پاشی تو همچون شمع دَمع

*Sen mum gibi gözyaşı dökersen
Evin aydınlığı olursun mum gibi.*

شمع حق را پُف کنی تو ای عجز هم تو سوزی هم سَرت ای گندهپوز

*Ey kocakarı! Hakk'ın mumuna üfliyorsun
Ey ağzı kokulu, sen hem kendini hem ruhunu yakıyorsun.*

هر که بر شمع خدا آرد پُف او شمع کی میرد بسوزد پوز او

*Hakk'ın mumuna üfleyen kişi
Ağzını yakar, bu mum hiç söner mi?*

با حضور آفتاب با کمال رهنمایی جُستن از شمع و دُبال

*Tam bir güneşin varlığına karşı
Mum ve fitilden kılavuzluk aramak.*

با حضور آفتاب خوش مسأغ روشنایی جُستن از شمع و چراغ

*Güzel gezişli güneşin varlığına rağmen
Mum ve fitilden aydınlık aramak.*

آهن و سنگ از برونش مُظلمی اندرون نوری و شمع عالمی

*Demir ve taş dışarıdan karanlık
İçte ise bir ışıık ve bir âlemin mumudur.*

پیش شه شهزادگان استاده جمع قُرَّةُ الْعِیْنَان شه همچون سه شمع

*Padişahın gözbebeği olan şehzadeler
Üç mum gibi toplanıp durmuştu.*

چون چراغی بی ز رَیت و بی فتیل نی کثیرستش ز شمع و نی قلیل

*Yağsız ve fitilsiz bir kandil gibi
Mumdan ne çok ne de az ışığı vardır.*

زن دو شمع و ثقلِ مجلسِ راست کرد گفت ما مستیم بی این آب‌خورد

*Kadın iki mum, meze ve meclis düzenledi
"Biz bu suyu içmeden sarhoşuz" dedi.*

3.3.2. Dîvân-ı Kebîr

از سرو گویم یا چمن از لاله گویم یا سمن

از شمع گویم یا لگن یا رقص گل پیش صبا

*Serviden mi söz açayım, lâleyi mi söyleyeyim, yoksa yaseminden mi bahsedeyim?
Mumu mu anlatayım, leğeni mi, yoksa seher yeliyle oynayan gülleri mi?*

امروز ای شمع آن کنم بر نور تو جولان کنم

بر عشق جان افشان کنم چیزی بده درویش را

*Ey benim mumum, bugün bir iş yapacağım, senin nurunun çevresinde dolaşacağım,
Aşka can vereceğim; bir şey ver bu yoksula.*

این دو ره آمد در روش یا صبر یا شکر نعم

بی شمع روی تو نتان دیدن مر این دو راه را

*Yürüye yürüye iki yol ağzına geldik: Ya sabretmek yahut nimetlere şükretmek.
Fakat ben, senin yüzünün mumu olmadıkça, bu iki yolu da göremem.*

چون نور آن شمع چگل می‌درنیابد جان و دل

کی داند آخر آب و گل دلخواه آن عیار را

*Gönül o Çigil mumunun ışığını bulamadığı için
Suyla toprak, o düzenbazın gönlünün ne istediğini nasıl bilsin?*

شمع جهان دوش نبند نور تو در حلقه ما

راست بگو شمع رخت دوش کجا بود کجا

Dünyanın mumu, dün gece senin ışığın bizim halkamızda yoktu.

Doğru söyle, yanağının mumu neredeydi dün gece, neredeydi?

دایر بی‌کینه ما شمع دل سینه ما

در دو جهان در دو سرا کار تو داری صنما

Bizim kin gütmeyen güzelimiz; göğsümüzün, gönlümüzün mumu

İki dünyada da, iki yurтта da senin işin vardır ey güzel.

برات آمد برات آمد بنه شمع براتی را

خضر آمد خضر آمد بیار آب حیاتی را

Berat geldi, berat geldi; berat mumunu dik.

Hızır geldi, Hızır geldi; ab-ı hayatı getir.

یک شمع از این مجلس صد شمع بگیراند

گر مرده‌ای ور زنده هم زنده شوی با ما

Bu meclisin bir mumu, yüzlerce muma değer, yüzlerce mum yerine geçer;

İster ölü ol, ister diri; bizimle dirilirsın.

در خانه چنین جمعی در جمع چنین شمعی

دارم ز تو من طمع تا روز مشین از پا

مجلس به تو فرخنده عشرت ز دمت زنده

چون شمع فروزنده تا روز مشین از پا

Hanede böyle bir meclis, mecliste böyle bir mum,

Ümit ederim ki sen sabaha kadar sönmezsin!

Meclis seninle kutlu, işret senin nefesinle diri;

Mum gibi her yanı aydınlat, sabaha dek elden ayaktan kesilme.

چون شمع بدم سوزان هر شب به سحر کشته

امروز بنشناسم شب را ز سحر جانا

*Mum gibi her gece yanardım seher vakti söndürülünceye dek,
Fakat sevgili, bu gece geceyle gündüzü fark edemiyorum artık.*

چو پروانه‌ست خلق و روز چون شمع که از زیب خودش کردی تو زیبا
هر آن پروانه که شمع تو را دید شبش خوشتر ز روز آمد به سیما
همی‌پرد به گرد شمع حسنت به روز و شب ندارد هیچ پروا

*Kendi güzelliğinle gündüzü güzelleştirdin de muma döndü,
Halk da pervâne kesildi ona.*

*Senin mumunu gören her pervânenin gecesi,
Yüz bakımından gündüzden de güzel.*

*Sürekli senin güzellik mumunun çevresinde döner durur.
Gece gündüz uçar hiç korkusu yoktur.*

چه خواهد کرد شمع لایزال‌ی فلک را وین دو شمع سرنگون را

*Yüce Yaratıcı, ne yapacak gökyüzünü,
Ne edecek şu iki baş aşağı gelmiş kandili?*

چراغ و شمع عالم گر بمیرد چو غم چون سنگ و آهن هست برجا

*Dünyanın ve âlemin mumu sönerse ne gam!
Taşla demir yerindedir.*

شمع دیدم گرد او پروانه‌ها چون جمع‌ها

شمع کی دیدم که گردد گرد نورش شمع‌ها

شمع را چون برفروزی اشک ریزد بر رخان

او چو بفرورد رخ عاشق بریزد دمع‌ها

*Çevresinde pervânelerin bölük bölük dönüp dolaştıkları mumu gördüm
Nurunun etrafında mumların döndükleri mumu nerede gördüm?*

*Mumu yaktığında, candan gözyaşları dökmeye koyulur; fakat bu mum yanıp
Işımaya başladı mı, âşık, gözyaşları dökmeye başlar, yanaktan ıslanır gider.*

از میان شمع بینی برفروزد شمع تو

نور شمعت اندر آمیزد به نور اولیا

*Mumların arasında görürsün ki senin mumun aydınlık vermede,
Mumumun ışığı, erenlerin ışığına karışmış gitmiş.*

طوری چگونه طوری نوری چگونه نوری

هر لحظه نور بخشد صد شمع منطفی را

*Bir Tûr, amma nasıl Tûr; bir nûr, amma nasıl nûr?
Her an yüzlerce sönmüş muma nûr bağışlasın.*

شمع طراز گشتیم گردن دراز گشتیم

فحل و فراخ کردی زین می گلوی مارا

*Taraz mumu kesildik, boyumuz uzadı, başımız yüceldi;
Boğazımız gelişti, gönlümüz ferahladı, bu şarapla bu hale soktun bizi.*

ای در مارا زده شمع سرایی درآ خانه دل آن توست خانه خدایی درآ

*Ey kapımızı çalan, evin mumusun sen; buyur;
Gönül evi senindir, ev sahibi sensin.*

برو بدزد ز پروانه خوی جانبازی

که آن تو را به سوی نور شمع دین کشدا

*Yürü, pervânenen canla oynama huyunu al,
Çünkü o, seni din mumunun nuruna çağırmada.*

عجبتیر اینک خلیق مثال پروانه

همی پرنده و نبینی تو شمع دل هارا

*Daha da şaşılacak şey şu: Yaratıklar, pervâne gibi uçuyorlar da
Sen gönüllerin mumunu görmüyorsun.*

زود فراموش شود سوز شمع

یـر دـل پروانه ز جـهـل و عـمـا

*Bilgisizlik, körlük yüzünden pervânenin gönlü de
Mumun yakışını çabucak unuttur gider.*

قاف تویی مسکن سیمرخ را شمع تویی جان چو پروانه را

*Zümrüdü ankanın meskeni olan Kafdağı sensin;
Pervâneye benzeyen canın mumu sensin.*

همره پروانه شود دلشده گردد بر گرد سر شمع‌ها

*Âşık olan, pervâneye yoldaş olur;
Mumların çevresinde döner durur.*

گر چه از شمع تو می‌سوخت چو پروانه دلم

گرد شمع رخ خوب تو پریدم همه شب

*Gönlüm, senin mumunla pervâne gibi yanmış olsa da
Güzel yüzünün mumunun çevresinde uçup durdum bütün gece.*

در عشق حسد برند شاهان زان روی که عشق شمع دل‌هاست

*Aşka, padişahlar bile hased eder;
Çünkü aşk, gönülleri aydınlatan mumdur.*

شمس تبریزی چو جمع و شمع‌ها پروانه‌اش

زانک اندر عین دل او را عیانی دیگرست

*Tebrizli Şems, bütün mumların onun pervânesi olduğu mum gibidir;
Çünkü onun gönlün ta içinde bambaşka apaçık bir âlemi vardır.*

هر یکی با نازباز و هر یکی عاشق نواز

هر یکی شمع طراز و هر یکی صبح نجات

Her biri nazlı, oynak; her biri âşığın gönlünü alan

Her biri Taraz mumu, her biri kurtuluş sabahı.

گریه شمع همه شب نه که از درد سرست

چون ز سر رست همه نور شد از گریه برست

Mumun bütün gece ağlayışı, baş ağrısından değil midir?

Baştan kurtulunca tüm ışık kesilir, ağlayıştan da kurtulur.

در کف عقل نهد شمع که بستان و بیا

تا در من که شفاخانه هر ممتحن است

شمع را تو گرو این لگن تن چه کنی

این لگن گر نبود شمع تو را صد لگنست

Aklın eline mumu koy, al ve gel; her mihnete düşmüşe şifa yurdu,

Sağlık evi olan kapıma kadar gel.

Mumu, ne diye bu leğene rehin etmedesin?

Bu leğen olmasa da senin mumuna yüzlerce leğen var.

ترسد از شمع نباشد بنیاند مه را

دل آن گول از این ترس چو سیماب شدست

Mum olmasa ay görünmeyecek; ondan korkuyor

O ahmağın gönlü bu korkuyla cıvaya dönmüş.

شمع عالم بود لطف چاره گر

شمع را پروانه کردی عاقبت

Çarecinin lütfü, âlemin mumuydu,

Sonunda mumu da pervâne ettin sen.

آن شهریار اعظم بزمی نهاد خرم

شمع و شراب و شاهد امروز رایگانست

O ulu padişah, öylesine kutlu bir meclis kurdu ki

Mum da bedava bugün, şarap da, güzel de.

زان شمع بی‌نظیر که در لامکان بتافت

پروانه وار سوخته هموارم آرزوست

*O mekânsızlık âleminde yanıp parlayan eşsiz muma,
Daima pervâne gibi yanıp yakılmak istiyorum.*

بد دوش بی‌تو تیره شب و روشنی نداشت

شمع و سماع و مجلس ما چاشنی نداشت

*Dün gece sen yoktun da gece kapkaranlıktı, hiçbir aydınlığı yoktu;
Ne mumumuzda bir tadı tuzu vardı, ne semâ'ımızda, ne de meclisimizde.*

نقش وفا وی کند پشت به ما کی کند

پشت ندارد چو شمع او همگی روست روست

*Vefakârdır, vefa eder o; nasıl olur da sırtını bize döner o?
Zâten ardı yoktur ki; mum gibi her yanı yüzdür onun.*

پیش چنین ماه رو گنج شدن واجبست

عشرت پروانه را شمع و لگن واجبست

*Böylesine bir ay yüzlüye karşı şaşkına dönmek gerek;
Pervânenin zevki, neşesi için mum lâzım, leğen lâzım.*

خامش کنم فرمان کنم وین شمع را پنهان کنم

شمعی که اندر نور او خورشید و مه پروانه شد

*Susayım, nuruna güneşle ayın bile pervâne kesildiği o mumun karşısında
Şu mumun ne lüzumu var? Bunu söndüreyim artık!*

آن عید قربان را بگو وان شمع قرآن را بگو

وان فخر رضوان را بگو مستان سلامت می‌کنند

O kurban bayramına söyle, o Kur'ân'ın mumuna söyle,

O Rıdvan'ın övündüğü güzele söyle: Sarhoşlar selâm ediyorlar sana.

از آفتاب مشتعل هر دم ندا آید به دل

تو شمع این سر را بهل تا باز شمعت سر زند

Alev alev yanan güneşten gönle, her an şu yandaki ışığı bırak da

Yine can ışığın uyansın, âlemi aydınlatsın diye bir ses gelmede.

برای این رسن بازی دلاور باش و چنبر شو

درافکن خویش در آتش چو شمع او برافروزد

Ey gönül, şu cambazlık için yürekli ol, tutsak ol

Mum alevlendi mi, at kendini ateşe.

عجب قندیل جان باشد درفشش کاویان باشد

عجب آن شمع جان باشد که نورش بی‌کران باشد

Acaba can kandili mi, Direfş-i Gâvyânî mi?

Yoksa ışığının sonu olmayan o can mumu mu?

گر صورت شمع او اندر لگن غیرست

بر سقف زند نورش گر شمع لگن دارد

Onun mumu, ağyarın leğeni altındaysa ne çıkar?

Leğen altındaki mumun nuru gene tavana vurur.

ایمان گودت پیش آوان کفر گود پس رو

چون شمع تنت جان شد نی پیش و نی پس باشد

İman, sana, beri gel der, küfürse git diye emreder;

Fakat beden mumun can oldu mu ne beri kalır, ne öte, ne ön kalır, ne arka.

زین قبله بجو نوری تا شمع لحد باشد

آن نور شود گلشن چون نور خدا آمد

Bu kıbleden bir ışık ara da mezara mum olsun, kabrini ısıtsın;

O ışık, Tanrı nuru geldi mi kabir, bir gül bahçesi olur.

آن بنده آواره باز آمد و باز آمد چون شمع به پیش تو در سوز و گداز آمد
هر شمع گدازیده شد روشنی دیده کان را که گداز آمد او محرم راز آمد

*Gene geldi o avare kul, gene geldi, mum gibi
Senin önünde yanıp yakılmaya, sızıp erimeye koyuldu.*

Her yanıp yakılan mum, göze aydınlık verir.

Kim yanarsa erirse o kişi sırra mahrem oldu.

چون شمع بسوزاند پروانه مسکین را چون جعد بر اندازد چون چهره بیاراید
پروانه چو بی جان شد جانیش دهد نسیه وان جان چو آتش را زان رطل بفرماید

*Saçlarını ardına atar da yüzünü bezerse
Yoksul pervâneyi mum gibi yakar yandınr.*

Pervânede can kalmadı mı emreder,

O koca sağrakla o ateşe gibi candan bir ödünç can bağışlar ona.

چو پروانه جانباز بسایید بر این شمع چه موقوف رفیقید چه وابسته بندید
از این شمع بسوزید دل و جان بفروزید تن تازه ببوشید چو این کهنه فکندید

Pervâne gibi canınızla oynayın, atılın şu muma,

Ne diye yol arkadaşına uyuyor, bağlara bağlanıyorsunuz?

Atılın şu muma da yanın, yakılın, gönlünüzü, canınızı aydınlatın,

Yeni bir beden giyin, şu beden eskimiş, onu atın.

به عاشق ده تو هر جا شمع مرده ست که او را صد هزار انوار باشد

Nerde sönmüş bir mum varsa âşığa ver;

Âşığın yüz binlerce ışığı vardır çünkü.

بر ما خورشید سایه اندازد وان شمع مقیم این لگن گردد

Güneş, gölge salacak bize;

O mum, şu leğeni yurt edinecek!

شمع عشق افروز را یک بار دیگر اندر آر

کوری آن کس که او از عشرت ما دور بود

*Aşkı artıran mumu bir kez daha getir,
Bizim işretimizden uzak olan kişi kördür.*

آنک دیده هر شبش در سوختن مانند شمع

آنک هر صبحی که آمد ناله‌های او شنید

*Her gece gelince onun mum gibi yanmakta olduğunu görür;
Her sabah ağarınca onun feryatlarını duyar.*

صد هزارند ولیکن همه یک نور شوند

شمع‌ها یک صفتند ار به عدد بسیارند

*Yüz binlercedir onlar, fakat ışıkları bir
Mumlar sayıda çoktur ama hepsi de aynı huydadır.*

بهر نور شمس تیریزی تنم شمع وارث با شرر آمیختند

*Tebrizli Şems'in ışığı için bedenimi,
Mum gibi yalımlarla karıştırdılar gitti.*

شمع افروزان بنه در آفتاب بنگرش چون محو آن انوار شد

نیست نور شمع هست آن نور شمع هم نشد آثار و هم آثار شد

*Parılayan mumu güneşin önüne koy;
Güneş ışıklarına boğuldu mu bir bak da gör;*

*Mum ışığı yoktur da, vardır da;
Hem eseri belirmez, hem belirir güneş ışığıyla.*

جان پروانه میان می‌بندد شمع روشن به میان می‌آید

*Pervânenin canı, beline kemer kuşanıyor,
Apaydın mum, ortaya geliyor.*

این سوز در دل ما چون شمع روشن آمد

وین حکم بر سر ما چون تاج مفخر آمد

*Bu yangın, gönlümüzü mum gibi parlattı
Bu hüküm, başımıza övünülecek bir taç gibi kondu.*

آن چشم نیک را نرسد هیچ چشم بد

کو شمع حسن را ز ملاء در خلاء ببرد

*O güzel göze, hiçbir kötü göz dokunmaz,
Çünkü o, güzellik mumunu kimselerin bulunmadığı yere götürmüştür.*

مه چون هلال بود سفر کرد آن طرف

بدری منور آمد و شمع دیار شد

*Ay bile hilâl gibiydi; o tarafa gitti,
Parlak dolunay oldu, ülkeye mum kesildi.*

روز فضیلت گرفت زانک یکی شمع داشت

هر طرفی شب ز عجز شمع و چراغی نهاد

*Gündüz, geceden üstün oldu, çünkü bir mumu var;
Gece, acizlikten dolayı her yana bir mum ve kandili yakar.*

خدای خصم شما گر به پیش آن خورشید

ز ماه و شمع و ستاره و چراغ نام برید

*O güneşin huzurunda ayın, mumun, yıldızın, göğün adını anarsanız
Tanrı düşman olur size.*

شمع‌ها می‌زنند خورشیدند تا که ظلمات را شهید کنند

*Güneştir onlar; mum vururlar
Karanlıkları şehid etmek için.*

بس کن ایرا که شمع این گفتار جانب هر غلـس نمی‌آید

*Yeter, sus artık; şu söz mumu,
Her karanlık yeri ıstıtamaz.*

آه در آن شمع منور چه بود کـآتش زد در دل و دل را ربود

*Ah, o parlak mumda ne vardı ki
Gönle ateş saldı, gönlü kaptı gitti.*

گفتم کی پیش قـدت سـرو نهالی

گفتم کی پیش رخت شمع فلک تار

*Ey karşısında selvinin bir fidan kesildiği dost dedim,
Yüzüne karşı gökyüzü mumunun bile karardığı sevgili.*

چونک مستان را نباشد شمع و شاهد روی تو

صد هزاران خم باده هر طرف جوشیده گیر

*Sarhoşlar için senin güzel yüziün ve mumun olmazsa,
Her tarafta yüz binlerce şarap kaynasa ne çıkar?*

همچو شمع نخل بندان کآتشش در خود کشد

کاغذ پرنقش و صورت درفتد در آب در

*Nahil yapanların mumu gibi ateş, onu kendine çeker;
Şekillerle, resimlerle dopdolu kâğıt, suya düşer gider.*

چونک شب شد ز آتش رخسار شمعی برفروخت

تا دو صد پروانه جان را پدید آمد مدار

*Gece olunca yüzlerce pervâneyi ortaya çıkarmak için
Yanağındaki ateşten mumu yaktı.*

شمع‌ها می‌ورشد از سرهای من شرق تا مغرب گرفته از قطار

Başımdan mumlar, ateşler çıkmaya başladı;

Katar katar doğudan batıya dek her yanı tuttu.

جناب تبریز تاز جانب شمع طراز

شمس حق سر فراز تا شودت زیب و فر

Tebriz'e, o Taraz mumunun bulunduğu yere, o başı yüce,

Kadri ulu Tanrı Şems'ine git de bezen, güzelleş.

هزار مست چو پروانه جانب آن شمع

نهاده جان به طبق بر که این بگیر و بیار

Binlerce sarhoş, canlarını tabaklara koymuşlar da, şunu al, şarabı sun diye

O mumun çevresinde pervâneler gibi dönüp dolaşıyor.

چو عود و شمع نسوزد چه قیمتش باشد

که هیچ فرق نماند ز عود و کنده خار

Öd ağacı gibi, mum gibi, âşığını yakıp yandırmadıktan sonra ne değeri kalır âşığın?

Yakmadıkça öd ağacıyla kuru dikenin ne farkı kalır?

الا ای شمع گریان گرم می‌سوزد خلاص شمع نزدیکست شد روز

خلاص شمع‌ها شمع می‌برآمد که بر زنگی ظلمت‌هاست پیروز

Ey ağlayan mum! Adam akıllı yan yakıl;

Mumun kurtuluşu yakın gün ışımak üzere.

Karanlıklar zincirine kutluluk verecek, onları apaydın edecek mum,

Mumları kurtaracak mum, doğmak üzere!

گر تو یارا عاشقی مانده این شمع باش

جمله شب می‌گداز و جمله شب خوش می‌بسوز

Ey dost, âşıkсан eğer sen şu mum gibi ol

Bütün gece eri, bütün gece yan yakıl güzelce.

اگر آتش است یارت تو برو در او همی‌سوز

به شب فراق سوزان تو چو شمع باش تا روز

Sevgilin ateş bile olsa atıl o ateşe de yanadur..

Ayrılık gecesinde sabaha dek mum gibi yan, eri!

ن آتشین زبانم از عشق تو چو شمع گویی همه زبان شو و سر تا قدم بسوز

غوغای روز بینی چون شمع مرده باش چون خلوت شب آمد چون شمع برفروز

Ateşli bir dilim var, senin aşkınla mum sanki

Diyorsun ki: Baştan ayağa dek dil ol, alev kesil, yan.

Gündüzün kavgasını gürültüsünü görünce mum gibi ölü bir hale gel;

Gece yalnızlığı bastı mı mum gibi yan yakıl!

مسلمانان کجا شد نامداری که می‌دیدم چو شمع اندر میانش

Mum gibi ortada görürdüm onu;

Müslümanlar! Nereye gitti o adı sanı güzel?

عارفان را شمع و شاهد نیست از بیرون خویش

خون انگوری نخورده باده شان هم خون خویش

Âriflerin mumları da gönüllerinden dışarda değildir, sevgilileri de;

Üzüm suyu içmez onlar, şarapları kendi kanlarıdır.

بانگ بر طوفان بزن تا او نباشد خیره کش

شمع را تهدید کن کای شمع چون پروانه باش

Tufana bağır da akli başına gelsin, sersemleşmesin;

Mumu tehdit et, ey mum de, pervâneye dön.

تا درآمد بت خویم ز در صومعه مست

چند قندیل شکستم پی آن شمع چگل

O Çigil mumu, sarhoş bir halde ibadet yurdumun kapısından girinceye dek

Onun yüzünden kaç tane kandil kırdım ben.

ای خواجه من جام میم چون سینه را غمگین کنم

شمع و چراغ خانه‌ام چون خانه را تاری کنم

Ey hoca, şarap kadehiyim ben, nasıl olur da bir gönlü gamlandırırım?

Evin mumuyum, ışığıym, nasıl olur da evi karartırım?

تا من بدیدم روی تو ای ماه و شمع روشنم

هر جا نشینم خرمم هر جا روم در گلشنم

Yüzünü görelî ey bana ay olan, parlak mum kesilen sevgili,

Nerde oturursam oturayım, neşeli; nereye gidersem gideyim, gül bahçesi!

هاروتی افروختی پس جادویش آموختی

ز آنم چنین می سوختی تا شمع تاریکی شوم

Hârûtlugu parlattın, nice kişilere büyü öğrettin;

Beni de karanlıkların mumu olayım diye böylece yakıp yandırdın.

گفت که تو شمع شدی قبله این جمع شدی

جمع نیم شمع نیم دود پراکنده شدم

Mum, oldun, bu topluluğun kiblesi kesildin dedi;

Topluluk da değilim, mum da değilim; dağılan dumana döndüm.

لطف صلاح دل و دین تافت میان دل من

شمع دل است او به جهان من کیم او را لگنم

Gönül ve din salâhının lütfü, gönlümün ta ortasında parladı

O, dünyada gönül mumu; ben kimim? Bir leğen ancak.

به گرد شمع سمع تو دعاها همی گردد

از آن چون پر پروانه دعای محترق دارم

Dualarım, muma benzeyen kulağının çevresinde döner durur;

Bu yüzden pervânenin kanadı gibi yanıktır duam.

تو را هر گوهری گوید مشوقان به حسن من

که از شمع ضمیر است آن که نوری در جبین دارم

*Her inci, sana, güzelliğimi yeterli görme,
Alnımda parlayan ışık, içimin mumundan geliyor demekte.*

بسوزانم ز عشق تو خیال هر دو عالم را

بسوزند این دو پروانه چو من شمع چگل باشم

*Aşkınla iki dünyanın hayâlini de yakar yandırırım;
Ben Çigil mumu olduğum için, bu iki pervâne de yanar gider.*

دو صورت پیش می آرد گهی شمع است و گه شاهد

دوم را من چو آینه نخستین را لگن باشم

*İki şekille karşıma çıkar; gâh mum olur, gâh güzel;
İkincisinde aynaya benzerim, birincisindeyse leğen olurum ben.*

اگر چه در لگن بودم مثال شمع تا اکنون

چو شمع جمله گشت آتش چرا اندر لگن باشم

*Her ne kadar şimdiye dek mum gibi leğen altında olsam da
Tamamen mum olduğum için ne diye leğende durayım?*

ای ساقی جان جانی شمع دل ویرانی

ویران دلم را بین ویران خراباتم

*Ey canıma can olan saki, yıkık gönlümün mumusun sen;
Yıkık gönlümü bir bak, meyhanede düşüp yıkılmışım ben.*

باری ز شکاف در برق رخ تو بینم

زان آتش دهلیزی صد شمع برافروزم

*Hiç olmazsa kapı aralığından şimşek gibi bir çak, bir yüzünü göreyim de
O dehlizdeki ateşten yüzlerce mum uyandırayım, her tarafı ısıtayım.*

زان رنگ چه بیرنگم زان طره چو آونگم

زان شمع چو پروانه یا رب چه پریشانم

O renkten nasıl da renksiz bir hale geldim, o kakül yüzünden salkıma döndüm;

Yarabbi, o mum yüzünden pervâne gibi nasıl da perişanım.

ما آتش عشقیم که در موم رسیدیم

چون شمع به پروانه مظلوم رسیدیم

Muma ulaşan aşk ateşiyiz biz

Perişan pervâneye mum gibi geldik biz.

ز من چون شمع تاییک ذره باقی است

نخواهد بود جز آتش مقام

Benden mum gibi bir zerre varlık kalıncaya dek

Makamım ateşten başkası olmayacak.

پروانه من چو سوخت بر شمع دیگری ز چه باشد احترازم

Pervânem muma atıldı, yandı;

Artık neden sakınayım.

جز شمع و شکر مگوی چیزی چیزی بمگو که من ندانم

Mumdan, şekerden başka bir şey söyleme bana;

Bilmediğim bir şey söyleme bana.

عاشق که چو شمع می بسوزد او را چو فتیله ناکزیریم

Mum gibi yanıp yakılan âşığa

Sanki fitiliz biz o muma.

دود آتش کفر باشد نور او ایمان بود

شمع جان را من و رای کفر و ایمان می برم

Ateşin dumanı küfürdür, ışığı iman; bense

Can mumunu küfrün de ötesine götürmedeyim, imanın da.

سوی شمع شمس تبریزی به بیشه شیر جان

بوده پروانه نپنداری که اکنون تاختم

*Can aslanı, Tebrizli Şems'in mumuna pervâneydi,
Sanma ki şimdi saldırmaktayız.*

چو تویی مشعله ما ز تو شمع فلکیم

چو تویی ساقی بگریده گزین زمینم

*Meşalemiz sen oldukça gökyüzünün mumuyuz biz;
Seçilmiş sakimiz sen olduğun için biz de zamanın seçkin erleriyiz.*

داغ پروانه ستم از شمع الست

خدمت شمع همان سلطان کنم

*Elest mumuyla canını dağlamış bir pervâneyim;
O padişahın mumuna hizmet etmedeyim.*

سر نهادم همچو شمع اندر لگن سر نگر کاندل لگن می آیدم

*Mum gibi baş koydum leğene;
Başa bak, leğene konmuş da geliyor.*

روز تاریک است بی‌رویش مرا من برای شمع روشن می‌روم

*Yüzü olmadıkça günüm kapkara;
Aydın mumu bulmaya gidiyorum.*

پروانه را ز شمع تو هر روز مژده است

یعنی که مات شو که همی مات ضامنیم

*Pervâneye, her gün, senin mumundan bir müjde geliyor,
Öl diyor yâni, öl ki sana biz can vermeyi kabullendik.*

جان چو فروزد ز تو شمع بروزد ز تو

گر بنسوزد ز تو جمله بود خام خام

*Can, senin yüziünden yanınca, mum da seninle yanar
Eğer seninle yanmazsa tamamen ham kalır.*

بجز که کور نخواهد که من به هیچ سبب

به سوی ظلمت از آن شمع صد طراز روم

*Yüzlerce Taraz'a mum olan, her yanı aydınlatan sevgiliden,
Hiçbir sebeple karanlıklara dönmemi körden başka kimse istemez.*

نور او شمع‌های عشق فروخت تا بشد صد هزار سر معلوم...
همه شب همچو شمع می‌سوزیم ز آتشش جفت وز انگبین محروم

*Işığı, aşk mumlarım yaktı
Yüz binlerce sır ortaya çıktı.*

...

*Her gece mum gibi yanıyoruz
Ateşiyle eşiz, baldansa mahrumuz.*

زین شمع‌های سرنگون زین پرده‌های نیلگون

خلق عجب آید برون تا غیب‌ها گردد عیان...

هر سوی شمع و مشعله هر سوی بانگ و مشغله

کامشب جهان حامله زاید جهان جاودان

*Şu baş aşağı dönmüş mumlardan, şu masmavi perdelerin ardından
Gizli şeyleri açığa vurmak için garip bir halk gelmede.*

...

*Her yanda mum, meşale, her yandan ses, iş güç
Çünkü bu gece dünya gebe kaldı, ebedi dünya doğuyor.*

امروز سرمست آمدی ناموس را برهم زدی

هین شعله زن ای شمع جان ای فارغ از ننگ لگن

Bugün sarhoş geldin, hayâyı birbirine vurdun; hadi ey can mumu!

Leğen aybından da kurtuldun artık.

بخت نگار و چشم من هر دو نخسبید در زمن

ای نقش او شمع جهان ای چشم من او را لگن

Güzelin bahtı da asla uyumaz, benim gözlerim de;

Ey güzelliği dünyaya mum olan, gözlerim o muma leğen kesilmiştir.

گفتی که جان بخشم تو را نی نی بگو بکشم تو را

تا زنده ای باشم تو را چون شمع در گردن زدن

Sana can bağışlarım dedin; hayır hayır, seni öldürürüm de ki

Mum gibi başı (fitili) kesilmekle büsbütün aydınlanayım.

بر گرد گل می گشت دی نقش خیال یار من

گفتم در آ پرنور کن از شمع رخ اسرار من

Dün, sevgilimin hayali, gönlün çevresinde dönüp dolaşıyordu.

İçeri gir dedim, yüzünün mumuyla içimi, iç âlemimi aydınlat.

شارق من فارق من از نظر خالق من

شمع کشی دیده کنی در نظر و منظر من

Benim hırsızım, beni ayırt edenim, beni yaratanım

Görüşünle mumu söndürürsün göz verirsin, görüş ihsan edersin sen.

کوری آنک گوید او بنده به حق کجا رسد

در کف هر یکی بنه شمع صفا که همچنین

Kul, ne vakit Tanrıya erişir ki diyen kişi kördür,

Her iki avucuna birer safa mumu koy da görsün.

گفتم من به دل اگر بست رهت خمار غم باد و نقل آرمت شمع و ندیم خوش ذقن

گفت دلم اگر جز او سازی شمع و ساقیم بر سر مام و باب زن جام و کباب بابزن

Gönlüme dedim ki: Gam mahmurluğu yolunu bağladıysa

Şarap, meze, mum, çene çukuru güzel mi güzel dost getireyim sana.

Gönlüm dedi ki: Ondan başka bir mum, ondan başka bir sâki getireceksen bana,

O mumu dama, kapının üstüne at, o sakiyi de, kadehi de, şarabı da, şişeyi de.

ز شمع آموز ای خواجه میان گریه خندیدن

ز چشم آموز ای زیرک به هنگام سکون رفتن

Ey efendi, ağlarken gülmeyi mumdan öğren;

Ey akıllı kişi, dururken yürümeyi gözden öğren.

مثال شمع شد خونم در آتش ز دل جوشیدن و بر رخ فسردن

Mum gibi kanım, ateşler içinde kaldı; gönülden coşmadayım,

Betim benzimse sararmış gitmiş.

بیا ای میر خوبان و برافروز ز شمع روی خود سیمای مستان

Gel ey güzellerin emiri! Yüzünün mumuyla

Parlat sarhoşların yüzlerini.

برو ای دل به سوی دلبر من بدان خورشید شرق و شمع روشن

Ey gönül, yürü git sevgilime benim;

Git o doğu güneşine, o parlak muma doğru.

بیا اکنون اگر افسانه خواهی درآ در پیش من چون شمع بنشین

Gel şimdi, masal dinlemek istiyorsan

Önüme çök, mum gibi otur.

شمع و شاهد روی او و نقل و باد لعل او

ای ز لعلش مست گشته هم حسن هم بوالحسن

*Onun yüzü, hem mum hem güzel sevgili, onun lâl dudağı hem meze hem şarap
Ey lâl dudaklarıyla Hasan'ı da sarhoş eden güzel, Hasan'ın babasını da.*

سرفرازی کار شمع و سرسپاری کار او

شرط باشد هر دو کارش هر کی شد شمع لگن

*Başını yüceltmek, candan baştan geçmek, mumun işidir;
Leğene mum kesilenin, şu iki işi de yapması şarttır.*

چشم بد خود را خورد خود ماه ما زان فارغ است

شمع کی بدنام شد گر نور او بستد لگن

*Kötü göz, kendi kendini yer, bizim ay yüzümüz ondan uzaktır;
Işığı leğen altında gizlense de mumun adı hiç kötüye çıkar mı?*

نام شمس الدین به گوشت بهتر است از جسم و جان

نام شمس الدین چو شمع و جان بنده چون لگن

*Şemseddîn'in adı, kulağına can ve bedenden daha iyidir
Şemseddîn'in adı mum, bu kulun canıysa leğen gibidir.*

پر پروانه پی درک تف شمع بود

چونک آن یافت نخواهد پر و دریا زیدن

*Pervânenin kanadı, mumun hararetini bulmaya yarar.
Onu buldu mu ne kanat ister, ne uçmak.*

جمع و شمع خویش را برهم مزن دشمنان را کور کن شادان مکن

*Kendi topluluğunu, kendi mumunu katma birbirine,
Kırma dökme; kör et düşmanları, güldürme onları.*

پروانه شد در آتش گفتا که همچنین کن می سوخت و پر همی زد بر جا که همچنین کن
شمع و قتیله بسته با گردن شکسته می گفت نرم نرمک با ما که همچنین کن

Pervâne ateşe atıldı da sen de böyle hareket et, atıl ateşe dedi.

Yanıp yakılıyor, ateşler içinde kanat çırpıyor, sen de böyle yap diyordu.

*Mum; yağı konmuş, fitili örülmüş, kırık boynuyla hem yanıyordu,
Hem de yumaşacak yumaşacak, sen de böyle ol diyordu.*

ای رخ تو همچو شمع خیز درآ در میان
یک غزل آغاز کن بر صفت حاضران
از دوزخ همچو شمع وز قدح همچو جان
نور ده آن شمع را روح ده این جمع را

*Hazır olanları anlatan bir gazele başla;
Ey yüzü muma benzeyen güzel, kalk, meydana gel.
Muma benzeyen iki yanağınla o muma bir ışık ver;
Cana benzeyen kadehinle şu topluluğu canlandır.*

عقل نخواهم بس است دانش و علمش مرا

شمع رخ او بس است در شب بی‌گاه من

*Aklım yok, onun bilgisi hüneri, yeter bana
Vakitsiz gelip çatan gecemde onun muma benzeyen yüzü kâfi.*

ای شمع مستان وی سروستان
تا کی ز دستان آخر وفا کن

*Ey sarhoşların mumu, ey bağın bahçenin selvisi!
Ne vakte dek masaldan laf açacaksın; artık vefa göster.*

شمع تویی شاهد تو باده تو
هم تو سهیلی و عقیق یمن
شمع تو پروانه جانم بسوخت
سر پی شکرانه نهم بر لگن

*Mum da sensin, güzel de sen, şarap da sen;
Sen hem Süheyl yıldızısın, hem Yeen akiki.
Mumun, pervâneye benzeyen canımı yaktı;
Bunun şükrânesi olarak başımı leğene koyayım.*

شد کفر چو شمعهای ایمان
کآورد به سوی کافری رو

*O kâfirliğe yüz tutunca kâfirlik,
İman mumlarına döndü.*

ای وعده تو چو صبح صادق آن شمع و چراغ و آن ضیا کو

*Ey senin sözün! Gerçek sabah gibi açıktır,
O mum, kandil ve ışık nerede?*

کعبه جان ها نه آن کعبه که چون آن جا رسی

در شب تاریک گویی شمع یا مهتاب کو

*Ulaştığın o Kâbe, canlar Kâbe'si değildir;
Karanlık gecede mum nerede, mehtap nerede dersin.*

من غلام قمرم غیر قمر هیچ مگو پیش من جز سخی شمع و شکر هیچ مگو

*Aydın kuluym aydan başka bir şey söyleme bana,
Benim yanımda mumdan şekerden başka bir şeyden söz açma.*

شمع بیدار نه در طشت زر است به زمین در تو چو سیماب مرو

*Uyanık mum, altın leğenin altında değil mi?
Sen de yer altına gir, cıva gibi yuvarlanıp gitme.*

بر آنم کز دل و دیده شوم بیزار یک باره

چو آمد آفتاب جان نخواهم شمع و استاره

هزاران گل در این پستی به وعده شاد می‌خندد

هزاران شمع بر بالا به امر او است سیاره

*Gönülden de sürüp çıkarayım, gözden de; ağlayıp inleyeyim
Can güneşi doğunca mumu da istemem, yıldızı da.*

*Şu aşağılık yerde binlerce çiçek, bir sözü bekler ve gülümser neşeyle
Yücelerde binlerce mum, onun buyruğuyla döner dolaşır.*

تا شمع نمی‌گرید آن شعله نمی‌خندد

تا جسم نمی‌کاهد جان می‌نشود فربه

Mum ağlamadıkça alev gülmez.

Beden eriyip zayıflamadıkça can kuvvetlenmez.

در دیده هزار شمع رخشان وین دیده چو شمعدان خیره

Gözde binlerce ışık parlamada;

Fakat şu göz, şamdan gibi şaşırmış kalmış.

ای رخ شاهانهات آورده جان پروانه‌ای

صد هزاران شمع دل اندر لگن پا کوفته

Senin şahlara yaraşır yanağın bir pervâne getirmiş,

Yüz binlerce gönül mumu, leğende oynamaya koyulmuş.

چون از جهان رمیدی در نور جان رسیدی

چون شمع سر بریدی بشکن تو پای توبه

Dünyadan kaçınca can mumuna ulaştın,

Mum gibi başını kestiğin için kır artık ayağını tövbenin.

خواهی که گرد شمع پروانه روح باشد

زان آتشی که داری بر شمع قابلم نه

Işığımın çevresinde canın bile pervâne kesilmesini istersen

Sendeki ateşi, istidatlı ışığıma ver.

جنش پر ملکی مطالع بام فلکی

جمع صفا را نمکی شمع خدا را لگنی

Meleklerin kanatlarının çırpınışı, gök damının doğuşusun;

Tertemiz kişilerin meclisinin tadı tuzu; Tanrı mumuna leğensin sen.

شمع بدان صبور شد تا همگیش نور شد

نور به است از همه خاصه که نور سرمدی

Mum sabretti de her yer ışık kesildi.

Işık her şeyden iyidir, bir de ölümsüz, sonsuz ışık olursa.

یکی سر نیست عاشق را که بیریدی و آسودی

ببر هر دم سر این شمع فراشانه‌ای ساقی

*Âşığın bir başı yoktur ki kesip de kurtulasın;
Ey sâki bir memur gibi her an o mumun başını kes.*

عدم را در وجود آری از این تبدیل افزونتر

تو نور شمع می‌سازی که اندر شمعدانستی

*Yokluğa varlık verirsin, bu, değiştirmeden de üstündür;
Mumdan ışık yaratırsın da şamdana dikerler onu.*

چه آسان می‌شود مشکل به نور پاک اهل دل

چنانک آهن شود مومی ز کف شمع داوودی

*Zor işler, gönül ehlinin tertemiz ışıyla kolaylaşır gider;
Hani Dâvûd'un elindeki mum yüzünden demirin mum gibi yumuşaması gibi.*

چو خوف از خوف او گم شد خجل شد امن از امنش

به پیش شمع علم او فضیحت گشته طراری

*Korku, korkusundan kaybolur, emniyet, onun eminlik lütfunu bakar da utanır;
Bilgi mumuna karşı yalnız düzenbazlık, kötü bir iş kalır.*

تویی شمع و منم آتش چو افتم در دماغت خوش

یکی نیمه فروسوزی یکی نیمه فروریزی

به هر سوزی چو پروانه مشوقانع بسوزان سر

به پیش شمع چون لافی این سودای دهلیزی

*Sen mumsun, ben ateş, güzelce seni bir sardım mı,
Bir yanın yanar yakılır, bir yanın da erir gider.*

*Her yanışı yeter görme pervâne gibi; yak başını, gitsin;
Şu dehliz gibi sevdadayken muma karşı nasıl laf edebilirsin?*

هر کو نمرد خندان تو شمع مخوان او را

بو بیش دهد عنبر در وقت پریشانی

Kim gülerek can vermezse mum deme ona;

Anber tükenirken daha fazla koku verir.

شهد و شکرش گویم کان گهرش گویم

شمع و سحرش خوانم یا نادره سلطانی

Ona bal mı diyeyim, şeker mi, inci, mücevher madeni mi,

Mum mu, seher çağı mı, yoksa eşi bulunmaz bir padişah mı?

ای خواجه این خانه چون شمع در این خانه

وز ننگ چنین خانه بر سقف سما رفتی

Ey bu evin sahibi, ey bu evdeki mum gibi,

Bu evin utancından gökkubbeye gittin.

آن شمع که می‌سوزد گویم ز چه می‌گرید

زیرا که ز شیریش در قهر جدا کردی

O yanıp yakılan mum neden ağlıyor? Söyleyeyim:

Onu balından kahırla ayırdın da ondan.

ای روز چه خوش روزی شمع طرب افروزی

او را برسان روزی جان را و پذیرایی

Ey gün, ne de güzel bir günsün, neşeyi arttıran bir mumsun,

Bir gün ona can ulaştır, ağırla, rızıklandır onu.

زیبایی پروانه به اندازه شمع است

آخر نه که پروانه این شمع منیری

Pervânenin güzelliği, mumun derecesindedir,

Sen de şu aydın mumun pervânesi değil misin?

وگر با آه راهی نیز رفتی شهنشاهی و شمع ره روانی

*Eğer ahla yola düştüysen
Padişahlar padişahısın, yolun ışığısın sen.*

درده قدح شراب و چون شمع بنشین به میانه چند خسی

*Sun şarap kadehini ve mum gibi;
Ortada otur, daha ne kadar uyuyacaksın?*

تاریکی غم تمام برخاست چون شمع در این میان نهادی

*Kederin karanlığı tamamıyla kalktı gitti;
Çünkü mumu, ortaya koydun sen.*

شمعی که در آسمان نگنجد از گوشه سینه‌ای برآری
خورشید به پیش نور آن شمع یک ذره شود ز شرمساری

*Göklere bile sığmayan mumu
Sinenin her köşesinden çıkarırsın
Güneş bile utanır da
O mumun karşında bir zerre olur.*

آن شمع چو شد طرب فزایی پروانه دلان به رقص آیی

*Ey pervâne gönüllü, o mum neşeye neşe katınca
Sen de oynamaya, çırpınmaya koyulursun artık.*

مرغ دل پران مباحز در هوای بیخودی

شمع جان تابان مباحز در سرای بیخودی

*Can kuşu, kendinden geçiş havasından başka bir yere uymasın;
Can mumu, kendinden geçiş sarayından başka bir yerde yanmasın.*

جام همچون شمع را بر آتش می برفروز

پس بسوز این عقل را گر بیت احزانستی

*Muma benzeyen kadehi, şarap ateşiyle yak, yandır, parlat;
Bu akıl eğer hüzün eviyse onu yak.*

ای نرفته از دل من اندر آ شاد آمدی

ای تو شمع شب فروزی مرحبا شاد آمدی

*Ey gönlümden hiç gitmeyen! Hoş geldin, safalar getirdin;
Ey geceleri aydınlatan mum, merhaba! Hoş geldin, safalar getirdin.*

پیش شمع نور جان دل هست چون پروانه‌ای در شعاع شمع جانان دل گرفته خانه‌ای...
شمع گویم یا نگاری دلبری جان پروری محض روحی سروقدی کافری جانانه‌ای...
پیر گشتم در جمال و فر آن پیر لطیف من چو پروانه در او او را به من پروانه‌ای

*O nazik pîre döndüm cemâl ve canlılıkta
Ben ona pervâne o da bana pervâne!*

...

*Can mumunun ışığına karşı gönül, bir pervâneye benziyor;
Gönül, sevgilinin mumunun ışığında bir ev kurmuş, bir yurt edinmiş.*

...

*Mum mu diyeyim, yoksa sevgili mi, dilber mi, cana canlar katan mı?
Canın ta kendisisin, selvi boylusun, bir kâfirsın, bir sevgilisin sen.*

ای تو شمع نه فلک کز نه فلک بگذشته‌ای

تا چه سر است اینک تو اندر لگن پنهان شدی

*Ey dokuz göğün mumu! Dokuz göğü de aştın
Bir leğen altında gizlendin gitti.*

وقت لطف ای شمع جان مانند مومی نرم و رام

وقت ناز از آه‌ن پولاد تو آهنتری

*Ey can mumu! Lütuf zamanında mumdan da yumuşaksın sen;
Fakat nazlanma anında çelikten de katısın, ondan da sertsin sen.*

من ز شمع عشق او نان پاره‌ای می‌خواستم

گفت بنویسد توفیقش پی پروانگی

Aşkının mumundan bir ekmek, bir geçim sebebi istedim;

Pervânelik edecek; yazın fermanını dedi.

تو بر این شمع چه گردی چو از آن شهد بخوردی

تو چو پروانه چه سوزی که ز نوری نه ز ناری

Mademki o baldan tattın, ne diye şu mumun çevresinde dönersin?

Pervâne gibi ne diye yanarsın? Nurdansın sen, ateşten değil.

چه کشیمش چه کشیمش تو بیا تا که کشیمش

که چراغ خلق است این بر آن شمع سمایی

Nasıl çekelim onu; nasıl çekelim; sen de gel de bari beraber çekelim.

Çünkü o, şu gökyüzündeki mumdan da üstün bir halk ışığıdır.

شیر ز آتش برمد سخت و دل آتشکده‌ای است

جان پروانه بود بر شرر شمع جری

پر پروانه بسوزد جز پروانه دل

که پرش ده پره گردد ز فروغ شرری

Aslan, ateşten kaçır mı kaçır, gönül de ateş tapınağıdır;

Ateşin kıvılcımına, alevine atılmak için pervâne gibi can gerek.

Pervânenin kanadını, gönül pervânesinden başkası yakamaz;

Ateşin yalımından bir kanadı, on kanat kesilir onun.

چه باشد ای برادر یک شب اگر نخسپی

چون شمع زنده باشی همچون شرر نخسپی

Ey kardeş! Ne olur bir gecelik de uyumasan;

Mum gibi diri olsan, kıvılcım gibi uyumasan.

قهر است کار آتش گریه‌ست پیشه شمع از ما وفا و خدمت وز یار بی‌وفایی
آتش که او نخندد خاکستر است و دودی شمعی که او نگرید چوبی بود عصایی

*Ateşin işi kahretmektir, mumun işi ağlamak;
Bizden vefa, hizmet; sevgiliden de vefasızlıkta bulunmak beklenir.*

*Onun gülümsemeyen ateşi kül ve dumandır
Ağlamayan mum ise odundan bir asadır.*

آن شمع رخ تو لگنی نیست بیا وان نقش تو از آب منی نیست بیا
در خشم مکن تو خویشتن را پنهان کان حسن تو پنهان شدنی نیست بیا

*Senin yüzünün mumu örtülecek ıstık değildir, gel
Senin güzelliğın erlik suyundan gelmiş değildir, gel
Kendini öfkenin ardında gizleme
Senin güzelliğın saklanacak bir güzellik değildir, gel.*

تو کان جهانی و جهان نیم جو است تو اصل جهانی و جهان از تو نو است
گر مشعله جهانی و شمع بگیرد عالم بی‌آهن و سنگ آن به بادی گرو است

*Sen cihanın madenisin, cihan ise yarım bir arpadır,
Sen dünyanın aslısın, cihan seninle hayat bulmuştur.
Cihanı ve âlemi meşale ve mumlar kaplasa,
Taş ve demir olmaksızın bir rüzgârıa söner.*

گر آتش دل نیست پس این دود چراست ور عود نسوخت بوی این عود چراست
این بودن من عاشق و نابود چراست پروانه ز سوز شمع خشنود چراست

*Gönlün ateşi yoksa bu tüten duman nedir?
Eğer öd ağacı yanmıyorsa bu öd kokusu nedir?
Ben var iken, âşık ve yokluk nedendir?
Pervânenin mum ateşinden hoşlanması nedendir?*

ای روی تو کعبه دل و قبله جان چون شمع ز غم سوختم ای شعله جان

بردار حجاب و رخ به عاشق بنمای تا چاک زند به دست خود خرقة جان

Ey yüzü gönül Kâbe'si, can kablesi
Ey can şulesi, yandım mum gibi kederle,
Örtüyü kaldır da yüzünü aşığa göster artık
Göster ki âşık can hırkasını yırtsin elleriyle.

شمع از لست عالم افروزی من زان شاهد اعظم است پیروزی من
 بی شاهد و شمع ازل چون باشم آری چکنم چو این بود روزی من

Benim âlemi aydınlatan sonsuzluk mumum
Mutluluğum o yüce güzel iledir
Ezel mumu ve güzellik olmadan nasıl yaşarım ben?
Evet ne yaparım çünkü benim kismetim budur.

امشب منم و یکی حریف چو منی بر ساخته مجلسی برسم چمنی
 جام می و شمع و نقل و مطرب همه هست ای کاش تو می بودی و اینها همه نی

Bu gece ben ve benim gibi bir arkadaşım
Çimen üzerinde bir meclis kurduk,
Şarap kadehi, mum, çerez ve çalgıcı, hepsi vardı
Ah keşke sen olsaydın da diğerleri olmasaydı.

آن دل که شد او قابل انوار خدا پر باشد جان او ز اسرار خدا
 ز نهار تن مرا چو شمع تنها مشمر کو جمله به نمک زار خدا

Hakk'ın nuruna kabil olan o gönül
İşte o gönül Hak sırlarıyla dolar
Benim bedenimi mum gibi yalnız sanma
Çünkü bu ten Hakk'ın ihsan sırrına erişti.

این نعره عاشقان ز شمع طرب است شمع آمد و پروانه خموش این عجب است
 اینک شمعی که برتر از روز و شب است بشتاب ای جان که شمع دل جان طلب است

Âşıkların bu narası mutluluk mumundandır

*Mum geldi ve pervâne garip bir şekilde sustu
Bu mum gündüz ve geceden daha iyi olduğu için
Ey can koş! Gönül mumu can arzusunda.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİVANLARDA TESPİT EDİLEN ŞEM‘ U PERVÂNE ŞİİRLERİ

4.1. MANZUME OLARAK GAZEL VEYA KASİDE TÜRÜNDE ŞEM‘ U PERVÂNE

4.1.1. Menûçihri (ö. 432/1040-41)

Bilmece gibi şem‘i anlatarak şiirine başlayan Menûçihri, şem‘e işaret ettikten sonra memduhunu övmeye başlar. Şair şiirinde tecâhül-i arif sanatını kullanarak mumu betimler. Tasvir ettiği şeye, eğer bir yıldız değilse neden gündüz görünmediğini; eğer âşık değilse neden kendi haline ağladığını sorup hem âşık hem mâşuk olduğunu dile getirir. Çok nadir görülen bir davranış olduğunu ileri sürerek aynı anda ağlayıp güldüğünü ifade eder. Şair mumu kendine benzeterek dostların arzuları uğruna kendisini yak-tığını; mumun başındaki ateşin, şairin gönlünde bulunduğunu, mum gibi gece uykusuz kaldığını dile getirir. Mumun, sırdaşı olduğunu söyler. Mum bilmececi ve Hekim Unsurî’nin methi adlı şiiri aşağıdaki gibidir.

در لغز شمع و مدح حکیم عنصری

جسم ما زنده به جان و جان تو زنده به تن	ای نهاده بر میان فرق جان خویشتن
گویى اندر روح تو مضمر همی گردد بدن	هر زمان روح تو لختی از بدن کمتر کند
ور نیی عاشق، چرا گریی همی بر خویشتن	گر نیی کوکب، چرا پیدا نگردی جز به شب
عاشقی آری، ولیکن هست معشوق لگن	کوکبی آری ولیکن آسمان تست موم
پیرهن بر تن، تو تن پوشی همی بر پیرهن	پیرهن در زیر تن پوشی و پوشد هر کسی
چون شوی بیمار، بهتر گردی از گردن زدن	چون بمیری آتش اندر تو رسد زنده شوی
هم تو معشوقی و عاشق، هم بتی و هم شَمَن	تا همی خندی، همی گریی و این بس نادر
بگریی بی دیدگان و باز خندی بی دهن	بشکفی بی نوبهار و پژمُری بی مهرگان
دشمن خویشیم هر دو دوستدار انجمن	تو مرا مانى و من هم مر ترا مانم همی
دوستان در راحتند از ما و ما اندر حَزَن	خویشتن سوزیم هر دو، بر مُراد دوستان
هر دو سوزانیم و هر دو فرد و هر دو مُمْتَحَن	هر دو گریانیم و هر دو زرد و هر دو در
وانچه تو بر سر نهادی در دلم دارد وطن	آنچه من در دل نهادم، بر سرت بینم همی

اشک تو چون دُر که بگدازی و بر ریزی به
 روی تو چون شنبلیله نوشکفته بامداد
 رسم ناخفتن به روزست و من از بهر ترا
 از فراق روی تو گشتم، عدوی آفتاب
 من دگر یاران خود را آزمودم خاص و عام
 رازدار من تویی، ای شمع یار من تویی
 تو همی تابی و من بر تو همی خوانم به مهر
 اوستاد اوستادان زمانه عنصری
 شعر او چون طبع او: هم بی تکلف هم بدیع
 اشک من چون ریخته بر زر همی برگ سمن
 وان من چون شنبلیله پژمریده در چمن
 بی و سمن باشم همه شب، روز باشم با و سمن
 وز وصال بر شب تاری شدستم مُقَتَّن
 نی یکیشان رازدار و نی وفاندر دو تن
 غمگسار من تویی من زان تو، تو زان من
 هر شبی تا روز دیوان ابوالقاسم حسن
 عنصرش بی عیب و دل بی غش و دینش بی فتن
 طبع او چون شعر او: هم با ملاحظت هم حسن..

Şem‘ muamması ve Hekim Unsurî’nin övgüsü hakkında

Ey canını başının ortasına koyan (mum)!

Bizim bedenimiz can ile, senin canın ise beden ile yaşıyor.

Her zaman ruhun, bedeninden bir parça azaltıyor

Sanki beden ruhunda saklanıyor.

Eğer yıldız değilsen, gece vaktinden başka neden görünmüyorsun

Ve eğer âşık değilsen neden kendin haline ağlıyorsun?

Sen bir yıldızsın evet lâkin gökyüzün mumdur

Bir âşıksın evet lakin senin mâşuğun leğendir.

Gömleği bedeninin altında giyersin fakat herkes gömleği

Tenin üstüne örter, sen gömleğin üzerine tenini örtersin.

Öldüğün vakit ateş sana vardığında dirilirsın,

Hasta olduğunda da boynun vurularak iyileşirsın.

Sen gülünce aynı zamanda ağlarsın da ve bu pek nadirdir,

Sen hem mâşuksun hem âşık, hem putsun hem putperest.

Baharsız açarsın, mihrigansız solarsın

Gözsüz ağlar, ağızsız gülersin.

Sen tıpkı bana benzersin, ben de sana

İkimiz de kendimizin düşmanı meclisin dostuyuz.

Her ikimiz de dostların arzuları için kendimizi yakarız

Dostlar bizimle rahatta biz ise hüzündeysiz.

Her ikimiz ağlıyor, her ikimiz sararıyor ve her ikimiz eriyoruz

Her ikimiz yanıyor, her ikimiz yalnız ve her ikimiz sıkıntıdayız.

Benim gönlüme koyduğum şeyi senin başında görüyorum sürekli

Senin başına koyduğün o şey vatan kurdu benim gönlümde.

Senin gözyaşın eritip altının üzerine döktüğün inci gibidir

Benim gözyaşım ise altının üzerine düşmüş yasemin yaprağı gibidir.

Senin yüzün sabah vakti yeni açmış şenbelit gibidir

Benimki ise çemende solup gitmiş şenbelit gibidir.

Uyumamak gündüz adettir ve ben senin için

Bütün gece uykusuz kalır gündüz ise uykulu olurum.

Senin ayrılığından dolayı güneşin düşmanı oldum

Senin vuslatın için karanlık geceye meftun oldum.

Ben havas ve avam tabakadan tüm dostlarımı denedim

Ne birisi sırdaş ne de ikisi vefa sahibi.

Benim sırdaşım sensin, benim yârim sensin ey mum!

Benim dert ortağım sensin, ben seninim sen benimsin.

Sen her zaman ılık saçyorsun, ben sana sevgiyle okuyorum

Ebu'l Kasım-ı Hasan divanını her gece sabaha kadar.

Devrin üstadlarının üstadıdır Unsurî

Onun özü ayıpsız, gönlü temiz ve dini fitneden uzaktır.

Onun şiiri, kendi tabiatı gibi hem külfetsiz hem de bedi'dir

Onun tabiatı, şiiri gibi hem seçkin hem de güzeldir.

...

4.1.2. Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376)

Cemşîd u Hurşîd adlı âşıkane mesnevisinde hikâyenin ana kahramanı, Fağfur Şah'ın oğlu ve Rum padişahının kızı Hurşîd'in âşığı olan Cemşîd'dir. Bir gece Cemşîd, Hurşîd'in otağından çıkar, kendi çadırının mahfiline gider, halvette bir mum yakar ve onun gibi gözyaşı dökmeye başlar. Ona bir şiir söyler ve onu kendisi gibi âşık olarak düşünür. Şiiri duyan mumun başından sevda dumanları yükselir ve hâl dili ile şehzadeye şiir okumaya başlar:

عاشقی، شمع از آن رو چون منت	چهره‌ای زردست و چشم اشک پاش
ورنه‌ای عاشق چرا بی علتی	هر شبی بیماری و صاحب فراش
عادت‌ی داری که هر شب تا به تیغ	سر نبردت نیایی انتعاش
سرکشی در عشق‌بازی می‌کنی	رو که بر عاشق حرام است این معاش
یا به سوز و گریه بنشین و بمیر	یا سر خود گیر و حالی زنده باش

Ey mum! Eğer âşık isen, sen de benim gibi

Yanağı sarı ve gözü yaşlı ol!

Eğer âşık değilsen neden hiçbir hastalığın olmadan,

Her gece hasta ve hüznün sahibisin?

Her gece kılıçla başın kesilmedikçe,

Neşe bulmayan bir adetin vardır.

Aşk oyununda asilik ediyorsun

Git çünkü âşığa bu hayat haramdır.

Ya yanıp ağlayarak otur ve öl

Ya da kendi başını yak ve bu anı yaşa!

Bu beyitleri duyunca mumun başında sevda dumanı yükselir ve hâl dili ile Şahza-
de'ye hitap eder:

از سر گرمی جوابش داد شمع	گفت: تا کی سرزنش کردن مرا؟
عاشقم خواندی، بلی، من عاشقم	اشک سرخ و روی زردم بس گوا
ز آنچه گفتمی، سر فرازی می‌کنم	سر فرازی هست بر عاشق روا

سرفرازی من از عشقست و بس در هوايش سر فرايم دايماً
 آنچه می گویی که بنشین و بمیر یا سر و خود گیر و یک چندی به پا
 تا سرم برجاست نتوانم نشست من نخواهم مردن الا در هوا
 تا به کی گیرم سر خود زانکه هست از سر من بر سر من این بلا
 کار عشق و عاشقی سربازی است گر سر این ماجرا داری، بیا!
 در پی من شو که نتوان یافتن رهروان را بهتر از من پیشوا

Mum, sıcak başı ile ona cevap verdi ve dedi:

“Daha ne zamana kadar bana serzenişte bulunacaksın?”

*Beni âşık diye çağırdın evet âşığım,
 Kırmızı gözyaşım, sararmış yüzüm, şahit çaktır!*

*Söylediğin şeyden dolayı kıvanç duyuyorum,
 Âşığa reva olan yüce başlı olmaktır.*

*Benim onurum, kıvancım senin aşkındandır, bu kâfidir!
 Onun hevesinde daima başım yücedir.*

*Başım yerinde olduğu sürece oturamam,
 Ben o heveste ölmekten başka bir şey istemiyorum.*

*Ne zamana kadar kendi başımı yakayım,
 Başım yüzünden bu bela başımdadır.*

*Aşk işi ve âşıklık yüce başlılıktır,
 Eğer böyle bir maceraya varsan gel!*

*Beni takip et çünkü bu yolda,
 Benden daha iyi önder bulunmaz.*

چند گویی با تو یک شب، روز گردانم چو شمع

من عجب دارم گر امشب تا سحر مانم چو شمع

رشته عمرم به پایان آمد و تابش نماند

چاره ای اکنون به جز مردن نمی دانم چو شمع

می دهم سر رشته خود را به دست دوست باز

گرچه خواهد کشت می دانم به پایانم چو شمع

آبم از سر در گذشت و من به اشک آتشین

سر گذشت خود همه شب باز می دانم چو شمع

دامنت خواهم گرفت امشب چو مجمر ور به من

بر فشانی آستین من جان بر افشانم چو شمع

بند بر پای و رسن در گردن خود کرده ام

گر بخواهی کشتتم بر خیز و بنشانم چو شمع

گر سرم برداری از تن سر نگردانم ز حکم

ور نهی بر پای بندم بنده فرمان چو شمع

احتراز از دود من می کن که هر شب تا به روز

در بن محرب ها سوزان و گریانم چو شمع

رحمتی آخر که من می میرم و بر سر مرا

نیست دلسوزی به غیر از دشمن جانم چو شمع

مدعی گوید که سلمان او تو را دم می دهد

گو دم می ده که من خود مرده آنم چو شمع

Ne zamana kadar seninle bir gece sabaha varayım mum gibi dersin?

Bu gece sabaha kadar kalırsam eğer mum gibi şaşırırm.

Ömrümün ipi bitip tükendi ve sabrı kalmadı,

Şu an mum gibi ölmekten başka bir çare bilmiyorum.

Kendi ipimin ucunu sevgilinin eline veriyorum, yine öldürecek olsa bile

Sonumun mum gibi olduğunu biliyorum.

*Başımdan su çıktı ve ateşten gözyaşlarımla ben,
Her gece mum gibi seyreden maceramı biliyorum ben.*

*Senin eteğini tutacağım bu gece fanus gibi,
Eğer bana izin verirsen canımı feda ederim mum gibi.*

*Kendi ayağımı pırangalamış, boynumu zincirlemişim
Eğer beni öldürmek istersen kalk ve söndür beni mum gibi.*

*Başımı ayıracaksan eğer bedenden, hükmüne baş kaldırmam,
Eğer ayağımı bağlarsan, emrine köleyim mum gibi.*

*Benim dumanımdan sakın çünkü her gece sabaha dek
Mihrabların dibinde yanıp ağlıyorum mum gibi.*

*Artık merhamet et çünkü ben ölüyorum ve benim başımda
Canıma düşman olan gönül yakıcı (ateşten) başka bir şey yoktur mum gibi*

*Bir iddiacı der ki “Selmân sana üflüyor”; de ki
Bana bir an şarap ver, onun için ölmüşüm mum gibi.*

4.1.3. Seyf-i Fergânî (ö. 705/1305)

Seyf-i Fergânî'nin *Dîvân*'ında شمع redifli gazeli bulunmaktadır. Bu şiirde sevgilinin yüzü âlemi nur ile dolduran, dünyayı aydınlatan bir muma benzetilmiştir. Eğer mumun gönlüne aşk ateşi düşmüşse bu ateş, tüm cihanı yakacak bir ateştir. Şair, âşık olan kişi de kendini bir pervâne misali ateşe, muma vurmalıdır der. Her meclisin âşıklar ile kurulduğunu söyler ve gazelin sonunda kendisine seslenen şair, sevgilinin aşkı uğrunda çok yandığını ancak mumun yani mâşuğun, pervâne yani âşık adına hiç hüznlenmediğini dile getirir. Bu bağlamda şem' ve pervâneyi geleneksel çerçevede değerlendirdiği göze çarpmaktadır.

شمع şem' redifli bir gazeli:

که عالم پر ز نورست از چنین شمع

چو پروانه بزن خود را برین شمع

نظر کن روی آن دلبر ببین شمع

چراغ وهم بنشان وز سر سوز

چه پوشی آتش عشقش بدامن
 شعاع عشق اگر بر جانت افتد
 چه می داری نهان در آستین شمع
 اگر با سوز عشقش هم نشینی
 جهان روشن کنی ای نازنین شمع
 بهجران بنده مانده از خدمت دور
 سبب رابس بود آن همنشین شمع
 بهجرا از روشنی چون روز گردد
 با آتش شد جدا از انگبین شمع
 ای خوشید پیش نور رویت
 بشب چون گشت با آتش قرین شمع
 ز تو دیوانه می خوانندم آری
 چو پیش حور در خلد برین شمع
 چراغ آسمان آنگه دهد نور
 بجز نامی نگیرد از انگبین شمع
 برافکن پرده تا دلها مرده
 که رویت بر فروزد در زمین شمع
 ترا بر رخ چراغ و بر جبین شمع
 برافکن پرده تا دلها مرده
 نشد از بهر پروانه حزین شمع
 بعشقت سیف فرغانی بسی سوخت

*O sevgilinin yüzüne bak ve o mumu gör,
 Gör ki böyle bir mum ile âlem (nasıl da) nurla doludur.*

*O ateşin başından vehim kandilini yak,
 Kendini pervâne gibi bu muma vur.*

*Onun aşk ateşini neden etekle örtüyorsun?
 Mumun yeminde ne saklıyorsun?*

*Senin canına aşk kıvılcımı düşmüşse eğer,
 Ey nazenin mum! Tüm cihanı yakarsın.*

*Eğer onun aşk ateşi ile birlikte oturursan
 O mum ile birlikte oturmanın birçok sebebi olur.*

*Köle senin hizmetinden uzak kaldı hicranla,
 Mum, ateş ile baldan ayrı düştü.*

*Mumun dostu geceye dönünce ateş ile
 Meydan parlaklıktan gün gibi oldu.*

*Ey senin yüzünün nurundaki güneş!
Yüce cennetteki güneşin huzurunda mum gibidir.*

*Senden dolayı bana divâne derler, doğru!
Mum ise şah mühründen başka bir isim almaz.*

*Feleğin kandili, nurunu saçar saçmaz
Senin yüzün parlar mumun mülkünde.*

*Ölmüş gönüllerden perdeyi kaldır
Mum, bu âşikâr olan nurdan yanar.*

*Bizim her meclisimiz âşıklar ile kurulur
Senin yanağında kandil, alnında mum vardır.*

*Seyf-i Fergânî senin aşkında çok yandı,
Mum ise pervâne için hiç hüüzünlenmedi.*

4.1.4. Bîdil-i Dihlevî (ö. 1133/1720)

Hicri XII. (XVII) yüzyıl şairlerinden Bîdil-i Dihlevî şiirleri arasında şem‘ ve pervâneye yermiştir. Bir gazelinde mum her ne kadar etrafını aydınlatsa da gönlünde siyahlık vardır diyerek hem mumun başındaki ateşe hem de ortasındaki ipe vurgu yapar. Şair, ateş gibi parlayan mührü olsa da kara talihli olduğunu dile getirir. Mum o kadar çok pervânenin yanmasına sebep olmuştur ki pervâne kanatlarından dükkan kurar. Bir mâşuk nasıl yüzlerce âşığı kendine meftun ederek perişân ederse mum da aynı şekilde birçok pervâneye küle çevirir. Söz konusu gazel çevirisiyle birlikte aşağıda verilmiştir.

درد دارد شمع dâred şem‘ redifli gazeli:

حیرتم سوخت ندانم چه زبان دارد شمع	باز امشب نفس شعله فشان دارد شمع
جز سیاهی به دل خود چه نهان دارد شمع	صافی آینه ناموس غبار رنگ است
حکم بر مملکت شام روان دارد شمع	نیست جز بخت سیه زیر نگین داغم
حلقه چشمی است که بر نوک سنان دارد شمع	صنعت جرأت عبرت نگهان هوش رباست
بی تکلف چقدر ضبط عنان دارد شمع	یک قدم ره همه شب تا به سحر پیمودن

تا نفس هست ز دل کم نشود گرمی عشق شعله تابی است که در رشته جان دارد شمع
زندگی گرمی بازار نفس سوزیهاست از قماش پر پروانه دکان دارد شمع
خامشی صرفه جمعیت آسوده دلی است ناله در بستن منقار نهان دارد شمع
زنگ آیینۀ دل آمد و رفت نفس است از هجوم پر پروانه زبان دارد شمع
عالمی بر نفس سوخته چیده است دکان اینقدر تار به یک موی میان دارد شمع
چشم عشاق فنا میکند شوخی اوست در لگن ناوک دیگر به کمان دارد شمع
بیدل از سوختنم رنگ سراغش دریاب کیست پروانه که گوید چه نشان دارد شمع

*Bu gece yine ateş saçan nefesi vardır mumun,
Beni hayret içinde yaktı, mumun nasıl bir dili var bilmiyorum.*

*Aynanın saflığı toz renginin namusudur,
Siyahlıktan başka gönlünde ne saklar mum?
Ateşten mührümün altında kara talihten başka bir şey yoktur,
Mum, Şam memleketine gitmeye hükmeder.*

*İbret bakışlıların hilesi akli baştan alır
Mumun mızrağının ucunda sahip olduğu göz halkası vardır*

*Bütün gece sabaha kadar bir adım yol yürümek,
Zahmetsizce ne kadar dizgin altında kalır mum.*

*Nefes var olduğu sürece gönülde aşk ateşi eksilmez,
Mumun, can ipinde parılayan kıvılcımı vardır.*

*Hayat, nefes pazarının sıcaklığı ile yanmaktadır,
Mumun, pervâne kanadının kumaşından dükkânı vardır.*

*Suskun olmak, ferah gönüllüler meclisinin kârıdır,
Mumun ağzında bağlanıp saklanmış inleme vardır.*

*Gönül aynasının pası, nefesin gelip gitmesindendir,
Pervânenin kanadının hücumundan dolayı mumun ateşi vardır.*

*Bir âlem yanık nefesler üzerinde dükkan kurmuştur
Mumun böylesine kıl gibi ince beli vardır*

*Fena âşıklarının gözü işve dolu bir meyhanedir,
Başka bir okun leğeninde yayı vardır mumun.*

*Bîdil, benim yanışımdan bir alamet bul,
Mumdan bir iz taşıdığını söyleyen pervâne kimdir?*

4.1.5. Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676)

Hicri XI (XVIII) yüzyıl şairlerinden Sâib-i Tebrîzî şiirlerinde şem‘ ve pervaneden bahseder. Şair gözyaşı akıtarak mum gibi zindelik ve tazelik bulduğunu ifade eder. Kendisinin tıpkı mum gibi yanıp ağlayarak, ah ederek tükendiğini söyler. Bu bağlamda mumu mâşuk değil perişan bir âşık olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bütün gece mum gibi sabahlara kadar ağladığını, mum nasıl sabah rüzgârı ile sönüp bertaraf oluyorsa kendisinin de korku içinde olduğunu dile getirir.

Şair, pervânenin kolu kanadı mumun zülfikârıdır ve pervâne işte bu sebepten dolayı korkusuzdur der. Mum, ateş ile pervâneyi birbirinden ayrı düşünmez. Nitekim eğer bir mumun başında pervâne yoksa ah ile ağlarım der şair. Bu bağlamda âşık ile mâşukun varlıklarını birbirine bağımlı kılar. Mumun tam bir mâşuk özelliği gösterdiği şiirleri de vardır; mum her ne kadar yumuşak görünse de pervâneyi yakar, helâk eder ve eğer mum, pervânenin durumundan haberdar olsa bu yaptığından pişman olur der. Kendisine âşık olan pervânenin başka bir yere gitmeyeceğini bildiği için mutlu olan mum pervânenin yanmasında suçum yoktur der. *Sevânih*’te dile getirildiği gibi pervâne ateşte yanarak mumun tazelenmesini ve beslenmesini sağlar yani ateşin gıdası olur. İlgili gazeller aşağıda verilmiştir.

روزها گر نیست نم درجویبارم همچو شمع
همچو شمع

روزها گر نیست نم درجویبارم همچو شمع

در دل شبها رگ ابر بهارم همچو شمع

خضر اگر خود را به آب زندگانی سبز داشت

من به آب چشم خود را تازه دارم همچو شمع

تا گشودم دیده روشن درین ظلمت سرا

خرج اشک و آه شد جسم نزارم همچو شمع

می زدایم زنگ کفر از دل شب تاریک را

نوالفقار از شهیر پروانه دارم همچو شمع

زنده دارم تا به بیداری شب دلمرده را

نور می بارد ز چشم اشکبارم همچو شمع

رشته اشک است و مد آه از بی حاصلی

در بساط آفرینش بود و تارم همچو شمع

چون تمام شب نسوزم، چون نگردیم تاسحر؟

در کمین خصمی چو باد صبح دارم همچو شمع

گر چه نتوانم پیش پای خود ظلمت زدود

رهنمای عالمی شبهای تارم همچو شمع

حلقه صحبت ندارد جز ندامت حاصلی

زان بود خاییدن انگشت کارم همچو شمع

گر چه در ظاهر ز من محراب و منبر روشن

صد کمر زنار زیر خرقه دارم همچو شمع

تا نپیوندم به دریا جویبار خویش را

نیست ممکن بر زمین پهلو گذارم همچو شمع

داشتم صائب امید دلگشایی از سرشک

شد فزون عقده دیگر به کارم همچو شمع

Günler nemli, yaşlı olmasa da bir nehrin içindeyim mum gibi,

Gecelerin gönlünde bahar bulutunun damarıyım mum gibi.

Hızır eğer kendine hayat suyu ile tazelik verdiyse de,

Ben kendi gözümün suyuyla tazelenirim mum gibi.

*Bu karanlıkta, aydın gözümü açıncaya dek,
İnleyen bedenim gözyaşı ve ah ile harcandı mum gibi.*

*Karanlık gecede küfür pasını temizlerim gönülden,
Zülfikâr'ım vardır mum gibi pervânenin kanadından.*

*Gönlü ölmüş gece uyanıncaya kadar yaşarım,
Gözyaşı saçan gözümünden mum gibi nur yağıdırım.*

*Bizim işimiz neticesiz olduğundan ah ettiğimiz için kederliyiz
Yaratılıştan mum gibi zayıf düştüm, zayıfladım.*

*Nasıl bütün gece yanmam, nasıl sabaha kadar ağlamam?
Düşman tuzağında sabah rüzgârım vardır mum gibi.*

*Her ne kadar dumandan dolayı karanlığa güç yetiremesem de
Karanlık gecelerde bir âlemin rehberiyim mum gibi.*

*Sohbet halkasında pişmanlıktan başka bir netice yoktur,
Bu sebeple parmak ısırmak benim işimdir mum gibi.*

*Zahirde mihrab ve minber benimle aydınlansa da
Hırkanın altında yüzlerce zunnar kemerim vardır mum gibi*

*Ben kendi gözyaşımı denize kavuşturmadıkça
Mum gibi sönmek mümkün değildir bana*

*Ey Sâib! Gözyaşıyla gönlüm açılır ümidim vardı
Başka yüzlerce akide benim işimi çoğalttı mum gibi.*

پروانه را pervâne râ redifli gazeli:

کوکب سعدی بود از هر شرر پروانه را

اختری پیوسته باشد در گذر پروانه را

ذوالفقار شمع باشد بال و پر پروانه را

برنمی دارد از ان دست از کمر پروانه را

نیست ممکن سر برآرد از گریبان چراغ

تا نمی سوزد حجاب بال و پر پروانه را

می کند قیامت را ز آه آتشین

گر نباشد شمع بر بالای سر پروانه را

شب کز آن رخسار آتشناک مجلس در گرفت

شمع پنهان شد به زیر بال و پر پروانه را

جان ز ما خواهی محبت کن که روی گرم شمع

در هلاک خود کند صاحب جگر پروانه را

پر به دندان خواهد انگشت ندامت را گزید

شمع اگر گیرد به این عنوان خبر پروانه را

بی گناهم گر چه می سوزد، به این شادم که نیست

غیر پای شمع، مأوای دگر پروانه را

من ندارم اختری در هفت گردون، ورنه هست

اختری از هر شرر پیش نظر پروانه را

شمع را چون شعله جواله بی آرام ساخت

تا چها آن سنگدل آرد به سر پروانه را

گر چه می دانم ندارد حاصلی جز سوختن

نامه می بندم همان بر بال و پر پروانه را

طالب نور حق از هر ذره ای در آتش است

تازه گردد داغ شمع از هر شرر پروانه را

روی آتشناک او هر جا براندازد نقاب

گرمی پرواز سوزد بال و پر پروانه را

هر شراری دود برمی آورد از مغز خشک

از شب مهتاب می باشد خطر پروانه را

بر ندارد دل در ایام خط از رویش نظر

کار افتاده است با شمع سحر پروانه را

گر برون از پرده آید داغ عالم سوز عشق

شمع چون فانوس گردد گرد سر پروانه را

بس که صائب خانه ام روشن ز سوز دل شده است

جامه فانوس آید در نظر پروانه را

Pervânenin, her kıvılcımdan kutlu bir yıldızı vardır,

Pervânenin gelip geçici talih yıldızı daim olur.

Pervânenin kolu ve kanadı mumun Zülfikâr'ı olur

İşte bu yüzden pervânenin korkusu yoktur.

Pervânenin kol ve kanat örtüsünü yakmadıkça

Kandilin garibanlıktan isyan etmesi mümkün değildir!

Eğer mumun başında pervâne yoksa

Kıyamete kadar ah ile ağlar inlerim.

Onun ateş gibi yanağıyla meclisin aydınlandığı gece

Mum, pervânenin kolu kanadı altında saklandı.

Benden can istiyorsun bir muhabbet et çünkü mumun yumuşak yüzü

Yürek sahibi pervâneyi helâk ediyor.

Mum eğer pervânenin haberini alırsa

Pişmanlık dişiyle parmağını ısırarak.

Pervânenin gidecek başka yeri olmadığı için mutluyum

Yanıp tükenmesinde benim günâhım yoktur.

Pervânenin görünüşte her kıvılcımdan bir yıldızı olsa da

Yedi felekte bir yıldızım yoktur!

Hareketli alev gibi olan mumu sakinleştirdi

O taş kalpli, başıyla pervâneye daha neler edecek!

Her ne kadar yanmaktan başka bir sonuç olmadığını bilsem de

O pervânenin kolu kanadına mektup bağlarım.

Hak nurunun talibi her bir zerreden dolayı ateştedir,

Pervânenin her kıvılcımı ile mumun ateşi tazelenir.

Onun ateş gibi yüzü her yerden örtü kaldırır

Uçmanın sıcaklığı pervânenin kolunu kanadını yakar.

Aklı kıt olan her kıvılcımdan bir duman çıkarır

Mehtap gecesinden dolayı pervâne tehlikededir.

Yüzünde tüyler bitmeye başladığında yüzüne bakmaktan kendimi alamam

Pervânenin seher mumu ile bir işi çıkmış, ona müptela olmuştur.

Âlemleri yakan aşk ateşi perdeden dışarı çıkarsa eğer,

Mum, pervânenin başının etrafında fanusa dönüşür.

Ey Sâib! Benim evim gönül ateşiyle öyle ışıklıdır ki

Bu ışık pervânenin gözüne fanus olur.

4.1.6. Mucîruddîn-i Beylekânî (VI/XII)

Şiirleri arasında şem‘ ve pervaneden bahseden şairlerden birisi de Mucîruddîn-i Beylekânî’dir. Mum ve ateşin kalbe aydınlık verdiği, bir mum gibi seher rüzgârı ile aciz ve çaresiz kaldığını dile getirir. İlgili şiiri aşağıda verilmiştir.

مهره عمرم ربود شـعبده آسمان

گشت چراغ دلم سپهر الامان

بر سر پایم گداخت سفره خاکی چو شمع

با سر دستم فکند تیر فلک چون کمان

سرد بود همچو صبح بزم حریفان غم

گر ننه‌دم چو شمع شب همه شب در میان

خصم خودم زانکه چرخ گر کندم بر درخت

سر بدر آرد چو شمع از دهنم ریسمان

شمع دل کس نیم پس چه سبب همچو شمع

مرده نفس می زنم بر لب این خاکدان

سوختم از خود چنانک می شوم از باد صبح

همچو سر شمع از آب عاجز و فریاد خوان

روشنی کار من جز پی محنت مبین

راستی قد شمع جز پی سوزش مدان

دهر مرا همچو شمع بی گنه آویخته است

گر بفروشد بلاست ور بگدازد هوان

گرچه به تن فریهم کم نخورم خون که شمع

از بهی و فربهی بیش بود بر زیان

از در این شش جهات چون روم اکنون که کرد

پای به بندم چو شمع گردش این هفتخوان

زنده شوم همچو شمع از پس مردن چو هست

مستمع سحر من صاحب هفتم قران

کھف امم فخر دین زنگی خضر آستین

قطب و دل شمع شرع موسی طور آستان

خسرو سلطان جناب کز حسد او چو شمع

صدر ره بر خود گریست عالم نا مهربان

فتنه به حاجت چه خواست غیبتش از صدر ملک؟

زانکه بود شمع دزد خواب خوش پاسبان

از لب خویش آسمان دندان سازد چو شمع

تا همه سایه بر آنک تافت ز حکمش عنان

غم ز چه گیرد به کار خصم و را شمع وار

زانکه چو زر ریاست بر محک امتحان

برد چو شمع از میان ظلمت ظلم ای عجب

قدرت قدرش که هست در ره دین قهرمان

ای به تو ناحق چو شمع دیده به طفلی عذاب

وی ز تو دولت چو سرو گشته به پیری جوان

هست چو شمع به روز جرم عطارد ز رشک

تا گه توقیع دید کلک تو اندر بنان

ساخت به کردار شمع در ره عشقت مجیر

هم ز دل، آتشکده هم ز دو رخ زعفران

از سر اعجاز طبع، شمع صفت در ثنات

ز آتش خاطر نمود چشمه آب روان

خاطر او آتشست گرچه درو طعنه زد

آنکه هنوزش چو شمع می دود آب از دهان

ز آتش غم جست باز همچو براتی شمع

یا به خودش در پذیر یا به خودش و ارهان

تا که به شب هست شمع محرم اسرار خلق

بر دل پاک تو باد سرّ الهی عیان

شمع جلال ترا باد به نیک اختری

پرتوش از باختر تافته تاقیروان

Feleğin hilesi ömrümün mührünü çaldı

Gökyüzü mumu gönül kandilimi söndürdü el aman!

Topraktan sofra mum gibi eridi ayağımın dibinde

Yay gibi felek oku beni alt üst etti!

Eğer beni mum gibi meydana çıkarmazlarsa

Dert dostlarının meclisi seher gibi soğuk olur.

Eğer felek beni darağacına asarsa kendime düşman olurum,

İp ağızımdan mum gibi gökyüzüne yükselir.

Kimsenin gönül mumu değilim, o halde neden mum gibi

Bu çöplük gibi dünyada ölü gibi nefes alıyorum.

Kendim yandım, o kadar çok yandım ki

Sabah yeli ile mum gibi aciz ve feryatta kalmışım.

Benim işimin ışığına bakma, arkası eziyettir

Mumun boyunun doğruluğuna bakma, işi yanmaktır!

Rüzgar beni mum gibi günahsızca astı

Eğer beni satarsa belâ, eritirse kurtuluştur.

*Her ne kadar bedenim iriyse de kan içerim çünkü
Mumun sağlıklı ve iri olmaktan dolayı ziyanı çöktür.*

*Bu altı yönlü kapıdan nasıl gideyim, şimdi
Bu yedi felekte mum gibi ayağım düğümde.*

*Öldükten sonra mum gibi dirilirim
Benim sihirli sözümü işiten yedi sahip kırandır.*

*Benim memduhum dinin fahri, hızır gibi
Kutup, şeriat mumunun kalbi, Tûr vadisinin Musa 'sıdır.*

*Benim memduhum, eşiğinde sultanın oturduğu padişah'tır
Merhametsiz dünya yüzlerce kez kendine ağladı.*

*Fitne neden saltanat tahtından kaybolmasını istedi
Çünkü muhafızın tatlı uykusu mumu çaldı*

*Felek kendi dudağından mum gibi diş yapar
Sözünden çıkan kişiyi mum gibi ısırarak için.*

*Kader neden onun düşmanını mum gibi yardımına alıyor
Çünkü değersiz altın gibi miheng taşında kıymeti ortaya çıkacak*

*Memduhum, mum gibi zulmetin karanlıklarını götürdü, ne garip!
Şanının öyle bir kudreti var ki din yolunun kahramanıdır*

*Çocukluğunda haksız yere mum gibi azap gören
Seninle devlet servi gibi yaşlılıkta gençleşir.*

*Utarid kıskançlığından sönmüş mum gibi oldu
Kalemin senin parmaklarında imza attığını görünce.*

*Ey Mucîr! Senin aşk yolunda yüreğinde
Ateş yakma yeri ve iki yanağında safran çıkarmış.*

*Gönlünün mucizesiyle mum gibi seni methetmekte
Gönlündeki ateşten akarsu gibi pınar taşı.*

*Onun gönlü ateştir, her ne kadar onu küçümsemiş olsa da
O küçümsediği kişinin mum gibi ağzından su çıkar.*

*Keder ateşinden kurtuldu mum gibi
Ya onu kabul et ya onu kendine bırak!*

*Mum geceleri halkın sırlarına mahrem oluncaya kadar
Senin temiz kalbine Allah'ın sırrı ayan olsun!*

*Senin celâlinin mumunun bahtı güzel olsun
Onun ışığı doğudan batıya (Kırvan şehrine) kadar ulaşsın.*

4.2. MANZUME OLARAK MESNEVÎ TÜRÜNDE

4.2.1. Nâsır-i Buharâî (VIII/XIV)

Dîvân'ının *Hidayetnâme*⁴⁸⁹ adlı mesnevisinde pervâne ile âşık birinin karşılıklı konuşmasını nakleder. Mesnevisinde âşık olan bir kişi pervânedan, sorununa bir çare bulmasını ister. Çünkü pervânenin aşk ateşine kanat çırpıp, müşkülünü ancak onun çözebileceğini ifade eder. Bu bağlamda şiirde konunun bir bütünlük içinde bulunduğu ve geleneksel şem' u pervâne çerçevesinde kaleme alındığı göze çarpmaktadır. Hz. Yûsuf, güzellik açısından muma; aynı zamanda Tûr'da Hz. Musa'ya gösterilen tecelli ateşi de mum ile somutlaştırılmıştır.

Konunun işleniş şekli Attâr'ın *Mantıku't-tayr* adlı eserindeki pervânelerin yolculuklarını anlatan hikâyeyi hatırlatmaktadır ve konunun geleneksel çerçevede ele alındığı görülmektedir. Nitekim başında altın taç takan bir şeyh gibi ortaya çıkan ve çadır kuran mumu uzaktan bir pervâne görür ve dans ederek ortaya çıkar. Mum, etrafında dolaşan pervâneye “sevgili” diye seslenip cilve yapmaya başlayınca âşık pervâne kendini ateşin içine atar. Şiirin sonunda aşk oyununun gereği budur der.

“Hikâye” başlıklı başka bir şiirinde ise âşık, aşk ateşi ile yanan bir kişinin dertli hali, arzu ateşiyle gündüzleri ölüp geceleri yanan muma benzetilmiştir. Bu bağlamda şem' ve pervânenin âşıklık çerçevesinde birer kahraman olarak değerlendirildiği görülmektedir. İlgili şiirler aşağıda verilmiştir.

حکایت

⁴⁸⁹ Nâsır-ı Buharâî, *Dîvân-i Eş'ar-i Nasır-i Buharâî* (haz. Mehdi Direhşân), (1. Baskı), Bonyâd-i Nîkûkârî-yi Nûriyânî, Tahran 1353 hş., 406.

به پروانه می گفت صاحب‌دلی
 تو باید که آن مشکلم حل کنی
 بیان ره عشق گـوئی مرا
 چو صاحب‌دل این ماجرا عرضه کرد
 که چون آید امشب زمان وصال
 بیا تا من این مشکلات حل کنم
 چو رقص علوی درین خانقاه
 یکی خادم زنگی آمد بدید
 یکی شمع افروخت آن نیک مرد
 تو گفـتی مرا رمح آمد پدید
 چو یوسف جمال خود افروخته
 چو شاهی که بر سر نهد تاج زر
 یکی قلعه آهنین کرده فتح
 پدید آمد از دور پروانه ای
 بسی گشت در زیر و بالای شمع
 چو یارش بخواند و کرشمه نمود
 سراسر وجود خودش بر فروخت
 ندائی بر آید که ای زنده دل
 ره عشق بازی همین است و بس
 که در عشق دارم قوی مشکلی
 که در آتش عشق پر میزنی
 وزین نکته حاطر بجوئی مرا
 چنین گفت پروانه با سوز و درد
 شب من گشاید نقاب از جمال
 همه مجمل تو مفصل کنم
 دف صوفیان را بر آویخت ماه
 ز قندیل خور ریسمان در کشید
 که انوار او ماه را خیره کرد
 ز قندیل خور ریسمان در کشید
 ولی همچو موسی زبان سوخته
 میان رئیسـان بر آورده سر
 زده بارگـاهی بیـالا و سطح
 برقص آمده همچو دیوانه ای
 ببوسید هر دم سرا پای شمع
 در آتش در انداخت خود را چو دود
 چو عودی بر آن شمع خوش بسوخت
 جوان جوانبخت فرخنده دل
 به تحقیق اسرار ناصر برص

Hikâye

Bir gönül sahibi, pervâneye

Aşkta büyük bir sıkıntı var diyordu.

Benim bu müşkülümü senin çözmen gerekir,

Çünkü sen aşk ateşine kanat çırpıyorsun.

Bana aşk yolunu anlatıyorsun

Ve bu noktyle benim gönlümü istiyorsun.

*Gönül sahibi kişi bu macerayı dile getirince
Pervâne yanıp dertli bir şekilde şöyle dedi:*

*Madem ki bu gece vuslat zamanıdır,
Benim gecem, güzel yüzden örtüyü kaldırır.*

*Gel de senin bu derdine çözüm bulayım ben
Senin bu kısa sorununu ayrıntılı konuşayım.*

*Bu hankahtaki yüce rakkaslar gibi
Ay, tutup astı sufilerin defini.*

*Zenci bir hizmetçi çıkageldi
Güneşin kandilinden bir ip çekti.*

*O iyi adam bir mum yaktı
Onun ışıkları ayı şaşkına çevirdi.*

*Sen, bana bir süngü ortaya çıktı dedin,
Güneşin kandilinden kemend çekti.*

*Kendi cemâlini Yûsuf gibi parlattı
Fakat Musa gibi dilini yaktı.*

*Başına altın taç takan bir şah gibi
Reislerin arasından baş çıkardı.*

*Birisi demirden kuleyi fethetti
Yukarıda dışarıda bir çadır kurdu.*

*Uzaklardan bir pervâne ortaya çıktı
Bir divâne gibi raks ederek.*

*Mumun üstünde tepesinde çok dolaştı
Her an mumun başını ayağını öptü.*

*(Mum) Ona sevgili diye seslenip cilve yapınca
Kendini bir duman gibi ateşin içine attı.*

*Baştan ayağa tüm bedeni tutuştu
O mumda bir tütsü gibi güzel güzel yandı.*

Ey gönlü diri olan diye bir nida yükselir

Kutlu gönül, genç talihli delikanlı.

Aşk oyununun yolu işte budur

Nâsır'ın sırlarını araştır.

حکایت

یکی عاشقی فرد و آزاده ای	شنیدم که شد صید شهزاده ای
چو شمع معنبر ز سوز طلب	همی مرد روز و همی سوخت شب
نه با دوست او را گمان وصل	نه در دیده او را نشان خیال
اگر نقش رویش بدیدی بخواب	ز هیبت شدی مرد مسکین خراب
ز بیم غلامان شه نا مراد	برفتی بر آن آسمان همچو باد
همه عمر گشتی بکوه و به دشت	برین ماجرا مدتی بر گذشت
مر او را یکی محرم راز بود	که بروی در سروری باز بود
بجستی بهر فرصتی خاطرش	بر انفس خود ساختی صابرش
یکی روز مهر ویش در کشید	بهر جانبی در طلب می دوید
به پروانه ای او فتادش گذار	جوان را در او دید افتاده خوار
لب او شده خشک و رخسار زرد	بر آن چهره زرد بنشسته گرد
به نرمی بگفتش که ای یار من	پراکنده حال دل افکار من
غم و محنت و رنج بسیار شد	همه نقد عمرت درین کار شد
چو وصلت میسر نخواهد شدن	به ترکش بگو پتک سردی مزن
ترا این فضولی بود ای گدا	که صحبت طمع داری از پادشا
جوابش چنین گفت کای مهربان	که کوس فصاحت زدی در جهان
تو بندی که گفتی مرا درخورست	که در گوش من حلقه ای از زرست
ولیک ار بتابم رخ از یار خویش	شوم تا قیامت گرفتار خویش
اگر چند با او نپیوسته ام	نه آخر که از خویشتن رسته ام
کسانی که بودند ثابت قدم	ز خود دور گشتند و رست از الم
چو با خود نشینی فراقست و شوق	چو از خود گذشتی وصالست و ذوق

که آنجا که عشاق را منزل است ز وصل وز هجران کجا حاصلست
ز عشقت گر آبی روان شد به جوی سبک دست از هر عالم بشوی

Hikâye

*Âşık ve özgür bir kişinin
Bir şehzadenin avı olduğunu duydu.*

*Mum gibi arzu ateşiyle muteber,
Gündüzleri ölüyor, geceleri yanıyordu.*

*Ne sevgili ile vuslat düşüncesi vardır
Ne de gözündeki onun bir hayali vardır.*

*Eğer onun yüzünü rüyada görseydin
Korkudan harap olmuş zavallı bir adam olurdun.*

*Muradına erememiş şahın kölelerinin korkusundan
Rüzgâr gibi gökyüzüne doğru gittin.*

*Bütün ömrün boyunca dağda ve çölde dolaştın
Bu macera ile bir süre vakit geçirdin.*

*Onun sırrına mahrem birisi vardı
Neşenin kendisine açık olduğu bir kişi.*

*Her fırsatta onun gönlünü aradın
Bütün nefesini onun sabrına harcadın.*

*Bir gün gönlü onu arzu etti
Her tarafa onu aramaya koşuyordu.*

*Onu görmek için izin aldı
Orada perişan düşmüş bir sevgili gördü.*

*Dudağı kurudu ve yanağı sarardı
O sararmış yanakla yanında oturdu.*

*Usulca ona söyledi: Ey benim yârim!
Benim düşüncemle gönlü dağılmış olan!*

Keder, zahmet ve sıkıntı çok oldu,

Bütün ömrün bu işte heba oldu.
Vuslat gerçekleşmeyeceği için
Onu bırak ve soğuk balyozu vurma!
Ey dilenci! Bu, senin için boş iştir!
Çünkü sen padişahla sohbet etmenin hevesindesin.
Şöyle cevap verdi: Ey şefkat sahibi!
Cihanda fesahat davulunu çaldığında.
Eli bağlı olmamı istedim ve bu bana layıktır
Çünkü benim kulağında altından bir halka vardır.
Eğer yârimden yüzümü çevirirsem
Kıyamete kadar sıkıntıya düşmüş olurum.
Eğer ben ona bağlanmasaydım
Sonunda kendimden kurtulamazdım.
Adımı sabit olan kişiler,
Kendinden uzaklaştı ve elemden kurtuldu.
Kendinle oturunca, ayrılık ve şevktir
Kendinden vazgeçince, vuslat ve zevktir.
Âşıkların menzili olan yerde
Vuslat ve ayrılıktan nasıl netice olur?
Senin aşkıdan dolayı su eğer ırmağa döndüyse
Her iki âlemden elini yıka bir an önce!

4.2.2. Kâsım-ı Envâr (VII/XIV)

Mumun bala olan aşkı ve ondan ayrı düşmesi hikâyesini kaleme alan Kâsım-ı Envâr *Enîsu'l-arifîn* adlı mesnevisinde kendi dilinden mumu hikâye eder. Bir gece perişan halde bir pervâne yanan bir mumu görür ve pervâne muma neyi kaybettiğini, kandil ile neyin peşine düştüğünü sorarak hikâyeye başlar. Mum, baldan ayrı düştüğünü ve onu bulmaya çalıştığını söyler. Mumun bu âşıkane sözlerini duyan pervâne heyecana kapılıp kendini ateşe atar ve fenâyâ ulaşır.

Şair, kaleme aldığı bu hikâyesinde mumun dertli olduğunu, başındaki ateşle kaybettiği bir şeyi aradığını söyler. Etrafında dolaşan pervâne muma neyi kaybedip aradığını sorar. Bu hikâyede mum, sevgilisi için ateşler içinde gözyaşı dökən, sabahlara kadar matem tutan bir âşîğın simgesidir. Burada farklı olarak göze çarpan husus mumun sevgilisini aramaya çıkmasıdır. Mum onlarca dert sahibi olduğu ve pervâneyi kederiyle etkilediği için, nefesi ile pervâneyi sarhoşa çevirir ve bu kendini kaybetmişlik hali içerisinde pervâne korkusuzca kendini ateşin içine atar. Ve nihayet pervâne baştan ayağa kadar yanarak vahdet-i mutlak vuku bulur.

Bu hikâyede muhabbetin ve arayış işaretinin mumda başladığı; bu arzu dolu arayış ve kederle seyreden bekleyişin pervâneyi muma meftun ettiği açık olarak görülmektedir. İlgili şiirler aşağıda verilmiştir.

الحکایة فی کمال العشق والتوحید

بود یک پروانه شوریده حال	جان شیرین کرده بر آتش حلال
دید شمع را که با صد سوز و درد	اشک گلگون می‌رود بر روی زرد
غیرتش بگرفت دامن، مرد وار	چرخ می‌زد گرد آتش بی قرار
گفت باشمع: ای اسیر درد و داغ	تا چه گم کردی که جویی با چراغ
ماتمی داری که هر شب تا بروز	اشک باری در میان تاب و سوز
خوش خوشی در گریه شمع اشکبار	گفت با پروانه زار و نزار
شور شیرین طاقتم را کرد طاق	غصه دارم در دل از درد فراق
دورم از شیرین خود، فرهادوار	جان شیرین می‌دهم در هجر یار
این چراغ از بهر آن دارم که من	یار خود می‌جویم از هر انجمن
یا بشیرین رساند، بی ندم	یا بسوزاند مرا سر تا قدم
شاهد شیرین ندارم در کنار	شمع بی شاهد نمی‌آید بکار
در زبانم زین وجود خویشتن	می‌گذارم بهر سود خوشتن
شمع مومین دل چو صاحب درد بود	از دمش پروانه را مستی فزود
در کمال شوق و شورش بی قرار	خویشتن را زد بر آتش مردوار
خسته دل پروانه صاحب جرم بود	آتش از جرمش دمی بر کرد دود
ساعتی بگرفت تنگش در کنار	عاقبت پروانه شد از همرنگ یار

آتش سوزنده چون بر زد علم محو شد پروانه از سر تا قدم
کثرت پروانه فانی شد تمام وحدت مطلق عیان شد والسلام

Aşk ve Tevhid'in kemâli hakkında hikâye

Hali perişan bir pervâne vardı,

Tatlı canını ateşe helâl kıldı.

*Yüzlerce ateş ve dert içinde olan mumu gördü,
Sararmış yüzünün üzerinde gül rengi gözyaşı akıyordu.*

*Onun kıskançlığıyla cesurca harekete geçti
Karasız bir şekilde ateşin etrafında dönüyordu.*

*Muma söyledi: Ey dert ve ateş esiri!
Ne kaybettin de bu kandille arıyorsun?
Ateşin ve yangının içinde gözyaşı döktüğün
Her gece sabaha kadar matem tutarsın.*

*Mum güzel güzel gözyaşı saçarak
Ağlayıp inleyen pervâneye şöyle dedi:*

*Tatlı heyecan benim tâkâtımı tüketti,
Ayrılık derdiyle kederim vardır gönlümde.*

*Kendi Şîrîn'imden uzaktayım Ferhâd gibi
Yârin hicranında feda ederim tatlı canımı.*

*İşte bu kandil, her mecliste aradığım,
O sevgili yârim içindir.*

*Ya pişmanlık duymadan sevgiliye ulaştırır,
Ya da beni baştan ayağa kadar yakar.*

*Tatlı bir sevgilim yoktur yanımda
Hiçbir işe yaramaz mum sevgili olmadan.*

*Benim tüm bu varlığım dilimdedir,
Kendi kârım için eriyorum.*

*Gönül mumu dert sahibi olduğu için
Onun nefesi ile pervâneyi sarhoşa çevirdi.*

*Kemâlde kararsız arzu ve heyecan ile
Kendini cesurca attı ateşe.*

*Gönlü yaralı pervâne günah sahibi idi
Ateş onun günahı ile bir duman çıkardı.*

*Bir süre onu yanında sıkıca tuttu
Pervânenin akıbeti sevgilisi ile tek renk oldu.*

*Yakıcı ateş ortaya çıktığı vakit,
Pervâne baştan ayağa perişan oldu.*

*Pervânenin kesreti tamamen fenâ buldu,
Vahdet-i Mutlak vuku buldu, vesselâm.*

خطاب شمع با آتش

کای بطول و عرض خود وامنده باز	گفت با شمع آتش سوزان بر از
مانده ای از جرم رعنایی بدرد	توی بر تو جرم داری، سرخ و زرد
زان سبب بیگانگی ای از خویشتن	خود نمایی میکنی در انجمن
از وجود خویشتن پروا نداشت	خود کمال عاشقی پروانه داشت
در زمانی کار خود را ساخت، رفت	جان و تن در پیش جانان باخت، رفت
یافت از محبوب خود مقصود و کام	مختصر بگرفت خود را شد تمام
خویشتن از خویشتن بیگانه تو	ای کم از شمع و کم از پروانه تو
نی ز جرم خویش چون پروانه فرد	نی چو شمعت اشک سرخ و روی زرد
آشکارا بت پرستی میکنی	گر بخود دعوی هستی میکنی
عاشقی را کش بود با خویش کار	بی شکی هر گز نبیند روی یار
چون فنای یار گشتی واصلی	تا تو بر خود عاشقی بی حاصلی
آخر، ای مسکین، حجاب خود توی	تا تو باشی در میان باشد دوی
تا شوی هم رنگ او پروانه وار	رو وجودت محو گردان پیش یار

رنج خود هم خویش افزون میکنی جان پر از غم ، دل پر از خون میکنی
 ما و من گفتن چه اندر خورد ماست؟ حسرتا، کین درد ما از درد ماست
 ما و من علت زیادت میکند نفی ایمان و شهادت میکند

Mumun ateşe hitabı

*Yakıcı ateş muma sırrını söyledi;
 Ey kendi eni boyuyla yorgun düşmüş!
 Suçlu olan sensin, kibir günahı ile
 Kırmızı ve sarı olarak dertte kalmışsın!*

*Mecliste kendini gösteriyorsun
 İşte bu sebeple kendine yabancısın!*

*Âşıklığın kemâlinde kendisinin pervânesi vardı
 Kendi varlığından dolayı takâti kalmadı.
 Canını ve bedenini sevgili huzurunda kaybedip gitti
 Bir müddet kendi işini yaptı ve gitti.
 Kendini kısa özet gibi tuttu, tamamladı
 Kendi sevgilisi ile maksada ulaşıp mutluluk buldu.*

*Ey mumdan eksik, pervânedен küçük olan sen!
 Kendi varlığından habersiz olan sen!*

*Mum gibi senin gözyaşın kırmızı, yüzün sarı değildir
 Kendi günahıyla pervâne gibi tek değilsin.*

*Eğer kendinle bir davan varsa
 Putperestlik yaptığın açıktır.*

*Kendisiyle işi olan âşık isen eğer
 Hiç şüphesiz yârin yüzünü asla göremezsın.*

*Bir neticesi olmaksızın âşık olduğun için
 Nihayetinde sevgilide fenâya vasıl oldun.*

*Sen, ortada olduğun sürece uzaklık olur
 Ey miskin! Artık örtü sensin!*

*Yârin huzurunda varlığın yok oluncaya kadar yürü
Pervâne gibi onun rengine bürününceye dek.*

*Kendi sıkıntını da bizzat kendin artırıyorsun
Canını kederle, gönlünü kanla dolduruyorsun.*

*Biz ve ben demek (kibir) bize yakışmaz
Ey hasret! Bizim bu derdimiz yine bizdendir.*

*Biz ve ben, hastalığı belâyı daha da çoğaltır
Îmân ve şehadeti yok eder.*

4.2.3. Ehlî-yi Şîrâzî'nin (ö. 942/1534) Şem' u Pervâne Mesnevisindeki Olay ve Kahramanlar

Ehlî-yi Şîrâzî'nin Şem' u Pervâne mesnevisi şu başlıkları içerir: Şem' u Pervâne başlığı altında bir tevhid, iki münâcât, bir Hz. Peygamber'e naat, bir Hz. Ali'ye naat, kitabın yazılış sebebi, Sultan Yakub'a övgü, Emîr-i Azam Şah Kulu Bey'e övgü, aşkın vasfı, Şem' u Pervâne hikâyesinin başlangıcı, Şem'in meclise gelişi, Pervâne'nin Şem'i görmesi ve ona âşık olması, Pervâne'nin âşık olması, Şem'in iki hizmetçisi ve Pervâne'ye gönderdiği mesaj, Pervâne'nin cevap vermesi, Şem'in Pervâne'ye nazlanması, Pervâne'nin Şem' ile ağlaması, Pervâne'nin Şem'e hikâye anlatması, Şem'in aşkta Pervâne'ye yardım etmesi, Rüzgâr'ın Şem' ve Pervâne'nin arasına ayrılık atması, Rüzgâr'ın Pervâne'yi Şem'den uzaklaştırması, Şem'in Fanus'a girmesi, Pervâne'nin Şem'in meclisinden uzak düşmesi, Pervâne'nin divâne olup çöle düşmesi, Şem'in ayrılığından dolayı Pervâne'nin ağlaması, Pervâne'nin geceyi geçirmesi, Pervâne'nin yakarışı, bir meleğin Pervâne'ye gaipten müjde vermesi, Pervâne'nin ayrılığından dolayı Şem'in ağlaması, Şem'in hastalanması ve kaderden şikayet etmesi, Anber ve Kâfûr'un Şem'in halinden haberdar olması, Şem'in hizmetkârlarına sırrını söylemesi, Kâfûr'un Şem'e nasihatte bulunması, Şem'in Kâfûr'a hitabı ve ondan yardım istemesi, Anber'in Şem'e teselli ve çare araması, Anber'in ateşe koku saçması ve Pervâne'nin haberdar olması, Şem'in Anber'in huzurunda yakarması ve Pervâne'ye kavuşmak için yalvarması, Şem'in Pervâne'ye elçi göndermesi, Şem'in Fanus'un perdesinden çıkması ve Pervâne'yi aramak için Nûr'un peşine düşmesi, Nûr'un Pervâne'ye Şem'in tarafını gös-

termesi, Şem‘ ve Pervâne’nin birbirine kavuşması ve Pervâne’nin kendini feda etmesi, Şem‘in Pervâne için yas tutup canını sevgiliye feda etmesi ve kitabın bitişi.”

Nasrullâh-i Purcevâdî, Ehlî-yi Şîrâzî’nin bu mesnevisinin bütün şem‘ u pervâne mesnevilerinden daha ünlü olduğunu ve bin bir beyitten oluşan bu mesnevinin Akko-yunlu hükümdarı Sultan Yakub’a takdim edilmek üzere yazılan tasavvufî ve dramatik bir eser olduğunu dile getirir.⁴⁹⁰

Ancak bu konu üzerine kapsamlı çalışmalar yapan Sadık Armutlu “*Ehlî, mesnevisinin kurgusunda âşıkane duyguları ele almıştır. Bu kurguda maddi aşkın ifadesinde kullanılan söylemler öne çıkmış, seven ve sevilenin sonu mutlu bir şekilde değil, acı sonla neticelenmiştir. İki sevgilin ölümü ve dramatik sonları mesneviyi kategorik olarak tasavvufî eserlerin ruhuna uygun düşmediğinden, esere tasavvufî alegorisi/temsili gözüyle bakamayız. Ayrıca eserde tasavvufî sorunsallara değinilmediği gibi, tasavvufî bir amaç ve yöntemle yazıldığına dair bir belirti de yoktur. Tasavvufî eserlerde gördüğümüz devir nazariyesini veya seyr ü süluk olgusunu da bu mesnevide göremiyoruz.*”⁴⁹¹

Bu bağlamda Ehlî, ilahî gerçekleri hissedip yaşıyan ve onların zevkini şiir şeklinde terennüm ederek mutlak gerçeği yakalamaya çalışan bir şair olarak değil, işlediği konuyu duyguya dönüştürerek âşıkane tarzda sunan bir sanatçı kimliğiyle karşımıza çıkar. Gizlinin, ulaşılamayanın peşinde olmadığı gibi, kozmik âlemin özleri ve onların işaret ettikleri ve de simgesel olarak belirttikleri sırları keşfetmemiş, birbirini seven iki kişinin yaşadıkları mutlulukları, acıları, ayrılıkları, çektikleri sıkıntıları, kavuşmalarını, birlikte ölmelerini; itibari zaman, mekan, şahıs kadrosu içerisinde sanatkâr bakış açısıyla ortaya koymuştur.⁴⁹²

Ehlî, yirmi dört beyitten oluşan tevhidden sonra münâcât bölümüne geçer. Münâcât kısmında Allah’tan cömertlik pervânesi ile yani izin verip ferman buyurarak gönlündeki vuslat mumunu yakmasını diler. Kalp mumunu beden karanlığından kurtarmasını, aşk ateşi ile tekrar yakmasını; gönlünün sırlara mahzen olmasını, gizli sırlarla

⁴⁹⁰ Purcevâdî, *Zebân-i Hâl*, 888.

⁴⁹¹ Sadık Armutlu, “Farsça ve Türkçe Şem‘ ü Pervâne’ler arasında bir karşılaştırma denemesi”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VI/Mesnevî: Hikâyenin Şiiri* (Haz. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2011, 50-163.

⁴⁹² Armutlu, “Farsça ve Türkçe Şem‘ ü Pervâne’ler arasında bir karşılaştırma denemesi”, 59.

kendisine aydınlık vermesini arzular. Sözü'nün yani şiirinin inci gerdanlık gibi güzel olmasını, görüş sahiplerinin meclisinde kandil gibi ışıltı saçmasını ister.

Etkilendiği şairlerden söz ederek yine Allah'tan, gönlünü Nizâmî'nin nuruyla aydınlatmasını, kendisine Sa'dî'nin olgunluğunu vermesini; Hâfız gibi ilham sahibi olmasını; Câmî'nin *Hüsrev*'inde kazandığı ünü ona da bağışlamasını diler.⁴⁹³

On dokuz beyitten oluşan naat bölümünde Hz. Peygamber'e övgüde bulunur. Hz. Peygamber'i, görüş sahiplerinin mumu, varlık meclisinin kandili, yaratılış ve mürüvvet mecmuası olarak nitelendirir. Peygamberin zuhuru ile Kısra'nın sarayının yıkıldığını, ateşperestlerin ateşinin söndüğünü; Miraç gecesinde atının şimşek gibi feleğe yükseldiğini, kandilinin Allah'ın nuru ile yandığını dile getirir.

Bir sonraki bölümde Emîr'l-mü'minîn Hz. Ali'ye yazılan naatta, Hz. Ali'yi gözlerin kandili, velilerin şahı ve hidayet mumu olarak nitelendirir. Hz. Peygamber'i tüm meclisin mumu; Hz. Ali'yi de o mumun etrafında dönen bir pervâne olarak değerlendirir. Ardından kitabın yazılış sebebini açıklayan bölüme başlar. Mutlu günlerin sabahı gibi aydınlık ve aya parlaklık veren kandil gibi yıldızların olduğu bir gece vaktinde nur kapısının kendisine açıldığını, mum ve pervâne gibi yanmakta olduğunu, mana mumu ile kendisine yol gösterildiğini, gönlüne hakikat yolunun ilham edildiğini dile getirdikten sonra Sultan Yakub'u övmeye başlar.

Sultan Yakub'u; Allah'ın lüftü, ışıldayan bir güneş, zamanın Süleyman'ı, görüş sahibi, aydınlığın ve karanlığın efendisi olarak nitelendirir. Lütuf ile herkese el uzattığını; yardım ettiği kişilerin talih mumunun asla sönmeyeceğini, âlemin onun yüzünün mumu ile aydınlandığını dile getirir ve Sultan Yakub'a dua ederek bu bölümü bitirir.

Ehlî, bundan sonra Şâh Kulu Bey'i methetmeye başlar. Şâh Kulu Bey'in, iyi kötü herkesin yardımcısı olduğunu, ışıltı ile güneşin daha çok parladığını, kudreti ile emirlik adının yüceltiğini, kendisinden Hakk'ın razı, halkın da hoşnut olduğunu ve adaletle hükmettiğini dile getirir.

Tevhid, münâcât, naat ve övgü bölümleri bittikten sonra aşkın sıfatı başlığı altında sanki şem' u pervâne hikâyesine giriş yapar: Âşığın gönlünün cemâl mumuna pervâne olduğunu; âşığın her gece ateşte pervâne misali, gönül ateşi ile sabaha kadar ayakta du-

⁴⁹³ Kanar, *Fehmî ve Şebisterî'den Şem' ve Pervâne*, 38.

ran mum gibi olduğunu; yüreğinin pervâne gibi gamla yaralandığını, mum gibi ağlayarak kendi eteğini yıkadığını dile getirir. Gönlünde ateşi olmayan bedenın yok olması gerektiğini, ışığı olmayan mumun kimseye fayda vermeyeceğini anlatır. Sonunda âşığa seslenir ve “Gel de aşk yolunu pervânenen öğren!” diyerek bölümü bitirir. “Şem‘ u Pervâne Hikâyesinin Başlangıcı” başlığı altında şair, bu hikâyeyi bir bilgeden duyduğunu ve hikâyenin Ferhâd ile Şîrîn’den daha tatlı, daha güzel; Leylâ ile Mecnûn’dan daha fazla can yakıcı olduğunu söyleyerek hikâyeye başlar:

Bir gün, Şam ülkesinin şâhı olan Şem‘, eğlenmek için bahçede kurduğu eğlence meclisine gelir, Şem‘ ışığıyla meclisi aydınlattığı için bir Pervâne onu uzaktan görür ve cezbesine kapılarak Şem‘e yaklaşır. Şem‘e âşık olan Pervâne gönlüne düşen aşk ateşi ile şaşkın bir halde onun etrafında dönmeye başlar.⁴⁹⁴ Şair bu bölümde Şem‘i çeşitli sıfatlarla över. Pervâne Şem‘e âşık olunca tıpkı mum gibi baştan başa aşk ateşiyle dolar.

Şem‘in Anber ve Kâfûr adlı iki hizmetçisi vardır. Şem‘, Pervâne’nin aşkından haberdar olunca birbirinin dostu olan iki hizmetçisine, Pervâne’nin bu işin peşini bırakmasını söylemelerini emreder. Hizmetçilerden Anber daha yumuşak ve dostça davranırken; Kâfûr daha sert ve soğuktur.

Hizmetçilerin sözlerini işitince Pervâne’nin kalbi kırılır. Gönlüne oturan kederle Şem‘e methiyeler düzmeye başlar. Boyunun servi, yanağının gül olduğunu; kendini yakacak olsa bile ateşinden yüz çevirmeyeceğini söyler. Bu yakarış üzerine Şem‘ öfkelendir ve kınayan bir dille konuşmaya başlar. Pervâne’nin boş yere konuştuğunu, ne diye ölüm aradığını, eğer kahrederse bedenini yakacağını, canının eriyeceğini söyler; kendini bir lâl taşı, Pervâne’yi ise bir dilenci olarak görür ve dilencinin lâl taşı ile bir işi olamayacağını yani aralarında büyük farklılık olduğunu dile getirir. Kendisine ulaşırsa zarar göreceğini, emrettiğinde onu ateşe atacaklarını; huzur bulamayan Ferhâd gibi bu can çekişmesiyle Pervâne’nin de huzur bulamayacağını söyler.

Mâşuk Şem‘ nazını artırınca âşık Pervâne de niyazını artırır. Pervâne Şem‘e, kendisinin yaptığı naz ve cilve ile yandığını ve bu nazın ne zaman son bulacağını sorar. Her ne kadar Şem‘ başlangıçta Pervâne’yi kendinden uzaklaştırmak istese ve kendisine yaklaşırsa yanıp öleceğini söylese de Pervâne, asıl Şem‘in yanından ayrıldığı vakit öleceği-

⁴⁹⁴ Kanar, *Fehmî ve Şebisterî’den Şem‘ ve Pervâne*, 40.

ni, son nefesini tüketinceye dek bu arzusundan vazgeçmeyeceğini dile getirir. Çünkü Pervâne, canını sevgilisine feda etmenin ve onun vuslatına kavuşmanın hevesindedir.

Bu bölümden sonra Pervâne, Şem'e bir hikâye anlatmaya başlar. Bu hikâyede Yûsuf peygamber kıssasına telmihte bulunur. Yaşlı biri köle pazarında Yûsuf kadar güzel ve değeri çok yüksek tutulan bir köleyi satın almak ister. Köle taciri ona, kölenin çok yaşlı olduğunu ve onu satın alamayacağını söyleyince yaşlı adam, "Onu alamasam da, alıcılarından olduğum bilinsin, bu bana yeter" der.⁴⁹⁵

Şem' bu hikâyeyi dinleyince kalbi yumuşar, nazı bir yana bırakır ve Pervâne'yi kendine yâr bilir. Pervâne gibi ateşten yüz çevirmeyen kişinin sonunda vuslata ereceğini söyler. Şair burada âşık ile mâşukun arasında bir sırrın bulunduğunu, eğer biri aşk ile yanarsa diğerinin de eriyeceğini; âşığa bir ok isabet ettiğinde mâşukun da üzüleceğini dile getirir. Şem', Pervâne'yi zulümle sınayarak ona olan güveninin arttığını söyler ve Pervâne olmadan meclisi aydınlattığı gün hayatının son bulmasını diler ve aralarında sevgi dolu bir muhabbet başlar. Kandil ateşi sohbetin hararetiyle tutuşur ve birbirlerine kavuşmaktan mutlu olurlar; ancak Rüzgâr ikisinin arasında bir engel teşkil eder.

Takip eden bölümde Felek, Şem' ile Pervâne arasındaki muhabbeti kıskanıp kin gütmeye başlar ve onların kavuşmalarını engellemeye çalışır; bu iş için Rüzgâr'ı görevlendirir. Çimenlikte dolaşan Rüzgâr o muhabbet anına yetişir. Bütün güzelliğiyle etrafı aydınlatan Şem'i ve çevresinde dolanan Pervâne'yi görür. Rüzgâr ikisinin muhabbetini öylesine kıskanır ki Şem'in başından nur tacını çalıp götürür, Pervâne'yi de onun vuslatından uzaklaştırır. Ansızın Şem'in tacı lalenin tacı gibi rüzgârda savrulup gider; onun kederiyle meclistekilerin gönlünden duman yükselir.

Şem'in, adı Fanus olan direği gümüştan bir otağı vardır, düşmandan dolayı can korkusu taşısı da orada emniyet bulur. Rüzgâr sürekli onun etrafında dolaşır ve Pervâne ümitsizliğe kapılır, Şem'in gözden uzaklaşmasına üzüldür. Rüzgâr, Şem'den muradını alamayınca Pervâne'ye tamamen düşman kesilir. Pervâne'nin gönlü gittikçe daralır, neredeyse rüzgârın yere savurduğu gül yaprağı gibi yere düşer. Canı boğazında kuş gibi çırpınır.

Pervâne, içine düştüğü ayrılık sebebiyle tıpkı Mecnûn gibi deliye dönüp çöllere düşer. Eğer sevgiliye ulaşamayacaksa divâne olmaktan başka çaresi yoktur. Akıllılık

⁴⁹⁵ Kanar, *Fehmî ve Şebisterî'den Şem' ve Pervâne*, 40.

mahallesinden divânelik vadisine gider. Pervâne'nin bedeni bir mum gibi erir, ciğeri yanar ve çaresiz kalır. Şem'i bulmak için kendi eliyle her tarafta toprağı karıştırır. Ağlamaktan boğazına kadar gözyaşlarına boğulur.

Şem'in ayrılığından dolayı Pervâne'nin ağlamasının anlatıldığı bölümde şair, mâşuku olmayan gönlün ağlamaktan başka bir işi olmadığını dile getirir. Pervâne'nin kendi talihinden yakındığı, bahtının aydınlanmadığını ve sevgili uğruna canını neden feda etmeyeceğini söyler. Birilerinin Şem'den haber getirip getiremeyeceğini sorgular. Pervâne bir süre ayrılık acısı içinde kalır, hicran gecesinde Pervâne'nin yangını artar, gönlü keder ateşinde tutuşur, gönül ateşiyle ya Rab diyerek dua edip yakarmaya başlar.

Pervâne el kaldırıp nebilerin sonuncusu, evliyaların şahı, gözyaşı dökenlerin, sabah vakti kalkanların hakkı için, günah sahiplerinin tövbesi, çölde kalıp yolunu kaybedenler, yalnız kalıp kuyuya düşenler, şahadette şehitlerin tekbiri için bu vadide Şem'in nuruyla kendisine kurtuluş ve hidayet bağışlamasını diler.

Pervâne'nin bu yakarışları üzerine bir melek Pervâne'ye gaipten müjde verir. Pervâne gönül derdi ile inleyip yanınca Allah onun arzu kandilini yakar. Akıl kulağına göz kandilinin yeniden aydınlandığı hususunda gaipten bir haber gelir ve o güneş gibi olan sevgiliye kavuşacağını müjdeler.

Aynı şekilde Şem' de Pervâne'nin ayrılığından dolayı ağlamaya başlar. Yalnızlıktan dolayı gönlü kana bulanan Şem'in her can damarında bir ateş ortaya çıkar. Meclisin gönlü de sıkıntı içinde perişan olur. Tıpkı Pervâne gibi Şem' de ayrılık ateşinden dert yanar. Akabinde Şem' hastalanır ve kaderden şikayet etmeye başlar. Şair, onun bedeni ve damarına yakıcı bir ateşin düştüğünü, ateş yüzünden dudağında yüzlerce uçuk çıktığını, gül yüzlü olan o kâfur bedeninin kar gibi eridiğini söyler. Şem' âşığının ayrılığı ile şikayet etmeye, söylenmeye başlar.

Anber ve Kâfûr, Şem'in perişan halinden haberdar olur. İki hizmetçisi de Şem'e neden böyle erimekte olduğunu, niçin kederle yanıp ağlamakta olduğunu sorarlar. Eğer derdinin ne olduğunu onlara söylerse bir çare bulabileceklerini söylerler. Bunun üzerine Şem' hizmetkârlarına sırrını açar. Şair bu bölümde Şem'in sinesinde bir aşk ateşi olduğunu ancak bunu kelimelerle kimseye anlatamayacağını, gönlünün sevgiyle Pervâne'ye ısındığını, Felek'in onu kendisinden ayırıp Rüzgâr'ın pençesine fırlattığını söyler. Elden ayaktan kesilmeden önce bir kez daha sevdiğini görüp göremeyeceğini sorgular.

Bunun üzerine Kâfur, Şem'e nasihatte bulunur, neden böyle bir dert ile yandığını, hakiki güzelliği başında taşıdığını söyler. Ah çekmeyi ve artık Pervâne'den bahsetmeyi bırakmasını, aksi takdirde kendi güzelliğinin Rüzgâr ile son bulacağını dile getirir. Şem' ise bu şekilde konuşan Kâfur'dan yardım diler ve kendisine nasihatte bulunan Kâfur'un dertsiz ve öğüdünün yersiz olduğunu vurgular. Bedeni baştan ayağa kadar yandığı için Kâfur'un çare diye söylediği şeylerin Şem'e bir faydası dokunmaz. Belki bu işimi Anber çözer diye onunla konuşmaya başlar.

Şem'in ağlayıp inlemesinden, eriyip tükenmesinden etkilenen Anber'in de ciğeri yanar. Şem' içinde bulunduğu zor durumu, çektiği acıyı anlatır. Anber de bu ayrılığa kendisinin çare olacağını, sihirli bir kokusu olduğunu, ateşe o kokudan saçacağını ve Pervâne'ye bir iz, işaret göndereceğini söyler. Bu konuşmanın sonunda Anber ateşe koku saçar ve Pervâne'nin nerede olduklarından haberdar olmasını sağlar. Şem'e Pervâne'nin de çok acı çektiğini ve birbirlerine kavuşacaklarını söyler. Şem' bunları duyunca Anber'e yalvarır, Pervâne'ye kavuşması için yardım etmesini ister. Anber'in kendisine dost olduğunu, vefalı davranacağını ve Pervâne'ye kavuşma ümidi taşıdığını dile getirir ve bu meseleye bir çare bulmasını ister. Nihayet Şem', Pervâne'ye içinde gizli sırları olan bir elçi gönderir. Bu elçinin adı Nûr'dur. Kıvrak ve hareketli olan bu elçiye Rüzgâr dahi yetişemez. Bu elçi Şem'den ışığı ile etrafı aydınlatmasını ve yol göstermesini ister.

Nûr, Pervâne'ye Şem'in olduğu yeri işaret eder ve sonunda Pervâne, Şem'i görür. Perişan bir durumda olan Pervâne, Şem'i görür görmez mest olmuş bir şekilde kendi benliğini ve varlığını unuttur. Şem'in aşkı ile kendinden geçer. Pervâne aydınlığa doğru gidince aşinalık kokusu duyar ve akli tamamen başından gider. Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkı gibi sevgilisinin tarafına gönelir, sonunda canı boğazında çırpınan kuş gibi vuslata erer.

Şem' ile Pervâne bir araya gelince tüm âleme bir ateş düşmüş gibi olur, Şem' Pervâne'yi görünce mutluluk gözyaşı dökmeye başlar. Pervâne de ona bakmaya başlayınca içindeki aşk ile can kuşu kanatlanır ve her ikisi de ellerinde olmadan ağlamaya başlarlar. Yaşadıkları sıkıntıları, çektikleri azapları birbirlerine anlatırlar.

Pervâne, aşk ateşi ile daha çok yanan, ateşi artan Şem'i görür. Şem'in bu halini gören Pervâne kendini bir fedai gibi onun yanına atar ve etrafında dönmeye başlar. Be-

nim gibi binlercesi sana feda olsun, sen öldükten sonra kimin yüzüne bakarım der. Gön-
lündeki aşk ateşi öylesine büyür ki sonunda ateşe adım atar ve nihayet baştan başa ya-
nar. Sevgiliye canını verir ve hakiki âşık ünvanına kavuşur.

Pervâne'nin tamamen ateş olup yok olduğunu gören Şem', yas tutmaya başlar. Aşk tarikatının ve mezheninin böyle ateşe atılmak olduğunu söyler. Şem'in gönlü ke-
derle ağıt yakmaya, gözü yaşlar akıtmaya başlar. Gittikçe bedeni zayıf düşer, gözünden
akan yaşla tufan koparır ve yavaş yavaş eriyip tükenir. Tamamen yanıp tükendiğinde
başından duman çıkar. Bu şekilde Şem' ve Pervâne'nin aşkı meşhur olur.

Mesnevinin son bölümü olan kitabın bitişi başlığı altında şair, bu kutlu meselenin
vuslat ile sona erdiğini, feleğin kendisine zafer pervânesiyle mutluluk verdiğini, kandi-
lini yakıp kendisini aydınlığa kavuşturduğunu dile getirir. Şiirin, Nizâmî'nin denizin-
den bir damla ve Câmî'nin kadehinden bir yudum olduğunu; bu mesnevinin âşıklıkta
temaşâ yeri olduğunu söyler. Kendini yeterince övdüğünü, sözü kısa tutacağını ve bu
bölümün kitabın bitişi olduğunu ifade eder. Gönül sahipleri için duada bulunur ve ruhu-
nun Allah zikri ile tazelenmesini, iyi talihlilerin meclisinin neşe içinde olmasını dileyen-
rek mesneviyi bitirir.

Görüldüğü gibi söz konusu mesnevide aşk metafiziği anlatılmıştır.çift kutuplu bu
aşk felsefesine göre; âşık mâşuğa, mâşuk da âşığa âşıktır. Buna göre Şem' aşkın ta ken-
disi yani hem aşk hem âşık hem de maşuktur. Zira aşkı kendine tecelli ettiren Şem',
sadece mâşuk değil, kendine âşık olana yani Pervâne'ye de âşıktır. Şem' aynı zamanda
Pervâne'deki aşkı harekete geçiren salt güzelliğin de temsilidir.⁴⁹⁶

Ehlî, mesnevisinde teşhis sanatı yoluyla alegoriye başvurmuş, bu yolla da bir şeyi,
kendisiyle benzetme ilgisi bulunan başka şeylerle anlatmayı denemiştir. Şem'i arzı edi-
len obje yani mâşuğa, Pervâne'yi de bu objeye kavuşup onda yok olmak isteyen âşığa
benzeterek orijinal bir konu oluşturmuştur. Objenin temelinde Şem'e karşı duyulan aşk
vardır. Bu aşk "idealize" edilmiş gerçek bir aşktır. Aşk vadisinde ilerlemek isteyen
Pervâne, maksada ulaşabilmesi için çeşitli engellerle karşılaşacak, bunları birer birer
aşması gerekecektir. Bu engeller mesnevide başka semboller olarak karşımıza çıkmak-
tadır. Ehlî'nin eserinde Şem' ve Pervâne sembolünün yanında diğer semboller de yerle-
rini almıştır. Başka bir ifadeyle eserdeki bazı kavramlar sembollerle ifade edilmiştir.

⁴⁹⁶ Armutlu, "Farsça ve Türkçe Şem' ü Pervâne'ler arasında bir karşılaştırma denemesi", 52.

Ehlî, tarihsel bir süreçten geçerek, kendi çağına kadar uzayan ve sadece Şem‘ u Pervâne sembolüyle ifade edilen âşıkane duyguyu, aralarında bağlantı kurduğu somut ve soyut kavramlarla genişleterek, kimsenin ele almadığı bir bakış açısı ve yaklaşımla işlemiştir.⁴⁹⁷

Şem‘ u Pervâne mesnevisinin kahramanları ise şu şekilde sıralanabilir:

Pervâne: Âşık. Şem‘in ışığını, parlaklığını uzaktan görür ve ona âşık olur. Ona yaklaşır, güzelliğini, nurunu temaşa eder. Şem‘ ilk etapta ona iltifat etmez, bu seveda ve çabasının yersiz olduğunu dile getirir. Ancak Pervâne aşkıdan vazgeçmez.

Şem‘: Mâşuk. Pervâne onu görür ve güzelliğine tutulur. Meclisi aydınlattığı gibi Pervâne’nin de gönlü onunla aydınlık bulur. Şem‘ ilk etapta âşığından uzak dursa da bir süre sonra kendisinde de muhabbet ve aşk belirir.

Anber: Şem‘in hizmetkârlarından biridir. Anber iyi niyetlidir. Şem‘ ile Pervâne’nin birleşmesini ister ve bunun için çare arar.

Kâfûr: Şem‘in bir diğer hizmetkârıdır. Kâfûr ise Anber gibi iyi niyetli değildir. Pervâne’in acısı ve arzusunu önemsemez, boş bir uğraşı içinde olduğunu düşünür.

Felek: Şem‘ ile Pervâne’nin aşkını kıskanıp kavuşmalarını engellemek için Rüzgâr’ı görevlendirir.

Rüzgâr: Şem‘ ile Pervâne’nin arasına ayrılık atar. Pervâne’yi Şem‘den uzaklaştırıp çöllere düşürür.

Fanus: Şem‘i; Rüzgâr’ın onu rahatsız etmesinden, onu söndürmeye çalışmasından koruyan ve aynı zamanda Pervâne ile arasında engel oluşturan bir kahramandır.

Pervâne’ye giden elçi, Nûr: Pervâne acılar içinde inlerken göz kandilinin yeniden aydınlanacağını ve Pervâne’nin, sevgilisine kavuşacağını müjdeleyen elçidir.

4.2.3.1. Şem‘ u Pervâne

*Mumun pervânesini bize;
İnayetiyle bağışlayan Allah ’in adıyla!
Can damarına, ışıldayan mum gibi*

⁴⁹⁷ Armutlu, “Farsça ve Türkçe Şem‘ ü Pervâne’ler arasında bir karşılaştırma denemesi”, 56.

Bedenin bağrından hayat gıdası verenin adıyla!

*Talihlilerin rehberi ve kılavuzu,
Aydın gönüllülerin gönül kandilidir.*

*Onun nuruyla yanmıştır Eymen vadisinin ateşi,
Musa'nın işini yakan o kandildir.*

*Her bir zerrede nuru zuhur eder,
Bu sözün delili ise "Allah nurdur."⁴⁹⁸*

*Taştan ve demirden yükselen ateş ışıltı saçar,
Çünkü O'nun nuru eşyadadır.*

*Her ne kadar onun nurları mum gibi parlarsa da
Endişe pervânesi nerede bulunur?*

*Cebraîl ki arş onun kanadının altındadır
O'nun cemâlinin mumunun en hakir pervânesidir.*

*Onun kahır kılıcı şimşek gibi çaktığı zaman
Bir anda bütün âleme ateş düşer.*

*Onun kahır ateşini nasıl söyleyeyim
Ateş saçılır dilimden mum gibi.*

*Herkese yâr olan onun lütuf esintisi
Ateşe düşerse, lale bahçesine çevirir ateşi.*

*Kudret gösteren ayna olan gözde
Yüzünün yansımasının parlaklığı vardır.*

*Yedi perdede var olan onun nuru için
Onu yedi perdede tertip etmiş.*

*Beden fanusundaki can kandili ondandır,
Gönül ve göz sarayı onunla aydınlanır.*

*O, bizim gönlümüzle âşinalık kurduğu için
Gönül kandili ona binlerce ışıltı olur.*

⁴⁹⁸ Kur'ân-ı Kerîm, Nûr/35.

*Eğer onun muradının mumu ılık saçarsa
Meleğin kanadını pervâne gibi yakar.*

*Ateşe tapmasını kışkandığı için
Ateş, pervâneyi varlıkta yakar.*

*Nice mum boylu alımlı güzeller
Yandı onun kıskançlık şimşegi ile!*

*Karanlık gecede çölde mehtap yerine
Gece kandili ılık saçır gecenin hararetiyle!*

*Mum gibi yanağı gül gibi kızarınca
Yakar bülbülü pervâne gibi*

*Nurıyla her kime dokunursa İsa gibi
Sönmüş kandile can verir o anda.*

*Onun mumunun nurunu gören pervâne
Yanmadıkça ateşte nasıl oturur, sakın durur?*

*Onun nurunun ışığı haddinden fazladır,
Bizim hayalimizdeki fanusun ötesindedir.*

*Can damarlarım dile gelecek olsa
Onun vasfıyla mum gibi yanar dilim.*

4.2.3.2. Münâcât

*Ey Rabbim! Cömertlik pervânesi (fermanı, izni) ile acaba
Maksat mumu gibi gönlümü aydınlatır mısın?*

*Bana başarı ile hakikat yolunu gösterir
Zafer nurundan bir kandil bağışlar mısın?*

*Gönlümü, canı yanmış pervâne gibi yakar
Gönül mumu ile gecemi gündüze çevirir misin?*

*Beden karanlığı ile sönen gönül kandilini
Aşk şimşegi ile tutuştur tekrar.*

Bana mum gibi yanmaktan bir sıcaklık ver,

Yanarak bana aydınlık ver.
 Ateşle dolu gönlümü, keder yangınıyla
 Kandil fanusu gibi tutuşturup yak.
 Beni bu karanlıktan, bir ah şimşegi ile kurtar,
 Yeşil talihimden yol Hızır'ı bahşet!
 Benim gönlümü sırlarının mahzeni eyle,
 Kendi nurlarınla onu mum gibi parlat.
 Manalar mumundan bana bir yol göster,
 Gizli sırlarla bana aydınlık ver.
 Günahsız peri yüzlülerin manalarını
 Gözüme gayb sürmesiyle göster.
 Işıldayan sözümü inci gerdanlık yap
 Görüş sahiplerinin meclisinde kandil yap
 Gönlümü Nizâmî'nin nuruyla parlat,
 Sa'dî'nin kemâliyle tamama erdir!
 Hâfız gibi ilham saltanatı bağışla bana,
 Câmî gibi padişahlık makamı bahşet!
 Benim kâş kalemimi tatlı dilli yap,
 Mum gibi ona ateşli (tesirli) bir dil ver!
 Şem'den ve Pervâne'den söz konusu açılınca,
 İnsanların yanağı mum gibi yikanır gözyaşıyla.

4.2.3.3. Bir Münacat Daha

Ya İlahî, saltanatının mükemmelliği ile
 İzzet tahtın ve tanrılık tacın için,
 Velilere verdiğin ilham için
 Peygamberlere verdiğin vahiy için,
 Yeni açan gül yanaklıların güzelliği
 Temiz görüşlü âşıkların ateşi için,

*Evladını kaybetmiş insanın ahı
 Akraba ve yakınından uzak kalmış çocuğun gözyaşı için,
 Mazlum Yakub 'un gözünden akan yaş
 Masum Eyüb 'ün sinesinin yangını için,
 Ehlî'ye Mustafa 'nın nurunu bağışla
 Ona ebedi nurun pervânesini (Kavuşma izni) bağışla!*

4.2.3.4. Yüce Peygambere Naat

*Muhammed, görüş ehlinin mumu
 Yaratılış meclisinin kandili!
 Fihristinde nübüvvet mührünün olduğu,
 Yaratılış ve mürüvvet mecmuası ne güzel!
 Onun zuhuruyla Kisra 'nın sarayı yıkıldı,
 Nuruyla ateşperestlerin ateşi söndü.
 O güneş makamının gölgesi yoktur,
 Çünkü o mumdur, mumun gölgesi yoktur.
 O'nun nuru mum gibi alnında olduğu için
 Âdem secde edilen meleğe döndü.
 Miraç gecesi mum gibi boyuyla parladı,
 Burak 'ı bir şimşek gibi feleğe yükseldi.
 Onun vuslat mumundan dolayı Cebrail çaresiz,
 Pervâne gibi kolsuz kanatsız kaldı.
 O'nun nuru kibriyânın nuru olduğunda
 O anda âlem ve âdem neredeydi?
 O'nun kandili Allah 'ın nuru ile yandı,
 Peygamberlerin kandili onunla parladı.
 Bir zerre dahi halka yardımı olmazsa,
 Cehennem ateşinden nasıl bulunur kurtuluş?
 Ey tecelli mumunun ışığı!*

Mana ehlinin göz kandili!

*Gözlerin nuru gibi perdenin arkasında,
Ne zamana kadar saklayacaksın kendini.*

*Miskin mum gibi perdede kalma,
Dışarı çık da aydınlansın ufuklar.*

*Mademki nurunla yıldızların gözü aydınlandı,
Neden şimşek gibi kayboldun gözlerden?*

*Sen melekût âleminin mumusun,
Bu gökyüzünde ne zamana kadar kalırsın?*

*Mum gibi nurunla ateş yak,
Bu karanlık fanusu yak ve dağıt!*

*Başlangıçta senin nurun ışık saçtı,
Sen ahir zamanın mehdisi ol.*

*Din arsasının süvarisini yoldaş et,
Zülfikâr ile mum gibi ateş saç!*

*Dinin şahının kan döken kılıcının şimşeğiyle,
Kaldır din yolundan küfür karanlığını!*

4.2.3.5. Emirü'l Müminîn'e Naat

*Hidayet mumudur Emir'ul Müminîn,
Gözlerin kandili, velayet şahı!*

*Felek, geceyi ayakta geçiren hizmetçisi
Mezarındaki kandili yakan hizmetçi!*

*Başucu ve ayağında Kadir gecesinde
Güneş ve dolunaydan iki mum yanar.*

*Zülfikârı öfkelenip kan dökücü olunca
Keskin ateş gibi alevleniyordu.*

*Allah'ın yarattığı o iki başlı kılıçla,
Düşmanının her iki gözünü de kör etti.*

*Keskinlikte yılanın dili gibi,
 O keskin kılıçtan iki baş gösteriyordu.*

*Kişi bu pervâneyi (izin, yaşama izni) düşmana nasıl bağışlar?
 Çünkü bedenden başını ayırır mum gibi.*

*Kılıç, kahrından mum gibi parlıyordu,
 Etrafında dolaştığı herkesi yakıyordu.*

*Peygamber bütün meclisin mumu
 Ali ise o mumun pervânesi olmuştu.*

*Veliyi omzuna alıyordu
 Ali'nin yüce rütbesine bak!*

*Ali, Ahmet'in nuru ile hakikatte
 Bir parça nurdan çıkmış yanan iki mum idi.*

*Ey Yaratıcı'nın nurlarının ışıltısı!
 Bazen ışık saçar bazen gizlenirsin.*

*Ne mutlu ki güneş gibi vuslat mumundan
 Sonsuzluk vuslatına eriyor pervâne.*

*Alnımdadır benim kulluk ateşim
 Benim kutlu talihimin nişanı budur.*

*Af dergâhının mumundan belki
 Senin lütfun bana af pervânesi beratı (beni affeder) verir.*

4.2.3.6. Kitabın yazılış sebebi

*Bir gece yanışam vardı kendimle,
 Fanus gibi gömleğimde ateşimle.*

*Mutlu günlerin sabahı gibi aydınlık bir gece,
 Aya parlaklık veren kandil gibi yıldızlar.*

*Feleğin yıldızdan açılmış birçok çiçeği var
 Her biri yasemin gibi açmış gece vaktinde.*

Çok aydınlık bir gece, şebdîz⁴⁹⁹ gibi bir ay
Feleğin şebdiziyle cilve ve nazlanmada.

Nur kapısı öylesine açıldı ki gece vaktinde
Sabah kuşunu dahi düşürdü şüpheye!

Gönül aydınlatan bir yüz gibi olan bu gece
Mum gibi yanmaktayım bir gül kederiyle!

Ben ve gönül, her ikimiz o gece sabah vaktine dek
Mum gibi pervâne gibi yanmadayız kederle.

Ansızın mum, güneş gibi ılık saçtı,
Özgürce bana (izin verdi) pervâne bağısladı.

O altın top parlıyor uzaktan
Altın fanustaki nur ışığı gibi.

Bahçedeki sarı gül gibi konuşmuyorum,
İçinde kandil olan narenciye gibi (söylüyorum)

Güzellik şimşeginden ve yüzün mumundan,
Ateş saldı karanlığın karalar giyinmişlerine.

Gece kâfur perdesinde saklandı
Sen ise gece anberinin beyaza döndüğünü sanırsın.

Gecenin kilidi günün kapısını kapadı,
Güneşin pençesinin zoruyla kırıldı.

Seher yeli, âlemi harekete geçirince,
Mutlu bahar yıldızı başladı çiçek dökmeye.

Sabah vaktinde gül dermeye koştular
Bir anda yüzbinlerce gül derdiler.

Bana o sabah inayetle bir mutluluk
Ve bir hidayet mumu verdiler.

Yüzüme bir kapı açıldı gaybdan,

⁴⁹⁹ شب ve دیز kelimelerinden mürekkebi; siyah, gece rengi manasında. Hüsrev-i Pervîz'in siyah renkli atının ismi.

Mana mumu ile bana yol gösterdiler.

*Benim gönlüme tecelli mumundan
Mana Cebrail'inin pervânesi nazil oldu.*

*Gönül mumuna hakikat yolu verildi,
Bana ise zafer uygun görüldü.*

*Mana nuruyla aydınlanınca gönlüm,
Mananın fermânı ile bana ilham oldu.*

*Hayal fanusunu yakarım,
Hediye olarak vesile yaparım.*

*Belki hediye ile yol bulurum da
Hiç olmazsa hükümdarın eşiğini öperim.*

*İlahî lütufla şahlar şahı,
Padişahlık kandilini yaktı.*

4.2.3.7. Sultan Yakup'a övgü

Ne güzel Allah'ın lütfu, parıldayan güneş!

Zamanın Süleyman'ı, Sultan Yakub!

*İlahî nur ile görüş sahibi olduğu için
Aydınlığın ve karanlığın efendisi.*

*Padişahlık mumu ona yakışınca,
Hüma, pervâne gibi etrafında döndü.*

*Acaba inayet pınarından gelen mum,
Mutluluk yıldızı ona pervâne olur mu?*

*Pervâne gibi onun ayağına düşen herkes
Onun mum gibi olan tacına başını koydu.*

Kendisinden yüzlerce mumun tutuştuğu mum gibi

O, altından tacı meclisin başına koydu.

*Dinde dokuz feleğe benzer,
O'dur mum, geri kalan şekildir.*

*Zalimi öldüren, mazlumu sevendir,
Perişan mum gibi acizleri yakmaz.*

*Ateş yüzlerce nazla yer pervâneyi
Mumu yeniden yakmak için pervâne gibi.*

*Onun lütfü her kime el uzattıysa,
Sönmez onun talih kandili asla.*

*Bir kimseyi kerametle sararsa,
Kıyamete kadar atamaz onu kimse.*

Onun kapısı Kâbe'dir fakat muradına eremezse bir kimse

Orada zulüm elinden kurtarır onu.

*Onun imdat zincirinin halkasını tutunca
Kâbe halkası gibi onun muradını verir.*

*Cömertlik hazinesinin kapısını açınca
Dilenciye, şahlık beratı verir.*

*Âlem, yüzündeki mumun ışığıyla aydıdır,
Bir fanus gibi içi dışı parlaktır.*

*Felek, o talih mumunu yaksa da
Talih yolunu onun nurundan öğrendi.*

*Evet, kandil kişiden zahir olur
Fakat kişinin rehberidir sonunda.*

*Güneşin huzurunda mumun ışığı değersiz olduğu için
Şahların şahlığı yok olmuştur.*

*Görünüşte her ne kadar onun gibi görünseler de
Manada padişahlar onun gibi değildir.*

*Nakkaş güzel mumun resmini çizer
Ancak mum gibi meclisi süsleyemez.*

*Onun mumunun korkusuyla baştaki duman gider
Çünkü o, pervânesi olmadan taç sahibidir.*

*Şarap kadehi ve gönül aydınlatan mum ile
Gece gündüz gül bahçesidir onun meclisi.*

*Bir bahçe dünyayı aydınlatır mı hiç?
Evet, çünkü bahçeyi onun mumu aydınlatır.*

*İlahî, gökyüzünde güneş gibi mum durduğu sürece
Onun mumunun sofrasının yeri gökyüzüdür.*

*Yedi iklimle ona mutluluk bağışla,
Himmet kudretiyle sonsuzluk ver ona.*

*Onun payesi arştan daha fazla olsun,
Gölgesi kıyamet gününe kadar kalsın.*

*O eşikten olan büyükler,
Ya Râb onun gölgesinde kalsın!*

*O, özellikle parıldayan mumdan
Benim yoluma talih mumu koydu.*

*O, bana bu yolun rehberi oldu
Bana, Hızır'ın hayatını bağışladı.*

4.2.3.8. Emir Azam Şah Kulu Bey'e övgü

*Felek, izzet ve makamdan olan bir çömlektir,
Şeklen şahtır mana olarak şahın hizmetkârıdır.*

*Merhametle iyi kötü herkesin yardımcısıdır,
Âlemin göz ışığı Kulu Bey!*

*Onun ışığı ile güneş daha da parladı,
Onun kudretiyle emirlik adı yüceldi.*

*Hak razı, halk hoşnut oldu,
Mülkün işlerinin zaptını emretti.*

*Herkes pergel gibi etrafında döndü
Çünkü onun merkezinde Hak vardı.*

Onun mumu kervanın ışığı olduğu için

Hırsızlar muratlarına eremezler.
Onun adaletiyle güneş ve gerçek sabah gibi
Ateş ile pamuk da birbirinden razı olur.
Ateş gibi öfkeli ve asi olan kişi
Onun lütfu ile su çalar ateşe.
Öfkede dervişâne tavrı vardır,
Felek mumunun onun için pervânesi vardır.
Ne güzel huy ve cömertlik ki uzaktan ve yakından,
Türk ve Tacik her zaman ona dua eder.
Bu mecliste bir kişi ona düşman olursa eğer,
Mum gibi ip çıkarır baştan ayağa kadar.
İlahî, güneş mumunun nuru parladığı sürece
Sonsuzluk ayının kandili parlak olur.
Düşmanların körlüğüne rağmen dostların muradı için
Daima yansın padişahlık talihıyla kandili.

4.2.3.9. Aşkın vasfı

Hayal peşinde olan âşık, ne hoş!
Gönlü, cemâl mumunun pervânesidir
Pervâne gibidir her gece ateşte,
Mum gibi geceleri ayaktadır gönül ateşi ile!
Pervâne gibi kederle yaralıdır yüreği,
Mum gibi ağlayarak yıkar kendi eteğini.
Kim gönül aydınlatır onun fanusu gibi
Çünkü yüreğindeki ateşle yanar sinesi.
Gönül ateşinden uzak olan beden yok olsun,
Işığı olmayan mumdan kime ne fayda gelsin!
Çünkü gönül ateşi taşımayan o kişi
Hayat ışığı, faydası olmayan mum gibidir.

Gönül ateşini kucaklayan âşık ne güzel!
 Çünkü tutuşmaz ateş olmadan kandil.
 Kendinden uzaklaştığında pervâne gibi
 Baştan ayağa kadar nura döner mum gibi.
 Pervânenin nuru mum gibi yanıp tutuşunca
 Nurlar üstünde nur olur onun ışıltısı.
 Ne mutlu ki o, seni yâr diye yanına çağırdı,
 Gül ateş, ateş gül olur yanında.
 Serkeş mâşûğun cezbesine kapılınca
 Öldürür âşığı ateşteki pervâne gibi.
 Kendini bilerek atmadı ateşe pervâne,
 Kimse kılıç vurur mu hiç kendine?
 Mum keskin ateşli ejderha olur,
 Sıcak nefesi, huzurundaki pervâneyi öldürür.
 O âşığın talih kandili tutuştu,
 Kendi mumu için pervâne gibi yandı.
 Ey gönül mumunu aydınlatan âşık! Gel!
 Gel de aşk yolunu pervânedan öğren!

4.2.3.10.Şem‘ u Pervâne hikâyesinin başlangıcı

Ferhâd ve Şîrîn'den daha da tatlı,
 Bir hikâye hatırlıyorum bir bilgeden.
 Leylâ'nın güzelliğiyle gönül aydınlatan,
 Mecnûn'un aşkından daha fazla can yakan!
 Ne hoş bir aşk! Hakikatte tarikat ehline
 Mum olan ne hoş bir güzellik!
 Onun âşığı yanıp yakılmada değildir sadece
 Hatta âşık gibi erimektedir dilber de.
 Ey gönül! Sana yeniden gösterdiğim sırrı

Gerçekte mecaz olarak gösteriyorum sana.

Gel de can yakan aşkın hikâyesini dinle,

Gönül kandilini yak bu ateşle!

Hikâye anlatan yaşlı bilge pîr,

Şem 'i ve Pervâne 'yi şöyle anlatır:

Bir gün bir padişah dinlenmek için,

Bahçede gül gibi kurdu bir çadır.

Ne bahçesi! Yeryüzünün cenneti idi,

Ne mahfili! Çin nakkaşlarının meclis mahfili idi.

Mum gibi parlayan kırmızı gül yüzün etrafında,

Pervâne gibi dönüyordu bülbül!

Erguvan ağacında ağaç yak,

Mumun etrafında yüzlerce pervâne gibi yan!

Bahçedeki lalenin kederinin gönül ateşi ile,

Yasemin ateş pamuğunu tutmuş elinde.

Nergis derviş gibi şarap içmiş,

Turuncun yarısını kadeh yapmış.

Mum gibi can ipini yakınca bülbül,

Nasıl da parladı gülün yanağının kandili.

Lalenin kandili gülün mumunu yaktı,

Menekşe ise kederiyle pervâne gibi yandı.

Bahçenin içinde o kadar lale toplandı ki

Yeşilliğin ortasına mumla dolu bir leğen oldu.

Bahçede nice sarhoşlar işretle

Sohbet fanusu gibi başladı dönmeye.

Servi boylular yer yer oturmuş

Saki ise mum gibi dimdik ayakta durmuş.

Sürahi her yudumda sesleniyor

Çalgıcı ise bu sesle saz çalıyordu.
 Kimsenin içip eğlenmekten sözü kalmadı,
 Yüzlerce eğlenceyle gün gece oldu.
 Gece, miskli saçı dağıttı,
 Nesrin yaprağı menekşede saklandı.
 Gecenin ceylanı göbeğini açmış sanırdın
 Öğütülmüş misk toz gibi havada uçuyordu
 Gece olunca eğlence yeniden başladı
 Meclis muma pervâne (izin) verdi.

4.2.3.11.Şem'in meclise gelişi

Mahfili aydınlatan o gönül çelen, ne hoş!
 Gönül aydınlatan o mahfil, ne hoş!
 Yâr ile tamamlanan gün, ne hoş!
 Eşiğinden Şem'in girdiği gece, ne hoş!
 Işıldayan yüzüyle içeri girdi Şem'
 Parlak güneş sanki kılıç çekti sanırsın.
 Şahlar gibi başına taç takmış,
 Altın kürsünün zirvesine kadar yükselmiş.
 Hizmetçisi yere kürsüyü serince
 Arş mertebesi gibi kürsüye oturdu.
 Şekilde her ne kadar o mum olsa da
 Manen Şam ülkesinin şahı oldu.
 Nasıl bir Şem'! Kötü göz onun yüzünden uzak olsun
 Huriler gibi baştan ayağa kadar nur!
 Mum diyemem, taze bir servi bitmiş,
 Üzerine bir mum kıyafeti çekmiş!
 Bu narçiçeğinden nazik bir yüz
 Ateşli yakut gibi bir dudak.

*Baştan ayağa salınan hurma ağacı gibi hoş,
Mum sureti gibi son derece ölçülü ve güzel!*

*Başında altın kaplamalı bir taç ateşten
Miskli bir sorguç vurmuş başına dumandan.*

*Servi gibi boyuyla cılve naz yapmış,
Gül servi ile yeşermiş, ne garip servi!*

*Ateş yemekten yüzü gül gibi kırmızı,
Yüzünden eteğine kadar ter gitmiş.*

*Onun tenindeki can damarı incelikten dolayı
Gömleğinin altından görünüyordu.*

*Onun boyu şeker kamışı gibi tatlı ve hoş!
Ne garip tatlılık ki gönül yanar onunla.*

*Bu hoş manzaranla servi revansın!
O iki gözüyle cihan bakmaktadır ona.*

4.2.3.12. Pervâne'nin Şem'i görmesi ve ona âşık olması

*Kutlu, mübarek alınlı ne hoş!
Hümayun yüzlü, devlet dostlu.*

*Saadet yaverli, kutlu bahtlı
Sıkıntı çekmemiş, hazineyi elde etmiş.*

*Karanlıkta başını yerinden çıkardığı zaman
Allah gayptan bir kandil gösterir ona.*

*Şem', gül bahçesinin ortasında alevlenince
Gördü o ateşi uzaktan bir Pervâne!*

*Bu sarhoş Mecnûn'dan bahsetme Pervâne!
Yoksa ateşperest bir divane misin?*

*Şeklen fakir ve yoksul
Manen can eriten güneş ısısı.*

Mihre göre gerçek sabah gibi

Onun dili gönülle anlaşır mum gibi.

Düşkünlükten o kadar perişan ve aciz oldu ki

Kimse duymadı asla onun sesini.

Mum gibi yanmaktan korkusu yoktur

Bu sebeple pervâne lakabını almıştır.

Sarhoş Pervâne o aydınlığı görünce

Şevkle sıçradı yerinden aceleyle!

Müflis bir adam parlak mücevher bulmuş gibi

Mutluluğuyla meclise gitmek için koştu.

Musa 'ya gösterilen ateş gibi

O ateşle çalındı Pervâne 'nin gönlü.

Karanlık gecede o ateş renkli yüz

Sevgilinin zülfünden narçiçeği gibi görünür.

Zannedilir ki güneşin kandili

Bu feleğin gökyüzünden inmiş!

O ay yüzlü ile cezbeyle ulaştı,

Muhabbet oltasıyla onu sürükledi.

Pervâne 'nin bedeni sarı ve hasta saman gibi

Şem 'in yanağı onu çekiyordu kehribar gibi.

Mihr güneşe doğru zerreyi nasıl çekiyorsa

Gül çehreli Şem ' yüzlü de öyle çekiyordu Pervâne 'yi!

Ondan uzaktır fakat yakındır ona,

Çünkü onu uzaktan pamuk gibi ışıkla yakar ayna.

Şem 'in huzuruna kendini kaybederek gidince

Gönlü kaybolup gitti divâneler gibi.

Onun şevki ile can ipi çekişmektedir,

Şem ', saçından sürüyerek çekiyordu ateşe.

Huzura gelip o Çigil Şem 'i görünce

Bir ateş gördü onun şevkiyle canı ve gönlünde.

*O şule öyle çok yandı ki
Onunla tutuşup yandı bir anda.*

4.2.3.13.Pervâne'nin âşık olması

*Yüzün verdiği sarhoşluk ne güzeldir!
Bir an iki âlemin işinden kurtuluş bağışlar.*

*Aşkla bulduğu kurtuluş ne güzeldir,
Çünkü Mecnûn gibi âlemden yüz çevirirsin.*

*Ne güzel o an ki vuslatınla gönlün kebab oldu,
Gönlün yanıyor, gözlerinse yaşla dolu.*

*Yaşam şarabı aşk kadehinde,
Sonsuz hayat ise aşk günlerindedir.*

*Ne güzel ihsan ki temiz aşka sahip,
Çünkü hem zehirdir hem panzehir.*

*Âşık, yüziyle şahitlik ediyor,
Çünkü mutluluk iksiri aşk ile yaşıyor.*

*O gönül aynası öyle bir nur bahşeder ki
Mum gibi olan yüze mukabil değildir.*

*İçindeki yangından dolayı inleyen Pervâne,
Karşılaşınca sevgilinin güneş gibi yüziyle.*

*Sevgili, onun canına güzellik şimşegi,
Belâ elmasından fırlattı yüzlerce titreme!*

*Çapanın dizgini elinden çıkıp gitti
Onun keder tufanıyla altüst oldu gemi.*

*Topluluğun gönlü mum gibi yüzlerce parça oldu,
Şem 'in yanağıyla âşık yüz parça gönle döndü.*

*Perişan gönüllü Pervâne yerinden hareket etti,
Baştan ayağa kadar ateş düştü ona Şem ' gibi*

Bedeni ateşe ve hararete düştü

O ateşle gönlü kebaba döndü.

Ateş öyle çok ki! Gönlündeki aşk onu kışkırttı,

Sürekli kanat çırpıyor, çırpınıyordu.

Cansız fanus şeklinde

Şem 'in etrafında hayranlıkla dolaşıyor.

O nazlı sevgiliye öyle tutuldu ki

Ne gökte ne de yerde idi.

Onun şevkiyle gönlünü terk ediyor,

Onun etrafında semaya başlıyordu.

Bilmiyorum kulağına ne geliyordu

O, Şem 'in etrafında vecd halinde idi.

4.2.3.14.Şem'in iki hizmetçisi ve Şem'in Pervâne'ye mesajı hakkında

O servi, gül endamlının iki hizmetkârı vardı,

Biri Kâfûr diğeri Anber adındaydı.

İki hizmetçi yakın dost, bir doğumlu ve bir yaşta,

Her durumda beraberdirler can yakmada!

Onların şefkat hamuru Şem'in yaratılışı iledir,

Şem'in güzelliği ve süsü onlardandır.

Onun düşüncesi onlardan boş değildi,

O, damarından köküne kadar onlarla doluydu.

Her ikisi izzetle iyilik istediler,

Onun gözünde beyaz ve siyah gibiydiler.

Bu vefalılık kokusunu almış,

Ondan yüzlerce şeref de görmüş.

Pervâne'nin kederi haddi aşınca

Şem' haberdar oldu onun yanıştıyla!

Aceleyle hizmetkârlarına dedi:

Pervâne'ye söylemek gerek bu sözü!

Ey beyhude! Bizim ayağımız etrafında,

Ne diye dolaşıyorsun meclisimizin çevresinde?

Bizim meclisimizin çevresinde ne zamana kadar hızlı hızlı dolaşacaksın?

Ne oldu sana, neyi kaybettin de arıyorsun?

Ey bedeni solgun, beni görmemiş farz et,

Haydi, kendi işinin peşine düş!

Benimle cilveli cilveli bakışma,

Kimse ateşle oynamaz divâneden başka!

Hizmetçiler ondan bunları duyunca

Birer birer tekrar söylediler Pervâne'ye.

Biri ona kahrediyor kolayca,

Diğeri öğüt veriyor dostça.

Katı yürekli olan Kâfûr idi,

Fakat Anber yalvarıp yakarmada idi.

4.2.3.15. Pervâne'nin cevap vermesi

*Hizmetkârları bu hikâyeyi anlatınca
Gönül yarasından bir ateş düştü canına!*

*Açtı dilini ve hizmetkârlara
O servi revana beni anlatın dedi.*

*Ey uzun boylu, lale yanaklı sevgili!
Güzelliğinle peri gibi saf ateşsin.*

*Boyun servidir, servin gül yetiştirmiş;
Yanağın güldür, gülün sümbül bitirmiş.*

*Ne tatlısın sen! Annen seni nasıl doğurmuş
Saf süt yerine sana bal vermiş.*

*Sen bu kadar tatlı ve güzel olduğun için artık
Hiçbir anneden böyle tatlı ve güzel doğmaz!*

*Harareten dolayı yüzün ateşten terler saçtı,
Ne güzeldir kendisinden su damlayan ateş!*

*Senin boyun taze gül dalıdır dikensiz,
Baştan ayağa kadar gül ile dolup taşar.*

*Senin yüzünün gülü gül bahçesinde değildir,
Çünkü onun gibi dikensiz bir gül yoktur.*

*Sensin güzelliğin cennetinde bulunan huri,
Çünkü Nûr ayeti senin şanına geldi!*

*Servi boyunla, şuh güzelliğinle övün bana,
Ölürüm lale renkli yüzünün huzurunda!*

*Gönlümden her türlü felaketi kovmak istiyorum,
Çörek otu gibi yansın senin başında!*

*Cismin ve canın çok ötesinde olduğun için
Beden ve ruhunla güzellere benzemezsin.*

*Canıma ateş vurup senin rengini alayım,
Senin ayağını öpeyim ve sonra öleyim.*

*Benim gözüüm senin yüzünden uzaklaşırsa eğer
Işıksız kalır gözüümün kandili.*

*Ben, senin kebaba çevirdiğin o sarhoşum,
Beni yakacak olsan canımı yakarım da ateşten yüz çevirmem!*

*Onun ateşine sürekli senada bulunuyor,
Yüzlerce iniltiyle ona dua ediyordu.*

*Felek mumu parladığı sürece,
Ölmez, yaşarsın ta kıyamete!*

4.2.3.16.Şem'in Pervâne'ye nazlanması

*Öfkelenen Şem' bu hikâyeyi işitince,
Kınayan dilini açtı ve söyledi ona;*

*Ey divâne! Nasıl böyle boş laf edersin!
Ne diye benim kılıcımın ölümünü ararsın!*

*Kıskançlık şimşegi alev alınca,
Senin gibi binlercesi yanar bir anda!*

*Benim kahır zehirlerim sana saldırırsa,
Yakar bedenini, canını ise eritir.*

*Çokları senin gibi yüzüme göz dikti,
Pişme vuslatı ve sonunda yanma hayaliyle.*

*Senin gibi benim meclisime düşen kişiyi
Ancak toprak kül gibi savurur.*

*Senin bedeninin benim huzurumda bir ot yaprağıdır,
Eğer benimle yanarsa kurumuş saman olur!*

Benim seninle bir dostluk akrabalığım yoktur,

Dilencinin de lâl taşı ile bir ilgisi yoktur!

Benden bir şefkat bekleme asla!

Bilirsin ki ateş bile benden aman bulamaz.

Eğer bana yakın olursan ateşimle yanarsın,

Çünkü sen yıldızsın ben ise güneşim!

Neden vuslatım için acele edersin,

Çünkü beni bulduğunda kendini kaybedersin.

Benim etrafımda dolaşmaman daha iyidir,

Sen her ne kadar can feda etmekte eşsiz olsan da!

Ölüm ve korkunun bataklığında olduktan sonra

İster yanayım ister öleyim, daha neden korkayım!

Boyumun hurma ağacından bir feyiz görmezsin,

Benden, gönül ateşinden başka bir çiçek deremezsin!

Sonunda başını feda edeceksin,

Çünkü gözüün yukarılarda senin!

Ey olgunlaşmamış olan! Vuslatımda mutluluk arama

Hamlık sevdasıyla pişerek kendini yakma!

Gülün dalından nasibini alamamış kişi,

Her ne kadar arasa da bir gül toplayamaz.

Mademki işler kolay olmaz

Gücün yettiği kadar istemek gerekir.

Şîrîn'in dudağının sevdası için Ferhâd gibi

Yele vermek gerekmez tatlı canı.

Yoksa duymadın mı onun kanını içmek

Ümitsiz bir dertle onun ölmesidir!

Dağı yere sermeye çalıştıktan sonra

Dostun lâli için tamahı bırak!

Kendi sevgilin için dağı delmedin,

Kendi başın için haneni harap ettin!

O muhabbet meslekli dağı kazmıyordu

Kendi eliyle kendi mezarını kazıyordu.

Şîrîn'in sarayına süt getirmedi,

Tatlı can, onun yanından uzaklaşıp çıkıp gitti.

Şîrîn'in sureti değildi, kendi yaptı

Kendini öldürerek Şîrîn'e yardım etti.

Onun dudağını hatırlayarak dağ ağırlaşır,

Her ne kadar azap çekse de o lâl dudağı görmedi.

Şîrîn'in dudağı ile huzur bulamayan Ferhâd gibi

Sen de bu can çekişmeyle huzur bulamazsın!

Benim menzilime, mekânıma gelme artık böyle

Kendini aşağılama benim mahfilimde!

Eğer bana ulaşırsan sana zarar verirler,

Emrederim seni ateşe atarlar.

4.2.3.17.Pervâne'nin Şem'le ağlaması

Zalim yâr nazını daha da artırınca

Senin de niyâzını artırıp çoğaltman gerekir.

Dilber merhamet kapısını kapatırsa eğer naz ile

Vefa yoluyla kapıyı tekrar aç sen de!

Zavallı Şem' Pervâne ile meşgul olunca

Onun işi olmaz yanıp ağlamaktan başka!

Ona dedi ki: Ey yüce başlı dik boylu

Yandım nazınla, bu nazın sonu ne zamandır?

Benim derdim sana ayan olursa eğer,

Benim sıkıntıyla senin gönlün yanar.

Bilmiyorsun içeride yanan nedir,

İçimde senin yangın ateşinin kanı vardır.

*Ey peri gibi olan! Senin ateş renkli lâlinden
Yakut sandığı gibi ateşle dolu gönlüm vardır!*

*Sen ateşin kaynağısın ben ise bir kıvılcım
Senin yanından ayrılırsam eğer ölürüm!*

*Bedenimde bir tek nefesim kalıncaya dek
Bu arzudan vazgeçmeyeceğim!*

*Ey servi boylu! Can nakdini sana
Feda etmenin hevesindeyim!*

*Hoşça ortaya çıkarmamı istediğin her renge girerim,
Ateşe girersen ben de girerim.*

*Ey peri gibi olan sevgili! Daima yanarım ben,
Elini ateşten uzak tut demedikçe sen!*

*Gönlüm seni arzulamada bir zerre gibidir,
Sen güneşsin, onun güzelliği sendendir.*

*Senin vuslat meyveni yemektir arzum,
Senin önünde ölmekten başka hevesim yoktur!*

*Cilveden uzak olmanın ateşiyle yakıyorum gönlümü,
Dert ateşine tutup atma beni!*

*Yanağın her ne kadar nur gibi parlak olsa da
Bir ışıltı da onun için yanışımdandır benim.*

*Senin yanağının ayı (parlaklığı) benimle çoğalır
Senin pazarının harareti benimle artar.*

*Evet, onun kandili daha da çok ışıldar,
Çünkü huzurundaki Pervâne'yi köle gibi yakar.*

*Ne olur senin bir kulun olsam,
Senin etrafında koşup dolaşan olsam!*

*Hani söylüyorsun ya “Ben şahım sense bir köle
Kıymette sen neredesin ben nerede?”*

*Fakat fazladır âşığın ümidi
Öyledir ya da böyledir diyenden.*

*Eğer benden dinlersen bir misal anlatayım
Kendisi gibi halden düşüp dermansız kaldı.*

4.2.3.18. Pervâne'nin Şem'e hikâye anlatması

*Hat papağanına hikmet öğreten
O bilge yaşlı, o hikmeti düşünür.*

*Işık dolu göz gibi kirpiğiyle kâfurun üzerine
Anberin siyahıyla yazı yazdı.*

*Yûsuf, güzellik bahçesinin gülü;
Güzellik pazarının parlayan cevheri!*

*İyilik ve lütuf bahçesinin fidanı,
Mısır'ın, hoş yüzlülüğün ve güzelliğin azizi!*

*Yaratılışı huy olarak süheyl gibi parladı,
Güzellerin lâlinin akiki, rengini ondan aldı.*

*Güzellik hanesini minede arayacak olsa
Onun vücudunda vardır, bunlar onun nakşıdır.*

*Onun bedeni o kadar çok narindi ki
Gömleğin altından mum gibi görünüyordu.*

*Züleyhâ'nın sönmüş güzellik kandili
Gönül süsleyen yüzü ile aydınlandı mum gibi.*

*Ruhu, bedeninin içinden belli oluyordu
Baştan ayağa ışıldayan su gibi bir kişi.*

*Ay, onun parlak yüzünden utandı,
Çünkü güzellikte onun şanına ayet vardı.*

*Gül gibi pazara gittiği o gün,
Züleyhâ gibi binlercesi onu almak istedi.*

Yanağının mumu ile pazar öyle alevlendi ki

Güneş harareten pazarı tutuşturdu.

Herkes onun değerini öyle artırdı ki

Yeni bir ay yükseldi!

Onun kıymeti ve değerine ulaşıldığı anda

Şahlar üzüntüyü terk etti.

Mum gibi ağlayan beyaz saçlı bir pir geldi,

Mum gibi birkaç ip bir arada toplandı.

Sahibe istekli bir şekilde seslendi,

Eğer satıyorsan, Yûsuf'u alıyorum!

Gel ve elini elimin üzerine koy

Bu ipi tut ve o hazineyi bana ver.

Sahip, o yorgundan bu sözü duyunca

O muratsızın sevdasına gülümsedi;

Ona dedi ki: Ey yorgun yaşlı!

Bu şekilde murat istiyorsan istediğini yap.

Onun anber kokan zülfünün her teline karşılık

Ben bir batmana kimseye Çin miski vermedim.

Bu ham sevda seni utandırmasın,

O, bu düğümlerden senin eteğine nasıl düştü?

Ak saçlı adam ağlayarak sakince dedi:

Yûsuf'un değerini biliyorum ben lâkin,

Ay yüzlüm benim de onun alıcılarından olduğumu bilir

Ve bu bana kâfi gelir.

Şu an ben de bu sonsuz ateş ile

Aydınlığı sana gösterdim, gerisini sen bilirsin!

4.2.3.19.Şem'in aşkta Pervâne'ye yardım etmesi

Şevk kılıcı tufan koparınca

Aklın kudret gemisi battı.

*Etrafını çevrelediği için muhabbet denizi
Şem ' gönül ateşinden bir tufan çıkardı.*

*Meydana kezzap çıkarınca aşk kılıcı,
Ona gönül aynasının hazinesini gösterdi.*

*Gönül ateşi ile yumuşayıp eridi mum gibi
Canla Pervâne 'yi sarhoşa çevirdi*

*Onun yangını gönlünü etkilediği için
Harareti ve hiddeti başından çıkardı.*

*Kendi sevgisine sadık görünce onu,
O Mecnûn 'a Leylâ gibi âşık oldu.*

*Bıraktı nazı ve onu kendine yâr eyledi,
Âşığın duasını sonunda kendi işi bildi.*

*Yangın ateşi olan kişi bilir ki
Gönülden gönle yol vardır.*

*Fakat temiz olanlar mum gibi gönül aydınlatırlar
Çünkü nuru birbirinden alır ve yanarlar.*

*Pervâne gibi ateşten yüz çevirmediğin zaman
Ey gönül! Şem 'in vuslatına erersin!*

*Zulümle dostluktan kaçmadığın için
O dostluktan aydınlık bulursun!*

*Musa, Firavun ateşinden kaçmadığı gibi
Ateşle gönül kandilini yeniden diriltti.*

*Gerçek aşkta bir âşık görmedim ki
Aşkında âşığın mâşuku olmasın!*

*Eğer mâşuk cefada bulunup zulmederse
Seni kendi aşkında deneyip sınar.*

*Pervâne 'nin gönlü ateş ile yaralıysa eğer
Şem 'in ciğer yanığı ve kederi daha fazla olur.*

*Bülbülün sinesinde bir ateş varsa eğer
G l n sinesinde de yüzlerce ateş vardır.*

* şıkla mâşukun arasında bir sır vardır
Eğer birini yakarsa diğerini de eritir!*

*Sevgilinin ayağına bir diken batarsa eğer
 şıktan inleyerek yükselir sesler!*

*Ve  şığa bir ok isabet ederse eğer
Yârin gönlü dertlenir, çünkü kendisi onun sinesindedir!*

*Pervâne'nin g nl  dert ile yandığı gibi
Onun yangını şem'in canına tesir etti.*

*şem' için öyle bir ateş yaktı ki
O, Pervâne'ye baktıkça yanıyordu.*

*Ona dedi: Ey sarhoş Pervâne! Yan!
Yak da ağlalım!*

*Her ne kadar seni zul mde sınaşam da
Sana olan güvenim arttı!*

*Senin sevgin gönlümde yer edinmiş,
Yüce ateşi canımdan almış!*

*Böylece ben  şkın sıcaklığını senden görürüm,
Bir gün sensiz oturursam eğer  l r m.*

*Senin yüzün olmaksızın meclis aydınlattığım gün
 şte o gün benim hayatım son bulsun!*

*Beni  lmem için nereye oturtursan oturt,
Oradan ayağımı dahi çekmem!*

*Senin kederinin yangını benim gizli sırrım olduğu için
Eğer konuşacak olursam dilimi keserim.*

*Bedenimi makasla parça parça etsen de
 şktan dolayı gelmez sırrım dile!*

*Kılıcım la başım bedenden ayrılırsa eğer
Benim gönlüm daha da keskinleşir sevginle!*

*Yemin ederim ki sen her nereye yönelirsen
Sevgilinin yüzü orası olur benim için!*

*Bütün canım, gönlüm ve bedenimle sendenim
Sen benden ol ve ben senden olayım!*

*Şem ‘in gönlünü, onun mumu (şem) yumuşattığı için
Her ikisinin arasında hararetli bir sohbet başladı.*

*O sohbette tebessümün hararetinden dolayı
Kandil sohbetin hararetiyle tutuştu.*

*Birbirine kavuşmaktan ne kadar mutlu oldular!
Fakat rüzgârın niyetiyle elleri boş kaldılar.*

4.2.3.20. Rüzgâr’ın Şem‘ ve Pervâne arasına ayrılık atması

*O ikisinin gönül yangını başlayınca
Felek kıskançlığından kin gütmeye başladı.*

*Feleğin âdeti ve geleneği işte budur,
Felek var olduğu ve olacağı sürece bu böyledir.*

*Ayağı bağlı feleğin hayal fanusundan dolayı
Âşıkların huzuru nasıl suret bulur?*

*Onun sevgisiyle bir gün eğer mutlu olursan,
Gece olduğunda onun ışığını görmezsin.*

*Kaplanlıktan dolayı felek tamamen göz kesildi
Çünkü kimseye bakmıyor tek gözle.*

*Felek şekil olarak tuz madeninden başka bir şey değildir,
Mana olarak ise kendisinde tuz olmayan bir zerredir.*

*Bir gönül dahi onun sevgisiyle mutlu olmadı asla
Ne kötü sevgi ya Rab! Altüst olsun!*

Kimdir felek yüzünden gönül derdi olmayan?

Kimdir felek yüzünden gönlü kana bulanmayan?

Hangi gönül felek yüzünden gamla dolu değil?

Hangi hatır felek yüzünden mutludur?

*Kimseye altından taç bahşetmez,
Çünkü mum gibi başında kılıcı yoktur.*

*Bir kimseye bir kandil yakarsa eğer
Bakarsın onu da yakar.*

*Gönlü yaralı ciğeri yanmış
Vuslatta gündüz etmedi bir geceyi.*

*Felek onların intikamı için darağacına astı
Onlar için bir muhafızı tahrir etti.*

*Ağır huylu ve kötü davranışlı muhafız,
Sanki arzu rüzgârı ile ortaya çıktı.*

*Her gönüldeki keder ondan olduğu için
İtibarsız ve değersizdir.*

*Onun işi avare avare dolaşmaktan başka bir şey değildir,
Soğukluğundan dolayı soğuktu insanların gönlü.*

*Eğer bir ateş yakacak olursa
Yüzlerce tılsım üflerdi tesirli olması için.*

*Hırsızlar gibi kıvraklık gösterseydi eğer
Lalenin başından altın tacı çalardı.*

*Bir saatte âlemin etrafını koştı
Bir anda binlerce eve gitti.*

*Sarhoşlar gibi bahçeye geldi o gece
Tıpkı sarhoşlar gibi sürekli düşe kalka.*

*Rüzgâr o çimenlikte dolaşıyordu sürekli
Ansızın o sohbette yer aldı.*

Başında ateş renkli yakut tacı ile

Dikilmiş bir Şem ‘ gördü bütün güzelliğiyle!

*Yakut değil, gece kandili idi uzaktan,
Çünkü yüzündeki nurdan bahsediyordu tüm cihan.*

*Yanağının gülü ile perde açılmış
Yüzünün güneşiyle gece güne dönmüş!*

*Gül dalı gibi boyu, yüzlerce süsleme ile
Ateş renkli tomurcuklar açmış.*

*Onun şulesinde taze gül gibi
Ateşteki ipler altın parçası gibi.*

*Yüzünün etrafında Pervâne 'ye dönmüş biri
Onun çevresinde gül toplamaya el açmış.*

*Şem ‘, onun yüzünde gül gibi gülümsemiş,
Ondan dolayı Pervâne toplulukla birlikte mutlu olmuş.*

*Âlemin kederini öyle unutmuş ki
Âlemi rüzgâr götürdü dediler.*

4.2.3.21. Rüzgâr'ın Pervâne'yi Şem'den uzaklaştırması

*Sevgilinin lütfü âşığa iyi gelir,
Fakat ne kadar gizli olursa o kadar iyi olur.*

*Kıskançların öldürme korkusu olan parlak Şem ‘ gibi
Aşk sır gibi saklama!*

*Kıskançların sinesinde bir sıkıntı vardır,
Çünkü sebepsiz yere kin güderler daima!*

*Haset, sebepsiz yere halka sıkıntı arayan
Akrebin zehirli dişi gibi bir kılıçtır.*

*Haset ateştir yandığı zaman
Ona düşen kuruyu ve yaşı yakar!*

*Bu ateş, bir sineyi aydınlatırsa eğer
Kimse onu su gibi kılıçtan başka göstermez.*

*Rahmet pınarından dolayı Şem ‘ Pervâne ile
Sarhoşlukla muhabbeti ortaya çıkarınca;*

*Rüzgâr, kıskançlıktan yılan gibi kıvrıldı,
Çünkü hazineyi bir müflisin pençesinde gördü.*

*Rüzgâr o ikisini öyle çok kışkandı ki
Birini öldürmek, diğerini yok etmek istedi.*

*Kıskançlığından öfkeleni ve ona yöneldi
O gül ağacından sarı gül döktü.*

*Şem ‘ başından nur tacını kapıp çaldı,
Pervâne 'yi onun vuslatından uzaklaştırdı.*

*Her ne kadar onun tarafında doğru koşsa da
Onun başından altın tacı atamadı.*

*Onun ay yüzünden dolayı bundan başka fayda sağlamadı
Ondan dolayı şapkası ona doğru eğildi.*

*Şem ‘in başındaki tacı rüzgârıla eğilince
Meclisin ortasında kıyamet koptu.*

*Ansızın o misk kokulu kâkülün tacı
Lalenin tacı gibi rüzgârda savrulur gider.*

*Onun kederiyle halkın gönlünden duman yükseldi,
Çünkü o meclisin gözü ve kandili idi.*

*Onun nazik huyu ve yumuşak yaratılışı gibisi
Nezaketten dolayı nesimin takati yoktur.*

*Sağdan soldan, halkın gözbebeği pınarından
O nurun peşinde göz yerinden çıktı.*

*Çare aramak için koşan herkes,
Tedbir perdesinden başkasını bulmadı.*

4.2.3.22.Şem ‘in Fanus’a gitmesi

Şem ‘ eğer şahlar gibi gittiyse bir yere

O (da) peşinden geliyordu gökyüzüne.

*Adı Fanus olan bir otağ vardı,
Rüzgâr bazen tahtı orada kurardı.*

*Öyle bir otağ ki
Elbisesi ipek ve direği gümüşten.*

*Gümüş ve ibrişimden hurma lifi bağlamış,
İnsanlar elleriyle onu çekiyorlardı.*

*Şem ‘ Rüzgâr ’ın peşinden çadır kurmaları için
Kendi hizmetkârlarına emir verdi.*

*Hizmetkâr hemen geldi ve otağı aydınlattı
Onun elini tuttu ve otağa yolladı.*

*O gül renkli eve girince
Servi boyuyla ona direk oldu.*

*Onun yanağı Rüzgâr ’ın gözünden uzaklaşınca
Huriler gibi nur mahfesine girdi.*

*Ne mahfesi! Gözü aydın bir ev
Fakat Kâbe gibi bedeninde elbise vardır.*

*Düşmandan dolayı can korkusu taşısa da Şem ‘
“Men dahal”⁵⁰⁰ hükmü ile orada emniyet buldu.*

*Onun etrafında Rüzgâr tavaf ediyordu
Fakat Pervâne ’ye hiçbir yardımı olmuyordu.*

*Onun pervânesi/ izni olmadan
Rüzgâr onun evine yol bulamaz.*

*Rüzgâr ’dan dolayı o tamamen demir attı,
O Fanus ’taki goncanın kırmızısına benzer.*

*Perişan Pervâne ondan ümitsizliğe kapılınca,
Etrafında hasretle dolaşıyor ve söylüyordu:*

⁵⁰⁰ Kur’ân-ı Kerîm, Âl-i İmran 95/110.

*Eğer goncadan taze gül çıkıyorsa
Benim gülüm neden hala goncanın içinde?*

*Ey Fanus, neden bu gece mum giyersin?
Aman Rabbim, elbisene ateş düşer!*

*Senin gömleğinden benim canım yanar,
Benim ateşim senin eteğini sarar.*

*O mahfilin Şem‘ini benim gözümden uzaklaştırma
Ey demirden gönül benim ahımdan kork!*

*Eğer benim gönlümü onun vuslatından mahrum edersen
Ya Râb, benim gibi onu da gönül ateşiyle yakarsın!*

4.2.3.23. Pervâne’nin Şem’in meclisinden uzak düşmesi

*Bir mecliste ortaya çıkınca bir belâ
Çoğalır perişan olanları azarlama.
Belâ şimşeği bir ateş yakarsa eğer
Bir şey yakmaz âşığın harmanından başka!*

*Avcı gibi geyiğin peşinden koşar,
Zavallı av zebun olur kalır.*

*Yolda yüzlerce karınca çıksa da
Düşmüş olana göre daha güçlü olur.*

*Tuz madeninden toprak getirirse eğer Rüzgâr,
Onun yeri olmaz paramparça sineden başka.*

*Kendi elini tuza bularsa eğer
Bir şey yanmaz yaralı elden başka!*

*Demirden ve taştan nerede ateş çıkarsa
O büyük çuvalda yanan ateşi tutar.*

*Şem‘den muradını alamayınca Rüzgâr
Pervâne‘ye düşman kesildi Şem‘in kininden!*

Ayırdı onu Şem‘in yanından ağlatarak,

Yolun toprağına fırlattı onu aşağılayarak!

Rüzgâr'ın avare ettiği o zulümden dolayı

Geri dönüyor ve bakıyordu.

Rüzgâr ona öfkelenince

Fersah fersah ondan kaçıyordu

Gönlü, onun cefasıyla yaralanıp gidiyor,

Kandil, onun gözünden çıkıp gidiyordu.

Her an bir belâ görüyordu onun cevri ile

Bir ejderhanın ağzındaki karınca gibi.

Düşüp kalkmaktan dolayı onun kanadı

Rüzgâr'ın döktüğü gül yaprağı gibi düşecekti neredeyse!

Canı boğazında kuş gibi çırpınıyordu

Menzilden menzile toprak ile kan arasında!

4.2.3.24. Pervâne'nin deliye dönmesi ve çöle düşmesi

O menzilden kendi kendine gitmiyordu gece vakti,

Onu sürükleyerek götürüyordu takdir zinciri.

Mademki gönlün peri yanaklıdan alacağı bir mutluluk yoktur

Deliye dönmekten başka bir çare yoktur!

Zavallı gönül ki bir damla kandır,

Onda bir damla mecnunluk kanı da vardır.

Kaynarsa eğer divânelikten kanı,

Garip olmaz çünkü içer dert şarabı.

Gönül onun elinden zebun oldu mum gibi

Avucundan çıkıp gitti onun aklının ipi.

Aşk ejderhası yuttu hunharca,

Akıl ve bilgelik ordusunu bir anda!

Gönül dizgini Pervâne'nin elinden çıkınca

Ferman yazdı aklın emriyle.

*Akıllılık mahallesine yabancılaştı,
Divânelik vadisine uğradı.*

*Sevgilinin vuslatından uzakta divâne olunca
Ahu gibi çöle yüz tuttu.*

*Rüzgârı çok fazla olan o çölde
Vehimden dolayı orada bir an dahi huzur bulmadı.*

*Gece karanlıktan dolayı karanlıklar ülkesi,
Gündüz ise cehennem ateşinden bir nişane!*

*Demiyorum cehennem yeryüzündedir,
Fakat onun yanında cehennem en yüksek cennettir.*

*O yeryüzünde gül yüzlünün zülfü,
Güneşin harareti ile reyhana koku vermiş.*

*Yeryüzü ateşin tavasında beter oldu
Dünyanın ciğerinde ondan ateş vardı.*

*Eğer bir kuş gaga vurursa toprağa
Ateşten dolayı gagası gülnar oldu.*

*O çölün pınarları ateş doludur,
Güneş pınarı gibi parlaktır.*

*Her kabarcık yerinde sıcak su ile
Nehrin kenarı ateşten dolayı uçuk çıkardı.*

*O sahrada ne kum hareket ediyordu
Sıcaklıktan yerdeki tane bile içindeydi.*

*O ahu sıcaklıktan dolayı mahfildeki Şem ‘ gibidir
Gözün yağı gönül ateşinden dolayı erimiştir.*

*Can çırpıntısıyla sarhoş ceylanın ciğeri,
Sinenin tandırında kebaba döndü.*

*Bir kuş eğer uçtuysa Pervâne gibi
Ateşten başka hiçbir menzil görmedi.*

*O çölde âşığın can acısıyla
Rüzgâr, ateşe döndü parlayan şimşek gibi.*

*Bir çalı diken batsaydı gözüne,
Şehitlikten kül yığını olurdu.*

*O çölün taşından pınar yerine gümüş,
Eriyip gitmiş ve gözünden akar olmuş.*

*Bir kimse gönül yangınından bahsederse eğer,
Duman yükselir nefes alır almaz.*

*Gülün ateşten yeşerdiği o vadide
Kınama dilini uzattı ateşe.*

*Pervâne'nin bedeni eridi tıpkı Şem' gibi
Ciğerini yaktı ve çaresiz bıraktı.*

*Böylece güçsüz miskine döndü zayıflıktan
Hatta kolu ve kanadı kendisine ağır bir yük oldu*

*Eğer zayıflığıyla kendine üfleseydi,
Artık kendini yerinde görmezdi.*

*Her yöne gitti Şem'i arayarak
Arı gibi Şem'in kokusuna koşarak!*

*Yarı canlı kuş gibi parçalanmış gönülle
Toprağa kanat vuruyordu sürekli derdiyle.*

*Şem'i aramak için her tarafta,
Kendi eliyle toprağı kazıyordu.*

*Şem' gibi içinde o ateş olduğu için
Her an kanı kaynayıp durdu*

*Gözünden ateşli yakutlar düşünce
Onun ayağının önüne bir kandil koydu.*

*Her gece Şem' gibi ağlamaktan
Boynuna kadar gözyaşı içindeydi.*

*Kendi gönlüyle konuşmaktaydı Mecnûn gibi
Sırrı kendisinde saklı idi.*

4.2.3.25.Şem‘in ayrılığından dolayı Pervâne’nin ağlaması

*Yâri olmayan efkârlı bir gönlün,
Ağlamaktan başka bir işi yoktur.*

*Yorgun kişi kederden inlerse ayıplama,
Çünkü ah ve inleme derdi azaltır.*

*Matemle üzüлp gamlanan kişi
Ağzını kaparsa eğer gönlünü parça parça eder.*

*Ah yangını ile ateşe tutulan mum gibi
Pervâne gönül sırrının dilini açar.*

*Yalnızlıkta kendine sırrı söylüyor,
Yüzlerce ateşle bu hikâyeyi tekrarlıyordu.*

*Benim sahip olduğum bu nasıl bir talihtir!
Her an benim yıldızım sıkıntı içindedir!*

*Talihimle aydınlanmadı benim gecem,
Benim yıldızım feleği yaktı sanırsın.*

*Mademki bu zalim vadide yanacağım,
Sevgilinin uğruna canımı neden feda etmeyeyim?*

*Vuslatı elime geçirdiğim an ölmedim,
Çünkü benim için ölmek hevesti!*

*Eğer içimdeki bu sevda ile Şem‘ gibi
Yeterince yanmazsam, benim işim nedir?*

*Yoldan çıkmış talihimle bu yalnızlıktayım,
Kimsenin kandili yanmaz ah olmadan.*

*Kim haber getirir bana Şem‘den?
Kim selam götürür Şem‘e benden?*

Mektup için kimi göndereyim onun mahallesine,

Yoksa can kuşunu da ona mı göndereyim?

*Kimsesizlerin elçisi olan Rüzgâr
Kötü talihten benim canıma kastetti.*

*Mecnûn gibi esir olduğum bu vadiye
Beni tekrar kim arar eğer bir gün ölürsem!*

*Ah şimşegi ile yanarsa eğer bedenim,
Kimse için saman yaprağı dahi olmaz kederim!*

*O gönül aydınlatan Şem ‘ gerekirdi bana,
Ayrılık gecesinin güne dönmesine izin vermiyordu.*

*Kim arzu eder, kim ister
Ölüm gecesı başucumda mum olmayı?
Ondan uzakta Rüzgâr ‘ın sitemi beni öldürürse eğer
Onun ömrünün kandilini yaşatır.*

*Onun yaşam ışığı olan yanağı
Olmasın hazan rüzgârının afeti.*

*Onun servisi gam yaprağıyla dolu olsa da
Bir ot benim gibi yanarsa gam değildir.*

*Lale bahçesinin ateşinden olan bu vadiye,
Ateş onun yüzünden lale gibi kederlidir.*

*Yaralı sinenin ateşinden başkasıyla ağlamam,
Çünkü benim gönlüm kendi ateşinde yanıyor.*

*Şem ‘in şevki ile ateşe öyle çok taptım ki
Her nerede isem ateşin dostu oldum.*

*Benim yerim dağın zirvesinde de olsa
Ayağımın altında yakuttan ateş olur.*

*Eğer Şem ‘ meclisine adım atarsam ben
Ateş orada bir mızrak olur.*

Ceylan gibi çölde dolaşırsam eğer

Yükselir çölden lalenin ateşi.

Felek kubbesinde ölürsem eğer

Sonunda yanarım talih yıldızı gibi.

Yaralı bedenimin cennette yanması gerekir

Çünkü gönül cehennemi benimle yoldaştır.

Bu ateş talihsiz beni yaktı,

Çünkü olduğum her yerde beni yakması gerekir.

Her an ateşle yanmanın ne faydası var,

Çünkü kandil onunla aydınlanmıyor.

Her ne kadar gönül ateşiyle canım yansa da

Gönül kandilim yanmadı yaram dışında.

Bir gece murat Şem 'i beni yaktı

Neticede yine Rüzgâr 'a gitti sonunda!

Ben derviş daha önceden bildim

O ateşböceği benim halimden daha iyiydi.

Sanırsın ki o periyi rüyada gördüm,

Su yerine bir serap gördüm.

Yakasında yeşeren peri yanaklı sevgili,

Artık gayb perdesinin ardına gizlendi.

Öyle bir meclise böyle bir hurma getir,

Kucağında yakut ve bedeninde taze firuze!

Benim onun peşine düşmem hata idi,

Ben bir hata yaptım ve bana layık bu idi.

Hata yaptım çünkü bir akıllı çölde

Koşarak dolaşmaz geceleri ateşin peşinde.

Ben bir çocuğum ateşi yakut sanan,

Ateş olduğunu anlayınca bırakan.

Benim, zelil düşmüş inlemekte olan

*Yüzlerce inlemeyle hakirliğe gönül bağlayan!
 Bu şekilde gönül yangınıyla ağlıyor,
 Bu şekilde inleyerek kederli gecesini gündüze çeviriyordu.*

4.2.3.26. Pervâne'nin geceyi geçirmesi

*Senin ay yüzünün olmadığı hicran gecesi,
 Âşıkların gözünde âlem siyahtır.*

*Yıldızların görüldüğü ayrılık gecesine,
 Gece deme, kıvılcımsız duman vardır.*

*Gönlü yaralı âşık her an yanar,
 Fakat gece vakti olunca daha çok yanar.*

*İçindeki yangının derdini çeken kimsenin
 Gece olduğunda derdi ve yangını artar.*

*Sevgiliyi beklemede, geceyi gündüze çeviren
 Bu derdin ne olduğunu bilen kişi,
 Upuzun gecede ve canı erimektedir
 Onun hikâyesini anlatmak çok uzundur.*

*Gam gecesi her ne kadar karanlık olsa da meclis
 Mumsuz olunca daha da karanlıktır Pervâne'ye!*

*Gam gecesi sineyi yakan yangından dolayı
 Keder ateşindedir Pervâne'nin gönlü.*

*Mum gönül gamıyla meclise kızınca
 O karanlık gecede şöyle diyordu:*

*Ey gece! Eğer gözlerin karanlık ise
 Eğer aydınlığın yoksa eline ne geçecek?*

*Bu nasıl bir akşamdır, yoksa dünyayı dolaşan rüzgâr
 Kara toprak yığınınna mı uğradı?*

*Sanmam, âlem geceden dolayı karanlık biriktirdi de
 Benim ahımdan bir âlem yandı bu gece!*

*Âlem, göze yeşil renkte göründü,
 Neden azaltır gözdeki aydınlığı?
 Göz, ilaçla bu ayrılık gecesinden
 Aydınlık bulursa eğer hayret ederim!*

*Ey gece, sendeki bu karanlık kimin kederindendir?
 Siyaha bürünmüşsün, kimin matemi içindir?*

*Hep zülüfsün, ay gibi cemâlin nerede?
 Hep dumansın, ateşinin ışığı nerede?*

*Her günahsız öldürmeye kastederek
 Halkın kanını içtiğin için gönlü karattın.*

*Baştanbaşa Tatar miski aldım
 Vefadan nasibin yoksa ne elde edersin?*

*Daha ne zamana kadar ayrılık makası ile
 Beni ayıracaksın aydınlıktan mum gibi
 En uzun gecesin, fakat kıyamete kadar
 Emniyette olacaksın!*

*Böyle bir gecede selamet yolundan nasıl doğar sabah,
 Yoksa kıyamet gününde mi?*

*Geceden dolayı Pervâne'nin ciğerine kan oturdu,
 Ya Rab! diyerek el kaldırdı.*

4.2.3.27. Pervâne'nin yakarışı

*Sözünde ve dostluğunda olan
 Allah'tan tövbe dileyen kul ne güzel!*

*Kendi arzusuyla biraz yol alsa da
 Dergâha geri dönünce niyazda bulunur.*

*Bazen yanıp erimekten dolayı inler,
 Kıymetli yüzünü yere sürer.*

Allah'ın lütuf denizi kabardı,

Ona keder girdabından kurtuluş bağışladı.

*O gece, karanlık şeytanın narasıyla,
Cihan çocuk gibi ağzını kapadı vahşetle.*

*Hepsi kendinden geçmenin şarabını tattı,
Ve sonra sessizliğe büründü.*

*Pervâne kederinden dolayı duaları karşılayana
Gönül yoluyla Musa gibi yalvarmada!*

*Ya Rab! Senin izzetinin kemâliyle,
Senin minnetin olmadan izzet bahşedersin.*

*Nebilerin sonu olan o mührüne,
Evliyalarının şahının sırrına,
Gözyaşı dökenlerin Hayy hakkı,
Sabah kalkanların hu sesi hakkı için
Gizli dertten dolayı bir çocuğun gözyaşı,
Gençlik ateşinden dolayı bir yaşlının ahı için*

*Perişan ve özür dileyenlerin aczi,
Günah sahiplerinin tövbesi için*

*Ayrılık günlerin sıkıntısı,
Sabır akşamının zahmeti için*

*Gariplerin akşam iniltisi ve gözyaşları,
Rakiplerin mutluluğu yüzünden âşığın kıskançlığı için*

*Çölde dolaşan ve yolda kalanlar,
Yalnız kalıp makamı kaybedenler için*

*Çölde kalıp yolunu kaybedenler,
Yalnız kalıp kuyuya düşenler için*

*İradede müritlerin teslimiyeti,
Şehadette şehitlerin tekbiri için*

Yaralı gönüllülerin gece uykusuzluğu,

*Oruçluların gündüz halsizliği için
 Ümit sahiplerinin ağlama ateşi,
 Yashluların ateşli ahi için
 Şem 'den dolayı ciğerimi yakan yaram,
 Benimle daha çok yanan Şem 'in ateşi için
 Bu vadide bana hürriyet bağışla,
 Şem 'in nuruyla bana hidayet bağışla!*

4.2.3.28. Bir meleğin Pervâne'ye gaipten müjde vermesi

*Ne kutlu! Gizli arzuları bilen,
 Dilsizlerin dahi dilini bilen!
 Ne kutlu! Dertlilerin derdinden haberdar,
 Saklı cerahatlere şifa bağışlayan!
 Onun bağışı beklenmedik bir şimşektir,
 Kaybolanların yolunu aydınlatan kandildir!
 Onun lütuf okyanusu harekete geçerse bir an
 Âlemin eteğini gınahtan arındırır.
 Cömertlik güneşi ihsanda bulunmak için çekilince
 Lütuf denizinden rahmet bulutu harekete geçti.
 Yağmur rahmette bulundu o susuz dudağa,
 O karanlıkta hayat suyunu tattırdı ona.
 Pervâne gönül iniltisiyle yanınca,
 Allah aydınlattı onun talep kandilini.
 Senin gözünün kandili yeniden aydınlandı diye
 Akıl kulağına gaipten bir ses geldi.
 İlahî lütuf şimşeği parlayınca
 Sana gaipten bir kandil bağışlayacak!
 Bu geceden sana bir sabah doğacak,
 O güneş gibi olana kavuşacaksın!*

*Ey iffetli! Göz nurundan sana bir elçi gelecek,
Gözün aydın olsun!*

*Kederlenme çünkü biz senin inlemenden dolayı
Senin uyanmanı bekliyoruz.*

*Uyanıklıktan dolayı seni nasıl hor görürüz,
Bilakis uyanık gözden utanırız.*

*Ey gönül! Bazen yıldızın parıldar,
Çünkü senin gecen uyanma ile güne ulaşır.*

*Uyanık olan baş mana tacının sahibidir,
Çünkü gece uyanık olmak mana miracıdır.*

*Tecellinin ortaya çıkması için örtünün kalkması gerekir,
Uyku sarhoşu olan göz nasıl görür?*

*Devlet, talih gözünü görevlendirdiği zaman
Uyanık olan göze bakar.*

*Kutlu yıldız mutluluk içindir,
Onun doğuşu gecenin ortasındadır.*

*Gece başka bir ömür sürmek benzersizdir,
Eğer uykuyla geçerse mahvolmuş bir ömürdür.*

*Gece meclisinin kandili yanarsa,
Kendi geceni gündüz gibi görürsün manen.*

*Dumansız kandilin olduğu bu fanusta,
Sen işi gücü bırakıp rahat edemezsin!*

*Yaşlı bir tarikat pîri bana bir hikâye anlattı
Hakikat elmasıyla inci deldi.*

*Ateşkedede ateş yakan ateşperestler
Uyanıklıkta uyuyan sarhoşlardan daha iyidirler.*

*Ey Allah! Yalnız uykusuzlara
Senin aşkının hastalarının uykusuzluğuna yemin ederim.*

*Kendi derdimle bana hastalık ver,
O hastalıkla bana uyanış ver!*

*Ey Ehlî, gel! Çünkü çare bulma vaktidir,
Pervâne'nin gönlü artık canını eritmektedir.*

*Sevgiliye o sırrı ulaştırayım,
Kendine gel, tekrar ona varayım!*

4.2.3.29. Pervâne'nin ayrılığından dolayı Şem'in ağlaması

Yalnızlık gibi bir belâ yoktur!

Yalnızlığa tahammül yoktur!

*Taşın içindeki her bir yakutun,
Yalnızlıktan dolayı gönlü kana bulanmıştır.*

*Yalnızlık ateşi kimsenin gönlünü süslemez,
Çünkü yalnızlık Allah'a yaraşır, vesselâm!*

*Rüzgâr'ın zoruyla perdeye varınca Şem'
Gönlü, kimsesizlikten ateşe düştü.*

*Rüzgâr sevgilinin yüzüne göz dikince
Yalnızlıkta perdenin içini yakıyordu.*

*Kimsesizlikten dolayı canına bir ateş düştü,
Kemiklerinin içi dahi eriyip gitti.*

*Canında bir kandil yandığı için
Her can damarında bir ateş görüldü.*

*Şem'in bedenindeki canın içi yok olur,
Meclisin gönlü sıkıntı ile perişan olur.*

*Gönlü gam ateşiyle, dertle yanıyor,
Fakat bir yandan perdede ağlıyordu.*

*Ayrılıkta yanıp yakıldığı için
O kadar çok eridi ki kalmadı bir parça dahi.*

Gönlü, yürek yangınını öyle çok gördü ki

Kebaba döndü ve kendisinden yağ damladı.

*Gözyaşıyla Habeş dağından yüzüne,
Sinenin her yerine yüzlerce ok geliyordu.*

*Tane tane gözyaşı birbirine karıştı,
Ayağındaki zincir âşıkane oldu.*

*Sürekli ıstırap çekti fakat rahata ermedi,
Sen ise dedin ki gömlektedir onun ateşi.*

*Onun eli gömleğe ulaşıyorsa eğer
Bir gonca gibi onu yüz parçaya bölerdi.*

*Fanusta gördüğü gönül yangınıyla,
Ona yüzlerce kılıç gibi dil uzattı düşmanlığından.*

*Bu halvet yeri benim zindanım oldu,
Ne zindanı! Benim yakıcı cehennemim oldu.*

*Bu hane benim canıma ateş attığı için
Ben de ev halkına ateş saçacağım!*

*Gönlüm öylesine daralmış ki burada
Biraz daha kalırsam öleceğim!*

*Bu keder duvarını ortadan kaldırayım
Yoksa kendi evime ateş salarım.*

*Belki bir dost bana nazar ederse
Beni bu ateş kuyusundan kurtarır.*

*Yoksa sonsuza dek ayağı bağlı kalırım,
Bu ayak bağıllığında gönlü perişan olurum.*

4.2.3.30.Şem'in hastalanması ve kaderden şikâyet etmesi

*Bir kişi daha ne zamana kadar gönül ateşi ile erir?
Bir gönül daha ne zamana kadar aşk ateşine dayanır?*

*Aşk ateşi ile kederlenen beden,
Ölümden kurtulsa da hastalığa yakalanır!*

*Şem', sevgilinin kederi ile hasta oldu sonunda,
Sıcak bir ateş düştü onun bedeni ve damarına.*

*Onun narin bedeni ateşe tutulunca
Yüzünden ter damladı bir gül gibi.*

*Canındaki ateş yanıp tutuşunca
Onun narçiçeğinden nar tanesi (kanlı gözyaşı) döküldü.*

*Ateşin hararetiyle eriyip gitti bedeni,
Dudağından yüzlerce uçuk saçıldı dışarı.*

*Ateş yüzünden güçsüz kalıyordu onun gümüş bedeni,
Gönlü eriyordu ateşten tıpkı gümüş gibi.*

*Gül yüzlü olan o ayın kâfur bedeni,
Güneşin sıcaklığıyla kar gibi eridi.*

*Aydın on dördü gibi sürekli azaldığı için
Gönlünden feryat yerine ateş yükseldi.*

*Halinin zayıflığından dolayı bedeni kamış gibi oldu,
Feryadı gibi can damarı da ortaya çıktı.*

*O ayın varlığından lale gibi bir şeyi kalmadı,
İçindeki ateş ve feryat kıvılcımından başka.*

*Hararetli ateşle yüzü parladığı için
Sıcaklıktan dolayı alnı el yakıyordu.*

*Başından duman yükseldi ateşin hararetiyle,
Sinesinden ateş dolu bir ah çekti.*

*Birkaç şikâyetle söze başladı,
Sürekli bu acı hikâyenin başını anlatıyordu.*

*Ey felek, nedir bu kinin! Bana neler yaptın?
Beni yârdan, yâri benden ayırdın sen!*

*Ey zalim az mı yaktın canımı!
Böyle artırdın başımdaki yangını.*

*Bedenimi yakıyorsun ve ben eriyorum,
Böylece kısalıyor uzun ömrüm.*

*Seninle kemâlin zirvesinde olan ay
Devlet bakımından kemâl de zeval de bulur.*

*Güneş lambası ki sen ona mihribansın,
Gündüzü yakar, geceyi söndürürsün!*

*Onun toprağından feleklerin zirvesine kadar uzanırsın,
Tekrar zerre zerre toprağa ulaşırsın.*

*İncecik ay senin sevginle can ipi gibi
Sapasağlam yürekli olur benim gibi.*

*Benim gibi onun işi doğru gittiği zaman
Ümitsizlik ateşiyle azaltmak gerekir.*

*Her kim senin güneşine şükrederse
Hem kendi yakar hem kendi yanar.*

*Öfkelenip kızdığı kişiyi
Yakmadığın sürece kandili yakmaz.*

*Gündüzü benim gibi zinde tuttuğun kişiyle
Geceyi gündüz yapamazsın.*

*Talih yıldızının yandığını görünce
Herkes senden bir kandil tutuşturur.*

*Âlemde senin meşhur olan şimşek gibi
Her kim gözünü kapattıysa yok oldu.*

*Sen var olduğun sürece eğer bir kişiyi alçaklıkla,
Gönül muradına ulaştırırsan, Mümin değilim!*

*Seninle aydınlanmaz kimsenin kandili
Çünkü kimse kılıcın altında durmadı benim gibi.*

*Şekerli bal özü ile beslenmem nedir!
Ölüm kılıcı ile yok olmam nedir!*

Mum lifi gibiyim, ne için bağladın?

Niçin bağladın, kırdın beni?

Senin bütün hareketlerin ölçüsüzdür,

Senin bütün dönüşün pergelsizdir.

Bu bahçede lale gibi bir ateşim yoktur,

Çünkü gönül ehli olanlar bu ateşle öldüler.

Ateş ile yanıyorum, işte böyle mutluyum,

Hasretle ölüyorum, işte böyle yaşıyorum!

Öyle çok zayıfım ki nefesin faydası yoktur,

Eğer ölürsem feryat edenim yoktur.

Kendi kendime öyle kapandım ki

Yokluk yakasından başkaldırırım artık!

Gönlü kendisine bağladığım dostunu

Yele vermişsin, utan benden!

Rakibin cevri ile bir tenhada garip gibi

Ölürsem bana reva mıdır?

Bu cevri ve cefayı bana yeğlersen eğer

İlahî benim hayatıma el koyarsın.

4.2.3.31. Anber ve Kâfûr'ın Şem'in halinden haberdar olması

Ateşten dolayı gönle bir hararet düşünce

Kebap kokusu ortaya çıkar sonunda.

Misk kokulu ceylan her tarafta gezinir,

Onu takip edebilmek misk kokusu ile dir.

Şem'in canındaki ateş haddi aşınca

Onun hizmetçilerinin hali oldu perişan.

Onun yüzünün rengi ve hastalığından

Yangını ve ağlamasından haberdar oldular.

Şem'in yangını haddi aşınca

Coğaldı her an ateş üzerine ateşi!
 Onun sırrı Kâfûr'a ayan oldu,
 Sonunda Anber kokuluya sırrı götürdü.
 Ona (Şem'e) dediler: Ey gönül süsleyen!
 Bizim gözümüzün ve gönlümüzün kandili olan ay!
 İleri görüşlülerin delili ve rehberi,
 Yalnız kalanların halvet dostu!
 Güzellik ve cemâl bahçesinin fıdanı,
 Kemâl derecesindeki güzel servi!
 Neden bu güzellik ve onur ile
 Sürekli erimektesin hasret gözyaşlarıyla!
 Yoksa sen aşk ateşinden dolayı mı hararetlisin,
 Gül yaprağın gülsuyu saçıyor.
 Gönlün kederle yanıyor ve ağlıyor
 Gönül yangını olmayan nasıl gözyaşı döker?
 Bunca ağlaman nedir eğer âşık değilsen?
 Bu ciğer yangını ve gece uyanıklığı nedir?
 Ateş dolu ahın yoksa eğer senin
 Nefes yerine gönlünden duman nasıl yükselir!
 Yanıp inleyerek hayal kuruyorsun,
 Yoksa bu ateşin başında ne işi var?
 Sırrı bizden saklamaman iyidir,
 Bize durumu anlat ve bu ateşle kaynama!
 Eğer senin işinden haberdar olursak biz,
 Senin hasta canının doktoru oluruz!

4.2.3.32.Şem'in hizmetkârlarına sırrını söylemesi

Mahreme anlatılmayınca
 Sır söylemek âşıklara hoş gelir.

*Aşk hazinesi bulan her gönül
Eğer onu saklarsa gönlü incinmez.
Her dosta söyleme korkarsa eğer
Bir köşeye çekilir ve duvara söyler.
Dostlarına söyledi Şem ' kendi sırrını
Açtı dilini ve anlattı ciğerindeki yangını.*

*Bir ateş vardır sinemde aşktan,
Fakat dil ile kimseye anlatmam!*

*Sevgilinin eliyle gönlüm çalınmıştır,
Çok şefkatli dert ortağı bir sevgili.*

*Mübarek bedenli kutlu talihli,
Samimiyette benim gibi perişan hali.*

*Öyle zarıf bir kişi ki
Gül yaprağı ondan incinmezdi.
Sevgi hazinesinden bir tane vardı,
Vefa divanından bir Pervâne vardı.*

*Ateşi artıran hadise o kadar çoktu ki
Gönlüme kılıç gibi bir ateş fırlattı.*

*Tatlı bir olayın tuzlu olması garipti,
İns u cinden değil sanki melekti.*

*Gönlüm dostlukla ona ısınınca
Felek onu benden ayırdı kolayca.*

*Kimsesizlikten dolayı Rüzgâr'ın pençesine fırlattı
Gül yaprağı gibi cefa ile onu telef etti.*

*Gönlüm halktan değil ancak onunla mutlu,
Dağ gibi olan kederim ve üzüntüm yok olup gitti.*

*Onun uzaklık durumunu kime söyleyeyim,
Onun izini ve adını tekrar nasıl arayayım?*

*Bu sıkıntıda kim bana bir çare bulur?
Ben şaşkınım hikâyesini kim anlatır?
Elden ayaktan kesilmeden önce
Yüzünü görür müyüm görmez miyim bilmiyorum!*

4.2.3.33. Kâfûr'un Şem'e nasihatte bulunması

*O ikisi Şem'in hikâyesini işitince
Şem'in kederinden yandılar ateşle.
Kâfûr başladı konuşmaya sevgiyle
Pîrler gibi nasihatini sağlamlaştırdı.
Ve ona dedi: Ey gül endamlı servi!
Neden ham bir düşünceyle yanar bir kişi?
Kendi başında taşıdığın bu ateşi
Kendi güneşinde bulacağını düşün!
Sen güzellikte gönül aydınlatan güneşsin,
Bir zerrenin sevgisi için daha ne kadar yanarsın?
Eğer hala Pervâne'den bahsetmek istiyorsan,
Rüzgâr bir anda öldürür seni kıskançlıktan!
Rüzgâr'ın pençesinde ıstırap ve kıvranmadaysa eğer
Bırak da hiç olan Rüzgâr onu götürsün.
Ah çekme gönülden ve artık anma onu,
Kendi güzelliğini gül gibi rüzgâra verme!
Her kusurlunun yüzüne tebessüm etme,
Halkın kınama dilini kendine çekme!
Dökme her an gözden bu gümüş gözyaşını,
Çünkü azaltır senin bedenindeki gümüşü.
Sen eğer gönlündeki yangınla bir ateş yakarsan
Sadece kendini değil bizleri dahi yakarsın!
Senin gül yaprağından gülsuyu çıkınca*

Bu sevda ateşini suyla söndür.

*Eğer Pervâne senin karşında ölürse
Kendi ateşinden sönmüş bir kıvılcım farzet!*

*Eğer onu avlarsan yarala,
Onun bağından yağlanırsın bir anda!*

*Şah neden o avı toprağa savurdu?
Çünkü ona tasma takarsa eğer ayıp olur.*

*Benim yaşlılığımı gör, bırak gençliği!
Gücün yettiğince dinle pîrlerin sözünü!*

4.2.3.34.Şem'in Kâfûr'a hitabı ve ondan yardım dilemesi

*Ne mutlu o kişiye! Güzel bir Şem' gibi
Ağzında dili vardır kışkırtıcı ateş gibi.*

*Ne serin Rüzgâr gibi her zaman konuştu,
Ne de dert sahibinin şevk Şem'ini söndürdü.*

*Nasihat söyleyenin kendisi olunca dertsiz,
Söylediği her öğüt olur yersiz.*

*Onun öğüdü Şem'in gönlüne ilgisiz gelince
Onun (Kâfur) nefesi onun (Şem'in) sıcak gönlünü soğuttu.*

*Soğuk nasihatten dolayı perişan oldu o
Yani, ateşin üzerine su dök dedin sen.*

*Ona, senin hiç derdin olmaz dedin,
Senin soğuk sözünle ondan buz yağdı.*

*Sen, ey bitkin! Gönül ateşini ne bilirsin,
Çünkü sen daima ölümlülerle birliktesin!*

*Bana bu kadar soğuk üfleme,
Yoksa senin soğuk nefesinle öleceğim!*

*Eğer gönlü inciten Rüzgâr soğuk olsaydı,
Onun yüzünden sen daha fazla soğurdun.*

*Beyazlık olarak bu işaret sana yeter,
Çünkü beyazların harareti az olur.*

*Ayrılıkta bana aşktan öğüt verme,
Çünkü ben gönül ateşine ayak bağladım.*

*Ne zaman huzur bulurum gönül ateşinden,
Yoksa öldüğümde mi huzur bulur gönlüm?*

*Benim gibi canına ateş dayanan kişi için
Ölmek ebedi hayatın ta kendisidir!*

*Aşkın gönlümde tutuşturduğu o ateşin,
Var olduğu her an beni yakması gerekir.*

*Bedenimi ateşten kurtaramadığı için
Beni başka başka ateşe atıyor.*

*Vefa ile bana öğüt verirsin sandım,
Soğuyup bana ne kadar söylediğimi söylemezsin.*

*Gönüldeki bu ateşim büyük olduğu için
Su sözü ona nasıl faydalı olsun?*

*Ateşin nüfuz ettiği her yerde
Biri ona su serpse daha da keskinleşti.*

*Bedenim baştan ayağa kadar yandığı için
Kâfûr'un merhemi bana fayda getirmez!*

*Sen dert ortaklığı yapacak kişi değilsin,
Çünkü bana sadece hararet verirsin.*

*Belki bu işimi Anber çözer,
Bu vefa kokusu Anber'den gelir.*

4.2.3.35. Anber'in Şem'e teselli ve çare araması

*Ne mutlu o sevgiliye! Belâya tutulmuş,
Samimiyetten kendisine vefa kokusu gelmiş.*

Dertlilerin gecesini aydınlatan kandildir,

Gururluların gün meclisini süsleyen değil!

Şem 'in yanıp ağlaması haddini aşınca

Anber'in ciğeri de yandı arkadaşça.

Dilberlerin zülfü anber saçıp dağıtınca

Şifalı nefesinin hoş kokusuyla şunu söyledi ona;

Ey aciz! Senin beninin kuluyum ben!

Gözümün karası senin yüzünle aydındır!

Sadece gönlüm ve canım değildir sana bağlı olan,

Çünkü varlığım da yokluğum da sana bağlıdır.

Senin nurun benim sebebim olmasaydı eğer

Yanıp tutuşmazdı benim işimin kandili.

Her an senden gördüğün sıcacık kandır,

Yine de senden yüz çevirirsem yüzüm kararsın!

Eğer ateşte yakarsan canımı ve bedenimi,

Yükselir benden muhabbet kokusu sürekli!

Gönüldeki yangın ile parlarsa eğer senin yanağın,

Senin yangınının ateşi ile yanar benim ciğerim.

Damarında ve bedeninde eğer ateşin varsa senin

Benim can damarım da ağlıyor ey sevgili!

Sendeki bir bene hizmetkâr olan benim!

Çünkü canım ateştedir senin için!

Ey cennet hurisi! Ben sana ibadet ettim,

Çünkü senin yaratılışın Anber huyludur.

Sen yanma kederle çünkü benim yanmam gerekir,

Mutlulukta senin yanağını parlatacağım gül gibi.

Senin hatıranla ateşte kalmam gerekse de

Senin muradına kavuşuncaya dek yanarım ateşte!

Benden daha iyi çare bulan yoktur,

Çünkü efsunlu ve sihirli bir kokum vardır.

*Benim işim sihir ve efsundur sürekli,
Çünkü Gav-i Samir⁵⁰¹’den mirasım vardır.*

*Büyücülüğü öyle öğrendim ki
Ferman yazısından peri çıkarırım!*

*Muskada salık gibi kıvrılırsam,
Melekler benim amacıma göre hareket eder.*

*Ateşe sırrın ayak izinin kokusunu sürsem,
Gayb sırrından hikâyeler anlatırım tekrar.*

*Peri, benim kokum için bana doğru gelir,
Bir bir gayb hikâyelerini bana gösterir.*

*Gözden uzak olan şimdi sana gaiptir,
Senin gönlün onun yokluğu ile huzursuzdur.*

*Onun adına ateşe bir koku saçarım,
O belâ çekenin hali nedir göreyim.*

*Eğer ay gibi feleğin zirvesinde olursa,
Eğer Kârûn’un hazinesi gibi yeryüzündeysen,*

*Eğer granit taşındaki altın gibiyse,
Senin için onu taştan çıkarırım.*

*Senin halinde onun sabrı ve sükûnetini görürüm,
Onun iç halini bir bir anlatırım.*

4.2.3.36. Anber’in ateşe koku saçması ve Pervâne’nin haberdar olması

*Ne güzel gönlü yorgun âşığa ki yâri vardır!
Ne mutlu o yâre ki gam çekenini vardır!*

*Eğer gönülde bu ateşi yakarsa
Onun gönlü de bunun için yanar!*

⁵⁰¹ İslâm edebiyatında İsrailoğulları’dan Sâmîrî adında bir kişinin altından yaptığı; efsanelere göre İsrailoğulları’ndan bir grubun inek yavrusuna tapmasına sebep olan inek.

*Sevgilisi olmayan kişi esirdir,
Gam derdi olmayan gönöl hüzünlüdür.*

*Anber onu perişan halini görünce
Onun için ateşe bir koku saçı.*

*Anber ateşe kendi kokusunu saçınca
Sanki gayb sırlarını ortaya çıkardı.*

*Onun halini huzursuz görüyorum,
Onu çok fazla mustarip görüyorum.*

*Ona hastalığını sorarsan eğer haraptır,
Sabır ve sükûneti sorarsan ıstıraplıdır.*

*Zayıflıktan bir kıla döndü ve öyle ki
Ölinceye dek ortada kalacak bir kıl gibi.*

*Hayret! Hasta ve mahzun görünüyor,
Yarasının ve ciğerinin içinde kan görünüyor.*

*Geyik gibi dolaşıyor bir çölde,
Aslanı bağlamak mümkün değil zincire.*

*O miskinın esir olduğu o vadide,
Cehennem havası güneştendir orada.*

*Kendini mecnunlukla kaybetmediği için
Ona yeniden muska ve tılsım yaparım.*

*Eğer senin lütfunun etrafında dolaşmazsa o
Onun işinin kandili yanıp aydınlanmaz.*

*Yardım ile kimse onun elini tutmazsa
Ölür yalnızlıktan ve yâri olmadan.*

*Onun nerede bulunduğunu sorarsan eğer
Gecenin sınırlarında karanlık bir yerde.*

*Onun hastalığı ile sinen yaralansa senin de
Onun can yangını seninkinden daha da çoktur!*

*Senin gönlün kendi ateşinle efkârlı ise gül gibi
Onun yangını ve derdi binlercesidir bülbül gibi!*

*Sadece o senin için sıkıntı çekmediği için
Sen de yanarsın, kederden uzak kalamazsın!*

*Temiz görünümlü maşuk ve dost,
Bir candan yaratılmış iki bedendir.*

*O dostun sureti olduğu sürece güneş var olur
Temiz gönül safadan dolayı onun aynası olur.*

*Eğer aynadan parlayan güneşe kadar
Yüzlerce çöl mesafesi olsa da
Sinedeki yangının mesafesinden uzak olsa da
Aynaya canla ateş saçar*

*Ey lale yüzlü anber saçlı! Şimdi
Servi gibi düz boylu, ateş yanaklı!*

*Her ne kadar senin canın ayrılık ile yansa da gamlanma!
Çünkü senin yüzün onun vuslatı ile parlayacak!*

*Görünüşte uzak fakat mana olarak yakın,
Gözden uzakta fakat gönülde mukîm.*

*Onun vuslatı sana nasiptir dersem de
Bu çok uzaktır fakat pek de yakındadır!*

4.2.3.37.Şem'in, Anber'in huzurunda yakarması ve Pervâne'ye kavuşmak için yalvarması

*Aşk ve dertli olmak garip bir haldir
Çünkü yüce bir işi aşağılara çeker.*

*Çünkü şahlar şahı iken derviş oldu,
Dua eden iken kendi kölesi oldu.*

*Şem ' o durumu Anber 'den işitince
Arzu etmeyi ve dertliliği uygun gördü.*

*Açtı dilini ve saygı ile söyledi;
Muhabbet kokusundan başkası gelmez senden!*

*Gözümün karasının aydınlığı sensin!
Benim gamlı gönlümün süveydası sensin!*

*Saçların zincir halkasının başı sensin!
Güzellikte ay yüzlülerin yüzündeki bensin!*

*Aydınlık ümidi taşıyorum senden,
Çünkü dostluk kokusu gelir senden.*

*Gözümün kandili senin yüzünle aydındır,
Canımın burnu senin kokunla gül bahçesidir!*

*Canım, damar ve bedene yerleşince
Bir nebze olsun senden ayrı olmadım ey sevgili!*

*Senin gül gibi kokun ile hoş kottum,
Ruhu besleyen rüzgâr güzel kokulu oldu.*

*Senin sevgin ile sabah gibi ümit doluyum,
Sensiz bir an dahi nefes alıp veremiyorum!*

*Gönül yangını ile muthuyum ben çünkü yangın ateşinden
Sürekli senin kokun gelir burnuma.*

*Sadece benim yaratılış ve huyum senden değil!
Hatta bütün güzeller dahi sana minnet duyarlar.*

*Bir kişi her ne kadar bütün bedeni altınla kaplasa da
Hala minnet taşır boynunda.*

*Ey benim kadim yoldaşım! Şimdi
Haberdarsın sinemdeki ateşten.*

*Çare yolundan bana bir çare bul!
Beni o derbederin vuslatına yaklaştır!*

*Sana çare bulacağım demedin mi?
Kendin söylediğin için yerine getirmek gerekir.*

*Gaybı söyleme hükmü sende olduğu sürece
Pervâne'den bir iz işaret arayacağım!*

*O mecnunu geri getirmesi için
Büyücülükle ona bir kişi gönder*

*Anber yazıyla ona bir mesaj
Bir selâm gönder benim dilimden!*

*Onun huzuruna mektup götürecektir birini ararsın,
Gözümün suyunu ona akıtırım.*

*Gözyaşı ile yazayım mektubu mumda
Yoksa hikâye malum olmaz ona.*

*Anber ona cevap verdi: Ey gönül aydınlatan!
Kutlu talihle kandilin zinde olsun!*

*Senin bu işin için birini göndermek gerekir,
Ta ki onun etrafına Rüzgâr ulaşamasın!*

*Kimse onu peri gibi görmez,
Su gibi gider ve tekrar ateş gibi gelir.*

*Rüzgâr'ı bulmak mümkün olmayınca
Mektubu vermek uygun olmaz.*

*Onun tarafına birini koymak gerekir,
Sözlü mesajı kendisinden getirecek.*

*O elçi ki bu risale ondan çıkar
Senin nurundan başkasına layık değildir!*

4.2.3.38.Şem'in Pervâne'ye elçi göndermesi

*Peygamber gibi ümmi bir elçi vardı,
Yazı bilmeyen fakat içinde gizli sırları olan.*

*İlham Cibril'inin akıl elçisine,
Gönül arşından böyle mesaj getirdi*

Şem ' onun gönül yoldaşı idi,

Tarîkat sahiplerinden bir arkadaş idi.

*Bu aydın gönül ile onun ismi Nûr,
Unvanı ise elçi olarak meşhur oldu.*

*Yemen şimşegi gibi kıvrak hareketli,
Rüzgâr dahi onunla koşuşturamadı.*

*Sabah gibi süratlice çağırsa,
Bir anda âlemin çevresini dolaştı.*

*Aydın sabah gibi görüş çok olduğu için
Ondan bir aydın bakış dahi gizli kalmadı.*

*Onun şahsından dolayı can gibi gidiyordu,
Zahir ve batının safası açıktı.*

*Şem'in dilinden bir söz kaçınca,
Onun ısıldayan gönlü belirdi.*

*Ona Şem' diye seslendi ve dostluktan bahsetti,
Ey aydınlığın gözü ve kandili!*

*Benim yârimin yöresine gitmen,
Yardımla benim dert ortağım olman gerekir.*

*Ey gözümün aydınlığı!
Halkın gözünden o parlak gözü ara!*

*Ey vefasızca adalet veren söyle!
Senin şevkinle yandım, sonu neresidir?*

*Benim ayağım gam pıranan kırılrsa,
Senin ayağını artık kimse bağlamaz!*

*Senin sorularınla utanmışım ben,
Demedin ölmüş müyüm yaşıyor muyum?*

*Sen keder yükünden azatsın,
Ben ise kölelikte kalmışım.*

Ne söyleyeyim kederimle harmanım yandı,

Gönüldeki ateşten başıma neler geldi!

Dimdik hurma ağacı idim,

Yaptığım bütün isyanlar sona erdi.

Gamla yükselen ahım tozu toprağa kattı,

Yanağımdan lale gibi duman yükseldi.

Gümüşten bedenimde kederle ateş yükselince

Gözümden döktüğüm, gümüş suyuna döndü.

Gözyaşımın gül suyu eteğimden çıktı,

Yüzümün gülü kendi halinden geçti.

Gönlüm küle döndü içimdeki ateşle

Ve o kül ile yanağım karaya döndü.

Ayna kül ile parlayıp ışıldar,

Benim aynam ise daha da karardı.

Sahip olduğum iştiyaka ateş şahittir,

Çünkü beklemekten canım dudağa gelmiştir.

Öleceğim, gücün yeterse kalk!

Kalk ki seveni vuslata ulaştırasın.

Şem ‘ o işini Nur’dan isteyince

Şimşek gibi hızla yerinden kalktı Nur.

Kulluk âdetine göre önce övgüde bulundu,

Birkaç övgüden sonra ona dua etti:

Güneş senin yanağını parlatsın!

Manevi nurla gönlünü yaşatsın!

Senin sohbetin ile gönlün üzerine parlamam,

Çünkü benim varlığım senin talihin iledir.

O ürkmüş ava doğru gönderiyorsun beni hizmet için

Gitmem için emrettiğinde görmüşüm.

Eğer bana şarap gibi şişeden kadehe dökül dersen,

*Başım gözüm üstüne giderim.
 Fakat senin bu karanlık evden
 Narçiçeği yanağınla bayrak sallaman lazım.
 Kendi ruhunun suretini gösterirsin,
 Kendi talihinle benim işimi açarsın.
 Senin yüzünün yardımcısı olmazsa eğer
 Benim işimin aydınlığı böyle olmaz.
 Cemâlinin güneşiyle perdeyi aç!
 Kendi nurun ile hedefin yolunu göster!*

4.2.3.39.Şem'in, Fanus'un perdesinden çıkması ve Pervâne'yi aramak için Nur'un peşine düşmesi

*Âşık bazen sabırlı olmak için
 İsmet perdesinde kalırsa mecburen,
 İhtiyakının artması garip olmaz
 Çünkü sebepsiz yere çıkar perdeden!
 Şem ' arzulayınca perdeyi açtı
 Gül himmetle goncadan çıktı.
 Hizmetçi ve yardımcıları Fanus'a girdi,
 Hizmet için o yeri öptü.
 Şem ' cemâlinde örtüyü atınca
 Kendi nuru ile cihanı aydınlattı.
 Özgürlükten dolayı gül gibi gülümsedi,
 Sanırsın ki Yûsuf zindandan çıktı.
 Güneş gibi sabah vakti yüzünü arz etti,
 Kendi nuru ile gece vakti yol kat etti.
 Çölde Pervâne'yi arayıp bulmak için (Nur)
 Işıldayan bir şimşek gibi yola düştü.
 Bir an dahi aramayı bırakmadı,*

O gece, kandili ile sürekli arıyordu.
O karanlıkta meclisin gönlü ile birlik oldu,
Şem'in tarafından onun sırtı ısındı.
Küçük pencerelerden gittiği her menzil,
Şeytan ve yırtıcı hayvan gözüyle yakıyordu.
Öyle çok aradı ki aramaktan zayıf düştü,
Fakat sonunda aradığını buldu.
Bir kimse eğer bir şeyin peşinde koşarsa
Ve eğer sadakatle ararsa bulur sonunda.
Ey talip! Elini çekme aramaktan
Çünkü aramakta bulmak vardır!

4.2.3.40. Nur'un, Pervâne'ye Şem'in tarafını göstermesi

Saadet bir kimseye göz diktiğinde
Onu yokluğundan bir kandil yakar.
Eğer bir mum bir dilenciye aydınlatırsa
Granit taşından bir ateş çıkarır.
Talih, ikbal gözünü görevlendirince,
O zerreyi topraktan aldı sevgiyle.
Nur'un rehberi uzaktan yardım ederek
Şem'in gönül aydınlatan cemâlini gösterdi.
O perişan zavallı Şem'i görünce
Kendi varlığını unuttu sarhoşluktan.
Şem'in şevki ile kendinden geçti bu şekilde,
Çünkü ondan dolayı hayat planı mahvoldu.
Mihnet mahallesinin o gece dostu gibi yeniden
Onun mum yüzüyle talih sabahını yeşertti.
Şem'in şevkiyle yerinden sıçradı,
Sanırsın yeniden kol kanat çıkardı.

*Kuş gibi aydınlıktan uçmaya başladı,
Şem 'in nuruyla tekrar Şem 'e doğru gitti.*

*İki yay ölçüsündeki Mustafa 'nın nuru gibi
Göz açıp kapama anındaki nur ne güzel!*

*Gitti, söyledi ve işitti; geldiği zaman
Hala sıcaktı yeri yatağı!*

*Aydınlığa doğru gidince Pervâne
Aşinalık kokusu aldı Şem 'den.*

*Gönül çalan Şem 'in ateşin üzerine koku bıraktı,
Kokudan dolayı kendi çevresinde aradı onu.*

*Sarhoş Pervâne onun kokusunu duyunca,
Sarhoş divâne gibi aklı başından gitti.*

*O güneşin tarafına meyletti,
Mecnûn 'un Leylâ 'ya olan aşkı ile!*

*Uçmaktan el çekince koşuyordu yolda,
Çırpınan kuş gibi canı boğazında.*

*Himmet yoluyla olan her durumda,
Devlet menziline ulaştı sonunda.*

4.2.3.41.Şem' ve Pervâne'nin birbirine kavuşması ve Pervâne'nin kendini feda etmesi

*Âşıkların gözü birbirine değdiği an
Eyvahlar olsun ciğer yakma vaktidir!*

*İki âşığın bakışı birbirine denk gelince
Bir ateş düştü sanırsın âleme!*

*O iki kişi birbirine bakış atınca
Her ikisinin de içinden bir ah yükseldi.*

*Her ikisinin sızlayan gözünde kederden dolayı
Ellerinde olmadan bir ağlama başladı.*

*Şem ' onu gördüğünde
Gözünden mutluluk gözyaşı akıttı.*

*Pervâne de ona bakınca
Onun şevki ile can kuşu kanatlandı.*

*Sinedeki yangınla birbirlerine sır verdiler,
Uzun hikâyelerini tekrar anlattılar.*

*Fakat Şem 'in çok garip bir hali vardı,
Ayrılık ateşinden dolayı canı dudağındaydı.*

*Onun ayrılık kederi etkili olmadığı için
Onun vuslat panzehrinin faydası vardı.*

*Keder gönle tesir edince
Panzehir bile öldürücü zehir olur.*

*Vuslat vaktinde ayrılıktan dolayı korku nedir deme!
Çünkü bazen vuslatta da helâk korkusu vardır.*

*Kandil kendi nuru ile aydınlanmış,
Onunla evi de yanan çokları gördük.*

*Onun vuslatıyla Şem 'in gönül ateşi beter oldu,
Sen ise onun derdi ve ateşi çoğaldı dedin!*

*Dert ateşi ile boğulup gitti,
Yücelikten hakirliğe yöneldi.*

*Bazen âşıklıktan dolayı bedeni göründü,
Ondan geriye ahtan başka bir şey kalmadı.*

*Şem 'in halini görünce Pervâne,
Fedai gibi Şem 'in etrafında dolaştı.*

*Ona dedi: Ey benim başım, ayağının toprağı olan sen!
Benim gibi binlercesi sana feda olsun!*

*Bu âlemde âşığın yaşadığı ve mâşuğun öldüğü
Böyle bir durum nasıl kabul edilir?*

*Sen öldükten sonra kimin yüzüne bakarım ben,
Nasıl göz açarım kimin tarafına bakarım ben?*

*Bunu söyledi ve varlık mahallesinden gelip geçti,
Sarhoşluk pınarından ateşin içine girdi.*

*Gönüldeki aşk ateşi sancak diktiği için
Gönül şevki ile ateşe adım attı.*

*Gönlündeki ıstırap ateş yaktığı için
Onun varlık eşyası baştan ayağa kadar yandı.*

*Kendi canını ateşte yaktı yüzlerce zevkle,
Ne güzel aşk, ne güzel âşık, ne güzel şevk!*

*Ne güzel Pervâne ve kendi canını yakması!
Onun kandili kendi zaferiyle yanmıştır.*

*Âşıkların şahı ve kumandanı ne güzel!
Canı yananların gözü ve kandili ne güzel!*

*Aşk ile gönlü kırgın Mecnûn ne güzel!
Aşkın mağlubu ok gibi ahu ne güzel!*

*Mihnet erbabının sinesindeki ışıık,
Muhabbet ehlinin göz kandili,*

*O cefa çeken sonunda ateşe gitti,
Sevgiliye can verdi, vah yazık ne hoş gitti!*

*Can yolunda yol almak işte böyledir,
Sevgilinin yolunda can verip ölmektir!*

*Ey gönül! Canını ver aşka Pervâne gibi
Çünkü bu ölüm, sonsuz hayattan daha iyidir!*

*Âşıklıkta zafer sahibi olan kişi
Yakar harmanını Pervâne gibi!*

*Sevgili için kumarda kaybeder canını,
Kendi ahdini tamamına erdirir.*

*Sevgilinin aşkında kendini üne kavuşturan
Gevşek sözlü bu âşıklardan değil.*

*Yaşlı tilki gibi hileci olan kişinin aşkı,
Hile ve düzenbazlıktan başkası değildir.*

*Hileyle sevgiliye itaat ettirir
Kendinin ve âşığın adını kötüye çıkarır.*

*Buradan maksadıma geri dönerim,
Sıkıntı çeken Şem 'in halini söylerim.*

4.2.3.42.Şem'in Pervâne için yas tutup canını sevgiliye feda etmesi

*Ne mutlu o dostlara! Dostlukta şefkatlidirler,
Ölüm ve hayatta birbirine dostturlar!*

*Hayret! Bu yol ateşperestlikten daha iyidir,
Çünkü ateşe sevgilinin peyki ile gider.*

*Âşığın tarikatı ve mezhebi işte budur,
Çünkü kendini öldürmeyen kişi âsilerdendir.*

*Sevgi mahallesinin o mecnunu,
Yaşam eşyasını yakınca ateşte,*

*Şem 'in gönlü kederinden dolayı yaktı ağıtı,
Gözünden akan yaşla kopardı tufanı.*

*Öyle çok hararetlendi ki gözyaşı başından çıktı,
Onun şevk ateşi o su ile kaynayıp coştı.*

*Bedeni zayıf düştü, canı perişan!
Sevgilinin konuşmasıyla gönlü oldu kebab!*

*Nasıl bir ömürdür bu! Başı ve sonunda da
Muradıma doğru bir adım dahi atamadım!*

*Aşk ateşi ile sinemi eriten felek,
Sanki yakmak için yaratmış beni!*

Kendi matemimle canımı yaktığım için ben,

Bana daha ne keder! Bilmiyorum ben.
 Benim bu nemli gözümün ağlaması ne hoştur!
 Bilirim kimse ağlamaz benim başımda.
 Kendi kederi ile öleni görünce
 Yıkıyordu onu kendi gözyaşıyla.
 Kendi dumanıyla başında karalar bağladı,
 Pervâne'nin yasıyla birlikte oturdu.
 Yakut cevheri dolu gülümsemeyi kesti,
 Misk kokulu saçı duman gibi yüzünden açıldı.
 Anbean yanak gülünü kopardı,
 Reyhan gibi onu toprağa fırlattı.
 Gönül dumanında matemle çadır kurdu,
 Siyahlar giyinmiş ve matem tutmuş.
 Ağlama ve ah ateşinden dolayı
 Onun bir anda tükendi canı.
 Kendi iradesiyle dilini dışarı çıkardı,
 Şehadet şerbetinin peşindeki parmak gibi.
 Sonunda içinden bir ah çekti,
 O da canını sevgiliye fedâ etti.
 Servi boylu Şem' ortalıktan çekilince
 Felek dedi: Doğruların yerine gitti.
 Onun yüzünün güneşi tükenince
 Batıp gitti ve şafak siyah buluta döndü.
 Onun yüzünün gülü matemden zambağa döndü,
 Gözünün karasının ışığı söndü.
 Gönül dumanı onun peşinde olduğu için
 Onun lalesi reyhana döndü.
 Sonunda can alakadan elini çekince

Otağın başucuna duman bıraktı.
 Bizim Azra'mıza bak Vâmık'lık yaptı,
 Hem mâşuk hem de âşık oldu.
 Temiz olanlar yolu böyle tamamlamalıdır,
 Yoksa temizlerin zahmeti olmaz.
 Âşıklar meclisinde ölmek yoldaştır,
 Veyahut aşk ve huzur zarafettir.
 Arzu, güzel olanların gezinti yeridir,
 Muhabbet, mihnet çekenlerin vadisidir.
 Hevesli olmak aşkı ve sarhoşluğu söylemek değildir,
 Aksine oyun oynamak ve surete tapmaktır.
 Kevserden meydana gele aşk zülali,
 Biz günahkârlardan dolayı kirlenmiştir.
 Âşık, yolda dosdoğru yürüyünce
 Ona hakikat gözü izni verilir.
 Amacı can yakmak olan her aşk,
 Mecazdır dersin hakikat değildir.
 Her ikisinin ruhu nurla dolsun,
 Onların aşkı meşhur olsun!

4.2.3.43. Kitabın bitişi

Allah'a hamd olsun ki bu kutlu mesele,
 Sonuca erdi ve ömrümü himaye etti.
 Felek bana zafer Pervânesi verdi,
 Muradımın Şem'ini sevgiyle yaktı.
 İnayet pınarından mutluluk verdi,
 Hidayet Şem'i ile kandilimi yaktı.
 Böyle bir hüner sahibinin olduğu bir mecliste,
 Bu meclisin süsü benimle arttı.

*Fakat gönül sahibi aman devletiyle
Bedenim onun nimetiyle büyüdü.*

*Gönlüm bir fıstık gibi onun nimetiyle mutlu olduğu için
Kemiğimdeki ilik dahi onun devletindendir.*

*Bu inciye delmen gerekir diye emredince
Benim de gerçekten evet demem gerekir.*

*Hakikat deryasının derinliklerinden,
Tarikatın yüzünden ümidim vardır.*

*Benim hatamın üzerine kalem çekerler,
Bu inciye de kusurdan dolayı kırmazlar.*

*Eğer kamış neyi çubuğu isem bu yolda
Hata yapmıştır, estağfurullah!*

*Şem'in hurma ağacını kaldıran gönlüm,
Şem' gibi utancından kendi kendine boğuldu.*

*Şiirim Nizâmî'nin denizinden bir damladır,
Şarabım Câmî'nin kadehinden bir yudumdur.*

*Fakat âşıklıkta burası temaşa yeridir,
Şîrîn ile Hüsrev ve Yûsuf ile Züleyhâ'dır.*

*Benim baharım onunla gül açar,
Bir bahar mevsimiyle tamama erer.*

*Mademki sayı bakımından murada uygundur,
Hak adına bin bir tane düştü.*

*Uzatmayalım diye
Sıkıntıyı azaltmak için acele ettik.*

*Pervâne'den bir sarhoşluk dercetmedim,
Çünkü kendi yanıp ağlamamı kullandım.*

*Onun tarihi için sözü kısa tutayım,
Allahu âlem kitabın bitişi olur.*

*Ey Ehlî gel! Çünkü bunlar kendini övmektir,
Bir dua et çünkü dilenciliğin âdetidir.*

*Ey Allah! Senin kadim fermanın ile
Yüce levh, kürsü ve arşın ile*

*Benim şiirim yüce sesli olduğu için
Benim ruhumu zikrinle tazele!*

*İyi talihliler meclisinin neşesini artır,
Gönül sahiplerinin hatırını makbul eyle!*

SONUÇ

İnsanoğlu asırlardır duygularını ifade etmede, his ve düşüncelerini karşı tarafa aktarmada; herbiri kendine özgü bir yöntem ve üsluba sahip olan edebiyat, müzik, şiir ve resim gibi birtakım araçlar kullanmıştır. İçinde tattığı hissi, tecrübe ettiği birtakım derin ve yüce duyguları ifade etmede zorluk çeken sanatçı, şair ve edipler; aktarmayı arzu ettikleri hislerini, aslına en yakın şekilde dile getirebilmek adına bütün bu unsurlardan faydalanmışlardır. Bu araçlardan birisi de şüphesiz edebiyat ve şiirdir. Şairler, çeşitli edebî sanatlardan faydalanarak duygularına tercüman olan özel bir dil geliştirip kullanmışlardır. Fars edebiyatı şairleri de aynı şekilde çeşitli mazmunlarla ve edebî sanatlarla özel bir dil oluşturarak duygu ve düşüncelerini kaleme almışlardır. Bu mazmunlardan birisi de çalışma konusu olarak incelediğimiz şem‘ u pervânedir.

Fars edebiyatında başlangıçtan günümüze kadar geçen süreçte, şem‘ u pervânenin edebî yolculuğunda çok büyük bir anlam değişikliğine uğramadığı görülmekle birlikte; zaman zaman farklı manalar taşıdığı da olmuştur. Hicri III. (IX.) yüzyılda Hallâc-ı Mansûr tarafından kullanılmaya başlayan şem‘ u pervânenin, tasavvufun da edebiyat ve şiire olan tesiri ile âşık ve mâşukun birbirleri ile olan ilişkilerini sembolize eden birer temsil olarak kaleme alındığı görülmektedir.

İlk dönem Fars edebiyatında daha ziyade övgü unsuru olarak kullanılan söz konusu mazmunlar; tasavvufun şiir dünyasına olan etkisi, şair ve ediplerin hayal dünyasını etkilemeye başlaması ile derinleşen tahayyül ve genişleyen düşünce sebebiyle çeşitli anlatım ve yazım türlerinde yeni söylemler ortaya çıkmıştır. Hicri V. (XI.) yüzyıldan sonra daha yaygın bir şekilde yazılan irfanî eserlerin etkisiyle; tasavvufun düşünce dünyasına getirdiği yeni anlamlar, terimler ve ıstılahlar edebiyat ve şiirde de hayat bulmaya başlamıştır. Bu bağlamda şem‘ u pervâne temsiliinde de bir derinleşme ve değişme göze çarpmaktadır. Şem‘ ve pervânenin anlam farklılığındaki diğer sebeplerden birisi de şairlerin kullandıkları nazım türleridir. Çünkü nazım türleri bir takım kalıp ve içerik özelliklerine sahiptir. Bu bağlamda kasidelerde şem‘, genellikle memduh için kullanılan övgü sözcüğü niteliğinde olup lider, sultan, şeyh, önder, padişah, yol gösteren anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Gazel ve mesnevî türlerinde ise daha çok âşıkâne manalar çerçevesinde kaleme alındığı, şem‘in bir mâşuk ve bazen âşık; pervânenin de bir âşık olarak değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır.

Fars edebiyatının önemli şairlerinin eserlerinde görüldüğü üzere, müstakil şem‘ u pervâne mesnevileri fazla olmamakla beraber şairlerin, divanlarında sık sık şem‘ ve pervâne mazmunlarını kullandıkları göze çarpmaktadır. Neredeyse tüm şairler şem‘ u pervâne ikilisini bir arada kullanmış olmasa da tek başına şem‘ veya pervâneye şiirlerinde yer vermişlerdir. Genel manada şem‘, âşıkların meclisini aydınlatan mâşuku; pervâne de onun etrafında dönen âşığı simgeliyor olsa da bazen şiirlerde anlam açısından bir takım değişikliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin şem‘in yanma, erime, azalıp tükenme, sabahlara kadar ayakta kalma özelliğinden dolayı perişan bir âşık olarak değerlendirildiği; balmumun eriyip damla damla süzülmesinin de âşığın gözyaşına, mum gibi erimesine benzetildiği ortaya çıkmaktadır. Pervâne ise her zaman âşıktır ve onun âşıklığı bülbülün âşıklığından üstün tutulmaktadır. Çünkü pervâne; bülbül gibi inleyip ağlamaz, sesini çıkarmaz; ateşte kanadını yakıp bütün bedenini yok eder, bundan da şikayet etmez.

Yukarıda dile getirildiği gibi şem‘ u pervâne temsili; tasavvufî açıdan da büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim pervânenin şem‘i uzaktan görüp ona âşık olması, ona yaklaşması, sevgilisine karşı iştiağının çoğalması, şem‘in arzusu ile ateşin hararetine dayanamayarak kendini alevlerin içine atıp yok etmesi, tasavvufî çerçevede fenâyâ ulaşan, vuslata ve vahdete kavuşan sâlikin temsili olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte tasavvufun üç önemli mertebesine işaret edilir. Bu mertebeler ilme’l-yakîn, ayne’l-yakîn ve hakka’l-yakîn’dir. Hakikat arayışındaki salik gibi pervâne, önce ateşi uzaktan görür, onun bir ateş veya ışık olduğunu anlar; ikinci aşamada ona yaklaşır ve gözüyle onun bir mum yani şem‘ olduğunu müşahade eder; son mertebede ise o ateşin cezbisine kapılarak etrafında döner ve nihayet ateşte fenâyâ erer ve ateşin gerçekliğinden haberdar olur. Bu bağlamda pervânenin hakikî âşık olduğu ve hakikat bilgisine erdiği söylenir. Nitekim Attâr, *Mantıku’t-tayr* adlı eserinde bu hususa işaret etmekte ve hakikat bilgisine sadece üçüncü mertebedeki pervânenin eriştiğini dile getirmektedir. Bu durum Ahmed Gazzalî’nin *Sevânih* adlı eserinde de bu şekilde ifade edilir.

Şem‘ u pervâne mazmunları tasavvufî çerçeve dışında temsili yani alegorik açıdan da değerlendirilmektedir. Şem‘ u pervâne hikâyesi temsili bir hikâyedir; zira Gül ü Bülbül, Mihr u Müşterî, Hüsn ü Aşk gibi; istiâre, kinaye, mecaz, teşbih, intak gibi çeşitli edebî sanatların kullanıldığı Ehlî-yi Şîrâzî’nin *Şem‘ u Pervâne* mesnevisi de temsili bir hikâyeye olarak nitelendirilmiştir. Âşık ve mâşuğun sembolü olan Şem‘ ve Pervâne; birbi-

rini seven iki âşığı simgeler. Birtakım fizikî, somut özelliklerinden dolayı Rüzgâr ve Fanus, bu iki âşığın birbirine kavuşmasını engellemeye çalışan sembolik kahramanlardır. Bununla birlikte kavuşmaları için yardımcı olan kahramanlar da Anber ve Nur'dur. İki sevgilinin içine düştükleri ayrılık, yaşadıkları sıkıntılar yine sembolik kavramlarla ifade edilir ve hikâye konu bütünlüğü içerisinde bir ilerleme gösterir. Hikâyenin çeşitli kahramanlar aracılığı ile somutlaştırılması, mekan açısından önce eğlence meclisinde başlayıp bazen çölde devam etmesi, olayların kozmik zamanın aksine kronolojik bir süreç olmayan itibarî zamanda gerçekleşmesi, Şem' ve Pervâne'nin zaman zaman yaşadıkları iç çatışma; konunun tevhid, naat ve övgü kısımları dışında başından sonuna dek bir bütün olarak birbiriyle bağlantılı bir şekilde ilerleyişi âşıkane temsilî bir hikâye olduğunun işaretidir.

Çalışmamızda Fars edebiyatının önemli edip ve şairlerinden Hallâc-ı Mansûr, Rûdekî, Dakîkî, Firdevsî, Ferruhî-i Sistânî, Menûçihri-i Damgânî, Esedî-i Tûsî, Katrân-ı Tebrîzî, Mes'ud Sa'd-i Salmân, Emir Muizzî, Abdülvâsî-i Cebelî, Senâî-yi Gaznevî, Seyyid Hasan-ı Gaznevî, Enverî, Hâkânî-i Şîrvânî, Zahîr-i Fâryâbî, Rûzbihânî-i Baklî, Nizâmî, Ferîdüddîn Attâr, Mucîruddîn-i Beylekânî, Mevlânâ, Fahreddîn-i Irâkî, Sa'dî-i Şîrâzî, Seyf-i Fergânî, Hâcû-yi Kirmânî, Ubeyd-i Zâkânî, Selmân-ı Savecî, Nâsır-ı Buharâî, Hâfız-ı Şîrâzî, Kâsım-ı Envâr, Ehlî-i Şîrâzî, Vahşî-i Bâfkî, Muhteşem-i Kâşânî, Sâib-i Tebrîzî, Bîdil-i Dihlevî, Pervîn-i İ'tisâmî, İ'mâd-i Horasânî, Reşid-i Yâsemî, Meliku's-şuârâ Bahâr, İrec Mirza ve Rehî-i Mu'ayyerî gibi başlangıçtan günümüze kadar daha birçok şairin, şiirlerinde şem' ve pervâneye beyit veya bağımsız manzume olarak âşık ve mâşuk başta olmak üzere çeşitli anlamlarda yer vermiş oldukları tespit edilmiştir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz; her ne kadar ulaşabildiğimiz ilk şem' u pervâne hikâyesini Hallâc birtakım ifanî saikle kaleme almış; aynı şekilde Attâr hikâyeyi tasavvufî çerçevede değerlendirmiş olsa da yazılan tüm şem' u pervâne hikâyelerinin tasavvuf içerikli olduğunu iddia etmemiz mümkün değildir. Nitekim Sa'dî'nin, şem' ile pervânenin âşıklık hallerini karşılıklı şekilde ifade ettikleri şiiri, bize iki coşkulu âşığı gösterir. Aynı şekilde yine Attâr'ın *Mantuku't-tayr*'da irfanî bir şekilde değerlendirdiği hikâye, *Muhtârname* adlı eserinde şem' ile pervâneye ayırdığı bâblarda şem' ve pervânenin dilinden söylediği rubâilerinde, âşıklık hallerini anlatan bazen âşık ile mâşuğu bazen de iki âşığı görürüz. Emir Muizzî, Fahreddîn-i Irâkî, Hâcû-yi Kirmânî, Sâib-i

Tebrîzî, Bîdil-i Dihlevî, Kâsım-ı Envâr, Selmân-ı Sâvecî, Nâsır-ı Buharâî gibi daha birçok şairin şiirleri arasında âşıkane bir şekilde kaleme alınan, şem‘ ile pervânenin ilişkisini lirik tarzda anlatan birçok şiir bulunmaktadır. Aynı şekilde Ehlî-yi Şîrâzî’nin Şem‘ u Pervâne mesnevisi âşık ile mâşuğun, birbirine tutkun iki âşığın çektiği sıkıntıların, düşükleri zorlukların ve coşkulu hallerinin âşıkane bir şekilde anlatıldığı temsilî bir eser olarak değerlendirilmesi mümkündür.

ŞEM‘ U PERVÂNE’NİN FARŞÇA METNİ

شمع و پروانه

بمام آنکه مارا از عنایت
 رگ جان را دهد چون شمع روشن
 دلیل و رهنمای مقبلان است
 ز نورش آتش وادی ایمن
 بهر یکنده نورش در ظهورست
 ز سنگ و آهن آن آتش که بر خاست
 چو شمع انوار او هر چند تابد
 که جبریلی که عرشش زیر بال است
 چو برق از تیغ قهرش میزند دم
 سخن از آتش قهرش چه رانم
 نسیم لطف او باهر که یار است
 بصر کابینه قدرت نمایی است
 بهفت اش پرده زان ترتیب کرده
 چراغ جان به فانوس تن از اوست
 چو او را باد ملما آشنایست
 اگر شمع مرادش بر فروزد
 زند پروانه را آتش به هستی
 بسا شمع قد خوبان دلکش
 شب تیره بصحرا جای مهتاب
 چنان شمع رخ گل بر فروزد
 چو عیسی هر که را نورش نواز
 چو نور شمع او پروانه بیند
 فروغ نور او از حد برون است
 اگر گردد زبان رگهای جانم
 دهد پروانه شمع هدایت
 غذای زندگی از پهلوی تن
 چراغ خاطر روشن دلان است
 چراغ کار موسی ساخت روشن
 دلیل این سخن الله نورست
 بود روشن که نور او در اشیاست
 کجا پروانه اندیشه یابد
 کمین پروانه شمع جمال است
 بیکدم می فتد آتش بعالم
 چو شمع آتش ببارد از زبانم
 در آتش گر بود در لاله زار است
 درو از عکس رویش روشنایی است
 که بسا شد نور او در هفت پرده
 سرای دیده و دیل روشن از اوست
 چراغ دل هزارش روشنایست
 ملک را بال چون پروانه سوزد
 از آن غیرت که کرد آتش پرستی
 که برق غیرتش در وی زد آتش
 نماید شب چراغ از کرم شب تاب
 که چون پروانه بلبل را بسوزد
 چراغ مرده در دم زنده سازد
 در آتش تا نسوزد کی نشیند
 ز فانوس خیال ما فزون است
 چو شمع از وصف او سوزد زبانم

در مناجات

بر افروزی دلم را شمع مقصود	بود یارب که از پروانه جود
چراغی بخشیم از نور توفیق	ز توفیق نمایی راه تحقیق
به شمع دل شب من روز سازی	دلم پروانه جانسوز سازی
ز برق عشق بازش ساز روشن	چراغ دل که مرد از ظلمت تن
مرا از سوختن افروختن ده	چو شمع گرمی از سوختن ده
بر افروزان چو فانوس چراغی	دل پر سوز من از سوز داغی
بخش از بخت سبزم خضر راهی	رهان زین ظلمتم از برق آهی
چو شمعش روشن از انوار خود کن	دل من مخزن اسرار خود کن
مرا روشن کن اسرار نبانی	رهی بنمایم از شمع معانی
پری رویان معنیهای بی عیب	به چشم من نما از سرمه غیب
چراغ مجلس اهل نظر کن	حدیث روشنم عقد گهر کن
کمال سعدی ام ده در تمامی	دلم انور کن از نور نظامی
نواي خسروی چون جامیم بخش	چو حافظ شاهی الهامیم بخش
چو شمعش ده زبان آتش انگیز	نی کلک مرا گردان شکر ریز
رخ مردم چو شمع از گریه شوید	که چون از شمع و از پروانه گوید

مناجات ایضا

بتخت عزت و تاج الهی	الهی از کمال پادشاهی
به الهامی که دادی اولیا را	به وحیی که تو آمد انبیا را
بحسن گلرخان نو رسیده	بسوز عشقان پاک دیده
باشک طفل دور از خویش و پیوند	بآه مردم گمگشته فرزند
بسوز سینه ایوب معصوم	بآب دیده یعقوب مظلوم
بدو پروانه نور بقا بخش	که اهلی را بنور مصطفی بخش

در نعت پیمبر اکرم

چو شمع جمع اهل بینش	چراغ بزمگاه آفرینش
زهی مجموعه خلق و مروت	که فهرستش بود مهر نبوت
شکسته طاق کسری از ظهورش	نشسته آتش گبران ز نورش
نبودش سایه آن خورشید پاییه	که بود او شمع و شمعش نیست سایه
از آن آدم ملک را گشت مسجود	که نور او چو شمعش بر جبین بود
شب معراج شمع قد بر افراخت	براقش همچو برقی بر فلک تاخت
ز شمع وصل او جبریل درماند	وزو پروانه وش بی بال و پر ماند
در آن دم عالم او آدم کجا بود	که نورش شمع بزم کبریا بود
چراغش روشن از نور خدا گشت	وزو روشن چراغ انبیا گشت
به مویی گر نگیرد خلق را دست	کجا از آتش دوزخ توان رست
الا ای پرتو شمع تجلی	چراغ دیده ارباب معنی
نهان از دیدها خود کرده تا کی	چو نور دیده ها در پرده تا کی
مکن در پرده همچون شمع مسکن	برون آتاشود آفاق روشن
چو روشن شد ز نورت چشم انجم	چرا چون برق گستی از نظر گم
تو شمع بزمگاه لامکانی	درین فانوس سبز آخر چه مانی
چو شمع از نور خود آتش برانگیز	بسوز این تیره فانوس و فرو ریز
چو داد اول زمان نور تو پر نو	تو خود هم مهدی آخر زمان شو
سوار عرصه دین همگان کن	چو شمعش ذوالفقار آتشفشان کن
عدم کن ظلمت کفر از ره دین	به برق تیغ خونریز شه دین

نعت امیرالمؤمنی

امیرالمؤمنین شمع هدایت	چراغ دیده ها شاه ولایت
فال یک خادم شب زنده دارش	چراغ افروز قندیل مزارش
دو شمع افروزد از مهر و مه بدر	به بالین و به پایینش شب قدر
چو گشتی ذوالفقارش گرم و خونریز	کشیدی خود زبان چون آبش تیز

دو سر زان تیغش ایزد آفریده
 به تیزی چون زبان مار بودی
 کس این پروانه چون بخشد به دشمن
 چو شمع تیغ قهرش می بر افروخت
 نبی جا بر کتف کردی ولی را
 علی با نور احمد بود الحق
 الا ای پرتو انوار یزدان
 خوش آن کز شمع وصلت همچو خورشید
 مرا داغ غلامی بر جبین است
 بود کز شمع دیوانخانه عفو
 که خصمش کور گردد هر دو دیده
 دو سر زان تیغ تیزش می نمودی
 که بر گیرد سرش چون شمع از تن
 به گردش هر که می گردید می سوخت
 نگه کن پایه قدر علی را
 دو شمع روشن از یک نور مشتق
 چو برقی گه درخشان گاه پنهان
 رسد پروانه دیدار جاوید
 نشان بخت سبز من همین است
 دهد لطف توام پروانه عفو

سبب نظم کتاب

مرا سوزی شبی با خویشتن بود
 شبی روشن چو صبح نیک روزان
 فلک را بس گل از کوکب شکفته
 شبی بس روشن و مه همچو شب باز
 در نور آنچنان در شب گشاده
 شبی زین سان چو روی دلفروزان
 من و دل هرد و آنشب تا دم روز
 که ناگه برق شمع مهر رخسید
 نمود آن گوی زرین روشن از دور
 نگویم چون گل زردی به باغی
 ز برق حسن خود وز شمع طلعت
 نهان در پرده کافور شد شب
 در روزی که قفل شب فرو بست
 چو باد صبحدم گردون بر انگیخت
 چو فانوس آتشم در پیرهن بود
 کواکب چون چراغ مه فروزان
 همه چون یا سمین در شب شکفته
 به شببیز فلک در جالوه ناز
 که مرغ صبحدم در شک فتاده
 من از داغ گلی چون شمع سوزان
 ز غم چون شمع و چون پروانه در سوز
 با آزادی مرا پروانه بخشید
 چو از فانوس زردی پرتو نور
 چو نارنج تهی دروی چراغی
 زد آتش در سیه پوشان ظلمت
 تو گویی عنبر شب گشت اشهب
 بزود پنجه خورشید بشکست
 بهار خرم کوکب فرو ریخت

سحر خیزان بگل چیدن دویند	بی‌کدم صد هزاران گل بچیدند
در آن صبح سعادت از عنایت	بمن دادند شمع‌ی ام‌راهی نمودند
مرا نازل شد از شمع تجلی	به دل پروانه جبریل معنی
که فانوس خیال انگیز سازم	برسم تحفه دست آویز سازم
مگر زین تحفه ره یابم که باری	بیوسم آستان شـهریاری
شهنشاهی که از لطف الهی	شدش روشن چراغ پادشاهی

مدح سلطان یعقوب

زهی لطف خدا خورشید تابان	سلیمان ز مان یعقوب سلطان
چو صاحب دیده از نور الهی است	خداوند سفیدی و سیاهی است
چو شمع پادشاهی در خورش گشت	هما پروانه وش گرد سرش گشت
عجب شمع‌ی که از عین عنایت	بود پروانه اش نجم سعادت
بپایش هر که چون پروانه افتاد	به سر تاج زرش چون شمع بنهاد
نهاد او تاج زرین بر سر جمع	چو آن شمع‌ی کز او فروخت صد شمع
بدین نه چنبر فانوس مانند	بود او شمع و باقی صورتی چند
بود ظالم کش و مظلوم پرود	نه عاجز سوز چون شمع سبکسر
خورد پروانه را آتش بصد ناز	بسوزد شمع را پروانه وش باز
چو لطف او کسی را دست گیرد	چراغ دولتش هر گز نمیرد
چو بر گیرد کسی را از کرامت	نیندازد کس او را تا قیامت
در او کعبه و گر نامرادی	کند آنجا ز دست ظالم دادی
چو گیرد حلقه زنجیر دادش	دهد چون حلقه کعبه مرادش
چو بگشاید در گنج سخا را	دهد پروانه شاهی گدا را
ز نور شمع رویش هست عالم	چو فانوس درون روشن برون هم
فلک آن شمع دولت گرچه فروخت	ز نور او طریق دولت آموخت
بلی گردد چراغ از شخص ظاهر	و لیکن رهبر شخص است آخر
از آن رو رونق شاهان شکسته است	که با خورشید تور شمع پست است

به معنی خسروان چون او نشایند
 کشد نقاش نقش شمع زیبا
 رود زان بیم شمعش دود بر سر
 گلستانی است بزم او شب و روز
 چه بستانی جهان افروز باشد
 الهی بر فلک تا شمع مهر است
 به هفت اقلیم بخشش کامرانی
 فزون از عرش بادا پاییه او
 بزرگانی که از آن آستانند
 بتخصیص آنکه او از شمع روشن
 مرا او رهبر این راه گردید
 بصورت گر چه مثل او نمایند
 ولی چون شمع نبود مجلس آرا
 که بی پروانه او دارد افسر
 ز جام باده و شمع دل افروز
 که شمعش بوستان افروز باشد
 بجای سفره شمعش سپهر است
 بقدر همیش ده جاودانی
 بماند تا قیامت سایه او
 بسی در سایه اش یارب بمانند
 نهاد این شمع دولت در ره من
 بمن او این حیات خضر بخشید

مدح امیر اعظم شاه قلی بیکی

فلک قدری که هست از عزت و جاه
 بر حمت دستگیر هر بد و نیک
 ز خورشیدش فزون روشن ضمیری
 چنان ضبط امور ملک فرمود
 همه پر گاروش آن رای گیرد
 از آن کوتاه دست شیروان است
 ز عدل او چو مهر و صبح صادق
 چو آتش هر که باشد تند و سرکش
 به حشمت طور درویشانه دارد
 زهی خلق و کرم کز دور و نزدیک
 گرش باشد کسی دشمن درین جمع
 الهی تا ز نور شمع خورشید
 بکام دوستان کوری بد حواه
 بصورت شه بمعنی چاکر شاه
 چراغ دیده عالم قلی بیکی
 بلند از قدر او نام امیری
 که هم حق راضی و هم خلق خشنود
 که حق در مرکز خود جای گیرد
 که شمع او چراغ کاروان است
 بود با پنبه هم آتش موافق
 به لطفش میزند آبی بر آتش
 از و شمع فلک پروانه دارد
 همی گوید دعایش ترک و تاجیک
 ز سر تا پا بر آرد رشته چون شمع
 بود روشن چراغ ماه جاوید
 چراغش زنده باد از دولت شاه

صفت عشق

دانش پروانه شمع جمال است	خوش آن عاشق که سر گرم خیال است
چو شمع از سوز دل شب زنده دار است	در آتش هر شبی پروانه وار است
چو شمع از گریه شوید دامن خویش	دلش پروانه و ش از غم بود ریش
که از داغ درونش سینه سوزد	چو فانوس کسی دل بر فروزد
چکار آید کسی را شمع بی نور	مباد آن تن که هست از سوز دل دور
فروغ زندگی حاصل ندارد	چو شمع آن کس که سوز دل ندارد
که بی آتش چراغی در نگیرد	خوش آن عاشق که سوز دل پذیرد
چو شمع از پای تا سر نور گردد	ز خود پروانه و ش چون دور گردد
فروغ او بود نور علی نور	چو سوزد شمع و ش پروانه را نور
که کل آتش شود آتش کلت پیش	خوش آن کت یار خواند جانب خویش
کشد پزوانه و ش عاشق در آتش	چو آید جذبه معشوق سر کش
کسی هر گز نزد بر تیغ خود را	در آتش خود نشد پروانه عمدا
دم گرمش کشد پروانه و ش سوخت	بود شمع ازدهای آتشین نیش
طریق عشق از پروانه آموز	بیا ایعاشق شمع دل افروز

آغاز داستان شمع و پروانه

بسی شیرین تر از شیرین و فرهاد	حدیثی دارم از روشندلی ییاد
ز حسن لیلی و از عشق مجنون	بدل افروزی و جانسوزی افزون
بود شمع ره اهل طریقت	عجب حسنی و عشقی کز حقیقت
که دلبر همچو عاشق در گداز است	نه تنها عاشقتش در سوز و ساز است
حقیقت در از این آتش بر افروز	دلا، رازی که بازت می نمایم
چنین از شمع و از پروانه گوید	کهن پیر خرد کافسانه گوید
چو گل زد خیمه عشرت بیای	که روزی خسروی بهر فراغی
نه محفل مجلس نقاش چین بود	نه باغی جنت روی زمین بود
همی گردید چون پروانه بلبل	به گرد شمع روی آتشین گل

چو صد پروانه گرد شمع سوزان	به شاخ ارغوان آتش فروزان
سمن در کف گرفته پنبه داغ	به دلسوزی داغ لاله در باغ
قدح از نیمه نارنج کرده	قلند روار نرگس باده خورده
چو شمعش رشته جان سوخت بلبل	چه شد روشن چراغ عارض گل
بنقشه از غمش پروانه وش سوخت	چراغ لاله شمع گل بر افروخت
که شد صحن چمن طشتی پرواز شمع	میان باغ چندان لاله شد جمع
به چرخ آورده چون فانوس صحبت	به بستانی چنان مستان به عشرت
چو شمع استاده ساقی بر سر پای	نشسته سرو قدان جای بر جای
بآن آواز مطرب ساز میکرد	صراحی هر نفس آواز میکرد
بصد عیش و طرب روزی بشب رفت	حدیث جمله از عیش و طرب رفت
نهان شد در بنقشه برگ نسرین	پریشان کرد شب گیسوی مشکین
همی شد گرد مشک سوده بر باد	تو گفתי آهوی شب نافه بگشاد
به مجلس شمع را پروانه دادند	چو شب شد طرح عیش از نو نهادند

آمدن شمع بمجلس

خوش آن محفل که دارد دلفروزی	خوش آن دل کش بود محفل فروزی
خوش آن شب کز درت شمعی در آید	خوش آن روزی که بایاری سر آید
تو گوئی تیغ زد خورشید رخشان	در آمد شمع با روی درخشان
روان شد تا فراز کرسی زر	نهاده همچو شاهان تاج بر سر
به کرسی پا چو ساق عرش بنهاد	چو کرسی خادمش بر فرش بنهاد
بمعنی شاه ملک شام بودی	به صورت گر چه شمعش نام بودی
بسان حوریان سر تا قدم نور	چه شمعی چشم بد از روی او دور
قبای شمع سان در بر کشیده	نگویم شمع، سروی نو رسیده
لبی با او چو لعل آتشیینی	از یمن گانار روی نازینی
چو نخل موم بس موزون و دلکش	به قد نخلی روان سر تا قدم خوش
زده مشکین اتاقه بر سر از دود	از آتش بر سرش تاجی زر اندود

قدی چون سر و نازی بر کشیده
رخش گلگون ز تاب نار خوردن
نمودی زیـر ده پیـراهن او
قدش چون نیشکر شیرین و دلجو
باین خوش منظری سر و روانی
عجب سروی که گل از وی دمیده
عرق رفته ز رویش تا به دامن
رگ جان از لطافت در تن او
عجب شیرینی دلسوز با او
بدو نظارگی چشم جهانی

دیدن پروانه شمع را و عاشق شدن بر او

زهی فرخنده فرخ جبینی
سعادت یآوری کز بخت مسعود
به تاریکی چو بردارد سر از جیب
چو شمع افروخت صحن گشن از نور
بصورت بینوایی پاکبازی
مشقت دیده زحمت کشیده
به لاف مهر همچون صبح صادق
چنان ز افتادگی مسکین و عاجز
چو شمع از سوختن پروا نبودش
چو دید آن روشنی پروانه مست
چنان کرد از فرح آهنگ مجلس
چو آن آتش که موسی را نمودند
نمود آن آتشین رخ در شب تار
گمان بودش مگر قندیل مهر است
رسیدش جذبه ئی زان ماه طلعت
تن پروانه کاهی زرد و بیمار
همایون طلعتی دولت قرینی
نبرده رنج یابد گنج مقصود
چراغی ایزدش بنماید از غیب
یکی پروانه دید آن آتش پرستی
بمعنی گرم مهری جانگدازی
محبت پیشه محنت رسیده
چو شمع او را زبان با دل موافق
که نشنیدی کسش آواز هرگز
از این معنی لقب پروانه بودش
ز شوق او سبک از جای بر جست
که یابد شبچراغی مرد مفلس
دل پروانه زان آتش ربودند
چو از زلف بتان روی چو گلزار
فرو ه هفته ازین طاق سپهرست
کشید او را بقلاب محبت
رخ شمعش کشیدی کهربا وار

سوی خورشید روی شمع گلچهر
از دور و بدو نزدیک کز دور
به پیش شمع چون بیخویش رفتی
کشیدی ذره وش پروانه را مهر
بسوزد پنبه وش آینه از نور
چو مجنونان دلش از پیش رفتی

ز شوقش رشته جان در کشا کش کشیدی موکشان شمعش بر آتش
چو آمد پیش و آن شمع چگل دید ز شوقش آتشی در جان و دل دید
چنان زان شعله در افروختن بود که از وی یکقدم تا سوختن بود

عاشق شدن پروانه

جوشا مستی دیداری که یکدم فداغت بخشد از کار دو عالم
خوش آن وارستگی کز عشق یابی که چون مجنون رخ از عالم بتابی
خوش آن دم کزو صالت دل کباب است دلت می سوزد و چشمت پر آب است
شراب زندگی در جام عشق است حیات جاودان ایام عشق است
زهی فیضی که عشق پاک دارد که هم زهرست و هم تریاک دارد
ز سیما میدهد عاشق شهادت که با عشق است اکسیر سعادت
چه نورت بخشد آن آیینۀ دل که با شمع رخی نبود مقابل
چو از سوز درون پروانه زار مقابل شد بخورشید رخ یار
بجان انداخت برق حسن یارش ز الماس بلا صد خار خارش
عنان لنگر از دستش برون شد به طوفان غمش کشتی نگون شد
چو شمعش شد بصد پاره دل جمع بصد دل گشت عاشق بر رخ شمع
شدش پروانه مسکین دل از جای چو شمع آتش فتادش در سراپای
تنش افتاد از و در سوز و تاب دلش کردند از آن آتش کبابی
ز بس سوزی که عشقش در دل انگیخت همیزد بال و باد دل همی بیخت
بگرد شمع میگردید حیران بشکل صورت فانوس بیجان
چنان آشفته آن نازنین بود که نی در آسمان نی در زمین بود
ز شوق او دل از جان بر گرفتی بگرد او سمعی در گرفتی
نمی دانم چه می آمد به شمعش که بود آن وجد حالت گرد شمعش

صفت دو خادم شمع و پیام شمع بسوی پروانه

دو خادم داشت آن سر و گل اندام یکی کافور و دیگر عنبرش نام

دو خادم همدم و همزاد و همسال
 مخمر مهرشان با طینت شمع
 تهی زایشان نبند اندیشه او
 ز عزت هر دو بود از نیکخواهی
 ازین بوی وفا داری شنیده
 غم پروانه چون از حد بدر شد
 دوان با خادمان خوشتن گفت
 که ای بیهوده گرد باد پیم
 مرا نا دیده ای فرسوده تن گیر
 نظر بازی ترا با من نسازد
 چو اینها خادمان از وی شنفتند
 یکی قهرش همی کردی بخواری
 بر او کافور بس دلسرد بودی
 بجانسوزی موافق در همه حال
 و زیشان بود زیب و زینت شمع
 پر از ایشان ز رگ تا ریشه او
 به چشمش چون سپیدی و سیاهی
 وز آن صدر و سفیدی نیز دیده
 ز سوزش شمع را آخر خبر شد
 که با پروانه باید این سخن گفت
 چه افتادت چه گم کردی چه جوئی
 برو دنبال کار خوشتن گیر
 که جز دیوانه با آتش نبازد
 یکایک باز با پروانه گفتند
 یکی پندش همی دادی بیاری
 ولی عنبر نیاز آورد بودی

جواب دادن پروانه

چو گفتند این حکایت خادمانش
 زبان بگشاد و گفتا خادمان را
 که ای شمشاد قد لاله رخسار
 قددت سرو و ز سروت گل دمیده
 چه شیرینی! مگر چون مادرت زاد
 ز مادر کس بدین لطف و طراوت
 خوی افشان آتشین رویت شد از تاب
 قددت شاخ گل سبزست بی خار
 گل رویت که در گلزار نبود
 تویی در جنت نیکوئی آن حور
 بنازم سرو قد شوخ شنگت
 فتاد از داغ دل آتش بجانش
 که گوئید از من آن سرو روان را
 ز شوخی آتش محضی پریوار
 رخت گل وز گلت سنبل دمیده
 بجای شیر نابوت انگبین داد
 نزاید چون تو با چندین حلاوت
 زهی آتش که از وی میچکد آب
 که از سر تا قدم گل آورد بار
 چو او هر گز گلی بی خار نبود
 که در شأن تو آمد آیت نور
 بمیرم پیش روی لاله رنگت

بسوزد بر سرت همچون سپندی	دلم خواهد که دفع هر گزندی
ببوسم پای تو آنگه بمیرم	به جان آتش ز منم رنگ تو گیرم
چراغ دیده ام بی نور گردد	ز رویت چشم من گر دور گردد
بسوزم جان وز آتش رو نتابم	من آن مستم که گر سازی کبابم
همی خواندش بصد زاری دعائی	همی گفت از سر سوزش ثنائی
نمیری تا قیامت زنده باشی	که چون شمع فلک تابنده باشی

عتاب کردن شمع پروانه را

زبان طعن بگشاد و بدو گفت	چو بشنید این حکایت شمع آشفت
به تیغ من هلاک خود چه جوئی	که ای چندین هرزه گویی
هزاران چون تو در یکدم بسوزد	چو برق غیرتم آتش فروزد
تنت را سوزد و جانت گدازد	سموم قهر من گر بر تو تازد
خیال وصل پخت و عاقبت سوخت	بسی همچون تو بر رویم نظر دوخت
مگر خاکسترش بیرون برد باد	چو تو هر کس که در بزم من افتاد
و گر سوزی که بر من برگ کاهی است	وجودت پیش من برگ گیاهی است
گدا باش بچراغش نسبتی نیست	به نسبت با تو ما را الفتی نیست
ندارد زینهار آتش تو دانی	مجو زنهار از من مهربانی
که تو چون کوکبی من آفتابم	قرینم گر شوی سوزی ز تابم
که چون یابی مرا خود را نیابی	چرا با وصل من چندین شتابی
تو در حان باختن هر چند فردی	همان بهتر که گرد من نگردی
اگر سوزی و گر میری چه باکم	چو خود در ورطه بیم هلاکم
بجز داغ دل از من گل نچینی	ز نخل قامتم فیضی نه بینی
که بر جای بلادت دیده افتاد	سر خود خواهی آخر داد برباد
مسوز از پختن سودای خامی	مجو از وصلم ای ناپخته کامی
نچید از وی گلی هر چند بر جست	کسی کز شاخ گل کوته شدش دست
بقدر دسترس باید هوس کرد	چو نتوان کارها بی دسترس کرد

به سودای لب شیرین چو فرهاد
مگر نشیده ئی خون خوردن او
پس از سعیی که کوه از پا در افکند
نکندی کوه بهر دلبر خود
نه خارا آن محبت کیش می کند
نه شیر آورد تا ایوان شیرین
نبود آن صورت شیرین که خود کرد
بیان لعل او کوه گران کند
چو فرهاد از لب شیرین نیاسود
میا دیگر بدین سر منزل من
و گر آیی رسانم خود گزندت

نباید جان شیرین داد بر باد
بدرد نا امیدى مردن او
ز لعل دوست دندان طمع کند
که کندی خانه خود بر سر خود
بدست خویش گور خویش می کند
روان گشت از بر او جان شیرین
بقتل خویش شیرین را مدد کرد
ندید آن لعل لب هر چند جان کند
تو هم نبود ازین جان کدندت سود
مکن خود را سبک در محفل من
بفرمایم که تا آتش زندت

زاری کردن پروانه با شمع

چوناز افزون کند یار جفا کیش
در مهر ار بیندد دلبر از ناز
چو با پروانه کردی شمع خواری
بدو گفت ایسهی قد سر افراز
اگر گردد غم من بر تو روشن
نمیدانی چه سوزی در درون است
ز لعل آتشینت ای پریوش
تو عین آتشی من چون شراری
مرا تایکفس با قیست بر تن
هوای آن بود ای سرو نازم
بهر رنگی که خواهی خوش بر آیم
بسوزم تا نگوئی ای پریوش

تو هم باید نیاز خود کنی بیش
تو از راه وفا بگشادری باز
نبودی کار او جز سوز و زاری
ز نازت سوختم چند آخر این ناز
بسوزد دل ترا بر محنت من
درونم ز آتش داغ تو خون است
چو درج لعل دارم دل پر آتش
بمیرم از تو گر جویم کناری
نخواهم از هواداری نشستن
که نقد جان سر افشان تو سازم
در آتش گر روی من هم در آیم
که دست از دور میداری بر آتش

تو خورشیدی کشش از جانب تست	دل من ذره‌وش گر راغب تست
بجز پیش توام مردن هوس نیست	بر وصل توام خوردن هوس نیست
مرا در آتش محنت مینداز	مسوزم دل بداغ دوری از ناز
فروغی دیگر از سوز منش هست	رخت هر چند نوری روشنش هست
ز من شد گرمی بازارت افزون	ز من گردد مه رخسارت افزون
چو سوزد خادمش پروانه پیش	بلی گردد چراغش روشنی بیش
که گردم گرد تو تازنده باشم	چه باشد گر ترا یک بنده باشم
تو در قیمت کجائی من کجایم؟	چو میگوئی تو شاهی من گدایم
که گوید اینچنین یا آن چنانست	ولی امید عاشق بیش از آنست
ز حال همچو خود درمانده حالی	ز من گر بشنوی گویم مثالی

مثل گفتن پروانه با شمع

که شد طوطی خط را نکته آموز	سیه پیر قلم آن حکمت اندوز
سواد عنبرین بر سطح کافور	ز مژگان ز درقم چون چشم پر نور
درخشان گوهر بازار خوبی	که یوسف آن گل گلزار خوبی
عزیز مصر حسن و خوبروئی	نهال گلشن لطف و نکوئی
عقیق لعل خوبان رنگ از و یافت	بخویی چون سهیل طلعتش تافت
وجود او داشت اینها نقش اویند	به مینا خانه حسن او بجویند
چراغ مرده حسن زلیخا	چو شمع افروخت از روی دل آرا
چو شمع از زیر پیراهن نمودی	تن او را ز بس لطفی که بودی
چو سر تا پای شخص از آب روشن	مشخص مینمودی جانش از تن
که خوبی آیتی درشان او بود	خجل ماه از رخ رخشان او بود
هزارش چون زلیخا بد خریدار	در آن روز یکه شد چون گل بیزار
که مهر از گرمی بازار او سوخت	ز شمع رخ چنان بازار افروخت
ترقی همچو ماه نو نمودی	ز بس کز هر کسش قیمت فزودی
که شاهان دست حسرت بر فشاندند	بجائی قیمت و قدرش رساندند

در آمد پیر زالی زار چون شمع
 به مالک بانگ زد از گرم کوشی
 بیا و دست خود بر دست من نه
 چو مالک این سخن زان خسته بشنید
 بدو گفتا که ای فرسوده پیر
 به هر تاری ز زلف عنبرینش
 نیاید شرم از ین سودای خامت
 بزاری پیر زالش گفت ساکن
 همینم بس که داند ماهرویم
 کنون من نیز ازین سوز نهانی
 چو شمعش رشته یی چند آمده جمع
 که یوسف میخرم گرم میفروشی
 بگیر این رشته وان گوهر بمن ده
 بدان سودای بیحاصل بخندید
 بدین گر کام جوئی کام بر گیر
 ندادم من بیک من مشک چینش
 کی او زین رشته ها افتد بدامت
 که دانم قیمت یوسف و لیکن
 که من نیز از خریداران اویم
 نمودم روشنت باقی تو دانی

یاری کردن شمع پروانه را در عشق

نهنگ شوق چون طوفان بر آورد
 چنان بحر محبت گشت حوشان
 چو شد تیزاب تیغ عشق حاصل
 چو موم از آتش دل نرم گردد
 چنانش سوز او در دل اثر کرد
 چو دید او را به مهر خویش صادق
 گذشت از ناز و او را یار خود کرد
 کسی داند که دارد سوز داغی
 ولی پاکان چو شمع دلفروزند
 دلا، گاهی وصل شمع یابی
 چو نگریزی به جور از آشنائی
 چو موسی زاتش فرعون نگریخت
 ندیدم عاشقی در عشق صادق
 اگر معشوق جوری می نماید
 خرد را کشتی طاقت فروبرد
 که شمعش ز آتش دل خاست طوفان
 نمودش جوهر آینه دل
 بجان پروانه را سر گرم گردد
 که از سر گرمی و تندی بدر کرد
 بر او مجنون چولیلی گشت عاشق
 نیاز عاشق آخر کار خود کرد
 که دل بر دل همیدارد چراغی
 که نور از هم فرا گیرند و سوزند
 که چون پروانه رخ ز آتش نتابی
 بیابای ز آشنائی روشنائی
 هم از آتش چراغ دل بر انگیخت
 که در عشقش نشد معشوق عاشق
 ترا در عشق خود می آزماید

دل پروانه گر از داغ ریشست
 گرش داغی بود بر سینه بلبل
 میان عاشق و معشوق رازی است
 بپای یار اگر خاری در آید
 و گر عاشق خورد تیری دل دوست
 دل پروانه چون میسوخت از درد
 چنان شمعش بدل آتش بر افروخت
 بدو گفتا که ای پروانه مست
 ترا هر چند در جور آزمودم
 مرا مهر تو در دل جا گرفته
 من اینسان گرم مهری کز تو بینم
 مبادم زندگی آنروز روزی
 مرا هر جا نشانی تابمیرم
 چو شد سوز غمت راز نهانم
 نیاید بر زبان از عشق رازم
 به تیغم گر جدا گردد سر از تن
 قسم خوردم که هر جا روی آری
 همه جان و دل تن از تو باشم
 دل مومی چو شمعش نرم گردید
 در آن صحبت ز گرمی بی شکفتی
 ز وصل هم عجب دلشاد بودند

جگر سوزی و داغ شمع بیش است
 بود صد داغ هم بر سینه گل
 که گر این سوزد او را هم گدا زیست
 ز عاشق ناله زاری بر آید
 بدرد آید چو خود در سینه اوست
 بجان شمع سوز او اثر کرد
 که در پروانه چون میدید میسوخت
 بسوز و زاریم بردی دل از دست
 فزون شد اعتقاد از آنچه بودم
 ز جانم آتشی بالا گرفته
 بمیرم میتو گر روزی نشینم
 که بی رویت کنم مجلس فروزی
 از آنجا پای رفتن بر نگیرم
 زبان برزم گر آید بر زبانم
 گر از تن پاره بر داری به گازم
 به مهرت تیز تر گردد دل من
 مرا هم باشد آنجا روی یاری
 تو از من باشی و من از تو باشم
 میان هر دو صحبت گرم گردید
 چراغ از گرمی صحبت گرفتگی
 ولی فارغ ز قصد باد بودند

جدائی افکندن باد میان پروانه و شمع

چو کردند آن دو تن دلسوزی آغاز
 فلک را رسم و آئین خود همین است
 فلک کرد از حسد بنیاد کین باز
 فلک تا بود و باشد این چنین است
 فراغ عاشقان صورت کجا بست
 ز فانوس خیال چرخ پا بست

ز مهرش شاد اگر روزی نشینی
 همه تن از پلنگی شد فلک چشم
 بصورت جز نمکزاری فلک نیست
 نشد هرگز دلی از مهر او شاد
 که این داغ دل از گردون ندارد؟
 کدامین دل ز گردون نیست پر غم؟
 نبخشید هیچکس را افسر زر
 کسی را گر چراغی بر فروزد
 هنوز آن سینه ریشان جگر سوز
 فلک در کینه ایشان در آویخت
 رقیبی تند خویی زشت کردار
 از ین بی لنگری بی اعتباری
 نبودی پیشه اش جز ره گردی
 قضا گر آتشی انگیز گردی
 چو دزدان گر سبکدستی نمودی
 بیکساعت دویدی گرد عالم
 چو مستان آمد آتش سوی بستان
 همی گردید گرد آن چمن باد
 چو دید استاده شمعی خوب منظر
 نه لعلی شبچراغی بود از دور
 گشاده از گل رخسار پرده
 قدی چون شاخ گل با صد تامل
 درون شعله اش همچون گل تر
 یکی پروانه گشتی گرد رویش
 چو گل خندان شده در روی او شمع
 چنان اندوه عالم برده از یاد
 چو شب گردد بدان مهرش نه بینی
 که کس را ننگرد هرگز بیک چشم
 بمعنی ذره یی دروی نمک نیست
 چه بد مهرت یارب سرنگون باد
 که از گردون دل پر خون ندارد؟
 کدامین خاطر از چرخ است خرم؟
 که چون شمعش ندارد تیغ بر سر
 چو بینی عاقبت او را بسوزد
 نکرده در وصال هم شبی روز
 رقیبی بر سر ایشان بر انگیخت
 شد از باد هوا گویی پدیدار
 کزو بودی بهر خاطر غباری
 خنک بر خاطر مردم ز سردی
 دمیدی صد فسون تاتیز کردی
 ز فرق لاله تاج زر ربودی
 هزاران خانه را رفتی بیکدم
 بسی افتان و خیزان همچو مستان
 بدان صحبت گذارش ناگه افتاد
 ز لعل آتشین تاجیش بر سر
 که از رویش جهان دم میزد از نور
 شب از خورشید عارض روز کرده
 شکفته بر فرازش آتشین گل
 بر آتش رشته ها چون خورده زر
 گشاده دست گل چیدن بسویش
 وزو پروانه سر خوش با دل جمع
 که می گفتند عالم می برد باد

دور کردن باد پروانه را از شمع

نکو باشد به عاشق لطف دلبر
مکن عشق نهان چون شمع روشن
حسودان را بود رنجی به سینه
حسد تیغی بود چون نیش کژدم
حسد آتش بود چون بر فروزد
گر این آتش زند بر سینه یی تاب
چو با پروانه شمع از عین رحمت
بخود چون مار، باد از رشک پیچید
چنانش باد رشکی زان دو تن خاست
ز غیرت تند گشت و قصد او کرد
رباید از سر شمع افسر نور
ولی هر چند از کین سوی او تاخت
جز این طرفی نیست از روی ماهش
چو شمعش تاج بر سر کج شد از باد
که ناگه تاج آن مشکین کلاله
بر آمد از دل خلق از غمش دور
چو خوی نازک و طبع سلیمش
ز عین مردمی خلق از چپ و راست
برای چاره جویی هر که بشتافت

ولی هر چند پنهان تر نکو تر
که باشد از حسودان بیم کشتن
که بی موجب همی ورزند کینه
که جوید بی سبب آزار مردم
بهر خشک و تری کافتد بسوزد
کسش ننشاند الا تیغ چون آب
ز مستی کردی اظهار محبت
که گنجی را به چنک مفلسی دید
که این را کشتن او را سوختن خواست
کز آن گلبن فرو ریزد گل زرد
کند پروانه را از وصل او دور
نیارست از سرش تاج زر انداخت
کزو کج شد بطرف مه کلاهش
قیامت در میان مجلس افتاد
رود بر باد همچون تاج لاله
که او چشم و چراغ انجمن بود
نبود از نازکی تاب نسیمش
پی آن نور چشم از جای بر خاست
بغیر از پرده تدبیری نمی یافت

رفتن شمع در فانوس

چوشاهان شمع اگر رفتی بجایی
یکی خر گاه بُد فانوس
چه خر گاهی که بد از روی تعظیم
چه نخلی بسته از سیم و بریشم

ز پی می آمدش پرده سرایی
که گاه باد بُد آنجا مقامش
لباسش از حریر و چوبش از سیم
به دستانش همی بردند مردم

بدان خر گه زدن شمع از پی باد
 روان فراشش آمد خر گه افراخت
 چو در آن خانه گلگون درون شد
 ز چشم باد باشد تا رخس دور
 چه هودج خانه یی چون دیده روشن
 ز دشمن شمع اگر چه بیم جان داشت
 به گردش باد طوفی می نمودی
 عجب شمعی که بی پروانه او
 ز دست باد او کل لنگر افکند
 چو شد نومید زو پروانه آشفست
 برون از غنچه گر آید گل تر
 چه پوشی شمع ایفانوس امشب
 مرا جان سوخت از پیراهن تو
 مپوش از چشم من آن شمع محفل
 مرا از وصل او گر، دیده دوزی

به فراشان خود پروانه یی داد
 گرفتش دست در خر گه روان ساخت
 به قد همچو سرو او راستون شد
 چو حوران شد درون هودج نور
 ولی چون کعبه او را جامه بر تن
 بحکم «من دخل» آنجا امان داشت
 ولی پروانه را یار را نبودی
 نبودش بباد ره در خانه او
 در آن فانوس آل غنچه مانند
 به حسرت گرد او می گشت و می گفت
 گل من از چه شد در غنچه دیگر؟
 که افتد آتشت در جامه یارب
 بگیرد آتش من دامن تو
 بترس از آه من ای آهین دل
 چو من یارب بداغ دل بسوزی

آواره شدن پروانه از بزم شمع

چو جمعی را بلایی پیش آید
 گراز برق بلا آتش فروزد
 چو صیاد از پی نخجیر راند
 اگر بر رهگذر صد مور آید
 اگر باد از نمکزار آورد خاک
 اگر خود بر نمک هم کف بری پیش
 به هر جا ز آهن و سنگ آتش افروخت
 چو باد از شمع کوتاه دست گردید
 جدا کرد از بر شمعش بزاری

ملا مت بر زبونان بیش آید
 بغیر از خرمن عاشق نسوزد
 ز بون تر صید مسکین باز ماند
 بر او کافتاده باشد زور آید
 نباشد جای او جز سینه چاک
 نسوزد غیر انگشتی که شد ریش
 در آن پر گاله گیرد کاتشش سوخت
 ز کین شمع بر پروانه پیچید
 ب خاک ره فکند او را بخواری

بدان جورش که باد آواره میکرد
 چو کردی باد با وی تندی آهنگ
 دلش از جور او می خست و می رفت
 ز جورش هر نفس دیدی بلایی
 پرش نزدیک کز افتان و خیران
 طپیدی همچو مرغ نیم بسمل
 چو میشد باز پس نظاره میکرد
 همی جستی از و فرسنگ فرسنگ
 چراغ از دیده اش می جست و می رفت
 چو موری در دهان اژدهایی
 شود چون برگ گل از باد ریزان
 میان خاک و خون منزل به منزل

دیوانه شدن پروانه و صحرا گرفتن او

نه خود میرفت از آن منزل به شبگیر
 چو دل، شاد از پری رخساره یی نیست
 دل مسکین که او یک قطره خونست
 عجب نبود چو درد درد نوشد
 چو شمع دل ز دست او زبون شد
 فرو برد اژدهای عشق خونخوار
 عنان دل ز کف پروانه چون هشت
 ز کوی عاقلی بیگانگی کرد
 چو شد دیوانه دور از وصل جانان
 بیابانی که باد از غایت سهم
 به شب از تیرگی ظلمت ستانی
 نگویم دوزخ روی زمین بود
 در آن روی زمین چون زلف گلچهر
 زمین از تابۀ آتش بتر بود
 اگر مرغی زدی بر خاک منقار
 پر آتش چشمهای آن بیابان
 بجای هر حجاب از گرمی آب
 در آن صحرا نه ریگ موج زن بود
 کشان می بردیش زنجیر تقدیر
 بجز دیوانه گشتن چاره یی نیست
 درو هم قطره یی خون جنون است
 گر از دیوانگی خروش بجوشد
 ز کف سر رشته عقلش برون شد
 سپاه عقل و دانایی به یکبار
 بدستور خرد پروانه بنوشت
 گذر در وادی دیوانگی کرد
 نهاد آهو صفت سر در بیابان
 نبود آرامش آنجا یکدم از و هم
 به روز از دوزخ سوزان نشانی
 که دوزخ پیش او خلدبرین بود
 ریاحین کرده ریحانی تف مهر
 جهان را داغی از وی بر جگر بود
 شدی منقارش از آتش چو گانار
 بشکل چشمۀ خورشید تابان
 لب جو میزدی تبخاله از تاب
 زمین را دانه از گرمی به تن بود

ز گرمی آهویش چون شمع محفل
 غزال مست را از تابش جان
 اگر پروانه وش مرغی پریدی
 به جانشوزی عاشق زان بیابان
 به چشم ار بوته خاری رسیدی
 بجای چشمه سیم از سنگ آن دشت
 کسی از سوز دل گر دم گشودی
 در آن وادی که گل ز آتش دمیدی
 تن پروانه همچون شمع بگداخت
 چنان از ضعف مسکین ناتوان گشت
 گر از ضعفش نفس بر خود دمیدی
 چنان شد راحت از جان خرابش
 ز ضعف از دست غم چون داد کردی
 همی گشتی بهر سو شمع جویان
 چو مرغ نیم بسمل با دل چاک
 ز بس کز پرفشانندن گرد انگیخت
 چو شمع آن سوز بودی در درونش
 چو از چشم آتشین لعلش فتادی
 همه شب همچو از گریه کردن
 چو مجنون با دل خود در سخن بود
 گدازان پیله چشم از آتش دل
 حگر شد در تنور سینه بریان
 جز آتش منزل دیگر ندیدی
 نسیم آتش شدی چون برق تابان
 تل خاکستری بود از شهبیدی
 گدازان گشت و از چشمش روان گشت
 نفس چون میزدی میخاست دودی
 زبان طعنه بر آتش کشیدی
 چه گر میسوختی ناچار میساخت
 که بال و پر بر او بار گران گشت
 دگر خود را بجای خود ندیدی
 که هرگز کس ندیدی خورد و خوابش
 کسی نشنیدی ار فریاد کردی
 بیوی شمع چون ز نبود پویان
 همیزد پر ز درد خویش بر خاک
 بدست خویش بر سر خاک می بیخت
 که در جوش آمدی هر لحظه خونش
 چراغی پیش پای او نهادی
 میان اشک بودی تا بگردن
 نهانش زاریی با خویشتن بود

زاری کردن پروانه از فراق شمع

دل افکاری که او یاری ندارد
 مکن عیب ار بنالد خسته از غم
 کسی کز ماتمی غمناک گردد
 چو شمع از سوز آه آتش آلود
 بجز زاری دگر کاری ندارد
 که آه و ناله دردی میکند
 اگر بندد دهان دل چاک گردد
 زبان بر راز دل پروانه بگشود

به تنهائی چو با خود راز میگفت
 چه بختست اینکه دارم اینچه حالست
 ز بخت من نشد روشن شب من
 چو خواهم سوخت زین وادی خونخوار
 چرا آندم که وصلم دسترس بود
 اگر چون شمع ازین سودا که دارم
 درین تنهائی ام کز بخت گمراه
 که سوی من ز شمع آرد پیامی؟
 که بهر نامه در کویش فرستم؟
 نسیمی کو رسول بیکسانست
 درین وادی که چون مجنون اسیرم
 مرا بایستی آن شمع دل افروز
 ولی کی دارد این سرو آن سرو برگ
 مرا گر دور از و کشت از ستم باد
 رخس کامد چراغ زندگانی
 گر آن سروش ز برق غم الم نیست
 درین وادی کز آتش لاله زارست
 ننالم جز ز سوز سینه ریش
 ز بس کز شوق شمع آتش پرستم
 اگر باشد فراز کوه جایم
 و گر در بزم شمع خود نهم پا
 و گر گردم بصحرا چون غزاله
 و گر بر گنبد گردون کشم رخت
 به جنت سوزدم باید تن ریش
 مرا بخت بد این آتش بر افروخت
 چه سود از سوختن هر دم به داغی
 بصد سوز این حکایت باز میگفت
 همیشه کوکب من در و بالست
 تو گویی سوخت گردون کوکب من
 نیفشاندم چرا جان بر سر یار
 نمردم چون مرا مردن هوس بود
 نسوزم پس، من از بهر چکارم؟
 نیفرورد چراغ کس بجز آه
 که گوید شمع را از من سلامی؟
 مگر هم مرغ جان سویش فرستم
 ز بخت بد مرا در قصد جانست
 که جوید بازم از برگ کاهی
 نهشتی در شب هجران بدین روز
 که گردد شمع بالینم شب مرگ
 چراغ عمر او را زندگی باد
 مبادش آفت باد خزانگی
 گیاهی همچو من گر سوخت غم نیست
 چو لاله آتش از وی داغدارست
 که می سوزد دلم در آتش خویش
 قرین آتشم هر جا که هستم
 ز لعل آتش بود در زیر پایم
 بود یک نیزه بالا آتش آنجا
 ز صحرا خیزد آتش لاله لاله
 بسوزم عاقبت چون کوکب بخت
 که دارم دوزخ دل همیره خویش
 که در هر جا که باشم بایدم سوخت
 کز روشن نمیگردد چراغی

مرا از داغ دل هر چند جان سوخت
شب‌ی شد روشنم شمع مرادی
من درویش دانستم هم از پیش
تو گوئی کآن پری در خواب دیدم
پری رخساره‌ی سر بر زد از جیب
چنان بزمی چنین نخلی بر آور
حدیث جنّت شدداد بودست
مرا دنیبال او رفتن خطا بود
غلط کردم که عاقل در بیابان
من آن طفلم که آتش لعل پنداشت
منم در زاری از خواری فتاده
بدین سان زاری دلسوز میکرد
بجز داغم چراغ دل نیفروخت
چه حاصل زانکه رفت آخر بیادی
که هست آن شبچراغ از حال من بیش
سرابی را بجای آب دیدم
نهان شد دیگر اندر پرده غیب
برش لعل و تنش فیروزه تر
خیالی دیدم آخر باد بودست
خطائی کردم و اینم سزا بود
نگردد شب پی آتش شتابان
چودانست آتش است آنگاه بگذاشت
بصد زاری بخواری دل نهاده
بدان زاری شب غم روز میکرد

صفت شب گذراندن پروانه

شب هجران که بی روی چوماه است
شب هجران که نماید ستاره
همه دم عاشق دلریش سوزد
کسی کش دردی از داغ درونست
کسی داند چه دردست این که یاری
شب دوری دراز و جانگدازست
شب غم گر سیه باشد بر جمع
ز داغ سینه سوزان شب غم
چو شمع از غم دل جمعش بر آشفست
که ایشب گر سواد دیده هائی
چه شام است این، مگر باد جهانگرد
نگویم عالم از شب ظلمت اندوخت
بچشم عاشقان عالم سیاه است
مگو شب، هست دودی بی شراره
ولی چون شب در آید بیش سوزد
چو شب شد درد و داغ او فزونست
شبی روز آورد در انتظاری
حکایت‌های او گفتن درازست
سیه تر باشدش پروانه بی شمع
دل پروانه بودی در تب غم
در آن تاریک شب روشن همی گفت
چه حاصل گر نداری روشنائی
گذر بر توده خاک سیه کرد؟
که از آه من امشب عالمی سوخت

چو آید سبز گون در دیده عالم
عجب دارم کزین شام جدائی
ترا ایشب کدورت از غم کیست؟
همه زلفی جمال مهوشست کو؟
بقصد کشتن هر بیگناهی
گرفتم سر بسر مشک تتاری
چو شمع از من به مقرض جدائی
شب یلدایی اما آنچنانی
چنین شب را کی از راه سلامت
ز شب پروانه چون خون در جگر داشت
چرا از دیده سازد روشنی کم
به دارو دیده با بد روشنائی
سیه پوشی ترا از ماتم کیست
همه دودی فروغ آتشت کو؟
ز خون خلق خوردن دل سیاهی
چه حاصل کز وفا بوئی نداری
جدا تا چند سازی روشنائی؟
که با روز قیامت توأمانی
دمد صبحی مگر روز قیامت
به یارب یارب شب دست بر داشت

مناجات کردن پروانه

خوشا آن بنده با عهد و پیوند
بکام خویش اگر چندی رود راه
بنالد گاهی از سوز و گدازی
بجوشد بحر الطاف خدائی
در آب شب کز نهیب دیو ظلمت
همه داروی بیهوشی چشیده
ز غم پروانه با قاضی حاجات
که یارب از کمال عزت تو
بدان مهری که ختم انبیا راست
بحق هایه های اشکریزان
باشک طفلی از درد نهانی
به مسکینی و عجز خواهان
به سختی بردن ایام دوری
به اشک و زاری شام غریبان
که دارد باز گشتی با خداوند
چو باز آید نیاز آرد بدرگاه
بمال بر زمین روی نیازی
ز گرداب غمش بخشد رهائی
جهان بستی چو طفلان لب زوحشت
سر اندر جیب خاموشی کشیده
به طور دل چو موسی در مناجات
به عزت بخشی بی منت تو
بدان سری که شاه اولیا راست
بیانگ هوی صبح خیزان
بآه پیوری از داغ جوانی
بگذر آوردن صاحب گناهان
به تلخی بردن شام صبوری
به رشک عاشق از کام رقیبان

به تنها ماندن افتاده جاهان	به صحرا گشتن وامانده راهان
به تنها ماندن افتاده در چاه	به صحرا ماندن گمگشته از راه
به تکبیر شهیدان در شهادت	به تسلیم مریدان در ارادت
به بیتابی روز روزه داران	به بیخوابی شام دلفگاران
به آه سوز ناک سوگواران	به سوز گریه امیدواران
به سوز شمع کز من بیشتر سوخت	به داغ من که از شمع جگر سوخت
ز نور شمع خویشم هادی بخش	کزین وادی مرا آزادی بخش

مژده دادن هاتف غیبی پروانه را

زبان دان زبان بی زبانی	زهی دانای مقصود نهانی
شفا بخش جراحتهای پنهان	زهی آگه ز درد درمندان
چراغ افروز راه گمراهان است	عطای او که برق ناگهان است
بشوید از گنه دامان عالم	محیط لطفش از جنبید یکی دم
ز بحر لطف ابر رحمت انگیخت	چو خورشید کرم در بخشش آویخت
در آن ظلمت چشاندش آب حیوان	بر آن لب تشنه رحمت کرد باران
چراغ حاجتش ایزد بر افروخت	چو از زاری دل پروانه میسوخت
که روشن شد چراغ دیده ات باز	بگوش هوشش از غیب آمد آواز
چراغی خواهدت از غیب، بخشید	چو برق لطف یزدانی درخشد
بدان خورشیدش خواهی رسیدن	ازین شب خواهدت صبحی دمیدن
رسولی میرسد چشم تو روشن	ترا زان نور چشم ای پاکدامن
نظر داریم با بیداری تو	مخور غم زانکه ما از زاری تو
که شرم از دیده بیدار داریم	ز بیداری ترا کی خوار داریم
که بیداری بروز آرد شب تو	دلا گاهی درخشد کوکب تو
که بیداری شب معراج معنی است	سر بیدار صاحب تاج معنی است
چه بیند دیده یی کو مست خوابست	تجلی را بشب کشف حجابست
نظر بر با دیده بیدار	چو دولت چشم بختش بر گمارد

سعدت را بود فرخنده کوکب
 بشب عمری دگر بی اشتباه است
 درین فانوس بی دود چراغی
 مرا پیر طریقت نکته ئی گفت
 که گبرانی که آتشخانه تابند
 خداوند، به بیداران فردت
 که از درد خودم بیماری ده
 بیا اهلی که وقت چاره سازیست
 بدلیز قاصد رازش زسانم
 طلوعی بگذرد عمری تباه است
 بخواب از بمعنی روز بینی
 نگرده حاصلت نقش فراغی
 به الماس حقیقت گوهری سفت
 به بیداری به از مستان خوابند
 به بیخوابی بیماران درد
 وز آن بیماری ام بیماری ده
 دل پروانه بس در جانگدازیست
 بیار خوشتن بازش زسانم

زاری شمع از فراق پروانه

بلائی همچو تنهائی نباشد
 هر آن لعلی که در سنگی درون است
 نیارد تاب تنهائی دل کس
 چو شد در پرده شمع از زحمت باد
 چو باد از روی یارش دیده بر دوخت
 فتاد از بیکسی آتش بجانش
 چنان افروخت در جانش چراغی
 نبودش رشته جان در بدن شمع
 دلش از داغ غم میسوخت از درد
 چنان میسوخت در هجران و میساخت
 گدازان شد بفانوس آن پریش
 دلش از بسکه سوز سینه دیدی
 صدش داغ حبش از اشک بر رو
 بهم پیوسته اشک دانه دانه
 همی کرد اضطراب و می نیاسود
 بع تنهائی شکیبائی نباشد
 ز تنهائیست کش دل غرق خون است
 که تنهائی خدا را زیبد و بس
 دلش از بیکسی در آتش افتاد
 به تنهائی درون پرده میسوخت
 گدازان گشت مغز استخوانش
 که بر هر رشته جان دید داغی
 پریشان بودش از محنت دل جمع
 ولیکن زاری در پرده میکرد
 کزو نیمی نماند از بسکه بگداخت
 چو زر در بوتۀ سوزنده ز آتش
 کبابی شد کزو روغن چکیده
 کشیدی صد الف بر سینه هر سو
 شده زنجیر پایش در عاشقانه
 تو گفתי آتشش در پیرهن بود

اگر دستش به پیراهن رسیدی
 به سوز سینه کز فانوس دیده
 که این خلوت سرا زندان من شد
 چنان این خانه ام آتش بجان زد
 ز دلتنگی چنین کاینجا به حانم
 مگر آتش زخم در خانه خویش
 مگر یاری نظر بر من گمارد
 و گر نه تابکی پا بسته باشم
 بسان غنچه اش صد جا دریدی
 بکین تیغ زبان بروی کشیده
 نه زندان دوزخ سوزان من شد
 که خواهم آتش اندر خان و مان زد
 بمیرم گر دمی دیگر بمانم
 که این دیوار غم بر دارم از پیش
 مرا زین و رطه آتش بر آرد
 درین پا بستگی دلخسته باشم

بیمار شدن شمع و شکایت کردن از فلک

کسی تا کی ز داغ دل گدازد
 تنی کز داغ عشق افگار باشد
 شد آخر شمع بیمار از غم دوست
 وجود ناز کش چون تب کشیدی
 چو از جانش زدی آتش زبانه
 گدازان شد تنش از تابش تب
 ز تب سیم تنش از تاب میشد
 تن کافوری آنماه گلچهر
 ز دل آتش بجای ناله میخاست
 چو کلکی شد بدن از ضعف حالش
 نماند از هستی اش چون لاله آنماه
 چنانش آتش تب رخ بر افروخت
 ز تاب تب فرا رفت از سرش دود
 زبان بگشاد با چندین شکایت
 که کینت ایفلک با من چها کرد
 مگر کم سوخت جانم ای ستمگر
 دلی تا کی بسوز عشق سازد
 گر از مردن رهد بیمار باشد
 فتادش آتش تب در رگ و پوست
 عرق همچون گل از رویش چکید
 ز گنارش فتادی نار دانه
 صدش تبخاله بیرون ریخت از لب
 چو سیم از آتش دل آب میشد
 گدازان شد چو برف از تابش مهر
 چو ماه چارده پیوسته میکاست
 عیان شد رشته جان همچو نالش
 بجـز داغ درون و شـعله آه
 که از گرمی جبینش دست میسوخت
 کشید از سینه آهی آتش آلود
 همیگفت از سر سوز این حکایت
 ترا از یار و یار از من جدا کرد
 که کوتاه میشود عمر درازم

چو مه آن کز تو در اوج کمالست
 کمال دولتش عین زوالست
 چراغ مهر کو را مهربانی
 سحر افروزی و شامش نشانی
 ز خاکش بر کثی تا اوج افلاک
 رسانی ذره ذره باز بر خاک
 مه باریک را چون رشته تن
 قوی دل گردد از مهر تو چون من
 چو من آنکه که کاروی شود راست
 بداغ نا امیدی بایش کاست
 کسی چون باشد از مهر تو شاکر
 بسوزی هر که را رخ بر فروزی
 شبی با کس نیاری روز کردن
 ز تو هر کس چراغی بر فروزد
 چو برق آن کز تو در عالم گشت
 نیم مومن اگر یکتن ز پستی
 چراغ کس نگرده از تو روشن
 بشهد شکرین پروردنم چیست
 چو نحل موم از بهر چه بستی
 همه طور تو بی هنجار باشد
 نه من چون لاله دارم داغ ازین باغ
 به آتش سوزم اینم کامرانیست
 ز ضعفم بسکه یارای نفس نیست
 چنان در خود فرو رفتم که دیگر
 هوا داری که دل کردم بدو گرم
 روا داری که از جور رقیبی
 هوا داری که از جور رقیبی
 گر این جور و جفا بر من گزینی

آگاهی عنبر و کافور از حال شمع

چو باشد بر دلی از داغ تابی
 بر آید عاقبت بوی کبابی
 به هر جا بگذرد آهوی مشکین
 توان پی بردنش از بوی مشکین

چو شمع از حد برو نشد سوز جان‌ش
 زرن‌گ چهره و بیماری او
 چو سوز شمع بیش از پیش بودی
 ضمیرش گشت بر کافور ظاهر
 بدو گفتند کای ماه دل آرا
 دلیـل و رهنمای دور بینان
 نهال گلشن حسن و جمالی
 چرا با این جمال و سر فرازی
 مگر داری ز سوز عشق تابی
 دلت سوزد ز غم کاین گریه خیزد
 اگر عاشق تئی این زاریت چیست
 ترا گر نیست آه آتش آلود
 خیالی می‌پزی با سوز و زاری
 همان بهتر که راز از ما نپوشی
 اگر ما آگه از کار تو باشیم
 پریشان گشت حال خدامان‌ش
 شدند آگه ز سوز و زاری او
 دما دم داغ بر داغش فزودی
 به رازش برد عنبر بوی آخر
 چراغ خانه چشم و دل ما
 انیس خلوت تنها نشینان
 چو سرو ناز در حد کمالی
 مدام از اشک حسرت می‌گذاری
 که میریزد ز گلبرگت گلابی
 کسی بی سوز دل چون اشک ریزد
 جگر سوزی و شب بیداریت چیست
 چه خیزد از دلت جای نفس دود
 و گر نه در سر این آتش چه داری
 بگوئی حال و زین آتش نجوشی
 طیب جان بیمار تو باشم

گفتن شمع راز خود را به خادمان

چو محرم را نباشد باز گوئی
 دل هر کس که گنج عشق یابد
 اگر ترسد که با هریار گوید
 به یاران شمع راز خویش بر گفت
 که از عشق آتشی در سینه دارم
 مرا دل برده است از دست یاری
 همایون پیکری فرخنده فالی
 سبکروچی که گر بر گل نشستی
 ز درج مهربانی دانه ئی بود
 خوش آید عاشقان را راز گوئی
 اگر پنهان کند دل بر نتابد
 رود کنجی و با دیوار گوید
 زبان بگشاد و از سوز جگر گفت
 ولیکن بر زبان با کس نیارم
 چه یاری گرم مهری غمگساری
 به یکرنگی چو من شوریده حالی
 ندیدی برگ گل از وی شکستی
 ز دیوان وفا پروانه ئی بود

فکندی در دل من آتش تیز	حدیث بسکه بودی آتش انگیز
نبود از انس و جن گویا ملک بود	عجب شیرین حدیثی پر نمک بود
فلک کردش جدا از من به خواری	چو با او گرم کردم دل به یاری
چو گلبرگ از جفا بر باد دادش	فکند از نا کسی چنگ بادش
دریغ و درد کوهم رفت بر باد	دل از خلمنبودی جز بدو شاد
نشان و نام او باز از که جویم	حدیث دوری او با که گویم
که گوید قصه آواره من؟	درین محنت که جوید چاره من؟
رخ او باز بیمنم یا نبیمنم	ندانم پیش از آن کز پا نشینم

نصیحت کردن کافور شمع را

بآتش سوختند از غصه شمع	شنیدند آن دو تن چون قصه شمع
چو پیران کرد بنیاد نصیحت	زبان بگشاد کافور از محبت
خیالی پز که یابی در خور خویش	بدو گفتا که داری در سرو خویش
به مهر ذره یی تا چند سوزی	تو در حسن آفتاب دلفروزی
ز غیرت میکشد بادت بیکدم	گر از پروانه خواهی زدد گردهم
رها کن تا برد بادش که هیچ است	به چنگ باد اگر در تاب و پنچ است
مده چون گل جمال خویش بر باد	مکش آه از دل و از وی مکن یاد
مکش بر خود زبان طعن مردم	مکن بر روی هر ناکس تبسم
که از سیم وجودت میشود کم	مریز این سیم اشک از دیده هر دم
نه تنها خود که ما را نیز سوزی	تو گر از داغ دل آتش فروزی
نشان این آتش سودا بآبی	چو میخیزد ز گلبرگت گلابی
شراری مرده گیر از آتش خویش	اگر پروانه میرد هم ترا پیش
که باری گردی از پهلوی او چرب	شکاری گر کنی او را رسان ضرب
که باشد عیب اگر بندد بفتراک	چرا شاه افکند آن صید بر خاک
سخن بشنو ز پیران تا توانی	بین پیری من کم کن جوابی

خطاب شمع با کافور و استعانت از او

خوش آنکس را که چون شمع دلاویز
نه چون باد خنک هر گه نفس راند
نصیحتگو چو خود بی درد باشد
چو شمعش پند او بر دل سبک بود
ز پند سرد او بودی مشووش
تو ای فرسوده، سوز دل چه دانی
فسون بر من مدم چندین فسریدن
اگر بودی خنک باد دل آزار
ترا بس از سفیدی این اشعارت
بآزادی مده از عشق پندم
کسی کش همچو من آتش بجان است
ازین آتش که عشقم در دل افروخت
چونتوانی رهاند از آتشم تن
گرفتم کز وفایی پند گویم
چنین کاین آتشم در دل بلندست
به هر جائیکه آتش کارگر گشت
چو میسوزد ز سر تا پا وجودم
تو خود آن نیستی کز غمگساری
مگر کاین کارم از عنبر گشاید

زبانی در دهانست آتش انگیز
چراغ شوق صاحب درد بنشانند
هر آن پندی که گوید سرد باشد
دم او بر دل گرمش خنک بود
تو گفتی نيزدی آبی بر آتش
از آن یخ بارد از گفتار سردت
که خواهم از دم سرد تو مردن
خنک تر بوده ئی از وی تو بسیار
که کم باشد سفیدان را حرارت
که من در آتش دل چون بمیرم
بدو مردن حیات جاودان است
به هر حالی که باشد باید مسوخت
مرا در آتش دیگر میفکن
خنک گردی نگوئی چند گویم
بر او آب سخن کی سودمند است
کسی آبش چو زد خود تیز تر گشت
ندارد مرهم کافور سودم
نمایی گرمی با من بیاری
که این بوی وفا از عنبر آید

دلجویی و چاره سازی عنبر شمع را

خوشایاری که یار مبتلا نیست
چراغ افروز شام دردمد نیست
چو شمع از حد گذشتش سوز و زاری
چو زلف دلبران عنبر بر آشفست

ز خون گرمی در او بوی وفائست
نه بزم آرای روز سر بلند نیست
جگر میسوختش عنبر بیاری
بدو از طیب انفاس این سخن گفت

که ای کمتر غلام هندویت من
 دل و جانم نه تنها بسته تست
 اگر نورت دلیل من نگشتی
 ز خون گرمی که بینم هر دم از تو
 اگر داری تو آتش در رگ و پوست
 منت پروردم ای حور بهشتی
 مسوز از غم که گر من بایدم سوخت
 گرم باید بر آتش شد بیادت
 ز من بهتر نداری چاره جوئی
 بود سحر و فسون پیوسته کارم
 چنان پی برده ام افسونگری را
 چو در تعویذ پیچم همچو سالک
 بر آتش گر نهم بوئی پی راز
 بیوی من پری سوی من آید
 کنون آن غایت کز دیده دورست
 بنام او نهم بوئی بر آتش
 اگر چون مه بود بر اوج گردون
 و گر چون زر بود در سنگ خارا
 به بینم حالت صبر و سکونش
 سواد چشمم از زوی تو روشن
 که هست و نیستم وابسته تست
 چراغ کار من روشن نگشتی
 سیه رو باشم از بر گردم از تو
 مرا هم رگ بجان میگیری ایدوست
 که جان در آتش از بهر تو دارم
 چو گل خواهم رخت از شادی افروخت
 بسوزم تا بدست آرم مرادت
 که دارم از فسون و سحر بویی
 ز گاو سامری میراث دارم
 که آرم در خط فرمان پری را
 شود بر وفق مقصودم ملایک
 ز سر غیب گویم قصه ها باز
 یکایک قصه غیبم نماید
 دلت از غیبت او بی حضورست
 به بینم چیست حال آن بلاکش
 و گر زیر زمین چون گنج قارون
 کنم بهر تواس از سنگ پیدا
 بگویم یک بیک حال درونش

بو نهادن عنبر بر آتش و خبر یافتن از پروانه

خوشا دلخسته ئی کور است یاری
 کر این را آتشی در دل فروزد
 اسیر آنکس که او یاری ندارد
 چو عنبر دید حال او مشوش
 در آتش بوی خود عنبر چوبنهاد
 خوشایاری که دارد غمگساری
 دل او هم ز بهر این بسوزد
 حزن آن دل که غمخواری ندارد
 نهاد از بهر او بوئی بر آتش
 رموز غیب گوئی کرد بنیاد

که حالی منقلب می بینم او را
 گر از بیماریش پرسی خرابست
 چو موئی گشته از ضعف و چنانست
 عجب بیمار و محزون می نماید
 به صحرائی همی گردد چو نجیر
 در آن وادی که آن مسکین اسیر است
 نه چندان بیخودی هست از جنونش
 گرش لطف تو پیرامن نگرده
 ز یاری گر کسی دستش نگیرد
 اگر پرسی کجا او را مقام است
 تو گر بیماری او هم سینه ریشست
 تو چون گل گر دل از داغت فکارست
 چو او جز بهر تورنجور نبود
 که معشوق و محب پاک دیده
 بود خورشید تابان صورت دوست
 اگر ز آیینیه تا خورشید تابان
 چو مهر از تاب سوز سینه سوزد
 کنون ای لاله روی عنبرین موی
 مخور غم گر چه جانت هجر او سوخت
 بصورت دور و در معنی قرین است
 وصل او گرت گویم نصیب است
 بغایت مضطرب می بینم او را
 ور از صبر و سکون در اضطرابست
 کزو تا مرگ مویی در میانست
 درون ریش و جگر خون می نماید
 که نتوان شیر را بستن به زنجیر
 هوای دوزخ آنجا ز مهرپرست
 که باز آرم به تعویذ و فسونش
 چراغ کار او روشن نگرده
 به تنهائی و بی یاری بمیرد
 زمینی تیره از سرحد شام است
 بسی جانشوزی او را از تو بیش است
 چو بلبل داغ و درد او هزارست
 تو هم گر سوزی از غم دور نبود
 دو تن باشد ز یک جان آفریده
 دل پاک از صفا آیینیه اوست
 بود بعد مسافت صد بیبان
 بجان آیینیه را آتش فروزد
 سهی قد سرو ناز آتشین روی
 که خواهد رویت از وصل وی فروخت
 برون از چشم و در دل همنشین است
 بعیدست این و لیکن عنقریب است

تضرع کردن شمع پیش عنبر

والتماس مواصلت با پروانه

عجب حالی است عشق و دردمندی
 که گر شاهنشهی درویش گردی
 که با پستی کشد کار بانندی
 دعاگوی غلام خویش گردی

چو شمع از عنبر آن احوال بشنید
 زبان بگشاد و گفت از روی عزت
 توئی روشن سواد دیده من
 توئی سر حلقه زنجیر مویان
 ز تو دارم امید روشنائی
 چراغ چشمم از روی تو روشن
 چو جانم کرده ئی جا در رگ و پوست
 چو گل تا گشتم از بویت معطر
 به مهرت همچو صبح امیدوارم
 خوشم با داغ دل کز سوز داغم
 مرا تنهانه طیب طینت از تست
 کسی گر گیرد در زر همه تن
 کنون ای همدم دیرینه من
 ز راه چاره جوئی خواهمت کرد
 ترا چون هست حکم غیبگوئی
 کسی سوی وی از افسون فرستی
 به خط عنبرین باوی پیامی
 کسی جوئی که بهر نامه پیشش
 ز آل دیده گیرم نامه در موم
 جوابش داد عنبر کای دل افروز
 کسی باید بدین کارت فرستاد
 نگیرد هیچکس او را پریوش
 چو نبود باد را از جستجو ایست
 یکی باید بسوی او نهانی
 رسولی کین رسالت زو بر آید
 نیاز و دردمندی مصلحت دید
 که ناید از تو جز بوی محبت
 سویدای دل غمدیده من
 به خوبی خال روی ماه رویان
 که آید از تو بوی آشنائی
 دماغ جانم از بوی تو گلشن
 نیم یکذره خالی از تو ایدوست
 شمیم شد نسیم روح پرور
 نفس زان بیتو یکدم بر نیارم
 همه بوی تو آید بر دماغ
 بتان را هم به گردن منت از تست
 هنوز هست منتهای به گردن
 که آگاهی ز سوز سینه من
 چو خود گفתי بجایم باید آورد
 نشانی خواهم از پروانه جوئی
 بیاز آورد آن مجنون فرستی
 نویسی از زبان من سلامی
 روان سازم چو آب چشمم خویشش
 مگر بادش نگردد قصه معلوم
 چراغت زنده باد از بخت فیروز
 که نتواند بگرد او رسد باد
 رود چون آب و باز آید چو آتش
 بقاصد نامه دادن مصلحت نیست
 رساند از تو پیغام زبانی
 جز نور تو غیری را نشاید

رسول فرستادن شمع نور را بسوی پروانه

رسولی بود امی چون پیمبر
 رسول عقل را جبریل الهام
 که شمعش همره دل از رفیقان
 ازین روشن ضمیری نام او نور
 سبک سیری که چون برق یمانی
 چو صبح از سر عتش تا کس زدی دم
 ز بس بیندگی چون صبح روشن
 ز شخص او که همچون جان روان بود
 چو حرفی از زبان شمع جستی
 بخواندش شمع و گفت از آشنائی
 ترا باید بسوی یار من شد
 چه گویم کز غم چون سوخت حرمن
 شکست آن نخل بالائی که بودم
 ز غم آهم غبار انگیز گشته
 چو در سیمین تنم غم آتش انگیزت
 گلاب اشکم از دامن گذشته
 دلم خاکستر از سوز درونست
 ز خاکستر شود آینه روشن
 گوا هست آتش شوقی که دارم
 چو کرد آن کار شمع از نور در خواست
 برسم بندگی اول ثنا گفت
 که خورشید رخت تابنده بادا
 نتابم روی دل از صحبت تو
 به خدمت سوی آن صید رمیده
 گرم گوئی چومی از شیشه در کاس
 که بی خط سر پنهان بودش از بر
 ز عرش دل چنین آورد پیغام
 رفیقی بود از صاحب طریقان
 بعنوان رسولی گشته مشهور
 نکردی باد با او همعنانی
 بیکدم گشته بودی گرد عالم
 نبود از وی نهان یکچشم روشن
 صفای ظاهر و باطن عیان بود
 ضمیر روشن او نقش بستی
 که ای چشم و چراغ روشنائی
 ز یاری بایدت غمخوار من شد
 ز داغ دل چه آمد بر سر من
 نشست آن سرکشیهائی که بودم
 رخم چون لاله دود آمیز گشته
 همه سیماب گشت از دیده ام ریخت
 گل رویم ز حال خویش گشته
 وز آن خاکستر رخ بیره گونست
 وزان شد تیره تر آینه من
 که دیداری به دیداری رسانی
 سبک چون برق، نور از جای بر خاست
 پس از چندین ثنا او را دعا گفت
 بنور معنی ات دل زنده بادا
 که باشد هستی ام از دولت تو
 چو میفرمائی ام رفتن، بدیده
 به چشم و سر روم بالعین و الزلراس

ولی باید ترا زین خانه‌تار علم بیرون زد از پیشانی خود
 که گر روی تو پشتیبان نباشد فروغ کار من چندان نباشد
 ز خورشید جمالت پرده بگشای ره مقصد بنور خویش بنمای

بیرون آمدن شمع از پرده فانوس و روان شدن نور بجستجوی پروانه

اگر عاشق گهی بهر صبوری بود در پرده عصمت ضروری
 عجب نبود چو گردد شوق تفزون که آید بی سبب از پرده بیرون
 گشاد پرده چو نشمع آرزو کرد بهمت گل برون از غنچه آورد
 در آمد خادم و دامن فانوس به خدمت در میان زد از زمین بوس
 جمال شمع چون برقع بر انداخت جهان روشن به نور خویشتن ساخت
 از آزادی چو گل خندان بر آمد تو گفتی یوسف از زندان بر آمد
 چو مهر از صبح عارض چهره بگشود به نور خویش راه شام پیمود
 روان شد نور همچون برق تابان پی پروانه جستن در بیابان
 نبود از جستجو یکدم فراغش همی جستی در آن شب با چراغش
 در آن ظلمت همی شد با دل جمع که پشتش گرم بود از جانب شمع
 به هرمنزل که از روزن همیرفت به چشم دیوودد روشن همیرفت
 چنان جستش که گشت از جستجوست و لیکن یافت آخر آنچه می جست
 کسی گر در پی چیزی شتابد اگر جوید بصدق آخر بیابد
 مدار ابطال از جویندگی دست که در جویندگی یا بندگی هست

یافتن نور پروانه را بحالت زار و حال شمع را در عشق با او گفتن

چو نور از جستجو یک لحظه ننشست رسید آخر بدان پروانه مست
 چنان دیدش که بود از چشم مردم به چشم مردمان چشم خود گم
 اگر گویم خیالی مینمودی خیال من بود کان هم نبود

فتاده بالها در هم کشیده
چنانش سوز داغ از سر گذشته
تنش چون مردمان دیده خویش
نظر چون باز کرد آن نور را دید
ز عین مردمی چون پیش خواندش
چو شمعش رشته های جان بر آشفست
که ای از لطف، چشم روشن من
تویی چشم مرا آن روشنائی
بگو با من حدیث شمع روشن
بگو چون است و باوی همنفس کیست
زبان بگشاد نور و راز گفتش
خبر از سوز داغ و زاریش گفت
به اول مژده شادی رساندش
چو بشنید این سخن بسیار بگریست
ز شوق شمع داغ دل فزودش
بزاری گفتش ای نور دویده
ز شرح محنت آن شاه خوبان
چو غمگین کردیم غمخوار من شو
درین محنت کسم فریادرس نیست
چو از لطف بگشای

ورق بر هم زده گشته جریده
که خاک از سایه او داغ گشته
ز غم در عین زاری با دل ریش
به مهر شمع او را گرم پرسید
روان بر دیده روشن نشاندش
بنور از شوق نور چشم خود گفت
چراغ عمر من گشت از تو روشن
که افروزی چراغ آشنائی
که باری از فراقش سوختم من
مرا حال اینچنین شد حال او چیست
حکایت های یکایک باز گفتش
پس آنکه قصه بیماریش گفت
بآخر زهر دلتنگی چشاندش
چو شمع از آتش دل زار بگریست
یکی صد گشت آن داغی که بودش
چراغ خاطر محنت کشیده
مرا آتش زدی در رشته جان
شفا بخش دل بیمار من شو
و گر باشد کسی، غیر از تو کس نیست
رهی بر کعبه مقصود بنمای

دلالت کردن نور، پروانه را بسوی شمع

سعادت بر کسی چون دیده دوزد
اگر شمع بر افروزد گدا را
چو دولت دیده اقبال بگماشت
نشان دادش ز یاری رهبر نور

ز غیب او را چراغی بر فروزد
بر آرد آتشی از سنگ خارا
بمهر آن ذره را از خاک بر داشت
جمال دلفروز شمع از دور

چو آن مسکین نظر بر شمعش افتاد
 ز شوق شمع بیخود شد بدان نحو
 چو باز آن شب نشین کوی محنت
 ز شوق شمع جست از جای خود چست
 چو مرغ از روشنی آمد به پرواز
 ز هی نوری که در یکطرفه العین
 شد وگفت و شنید آنگه که آمد
 چو شد پروانه سوی روشنائی
 نهاده بو بر آتش شمع دلجو
 شنیدی بوی او، پروانه مست
 نمودی سوی او آن خورشید میلی
 چو ماندی از پریدن میدویدی
 به هر حالی که بود از راه همت
 ز مستی هستی خود رفتش از یاد
 که نقش زندگی گردید از او محو
 دمید از روی شمعش صبح دولت
 پر و بال دگر پنداریش رست
 بنور شمع سوی شمع شد باز
 چو نور مصطفی تا قاب قوسین
 هنوزش گرم بودی جای و مسند
 شنید از شمع بوی آشنائی
 بنزد خویش تن میخواندش از بو
 شدی از هوش چون دیوانه مست
 بدان شوقی که مجنون را به لیلی
 به ره چون مرغ بسمل می طپیدی
 رسید آخر به منزلگاه دولت

بهم رسیدن پروانه و شمع

و فدا کردن پروانه خود را

عجب وقتی جگر سوزست آن دم
 دو عاشق را نظر چون بر هم افتد
 چو کردند آن دوتن درهم نگاهی
 ز چشم هر دو از غم زار زاری
 نظر چون شمع را بر وی فتادی
 بپروانه نظر چون باز میکرد
 ز سوز سینه با هم راز گفتند
 ولیکن شمع بس حالی عجب داشت
 نه چندان ز هر هجرش کار گر بود
 چو زهری کارگر گردید در دل
 که افتد عاشقان را دیده بر هم
 تو گوئی آتشی در عالم افتد
 بر آمد از درون هر دو آهی
 بر آمد گریه بی اختیاری
 ز چشمش گریه شادی گشادی
 ز شوقش مرغ جان پرواز میکرد
 حکایت های دوری باز گفتند
 ز دست داغ هجران جان بلب داشت
 که تریاک وصالش داشتی سود
 شود تریاک هم زهر هلاهل

مگو در وصل از هجران چه باک است
 چراغ از نور خود گردیده افروخت
 ز وصلش شمع سوز دل بتر گشت
 فرو رفتی بد داغ درد مندی
 تنش گاهی ز مشتاقی نمودی
 چو حال شمع را پروانه بد دید
 بدو گفت ای سر من خاک پایت
 چنین حالی که در عالم پذیرد؟
 پس از مرگ تو در روی که بینم؟
 بگفت این و گذشت از کوی هستی
 چنانش سوز عشق از دل علم زد
 چنان سوز دلش آتش بر افروخت
 در آتش سوخت جان خود بصد ذوق
 زهی مجنون دل آزردۀ عشق
 فروغ سینه ارباب محنت
 در آتش عاقبت آن جور کش رفت
 چنین باشد طریق جان سپردن
 دلا، پروانه وش در عشق جان ده
 کسی در عاشقی فیروز باشد
 برای دوست بازد جان خود را
 نه ز انسان عاشقان سست پیمان
 نباشد عشق او جز کید و تزویر
 بحیله دلبهران را رام سازد
 ازین جا باز گردم سوی مقصود
 که گه در وصل هم بیم هلاک است
 بسی دیدیم کزوی خانه هم سوخت
 تو گفتی درد و داغش بیشتر گشت
 به پستی رو نهادی از بلندی
 بجز آهی از و باقی نبود
 فدائی وار گردد شمع گردید
 هزاران همچو من بادا فدایت
 که عاشق زنده و معشوق میرد
 چو بگشایم نظر سوی که بینم؟
 در آتش شد درون از عین مستی
 که در آتش به شوق دل قدم زد
 که رخت هستیش سر تا قدم سوخت
 زهی چشم و چراغ جانگدازان
 زهی آهوی پیکان خورده عشق
 چراغ دیده اهل محبت
 به جانان داد جان وه چه خوش رفت
 برآه دوست دادن جان و مردن
 که این مرگ از حیات جاودان به
 که چون پروانه خرمن سوز باشد
 بیایان آورد پیمان خود را
 که سازد شهره خود در عشق جانان
 که گردد حیلۀ ور چون رو به پیر
 خود و معشوق را بد نام سازد
 بگویم حال شمع محنت آلود

ماتمداری شمع برای پروانه

و جان بجانان سپردن

خوش آن یاران که در یاری شفیقتد
عجب ز آتش پرست این شیوه نیکوست
طریق و مذهب عاشق چنانست
چو آن مجنون کوی مهربانی
دل شمع از غمش در شیون آویخت
بسر رفت آب چشمش بسکه جوشید
تنش بی تاب شد جانش بر آشت
چه عمرست این که در آغاز و انجام
فلک کز سوز مهرم سینه بگداخت
چو من از ماتم خود سوخت جانم
خوشست این گریه از چشم ترمن
چو دیدی مرده آن غمدیده خود
ز دود خویشتن بر سر سیه بست
ببست از خنده لعل گوهر آگین
دمادم از گل رخساره کنیدی
ز دود دل بماتم کله بستش
ز سوز گریه و آه دمادم
زبان را بر کشیدی از ارادت
به آخر از درون آهی بر آورد
چو سر و قامت شمع از میان رفت
چو کار مهر روی او تبه گشت
گل رویش ز ماتم سوسنی شد
چو بودی دود دل دنباله او
چو آخر دست جان شست از علاقه
به مرگ و زندگی با هم رفیقتد
که در آتش رود با پیکر دوست
که هر کو خود نکشت از عاصیانست
در آتش سوخت رخت زندگانی
ز آب چشم خود طوفان بر انگیخت
وز آن آب آتش شوقش خروشید
کبابی شد دلش وز سوز دل گفت
نرفتم بر مراد خویش یک گام
ز بهر سوختن گوئی مرا ساخت
چه ماتم زد مرا دیگر ندانم
که دانم کس نگرید بر سر من
همی شستش بآب دیده خود
به ماتمداری پروانه بنشست
گشاد از دود بر رخ موی مشکین
چو ریحان بر سر خاکش فکندی
سیه پوشید و بر ماتم نشستش
چو کار جان رسید او را بیکدم
چو انگشت از پی شهد شهادت
به جانان جان خود او نیز بسپرد
فلک گفتا بجای راستان رفت
فرو رفت و شفق ابر سیه گشت
سواد دیده اش بی روشنی شد
مبدل شد بریحان لاله او
نهادش دود بر بالین اتاقه

به بین عذرای ما چون وامقی کرد
 ره پا کان چنین باید سپارند
 بیزم عاشقان مردن حریفیست
 هوس جولانگه ر عنا و شان است
 هوس ناکسی نگوئی عشق و مستی است
 زلال عشق کز کوثر گذشتست
 چو عاشق راست پوید در طریقت
 هر آن عشقی که محض جانگداز است
 روان هر دوشان پر نور بادا
 که هم معشوقی و هم عاشقی کرد
 وگرنه زحمت پاکان ندارند
 و گر نه عشق و آسایش ظریفیست
 محبت وادی محنت کشان است
 که لعبت بازی و صورت پرستی است
 ز ما تر دامن آلوده گشتست
 مجاز او شود عین حقیقت
 حقیقت نیست گر گوئی مجاز است
 حدیث عشقشان مشهور بادا

خاتمت کتاب

بحمدالله که این فرخنده بنیاد
 فلک پروانه توفیق دادم
 سعادت کرد از عین عنایت
 درین مجلس که چندین ذوفنون بود
 ولی صاحب‌دلی کز دولت او
 دلم چون پسته شاد از نعمت اوست
 چو فرمود این گهر می بایدت سفت
 توقع دارم از روی طریقت
 که سهو من قلم بر سر ز نندش
 اگر تیر نی کلکم درین راه
 دلم کین نخل مومی را بر آورد
 که نظم رشحی از بحر نظامی است
 ولی در عاشقی اینجا تماشا است
 بهار من کزو گلها بر آمد
 چو از تعداد بر وفق مراد است
 بپایان آمد و عمرم امان داد
 ز مهر فروخت این شمع مرادم
 چرا غم روشن از شمع هدایت
 ز من این مجلس آرائی فزون بود
 تنم پرورده شد در نعمت او
 که مغز استخوان از دولت اوست
 نعم بایستم از حق نعم گفت
 ز غواصان دریای حقیقت
 نه این گوهر به عیبی بشکندش
 خطائی کرده است استغفرالله
 چو شمع از شرم در خود سر فرو برد
 شرابم جرعه‌یی از جام جامی است
 که شیرین خسرو و یوسف زلیخاست
 به یک فصل ربیع آخر سر آمد
 بنام حق هزار و یک فتادست

که تصدیع آورد ناگه بتطویل	به تخفیفش از آن کردیم تعجیل
که سوز وزاری خود خرج کردم	نه از پروانه مستی درج کردم
بود تم الكتاب الله اعلم (894)	سخن کز بهر تاریخش کنم کم
دعایی کن که این رسم گدائی است	بیا اهلی که اینها خود نمائی است
به لوح و کرسی و عرش عظیمت	خداوند بمنشور قدیمت
روان من بذکرش تازه گردان	که نظم من بلند آوازه گردان
قبول خاطر صاحب‌دلان کن	نشاط افزای بزم مقبلان کن

پایان مثنوی شمع و پروانه

KAYNAKÇA

- Açıl, Berat, *Klasik Türk Edebiyatında Alegori* (1. Baskı), Küre Yayınları, İstanbul 2013.
- Affî, Rahîm, *Ferhengnâme-i Şi'ri I-III* (1. Baskı), İntişârât-i Surûş, Tahran 1372 hş.
- Aktaş, Şerif - Gündüz, Osman, *Yazılı ve Sözlü Anlatım* (19. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- Akyüz, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, İstanbul 1988, I, 298-299.
- Albayrak, Nurettin, "Ferhad ve Şirin", *DİA*, Ankara 1995, XII, 388-389.
- Amîd, Hasan, *Ferheng-i Farsî* (1. Baskı), İntişârât-i Ferhengnûma, Tahran 1388 hş.
- Âmulî, Tâlib, *Külliyât-i Eş'ar-i Tâlib-i Âmulî* (tsh. Tâhirî Şehâb), (2. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1391 hş.
- Anbarcıoğlu, Meliha, "Türk ve İran Edebiyatlarında Mihr u Mâh ve Mihr u Müşterî Mesnevileri" *TTK Belleten*, XLVII/188, Ankara 1984, 1151-1189.
- Arâbî, İbn, *Futuhât-ı Mekkiyye/Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (çev. Ekrem Demirli), (1. Baskı), Litera Yayıncılık, İstanbul 2015.
- Armutlu, Sadık, "Kelebeğin Ateşe Yolculuğu, Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem' ü Pervâne Mesnevileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 39, 877-907.
- , "Şem ve Pervâne", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 495-497.
- , *Zâtî'nin Şem' ü Pervâne'si: İnceleme-Metin* (Yayımlanmamış doktora tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Abd., Malatya 1998.
- , "Farsça ve Türkçe Şem' ü Pervâne'ler arasında bir karşılaştırma denemesi", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VI/Mesnevî: Hikâyenin Şiiri* (Haz. Hatice Aynur, Müjgan Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım), Turkuaz Yayınları, İstanbul 2011, 50-163.
- Âsım Efendi, Mütercim, *Burhân-ı Katı* (haz. Müsrel Öztürk, Derya Örs), (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009.
- Atalay, Mehmet, "Zahîr-i Fâyâbî", *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 87-88.
- Attâr, Ferîdüddîn, *Esrâr-nâme* (çev. Mehmet Kanar), (1. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- , *İlâhînâme* (çev. Mehmet Kanar), (1. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

- , *Mantık Al-Tayr* (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), (11. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- , *Mantuku 't-Tayr* (çev. Mustafa Çiçekler), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.
- , *Mantuku 't-tayr* (çev. Gökhan Çetinkaya), (1. Baskı), Semerkand Yayınları, İstanbul 2016.
- , *Mantuku 't-tayr* (çev. Sedat Baran), Antik Dünya Klasikleri, İstanbul 2007.
- Avni Bey, Yenişehirli, *Dîvân* (haz. M. Kayahan Özgül), (1. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- Avşar, Ziya, “Evrensel Bir Hikâye: Salamân u Absâl ve Kökeni”, *Turkish Studies*, 2/4, 2007
- Ayan, Gönül, *Lâmi 'î Vâmık u Azrâ İnceleme-Metin*, AKM Yay., Ankara 1998.
- Azamat, Nihat, “Nâsır-ı Hüsrev”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 395-397.
- Babür, Yusuf, “Şeyh-i San'ân Kıssasına Dair”, *Turkish Studies*, 8/13, Ankara 2013, 509-516.
- Bâfkî, Vahşî, *Dîvân-i Vahşî-i Bâfkî* (haz. Hüseyin Âzerân), (11. Baskı), Müessesesi-i İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1391 hş.
- Bahar, Meliku'ş-şuarâ, *Dîvân-i Eş'ar-i Meliku'ş-şuarâ Bahar* (haz. Azîz Mehdî, Dâmûn Selâhî), (4. Baskı), İntişârât-i Nigâh, Tahran 1391 hş.
- Baklî, Rûzbihân, *Abheru'l-Aşîkîn* (tsh. Henry Corbin, Muhammed-i Muin), (3. Baskı), İntişârât-i Menûçîhr, Paris-Tahran 1366 hş.
- Belhî, Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Mesnevî-i Mânevî* (tsh. Kıvamuddîn Hurremşâhî), (9. Baskı), İntişârât-i Dûstân, Tahran 1386 hş.
- Belhî, Unsurî, *Bergozide-i Eş'ar-i Ustâd-i Unsurî-yi Belhî* (haz. Muhammed Debir-siyâkî), (4. Baskı), İntişârât-i Emir Kebir, Tahran 1365 hş.
- Beylekânî, Mucîruddîn, *Dîvân-i Mucîruddîn-i Beylekânî* (tsh. Muhammed Âbâdî), (1. Baskı), İntişârât-i Müessesesi-i Tarih ve Ferheng-i İran, Tebriz 1358 hş.
- Bilgegil, Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (2. Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Bilgin, Azmi, “Mihr ü Müşteri”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 28-29.
- Bilgin, Orhan, “Fahreddîn-i Irâkî”, *DİA*, İstanbul 1995, XII, 84-86.
- Bistâmî, Furûgî, *Dîvân* (tsh. Seyyid Vahîd Simnânî), (1. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1388 hş.

- Buharâî, Nâsır, *Dîvân-i Eş‘ar-i Nasır-i Buharâî* (haz. Mehdi Direhşân), (1. Baskı), Bonyâd-i Nîkûkârî-yi Nûriyânî, Tahran 1353 hş.
- Câmî, Abdurrahmân, *Heft Evreng* (tsh. Murtaza Muderris-i Gîlânî), (2. Baskı), Neşr-i Ahûrâ, Tahran 1386 hş.
- _____, *Nefahâtü’l-uns* (tsh. Muhammed Duabedî), (6. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1386 hş.
- Câmî, Molla, *Tuhfetu’l Ahrâr* (çev. Yusuf Öz), (1. Baskı), Semerkand Yayınları, İstanbul 2014.
- Can, Adem, “Romanda Zaman Meselesi”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 5/7, 2013, 107-137.
- Cebecoğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (5. Baskı), Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.
- Cebelî, Abdülvâsî, *Dîvân-i Abdülvâsî-i Cebelî* (tsh. Zebihullâh Safâ), (2. Baskı), Müesses-i İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 2536 şş.
- Cogito/Aşk* (12. Baskı), Yapı Kredi yayınları, S. 4, Bahar 1995, İstanbul 2009.
- Coşkun, Menderes, “Klasik Türk Şiirinde Mürekkep İstiare, Temsilî İstiare ve Alegori”, *Bilig*, Yaz, S. 38, 2005, 51-70.
- Coşguner, Fahrettin, *Menûçihri-yi Damgânî, Divanı’nın Tahlili ve Tercümesi* (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Fars Dili ve Edebiyatı Abd., Ankara 2002.
- Cürcânî, *Delâilü’l-İ‘câz Sözdizimi ve Anlambilim* (çev. Osman Güman), (1. Baskı), Littera Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Çağrııcı, Mustafa, “Gazzâlî”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 489-505.
- Çapan, Pervin, “Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn’unda Tematik Olarak Aşk”, *Turkish Studies*, 4/7, 2009.
- Çavuşoğlu, Mehmet, “Avni Bey, Yenişehirli”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 123-124.
- Çelebi, Asaf Hâlet, *Molla Câmî*, (2. Baskı), Hece Yayınları, Ankara 2012.
- Çelebi, Lâmi‘î, *Salâmân ve Absâl* (haz. Erdoğan Uludağ), (1. Baskı), Büyüyenay Yayınları, İstanbul 2013,
- Çiçekler, Mustafa, “Sa‘dî-i Şîrâzî”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 405-407.
- Çiftçi, Hasan, “Ubeyd-i Zâkânî”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 16-17.

- _____, Hasan Çiftçi, “Şem‘ (Mum) ile Pervâne (Kelebek) ve İlgili Farsça, Türkçe Atasözleri ve Örnek Şiirler”, *Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*, (IV), 33, 2004, 33-57.
- Da‘i el-İslam, Seyyid Muhammed Ali, *Ferheng-i Nizâm*, Tahran 1363 hş., I-III.
- Dâd, Sîma, *Ferheng-i Istilâhât-ı Edebî* (4. Baskı), İntişârât-i Morvârîd, Tahran 1378 hş.
- Dairetü’l-Maarif-i Farsî I-III* (ed. Komisyon, Ğulamhuseyn-i Mesâhib), (6. Baskı), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1391 hş.
- Damgânî, Menûçihri, *Dîvân-i Menûçihri-i Damgânî* (haz. Seyyîd Muhammed Debîrsiyâkî), (7. Baskı), Tahran 1370 hş.
- Dâye, Necmeddîn, *Tasavvuf Yolu/Mirsadu’l-ibâd* (çev. Halil Baltacı), (1. Baskı), İfav Yayınları, İstanbul 2013.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kafiye* (1. Baskı), Atatürk Üniversitesi Ofset Tesisleri, Erzurum 2005.
- _____, *Farsça Edatlar ve Bağlaçlar Sözlüğü* (1. Baskı), Kurtuba Kitap, İstanbul 2010.
- _____, “Teşbih/Fars Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul 2011, XXXX, 556-557.
- Demirel, Gamze, “Şem ve Pervânenin İçsel Yolculuğuna Dair Felsefî Bir Yaklaşım”, *Hacettepe Türkiyat Araştırmaları*, 3/5, 2006, 139.
- Demirel, Şener, “Sembol, Sembolik Dil ve Bu Bağlamda Mesnevi’nin İlk 18 Beytindeki Sembolik Unsurlar”, *Turkish Studies*, 7/3, Ankara 2012.
- Dihhuda, Ali Ekber, *Lugatnâme I-XV* (2. Baskı), İntişârât ve Çâp-i Dânişgâh-i Tahran, Tahran 1377 hş.
- Dihlevî, Bîdil, *Dîvân-ı Bîdil-i Dihlevî I-II* (tsh. Ekber Bihdârvend), (2. Baskı), İntişârât-i Negâh, Tahran 1386 hş.
- Doğan, Ahmet, Hüsn ü Aşk’ta Sembolik Anlatım, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, 9/1, 87-98.
- Doğu Batı/Aşk ve Doğu (2. Baskı), Doğu Batı Yayınları, S. 26, Ankara 2006.
- Dolu, Hâlîde Cemîl, “Yûsuf Hikâyesi Hakkında Birkaç Söz ve Bazı Türkçe Nüshalar”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, VI, Mayıs, 1952.
- _____, *Menş’inden Beri Yûsuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları* (Yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul 1953.
- Durmuş, İsmail - Pala, İskender, “İstiare”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 315-318.
- Durmuş, İsmail, “Leylâ ve Mecnûn”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 159-160.
- _____, “Temsil”, *DİA*, İstanbul 2011, XXXX, 434-435.

- , “Uzrî Aşk”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 259-261.
- Ebu'l-Hayr, Ebû Saîd, *Esrarü't-tevhîd* (haz. Hüseyin Bedreddîn), (2. Baskı), İntişârât-i Senâyî, Tahran 1389 hş.
- , *Rubâiyyât-i Hazret-i Sultan Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr* (nşr. Seyyid Kurban Ali Bismil), (byy), 1349 hş.
- , *Rubailer* (çev. Mehmet Kanar), (1. Baskı), Şule Yayınları, İstanbul 2013.
- Eğri, Sadettin, “Vîs u Râmîn Mesnevilerinde Kahramanların Özellikleri ve Aşk Anlayışları”, *İlmi Araştırmalar*, XII, İstanbul 2001.
- Envâr, Kâsım, *Külliyât-ı Kâsım-ı Envâr* (tsh. Sâ'id-i Nefisî), İntişârât-i Senâî, Tahran 1337 hş.
- Enverî, Ebu'l-Kâsım Hasan b. Ahmed, *Mesnevî-yi Vâmık u Azrâ* (haz. Ahmed Rabbânî), İntişârât-i Dânişgâh-i Pencâb, Lahor 1966.
- , *Dîvân-i Enverî* (tsh. Pervîz Bâbâyî), (1. Baskı), İntişârât-i Negâh, Tahran 1376 hş.
- Enverî, Hasan, *Ferheng-i Kinâyât-i Sohen I-II* (1. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1383 hş.
- , *Ferheng-i Rûz-i Sohen* (3. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1383 hş.
- , *Ferheng-i Bozorg-i Sohen I-VIII* (4. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1386 hş.
- Erkan, Mustafa, “Hüsrev ve Şîrîn”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 53-55.
- Fâryâbî, Zahîr, *Dîvân-i Zahîr-i Fâryâbî* (tsh. Seyyid Muhsin Âsârcûyî), (1. Baskı), İntişârât-i Senâyî, Tahran 1388 hş.
- Fergânî, Seyf, *Dîvân-i Seyf-i Fergânî* (tsh. Zebihullah Sâfâ), (2. Baskı), İntişârât-i Firdovs, Tahran 1392 hş.
- Ferhâdî, Revân, “Bîdil”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 134-135.
- Firdevsî, Ebu'l Kâsım, *Şahnâme* (Moskova Baskısı), (2. Baskı), İntişârât-i Kitâb-i Âbân, Tahran 1384 hş.
- , *Şahnâme I* (çev. Necati Lugal), (1. Baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009.
- , *Şahnâme II* (çev. Nimet Yıldırım), (1. Baskı), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Furûzânfer, Bediuzzamân, *Şerh-i Ahvâl u Nakd u Tahlîl-i Âsâr-i Şeyh Ferîduddîn Muhammed Attâr-i Nîşâbûrî* (1. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1388 hş.

- Fuzulî, *Leylâ ve Mecnun* (haz. Muhammet Nur Doğan), (6. Baskı), Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2010.
- Gaznevî, Seyyid Hasan, *Dîvân-i Seyyid Hasan-i Gaznevî* (tsh. Muhammed Takî Muderis-i Rezevî), (1. Baskı), İntişârât-i Esâtîr, Tahran 1328 hş.
- Gazzâlî, Ahmed, *Sevânih* (haz. Kâsım-ı Keşkülî), (2. Baskı), İntişârât-i Sâlis, Tahran 1388 hş.
- , *Âşıkların Hâlleri Sevânihi'l-Uşşâk* (çev. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya), (2. Baskı), Hece Yayınları, Ankara 2012.
- Gazzâlî, İmam, *İhyâ-u 'Ulûmi'd-dîn I-VIII* (ter. Mehmet A. Müftüoğlu, tsh. Ali Fikri Yavuz), (1. Baskı), Çelik Yayınevi, İstanbul 2016.
- , *Nur Metafiziği "Mişkâtul-envâr"* (ter. Asım Cüneyd Köksal), (1. Baskı), Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2015.
- , *Mişkâtul-envâr*, (ter. Seyyîd Nasır-i Tabatabayî, mkd. Ebu'l-âlâ Afîfî), (1. Baskı), İntişârât-i Movlâ, Tahran 1389 hş.
- , *İhyâ-u 'Ulûmi'd-dîn I-IV* (çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul 1975.
- Gencevî, Hekîm Nizâmî, *Külliyât-i Hekîm Nizâmî-yi Gencevî* (tsh. Vahîd Destgiri), (3. Baskı), İntişârât-i Behzâd, Tahran, 1390 hş.
- , *Hamse-i Nizâmî* (tsh. Sâmiye Basîr-i Mujdehî), (2. Baskı), İntişârât-i Dûstân, Tahran, 1383 hş.
- , *Hüsrev ve Şîrîn* (çev. Sabri Sevsevil), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1986.
- , *Leylâ ve Mecnûn* (çev. A. Naci Tokmak), (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2013
- , *Leylâ vu Mecnûn*, (1. Baskı), Ketâb-i Âbân, Tahran 1391 hş.
- Goherîn, Seyyid Sâdık, *Şerh-i Istilâhât-i Tasavvuf I-X* (1. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1388 hş.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Yunus Emre ve Tasavvuf* (1. Baskı), İnkılâp Yayınevi, İstanbul 2008.
- Gurgânî, Fahreddîn Es'ad, *Vîs u Râmîn* (tsh. Magali Tudevâ, Aleksandır Gevasaryâ), (1. Baskı), İntişârât-i Mînâ, Tahran 1349 hş.
- , *Vîs ile Râmîn* (çev. Mehmet Kanar), (1. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

- Gürgendereli, Müberra, *Mostarlı Ziyâî Şeyh-i San'an Mesnevisi* (1. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- Halebî, Ali Asgar, Muhammed Alî-yi Furûgî, Kâsım-ı Ganî, *Hayyâm Hayatı, Felsefesi ve Gerçek Rubâîleri* (ter. Hasan Çiftçi, Orhan Başaran), (1. Baskı), İstanbul 2002.
- Hâlıkî, Muhammed Reza Berzger, *Şâh-i Nebât-i Hâfız* (4. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1382 hş.
- , *Şerh-i Gazelhâ-yi Sa'dî I-II* (2. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1392 hş.
- Hallâc, Hüseyin b. Mansûr, *Tavâsîn* (thk. ve ter. Atîk er-Rahmân-ı Osmânî), (1. Baskı), Matbuât-i Semen Âbâd, Lahor 2008.
- Hândmîr, *Habibü's-siyer I-IV* (tsh. Muhammed-i Debîrsiyâkî), (4. Baskı), İntişârât-i Hayyam, Tahran 1333 hş.
- Hayyam, Ömer, *Rubailer* (çev. Ali Güzelyüz), İstanbul, 2012.
- , *Rubailer* (çev. Sabahattin Eyüboğlu), (14. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- , *Rubâîhâ-yi Hayyâm* (haz. İsmâîl Miskîn), (1. Baskı), Neşr-i Emîrhânî, Tahran, 1384 hş.
- Hayyâmpûr, *Ferheng-i Sohenverân* (1. Baskı), İntişârât-i Telâye, Tahran 1368 hş.
- Hemedânî, Aynûlkudât, *Temhîdât* (tsh. Afîf-i Useyrân), (9. Baskı), İntişârât-i Menûçîhr, Tahran 1392 hş.
- Hikmet, Ali Asgar, *Mutezemmin-i Tahkikât der Târîh-i Ahvâl ve Âsâr-i Manzûm ve Mensûr-i Hatimu's-şuârâ Nureddîn Abdurrâhmân-i Câmî* (1. Baskı), Çâphâne-i Bank-ı Millî-yi İran, Tahran 1320 hş.
- Hilâlî, *Dîvân-i Hilâlî-yi Çağatâyî* (tsh. Said-i Nefîsî), (3. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1375 hş.
- Hoca, Nazîf, "Baklî", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 545-547.
- Horasanî, İ'mâd, *Dîvân-i İ'mâd-i Horasanî* (mkd. Mehdi Ehevân-i Sâlis), (4. Baskı), İntişârât-i Câvîdân, Tahran 1372 hş.
- Hurremşâhî, Bahâeddin, *Hâfızâme I-II* (1. Baskı), İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, Tahran, 1373 hş.
- Husrev, Nâsır, *Dîvân-i Nâsır-i Hüsrev* (haz. İntişârât-i Peyâm-i Adalet), (1. Baskı) Tahran 1389 hş.

- İrâkî, Fahreddîn, *Külliyât-ı Fahreddîn-i Irâkî* (tsh. Nesrin Muhteşem), (3. Baskı), İntişârât-ı Zevvâr, Tahran, 1372 hş.
- İ'tisâmî, Pervîn, *Dîvân-i Kasaîd u Mesneviyyât u Temsilât u Mukattiât-i Pervîn-i İ'tisâmî* (5. Baskı), Sâzmân-i Mustakîl Çâphâne-i Dovlet-i İran, Tahran 1962.
- İbn Sina, Sühreverdî, A. Gazzâlî, N. Razi, *İslam Felsefesinde Sembolik Hikâyeler* (çev. Derya Örs), (3. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- İnal, Gül Nihal, "Fuzûlî'nin Tasavvufî Aşk Söylemi", *Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2014, S. 2, 73-82.
- İnal Savi, Saime, "Pervîn-i İ'tisâmî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 246-247.
- , "Senâî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 502-503.
- İsmâîlpûr, "Şem u Pervâne", *Ferhengnâme-i Edeb-i Farsî I-VI* (ed. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş.
- Kanar, Mehmet, "Hikâye/Fars Edebiyatı", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 485-487.
- , *Farsça-Türkçe Sözlük* (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2008.
- , *Türkçe-Farsça Sözlük* (1. Baskı), Say Yayınları, İstanbul 2008.
- , "Nizâmî-i Gencevî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 183-185.
- , *Fehmî ve Şebisterî'den Şem' ve Pervâne* (2. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2009.
- Karahan, Abdülkadir, "Enverî, Evhadüddîn", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 267-268.
- Karaismailoğlu, Adnan, "Katrân-ı Tebrîzî", *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 59.
- , "Muizzî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 98-99.
- , "Şebüsterî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 400-401.
- Karakaya, Burcu, Garîb'in Yûsuf u Züleyhâ'sı, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 31, 2012/Bahar, 129-168.
- Kâşânî, Kelîm, *Dîvân-i Kelîm-i Kâşânî* (tsh. Huseyn-i Pertov-i Beydâyî), (2. Baskı), İntişârât-ı Senâî, Tahran 1391 hş.
- Kâşânî, Molla Muhsin Feyz, *Dîvân-ı Eş'ar-i Molla Muhsin Feyz-i Kâşânî* (haz. A'zam Cûzdânî, Nîlûfer Gulâmî), (Pdf).
- Kâşânî, Muhteşem, *Dîvân-i Mevlânâ Muhteşem-i Kâşânî* (tsh. Muhammed Gurkânî), (1. Baskı), İntişârât-ı Senâî, Tahran 1368 hş.
- Kavruk, Hasan - Pala, İskender, "Hikâye/Divan Edebiyatı", *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 491-493.

- Kedkenî, Muhammed Rıza Şefî', *Der İklîm-i Rûşenâyî* (7. Baskı), Neşr-i Âgeh, Tahran 1392 hş.
- , *Suver-i Hıyal der Şi'r-i Farsî* (17. Baskı), İntişârât-i Âgeh, Tahran 1393 hş.
- , *Zebân-i Şi'r der Nesr-i Sûfiye* (4. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1394 hş.
- Keklik, Nihat, Felsefe Bakımından Metafor, *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, S. 25, İstanbul 1984.
- Kelâbâzî, *Ta'arruf/Doğuş Devrinde Tasavvuf* (haz. Süleyman Uludağ), (2. Baskı), Der-gah Yayınları, İstanbul 1992.
- Kirmânî, Evhadüddîn, *Rubâiler* (çev. Mehmet Kanar), (1. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
- Kirmânî, Hâcû, *Külliyât-i Eş'ar-i Hâcû-yi Kîmânî* (tsh. Ahmed Sehîlî-yi Hânsârî), (1. Baskı), İntişârât-i Senâî, Tahran 1391 hş.
- Koncu, Hanife, "Yûsuf ve Züleyhâ", *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 38-40.
- Kopuz, Fatma, *Ferîdüddîn Attâr ve Muhtârname'sinin Türkçe Çevirisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens., Doğu Dilleri ve Edebiyatları Abd., Erzurum 2012.
- Korkmaz, Ramazan, *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi I-II* (11. Baskı), TDVY, Ankara 2009.
- Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi* (haz. Orhan Köprülü), Ankara 2011.
- , *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ, Ankara 2012.
- Kurnaz, Cemal, "Vuslat Yolculuğu", *Turkish Studies*, 5/3, Ankara 2010, 448- 461.
- Kurtuluş, Rıza, "Muhteşem-i Kâşânî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 77-78.
- , "Yûsuf ve Züleyhâ/Fars Edebiyatı", *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 40-41.
- , "Menûçîhrî", *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, 156-157.
- Kut, Günay, "Lâmiî Çelebi", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII, 96-97.
- Kutluer, İlhan ve Kâtipoğlu, Hasan, "Hay b. Yakzân", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 551-554.
- Lâhîcî, Şemseddîn Muhammed, *Şerh-i Gulşen-i Râz* (tsh. Muhammed Rıza Berzger-i Halîkî, İffet Kirbâsî), (11. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1393 hş.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı/Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar* (4. Baskı), Enderun Yayınları, İstanbul 1984.

- Mağribî, Şems, *Dîvân-ı Şems-i Mağribî* (haz. Seyyid Ebû Tâlib Mîr Âbidînî), (3. Baskı), İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1393 hş.
- Mansur, Hallâc, *Tavasîn* (Çev. Yaşar Günenç), (6. Baskı), Yaba Yayınları, İstanbul 2012.
- Mekkî, Hüseyin, *Gulzâr-i Edeb* (1. Baskı), Çâphâne-i Şirket-i Matbûât-i Tahran, Tahran 1319 hş.
- Merâgî, Evhadî, *Dîvân-ı Evhadî-yi Merâgî* (tsh. Sa'îd-i Nefisî), İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran, 1340 hş.
- Merhan, Aziz, Şeyh Abdurrezzak (Şeyh-i San'an) Destanının Eski Anadolu Türkçesindeki İlk Çevirisi (Mi?), *Türkiyat Mecmuası*, Bahar/22, 2012.
- Metînî, Celâl, “Şem‘ u Pervâne”, *İrânşinâsî*, Zimistân, S. 4, 1373 hş., 780-794.
- Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (tsh. Selâhaddin ed-Dîmeşki el-Ekberi; ed. Zafer Erginli), (1. Baskı), Kalem Yayınevi, İstanbul 2006.
- Mevlânâ Celâleddin Muhammed, *Mesnevî-i Ma'nevî* (haz. Adnan Karaismailoğlu, Der-ya Örs), (1. Baskı), Ankara 2007.
- , *Divân-ı Kebîr I-VIII* (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- , *Mesnevî* (çev. Adnan Karaismailoğlu), (9. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2009.
- Mevlevî, Mevlânâ Celâleddîn Muhammed, *Divân-ı Şems-i Tebrîzî* (tsh. Azîzullâh Kâsib) (5. Baskı), Neşr-i Muhammed, Tahran 1386 hş.
- Mu'ayyerî, Rehî, *Mecmua-yi Eş'ar-i Rehî-i Mu'ayyerî* (haz. Pervîn Kâimî), (4. Baskı), Neşr-i Peymân, Tahran 1389 hş.
- Mu'în, Muhammed, *Ferheng-i Farsî* (8. Baskı), İntişârât-ı Emîr Kebîr, Tahran 1371 hş.
- Muhabbetî, Mehdî, *Bedî'-i Nov Huner-i Sâht u Ârâyeş-i Sohen* (2. Baskı), İntişârât-ı Sohen, Tahran 1386 hş.
- Muizzî, Emîr, *Dîvân-ı Emîr Muizzî-i Nişâbûrî* (tsh. Muhammed Rıza Kanberî), (2. Baskı), İntişârât-ı Zevvâr, Tahran 1393 hş.
- Mustevfî, Hamdullâh, *Tarih-i Gozide* (haz. Abdülhüseyin Nevâî), (5. Baskı), İntişârât-ı Emir Kebîr, Tahran 1387 hş.
- Muvahhid, Ziyâ, *Sa'dî* (1. Baskı), İntişârât-ı Nîlûfer, Tahran 1392 hş.
- Nefisî, Ali Ekber, *Ferheng-i Nefisî I-III*, Tahran 1355 hş.

- Nefisî, Saîd, *Muhît-i Zindegî ve Ahvâl u Eş'ar-i Rûdekî* (1. Baskı), İntişârât-i Ahûrâ, Tahran 1382 hş.
- , *Ser Çeşme-i Tasavvuf der İran* (2. Baskı), İntişârât-i Esâtir, Tahran 1385 hş.
- Nesîmî, İmâdüddîn, *İmâdüddîn Nesîmî ve Farsça Divanı* (çev. Veyis Değirmençay), (1. Baskı), Kurtuba Kitap, İstanbul 2013.
- , *Zindegî ve Eş'ar-i İmâduddîn-i Nesîmî* (haz. Yedullah Celâlî-i Pinderî), (2. Baskı), Neşr-i Ney, Tahran 1382 hş.
- Nişâbürrî, Attâr, *Mantiku't-tayr* (tsh. Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî), (7. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1388 hş.
- , *Esrârname* (tsh. Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî), (6. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1392 hş.
- , *İlâhîname* (tsh. Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî), (6. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1392 hş.
- , *Muhtârname* (tsh. Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî), (5. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1386 hş.
- , *Musîbetname* (tsh. Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî), (5. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1388 hş.
- , *Dîvân-ı Attâr* (tsh. Takî Tefazzulî), (13. Baskı), İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tahran, 1390 hş.
- Niyâzkâr, Ferruh, *Şerh-i Gazeliyyât-i Sa'di* (1. Baskı), İntişârât-i Hermes, Tahran 1390 hş.
- Nizâmî, *Leyla ile Mecnun* (çev. Ali Nihat Tarlan), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.
- Oğuz, Nazmiye ve İlhan, Enes “Geleneğin Yeniden Üretilmesi Bağlamında Attâr, Gülşehrî ve Ali Şir Nevâî'nin Mesnevilerinde Şeyh-i San'an Kıssası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 7, S. 35, 168-192.
- Okumuş, Ömer, “Câmî, Abdurrâhmân”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 94-99.
- Okuyan, Mehmet, “Necmeddîn-i Dâye”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 496-497.
- Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divân Şiiri Sözlüğü* (Haz. Cemal Kurnaz), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013.
- Öngören, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, *DİA*, İstanbul 2004, XXIX, 441-448.
- Örs, Derya, “Vahşî-i Bâfkî”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 449-450.

- Özkan, Mustafa, “Gül ü Bülbül”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 222-223.
- , “Gülşehrî”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 250-252.
- Öztürk, Mürsel, “Eşref-i Gaznevî”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 474-475.
- , “Rûdekî”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 185-186.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri sözlüğü* (25. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul 2015
- Pûmenî, Ali Gılânî, *Bulbulnâme* (tsh. Nasrullâh-i Purcevâdî), Tahran 1383 hş.
- Purcevâdî, Nasrullah, “Pervâne ve Ateş I”, *Neşr-i Dâniş*, Tâbistân 1382 hş., 6-18.
- , “Pervâne ve Ateş II”, *Neşr-i Dâniş*, Tâbistân 1382 hş., 27-36.
- , *Can Esintisi* (çev. Hicabi Kırlangıç), (1. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 1998
- , *Zebân-i Hâl der İrfân ve Edebiyyât-i Fârsî* (2. Baskı), İntişârât-i Neşr-i Nov, Tahran 1393 hş.
- Râzî, Akilhân, *Dîvân-i Akilhân Râzî* (tsh. Muhammed-i Emîn), Yeni Delhi 1388 hş.
- Râzî, Necmeddîn, *Mirsâdu’l-i ‘bâd* (haz. Muhammed Emîn-i Rîyâhî), (15. Baskı), İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tahran 1391 hş.
- , *Mirsâdu’l-i ‘bâd* (çev. Hakkı Uygur), (1. Baskı), İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2013.
- Rıdvâniyân, Kudsiye, *Sahtâr-i Dâstânî Hikâyethâ-yi İrfânî* (1. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1389 hş.
- Sadıkoglu, Cengiz, “Sâib-i Tebrîzî”, *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 541-542.
- Safâ, Zebihullah, *Tarih-i Edebiyyât der İran I-VIII* (12. Baskı), İntişârât-i Firdovs, Tahran 1387 hş.
- Salihpûr, Cemşîd, *Ferheng-i Cami’-i Farsî be Turkî-yi İstanbûlî* (8. Baskı), İntişârât-i Cengel, Tahran 1385 hş.
- Salmân, Mes’ûd Sa’d, *Dîvân-i Mes’ûd Sa’id* (tsh. Pervîz Bâbâyî, mkd. Reşîd-i Yâsemî), (1. Baskı), İntişârât-i Negâh, Tahran 1384 hş.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat* (8. Baskı), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010.
- Sâvecî, Selmân, *Külliyât-i Selmân-ı Sâvecî* (tsh. Abbas Ali Vefâyî), (1. Baskı), İntişârât-i Sohen, Tahran 1389 hş.
- Seccâdî, Seyyid Ca’fer, *Ferheng-i Istilâhât u Ta’birât-i İrfânî* (10. Baskı), İntişârât-i Tehûrî, Tahran 1393 hş.

- Seccâdî, Ziyâeddîn, *Ferheng-i Lugat u Ta'birât ba Şerh-i Î'lâm u Muşkilât-i Divân-i Hâkânî-i Şîrvânî I-II* (3. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1389 hş.
- Semerkandî, Devletşâh, *Şair Tezkireleri* (çev. Necati Lugal), (1. Baskı), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Servetyân, Behrûz, *Şerh-i Mahzenu'l-Esrâr I-II* (Birinci baskı), İntişârât-i Mehtâb, Tahran 1389 hş.
- Sîstânî, Ferruhî, *Dîvân-i Hekîm Ferruhî-i Sîstânî* (tsh. Muhammed-i Debîrsiyâkî), (6. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1380 hş.
- Sühreverdî, Şehabeddîn, *Avarifu'l-maarîf* (haz. Kâsım-ı Ensârî), (9. Baskı), İntişârât-i İlûm u Ferhengî, Tahran 1364 hş.
- Sülemî, Abdurrahmân, *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risaleleri* (çev. Süleyman Ateş), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.
- Şahinoğlu, M. Nazif, "Ferîdüddin Attâr", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 95-98.
- , *Nuvîdî-yi Şîrâzî ve Salâmân u Absâl'ı*, Türdav Ofset Tesisleri, 1981.
- Şafak, Yakup, "Nizâmî-i Arûzî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII, 182-183.
- Şanlı, İsmet, "Molla Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Bilinmeyen İki Türkçe Şerhi", *Turkish Studies*, 5/1, 2010, 1328-1345.
- Şardağ, Rüştü, *Bütün Yönleriyle Hayyam/Rubailer* (7. Baskı), Özgür Yayınları, İstanbul 1999.
- Şebisterî, Şeyh Mahmud, *Gülşen-i Râz* (tsh. Samed Muvahhid), (2. Baskı), İntişârât-i Tehûrî, Tahran 1386 hş.
- , *Gülşen-i Râz* (çev. Ahmed Avni Konuk), (1. Baskı), İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2011.
- Şefî', Muhammed, *Mesnevî-yi Vâmık u Azrâ-yi Unsurî*, Lahor 1966.
- Şemîsa, Sîrûs, *Beyân*, (3. Baskı), Neşr-i Mitra, Tahran 1393 hş.
- , *Ferheng-i Telmihât* (1. Baskı), Neşr-i Mitra, Tahran 1385 hş.
- Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk (haz. Orhan Okay, Hüseyin Ayan), (Sekizinci baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Şîrâzî, Ehlî, *Külliyât-i Eş'ar-i Ehlî-yi Şîrâzî* (nşr. Hamîd Rabbânî), (2. Baskı), İntişârât-i Kitabhâne-i Senâî, Tahran, 1343 hş.
- Şîrâzî, Hâfız, *Hâfız Divânı* (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), (2. Baskı), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

- , *Hâfiz Divânı* (çev. Hicabi Kırlangıç), (1. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul 2013.
- , *Hâfiz Divânı* (çev. Mehmet Kanar), (1. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- Şîrâzî, Sa‘dî, *Bostân* (haz. Azmi Bilgin), (8. Baskı), Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- , *Gülistân* (haz. Azmi Bilgin), (5. Baskı), Semerkand Yayınları, İstanbul 2012.
- , *Külliyât-i Sa‘dî* (tsh. Nizâmeddîn Nûrî), (8. Baskı), İntişârât-i Kitâb-i Âbân, Tahran 1376 hş.
- , *Bostan* (çev. Hicabi Kırlangıç), (1. Baskı), Kapı Yayınları, İstanbul 2012.
- Şirinov, Agil, “Tûsî, Nasîrüddîn”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXI, 437-442.
- Şîrvânî, Hâkânî, *Dîvân-i Hâkânî-yi Şîrvânî* (tsh. Ziyaeddin Seccâdî), (10. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1338 hş.
- Şükûn, Ziya, *Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziya I-III* (2. Baskı), MEB yay., İstanbul 1996.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Târîh-i Bel‘amî* (ter. Ebu Alî Bel‘amî; tsh. Meliku’s-şuara Bahar, Muhammed Pervîn Gunâbâdî), (1. Baskı), İntişârât-i Hermes, Tahran 1386 hş.
- , *Târîh-i Taberî-Bel‘amî* (msh. Azîzullâh Alîzâde), (1. Baskı), İntişârât-i Firdovs, Tahran 1389 hş.
- Tebrîzî, Humâm, *Dîvân-ı Humâm-ı Tebrîzî* (tsh. Reşîd-i ‘Uyûzî), (2. Baskı), Neşr-i Sadûk, Tahran 1370 hş.
- Tebrîzî, Katrân, *Dîvân-ı Katrân-ı Tebrîzî* (tsh. Muhammed Nahcivânî), (1. Baskı), İntişârât-i Kaknûs, Tahran 1362 hş.
- Tebrîzî, Sâib, *Dîvân-i Sâib-i Tebrîzî I-II* (tsh. Cihangîr Mansûr), (6. Baskı), İntişârât-i Negâh, Tahran 1389 hş.
- , *Dîvân-i Sâib-i Tebrîzî I-VII* (tsh. Muhammed Kahramân), (1. Baskı), İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tahran, 1387 hş.
- Tokmak, A. Naci, “Fahreddîn Es‘ad-i Gürgânî”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 321.
- , “Vâmık ve Azrâ”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXII, 503-504.
- , “Hâcû-yi Kirmânî”, *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 520-521.
- Tufeyl, İbn; Sînâ, İbn, *Hay İbn Yakzân* (çev. Yusuf Ö. Özburun, Serkan Özburun, Şehabettin Yalçın, Orhan Düz, Derya Örs), (9. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

- Tûsî, Dakîkî, *Dîvân* (haz. Muhammed Cevâd Şerîet), (2. Baskı), İntişârât-i Esâtîr, Tahran 1373 hş.
- Tûsî, Esedî, *Gerşasbnâme* (tsh. Habîbe Yagmâyî), (3. Baskı), İntişârât-i Dunya-yi Ketâb, Tahran 1393 hş.
- , *Lugât-i Furs* (tsh. Fethullah-i Muctebâî, Ali Eşref Sadıkî), (1. Baskı), İntişârât-i Harezmi, Tahran 1365 hş.
- Tûsî, Hâce Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (haz. Hubert Darke), (8. Baskı), İntişârât-i İlmî u Ferhengî, Tahran 1387 hş.
- Türkçe Sözlük* (11. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2010.
- Türkdoğan, Melike Gökcan, “Yusuf u Züleyha Mesnevilerinde Sosyal Hayatın Yansımaları” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 38, Erzurum 2008, 51-70.
- Uluç, Tahir, *İbn Arabî’de Sembolizm* (4. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul 2015.
- Uludağ, Erdoğan, “Selâmân u Absâl”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 345-346.
- Uludağ, Süleyman, “Ahmed el-Gazzâlî”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 70.
- , “Aşk/Tasavvuf”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 11-17.
- , “Hallâc-ı Mansûr”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 377-381.
- , “Sülûk”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 127-128.
- , *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (2. Baskı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- Uludağ, Süleyman, Nurettin Bayburtlugil, “Aynülkudât el-Hemedânî”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 280-282.
- Üstüner, Kaplan, “XIV. ve XV. Yüzyıl Divanlarında Tasavvuf”, *TÜBAR*, S. 24, 2008, 271-294.
- , *Tasavvuf ve Klasik Şiirimiz* (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- Yakıt, İsmail, *Yunus Emre’de Sembolizm, Çıktım Erik Dalına* (1. Baskı), Ötüken Yayınları, İstanbul 2002.
- Yasa, Metin, *Hayyam’ın Rubaileri, Din Felsefesi Açısından Bir Çözümleme*, Ankara 2009.
- Yâsemî, Reşid, *Dîvân-i Reşid-i Yâsemî* (mkd. Celâleddin Humâyî), (1. Baskı), İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran 1364 hş.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Hakka’l-yakîn”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 203-204.

- Yazar, Sadık, “Mütercimi Belirsiz Bir Şeyh-i San‘ân Mesnevisi”, *Turkish Studies*, Volume 5/4, Ankara 2010, 1571-1631.
- Yazıcı, Hüseyin, “Hikâye”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII, 479-485.
- Yazıcı, Tahsin, “Hâkânî-i Şîrvânî”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 168-170.
- , “Hâfız-ı Şîrâzî”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 103-106.
- , “Leylâ ve Mecnûn/Fars Edebiyatı”, *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 160-161.
- Yemîn, İbn, *Dîvân-i Eş‘ar-i İbn-i Yemîn* (tsh. Huseyn Ali Bâstânîrâd), İntişârât-i Senâî, Tahran 1118 hş.
- Yıldırım, Ali, “Antakyalı Münîf’in Benzer İki Gazelinin Düşündürdükleri”, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, S. 21, 2006, 193-205.
- Yıldırım, Nimet, “Seyf-i Fergânî”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 27.
- , *Fars Mitolojisi Sözlüğü* (1. Baskı), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2008.
- Zâkânî, Ubeyd, *Dîvân-i Ubeyd-i Zâkânî* (tsh. Pervîz Atâbekî), (5. Baskı), İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1391 hş.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://nyildirim.wordpress.com/2012/10/26/fars-edebiyatinda-tasavvuf-konulu-kahramanlik-anlatilari/> Erişim Tarihi: 25.09.16
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/774/9890.pdf>, Erişim Tarihi: 27.09.16
- <http://ganjoor.net/> Erişim Tarihi: 27.09.16
- <http://ketabnak.com/> Erişim Tarihi: 28.09.16
- http://www.kuranmeali.org/101/karia_suresi/1.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx Erişim Tarihi: 28.09.16
- <http://parsî.wiki/> Erişim Tarihi: 28.09.16
- <http://ketabnak.com/book/1206/%D8%AF%DB%8C%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D8%B4%D8%B9%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%AC-%D9%85%DB%8C%D8%B1%D8%B2%D8%A7?dlid=1206&page=all> Erişim Tarihi: 29.09.16

DİZİN

'*Acâ'ibü'l-kısas*, 4
'*Assâr-ı Tebrîzî*, 34

A

A'mâk-ı Buhârî, 13
Abdulkadir-i Geylânî, 26
Abdullah, 2, 4, 24, 26
Abdullah b. Mukaffa, 4
Abdullah b. Tâhir, 24
Abdurrahmân-ı Câmî, 8
Abdûlbâki Gölpinarlı, 26, 27, 29, 476, 490
Abdülkahir el-Cürcânî, 110
Abdüluzza, 110
Abdûlvâsî-i Cebelî, VI, 74, 433, 478
Abdürrezzâk, 26, 475
Abdürrezzâk es-San'ânî, 26
Abheru'l-Aşîkîn, 77, 477
Âdem, 365
Afgan, 9
Âhî-i Meşhedî, 22
Ahmed Gazzâlî, 7, 35, 92, 98, 99, 100, 101, 185
Ahmedî, 26
Ahmet, 367, 479, 481, 488
Ahmet Talat Onay, 5, 26
Akilhân Râzî, 34, 36, 37, 488
Akkoyunlu, 353
Ali, 367, 475, 476, 479, 480, 481, 482, 483, 486, 487, 488, 489, 491, 493
Ali Asgar, 17, 41
Ali Gîlânî-yi Pûmenî, 30
Ali Şîr Nevâî, 29, 487
Allah, 13, 31, 44, 45, 47, 48, 53, 60, 61, 63, 64, 95, 96, 97, 106, 122, 165, 174, 207, 268, 280, 343, 354, 355, 358, 360, 361, 362, 365, 366, 369, 376, 401, 403, 404, 429, 430
Alman, 11
Alparslan, 12
Amerika, 23
Anadolu, 4, 19, 23, 486
Anadolu Selçuklu, 4
Arap, 2, 5, 6, 23, 30, 105
Aristo, 17
Arzu ile Kamber, 106
Âsaf Han, 22
Âsâr-ı 'İsmet, 3
Asî nehri, 22
Âşık Garib ile Şah Sanem, 106
Attâr, IV, 25, 28, 29, 30, 36, 46, 50, 55, 64, 88, 102, 107, 112, 113, 184, 185, 243, 244, 249, 251, 254, 259, 261, 343, 432, 434, 476, 481, 487, 489

Attâr-i Nişâbüri, IV
Avrupa, 30
Ayânî, 22
Ayasofya, 30
Âyât-i Husn u 'İşk Şerh-i Sevânihu'l-Uşşâk, 99, 100
Ayaz, 291
Aynûlkudât el-Hemedânî, 35, 100, 101, 492
Âzâdbaht Şâhzâde-i Mısırî, 3
Azerbaycan, 22, 73
Azerî, 83
Âzer-i Tûsî, 13
Azrail, 275

B

Baba Efzal, 59
Baba Kûhî-i Şîrâzî, 6
Bağdat, 26
Bahtiyârî, 11
Bahtiyârname, 3
Baron Oktokar de Schlehta Wssehrd, 11
Bedi'ü'l-cemâl, 3
Bediuzzamân el-Hemedânî, 5
Bediuzzamân Furûzânfer, 30
Behrâm Şâh, 4
Behrâm-ı Gûr Şâhzâd-i Periyân-i Hüsn, 3
Behrâm-i Çûbîn, 20
Benî Uzre, 105
Besâtînü'l-üns, 3
beytü'l-ahzân, kulbe-i ahzân, 13
Bezmî, 22
Bîdil, 83, 479, 481
Bîdil-i Dihlevî, 61, 332, 433, 434, 479
Bistam, 276
Bîsutûn, 21
Bizans, 21
Bostân, 36, 107, 113, 115, 490
British Museum, 17
Buhara, 66, 285
Burhân-ı Katı, 20, 65, 66, 476
Bülbülname, 29, 30, 31

C

Câmî, 8, 10, 12, 17, 18, 26, 41, 44, 56, 81, 355, 360, 364, 429, 478, 483, 488, 490
Carl Hermann Ethé, 11
Cebrail, 175, 287, 362, 365, 368
Cem, 56
Cemalî-i Dihlevî, 34
Cemşîd, 327
Cemşîd u Hurşîd, 79, 327
Cevâmî'u'l-hikâyât ve Levâmî'u'r-rivâyât, 4
Cevherî-yi Tebrîzî, 12

Cibril, 419
Cihan Şâh, 22
Cihângîrî, 65
Cürcânî, 110, 478

Ç

Çehâr Makale, 15
Çigil, 45, 46, 122, 132, 140, 159, 171, 173, 183, 188, 258, 293, 306, 307, 377
Çin, 2, 23, 129, 159, 373, 385

D

Dakîkî, 70, 433, 491
Daphne, 22
Dârâbnâme, 2, 25
Dâru'l-kütüb Kütüphanesi, 30
Dâyûş, 2
Dâstân-i Mes'ud Şâh, 3
Dâvûd, 317
Debistân-ı Hired, 5
Delhi, 3, 8, 34, 488
Demîr-i Hemedânî, 37
Dervîş Alî-yi Gîlânî, 9
Devletşâh, 15, 24, 489
Dihlevî, 479
Direfş-i Gâvyânî, 300
Dîvân-ı Kebîr, 67, 68, 280, 293

E

Ebû Hanîfe, 176
Ebû Hanîfe İskâfî, 10
Ebû İshak, 151
Ebû Leheb, 110
Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr, 56, 71, 72, 480
Ebû Tâhir Muhammed-i Tarsûsî, 2
Ebu'l Hasan-ı Ferâhânî, 68
Ebu'l Kasım-ı Hasan, 327
Ebu'l-Hasan, 131, 178
Ebu'l-Mueyyed-i Belhî, 11
Ebübekr Abdürrezzâk b. Hümâm b. Nâfî, 26
Ebü'l-Meâlî Nasrullâh-i Şîrâzî, 4
Ebü't-Tâhir el-Eşterkûnî, 5
Edward G. Browne, 11
Eflâtun, 16, 25
Ehfasu'l-ahvâl, 4
Ehlî, 44, 490
Ehlî-yi Şîrâzî, IV, V, VII, 36, 44, 113, 353, 432, 434, 490
el-Fihrist, 23
el-İşârât ve't-Tenbihât, 16
el-Kitâbü'l-Muhtasar min Kitâbi'l-Vakf, 24
el-Makâmât, 5
Emevî, 5
Emînuddîn-i Nazlâbâdî, 36
Emîr Hüsrev-i Dihlevî, 8, 22
Emir Muizzî, VI, 73, 74, 433, 434

Emir'ul Müminîn, 366
Enîsu'l-arîfîn, 348
Envâr-ı Süheylî, 4
Enverî, 6, 38, 46, 50, 75, 433, 480, 484
Ermen, 20
Ermeni, 20
Ermenistan, 20
Esedî-i Tûsî, VI, 65, 72, 433
Esrâru't-Tevhîd, 71, 72
Esrârü'l-belâga, 110
Eşref, 65, 75, 488, 491
Evhadî-i Merâgî, 59
Evhadî-yi Merâgî, 486
Evhadüddîn-i Belyânî, 13
Evhadüddîn-i Kirmânî, 88, 89
Evrengzîb, 22
Eyle, 106
Eyüb, 365

F

Fağfur Şah, 327
Fahreddîn Es'ad-i Gurgânî, 14, 15
Fahreddîn-i Irâkî, 50, 78, 433, 434, 477, 483
Fahreddîn-i Râzî, 17
Fars, IV, V, VI, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 30, 31, 33, 39, 66, 67, 69, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 87, 91, 97, 98, 106, 111, 112, 113, 174, 431, 433, 476, 478, 479, 483, 485, 492, 493
Fars Körfezi, 66
Ferâmerz b. Hudâdâd b. Abdullah Kâtib el-Ercânî, 2
Ferhâd, 18, 19, 20, 21, 22, 89, 91, 116, 350, 356, 373, 382
Ferhâdnâme, 19, 22
Ferheng-i Ânenîrâc, 65
Ferheng-i Nefîsî, 38, 66, 486
Ferheng-i Zefân Güvâ, 65
Ferîd, 246, 254, 257
Ferîdüddîn Attâr, VII, 11, 25, 29, 36, 184, 433, 485
Ferruhî-i Sîstânî, 10, 71, 489
Feyzî, 69
Feyz-i Kâşânî, 61, 484
Firdevsî, 2, 11, 12, 19, 60, 71, 433, 481

G

Gav-i Samir, 415
Gazneli Mahmud, 24
Gazzalî, 274, 432
Gerşasbnâme, 72, 491
Gurâb, 15
Gurgânî, 482
Gül ü Bülbül, 29, 30, 432, 488
Gül ü Mül, 29
Gül ü Nevrûz, 29
Gül ü Sanavber, 3, 29
Gülistân, 5, 91, 100, 115, 118, 490

Gülşehrî, 29, 487, 488
 Gülşennâme, 29
 Güşâyîşnâme, 4

H

Habeş, 405
 Hâcû, IV, VII, 40, 46, 48, 51, 54, 55, 58, 62, 127, 128, 135, 139, 140, 145, 152, 157, 433, 434, 484, 491
 Hâcû-yi Kirmânî, IV, VII, 40, 46, 48, 51, 55, 58, 62, 127, 128, 433
 Hâfiz, IV, VII, 40, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 80, 102, 112, 162, 163, 164, 355, 364, 433, 482, 490, 492
 Hâfiz-ı Şîrâzî, IV, VII, 162, 433
Hak, 46, 151, 152, 222, 263, 276, 280, 284, 323, 338, 371, 430
 Hâkânî, VI, 6, 10, 48, 53, 56, 63, 64, 76, 433, 489, 491, 492
 Hâkânî-i Şîrvânî, 6, 10, 64, 76, 433, 489, 492
 Hakk, 8, 46, 47, 53, 96, 263, 275, 286, 289, 292, 323, 355
 Hallâc, 35, 69, 70, 96, 98, 100, 107, 184, 222, 431, 433, 434, 482, 485, 492
 Hallâc-ı Mansûr, 35, 69, 70, 431, 433, 492
Hamse, 53, 77, 90, 481
Hamzanâme, 3
 Harezmi, 33
 Harîrî, 5
Hârût, 307
 Hasan, 313, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485
 Hâtîfî, 9
 Hayyâm, 41, 482
Hazân u Bahâr, 4
 Hâzık-ı Herevî, 13
Heft Evreng, 8, 12, 18, 44, 81, 478
 Helenistik, 22
 Hemedân, 14
 Hera Tapınağı, 25
 Herkül, 16
Hezâr Giysû, 3
 Hristiyan, 27, 243, 272
Hızır, 42, 294, 335, 364, 371
 Hicaz, 28, 106
Hidayetnâme, 80, 343
 Hilâlî, 9, 45, 51, 95, 483
 Hilâlî-yi Cağatâyî/Esterâbâdî, 9
 Hindistan, 22, 33, 66, 69
 Hint, 2, 3, 4, 8, 83
Hintli, 34, 291
 Horasan, 10, 15, 24
 Hoten, 45, 47, 58, 78, 142, 171
 Humâm-ı Tebrîzî, 40, 491
 Huneyn b. İshak, 16
 Hurşid, 327
 Hümmüz, 20, 29
 Hüseyin b. Es'ad-ı Dihistânî, 4

Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî, 3, 4
 Hüseyinî-yi Kazvinî, 34
 Hüsn ü Aşk, 432, 479, 490
Hüsn-ârâ, 3
 Hüstre, 8, 10, 18, 19, 20, 22, 32, 47, 68, 355, 367, 429, 477, 480, 482, 483
Hüstre u Şîrîn, 19, 22
 Hz. Ali, 128, 174, 185, 353, 355
 Hz. Muhammed, 31, 39, 49, 50, 64
 Hz. Musa, 43, 57, 343
 Hz. Ömer, 174
 Hz. Peygamber, 28, 97, 174, 185, 280, 353, 355
 Hz. Ya'kûb, 13

I

I. Enûşîrvân, 24
 Irak, 33

İ

İ'mâd-i Horasânî, VI, 84, 433
 İbn Nâkıyâ, 5
 İbn Nedîm, 23
 İbn Sinâ, 16, 17
 İbn-i Sakka, 26
 İbn-i Yemîn, 39, 40, 44, 51, 493
 İbrahim Edhem'in, 22
 İbranî, 10
İhyâ'u Ulûmi'd-dîn, 97
 İmam Gazzâlî, 97
 İncil, 2, 9
 İran, 2, 3, 5, 6, 9, 14, 20, 22, 23, 24, 29, 30, 34, 35, 41, 69, 70, 84, 85, 86, 476, 477, 483, 487, 489
 İrec Mirza, 86, 433
İrem, 154
 İsfahan, 33
 İskender, 2, 5, 17, 34, 111, 480, 484, 488
 İspanya, 30
İşârât, 16, 17
 İyonya, 23

J

J. Chevalier, 109

K

Kâbe, 27, 109, 315, 323, 370, 392
 Kaçar, 39
 Kadı Hamîdüddîn, 5
 Kâdî Ebû Ali et-Tenûhi, 4
Kadir, 366
Kafdağı, 297
 Kahire, 30
 Kamer, 100
 Kanar, 2, 3, 5, 12, 19, 36, 77, 89, 355, 356, 357, 476, 480, 482, 483, 484, 490
 Kâria, 97, 100

Kârnâme (Kâristân), 3
Kârun, 415
Kâsım Han Bedahşânî, 9
Kâsım-ı Envâr, 35, 348, 433, 434, 480
Kâsımî, 9, 22
Kâsımî-yi Gunâbâdî, 9
Kâtib-i Belhî, 13
Katrân-ı Tebrizî, 10, 73, 433, 484, 491
Kaya Bilgegil, 108, 111
Kays-i Âmirî, 5
Kelîle ve Dimne, 4, 29
Kelîm-i Kâşânî, 43, 44, 51, 54, 62, 484
Kemâleddîn-i Tâşkendî, 36
Kemâl-i Hucendî, 54, 68
Ken'an, 13
Kerem ile Aslı, 106
Keşmir, 9
Kevserî, 22
Keykavûs, 71
Kıpçak, 34
Kıptice, 22
Kısaş u Âsâr Hatim-i Tâ'î, 3
Kısaş-ı Enbiyâ-i Kirâm, 4
Kıssa-i Emir Hamza, 3
Kıssa-i Gittûârâ, 3
Kıssa-i Hâtim-i Tâ'î, 3
Kıssa-i Seyfî'l-mülûk, 3
Kıssa-i Şeyh Abdurrezzâk, 29
Kızıldeniz, 106
Kısra, 355, 365
Kitabü't-tavasin, 35
Köprülü, 12, 17, 485
Krutis, 24
Kuhistân, 15
Kur'an, 2, 9, 10, 11, 13, 24, 27, 39, 41, 96, 97, 100, 110, 174, 272, 299, 362, 392
Kur'an-ı Kerîm, 2, 9, 10, 97, 100, 174, 362, 392

L

Letâyifü't-tavâyif, 5
Leylâ ve Mecnûn, 5, 6, 8, 9, 32, 90, 91, 106, 480, 482, 492
Lisânü't-tayr, 29
Lugât-i Furs, 65, 491
Lugâtnâme, 65
Lutf Ali Beg, 11, 12
Lutf Ali Beg Âzer, 11

M

Ma'denü'l-cevâhir, 5
Mahbûbü'l-kulûb, 5
Mantiku't-tayr, 25, 28, 29, 36, 50, 55, 64, 102, 107, 113, 184, 263, 343, 432, 434, 476, 487
Maveraünnehir, 69
Mâzenderân, 71
Mecma'u'l-hasenât, 4
Mecma'u'n-nükûl, 4

Medâin, 20
Mekke, 10, 28
Mektebî-yi Şirâzî, 9
Melik Muhammed vü Giti-efrûz, 3
Melik Muhammed vü Şâh-i Keşmîr, 3
Melik Muhammed vü Şehrbânû, 3
Meliku's-suarâ Bahâr, VI, 85
Menûçihri, 6, 324, 478, 479, 485
Menûçihri-i Damgânî, 87, 433
Merv, 14, 15
Meryem, 19, 21, 130, 285
Merzüban b. Rüstem b. Şervîn, 4
Merzübânnâme, 4
Mes'ud Şah, 149
Mes'ûd-i Herevî, 13
Mes'ûd-i Kûmî, 12
Mes'ûd-i Sa'd-i Salmân, 73
Mesih, 130
Mesih-i Kâşî, 65
Mesnevî, 18, 23, 29, 43, 46, 47, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 68, 81, 112, 280, 354, 476, 480, 486, 490
Mesnevî-yi Selâmân, 18
Meşrikî, 22
Mètiokhos kai Parthenopè, 22
Mevlânâ, IV, VII, 29, 42, 43, 46, 47, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 112, 279, 280, 433, 477, 484, 486, 488
Mevlânâ Celâleddîn, IV, 42
Mevlânâ Hakî-yi Belhî, 36
Mevlânâ Rûhî-yi Yâzerî, 36
Mısır, 11, 13, 384
Mihr u Müşterî, 32, 33, 34, 432, 476
Mihr ü Mâh, 3
Mikâ vu Raca Menûher, 3
Mîr Cumle-i İsfahânî, 9
Misâlî-yi Kâşânî, 9
Mişkatu'l-envâr, 97
Molla Ferruh Hüzeyin Nâzım Herevî, 12
Mu'cizât-ı Müsevî, 3
Mucîr, 343
Mucîruddîn-i Beylekanî, 49
Mucîruddîn-i Beylekânî, 41, 45, 47, 49, 52, 62, 67, 77, 78, 339, 433, 477
Mucî-yi Bedehşânî, 13
Muctebâ Minovî, 11
Muhammed, 71, 477, 478, 479, 481, 482, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491
Muhammed Avfî, 4
Muhammed b. Gâzi-i Malatyevî, 4
Muhammed Rıza Şefî'-i Kedkenî, 29, 30, 487
Muhammed Sâdık Nâzım-ı Tebrizî, 70
Muhammed Şefî, 23, 24
Muhammed Şerif Bedayî-i Nesevî, 34
Muhtârname, 30, 88, 185, 434, 487
Muhteşem-i Kâşânî, 49, 56, 57, 61, 82, 433, 484, 485
Muncik-i Tirmizî, 10
Musa, 105, 216, 221, 342, 345, 362, 376, 387, 401

Mustafa, VII, IV, V, 19, 22, 29, 30, 97, 185, 269,
365, 423, 478, 480, 488
Müfferrihu 'l-kulûb, 5
Müstean, 151

N

Nâmî, 9, 13, 22
Nâmî-yi İsfahânî, 9, 13
Nâsir, 47, 346, 478, 483
Nâsir-ı Buharâî, 35
Nâsir-ı Husrev, 47
Nâsir-i Buharâî, 343, 478
Nâsiruddîn-i Tûsî, 16, 17
Nasrullâh-i Purcevâdî, 30, 353, 488
Nasuh, 179
Nâzım-ı Herevî, 13
Necmeddîn-i Dâye, 35, 488
Necmeddîn-i Râzî, 97
Nefahât, 26
Nefîsî, 20, 38, 45, 60, 480, 483, 486, 487
Nesîmî, 57, 487
Nigâristân, 5
Nizâmeddîn Ahmed Süheylî, 9
Nizâmî, 6, 8, 11, 15, 19, 22, 41, 53, 54, 77, 90, 354,
360, 364, 429, 433, 481, 484, 487, 489
Nizâmî-i Arûzî, 15
Nizâmî-i Gencevî, 6, 8, 11, 19, 77, 484
Nûr, 97, 353, 359, 361, 362
Nûzhetu 'l-ahbâb, 30

O

Orta Asya, 66, 69

Ö

Ömer, 81, 176, 278, 482, 488

P

Pakistanlı, 24
Partenhopè, 23
Pehlevî, 3, 14
Penc Genc, 22
Perîşân, 5
Pervîn-i İ'tisamî, 84, 433
Pervîz, 19, 480, 489, 493
Peygamber, 176, 269, 282, 355, 367, 419
Platon, 17

R

Râmîn, 482
Ravzâtu 'l-farikîn, 98
Ravzatü 'l-'ukûl, 4
Rehî-i Mu'ayyerî, 86, 87, 433, 486
Rengîn-bâhâr, 3
Reşîdî, 20

Reşid-i Yâsemî, 85, 433
Rey, 15
Rıdvan, 161, 299
Rıza Kuli Han Hidâyet, 11
Risale-yi Hay b. Yekzan, 16
Romeo Juliet, 106
Rûdekî, 4, 70, 433, 487, 488
Rûhullâh, 277
Rûhülemîn Şehristânî, 22
Rum, 21, 27, 327
Rum kayseri, 21
Rûzbihân-i Baklî, 35, 77, 433
Rûzbihân-i Baklî, 77
Rüstem, 4, 45, 173

S

Sa'deddin Rehâî-yi Hâfî, 9
Sa'deddin Verâvînî-i Azerbâyecânî, 4
Sa'dî, IV, VII, 5, 31, 36, 44, 55, 57, 59, 60, 63, 91,
92, 100, 107, 113, 114, 116, 120, 121, 354, 364,
433, 434, 478, 482, 486, 490
Sa'dî-i Şîrâzî, IV, VII, 31, 36, 59, 60, 63, 91, 92,
113, 114, 433
Sabâ-yi Kâşânî, 9
Sâib, 43, 52, 55, 57, 58, 59, 69, 83, 334, 336, 339,
434, 489, 491
Saîd-i Nefîsî, 11, 70
Sâlim-i Tebrîzî, 13
Sanskrit-Buda, 4
Sehl b. Hârûn, 23
Selâmân u Absâl, 16, 17, 18, 492
Selçuklu, 14
Selmân, 50, 52, 58, 63, 79, 80, 89, 90, 327, 330,
433, 434, 489
Selmân-ı Savecî, 79
Semek-i 'Ayyâr, 2
Semerkand, 66, 476, 478, 490
Senâî, IV, VII, 11, 35, 36, 40, 44, 45, 49, 53, 95,
174, 177, 433, 475, 477, 480, 483, 484, 490, 493
Senâî-yi Gaznevî, IV, VII, 174, 433
Sevânîh, 7, 92, 98, 99, 334, 432, 481
Sevanihu 'l-'uşşâk, 35
Sevdâî, 9
Seyf-i Fergânî, 42, 78, 79, 330, 332, 433, 481, 493
Seyyid Hasan-ı Gaznevî, 75, 433
Shakespeare, 106
Sicilya, 30
Sidre, 181
Sindbâdnâme, 3
Şîrâcü 'l-münîr, 4
Sisam, 23, 24
Sultan Mahmud, 71
Sultan Muhammed, 71
Sultan Yakub, 354, 355, 369
Süleyman, 31, 355, 369, 484, 489, 492
Süleyman ü Simurg, 3
Süryanice, 23

Ş

- Şâh Abbas Safevî, 22
 Şâh Kulu Bey, 355
Şahnâme, 12, 18, 19, 71, 481
 Şam, 26, 333, 356, 375
 Şâpûr, 20, 22, 33
 Şebdîz, 19, 20
 Şem' u Pervâne, IV, VI, VII, 34, 35, 36, 39, 65, 69, 87, 92, 94, 105, 113, 353, 356, 361, 373, 432, 434, 435, 486
 Şems, 485, 486
Şemseddîn, 313
 Şemseddîn Ebu'l-Fevâris Togan Şah, 12
 Şems-i Mağribî, 57, 485
 Şemsuddin Muhammed b. Ali Dekâyikî-i Mervezî, 3
 Şeref-i İsfahânî, 22
Şerh-i Sevânihu'l-uşşâk, 100
 Şerîf Kâşî, 22
 Şevket-i Kâçâr, 13
 Şeyh Abdullâh-i Şebisterî, 36
 Şeyh Abdürrezzâk, 26
 Şeyh Burhaneddîn Râzî, 34
Şeyh Geregânî, 271
 Şeyh Hammâd, 26
 Şeyh Mahmud-i Şebisterî, 44, 104
 Şeyh Mu'în el-Miskîn, 3
 Şeyh Nizâmeddin Evliyâ, 8
 Şeyh-i San'ân, 25, 26, 27, 29, 477, 492
 Şihâb-ı Turşîzî, 12
 Şîrîn, 18, 19, 20, 22, 32, 89, 91, 112, 116, 350, 356, 373, 382, 429, 480, 482
 Şîrvân, 22
 Şirvanşahlar, 6
 Şu'le, 12, 22
 Şu'le-i Gulpâyigânî, 12

T

- Taberistan, 4
 Tâceddin Muhammed b. Sadreddin, 2
Tacü'l-kısas, 4
Tâhâ, 278
 Tâhir ile Zühre, 106
 Taht-i Takdîs, 19
 Tâlib-i Âmulî, 31, 53, 475
Taraz, 55, 56, 183, 188, 189, 191, 195, 266, 280, 291, 296, 298, 304, 310
Tavâsin, 70, 96, 107, 482
 Teâlâ, 47, 263
 Tebbet, 110
Tebriz, 477
Tebrizli Şems, 297, 302, 309
 Tebük, 106
 Tekvîn, 10
Temhidât, 35
 Tevrat, 2, 9, 10
 Teymâ, 106

- Tezhûrî-yi Ebherî, 13
Tezkiretü'l-enbiyâ' ve'l-ümem, 4
 Tuğrul Bey, 14
 Tûr, 43, 57, 296, 342, 343
Tûtînâme, 3
 Türk, VI, IX, XI, 5, 9, 10, 12, 16, 22, 26, 27, 33, 34, 65, 96, 97, 98, 106, 108, 354, 371, 475, 476, 478, 479, 480, 485, 491
 Türkistan, 20, 45, 47
 Türkiye, IX, 12, 29, 476, 482, 486

U

- Ubeyd-i Zâkânî, 43, 79, 94, 433, 479, 493
 Unsurî, 23, 24, 25, 324, 325, 327, 477
 Urdu, 9
 Urî-yi Şîrâzî, 22, 84
Utariid, 342

V

- Vâdilkurâ, 106
Vahdet-i Mutlak, 351
 Vahşî-i Bâfkî, 22, 47, 48, 49, 52, 55, 82, 112, 433, 477, 488
Vâmık, 477, 480, 490, 491
 Vâmık u Azrâ, 22, 23, 24
 Vâmık ve Azrâ, 491
 Vaslî, 22
 Vîs, 480, 482
Vîs u Râmîn, 14, 15, 480, 482
 Visâl-i Şîrâzî, 22

Y

- Ya'kûb-i Sarfî-yi Keşmîrî, 9
 Yahudi, 2, 3, 64
Yahya, 263
Yahya bin Muaz, 276
Yakub, 365
 Yemen, 23, 105, 419
 Yenişehirli Avni Bey, 96
 Yunan, 2, 16, 17, 23, 25, 268
 Yûnus Emre, 26
Yunus Emre ve Tasavvuf, 26, 27, 482
 Yûsuf, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 32, 121, 174, 177, 274, 343, 345, 357, 384, 385, 386, 422, 429, 479, 480, 484, 485, 490
 Yûsuf Suresi, 10
Yûsuf u Züleyhâ, 484, 490
Yûsuf ve Züleyhâ, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 32, 485

Z

- Zâhir Kirmânî, 34
 Zahîr-i Fâyâbî, 76, 476
 Zahîrüddîn Muhammed b. Ali Zâhîrî Kâtib-i Semerkandî, 3
Zebân-ı Hâl der İrfan ve Edebiyyât-i Farsî, 91

Zeugma-Belkıs, 23
Ziyâeddîn Nahşebî, 3
Ziyâî, 25, 26, 29, 482

Zübdetü'l-'ulûm, 4
Züleyhâ, 9, 10, 11, 12, 13, 23, 177, 385, 429
Zülfikâr, 336, 338, 366

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Fatma KOPUZ ÇETİNKAYA
Doğum yeri ve tarihi	Rize, 1985
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yabancı Diller	İngilizce (78,75) Farsça (71,75)
Bilimsel Faaliyetler	Imam Khomeini International University, Persian Language Center Certificate, 04.09.2013 “Pervâne ve Mum” <i>Ekev Akademi Dergisi</i>, Yıl: 17, Sayı:57, Güz, 2013, 525-540. “Ferîdüddîn Attâr ve Bir Gazelinin İncelenmesi”, <i>Current Research in Social Sciences</i>, Yıl: 1 Sayı: 2, 2015, 27-34. Allameh Tabataba’i University, Iranian Studies Course Certification, 24.08.2015. “Ferîdüddîn Attâr’ın Muhtarnâme’si ve Hayret Makamı”, <i>Nüsha</i>, 2016; (43), 167-178.
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurum	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ünvanı	Araştırma Görevlisi
Çalışma yılı	2009-
İletişim Adresi	fatmakopuzz@gmail.com